

SEVGİ PEYGAMBERİ

HZ. PEYGAMBER ve İNSAN SEVGİSİ

I. KUTLU DOĞUM SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ

21-22 Nisan 2007-ŞANLIURFA

I. KUTLU DOĞUM SEMPOZYUMU**“Hz. Peygamber ve İnsan Sevgisi”**

21-22 Nisan 2007-ŞANLIURFA

Editör

Prof. Dr. Musa K. YILMAZ

Düzenleme Kurulu

Prof. Dr. Musa K. YILMAZ (Başkan)

Hıdır BAYRAK (İl Müftüsü)

Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN

Doç. Dr. Yusuf Ziya KESKİN

Doç. Dr. Kasım ŞULUL (Sekreter)

Doç. Dr. Murat AKGÜNDÜZ

Yrd. Doç. Dr. Abdullah YILDIZ

Dr. Hüseyin KURT (Editör Yrd.)

Osman HAZİR (İl Müftülüğü)

Bilim Kurulu

Prof. Dr. İbrahim DÜZEN (Başkan)

Prof. Dr. Ali BAKKAL

Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN

Prof. Dr. Abdurrahman ELMALI

Doç. Dr. Yusuf Ziya KESKİN

Doç. Dr. Hikmet AKDEMİR

Doç. Dr. Hasan Hüseyin TUNÇBİLEK

Doç. Dr. Ahmet BEDİR

Sekreteryaya**Dizgi-Tasarım**

Dr. Hüseyin KURT

Baskı

...

ISBN

...

İÇİNDEKİLER

Editörün Notu.....	9
--------------------	---

AÇILIŞ KONUŞMALARI

Prof. Dr. Musa K. YILMAZ (Düzenleme Kurulu Başkanı).....	11
Hıdır BAYRAK (Şanlıurfa İl Müftüsü).....	15
Prof. Dr. İbrahim DÜZEN (Harran Ün. İlahiyat Fak. Dekanı).....	17
Yusuf YAVAŞCAN (Şanlıurfa Valisi).....	19
Prof. Dr. Ali BARDAKOĞLU (Diyanet İşleri Başkanı).....	21

BİLDİRİLER

İSLÂM, İNSAN ve Hz. PEYGAMBER

Doç. Dr. Hikmet AKDEMİR	
“Hz. Peygamberin Beşer Olduğunu Vurgulayan Ayetler Üzerine Bir Değerlendirme”.....	29
Yrd. Doç. Dr. Ahmet ASLAN	
“Hz. Peygamber’de Mürüvvet”.....	39
Doç. Dr. Kasım ŞULUL	
“Hz. Peygamberin Bazı Uygulamaları ve Hadisleri Çerçevesinde İfade Hürriyeti”.....	57
Yrd. Doç. Dr. Harun ŞAHİN	
“Kuran-ı Kerimdeki Savaş Ayetleri Bağlamında İslam’ın İnsana Bakışı”....	67
Doç. Dr. Cevher ŞULUL	
“Batılı Düşünürlerin Gözüyle Hz. Muhammed (s.a.v)”.....	77

SEVGİ ve TOPLUM

Yrd. Doç. Dr. Atilla YARGICI	
“Kur’an’a Göre İnsan Sevgisinin Toplumsal Boyutları”	91
Dr. Celil ABUZER	
“Hz. Peygamberin Hadislerinde Açık Toplum”	107
Nevzat Sabri AKIN	
“İslam’da İnsan Sevgisi”	113
Dr. Hüseyin İbrahim YEĞİN	
“Hz. Peygamberin Hadislerinde Sevgiyi Geliştiren Unsurlar”	123
Yrd. Doç. Dr. Mustafa EKİNCİ	
“Bektaşî-Alevî Kültüründe İnsan Sevgisi”	133
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Nuri GÜLER	
“Hz. Peygamber’in Devlet Başkanlığı ve İnsan Sevgisi”	141

Hz. PEYGAMBER ve SEVGİ

Yrd. Doç. Dr. Abdullah YILDIZ	
“Hz. Peygamberin İnsan Sevgisi ve Hoşgörüsü”	157
Yrd. Doç. Dr. Cüneyt GÖKÇE	
“Hz. Peygamberin İletişiminde Sevgi”	173
Dr. Hüseyin KURT	
“Hz. Peygamberin İnsanlarla İlişkileri ve Aile İçi İletişiminde Sevgi”	179
Ömer SABUNCU	
“Hz. Peygamber’de Ana-Baba Sevgisi”	187
Sabri AKPOLAT	
“Peygamberimiz ve Gençlik”	197
Doç. Dr. Yusuf Ziya KESKİN	
“Hz. Peygamber’de Çocuk Sevgisi”	209
Prof. Dr. Ali BAKKAL	
“Hz. Peygamberin Kölelere Verdiği Değer ve İslam’ın Köleliğe Bakışı”	219

Dr. Veysel KASAR

"Hz. Peygamberin Hadislerinde Duygu Eğitimi"263

Dr. Mehmet DİLEK

"Sevgi İnsanı Hz. Muhammed'in Dualarında Sevgi Talepleri"279

DİNÎ-TASAVVUFÎ EDEBİYATIMIZDA Hz. PEYGAMBER

Doç. Dr. Abdülvahap YILDIZ

"Gazali'de Hz. Peygamber Sevgisi"291

Dr. M. Askeri KÜÇÜKKAYA

"Hoca Ahmed Yesevi'de Peygamber Sevgisi"299

Dr. Hasan ALMAZ

"Mevlana'nın Düşünce Dünyasında Peygamber Sevgisi"317

Yrd. Doç. Dr. Rifat ATAY

"Peygamber Varisi Mevlana: İnsan Sevgisi Merkezli Çoğulcu Bir Okuma Denemesi"333

Prof. Dr. Musa K. YILMAZ

"Yunus Emre'de İnsan Sevgisi"341

Yrd. Doç. Dr. Ekrem BEKTAŞ

"Nabi'nin Şiirlerinde Hz. Peygamber Sevgisi"359

Yrd. Doç. Dr. Ömer SAVRAN – Arş. Gör. Halef NAS

"Dünden Bugüne Türk Şiirine Peygamber Sevgisinin Yansımaları"373

Dr. Hikmet ATİK

"Hiylelerde Hz. Peygamber ve İnsan Sevgisi"397

Doç. Dr. Murat AKGÜNDÜZ

"Osmanlı Padişahlarında Peygamber Sevgisi"407

EDİTÖRÜN NOTU

Değerli Peygamber Dostları,

“*Sevgi*” ve “*Peygamber*” sözcükleri kadar birbirine yakışan iki kelime bulmak adeta imkânsızdır. Hele, eğer siz kâinatın efendisi, Rasulü’s-Sakaleyn Hz. Muhammed Mustafa’dan (s.a.v) söz ediyor ve onun sevgisine yelken açıyorsanız durum büsbütün farklılaşır. Zira onun sevgisi bir okyanus mesabesindedir. O sevgi denizine daldığınız zaman, onu tümüyle kuşatmak ve anlatabilmek imkânsızlaşır adeta.

Kur’an’da Hz. Peygamber “Âlemlere Rahmet” olarak ifade edilmiştir. Bu itibarla onun sevgi okyanusu, tüm insanlığı ve tüm mahlukatı ihata etmiştir. Biz ilahiyat Fakültesi Vakfı ve Şanlıurfa İl Müftülüğü olarak, 2007 yılı Kutlu Doğum Haftası çerçevesinde, Hz. Muhammed’i (s.a.v) “*İnsan Sevgisi*” ve “*Sevgi Peygamberi*” şeklinde anmak istedik. Birbirinden değerli tebliğlerle sempozyuma katılan bilim adamları bu sevgi atmosferini teneffüs etmemize katkıda bulundular. Hem o büyük insanı sevgiyle ve saygıyla andılar, hem onun sayesinde sözlerini ve yazılarını güzelleştirdiler. Zira gerçekten de, Hz. Peygamber’in (s.a.v) âşıklarından birisinin: “Ben sözlerimle Muhammed’i övmüş olamadım. Ancak sözlerimi Muhammed’le güzelleştirdim” şeklinde duygularını dile getirdiği gibi, biz de bu tebliğlerimizle onu hakkıyla övmüş olamadık. Fakat o güzeller güzeli şahsiyetinden ve onun o masum hayatından söz etmekle sözlerimizi ve makalelerimizi güzelleştirmiş olduk.

İlkini gerçekleştirdiğimiz bu sempozyumların devamının gelmesi temennisiyle, katkıda bulunan bütün öğretim elemanı arkadaşlarımıza ve maddi-manevi desteklerini esirgemeyen Şanlıurfa İl Müftülüğüne teşekkürlerimi sunar, basılacak bu eserin topluma faydalı olmasını Allah’tan niyaz ederim.

HZ. PEYGAMBERDEKİ SEVGİ ATMOSFERİ

Prof. Dr. Musa K. YILMAZ

Düzenleme Kurulu Başkanı

Allah'a hamd olsun, O'nun Resul-i Kibriyasına, cümle âl ve ashabına
salat ve selam olsun. Ecmai'n ila yevmi'd-din.

*Saçma ey göz eşkeden gönümdeki odlara su,
Kim bu denli dutuşan odlara kalmaz çare su ,*

*Âb-gündür günbed-i devâr rengi bilmezem
Ya muhât olmuş gözümden, günbed-i devâre su*

*Suya versin bağhan gülzarı zahmet çekmesin
Bir gül açılmaz yüzün tek, verse bin gülzâre su*

*Tînet-i pâkin rûşen kalmış ehl-i âlemi
İktidâ kalmış tarîk-i Ahmed-i Muhtâr'e su*

*Seyyid-i nev'i beşer deryâ-yı durr-i istifâ
Kim serpiştir mu'cizâti, âteş-i eşrâre su*

*Dostı ger zehr-i mâr içse, olur âb-ı hayât
Hasmı ger su içse, döner zehr-i mâra su*

Hâk-i pâýine yetem der ömrlerdir muttasıl

Başım taştan taşa vurup geçer âvâre su

Yümn-i na'tinden güber olmuş Fuzûlî sözleri

Ebr-i nûsandan süzen tek lü'lü-i şebvâre su

Umduğum oldur ki Rûz-i Haşr mabrûm olmayam

Çeşm-i vaslın vere ben teşne-i dâdâre su

Sayın Daire Amirleri, Sevgili Şanlıhafalılar, Hanımefendiler, Beyefendiler! Hepinizi hürmetle ve saygıyla selamlıyorum.

Füzulî'nin ünlü Su kasidesinden aldığım bu beyitler, denizden bir damla misali, Kâinatın efendisi Resul-i Ekrem (s.a.v)'in sevgi atmosferinden bir nebze söz ediyor. O büyük sevgi bahçesine küçük bir kapı açıyor. Allah bizleri onun şefaatinde mahrum etmesin.

Kur'an'ın ifadesiyle Hz. Peygamber bütün âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir.¹ “Âlemler” ifadesi, mümin ya da kâfir bütün insanları kapsadığı gibi, evcil ve yabani hayvanlar dâhil olmak üzere bütün mahlûkatı kapsamaktadır. Kuşkusuz. Hz. Peygamber'in müminlere karşı sevgi ve merhameti bambaşka idi. Zira Allah kendi sıfatlarından iki tanesiyle elçisini tavsif ediyor: “O size çok düşkün, müminlere karşı da çok şefkatli ve merhametlidir.”² buyuruyor.

Bu ayet Hz. Peygamber'in Allah tarafından büyük bir sevgiyle dolu olduğunu açıkça gösteriyor. Bu yüzden tarih boyunca onun için “*Rahmet Peygamberi*” deyimini kullanılmıştır. Gerek peygamber olmadan önceki yaşayışı, gerek peygamber olduktan sonraki hayat tarzı sevgi ve merhamet örnekleriyle doludur.

Sevgi ve merhamet duygularına sahip olan bir insan adalet ve emniyet vasıflarını da hakkıyla taşıyor demektir. Nitekim Hz. Peygamber'in peygamber olmadan önceki hayatına baktığımız zaman onun her kese karşı büyük bir tevazu ve merhamet içinde olduğunu görürüz. Dullara, yetimlere, kimsesiz ve garip insanlara yardım eden, çocuklarla hasbihal eden ve toplumda en fakir insanların selamın bile almaktan çekinmeyen bir karaktere sahip olması, onun merhamet ve sevgisinin en büyük delilidir.

Onun merhameti müminlerle sınırlı değildir, müşriklere, hatta kendisine düşmanlık yapan insanlara bile çoğu zaman beddua etmemiştir. Denilebilir ki, demokrasilerin en temel ögesi muhalefete karşı hoşgörülü

¹ Enbiya, 21/107

² Tevbe, 9/128.

davranmaktır. Kâfir oldukları Allah tarafından kendisine bildirilmiş olan münafıklara karşı Hz. Peygamberin gösterdiği hoşgörü, modern dünya demokrasilerindeki hoşgörünün çok ilerisindedir.

Resul-i Ekrem (s.a.v), kendisine çokça eziyet çektiren, onu yurdundan ve sevdiklerinden ayıran müşriklere karşı da merhametliydi. Bir kabile reisi olan Sümmame b. Asal Müslüman olduktan sonra Mekkeli müşriklere buğday ambargosu uygulamış ve Mekkelileri büyük bir sıkıntıya duçar etmişti.

Mekkeli müşrikler Hz. Peygamber’e bir mektup göndererek “*Sen her kесе sıla-i rahmi, merhamet ve sevgiyi tavsiye ediyorsun, ama senin adamın olan Sümmame iki yıldan beridir kervanlarımızın yollarını keserek bize buğday gelmesine engel oluyor. Bu nasıl bir merhamettir?*” diye sitem etmişlerdi. Resul-i Ekrem (s.a.v) Sümmame’ye bir elçi göndererek Mekkelilere uyguladığı ambargodan derhal vazgeçmesini emretmişti.

Zeyd b. Harise, eşkıya tarafından kaçınılarak köle diye Mekke’de satılmıştı. Hz. Hatice’nin bir yakını da onu satın alarak kendisine düğün hediyesi yapmıştı. Böylece çok şanslı olan Zeyd b. Harise, Muhammedü’l-Emin’in evine hizmetçi olarak girmişti. Derken akrabaları izini takip edip Muhammedü’l-Emin’in evinde olduğunu tespit ederek oğullarını parayla satın alıp özgürlüğüne kavuşturmak istediler. Hz. Peygamber (s.a.v) Zeyd’in amcasına: “*Bu sizin oğlunuzdur ve şu andan itibaren serbesttir. Bunun karşılığında elbette ki sizden herhangi bir ücret talep etmiyorum*” buyurdu. Fakat Rasulullah’ın ahlakına aşık olan Zeyd ona köle olmayı, ailesinde özgür bir insan olmaya tercih etmiş ve akrabalarıyla gitmemişti.

Hz. Muhammed’in ruhuna ve karakterine hâkim olan sevgi atmosferidir ki, onu herkese en güvenilir insan olarak kabul ettirmiştir. Onu gören herkes ona güvenmiş, onunla ortaklık kuran insanlar onu en fedakâr dost olarak görmüşlerdi. Kendisine peygamberlik verildikten sonra, düşmanları olan müşrikler bile ona güvenmeye devam etmişlerdi. Hatta yıllar süren işkence ve sürgün döneminden sonra onu Mekke’den çıkmaya mecbur bıraktıkları zaman bile, yanında müşriklere ait emanetler vardı.

Onunla kim bir arkadaşlık, bir dostluk kurmuş ise, onun insafına, tevazuuna, merhametine, diğergamlığına ve fedakârlığına hayran kalmıştı. Onun ilk eşi olan Hz. Hatice onun yüce merhametine ve sevgi dolu yüreğine aşık olmuştu. Onun arkadaşları olan sahabeler de, deyim yerindeyse, onun ahlakına, onun yüksek karakterine, onun merhamet ve sevgisine meftun olmuşlardı.

Bir gün Hz. Ömer(r.a) ağlayarak şöyle dedi: “Ya Rasulallah, anam babam sana feda olsun, ne kadar merhametli ve ne kadar hoşgörülüsün! Vallahi eğer böyle olmasaydın, birçoğumuz imana gelmeden ölüp Cehenneme giderdi”

İşte, değişik fakültelerden gelen öğretim üyesi arkadaşlarımızla, İlahiyat

14 I. Kutlu Doğum Sempozyumu “Hz. Peygamber ve İnsan Sevgisi”

Fakültesi Vakfı ve İl Müftülüğünün ortaklaşa düzenledikleri bu Kutlu Doğum Sempozyumunda, Şeref-i Nev-i İnsan, Ferid-i Kevn-u Zaman ve bihakkın Fahr-i kâinat olan Resul-i Ekrem (s.a.v)’in bu engin sevgisini anlatmaya çalışacağız. İki gün sürecek olan sempozyumun yarınki bölümüne, Diyanet İşleri Başkanımız Sayın Prof. Dr. Ali Bardakoğlu da katılacaklardır.

Hepinizi sevgiyle ve saygıyla selamlıyorum.

Hıdır BAYRAK

Şanlıurfa İl Müftüsü

Sayın Diyanet İşleri Başkanım, Sayın Valim, Sayın Milletvekillerim, Sayın Belediye Başkanım, Daire Müdürleri, Meslektaşlarım, Basınıımızın güzide mensupları, Hanımefendiler, Beyefendiler! Hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Sayın Başkanım;

Çok eski yerleşim bölgesi, ilim ve kültür merkezi, özellikle Hz. İbrahim ve Hz. Eyyup'la özdeşleşen "Peygamberler Diyarı" olarak anılan ilimize hoş geldiniz, şeref verdiniz.

Alemlere rahmet olarak gönderilen Allah'ın Habibi Yüce Peygamberin Doğum Yıldönümünü İlimizde çeşitli etkinliklerle kutlamaktayız. Bu etkinliklere halkımızın katılımları memnuniyet vericidir.

Etkinliklerimiz cümlesinden olarak Şanlıurfa İl Müftülüğü ve HRÜ. İlahiyat Fak. Geliştirme Vakfı İşbirliği ile 21-22.Nisan tarihlerini kapsayan ve sekiz oturumdan oluşan "Şanlıurfa 1.Kutlu Doğum Sempozyumu" düzenlenmiştir. Sempozyum'da Kutlu Doğum haftasının konusu olan "İnsan Sevgisi" işlenmektedir. Haftanın konusunun "İnsan Sevgisi" olarak tespit edilmiş olması manidardır. Çünkü, Her zaman olduğu gibi bugün de yarında sevmeye ve seilmeye ihtiyacımız vardır.

Ümit ediyorum, Peygamberimizi andığımız bu haftada O'nu daha fazla anlayacağız. Hoşgörü ortamı içerisinde birliğimiz ve beraberliğimiz daha da gelişecek ve güçlenecektir.

Yoğun programı olmasına rağmen değerli zamanlarını ayırarak Kutlu Doğum Haftası etkinliklerimize katılan Sayın Diyanet İşleri Başkanım Prof. Dr. Ali BARDAKOĞLU'na, desteğini esirgemeyen Sayın Valim Yusuf YAVAŞCAN'a, Belediye Başkanı A. Eşref FAKİBABA'ya, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. İbrahim DÜZEN'e, Sempozyuma katılan değerli bilim adamlarına, tesislerini bizlere açan DSİ XV. Bölge Müdürlüğüne, Basınıımıza, mesai arkadaşlarıma, gönüllü kuruluşlara ve Kutlu Doğum Haftası etkinliklerine desteği olan herkese şükranlarımı sunuyorum, sempozyumun başarılı geçmesi dileğiyle saygılarımı arz ediyorum.

Prof. Dr. İbrahim DÜZEN

Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı

Sayın Diyanet İşleri Başkanım, Sayın Valim, Sayın Milletvekillerim, Sayın Belediye Başkanım, Muhterem Misafirler, Hanımefendiler ve Beyefendiler!

Beşeriyetin kulağına, mustarip ve muhtaç kitlelere imanın heyecanını tattıran, Allah sevgisini insanlara sebil sebil dağıtan ve onları hayvani içgüdülerin esaretinden kurtararak temiz ve berrak bir ruha, hür ve muhasebeli bir vicdana eriştiren kâinatın efendisi, yüce Allahın en sevgili kulu Hz. Peygamberimizin doğumunu kutlamak üzere, bu kutlu doğum gününde bir arada bulunmaktan büyük bir mutluluk ve heyecan duyuyoruz. Kutlu doğum haftanız kutlu olsun, mübarek olsun.

Hz. Peygamberinizin kutlu doğumunu düşünürken Mevlana'nın *Mesnevî* adlı eserinde onunla ilgili bir çocukluk hatırasını manzum bir şekilde anlatışını, dile getirişini hatırlıyorum. Olay şu şekilde cereyan eder:

Peygamberimizin sütanesi, onu canından daha fazla koruyan, onu çok seven ve çocuklarından hiçbir zaman ayırmayan Halimetü's-Sa'diyye, bir gün peygamberimizi gezdirirken her nasılsa bir an onu kaybeder. Halimetü's-Sa'diyye çok üzülür, endişe duyar ve "eyvah Muhammed'i kaybettim" derken gizliden bir ses ona:

Çam mehor yâveh negerded ô zjütô

Belki âlem yaveh gerded ender ô

Yani;

Gam yeme, üzülme, Muhammed bu âlemde kaybolmaz,

Çünkü âlem onda kaybolmuştur.

Büyük İslam düşünürlerinden Muhammed İkbal, *Câvidnâme* adlı eserinde "Tâsini Muhammed" adlı bölümde peygamberimiz hakkında dikkat çeken şu hususları ifade etmektedir: İkbal, Hz. Muhammedin tipik ve çok şiddetli düşmanı Ebû Cehil'in dilinden dökülen düşüncelerle onu anlatır.

"Kâbe'nin Hareminded Ebû Cehil'in Ruhu" başlıklı yazısında şöyle anlatır: Ebû Cehil, Hz. Peygamber'i Kâbe'ye şikâyet ederek şöyle der: "Muhammed bağrımıza ateş düşürdü, bağrımızı yaktı. Yetişmekte olan gençlerimizi elimizden aldı. Hele onun

söylediği o iki kelime, “Lâ ilâhe İllallah” (Allahtan başka tapılacak tanrı yoktur) sözü yok mu, bizi adeta perişan etti. Ne demek oluyor bu! İşte menat, işte uzza, işte hubel. Bizim tanrılarımız bunlardır. Bundan başka, kardeşlik ve eşitlik gibi kavramları, düşünceleri ortaya atıyor. Kureyşli olduğu halde Kureyş kabilesinin ve Arapların üstünlüklerini inkâr ediyor. Bu olacak şey midir? Selman var ya Selman, o bir Farslıdır, mezdekîdir. Ben onu bu şekilde bilirim.”

Kısacası İkbâl burada, Ebû Cehil’in zihniyetini bize sembolize etmektedir. Hz. Peygamberin insanlığa ve dünyaya getirdiği, bağışladığı bu demokratik düşünce ve yenilikleri hazmedemeyen, onun karşısında duran bir düşünceyi gözümüzün önüne sermektedir. Hatırlanacağı üzere Selman-ı Fârisî İran’dan göçen bir köle durumundayken, Peygamberimize karşı gösterdiği derin ve engin sevgi, İslâmîyet’e bağlılığı ve sadakati dolayısıyla peygamberimizin onun hakkında “Selmânün minnâ” yani “Selman bizdendir”, yani o, bir nevi Ehl-i Beyt’tendir buyurmuş ve onu bu şekilde büyük bir sevgi ile kucaklamış, kendi ailesinden bir fert gibi telakki etmiştir.

Ebû Cehil’in en fazla hayıflandığı ve bir türlü içine sindiremediği bir başka husus da, insanlar arasında renk ayrımının Peygamberimiz tarafından kaldırılmasıdır. Siyahın kızıla, beyaza; beyazın kızıla ve siyaha hiçbir üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takva iledir.

Modern dünyanın en büyük teknolojisine sahip ve demokrasinin savunuculuğunu yaptığını iddia eden ABD’de dahi son zamanlara kadar hatta günümüzde de siyah beyaz ayrımına dikkat edecek olursak, Hz. Peygamberin bir cahiliye toplumunda bütün dünyaya ilan ettiği “siyahın beyaza, beyazın siyah hiçbir üstünlüğü yoktur” sözünün anlamı, önemi ve büyüklüğü daha iyi bir şekilde anlaşılabilir.

Konuyla ilgili olarak söylenecek çok şey var. Ancak sözlerimi bu düşüncelerle sonlandırmak istiyorum. Kutlu Doğum haftanızı kutlar, hepinize saygılar sunarım.

Yusuf YAVAÇCAN

Şanlıurfa Valisi

Sayın Diyanet İşleri Başkanımız, Sayın milletvekillerimiz, Sayın Belediye başkanımız, değerli ilim adamlarımız, değerli dostumuz Sayıştay üyesi Sayın Ali Hikmet TUNCER, çok değerli konuklar, değerli basın mensupları.

Kutlu Doğum Haftası münasebetiyle ilimize teşrif eden başta Diyanet İşleri Başkanımız Prof. Dr. Sayın Ali BARDAKOĞLU olmak üzere tüm konuklarımıza hoş geldiniz diyorum; hepinizi saygı, sevgi ve muhabbetle selamlıyorum.

Peygamber Efendimizin dünyaya teşriflerinin 1436. yıl dönümünü kutluyoruz. Günümüzde dünya savaşlarla, kavgalarla, gözyaşlarıyla, mağdur ve mazlum insanların feryatlarıyla inlemektedir. İnsanın üzerinde var olan sevgi kurutulmuş, hakkaniyet duyguları terk edilmiş, affetme hasleti ise rafa kaldırılmıştır. Böyle bir zamanda kutlamakta olduğumuz Kutlu Doğum Haftasında Diyanet İşleri Başkanımızın da katılımıyla “İslam’da insan sevgisi” konulu sempozyumun düzenlenmesi ayrı bir mana taşımakta olup toplumumuzun yaralarını sarmak için sarf edilen gayreti göstermektir. Eminim ki burada olan ya da olmayan herkes, böyle bir mesajın verilmesinden insanlık adına büyük sevinç ve mutluluk duymaktadır.

Yüce milletimiz, geçmişten günümüze uzun zamandır peygamberimizin doğumunu büyük bir coşkuyla kutlamıştır. Bütün bu merasimlerde peygamberimiz anılmış ve onun her yönüyle anlatılmasına gayret sarf edilmiştir. Halkımızın yıllardır kendi öz duygularıyla yapmış olduğu bu etkinlikler 1989 yılından itibaren Diyanet İşleri Başkanlığımız tarafından organize edilmeye başlanmıştır. İlimizde de hep coşkuyla gerçekleştirilen bu kutlamalara halkın yoğun ilgisi olmakta, yine gönüllü vakıf ve dernekler tarafından değişik etkinliklerle hafta, anlamına uygun bir şekilde idrak edilmeye çalışılmaktadır.

1436 sene evvel dünyamıza teşrif edip müntesibi olmakla gurur duyduğumuz son hak din İslamiyeti bize öğreten birbirimizi sevmeyi, paylaşmayı, yardımlaşmayı, güzel ahlakı, dürüstlüğü, doğruluğu, hoş görmeyi, insana saygıyı, şefkat ve merhameti, adaleti ve hakkaniyeti bize öğreten Peygamberimizin hayatı, her yönüyle tüm insanlığa örnek olmuştur. Türk milleti de İslam dinini kabul ettikten sonra hep onun getirdiği evrensel mesaja sahip çıkmış; gittiği her yere barış, sevgi, dürüstlük ve hakkaniyet tohumlarını saçmıştır.

Hayatı boyunca sevgi mesajlarını yayan cihan şümül peygamberimizin dinine mensup bizlerin de sevgiden başka bir şey düşünmesi mümkün değildir.

Ülkemiz üzerine oynanan değişik komplolarla karşı karşıyayız. Ancak millî birliğimiz bu komploları boşa çıkaracaktır. Bizler taş atana gül atmaya, gül uzatmaya bilen bir milletin evlatlarıyız. Her devirde görülmüştür ki bu millet hep mazlum ve mağdurun yanında, zalimin ve haksızlığın karşısında olmuştur.

Sayın Başkan, değerli ilim adamları! Değişik kaynak ve bilgilere dayanan araştırma sonuçlarına göre ilimiz toprakları yedi peygambere ev sahipliği yapmıştır. Urfalı hemşehrilerimiz, başta Hz. Peygamberimize olmak üzere ilimizde yaşamış olan diğer peygamberlere de saygı ve sevgi ile bağlıdırlar. Ailesinde Mehmet, Ahmet, Mustafa, İbrahim Halil, Eyyup, İsmail isimleri olmayan aile hemen hemen yoktur.

İnsanlarımız kavga ve mücadeleden yana olmamış, teröre ve anarşiye destek vermemiş; mukaddes değerlerimize sahip çıkmıştır. Bu hali ile şehrimiz, “peygamberler şehri” ünvanını sonuna kadar hak etmektedir.

İlimizde Kutlu Doğum Haftası, çeşitli etkinliklerle dolu dolu yaşanmaktadır. Bu yıl ilki gerçekleştirilen “Şanlıurfa I. Kutlu Doğum Sempozyumu” kapsamında, ilim adamlarımızın sunmakta oldukları doyurucu bildirilerle bu etkinlikler, daha anlamlı olmuştur. Sempozyumun önümüzdeki yıllarda da devamını diliyorum. Peygamberimiz için tertip edilen Kutlu Doğum Haftası etkinlikleri kapsamında ilimize hak ettiği değeri vererek yoğun programına rağmen vakit ayırıp Şanlıurfamıza gelip bizimle beraber olan Diyanet İşleri Başkanımız Sayın Prof. Dr. Ali BARDAKOĞLU'na şahsım ve bütün Şanlıurfalılar adına şükranlarımı arz ediyorum.

Programın hazırlanmasında emeği geçen başta değerli İl Müftümüz Sayın Hıdır BAYRAK'a, müftülüğümüz personeline ve İlahiyat Fakültesi Geliştirme Vakfı Başkan ve üyelerine teşekkür ediyorum. Sempozyumun yararlı ve başarılı olması dileğiyle herkese saygı ve selamlarımı sunuyorum.

Prof. Dr. Ali BARDAKOĞLU

Diyaret İşleri Başkanı

Bismillahirrahmanirrahim.

Bizleri İslam'ın coğrafyasında, İslam'ın yüce değerleriyle yoğurup büyüten ve bu coğrafyada yaratan yüce Rabbimize, onun bütün resullerine sayısız salât ve selam olsun. Yüce Rabbimize hamd-ü senalar olsun.

Hz. İbrahim'e, Hz. Şuayb'a, Hz. Lut'a, Hz. Eyyub'a, Hz. Muhammed Mustafa'ya nefeslerimiz sayısınca salât ve selam olsun. Her türlü tahiyat ona. Salât ve hürmet ona.

Saygıdeğer valim, milletvekillerim, Sayıştay üyem, belediye başkanım Şanlıurfa'mızın değerli devlet ricali, ilim adamları, değerli basın mensupları, Urfalı kardeşlerim, hanımefendiler, beyefendiler. Ben de bu güzel günde aranızda olmaktan büyük bahtiyarlık duymaktayım. Aranızda bulunmakla şeref duyuyorum. İnanıyorum ki, o bütün peygamberlerin rahmetinden bu topluluğa da mutlaka bir pay gelecektir. Ve bu sabahleyin erken vakitlerde Halil İbrahim peygamberin bereketinden pay almak için sırada bekleyen insanların tirit ziyafetini gördüm. Dua ettik ve bu bereketten nasiplenmeye çalıştık. İnanıyorum ki, bu topraklarda Hz. Eyyub'un sabrı, Halil İbrahim'in bereketi, ilmi, efendimiz Muhammed Mustafa'nın rahmeti ve bütün peygamberlerin duası birikmiş.

Hemen ifade edeyim, bir hadis-i şerif vardır **“Ben peygamberler binasının son tuğlasıyım”** diye. Hem tevazuyu anlatır hem de o peygamberler silsilesinin birbirini tamamlayarak, dünyayı nura boğduğunu, dünyaya rahmet getirdiğini anlatır. İşte burada, Şanlıurfa'mızda böyle bir Mevlid-i Nebi programı, öyle zannediyorum ki, o son tuğlayı anma ama diğer tuğlaları da görme imkânı ve fırsatı da veriyor.

Resulü Ekrem (s.a.v) Efendimiz gerçekten Hz. Âdem'le başlayan ilahi lütfun, ilahi inayetin son ve kemal noktasıydı. Cedit İbrahim'in, cedit Musa'nın, cedit İsa'nın, cedit Eyyub'un getirdiği daveti yineledi ve bizlere kıyamete kadar sürecek bir rahmet olarak uzattı. Ve biz Allaha hamd olsun ki, o rahmetin gölgesi altında büyüdük. O rahmetten feyiz bulduk ve o rahmetin altında olmanın iftiharını, onurunu sorumluluğunu yaşıyoruz.

İşte Kutlu Doğum haftalarımız, Mevlid-i Nebi haftalarımız böyle bir anlam

içeriyor. Peygamber Efendimize ittıbayı yeniden anlamak, Peygamberimize tâbi olmanın ne anlama geldiğini ve ne kadar tâbi olduğumuzu yeniden test etme imkânı bize veriyor. Artık sadece anma değil değerli Urfalı kardeşlerim, onu anlama, tanıma, sevmeye, anlatma ve onun getirdiklerini hayatımıza yansıtmak. Birçok şeyi bir arada başarmak zorundayız. Ve bu hafta Türkiye Diyanet Vakfı, Diyanet İşleri Başkanlığı, il müftülüklerimiz ve çeşitli kuruluşlarımızın ortak desteğiyle, adeta bu milletin ortak bir coşkusıyla çabasıyla, ülkemizde on iki bini aşkın kutlu doğum faaliyeti sergilenecek. Sempozyumlar, anmalar, merasimler, ilmi toplantılar, yani bir bakıma bu ümmet, Hz. Peygambere karşı duymuş olduğu vefa, duymuş olduğu saygı ve sevginin tezahürü olarak, onun etrafında birleşecek. Gerçekten, sayın valimizin ifade ettiği gibi, Peygamber Efendimizin getirdiği rahmete, getirdiği insan sevgisine, bize öğrettiği, o yüreğimizin derinliklerine kadar işlemiş insan ve tabiat sevgisine bütün dünyanın ihtiyacı var.

Burada bir küçük umut verici tabloyu sizlerle paylaşmak istiyorum. Geçtiğimiz hafta Köln’deydik. Başkan yardımcımız Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ beyle birlikte orada bize bir davet geldi. Köln’de dediler ki, Almanya’daki bütün sivil, yarı sivil, dini, yarı dini ne kadar kuruluş cemaat varsa hepimiz birleştik. Köln’ün en büyük stadını tuttuk, orada bir akşam Peygamberimizi anacağız, yâd edeceğiz, gelir misiniz? Beni, bırakın gelmeyi yüreğimi büyük bir heyecan kapladı. Oraya gittik, baktık stad ağzına kadar dolu. On dokuz yirmi bin kişi stadın içinde, dışarıda da bekleyen var girememişler ve yaklaşık 18-19 kuruluşun üst liderleri sahneler, el ele vermişler. Ve hepsine Hz. Peygamber (s.a.v)’i remzeden birer gül takdim ettim. Hepsinin elini havaya kaldırdım. Ve işte dedim, bu manzara bizim yirmi yıldır Avrupa’da özlediğimiz birliği, beraberliği, tesanüdü ifade ediyor. Bu, Hz. Peygamberin rahmetini ve halen devam eden o birleştirici mucizesinin bir eseridir.

Bu millete Hz Peygamber denince, Muhammed Mustafa adı anılınca, sadece salât selam okunmaz. Gönüllerini birleştirir, dualarını birleştirir, safları birleştirir. Adeta birbiriyle kenetlenir. Ve onların hepsi de evet dediler. Biz Resulün rahmeti altında birleştik. Diyanet İşleri Başkanlığı da hepimizin diyanetidir. Hocalarımız hepimizin hocasıdır. Artık bu rahmet bizi bir daha birbirimizden ayırmaz. Demek ki, değerli dostlarım. Değerli kardeşlerim. Dinin, Allah’ı tanıma Allah ı sevmek, onun kulu olan Habibinin ümmeti olmanın, bizim gönül dünyamızda çok güçlü bir bağı var. O bağı lütfen yitirmeyelim.

Hani bir hadis-i şerifi hatırlayalım. Peygamberimiz buyuruyor: “İman etmedikçe cennete giremezsiniz. Bir birinizi sevmedikçe de iman etmiş olamazsınız.” Demek ki, birbirimizi sevmek, imanın ayrılmaz parçası. İman da ebedi mutluluğun ayrılmaz parçasıdır. İşte o Resulü Zışan, Peygamber Efendimiz (s.a.v), bize Allah’ı tanıttı. O’nu bildirdi, O’nu öğretti, O’nu sevdirdi. Kendisini tanıdık, kendisini sevdik. Sadece sevmeye değil, ona ittıba etmek, onun yolundan gitmek, sünnetini, ahlakını benimsemek de bizim şiarımız oldu.

Onun için, özellikle hanımefendiler, sizlere söylüyorum. Çocuklarımızı o Resulün sevgisiyle yetiştirin. O Peygamber Efendimizin hayatını, ahlakını, sünnetini, siyerini, güzel ahlakını, çocuklarımıza öğretin. Çocuklarımız, onun güzel ahlakıyla

yetişsinler. Çünkü güzel ahlak sadece konuşmak için değil, yaşatmak içindir, hayatımıza yansması içindir, hayatımızda meyve vermesi içindir.

Zaten Kur’an-ı Kerim, değerli dostlarım, peygamber dostları, Peygamber Efendimizi “güzel ahlakın numunesi, timsali, misali” olarak hatırlatır, gösterir. Hangi açıdan bakarsanız bakalım, Peygamber Efendimizin söz ve davranışlarında hala insanlığın muhtaç olduğu üstün ahlak örneklerini görüyoruz.

Kıymetli ilim adamlarımız, her biri Peygamber Efendimizin insan sevgisinin, güzel ahlakının değişik yönlerini sizlere anlattılar, anlatacaklar. Komşuluk ilişkilerine bakınız, aile hayatına bakınız, kucaklayıcı rahmetine bakınız, ticaretine, sohbetine, arkadaşlarıyla olan münasebetine bakınız. Gayri müslimlere, kölelere, işçilere, kadınlara olan şefkatine bakınız. Kucaklayıcı rahmetine bakınız. Mahlûkata, canlılara olan şefkatine bakınız. Sırtına fazla yük yüklenmiş hayvana duyduğu rahmeti bugün hala anlamaya çalışıyoruz. Bütün mahlûkatı sevmeyi, tabiatı sevmeyi ve her şeyi yüce Rabbimizin eseri olarak sevmeyi bize o öğretti. Biz, hepimiz o Resulü Zîşan’ın öğrencileriyiz. Onun peşinden gitmekle şeref buluruz. Tıpkı Şeyh Galib’in, hazreti Mevlana için söylediği söz vardır. Çok beğendiğim için söylemek istiyorum.

“Efendimsin. Cihanda itibarım varsa sendendir.

Efendimsin. Sermaye-i ömrümde bir kârım varsa sendendir.”

Biz İslam toplumunun, İslam ümmetinin, Müslümanların hayatımızda bir itibarı, bir kârı, bir işiharı, bir derecesi, kadri kıymeti varsa, emin olun ki, o kadri kıymet bizim özümüzde, bizim bedenimizde değildir. Bizim yüce Rabbimizi tanımamızdan, sevmemizden geliyor. Onu ne kadar seversek yüceliriz. Ona ne kadar salât ve selam okusak biz yükseliriz. Çünkü yüce Rabbimiz **“Allah ve melekler o nebiye salât ve selam ederler”** diyor. Ne haddimizdir ki, Yüce Rabbimizin ve melaikenin salât ve selam ettiği o kutlu Nebiye salât ve selam etmemek. Yani salât ve selamımız bizi yüceltir. Kalbimizdeki resul sevgisi derinleşir. Ama bugün, sayın valimizin de ifade ettiği gibi, dünya bugün büyük bir gözyaşı, büyük bir acı yaşıyor. İnsanoglunun hırsının değişik kötü sonuçlarını yaşıyor. Keşke Efendimiz aramıza tekrar bütün güzel ahlakıyla, rahmetiyle, sevgisiyle aramıza gelebilse de, bize sevgiyi, adaleti, saygıyı yeniden öğretse. Ona büyük ihtiyacımız var. Bizim ülkemizde ihtiyacımız var. Gönül dünyamızda ihtiyacımız var. Dünyanın ona ihtiyacı var. Aslında dünya değerli dostlarım, Urfalı kardeşlerim, o sevgiyi kavrayabilsek, yaratılışı kavrayabilsek, fani olanı, geçici olanı, kalıcı olanla karıştırmazsak, önemli ile önemsizi birbiriyle karıştırmazsak, bu dünya gölgesiyle bu dünyanın hakikatini karıştırmazsak, Hakikat-i Muhammediyeyi yakından tanıyabilsek. Emin olun bu acıların, bu gözyaşlarının hiç birinin yaşanmaması gerekir.

Bu dünya bu acıya geçecek kadar önemli değil. Ama o Resulü Zîşan Efendimizi sevecek kadar, ona tabi olacak kadar önemli ve değerlidir. Dünyayı değerli kılan, bizi değerli kılan da o çizgide yürüyebilmektir. İşte biz kutlu doğum haftasında bu yâd etmelerle, bu anmalarda hep bütün bunları hatırlamak ve kendimizi yenilemek istiyoruz.

Biliyorsunuz kutlu doğum haftası iki türlü kutlanıyor. Biri hicri olarak Rebiulevvel ayının ikinci haftasında Mevlid Kandili yapıyoruz ve yılın her haftasını dolaşarak o Resulün bereketi adeta bütün yılımızı kaplıyor. Bir de 20 Nisan’da miladi olarak Peygamberimizin doğum tarihini anıyoruz ve ülke genelinde, yurt dışında Avustralya’dan, ta uzak diyarlara kadar insanımız toplanıyor. Sadece biz değil, on dört asırdır Müslümanlar Peygamberini anıyor. Çocuğunu askere gönderir mevlit okutur, çocuğu doğar mevlit okutur, cenazesi olur mevlit okutur, her fırsatta o Nebi’yi hatırlar. Süleyman Çelebi’nin dilinden, İslam’ın getirdiklerini tekrar göz önünde tutar. Nebiye salât ve selam okur, kendini yeniler.

Aslında Yüce Rabbimizi tanıma, sevme, Habibini tanıma sevme, bizi sürekli ayakta tutan, bizi sürekli tazeleyen ve yeniden var edebilen en büyük güçtür ve kuvvettir. En büyük kaynaktır. O kaynak, o kor yüreğimizden hiç eksik olmasın derim. Kur’an-ı Kerim Peygamberimizi “âlemlere rahmet” olarak tanıtıyor bize. Ve onun rahmeti dalga dalga tüm dünyayı kuşattı. Peygamber Efendimizi Kur’an-ı Kerim, “size, Müslümanlara fazlasıyla düşkün” biri olarak tanıtıyor. Ne demek bize düşkün! Yani bizim yanılmamız için, bizim yanmamamız, bizim dünya hayatını berbat etmememiz için o uğraşp didindi. Yirmi üç yıl nübüvvet hayatı yaşadı. Hadis-i şerifte hatırlayalım **“Benim sizin aranızdaki misalim, kırdan ateş yakmış bir kimsenin misaline benzer. Kırdan ateş yakmış kimse o ateşin içine, mahlûkatın düşmemesi için çırpınır durur.”** Ben de sizin ateşte yanmamanız için, bu fani hayatı bedbahtlık vesilesi kılmamanız için, bu fani hayatta baki saadeti yakalamanız için çırpınır dururum. Ama işte siz biçareler, farkında olmayan insanlar hakikati göremediğiniz için kendinizi sürekli fanilerin peşinde ömrünüzü tüketirsiniz. Onu demek istiyor, bir bakıma uyarıyor, hatırlatıyor, müjde veriyor. Bize dünyanın esasını sırrını tanıtıyor.

O sırta, değerli dostlar, başka türlü ulaşamayız. O Resul bildirmeseydi, O Nebi Zişan anlatmasaydı, biz bu kâinatın yaratılışının sırrını kavrayamazdık. Sadece yer, içer, yaşar ve sıradan bir canlı olarak hayatımızı devam ederdik. Ama hayatımız sıradan bir canlı olmaktan çıktı, bir anlam bir değer kazandı. Var oluşumuzu kavradık. Rabbimizi tanıdık. Onun bizden razı olmasını sağlayacak ameller yaptık, hayatımızı anlamlı kıldık. Hayatımızı yaşamaya değer kıldık. İyi ki dünyaya geldi, iyi ki yaşadı denilecek bir hayatımız, bir dini, İslami hayatımız oldu.

Umuyorum ki, güzel eserler bırakacağız. Geriye bırakacağımız eserler, iyi yetiştirdiğimiz çocuklardır. Yaptığımız hayırlardır, yaptığımız dualardır. Bir yetimin başını okşayabiliyorsanız, bir fakirin yanında olabiliyorsanız, bir garibin elinden tutabiliyorsanız, işte geriye kalan hayır odur. Peygamber Efendimiz bunu bize öğretti. Hani Kur’an-ı Kerimde bir ayet vardır: “Allahın gönderdiği vahye, bu zikre, bu Kur’an’a, dinin tebligatına sımsıkı sarılın. Sakın ola ki parçalanmayın, ayrılmayın, bölünmeyin. Hani siz bir vakit uçurum kenarındaydınız, neredeyse uçuruma düşmek üzereydiniz de, O Nebi Zişan geldi, Kur’an geldi sizin elinizden tuttu ve sizi birleştirdi. Kalplerinizi birleştirdi. Artık birbirinizin boğazını sıkıyan insanlar olmaktan çıktınız. Birlikte omuz omuza Rabbe dua eden, insanın hayrı için iyi işler yapan ümmet oldunuz.” Bu ayeti aslında anlayabilirsek, Kur’an’ın bu ayetini gönlümüze

nakşedebilsek ne kavga kalır ne de hırs. Ne de insanlar birbirinin boğazını sıkar. Geriye birlik kalır, beraberlik kalır. Birlikte dua etmemiz kalır. Hem kendimiz için hem insanlığın rahmeti için.

Böyle olunca ben diyorum ki; geliniz el birliğiyle binlerce salât ve selam okuyalım, o Nebi Zîşan Efendimize. Onun getirdiği rahmeti anlayalım. O sevgi gönlümüzde iyice yerleşsin. Yanı başımızdaki insanlarla kucaklaşalım. Küsümüz varsa barışalım. Bizim için öteki kavramı olmasın. Bizim için öteki yok. Hepimiz, Allahın yarattığı o esrarengiz rengârenk çeşitliliğin içerisinde, O'nun kulları ve kardeşleriyiz. Bu kardeşliği idrak edelim. Hepimiz, Peygamberimizin rahmeti altında, ona ümmet olmanın bahtiyarlığını yaşayan kardeşleriz. Öyle olunca da dualarımızı birleştirelim, niyazlarımızı birleştirelim.

Hem ben burada bir cümle ile ifade edeyim. Yanı başımızda, hemen Urfa'nın biraz ötesinde, Irak'ta olup bitenler, bu gözyaşları. Aslında bizim, İslam'ın getirdiği rahmeti yeterince anlayamadığımızdandır. Elbette başka sebepler de var. Keşke bu rahmet, muhabbet bütün dünyaya yayılsa da insanoğlu ahlaki, insani değerleri konuşmaktan çok yaşamaya başlasa. Bir hayat düsturu haline getirse. İnaniyorum ki bu haftalar, bu yâd etmeler hep bizi yenileyecektir. Hep bizi tazeleyecektir. Hem bizim var oluşumuzu, içimizdeki o dini, dindarlığı yeniden inşa edecektir. Hem Peygamber Efendimizi yeniden anlama imkânı, fırsatı verecektir.

Onun için de, bu hafta mutlaka Peygamber Efendimizin güzel hayatını, siyerini, sünnetini tanıtıcı bir kitap mutlaka okuyun. Çocuklarınıza okutun. Peygamberimi öğreniyorum, peygamberimi seviyorum, o Peygamberin hayatı ile ilgili kitaplar, Hz. Muhammed'in evrensel mesajı, hangi kitapları bulursanız. Başkanlığımızın yayınladığı, hocalarımızın yayını veya hangi yayın olursa olsun, mutlaka ve mutlaka hanımefendiler. Özellikle bu haftada efendimizi anlatan bir kitap okuyalım, çocuklarımıza okutalım. Çocuklarımıza, ona salât ve selamla okutalım. Ninni olarak onu söyleyelim. Çocuklarımızın kulağında o salât selam devamlı terennüm etsin.

Ve biz zaten o sevgiyle yetiştik. O sevgiyle büyüdük. Resul sevgisiyle naatlar söyledik, musiki icra ettik, ebrular yaptık, güllerle donattık dünyayı. Her bir gül, o Resulü Zîşan Efendimizin resmidir, kokusudur, güzelliğidir. Ve o sevgiyi gönlümüzden çıkardığımız vakit geriye taş bir kalp kalır. Ama o geldi, Resulü Zîşan efendimiz geldi, taş kalpler gerçekten gönül oldu, yürek oldu. Ayak bastığı yerde bereket oldu. Hele hele Urfa sadece o bereketi değil, o rahmeti değil, bütün enbiyanın duasını, rahmetini bağrında besliyor, bağrında barındırıyor.

Sizleri onun için çok seviyorum, sizlerde Eyyub'un sabrı, Hz Şuayb'ın adaleti, Hz İbrahim'in hilmi, bereketi, Peygamber Efendimizin duası, rahmeti tecelli etmiş. Ne mutlu sizlere! Keşke hepimiz o resullerin, o enbiyanın makarri enbiyanın dedelerine nail insan olabilsek. Allah aranızdaki sevgiyi hiç eksik etmesin. Ben de arkadaşlarımla aranızdan bulunmaktan büyük mutluluk, büyük şeref duydum. İnşallah bu şerefle bu bereketle bu onurdan nasibimizi alarak döneriz.

Bu sempozyumu düzenleyen müftülüğümüze ve fakültemize teşekkür ediyorum. Katılan ilim adamlarımıza teşekkür ediyorum. Sempozyuma destek veren

Valimizi, Belediyemizi, Devlet Su İşleri Bölge Müdürlüğümüzü, hepsini yürekten kutluyorum. Zaten bizim özlediğimiz manzara da budur. Ben Köln’ü anlattım ya size, aslında Köln’ü biz ülkemizde de yaşamak zorundayız. Keşke her yer, bir Köln gibi o manzarayı yaşasa. Keşke bizim yüreklerimiz de o Arena stadındaki kadar geniş olsa. Bu kadar farklılığı yüreğimize doldurabilsek, yüreğimizde o kadar farklı pencereler açabilsek. Aslında Resulden aldığımız rahmet, Resulden öğrendiğimiz rahmet ve sevgi buna yeter. Yeter ki onu yakından tanıyalım, yakından bilelim. Ve bu duygularla, bu düşüncelerle hepimize ayrı ayrı saygılarımı ve sevgilerimi sunuyorum. Allah’ın selamı, rahmeti, bereketi hep sizlerle olsun diyorum.

Aranızdaki bu birlik ve beraberlik, bu tebessüm hiç eksik olmasın. Birbirimize sevgimizi, birbirimize güvenimizi kaybetmeyelim. Sadece namazda cemaat olmak ve omuz omuza vermekle değil, hayatın her safhasında, hayatın her engebesinde bu omuz omuza olmayı sürdürmek gerekir. Kadınıyla, erkeğiyle, çocuğuyla, genciyle, ihtiyarıyla, özellikle hanımların bu dini anlamada, din hizmetlerinde birlikte, beraberlikte, sosyal dayanışmada hep böyle olmasını istiyorum.

Ve şurada iftiharla ifade edeyim. Diyanet işleri başkanlığında görev yapan hanımefendiler, hoca hanımlar gerçekten yüzümüzü ağartıcı hizmetler yapmaktadır. Allah onlardan razı olsun, Allah sayılarını artırsın. Tekrar Allah’ın sevgisi, rahmeti, bereketi hep bizimle olsun, sizinle olsun. Sağlıkla kalın, hoşcakalın.

BİLDİRİLER

İSLÂM, İNSAN VE Hz. PEYGAMBER

HZ. PEYGAMBER'İN BEŞER OLDUĞUNU VURGULAYAN ÂYETLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. Hikmet AKDEMİR*

Giriş

Alemlerin Rabbi, Rab oluşunun bir eseri olarak bedenini terbiye edip kainatın en müstesna varlığı haline getirdiği insanın¹ elbette ki ruhunu da başı boş bırakmayıp² terbiye edecekti. Bu terbiye ancak ona ruhunu olgunlaştırma yolunda yardımcı olacak ve rehberlik edecek bir önder vasıtasıyla olabilirdi. Böyle bir misyonu olan peygamberin söz konusu görevi hakkıyla yerine getirebilmesi için insanların arasından seçilmesi, onlarla hemcins hatta hemhal olması gerekirdi. Aksi takdirde her konuda örnek olacak bir model olmadığı için verimli ve anlamlı bir rehberlikten söz edilemezdi. İşte bu sebepten dolayı Allah, ilk insandan başlayarak tüm insanlık tarihi boyunca peygamberleri insanlar arasından seçip göndermiştir.³ Geçmiş peygamberlerde cari olan Allah'ın bu kanunu, Hz. Peygamberde (s.a.s.)de geçerli olmuş ve o da insanlar arasından seçilip gönderilmiştir.⁴

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamberin (s.a.s.) beşer olduğunu bildiren ayetlere toplu olarak bakıldığı zaman bunların yaklaşık üçte birine yakın kısmında müşriklerin bu hususla ilgili sözleri nakledilmektedir.⁵ Geriye kalan diğer ayetlerde ise Allah, başkalarından nakletmeden bizzat kendisi Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bir beşer olduğunu bildirmektedir.⁶ Her iki kategoride de başta "beşer"⁷ lafzı olmak üzere "raciûl", "abd", "sahibukum"⁸ gibi kelimeler kullanılmakta veya "Hz. Peygamberin onların içinden

* Harran Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, hikmetakdemir@gmail.com.

¹ İsrâ 17/70; Tîn 95/4.

² Kıyâmet 75/36.

³ Örnek olarak bkz. A'râf 7/63; Hûd 11/27; İbrahim 14/10, 11; Meryem 19/2; Enbiyâ 21/7; Müminun 23/24, 25, 32, 33, 34, 38; Furkan 25/20; Şuara 26/106, 124, 142, 154, 161, 186; Sâffât 37/72; Zümer 39/71.

⁴ Cuma 62/2.

⁵ İsrâ 17/47, 94; Enbiyâ 21/3; Furkan 25/7-8; Sebe' 34/7, 43.

⁶ Bakara 2/151; Âl-i İmran 3/144, 164; Tevbe 9/128; Yunus 10/2; İsrâ 17/93; Kehf 18/1, 110; Enbiyâ 21/34; Furkan 25/1; Zümer 39/30; Fussilet 41/6; Necm 53/2, 10; Hadid 57/9; Cuma 62/2; Cin 72/19; Tekvîr 81/22.

⁷ İsrâ 17/93-94; Kehf 18/110; Enbiyâ 21/3; Fussilet 41/6.

⁸ Yunus 10/2; İsrâ 17/47; Furkan 25/8; Sebe' 34/7, 43.

⁹ Kehf 18/1; Furkan 25/1; Necm 53/10; Hadid 57/9; Cin 72/19.

gönderilmiş bir elçi”² olduğu ifade edilmekte, ya da “*yemek-içmek, çarşıda dolaşmak*”³ “*ölmek ve öldürülmek*”⁴ gibi beşerî vasıfların ona isnat edilmesi suretiyle fani bir insan olduğu nazara verilmektedir. Şimdi bunları sırasıyla ele alıp inceleyelim.

1. Müşriklerin İfadelerindeki Beşer Vurgusu

Başta gurur ve kibirleri olmak üzere dünyevî çıkarlarının bozulması gibi bir çok sebepten dolayı Hz. Peygambere (s.a.s.) risalet görevinin tevdi edilmesini bir türlü içlerine sindiremeyen müşrikler, her fırsatta insanlar arasında onu küçük düşürüp davetin tesirini kırmaya çalışıyorlardı. Oysa kesin olarak kendileri de biliyorlardı ki o (s.a.s.) gözleri önünde yaşadığı 40 yıllık ömründe, temyiz yaşından başlayan çocukluk devresi de dahil olmak üzere asla yalan söylememişti. Bu sebepten dolayı kendileri ona “el-Emin” lakabını vermişlerdi.⁵ Her zaman ona güvenmişler, emanetlerini ona tevdi etmişler, hatta hakem olayında olduğu gibi savaşımayı göze alacak kadar önem verdikleri ihtilafli konularda bile onun hakemliğini gönül rahatlığıyla kabul etmişlerdi.⁶ İşte bütün bunlara rağmen Hz. Peygamber (s.a.v) risalet davasıyla ortaya çıkınca birden bire onun bütün iyiliklerini bir kalemde silip atarak onu kötülemeye ve aşağılamaya yeltenmişlerdi. Hiç şüphesiz onlar bu tavırlarıyla aslında o yüce şahsın nadide şahsiyetini değil, sadece kabul etmeye yanaşmadıkları risaletini, başka bir deyişle beğenmedikleri Allah’ın ayetlerini yalanlıyorlardı.⁷ Bu sebepten dolayı Hz. Peygamber’den (s.a.v) Kur’an-ı Kerim’in yerine başka bir kitap getirmesini ya da onu değiştirmesini talep ediyorlardı.⁸

Müşrikler tarafından Hz. Peygamber’in (s.a.s.) bir beşer olduğunun vurgulanması, onların inkarları için öne sürdükleri en önemli delillerini oluşturmaktadır. Öncelikle onlar risalet gibi ulvi bir görevin kendileri gibi insan cinsinden olan bir varlığa verilmesini akıllarınca doğru bulmuyorlar, bunun meleklerle verilmesi gerektiğini söylüyorlardı. Bu görev için ya doğrudan bir melek gönderilmeli,⁹ ya da Peygambere bir melek indirilmeliydi.¹⁰ Hatta bu melek onunla beraber insanları uyarmalıydı.¹¹ Esasen onlar bu talepleriyle Peygamber gönderilmesindeki hikmet ve maksadı anlamadıklarını veya anlamak istemediklerini ortaya koymaktadırlar. Allah bu hikmeti onlara taleplerinin hemen ardından hatırlatarak “*De ki: Eğer yeryüzünde yerleşmiş*

¹ Necm 53/2; Tekvîr 81/22.

² Bakara 2/151; Âl-i İmran 3/164; Tevbe 9/128; Cuma 62/2.

³ Furkan 25/7.

⁴ Âl-i İmran 3/144; Enbiyâ 21/34; Zümer 39/30.

⁵ İbn Hişâm, *Sîretü İbn Hişâm*, el-Mektebetü's-Şâmile el-İsdâru's-Sânî, I, 183, 197; İbn Kesîr, *İmaduddîn Ebu'l-Fidâ İsmail, es-Sîretü'n-Nebeviyye*, el-Mektebetü's-Şâmile el-İsdâru's-Sânî, I, 249, 250, 274, 312.

⁶ İbn Hişâm, I, 196-197.

⁷ En'âm 6/33.

⁸ Yunus 10/15.

⁹ İsrâ 17/94. Geçmiş milletlerden de aynı talepte bulunanlar olmuştur. Örneğin Nuh'un (a.s) kavmi bunlardandır. (Mü'minûn 23/24.)

¹⁰ En'âm 6/8.

¹¹ Furkan 25/7.

gezip dolaşan melekler olsaydı, elbette onlara gökten peygamber olarak bir melek gönderirdik."¹ buyurmaktadır. Bu ihtar ile Allah, yukarıda ifade ettiğimiz gibi insanların peygamberi örnek bir model olarak almaları için onun kendi hemcinslerinden olması gerektiğini vurgulamaktadır..

"*Peygambere bir melek indirilmeliydi!*" şeklindeki ikinci taleplerine ise talebin yer aldığı aynı ayette şu şekilde cevap verilmektedir: "*Şayet biz bir melek indirseydik elbette iş bitirilmiş olur, artık kendilerine mühlet verilmez, göz açtırılmazdı.*"² Bu ayette anlatılmak istenen husus şudur: Şayet insanlar meleği aslı suretinde görürlerse o takdirde iman etmeye zorlanmış olurlardı. Bu da insanın dünyaya gönderiliş sebebi olan imtihanı ortadan kaldırırdı ve kıyametin kopmasına sebep olurdu. Bu mümkün olmayacağına göre peygamber melek olsa bile yine de dış görünüş itibarıyla insan suretinde gönderilmesi gerekirdi. O zaman da böyle bir peygamberin aslen insan olmasından bir farkı kalmayacaktı ve müşrikler yine aynı inkarlarına devam edeceklerdi.³

Davetin tesirini kırmak için müşriklerin öne sürdükleri bazen küçümseme, bazen istihza ile karışık beşer vurgusu, esasen onların acizlik ve çaresizliklerini açıkça ortaya koyuyordu. Çünkü onu (s.a.s.) davasından vazgeçirmek için bildikleri tüm yolları denemişler, kendi nazarlarında asla geri çevrilmeyecek bütün dünyevî nimet ve makamları ona arz etmişlerdi.⁴ Bunun hiçbir işe yaramadığını gördüklerinde bu sefer de "*Allah bir beşeri Peygamber olarak mı gönderirmiş? O da sizin gibi bir insan⁶, yemek yer, çarşıda pazarda dolaşır.*"⁷ demeye başlamışlardı. Ancak kendileri de dahil olmak üzere hiç kimseyi buna inandıramıyorlardı. Bu nedenle onun (s.a.s.) kendileri gibi sıradan bir insan olmadığını kabul etmek zorunda kaldılar ve yeni sıfatlar icat etme yoluna gittiler. Fakat bu hususta da sıkıntıları vardı. Herkesin gayet iyi tanıyıp bildiği bir insana, kırk yaşından sonra hangi sıfatı ya da sıfatları yakıştırıp halkı ondan uzak tutmaya çalışacaklardı. Bu meseleyi görüşmek üzere toplandılar ama tam bir mutabakata varamadılar.⁸ Mutabakata varamadıkları için de ona (s.a.s.) bazen *şair*,⁹ bazen *kahin*,¹⁰ bazen *mecnun*,¹¹ bazen *sibirbaz*¹² dediler. Bazen de *eskilerin masallarını*¹³ ya da *saçma sapan rüyaları anlatan biri*¹⁴ dediler. Hatta ona, en adi bir yalancının dahi üzerine almaya

¹ İsra 17/95.

² En'âm 6/8.

³ En'âm 6/9.

⁴Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, el-Mektebetü's-Şâmile el-İsdâru's-Sânî, XIII, 5.

⁵ İsrâ 17/94.

⁶ Enbiyâ 21/3.

⁷ Furkan 25/7.

⁸ Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, el-Mektebetü's-Şâmile el-İsdâru's-Sânî, XVII, 460-461.

⁹ Enbiyâ 21/5; Saffât 37/36; Tûr 52/30; Hâkka 69/41.

¹⁰ Tûr 52/29; Hâkka 69/42.

¹¹ Hicr 15/6; Müminûn 23/25, 70; Sebe' 34/8; Saffât 37/36; Duhan 44/14; Kalem 68/51.

¹² Yunus 10/12; Sad 38/4. Önceki bütün peygamberlere de "sahir" veya "mecnun" denmiştir. (Zâriyat 51/52.)

¹³ Furkan 25/5.

¹⁴ Enbiyâ21/5.

cesaret edemeyeceği “*Allah adına yalan uyduran bir iftiracı*”¹ rolünü biçtiler. Şimdi müşriklerin Hz. Peygamber’e yakıştırdıkları bu asılsız sıfatların onda bulunmadığını teker teker ele alarak görelim.

Bilindi gibi Kur’an-ı Kerim’in nazil olduğu dönemde belagat çok revaçta idi. Şair ve edipler şöyle dursun, okuma-yazma bilmeyen ümmî insanlar bile belagattan anlıyordu. Hem içlerinde Velîd b. Muğîre gibi şiiri çok iyi bilenler vardı. “Şiiri benden daha iyi bilen biri yoktur.” diyen bu en azılı ve en amansız düşman dahi Allah Resûlü’nün (s.a.s.) getirdiği vahyin şiir olmadığını; üstelik onda insanları cezbeden bir tatlılığın bulunduğunu ve ona asla galip gelinemeyeceğini itiraf etmek zorunda kalmıştı.² Velîd b. Muğîre, uzman olduğu bir sahada bilir kişi olarak yaptığı bu açıklamada çok haklı idi. Nitekim onun Belagatının cazibesine kapılan müşrikler, onu dinlemekten kendilerini bir türlü alıkoyamıyorlar, geceleri gizliden gizliye saklanarak gidip şafak sökünceye kadar onu dinliyorlardı. Dönüş yolunda karşılaştıklarında bir daha gelmemek üzere birbirlerine kesin söz verdikleri halde ertesi gece onu dinlemeye tekrar gidiyorlardı.³

Aralarında meşhur kahinler vardı. Ancak Hz. Peygamber (s.a.s.) onlara hiç benzemiyordu. Ayrıca Allah katından getirdiği Kur’an, sadece gayptan haber vermiyor, görünen alemde, onların bizzat müşahade ettikleri *sema, güneş, ay, yıldız, arı, bulut, yağmur, dağ, nehir ve denizden* bahsediyordu.⁴ Hatta en çok âşına oldukları *deveden*,⁵ *at, katur ve merkepten* söz ediyor;⁶ *sinek*,⁷ *sivrisinek*,⁸ *bal arısı*⁹ ve *örümcekten*¹⁰ örnekler veriyordu.

Onun (s.a.s.)ve getirdiklerinin hele sihirle hiçbir ilgisi yoktu. Çünkü göz boyama kabilinden olan bu tür işlerin ve bunları yapanların gerçek mahiyetleri, çok kısa bir süre içinde mutlaka ortaya çıkardı. Pek çok dikkatli düşman nazarları altında yıllarca böyle bir şeye rastlanmadığına göre ona nasıl sihirbaz ismi verilebilirdi?

Kur’an kıssalarına bakarak “*Eskilerin masallarını anlatıyor.*” dediler. Ancak yaşadıkları topluma en çekici gelen Rüstem ve İsfendiyar’ın efsanelerini toplayıp

¹ Müminûn 23/38; Sebe’ 34/8.

² Taberî, XXIV, 24-25; İbn Hişâm, I, 269; Zemahşerî, Carullah Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavami’-Tenzîl ve Uyûni’-Ekâvîl fî Vucûbi’-Te’vîl*, el-Mektebetü’ş-Şâmîle el-İsdâru’s-Sânî, VII, 180; er-Râzî, Fahrüddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Huseyn, *Me’âtilu’l-Gayb*, el-Mektebetü’ş-Şâmîle el-İsdâru’s-Sânî, XVI, 150; İbn Kesîr, *es-Siretü’n-Nebeviyye*, I, 500; İbn Kesîr, İmaduddîn Ebu’l-Fidâ İsmail, *Tefsîru’l-Kur’ani’l-‘Azîm*, el-Mektebetü’ş-Şâmîle el-İsdâru’s-Sânî, VIII, 267; Ebussuûd Efendi, *İrşâdî’l-Akli’-Selîm İlä Mezâya’l-Kur’ani’l-Kerîm*, el-Mektebetü’ş-Şâmîle el-İsdâru’s-Sânî, VI, 405; Ettafeyyîş, Muhammed b. Yusuf, *Himyânu’-Zâd ilâ Dâri’l-Me’âd*, el-Mektebetü’ş-Şâmîle el-İsdâru’s-Sânî, XIV, 467.

³ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ani’l-‘Azîm*, V, 83-85.

⁴ Örnek olarak bkz. A’râf 7/54; Yunus 10/5; Ra’d 13/2,3; İbrahim 14/32-33; Nahl 16/10-14; Enbiyâ 21/30-33; Furkan 25/45-48; Ankebut 29/61-63; Lokman 31/29, 31; Fâtr 35/9,12,13; Yâsin 36/38-40; Zümer 39/5; Fussilet 41/37; Rahman 55/5, 10; Nuh 71/15-16.

⁵ Gâşiye 88/17.

⁶ Nahl 16/8.

⁷ Hac 22/73.

⁸ Bakara 2/26.

⁹ Nahl 16/68-69.

¹⁰ Ankebut 29/41.

onlarla insanları efsunlamaya çalıştılar ama bu planları da hiçbir işe yaramadı.¹ Yine halk, onların değil Kur’an’ın etrafında toplanmaya devam ediyordu.

“*Saçma saşan rüyalar anlatıyor.*” şeklindeki tezleri de bir tesir icra edemedi. Zira Kur’an’ın kesin delillerle ortaya koyduğu gerçekleri çürütmek için bu tür hezeyanlar çok yetersiz kalıyordu. Hatta zaman zaman onun “*gökleri ve arzı kim yarattı?*”² *Sizi kim yarattı?*” *Gökten yağmur indirip ölmüş toprağa yeniden kim hayat verdi?*”⁴ gibi köşeye sıkıştıran sorularına muhatap olduklarında teslim olarak “*Allah*” demeye mecbur oluyorlardı.

Hz. Peygambere (s.a.s.) isnat ettikleri “*Allah adına yalan söyleyen biri*” nitelemesi ise hem diğerleri gibi temelsiz, hem de kendi inançlarına bile ters idi. Şöyle ki, onlar evreni yaratan, sonsuz kudret ve izzet sahibi bir ilahın varlığını kabul ediyorlardı. Fakat putları, kendilerini ona yaklaştıracak araçlar olarak gördükleri için şirk bataklığına düşüyorlardı.⁵ Yeminlerinde de sıkça ifade ettikleri gibi “Kâbe’nin Rabbi” kendi evini Ebrehe’nin hücumundan korumuştur. Onların bizzat şahit oldukları “Fil Vakasında” Ebabel kuşlarından oluşan semavî ordusuyla Zatının izzetine hâle getirmeye yeltenen mağrur güruhu zelil ve rezil etmişti. Böyle bir İlah, nasıl olur da kendisinden izinsiz Zati adına konuşan ve onun adını kullanarak yalan yere insanları aldatan bir iftiracıyı rezil ve rüsvay etmezdi? Nitekim daha sonra türeyen bu evsaftaki yalancı peygamberlerin hazin sonları, onun böyle bir şeye asla izin vermeyeceğini göstermiştir.⁶

2. Allah ve Resûlü Tarafından Yapılan Beşer Vurgusunu Bildiren Ayetler

Müşriklerin sözlerinden nakil yapan ayetlerden sonra şimdi de Allah ve Resûlü’nün (s.a.s.) ifadesiyle onun (s.a.s.) beşer olduğunu beyan eden ayetlere bakalım. Bu ayetlerden beş tanesinde “kul” anlamındaki “*abd*” kelimesi kullanılmıştır. Böylece Hz. Peygamberin “Allah’ın kulu” sıfatıyla onun vahyine mazhar olduğu vurgulanmaktadır. Esasen bu vurgu, geçmiş peygamberlerin hepsi için geçerlidir. Başka bir ifadeyle, her peygamber bu vasfını öne çıkarmıştır. Çünkü bir Peygamberin herkesten önce kendisinin, getirdiği tevhit inancına gölge düşürecek izlenimleri vermektен kaçınması gerekir. Buna rağmen dünya nüfusunun büyük bir çoğunluğunu oluşturan Yahudiler ve Hıristiyanlar tevhit inancıyla asla bağdaşmayacak bir fikre saplanmışlardır. Yahudiler Hz. Üzeyr’e, Hıristiyanlar Hz. İsa’ya “*Allah’ın Oğlu*” sıfatını yakıştırmışlardır.⁷ Halbuki Hz. İsa, sanki insanların bu vasfı ileride kendisinden kaldırmak isteyecekleri kalbine ilham edilmiş gibi daha yeni doğmuş bir bebek iken annesinin işaretleriyle mucize kabilinden konuştuğunda ilk sözü “Ben Allah’ın kuluyum.”

¹ Taberî, XIX, 238; İbn Hişâm, I, 300, 358; Zemahşerî, II, 358; Râzî, X, 161; İbn Kesîr, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, II, 51-52; İbn Kesîr, *Teşîru’l-Kur’ani’l-‘Azîm*, IV, 46; Ebussuud, *İrşâd*, V, 291; Etfafeyyîş, X, 417.

² Ankebut 29/61; Lokman 31/25; Zümer 39/38.

³ Zuhruf 43/87.

⁴ Ankebut 29/63.

⁵ Zümer 39/3.

⁶ Örnek olarak bkz. İbn Hişâm, II, 72; İbn Kesîr, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, III, 38-39.

⁷ Tevbe 9/30.

olmuştur. Üstelik bu sözüne tekit edati (ٓ) ve isim cümlesi kalıbıyla vurgu yapmıştır.¹ Hz. İsa hayatı boyunca bu sözüne sadık kalmış ve tabilerini de aynı istikamette tevhit dairesinde muhafaza etmiştir. Ancak putperestlikten büyük ölçüde etkilenen tabileri, onun vefatından hemen sonra tevhit inancından saparak teslis fikrini icat etmişlerdir.² Ve maalesef sayı itibarıyla insanların büyük bir çoğunluğu bu akıl dışı inancın arkasından sürüklenmiştir. İşte Müslümanların da aynı hataya düşmemesi için Allah, yukarıda bahsi geçen ayetlerde Hz. Muhammed'in (s.a.s.)"vahye mazhar olan bir kul" olduğunu vurgulamaktadır.

Hz. Peygamberin (s.a.s.)kendisini beşer olarak takdim etmesinin arkasında ise, müşriklerin ondan insanları iman etmeye zorlayacak derecede açık ve kesin mucizeler istemeleri yatmaktadır.³ Onlar Hz. Peygamberden (s.a.s.) kendileri için yerden su fıskırtması; içlerinden gürül gürül sular akan hurma ve üzüm bahçesine sahip olması; altından inşa edilmiş evinin olması; Allah'ı ve Melekleri onların gözlerinin önüne getirmesi; gökten üzerlerine parçalar yağdırılması; göğe çıkıp onlara okuyacakları bir kitap getirmesi gibi mucizeler istemişlerdi.⁴ Bütün bu talepler karşısında Allah, Resûlüne (s.a.s.)şöyle demesini emretmiştir: *"Fesübbhanallah! Rabbimi tenzih ederim. Ben sadece beşer olan bir resul değil miyim?"*⁵ Bu emir onun (s.a.s.)her isteneni veya istediğini anında yerine getirebilecek insan üstü bir varlık olmadığını; zatında tecelli edecek mucizelerin ancak ilahî hikmete uygun olduğu takdirde Allah'ın iradesiyle mümkün olabileceğini vurgulamaktadır.

Esasen Allah, varlığına ve birliğine delalet eden, ancak sebep perdeleri arkasına gizlediği pek çok mucizeyi onlara göstermiştir. Üstelik bu mucizeler bir anda var olup ardından hemen kaybolan cinsten değil, sürekli yenilenen ve kıyamete kadar devam edecek türdendir. Kur'an-ı Kerim bu kabilden olan tevhit delillerini pek çok ayette insanların nazarlarına arz etmiştir. Bunlardan bazılarını şu şekilde özetlemek mümkündür:

Göklerin ve yerin yaratılışı;⁶ Gökten yağmur indirilmesi;⁷ Bu yağmurla ölmüş toprağın diriltilmesi, güzel bağ ve bahçelerin, tatları değişik çeşit bitkilerin yetiştirilmesi;⁸ gece, gündüz, güneş, ay ve yıldızların Allah'ın emrine amade ve muti olması;⁹ Gece ile gündüzün peş peşe birbirinin ardından gelerek deveran etmesi;¹⁰ sema ve arz arasında bulutun Allah'ın emrinde olması;¹¹ rüzgarların esmesi ve

¹ Meryem 19/30.

² Mâide 5/116-117.

³ Önceki peygamberler de benzer taleplere muhatap olmuşlardır. Örnek olarak bkz. Bakara 2/55; Nisa 4/153.

⁴ İsrâ 17/90-93.

⁵ İsrâ 17/93.

⁶ Bakara 2/164; Al-i İmran 3/190; Rum 30/22; Neml 27/60; Şura 42/29.

⁷ Nahl 16/11; En'am 6/99; Taha 20/50; Neml 27/60.

⁸ Bakara 2/164; En'am 6/99; Rad 13/3-4; Nahl 16/65; Taha 20/50; Rum 30/22; Şuara 26/8; Neml 27/60; Fussilet 41/39.

⁹ Nahl 16/13.

¹⁰ Bakara2/164; Al-i İmran 3/190; Yunus 10/6.

¹¹ Bakara2/164.

yağmurdan önce müjdeci olarak gönderilmesi;¹ Allah'ın yeryüzünde bütün canlıları yaratıp yayması;² gecenin istirahat, gündüzün görmek ve çalışmak için uygun hale getirilmesi;³ yerküresinin dengesini sağlayan gemilerdeki direkler gibi dağların yaratılması;⁴ nehirlerin akıtılması;⁵ tatlı ve tuzlu denizlerin arasına birbirine karışmasını önleyen engel konulması;⁶ gece ile gündüzün, ay ve güneşin insanların hizmetine amade kılınması;⁷ geminin denizde yüzmesi;⁸ onun izni ile arının şifalı balı üretmesi;⁹ kuşların havada durup uçabilmeleri;¹⁰ insanların dillerinin ve renklerinin farklı oluşu;¹¹ onlara gökten ve yerden rızık verilmesi;¹² hemcinslerinden eşler yaratması ve aralarında sevgi bağı tesis etmesi;¹³ göklerde ve yerde her şeyin insanın emrine verilmesi ;¹⁴ Allah'ın darda kalmış çaresiz insanların dualarına icabet etmesi...¹⁵

Kur'an-ı Kerim bir yandan bu ve benzeri tevhit delillerini arz ederken diğer yandan kendisini ve mesajını insanlara ulaştıran elçisini inkar edip ondan mucize isteyenlere de cevap vermeyi ihmal etmemiştir. Bu bağlamda Kur'an-ı Kerim, iki önemli mucizeyi Hz. Peygamber'in nübüvvetine ve getirdiği vahyin Allah kelamı olduğuna delil olarak sunmuştur. Bunlardan birincisi bizzat Kur'an-ı Kerim'in kendisidir. Allah, Hz. Peygamberden başka mucizeler isteyen müşriklere hitaben "*Kendilerine okunmakta olan Kitabı sana indirmemiştir, onlara yetmedi mi*"¹⁶ buyurmak suretiyle Kur'an'ın onlar için yeterli bir mucize olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla herkesin malumu olduğu üzere Hz. Peygamberin (s.a.v) en büyük mucizesi Kur'an-ı Kerim'dir. Allah onun gibi ümmi bir zattan değil, en büyük edip ve şairlerden; hem bir kısımdan değil, hepsinden; hem sadece insanlardan değil, cinlerden; hem Kur'an'ın tümüne değil, en son safhada sadece bir sûresine benzer bir metin getirmelerini isteyerek onlara meydan okumuştur.¹⁷ Bu meydan okuma sadece onlara ve onların zamanına mahsus olmayıp kıyamete kadar gelecek bütün münkirler için geçerlidir. Başlangıçta "*İstesek bunun benzerini biz de söyleriz*"¹⁸ deseler de pek çok teşebbüslerine rağmen sonunda bu işten aciz olduklarını itiraf etmek zorunda kalmışlardır. Bu sebeple söz ve yazıyla onunla münazara yolunu bırakıp silah ve harp ile mücadeleye yönelmişlerdir.

Hz. Peygamber'in (s.a.v) nübüvvetine ikinci delil ise bizzat onun kendi yüce

¹ Bakara2/164; Neml 27/63.

² Bakara2/164; Şuara 42/29.

³ Yunus 10/67; Neml 27/86; Rum 30/22.

⁴ Ra'd 13/3; Neml 27/61.

⁵ Ra'd 13/3; Neml 27/61.

⁶ Neml 27/61.

⁷ Nahl 16/12.

⁸ Bakara 2/164; Lokman 31/31; Şûrâ 42/32.

⁹ Nahl 16/69.

¹⁰ Nahl 16/79.

¹¹ Rum 30/22.

¹² Neml 27/64.

¹³ Rum 30/21.

¹⁴ Casiye 45/13.

¹⁵ Neml 27/62.

¹⁶ Ankebut 29/51.

¹⁷ Bakara 2/23; Yunus 10/34; İsrâ 17/88.

¹⁸ Enfâl 8/31.

şahsiyetidir. Allah onun peygamberliğine daha önce gözleri önünde geçen hayatını delil göstererek onları düşünmeye davet etmiştir.¹ Onun yüce şahsiyetinin ancak peygamberlik gibi yüce bir makama layık olduğunu vurgulamıştır. Allah sadece bu delili bildirmekle yetinmemiş, tatmin olmayanları bu konuda kendilerinden daha fazla bilgi sahibi olan İsrail oğullarının bilginlerine danışmaya çağırmıştır. Onların Hz. Peygamber'i kitapları Tevrat'ta yazılı olan vasıflarla tanımalarını, müşrikler için delil olarak takdim etmiştir.² Hatta Ehl-i Kitab'ın onu tanımamasının ne kadar açık ve kesin olduğunu belirtmek için "*Kendilerine Kitap verdiklerimiz onu öz oğullarını tanıdıkları gibi tanurlar.*"³ ifadesini kullanmıştır. Hiç şüphesiz ki bir kişinin kendi öz oğlunu tanıması konusunda yanılması imkansızdır. Kitap'larındaki bu kadar açık ve kesin delillere rağmen ancak onların içerisinde Abdullah b. Selam gibi hakperest olanlar bu gerçeği itiraf etmiş, geriye kalan büyük bir çoğunluk hasetlerinden dolayı bunu gizlemeyi yeğlemişlerdir.⁴

Hz. Peygamber'in beşer olduğunu bildiren son kategorideki ayetler onun ölümlü olma vasfını ön plana çıkarmaktadır. O bir beşer olduğu için vazifesini tamamlayıp eceli geldiğinde her insan gibi bu dünyadan göç edecekti. Ancak onun düşmanları buna fazla sevinemeyeceklerdi. Çünkü onlar başlangıçta "*Onun vefatıyla İslam davası biter, biz de kurtuluruz.*"⁵ diye umut ediyorlardı. Fakat getirdiği dinin günden güne taraftar toplaması ve kuvvet bulmasıyla bu ümitleri de yavaş yavaş söndürdü.

Ayrıca bu ayetlerde müminlere de bir mesaj vardır. Özellikle Hendek savaşındaki panik esnasında dağılmaya yüz tutanları eleştiren Al-i İmrân sûresinin 144. ayeti, bu mesajı açıkça şöyle dile getirmektedir: "*Muhammed sadece bir peygamberdir, ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür ya da öldürülürse gerisin geriye mi döneceksiniz? Kim böyle dönerse Allah'a hiçbir şekilde zarar veremez.*" İşte bu ayet İslamiyet'in Hz. Peygamber'in fani şahsiyetiyle kaim olmadığını vurgulamaktadır. Allah Resulü'nün vefatı sırasında Hz. Ömer gibi şaşırıp kalan sahabileri teskin etmek ve İslamiyet'in onun şahsiyetiyle birlikte fani olmayacağını teyit etmek maksadıyla, bu hususu çok iyi idrak eden Hz. Ebubekir, şöyle dedikten sonra sözlerine delil mahiyetinde pek çok kimsenin o zamana kadar farkında olmadığı yukarıdaki ayeti okumuştur: "*Kim Muhammed'e tapıyorsa bilsin ki Muhammed öldü. Kim Allah'a tapıyorsa, bilsin ki Allah hiç ölmeyen, daimi hayat sahibidir.*"⁶

Son olarak şu hususu hatırlamak gerekir: Hz. Peygamber'in beşeriyet vasfı, başka bir deyişle insan üstü bir varlık olması, onun en kâmil insan olma özelliğini inkara ya da bu özelliğine nakise getirmeye sebep olmamalıdır. İşte bu iki uç nokta arasındaki orta yol bulunup denge sağlandığı zaman Hz. Peygamber (s.a.v) gerçek mahiyetiyle bilinmiş ve tanınmış olur. Bu hususu açıklama sadedinde özetle şunları söyleyebiliriz: Onun beşeriyet vasfı her zaman risalet sıfatıyla beraber düşünülmelidir.

¹ Yunus 10/16.

² Şuara 26/197.

³ Bakara 2/146, En'am 6/20.

⁴ Bakara 2/146, 174; Al-i İmran 3/71.

⁵ Tûr 52/30.

⁶ İbn Hişâm, II, 655; İbn Kesir, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, III, 61, IV, 480.

Bir taraftan diğer hemcinsleri gibi çarşı pazarda dolaşan, ticaret yapan bir insan olduğu düşünülürken; diğer taraftan İsrâ¹ ve Mirac ile gaybî alemlerde seyahat eden, hatta Hz. Cebrail'i geride bırakarak Sidret'ül-Münteha'ya² ulaşan peygamberlerin sultanı olduğu asla göz ardı edilmemelidir. Yine bir taraftan yemek içmek gibi insanî vasıflara sahip olduğu düşünülürken, diğer taraftan hiç kimsenin kendisine yetişemeyeceği üstün bir ahlaka sahip olduğu asla unutulmamalıdır. Nitekim bu yüce ahlaka bizzat Cenab-ı Hak şahitlik etmekte ve dört şekilde vurgu yaparak³ "*Şüphesiz sen insanların künbüne vakef olamayacakları yüce bir ahlaka sahibisin*"⁴ buyurmaktadır. Hz. Peygamber'in (s.a.v) hayatını incelediğimizde gördüğümüz kadarıyla onun bu yüksek ahlakı iki temel unsurdan meydana gelmekteydi. Birincisi onun bütün kötü huylardan uzak olması, ikincisi ise bütün güzel huyları en üst mertebeleriyle beraber şahsında toplamasıdır. Örneğin o insanların en cesuru, en cömerti, en adili, en dürüstü, en vefalı, en kadirşinası, en nezaketlisi, en güler yüzlüsü ve en seveceni idi. Herkesi çok seviyor, herkes de onu canından çok seviyordu. İnsanlar üzerinde öyle bir izlenim bırakıyordu ki onunla kısa da olsa sohbet eden her insan onun herkesten fazla kendisini sevdiğini düşünebiliyordu. İşte bütün bu güzel huyları hiçbir kötü huyla bulandırmadan nefsinde toplamak ancak bir peygamberde olabilecek yüce ahlakın eseridir ki bunu Hz. Aişe kısaca "*Kur'an ahlakı*" olarak nitelemektedir.⁵ Çünkü diğer insanlar ne kadar çok sayıda güzel huya sahip olsalar bile eksik ve zayıf oldukları bazı yönleri mutlaka mevcuttur. Mesela bir insan çok cesur olabilir ama aynı zamanda biraz cimri de olabilir. Ya da çok dürüst olabilir ama bazen öfkesine yenik düşebilir. Veyahut da çok cömert olabilir ama aynı zamanda insanlara sert ve acımasız davranabilir.

Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.s.) diğer insanlarla olan münasebetlerinden ve akrabalık bağlarından doğan vasıf ve kişiliklerinde de en ileride idi. Bu da önemli bir ayrıntıdır. Çünkü genellikle insanlar, ne kadar iyi ve güzel ahlaklı olsalar bile çevreleriyle olan ilişkilerini her zaman dengeli bir şekilde sürdüremedikleri için herkesi memnun edemezler, ya da herkesin nazarında aynı ölçüde iyi bir kişi sayılmazlar. Örneğin bir insan, iyi bir evlat olabilir ama iyi bir baba veya anne olmayabilir. İyi bir kardeş ya da arkadaş olabilir ama iyi bir eş olmayabilir. İşte aklımıza gelecek bu kabilden bütün vasıf ve kişiliklerde Allah Resûlü (s.a.s.) en iyi olarak nitelenecek bir noktada idi. Bunun içindir ki yakın ve uzak çevresinden hiçbir kimse tüm hayatı boyunca haklı bir gerekçe ile ondan en ufak bir şikayette bulunmamış, incindiğini dile getirmemiştir. Tam aksine onu tanıma bahtiyarlığına erişen herkes ondan memnun kaldığını;⁶ hem sîret ve ahlak,¹ hem de dış görünüş itibarıyla ondan daha iyi, daha

¹ İsrâ 17/1.

² Necm 53/8-14.

³ Ayetteki (وَ اِنَّكَ لَعَلٰى عَظِيْمٍ) vurguların birincisi, baştaki " اِنَّ " edatıdır. İkincisi onun haberinin başındaki lam (ل) harfidir. Üçüncüsü sübut ifade eden isim cümlesinin tercih edilmesidir. Dördüncüsü "hulukin" (خَلْق) kelimesinin sonundaki tenvini tekit eden "azim" (عِظْم) lafzının getirilmesidir.

⁴ Kalem 68/4

⁵ Ahmed b. Hanbel *el-Müsned*, el-Mektebetü's-Şâmîle el-İsdâru's-Sânî, Hadis No: 23460, 24139, 24629; Beyhâki, Ebubekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali, *Delâilü'n- Nübüvve*, el-Mektebetü's-Şâmîle el-İsdâru's-Sânî, I, 277.

⁶ Örnek olarak Enes b. Mâlik'ten gelen bir rivayet (...Vallahi dokuz yıl ona hizmet ettim. Yaptığım bir şey için bana 'Niçin şöyle şöyle yaptın?' dediğini; ya da yapmadığım bir şey için 'Şöyle şöyle yapsaydın ya!'

güzel² bir insanla asla bir daha karşılaşmadığını ifade etmiştir.

Sonuç

Sonuç olarak özetle şunları söyleyebiliriz: Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in beşer olduğunu vurgulayan ayetlerde hem ona inanmayanlar hem de onu rehber edinenler için mesajlar vardır. İnanmayanlara verilen mesaj, ondan olağan üstü davranışlar ve imana zorlayacak derecede açık mucizeler beklememeleri; inkar için bahaneler üretmemeleri ve gerçekten iyi niyetle onun peygamber olduğuna delil arıyorlarsa iki şeye bakmalarının yeterli olacaktır. Bunlardan birincisi Kur'an-ı Kerim'dir ki bu ebedi mucize kıyamete kadar onun hak peygamber olduğunu herkese ilan etmeye devam edecektir. İkincisi ise Hz. Peygamber'in hayatıdır. Art niyetli olmadan objektif bir bakış açısıyla, o zamanın şartlarını da dikkate alarak onun hayatını inceleyen herkes, böyle bir hayat yaşayan insanın mükemmel ve kusursuz ahlakıyla örnek bir model olarak gönderilen bir peygamberden başkası olamayacağını kesinlikle görecektir.

Müslümanlara verilen mesaj ise şudur: Hz. Peygamber (s.a.s.)sizin gibi bir insandır. Eceli geldiği zaman her fani gibi o da ebedi aleme göç edecektir. Ancak onun aranızdan ayrılması, dininize sarılma konusunda size bir fütur vermesin. Dinî hayatınız, onun hayatıyla kaim olmasın. Her zaman Allah'a olan bağlılığınız ve dininizdeki sebatınız artarak devam etsin. Çünkü her ne kadar onun bedeni fani ise de getirdiği mesaj baki ve evrenseldir. Onun alemlere rahmet olarak gönderilmesinden³ sonra gelecek tüm zamanlarda bütün insanlık ona ve getirdiği mesaja muhtaçtır.

dediğini hatırlamıyorum.) için bkz. Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc, *Sabihu'l-Müslim*, el-Mektebetü's-Şâmile el-İsdâru's-Sânî, Hadis No: 4272.

¹ Buhârî, Muhammed b.İsmâîl, *el-Câmiu's-Sabih*, el-Mektebetü's-Şâmile el-İsdâru's-Sânî, Hadis No: 5735; Müslim, Hadis No: 1054, 4003, 4272, 4273; Ebû Davud, *Sünenü Ebi Davud*, el-Mektebetü's-Şâmile el-İsdâru's-Sânî, Hadis No: 4143; Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *es-Sünen*, el-Mektebetü's-Şâmile el-İsdâru's-Sânî, Hadis No: 1938; Ahmed b. Hanbel, Hadis No: 12732, 13353, 24797; Beyhakî, I, 284.

²Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî*, el-Mektebetü's-Şâmile el-İsdâru's-Sânî, Hadis No:5137.

³ Enbiyâ 21/107.

Hz. PEYGAMBER'DE MÜRÜVVET

Yrd. Doç. Dr. Ahmet ASLAN*

A. Mürüvvet Kelimesinin Anlamı

Türkçe'ye mürüvvet olarak geçen bu kelimenin aslı el-Murua şeklindedir. el-Murua kelimesi ise Arapça bir kelime olup sözlük anlamıyla erkek insanda var olan bazı bedeni ve manevi özelliklere delalet etmektedir.¹ Bu kelime zamanla, insanda var olan ve toplum tarafından beğenilen ahlaki meziyetlere delalet eden bir ıstılah olmuştur. Mürüvvet, her insanın yaşadığı toplumda itibar ve saygı görmesi için taşıması gereken güzel ahlaki hususiyetlerdir.²

Terim olarak mürüvvet kelimesi farklı zamanlarda farklı anlamlarda kullanılmıştır. İslam öncesi dönemlerde mürüvvet kelimesi ahlaki bir terim olarak cömert, komşusunu himaye eden, verdiği sözü yerine getiren ve cesur insanlara verilen bir sıfatın anlamı olarak kullanılmıştır. Araplar, cömert, komşusunu himaye eden, dürüst ve zor durumda olan insanın yardımına koşan kişiye mürüvvet sahibi demişlerdir.³

İslamiyet ile beraber bu terim yeni ve daha geniş anlamlar kazanmıştır. İslam ahlakçıları bu kelimeyi el-Edeb kelimesi ile aynı anlamda kullanmışlardır. Bunlara göre mürüvvet, insanı güzel ahlak ve güzel adet sahibi olmaya sevk eden adab-ı nefsanıyedir.⁴ Bazı dilciler bu kelimenin anlamını nezaket ve kibarlık kelimeleri ile eş anlamda tutmuşlardır.⁵ Mutasavvıflar ise mürüvvet kelimesini Fütüvvet (delikanlılık)' in bir dalı olarak telakki etmişlerdir.⁶ Fütüvvet ise soy temizliği, gençlik, delikanlılık, cömertlik gibi anlamlara gelmektedir.⁷ Mürüvvet kelimesinin farklı tarifleri yapılmışsa da, mürüvvet sahibi olan insanda bulunması gereken ahlaki özellikler ise doğruluk, adalet, azim ve sabır, cesaret, cömertlik ve yardımseverlik olarak herkes tarafından kabul edilmiştir.

* Harran. Üniv. İlah. Fak. Öğretim Üyesi, ahaslan@harran.edu.tr.

¹ el-Feyruzabadi, **el-Kamusu'l-Muhit**, Beyrut 1987, 68.

² Ahmed b. Ali el-Feyyumi, **el-Misbahu'l-Munir**, Beyrut 1987, 218.

³ Bichr, Fares, "Mürüvvet", **İ.A.**, VIII, İstanbul 1993, 815-817.

⁴ Talat Koçyiğit, **Hadis İstılahları**, Ankara 1985, 298-299

⁵ Fares, 816.

⁶ Fares, 816.

⁷ Neşet Çağatay, **Bir Türk Kurumu Olarak Ahilik**, Ankara 1989, 1.

Genel anlamı ile mürüvvet, insanlığa uygun şeyleri yapmak, kötülüklerden ve insanı küçük düşüren şeylerden kaçınmak güzel huylu ve olgun şahsiyetli olmak demektir. Haksızlıklar karşısında dik durmak, zor durumda olan ve yardım isteyenine yardımına koşmak mürüvvetliktir. Muktedir halde iken zayıf olan haksız veya suçluyu affetmek mürüvvetin zirvesidir. Mürüvvet kavramı hadis ilmi ve İslam hukuku açısından da önemlidir. Mürüvveti aykırı davranışlarda bulunan kişilerin naklettiği hadisler kabul edilmemiş ve mahkemede şahitliği kabul görmemiştir.¹ Hz. Muhammed bir Hadis-i Şerifinde “Kimseye zulmetmeyen, yalan söylemeyen ve sözünde duran kişi mürüvvet sahibidir” demektedir. Mürüvvet kelimesinin anlamını özet olarak en iyi şekilde şu Ayeti-i Kerime’de izah edilmiştir: “ Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder. Çirkin işleri, fenalığı ve azgınlığı da yasaklar. İyice düşünüp tutasınız diye size öğüt verir.”²

B. Hz. Muhammed’in Hayatı ve Peygamberliği

Hz. Muhammed’in nasıl bir mürüvveti sahip olduğunu daha iyi bir şekilde görmek için onun doğduğu ortam ve yaşadığı hayatı hakkında biraz malumat vermek yerinde olacak kanaatindeyiz. Hz. Muhammed’in doğup büyüdüğü Mekke şehri Arabistan yarımadasının Hicaz bölgesinde M.Ö. Beşinci yüzyılın ortalarında Zemzem kuyusunun yanında kurulmuştur.³ Mekke’yi diğer şehirlerden ayıran ve onlardan üstün hale getiren özellik yeryüzünün ilk mabedi olarak Kabe’nin burada bulunmasıdır. Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmail burada Kabe’yi inşa ederek şehri tevhid inancının merkezi yapmışlardır.⁴ Kabe-i Muazzama sebebiyle Mekke, İslam’dan önceki dönemlerde de şöhret kazanmış ve burada yaşayan insanlar bütün Araplardan saygı görmüşlerdir. Bu nedenle Arap kabileleri itibar kazanmak ve Kabe’nin yönetimini ele geçirmek için büyük savaşlar yapmışlardır. Mekke şehri Amalika ve Cürhüm kabillerinin hakimiyetinden sonra Huzaalıların egemenliğinde olmuştur. Huzaalılar, Mekke şehrini iyi yönetememiş ve buradaki insanlara zulüm yapmışlardır. İşte putperestlik inancı bu Huzaalıların zamanında Mekke’ye girmiştir.⁵ Huzaalılardan sonra Hz. İbrahimi’nin soyundan ve Hz. Peygamberin atalarından Kusay b. Kilab, Mekke’nin idaresini ele alarak Kureyş kabilesini burada toplamış ve şehirde bir yönetim şekli ortaya koymuştur.⁶ Huzaalılar döneminde Mekke’de putperestlik inancı yaygın hale gelmiş olmasına rağmen Mekke özündeki gizli cevheri her zaman yaşatmıştı. Bu gizli cevher Allah’ın vahdaniyet meşalesini temsil eden Kabe idi. Kabe’nin bu tevhid meşalesi uzun zaman cılız olarak yanmışsa da hiçbir zaman tamamen sönmemişti. Sadece onu alevlendirecek nuru bekliyordu.

¹ Kemal Atik, Ali Bardakoğlu, Celal Kırcı, Selahattin Polat, Ali Toksan, **İslami Kavramlar**, Ankara 1997, 546.

² Nahl Suresi, ayet 90.

³ Yakut, **Mu’cemu’l-Buldan**, VI, Beyrut 1986, 181-188; Hasan İbrahim Hasan, **Tarihu’l-İslam**, I, Kahire 1964, 45.

⁴ Hasan İbrahim Hasan, I, 45; Muhammed Hamidullah, **İslam Peygamberi**, I, Çeviren: Salih Tuğ, İstanbul 1990, 24.

⁵ Hasan İbrahim Hasan, I, 46.

⁶ Hasan İbrahim Hasan, I, 46.

Mekke şehri coğrafi konumu itibarıyla de dünyanın en önemli yerinde bulunmaktadır. Bazı coğrafyacılar göre dünyanın orta noktası kabul Mekke, Afrika, Asya ve Avrupa kıtalarının birleşme noktasında bulunduğundan önemli bir stratejik konuma sahipti. Bu konumundan dolayı eski dünyanın en önemli kültür muhitleri ile siyasi, ticari ve kültürel ilişkileri olmuştur. Miladi beşinci asrın başında bu stratejik konumunun verdiği imkanlardan faydalanarak dünya sahnesinde önemli fonksiyonlar üstlenmeye başladı. Miladi beşinci asrın başına kadar Bizans ve Sasani İmparatorlukları arasında devam eden savaşlar, Basra körfezi ve Kızıldeniz ticaret yollarının ehemmiyetlerini kaybetmelerine sebep olmuştur. İşte tam bu sıralarda Peygamber efendimizin büyük dedesi Haşim, Hindistan ve Çin’den, Arabistan sahillerine gelen malları, oluşturduğu büyük kervan kabileleriyle Arabistan bölgesinin çeşitli panayır yerlerine ve Suriye üzerinden Bizans’a taşımaya başlamıştı. Haşim Habeşistan, Yemen, İran ve Suriye krallarından Mekkeliler tüccarların ticari eşyaları ile birlikte söz konusu ülkelerin topraklarında serbestçe dolaşmalar için imtiyaz izni aldı. Bunun yanında Kızıldeniz, Bahreyn ve Irak bölgesindeki Arap kabileleriyle de adına İlaf denen antlaşmalar yaptı.¹ Bunun neticesinde Mekkeliler Kureyş kabilesi o zaman dünyanın hakim güçleri ile tanışma ve ticari ilişkiler kurma fırsatı buldu. Yine bu ticari faaliyetler neticesinde zenginleşen Kureyş kabilesinin Arap yarımadasındaki saygınlığı ve sosyal konumu daha da arttı. Bu dışa açılım Mekke’nin kültürel ve sosyal hayatında da önemli gelişmelere vesile oldu. Arabistan ve Mekke’de putperestliğin yanında Hanif ve Hıristiyanlık dinini benimseyen insanlar da varlık göstermeye başladı.²

Mekke’nin sosyal ve dini hayatındaki en büyük değişim Fil Vakası ile başlamıştır. Habeş İmparatorluğunun Yemen valisi Ebrehe’nin Mekke’yi yıkma girişimi Arabistan tarihi açısından yeni bir sayfa açtı. Kabe’yi yıkmaya kalkışan Ebrehe ordusunun Kuran-ı Kerim’deki ifade şekliyle “Yenilip çığnenmiş ekine çevrilmesi” Arabistan ve Mekke’nin tarihi seyrini değiştirdi. Bu olay Mekke ve Kabe’nin Araplar nezdinde daha önemli bir konuma gelmesine neden oldu. Araplar Kuryeş ve Mekke ahalisini yücelti onlara saygı göstermeye başladı. Kureyşliler’e Allah’ın evinin ehli gözüyle bakılmaya başlandı. Mekke’deki Kabe’ye ve Haram aylarına saygı arttı Kabe’nin eski fonksiyonu canlanmaya başladı. Unutulmuş olan İbrahim dini Özellikle Fil olayından sonra canlanarak Mekke’nin kudsietini geri getirdi. Fil hadisesinden sonra puta tapma gerilemeye başlamış yaklaşık yedi yıl kimsenin putlara tapmadığı sadece Allah’a ibadet edildiği söylemektedir.³ Sonuç olarak şunu diyebiliriz ki Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmail’in Mekke’de attıkları tohumlar çürümemişti sadece uzun süre toprağın altında saklı olarak durdu ve onu filizlendirecek yağmuru bekliyordu. Bu yağmur ise alemlere rahmet olan Hz. Muhammed ve mürüvvet sahibi sahabeleri idi. Hz. Muhammed ile kendi özünü bulan Mekke uhdesinde bulundurduğu Allah’ın mesajını böylece bütün insanlığa iletmiş oldu.

Arabistan ve Mekke bu siyasi ve sosyal halde iken Hz. Muhammed Fil yılının Rebiu’l-Evvel ayının 12 günü Miladi 570 yılında dünyaya geldi. Hz. Muhammed

¹ İbn Saad, *et-Tabakatu’l-Kübra*, I, Beyrut, 75.

² el-Elusi, *Nihayetü’l-Ereb Fi ahvali’l-Arab*, II, Beyrut 1314, 240-241; Hasan İbrahim Hasan, I, 69-74.

³ el-Elusi, I, 251-262.

dünyaya gelmeden birkaç hafta önce babasını, altı yaşında iken annesini kaybetti. Küçük yaşta yetim kalan Hz. Muhammed ilk önce dedesi Abdülmuttalib’in ondan sonra ise amcası Ebu Talib’in yanında ve himayesinde büyüdü.¹ Dedesi Abdülmuttalib yetim torununa büyük ilgi göstermiş ve gittiği her yere beraberinde onu götürmüştür. Bundan dolayı Hz. Muhammed küçük yaştan itibaren hayatın içinde olmaya başlamıştır. Amcası Ebu Talib’in yanında iken ücret karşılığı koyun çobanlığı yaparak fakir olan amcasının bütçesine katkı yapıyordu.² Hz. Muhammed dokuz yaşından itibaren amcalarıyla beraber ticari seyahatlere çıkmaya başladı. Küçük yaştan itibaren amcası Ebu Talib ve Zubeyr ile başladığı ticaret hayatını ilerletip yirmi yaşlarına geldiğinde ise tek başına ticari seyahatlere gider hale gelmişti.³ Genç yaşta olmasına rağmen hayatının diğer alanlarında ve özellikle ticari hayatında herkesin güven ve takdirini kazanmıştı. Hz. Muhammed, genç yaştan itibaren Kureys’in çok sevip saydığı doğruluk ve dürüstlüğüne inandığı bir insandı.⁴ Bundan dolayı Mekke halkı ona el-Emin (Güvenilir kişi) demeye başlamıştı.⁵ Hz. Muhammed gerek çocukluğunda gerekse gençliğinde olsun davranış ve hareketleriyle topluma kendisini kanıtlamış olmalı ki daha yirmi beş yaşlarında iken Mekke kabile reislerinin ve ileri gelen olgun kişilerin katıldığı Hilfu’l-Fudul (Erdemli Kişiler Cemiyeti) toplantılarına katılır hale gelmişti.⁶ Mekke’de Ficar⁷ savaşlarının ortaya çıkardığı anarşi ve düzensizliği önlemek amacıyla Mekke’nin erdemli kişileri burada meydana gelecek adaletsizlikleri ve haksızlıkları önlemek için bu cemiyeti meydana getirmişlerdir. Mekke Arabistan yarımadasının hem dini hem de ticari merkezi olması nedeniyle dışardan gelen hacı ve tüccarların burada güven içinde olmaları gerekirdi. Üstelik Mekke halkının hem sosyal hem de ekonomik statüleri burada oluşan hac mevsimindeki ticarete bağlıydı. Hz. Muhammed Peygamberliği döneminde dahi bu toplantıya katılmakla iftihar etmiştir. Hz. Peygamber bu antlaşma ile ilgili olarak şöyle demiştir: “ Ben Abdullah b. Cud’an’ın evindeki toplantıya, amcalarımla birlikte katılmışım. O antlaşma bana göre kırmızı develere sahip olmamdan daha iyidir. Eğer İslamiyet zamanında da onun gibi bir şeye davet edilsem kabul ederdim”⁸

Mekke’nin zengin iş adamları ticaret anlayışına ve doğruluğuna güvendikleri kişilere para vererek ticaret işlerini yürütüyorlardı. İki kocadan dul olan Hz. Hatice de Mekke’nin önde gelen tacirlerindendi. Ticaret işlerini yürütecek güvenilir birisine ihtiyacı vardı. Genç ve ahlaklı ticaret adamı Hz. Muhammed’i bir kaç defa ticaret

¹ et-Taberi, **Tarihu’t- Taberi** II, Tah: Muhammed Ebu’l-Fazl, Kahire 1982, 175; Hasan İbrahim Hasan, I,75.

² Süheyli, **er-Ravdu’l-Unuf**, I, Kahire 1332, 122.

³ Hamidullah, I, 48-50; Martin Lings, **Hız. Muhammed’in Hayatı**, Türkçesi: Nazife Şişman, İstanbul 1983, 46.

⁴ Hamidullah, I, 48-50; Lings, 48-50.

⁵ İbnu’l-Esir, **el-Kamil Fi’t-Tarih**, II, Beyrut 1979, 45; Hamidullah, I, 30.

⁶ İbn Abd Rabbih, **el-İkdu’l-Ferid**, V, Kahire 1952, 268; İbnu’l-Esir, II,41.

⁷ Ficar Savaşları için Bkz. İbn Sa’d, **Tabakat**, I, Beyrut, Tarihsiz, 28; Hüseyin Algül, “Ficar” **DİA**, XIII, İstanbul 1996, 52.

⁸ İbn İshak, **Siretu İbn İshak**, Tahkik: M. Hamidullah, Konya 1981, 86; el-Ezraki, **Ahbaru Mekke**, Göttingen, 1858,128-129;İbnu’l-Esir, II, 41.

işlerini yürütmek üzere çeşitli ticaret merkezlerine ve panayırlara gönderdi.¹ Hz. Hatice, ticaret işlerini yürütürken yakından tanıdığı ve her yönüyle beğendiği Hz. Muhammed (sas) ile evlenmek istiyordu. Bu isteğini Nufeys’e adındaki arkadaşı aracılığı ile Hz. Muhammed’e ulaştırdı. Akrabaların araya girmeleriyle evlilik gerçekleşti.²

Hz. Muhammed 40 yaşına geldiği sırada sessiz ve iddiasız bir hayat yaşıyordu. Devamlı düşünmeyi insanlardan uzak durmayı ve nefis murakabesi yapmayı tercih ediyordu. Özellikle Ramazan ayında ibadet etmek üzere Hira mağarasına gidiyordu. Bu sıralarda güçlü manevi işaretler almaya başlamıştı. Bir gün mağaraya yaklaştığında şöyle sesler duymaya başladı: “Ey Allah’ın Resulü, sana selam olsun” Miladi 610 yılında Ramazan ayının 27. Gecesinde Cebrail geldi ve O’na Allah’ın peygamberi olduğunun müjdesini verdi.³ Allah’ın Resulü buyuruyor ki: “Uyuyordum, elinde atlas bir kap içinde bir kitap olduğu halde Cebrail bana geldi ve “Oku” dedi. Ben “Ben okuma bilmem” dedim. O zaman Cebrail elindeki kitapla göğsüme çöktü ve beni sıktı. Sonra beni bırakıp “Oku” dedi. Ben ona gene “Okuma bilmem” dedim. Sonunda o bana şunları okuttu: “Oku yaratan Rabbin adıyla oku. O, insanı bir kan pıhtısından yarattı. Oku, senin Rabbin en büyük kerem sahibidir: O, kalemle insana (yazmayı) öğretilmiştir. O İnsana bilmediğini öğretti.”⁴ Ben bunları okudum Cebrail de beni bırakıp gitti. Hira mağarasından çıktım ve dağın ortasına geldiğimde gökten bir ses bana “Ey Muhammed sen Allah’ın Resulüsün ben de Cibrilim” diyordu. Hz. Muhammed ilk vahyin kendisinde meydana getirdiği manevi korku ve endişe ile evine döndü, yatağına girdi ve eşi Hz. Hatice’ye üzerini örtmesini söyledi. Uyanınca başına geçenleri hanımına anlattı. Hz. Hatice onu teselli ve teskin ettikten sonra şunları söyledi: “Korkma ey Muhammed, Allah sana zarar vermez. Çünkü sen dürüst bir insansın. Sözün doğrusunu söylersin. Emanete hiyanet etmezsin. Yakınlarınla ilgilenirsin. Güzel ahlaklısın. Sen daima eli açık ve cömertsin, iyilik yaparsın; fakir ve muhtaçların yardımına koşarsın” Ertesi gün Hz. Hatice, yaşlı ve kör olan kuzeni Varaka b. Nevfel’e gitti ve olanları anlattı. Varaka, Tevrat ve İncil hakkında bilgi sahibi birisi idi. Varaka, olayı dinledikten sonra “Hay Mubarek. Varaka’nın nefisine hakim olana yemin ederim ki Muhammed’e, Musa’ya gelen Namus gelmiştir. Muhammed halkının peygamberidir. Git onu teskin et” dedi. Hz. Hatice eve döndü ve aynı sözleri Hz. Muhammed’e tekrarladı. Bir gün Hz. Muhammed Kabe’yi tavaf ediyordu. Mescid’te oturanlar arasındaki Varak’a selam verdi. Varaka O’na da Hz. Hatice’ye söylediklerinin aynısını tekrarladıktan sonra şunları ekledi: “Sana yalancı diyecekler, kötü davranacaklar, sana savaş açacaklar ve seni kovacaklar; ben o günleri görsem Allah için sana yardım edeceğim” dedi.⁵

Hz. Muhammed M.S. 610 yılında Ramazan ayının 27. Gecesinde ilk vahyin inmesiyle birlikte Yüce Allah tarafından Peygamber seçildi ve ilahi dinlerin en

¹ et-Taberi, II, 280; Hasan İbrahim Hasan, I, 76.

² et-Taberi, II, 280-282; İbnu'l-Esir, II, 39-40; Hamidullah, I, 60-64.

³ İbnu'l-Esir, II, 48.

⁴ Alak Suresi, ayet 1-5.

⁵ İbn İshak, 153;

mükemmeli ve sonucusu İslam’ı tebliğ etmekle görevlendirildi. Bu tarihten sonra Hz. Muhammed için hayatının yeni bir safhası başladı. Yakınlarıyla olan ilişkisini yeni bir düzene koydu; vaktini özellikle Kabe çevresinde tefekkürle geçirmeye başladı. İlk vahiyden sonra tarihçilerin fetret dönemi dedikleri üç yıl boyunca başka vahiy almadı. Bu süre zarfında çok zor ve bunalımlı günler yaşadı. Ancak Cebrail ona tekrar görünerek tesellide bulundu ve “ Ey Muhammed, korkma! Sen Allah’ın elçisisin, ben de Cibrilim” diyerek kendisinin gerçekten Allah’ın Peygamberi olduğunu teyid etti. Bir gün inzivasından evine gittiği sırada yine gaipten bir ses duydu. Hızla evine döndü ve doğruca yatağına girdi. Cebrail evine kadar geldi ve Allah’ın şu buyruğunu duyurdu: “ Ey bürünüp sarınan (Resulüm) ! Kalk, ve (İnsanları) uyar Rabbini yücelt Giydiklerini temiz tut. Azaba götüreceğ şeylerden sakın. Yaptığın iyiliği çok görerek başa kakma, Rabbi’nin rızası için sabret”¹

Bu ayetlerle Hz. Muhammed’e zor ve büyük bir görev verilmişti. Kuran-ı Kerim’de şöyle buyrulmaktadır: “Eğer biz bu kuranı bir dağa indirseydik muhakkak ki dağı Allah korkusundan baş eğerek parça parça olmuş görürdün Bu misalleri insanlar düşünsünler diye veriyoruz.”² Hz. Muhammed hayatının 23 yılını bu görevi hakkıyla ifa etmek için harcamıştır. Bu tarihten sonra aile fertlerinden başlayarak yakınlarını gizlice İslam’a davet etmeye başladı. Hanımı Hz. Hatice ilk Müslüman olma şerefine nail oldu. Daha sonra Hz. Ali manevi çocuğu ve yakın dostu Zeyd b. Harise ve Hz. Ebu Bekr Müslüman oldular. Üç yıl boyunca İslam’ı gizli bir şekilde tebliğ etmeye devam etti ve bu zaman zarfında otuz kişi Müslüman olmuştu.³

Kuran-ı Kerim’deki “ Ey peygamber İnsanlara emrolunduğunu açıkça tebliğ et ve müşriklerden yüz çevir”⁴ ayeti nazil olunca insanları açıktan İslam’a davet etmeye başladı⁵. Bunun üzerine İslam Peygamberi Mekke’de karşılaştığı herkesi yerli olsun yabancı olsun İslam’a çağırma başladı. Hz. Muhammed (sas) insanları batıl inançları bırakıp beşer fitratına uygun inanış şekli olan İslam inancını kabul etmeye çağırdı. Onları Allah’ın varlığına ve birliğine Hz. Muhammed’in (sas)’ın kulu ve elçisi olduğuna iman etmeye çağırdı. İlk başta Kureyşliler Hz. Muhammed’in bu çağrısını pek önemsemediler. Hz. Muhammed’in tebliğ ettiği dinin kendilerinin tanrılarına ve kökleşmiş adetlerine karşı çıktığını anladıklarında O’na karşı koymaya başladılar. Onların bu çağrıya karşı çıkmalarının çeşitli sebepleri vardı; Bunlar dini, iktisadi ve siyasi nedenlerdi. Fakat amcası Ebu Talib O’nu koruyordu. Mekke’de Müslümanların artması Kureyşlileri endişelendiriyordu. Bunun neticesinde Müslümanlar üzerinde baskı ve şiddet de artmaya başladı.⁶ Ebu Talib’in yeğenini savunmada ısrar etmesi üzerine Kureyşli liderler, Beni Haşim ailesine ekonomik ve sosyal ambargo uyguladılar. Üç yıl devam eden bu boykot Haşimileri çok zayıf ve bitkin duruma düşürdü. Bütün bunlara rağmen İslam Mekkeliler arasında yayılmaya devam etti. Müslümanlar üzerindeki baskı ve şiddet dayanılmaz hal alınca, Hz. Muhammed, bazı

¹ Müddesir Suresi, ayet 1-7.

² el-Haşr Suresi , ayet 21.

³ İbnu'l-Esir, II, 57-59.

⁴ Hicr Suresi, ayet 94.

⁵ et-Taberi, II, 60-66.

⁶ et-Taberi, II, 66-75.

Müslümanların Habeşistan’a hicret etmelerine izin verdi. ¹

Mekkelî müşriklerin Müslümanlara ve Haşimoğullarına uyguladıkları boykotun kalkmasından sekiz ay sonra Ebu Talib öldü. Ardından Hz. Hatice vefat etti. Ebu Talib ve Hz. Hatice’nin ölümü Hz. Muhammed’i çok üzmüştü. Ebu Talib’in ölümünden sonra Kureyş’in Hz. Peygamber’e ve Müslümanlara olan zulmü ve düşmanlığı daha da arttı.² Haşimi ailesinin başına Hz. Peygamberin en büyük düşmanı Ebu Leheb geçti ve Müslümanlar üzerindeki baskılarını daha da arttırmaya başladı. Bunun üzerine Hz. Muhammed daha uygun ortam bulmak ümidiyle Miladi 620 yılında Taif şehrine gitmeye karar verdi. Mekkelilerle siyasi ve ekonomik ortaklıkları bulunan Taifliler Peygamberi taşıyarak karşıladılar. Taif’ten döndükten sonra Hz. Muhammed Mekke şehrine Mutim b. Addi’nin himayesiyle ancak girebildi.³

İslam’ı Mekkeliler arasında yaymanın güç olduğunu anlayan Hz. Muhammed tebliğ metodunda değişiklik yaptı. O artık daha çok yabacılarla görüşüyor, çağrısını özellikle Mekke’ye gelen yabancılar üzerinde yoğunlaştırıyordu. Bir keresinde Mekke’ye gelmiş olan Medinelilerle Akabe’de görüşmüştü. Bu görüşmeden sonra bazı Medinelî kişiler Müslüman oldu. Daha sonra Musab b. Umeyr’i Medine’ye göndererek orada İslam’ı anlatmasını istedi. Hz. Muhammed Medinelilerle yaptığı İkinci akabe görüşmesinde Medinelî Müslümanlardan beyat de aldı. Medinelî Müslümanlar İslam’a ve Allah Resulü’ne son nefeslerine kadar bağlı kalacaklarına dair söz verdiler. Hz. Muhammed’i ve mazlum ashabını Medine’ye davet ettiler.⁴ Bu olaydan sonra Müslümanlar Medine’ye hicret etmeye başladı. Müslümanların Medine’ye göç etmeleri Kureyşlileri daha da korkuttu. Bu arada Hz. Muhammed’i himaye eden Mutim b. Addi de öldü. Bunun üzerine meseleyi kökünden halletmek isteyen Mekke’nin ileri gelenleri Hz. Muhammed’i öldürmeye karar verdiler. Mekkelilerin bu planından haberdar olan Hz. Muhammed en yakın dostu Ebu Bekr ile beraber Medine’ye hicret etti.⁵

Hz. Muhammed, Medine’ye ayak basar basmaz Müslümanların toplulaşması ve devlet kurması çalışmalarına başladı. Öncelikle Mekkelî Müslümanlarla Medinelî Müslümanları kaynaştırmaya, aralarında uyum sağlamaya yönelik bir dizi tedbirler aldı. Bunun yanında Medine’de bulunan Müslüman olmayan Araplar ve Yahudilerle de bir vatandaşlık ve beraber yaşama antlaşması imzaladı.⁶ İslam toplum ve devletinin teşekkülünden sonra Hicretin birinci yılının sonlarında İslam düşmanlarına karşı izin veren cihad ayetleri nazil oldu. Yüce Allah Hac süresinde şöyle buyurur: “ Kendilerine zulmedilmesi dolayısıyla, onlara karşı savaş açılana yani müminlere savaşma izni verildi. Şüphesiz Allah onlara yardım etmeye güç getirendir. Onlar yalnızca Rabbimiz Allah’tır demelerinden dolayı haksız yere yurtlarından sürgün edilip çıkarıldılar.”⁷ Bunun üzerine Müslümanlar Mekkelî Kureyşlilere karşı baskınlar düzenlemeye başladılar.

¹ İbnu’l-Esir, II, 76.

² İbn Hişam, **es-Siretu’n-Nebeviyye**, Tah: Mustafa es-Sakka 1995, 415-416; Hasan İbrahim Hasan, I, 90-91.

³ İbnu’l-Esir, II, 94; Hasan İbrahim Hasan, I, 91.

⁴ İbnu’l-Esir, II, 98-101; Ahmet, Cevdet, **Kıyasu’l-Enbiya**, Hazırlayan Mahir İz, I, Ankara 1973, 106.

⁵ İbnu’l-Esir, II, 101-108. Martin Lings, 165-166.

⁶ Hasan İbrahim Hasan, I, 100-104; Hamidullah, I, 175-188.

⁷ Hac Suresi, ayet 39-40.

Müslümanların Mekke’li kafirlerle ilk büyük savaşı olan Bedir savaşı Müslümanların zaferiyle sonuçlandı.¹ Bu savaşla Müslümanlar Arabistan’da en büyük güç olduklarını ispatladılar. Bedir savaşından sonra Müslümanlar Mekkelilerle Uhud² ve Hendek³ savaşlarını yaptılar.

İslam Peygamberi Hicretin altıncı yılında, bin beş yüze yakın bir cemaatle Umre yapmak üzere Mekke’ye doğru yola çıktı. Ancak Kureysliler Müslümanları Mekke’ye sokmak istemedi. Sonunda Hudeybiye denilen yerde Müslümanlar ile Mekkeliler arasında bir anlaşma sağlandı. Hudeybiye’de yapılan anlaşmaya göre Mekkeliler ile Müslümanlar arasında on yıllık barış süreci olacak ve gelecek yıl Müslümanlar Mekke’ye girip Kabe’yi ziyaret edebileceklerdi. Antlaşma iki tarafın imzalanmasından sonra yürürlüğe girdi.⁴ Mıldı 628. Müslümanlar artık barış dönemine girmişlerdi ve İslam’ı barış yoluyla insanlar arasında yayma imkanına kavuşmuşlardı. Hudeybiye barış antlaşmasından sonra Hz. Muhammed komşu kabileleri, milletleri ve devletleri İslam’a çağırarak etrafa elçiler gönderdi. Komşu devlet başkanlarına ve kabile reislerine dine davet mektupları yazdırdı.⁵ Bu barış döneminde Müslümanların sayısı çoğaldı. Arabistan’daki bir çok kabile gelip Hz. Muhammed’e biat etti. Fakat Mekkeliler Hudeybiye antlaşmasına uymadılar. Mekkeliler Hz. Muhammed ile ittifak yapmış olan bir kabileye saldırınca bu kabile Hz. Muhammed’e sığındı. Bunun üzerine Hz. Muhammed on bin kişilik bir ordu ile Mekke’nin üzerine hareket edip orayı fethetti. Kabe putlardan temizlendi.⁶ Mekke’nin fethinden sonra İslamiyet bütün Arabistan da hızlı bir şekilde yayılmaya başladı. O güne kadar Müslüman olmayan kabileler elçiler göndererek Müslümanlığı kabul ettiklerini bildirmeye başladılar.⁷

Miladi 632 Hicretin 10. yılında Zilhicce ayında İslam Peygamberi Hac farızasını eda etmek için Mekke’ye geldi. Orada bulunan Müslümanlara veda hutbesini okudu. Burada son vahyi “ Bugün Size dininizi ikmal ettim. Nimetimi üzerinize tamamladım ve İslam’ı size din olarak seçtim”⁸ aldı. Artık İslam dini tamamlanmıştı. Bütün Arabistan yarımadası İslam dinine girmiş, merkezi Medine olan İslam devleti Arabistan’ın tümüne hakim olmuştu. Hz. Muhammed Veda haccından sonra Medine’ye döndü ve H. 11/M. 632 yılında vefat etti.⁹

C. Hz. Muhammed’in Mürüvveti

Hz. Muhammed bir insandır. Kuran-ı Kerim’de “ De ki: Ben yalnızca sizin gibi bir beşerim. Bana İlah’ımızın, sadece bir İlah olduğu vahyolunuyor. Artık her kim ki Rabbine kavuşmayı umuyorsa, iyi iş yapsın ve Rabbine ibadette hiçbir şeyi ortak

¹ İbnu’l-Esir, II, 116-136; Hamidullah, I, 224-233.

² İbnu’l-Esir, II, 148-163.

³ İbnu’l-Esir, II, 178.

⁴ Hasan İbrahim Hasan, I, 128-130; Hamidullah, I, 249- 260.

⁵ et-Taberi, II, 645-657; İbnu’l-Esir, II, 210-215; Hamidullah, I, 343-539.

⁶ Hamidullah, I, 260-270.

⁷ Hasan İbrahim Hasan, I,137.

⁸ Maide Suresi, ayet 4.

⁹ Hasan İbrahim Hasan, I, 149-150.

koşmasını¹ buyrulmaktadır. Fakat Hz. Muhammed Beni'l-Beşirin içinden seçilmiş en seçkin insandı. Bundan dolayı O'nun bir adı da el-Mustafa (En seçkin İnsan)'dır. Dolayısıyla iyi bir insanda var olması gereken güzel hasletlerin en mükemmeli O'nda ziyadesiyle vardı. Çünkü O bu dünyaya güzel ahlakları tamamlamak için gönderilmişti. Zaten kendisi bir Hadis-i Şerifinde “ Ben Güzel ahlakları tamamlamak için gönderildim” buyurmaktadır. Hayatının bütün safhalarındaki davranışlarıyla bu Hadis-i şerifini tasdik ettiğini gösteriyordu.

Mürüvvetli bir insanda başta bulunması gereken en önemli özellik, dürüst ve güvenilir kişi olmasıdır. Hz. Muhammed, hayatı boyunca dürüst, güvenilir ve sözünün eri bir insan olmuştur. Hayatının bütün safhalarında bu hasletini göstermiştir. Çok genç yaşta bile herkesin güven ve takdirini kazanmıştır. Bu özelliğinden dolayı Mekkeliler O'na el-Emin diyorlardı. Peygamber olmadan önce Hz. Muhammed ile ticari ilişkiler kurmuş olan Mekkeliler Kays İbnu's-Saib, ondan daha mükemmel bir ortağa asla rastlamadığını söylemektedir. İbnu's-Saib bu konuda şöyle demektedir: “ Seyahate giderken kendisine bir mal tevdi ettiğimde her dönüp geldiğinde, beni tamamen memnun edecek bir biçimde hesap görmeden evine gitmezdi. Aksine benim çıktığım bir ticari seyahatte O bana bir şey tevdi ettiğinde, ben dönerken durumla ilişkisi olanlar kendi işleri ile ilgili soru sorarlarken, Muhammed (sas) bana sadece sağımı, halimi ve iyi olup olmadığımı sorardı.² Yine daha sonra sahabe olma şerefine eren Abdullah b. Ebi'l-Hamsa diyor ki: “ Peygamber olmadan önce Hz. Muhammed ile bir yerde buluşmak üzere anlaşmıştık. Fakat ben bu buluşma anını unuttum. Üç gün sonra olayı hatırladığımda koşarak kararlaştırdığımız yere geldim. O yere vardığımda baktım ki Allah Resülü orada bekliyor. Bana ne kızdı ne de darıldı. Sadece “ Ey genç bana meşakkat verdin. Üç gündür seni burada bekliyorum” dedi.³

Mekke'de dul ve zengin bir tüccar olan Hz. Hatice, Hz. Muhammed ile evlenmeden önce onun dürüstlüğü ile ilgili çok şey duymuştu. Bir gün Suriye'ye gidecek ticaret kervanını yönetmesi için O'na haber gönderdi. Hz. Hatice'nin bu teklifini kabul eden Hz. Muhammed, bu seferden büyük bir karla geri döndü.⁴ Hz. Muhammed'in dürüstlüğünü ve şahsiyetini beğenen Hz. Hatice onunla evlendi. Hz. Muhammed'in amcası Ebu Talib Hz. Hatice'yi amcası oğlu Varaka b. Nevfel'den istemeye giderken Varaka'nın evinde yeğeni için söylediği hitabeti ise şöyledir: Bizi İbrahim'in zürriyetinden, İsmail'in ekininden, haram beldeyi bize vatan eden, Hac edilen Kabe'yi bize veren Allah'a hamd olsun. Bizleri insanların efendisi kılan Allah'a hamd olsun. Yeğenim Muhammed'e gelince dengi olmayan Kureyşli bir delikanlıdır. Mal yönünden fakirse de mal gelip geçicidir. Hatice'de gönlü var Hatice'nin de onda gönlü vardır. Talep ettiğiniz evlilik masraflarına gelince onları ben karşılarım.”⁵

Hz. Muhammed otuz beş yaşında iken Kureyşliler Kabe'yi tamir etmeye karar verdiler. O zamanlar Kabe'nin yüksekliği bir insan boyu kadardı ve üstünde çatısı

¹ el-Kehf Suresi, ayet 110.

² Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, III, 425; Hamidullah, I, 56.

³ Ebu Davud, **Sünen**, Edeb, 82; Hamidullah, I, 58.

⁴ Hasan İbrahim Hasan, I, 76; Hamidullah, I, 58.

⁵ İbn Saad, I, 84-85; Hasan İbrahim Hasan, I, 76.

yoktu. Bu nedenle kapı kilitlense bile hırsızlar içeri girebiliyordu. Bu arada Yunanlı bir tüccarın gemisi Cidde’de karaya vurmuş ve tamir edilmeyecek derecede dağılmış olarak bekliyordu. Mekkeliler bu geminin kerestelerini alıp Kabe’ye çatı yapmak istediler. O sırada Mekke’de yetenekli bir Kıpti marangoz da bulunuyordu. Kureyşliler Kabe’nin duvarlarını yükseltmek için her taraftan taş topladılar. Bu işte bütün kabileler çalışmıştı. Nihayet bina Hacerü’l-Esved’in konulacağı yüksekliğe gelmişti. Tam bu sırada Kureyşli kabileler arasında şiddetli bir tartışma çıktı. Çünkü hiçbir kabile Hacerü’l-Esved’i duvara yerleştirme şerefini diğer kabileye bırakmak istemiyordu. Bu tartışma bir kaç gün sürdü ve anlaşmazlık o denli büyüdü ki taraflar savaşılmaya hazırlandı. O sırada yaşlı bir adam şöyle bir öneri getirdi. “ Ey Kureyşliler tartıştığımız konuda sizi uzlaştıracak bir hakem seçin. Mescid’e girecek olan ilk adam bu konuda hakem olsun” Mekkeliler yaşlı adamın tavsiyesine uyma kararı aldılar. Mescide ilk giren kişi Hz. Muhammed oldu. O’nun kapıdan görünmesiyle insanların yüzünde mutluluk sevinç ve güven ifadeleri belirdi. Daha da yaklaştığında memnuniyetle O’nu selamladılar ve bu “el-Emin’dir” dediler. Herkes onun hakemliğine razı oldu. Çünkü herkes doğru karar vereceğine inanıyordu. Meseleyi ona anlattıklarında Hz. Muhammed hakemliği kabul etti. Abasını yere yaydı, Hacerü’l-Esved’i üzerine koydu ve “ Her aileden birer kişi abanın ucundan tutsun” dedi. Hep beraber taşı kaldırıp konulacağı yere getirdiler. Hz. Muhammed taşı bizzat kendi eliyle alıp yerine yerleştirdi. Böylece Hz. Muhammed’in güven verici kişiliği bir kere daha sulh vesilesi oluyordu. ¹

Hz. Muhammed, İslam dinini yakın akrabalarına tebliğ etmeye başladığında başta amcası Ebu Leheb olmak üzere Mekkeliler tarafından büyük bir muhalefetle karşılaştı. Bir gün Kabe’nin tam karşısındaki Safa tepesi çıkışı çıktı ve mühim bir bildirisi olduğunu şehir halkından gelip dinlemelerini istedi. Orada toplananlara şu soruyu sormakla söze başladı: “ Şayet ben size, şu tepenin arkasında, şehri istila etmek isteyen bir düşman ordusu gelip karargah kurmuş desem bana inanır mısınız ?” Orada bulunanlar şu cevabı verdi: “ Sen asla yalan söylemedin senin söyleyeceğin her şeye inanırız” Bunun üzerine Hz. Muhammed “ Allah beni, sizi ikaz edip belli şeylerden çekindirmek ve şayet beni dinlemeyecek olursanız öfkesinin sizi tehdit ettiğini söylemek üzere göndermiş bulunuyor” dedi.²

Allah’ın Resulü ikinci İslam’a davet mektubunu Bizans İmparatoru Hreaklius’a göndermişti. O sırada Suriye’de bulunan Hreaklius Mekke’li tüccar Ebu Süfyan ile karşılaştı ve Hz. Muhammed’in gönderdiği mektup ile ilgili ona bir çok soru sordu . Sorulardan biri de “ Hz. Muhammed’in hiç yalan söylediği oldu mu?” Ebu Süfyan “ hayır, onu hiç yalan söylerken görmedik” dedi. Diğer soru ise “ Hiç vefasızlık ettiği oldu mu ?” Ebu Süfyan yine “ Bugüne kadar olmadı; ancak bundan sonrasını bilmem” dedi.³

Hz. Muhammed çok adil bir insandı. Kelime anlamı ile davranış ve kararında doğru olmak, hakka göre hüküm vermek anlamında olan adalet bütün insanlar tarafında kabul gören en yüce insani haslettir. Adalet ve eşitliği uygulamanın en zor

¹ el-Ezraki, 28-29; et-Taberi, II, 283.

² Hasan İbrahim Hasan, I, 81.

³ Buhari, Bedü’l-Vahy, 6.

tarafı, adaleti uygulayacak kişinin kendi hakkında karar vermesidir. Hz. Muhammed’in hayatına baktığımızda kendi aleyhine dahi olsa hep adaletten yana karar verdiğini görmekteyiz. Hz. Peygamber bir gün ganimet malı bölüştürüyordu. İnsanlar etrafında üşüşmüşlerdi. Adamın biri gelip önünü kapatacak şekilde önünde dikildi. Hz. Muhammed’in elinde ince bir çubuk vardı. Tesadüfen çubuk adamın yüzüne değdi ve çizdi. Hz. Muhammed “Gel benden bedelini al” dedi. Bunun üzerine o adam “Ey Allah’ın Resülü ben hakkımı bağışladım” dedi¹

Bir gün Hz. Peygamber’den alacağı olan bir bedevi geldi ve son derece haşin bir ifadeyle konuşmaya başladı. Sahabe-i Kiram bu küstah tavrından dolayı onu azarlayarak “Kiminle konuştuğunun farkında mısın ?” dediler. Bedevi de : “Ben hakkımı istiyorum” dedi. Hz. Peygamber, sahabesine “Sizin onun yanında olmanız gerekir. Çünkü o haklıdır. Alacaklının konuşmaya hakkı vardır” buyurdu ve adama alacağından daha fazlasını verdi.²

Medine’de Yahudilerin büyük hahamlarından Zeyd b. Sa’ne’nin Hz. Peygamber efendimizde borcu vardı. Borcunu istemek için Hz. Peygamberin yanına geldi ve kaba bir şekilde “ Siz Abdülmuttalib oğulları borcunuzu ödemedi tembelsiniz” dedi. Bu sözleri duyan Hazreti Ömer adamı dürterek ona ağır sözler söyledi. Hz. Peygamber gülümseyerek Hz. Ömer’e “ Şu anda Ben ve bu adamın ihtiyacı senin bu davranışından farklıdır. Senin bana hakkı vermemi ona da haklı bir şekilde hakkını istemesi gerektiğini söylemen lazımdı.” dedikten sonra Hz. Ömer’den adamın hakkını ve onu korkuttuğu için daha fazla vermesini emretti. ³

Eraş kabilesinden bir adam Ebu Cehl’e veresiye bir deve satmıştı. Zamanı geldiğinde adam devesinin parasını istemeye başlayınca Ebu Cehl parasını ödemekten geri duruyordu. Çaresiz kalan Eraşlı adam Kabe’nin civarında oturmakta olan bir grup insanın yanına gitti ve “Ey Kureyş topluluğu Ebu Cehl’den hakkımı alacak kimse yok mu? Ben garip birisiyim “dedi Orada bulunanlardan birisi biraz da alaylı bir şekilde Hz. Peygamberi göstererek “ Bu adam senin hakkını alır” dedi. Adam Hz. Muhammed’in yanına gelerek durumunu anlattı. Bunun üzerine Hz. Muhammed Ebu Cehl’in yanına gitti ve adamın parasını ödemesine vesile oldu. ⁴

Hz. Muhammed, azimli, sabırlı ve kararlı bir insandı. İslam’ı çevresindeki insanlara tebliğ etmeye başladıktan sonra büyük bir tepkiyle karşılaştı. Başta onunla alay ettiler O’na mecnundur, sihirbazdır dediler. Fakat O bütün bunlara sabırla ve inançla karşı koydu. Puta tapmanın kötü bir şey olduğunu ve ona tapmaktan sakınmalarını söylemesi üzerine O’na düşman kesildiler. Nübüvvetinin dördüncü yılında İslam’a inanmayan Mekkeliler birleştiler ve Müslümanları ezmeye başladılar. Mekke’nin ileri gelenleri Ebu Talib’in yanına giderek yeğeninin faaliyetlerini durdurmasını talep ettiler. Kureyş, Hz Peygambere davasından vazgeçmesi için önce

¹ İbn Hanbel, **Müsned**, 4,

² Ebu Davud, **Sünen**, Edeb, 1.

³ Ebu Nuaym, **Deleilu’n-Nubuvve**, I, 108-112; Suyuti, **el-Hasais el-Kubra**, I, 26;

İbn Hacer, **el-İsabe**, I, 566.

⁴ Hamidullah, I, 54; Hakkı Dursun, Redaktör, **İslam Tarih**, I, İstanbul 1992, 220.

cömertçe mal teklifinde bulundu. Fakat Hz. Muhammed onlara bakmadı bile. Sonra başlarına melik, kral olmasını teklif ettiler. Peygamber efendimiz onlara şu cevabı vermişti: “Vallahi güneşi sağ elime, ayı da sol elime koysalar, Allah dini üstün kılıncaya veya onun uğrunda ölünceye kadar bu davadan vazgeçmem”.¹

Hamisi ve dayanağı amcası Ebu Talib vefat edince Kureyş’in Hz. Muhammed ve Müslümanlara baskısı artmaya başlamıştı. Ebu Talib’ten sonra Haşimilerin başına Ebu Leheb geçmişti. Ebu Leheb yeğenini savunmuyor bilakis üzerindeki şiddeti artırıyordu. Sonunda Mekkeliler Hz. Muhammed’i akrabalarından tecrid etmek amacıyla Beni Haşim koluna siyasi ve ticari boykot uyguladılar. Çok zor durumda olan Hz Muhammed Taif şehrine gitmeye karar verdi. Mekkelilerle ekonomik ve siyasi bağları olan Taif’in ileri gelenleri Hz. Muhammed’i taşıyarak karşıladılar. Hz. Muhammed canını zor kurtararak bir bahçeye sığınmak zorunda kaldı. Biraz nefes aldıktan sonra Hz. Muhammed ellerini kaldırıp bu meşhur dua ile Allah’a yalvarıp yakarmıştır: Ya Rabbi, kuvvet ve kudretim en zayıf haliyle, elimdeki çare ve vasıtaların en basitiyle, insanların gözünde ifade ettiğim en hafif şahsiyetimle senin huzurunda sana yalvarıyorum sana sığınıyorum, Ya Erhamarrahimin ! Sen zulüm altında zayıf düşmüş olanların Rabbi’sin. Sen benim Rabbinsin. Sen beni kimlerin eline bırakıyorsun? Beni sertlik ve haşinlik içinde karşılayan bir yabancıya mı? Yoksa, davamda bana hüküm geçirteceğin bir düşmana mı? Gerçekte benim üzerime çöken bu musibet ve eziyet, şayet senin bana karşı bir gazap ve öfkenden ileri gelmiyorsa, ben buna aldırış etmem ve gönülden tahammül ederim. Fakat senden gelecek bir himaye ve koruma her zaman daha çoktur. Kuvvet ve kudret sendendir.”²

Hz. Muhammed çok cesur bir insandı. Cesaret ve kahramanlık insanoğlunun en üstün cevheri ve yüce ahlakın temel taşlarından biridir. Hz. Peygamberin hayatına baktığımızda büyük cesarete sahip olduğunu görürüz. Müslümanların savaşmasına izin veren ayet indikten sonra düşmanlarıyla büyük bir mücadeleye girişti. Hz. Peygamber Medine’ye hicret ettiği gün, Kureyş onun başına büyük bir mükafat koymuştu. Bu mükafat yüz deve tutarında idi. Bu haberi alan Şüreka b. Cü’şüm rüzgar gibi koşan atına binerek Hz. Peygamber’in peşine düştü. Hz. Peygamber’e ulaştığında ona hamle ederek öldürmek istemişti. Bunu bir kaç kere denemiş fakat hedefine ulaşmamıştı. Şüreka’nın bu saldırıları karşısında Hz. Peygamber dimdik durmuş ve hatta saldırgana acır gözüyle bakmıştır. Çaresiz kalan Şüreka Hz. Peygamberden yazılı eman dileyerek oradan ayrılmak zorunda kalmıştır.³

Bedir savaşının en zor anlarında kendilerinden sayıca fazla ve daha kuvvetli olan müşrik ordusunun karşısında zor durumda olan Müslümanlar Hz. Muhammed’e sığınıyorlardı. Hz. Ali Bedir savaşında düşman saldırıları bütün hızıyla üzerimize geldikçe Hz. Peygamberin yanına sığınıyor O’nu kendimize siper ediyorduk O herkesten daha çok cesurdu ve en ön safta bulunuyordu diyordu.⁴

¹ Hamidullah, I, 87.

² İbn Hişam, 420; Hamidullah, I, 117.

³ Seyyid Süleyman Nedvi, **Hz. Muhammed Hakkında Konferanslar**, Ter: Osman Keskiöğlu, Ankara 1974, 162.

⁴ İbnü'l-Esir, II, 306; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, I, 156.

Huneyn gazvesinde, Hevazin kabilesi tarafından Müslümanlar üzerinde amansız bir ok yağmuru başlayınca İslam ordusunda panik çıktı ve pek çok Müslüman savaş alanından geri çekildi. Fakat Hz. Peygamber yerinden hiç kımıldamadı dimdik durdu ve katırını dizginleyerek ilerlemeye çalışıyordu. Öyle ki Hz. Abbas (r.a.) Allah Resulü'nün bindiği katırının gemini zor zaptedip O'nun düşman saflarının arasına girmesine mani olmaya çalışıyordu. Hz. Peygamber ise gür sesiyle şu şiir beytini “ Ben nebiyim bunda yalan yok Ben Abdülmuttalib'in torunuyum” diyordu.¹

Hz. Enes diyor ki: “Hz. Peygamber herkesten cesurdu. Bir gün Medine’de “düşman geldi” diye bir yaygara koptu. Medine halkı karşı koymak için harekete geçti. Hz. Peygamber herkesten önce davranıp atının çıplak sırtına binerek etraftaki bölgeleri dolaşarak geri geldi ve “tehlike yok “ diyerek insanları teskin etti”²

Enes b. Malik diyor ki: “ Hz. Peygamber insanların en güzeli en cömerdi en cesur ve yiğidi idi” Hz. Muhammed, on dört yaşında iken amcalarıyla beraber katıldığı savaşlarda ok toplayarak ve ok atarak cesur olduğunu göstermiştir. ³

Affetmek, muktedir halde iken, kötülük veya haksızlık yapma bağışlamaktır. Affetmek hasleti güzel ahlakın ve mürüvvetin en önemli hususiyetidir. Bundan dolayı atalarımız “Bağışlamak mürüvvetin şanıdır” demişlerdir. Bu güzel insani haslet zirve haliyle Hz. Muhammed’te bulunmakta idi. Hudeybiye antlaşmasından bir yıl sonra Hz. Peygamber ve arkadaşları Umre yapmak için Mekke’ye geldiler. Umre esnasındaki davranışları Mekkeliler üzerinde çok etkili oldu. Halid b. el-Velid ve Amr b. el-As gibi Mekke’nin seçkin kişileri Medine’ye gelerek Müslüman oldular. Bu arada Mekkeliler Hudeybiye antlaşmasına aykırı davranışlarda bulundular. Bunun üzerine Hz. Muhammed komutasındaki Müslüman ordu Mekke’yi fethetmek üzere 10 Ramazan 630 da Medine’den hareket etti. Halid b. el-Velid kuvvetine karşı koyan küçük bir gurup dışında herhangi bir silahlı direnişle karşılaşmamıştı.⁴

Müslüman ordusu her taraftan Mekke şehrine girmeye başlayınca şehir tam bir kargaşanın içine girmişti. Şehrin lideri Ebu Süfyan ortadan kaybolmuştu. Şehirde kargaşalığı önlemek ve anarşik olaylara meydan vermeden herkesin can güvenliğini sağlamak amacıyla herkese eman verilmişti. Müslüman münadiler her yerde şunu ilan ediyorlardı: “ Evine kapanan yahut silahlarını bırakan yada Kabe’nin avlusuna sığınan, Ebu Süfyan’ın evine kapanan herkes emniyet içinde olacaktır.” Mekke’nin fethinden sonra Kabe’de eda ettiği namazdan sonra orada toplanmış bulunan düşmanlarına ve eski hemşerilerine dönerek şu soruyu sordu: “ Şimdi benden ne yapmamı bekliyorsunuz?” Onlar ise mahcup bir halde “ Sen soylu bir babanın oğlu ve asil bir kimsesi” dediler. Bunun üzerine kainatın en mürüvvetli insanı Hz. Muhammed “ Bugün artık sizler hiç bir şekilde hakir görülmeceksiniz. Haydi şimdi dağılın, hepimiz hür ve serbestsiniz.” dedi. Ebu Süfyan Mekkelî müşriklerin başı idi. Bedir savaşından

¹ İbn Kesir, **el-Bideye Ve’n-Nihaye**, IV, Beyrut 1988, 375.

² Buhari, **Sahih**, X., 470; İmam-ı Kastalani, **İlahi Rahmet Hz. Muhammed**, Mütercim:

Şair Şair Abdülbaki, İstanbul 1984, 344.

³ İbn Hişam, 119, İmam-ı Kastalani, 343.

⁴ et-Taberi, II, 421-478; İbnü'l-Esir, II, 317-324.

itibaren Mekke'nin fethine kadar Müslümanlara karşı yapılan bütün savaşlarda parmağı ve rolü vardı. Mekke fethedileceği sırada Hz. Abbas onu Peygamber efendimizin huzuruna getirince Hz. Muhammed onu güler yüz ve sevgiyle karşıladı. Yaptığı kötülüklerden dolayı Hz. Abbas onu öldürmek isteyince Hz. Muhammed onu affetti hatta ona bir saygınlık verdi.¹ İkrime b. Ebi Cehl babası gibi Hz. Muhammed'in en azılı düşmanlarından birisiydi. Mekke'nin fethinden sonra Yemen'e kaçmıştı. İkrime'nin hanımı Müslüman olmuştu. Sonunda kocasına ikna ederek Müslüman yapmıştı ve onu Peygamber efendimizin huzura getirdi. Hz. Muhammed karşıdan gelen İkrime'yi görür görmez ayağa kalktı ve ona doğru yürüdü ve “ Ey hicret edip giden süvari! Hoş geldin” deyip onu kucakladı.²

Safvan b. Ümeyye Kureyş'in zalim ileri gelenlerinden birisiydi. Umeyr b. Vehb adındaki birisine para vererek Peygamber'i öldürmeye ikna etmişti. Mekke fethedilince korktuğu için Cidde'ye kaçtı ve deniz yoluyla Yemen'e gitmeye karar verdi. Bunun üzerine Umeyr b. Vehb Peygamber'in yanına gelerek onun için eman istedi. Hz. Muhammed “ona eman verilmiştir” dedi. Umeyr, Safvan'ın yanına gelip Peygamberin eman verdiğini söyleyince Safvan inanmadı. Umeyr “ Sen Muhammed'in bağışlayıcılığını ve yumuşak yürekliliğini bilmiyor musun” dedi. Bu söz üzerine Safvan , Umeyr ile birlikte Hz. Peygamberin huzuruna geldi ve “ Umeyr senin benim hakkımda eman verdiğini söylüyor” dedi. Hz. Peygamber doğrudur dedi.³

Hübar b. el-Esved , Hz. Muhammed'in kızı Zeyneb'e çok zulüm yapmış birisiydi. Mekke fethedildikten sonra kaçarak İran'a gitmeyi düşünüyordu. Son anda Resullulaha'nın iyi kalpliliğini bağışlayıcılığını hatırlayarak O'nun yanına gitti ve şunları söyledi: “ Ey Allah'ın Resülü ben kaçarak İran'a gitmek istiyordum. Ama sizin iyiliklerinizi, güzel huyunuzu ve bağışlayıcılığınızı hatırladım. Hakkımda söylenen bütün haberler doğrudur. Cahilliğimi ve kusurlarımı itiraf ediyorum. Şu anda Müslüman olduğumu açıklamaya geldim” Bu sözleri üzerine Hz. Muhammed onu affedip Müslümanlığını kabul etti. Vahşi İslam'ın sağ kolu ve Hz. Muhammed'in en yakın amcası Hz. Hamza'yı şehid etmişti. Vahşi Mekke'de oturuyordu. Mekke fethedildikten sonra Taif'e kaçmıştı. Taif de İslamiyet'in hakimiyetine girince burası da onun için güvenilir yer olmaktan çıkmıştı. Çaresiz kalan Vahşi Peygamber efendimizin affına sığınarak af dilemişti. Resullullah onu affetti. Yalnız ona bir daha gözüme görünme demişti.⁴

Bir Yahudi Kadın Hz. Muhammed'i öldürmek için yemeğine zehir katmıştı. Durum ortaya çıkınca kadını Hz. Peygamberin yanına getirdiler ve öldürelim mi dediler Hz. Peygamber hayır diyerek onu affetti.⁵

Hz. Muhammed çok cömert bir insandı. Cömertlik insanın en çok sevilen bir özelliğidir. Cömertlik ve misafirperverlik bütün toplumlarda beğenilen yüce bir insani

¹ Hamidullah, I, 265-266.

² Müstedrak, III, 241-243.

³ Muhammed b.Salih ed-Dimaşki. **Peygamber Külliyyatı**, Tecüme:

Adem Yerinde, V, İstanbul 2004, 318.

⁴ İbn Hanbel, VI, 199; Hasan İbrahim Hasan, I, 153.

⁵ Buhari, Hibe, 28; Ebu Davud, Diyet, 6.

haslettir. Cenab-ı Hak Kura-ı Kerim’de şöyle buyurmaktadır: “ Nefislerinin cimriliğinden sakınanlar, malı sevmek ve muhtaçlara vermek hususunda nefislerine aykırı hareket eden kimseler her iki dünyanın mutluluğuna ererler”¹ Hz. Muhammed bir hadisi şerifinde “ Kim Allah’a ve ahiren gününe inanırsa misafirine ikramda bulunsun”² demektedir. Hz. Muhammed çok cömert ve kerem sahibi bir insandı. Hz. Peygamber’den her ne istenmiş ise vermiştir. Bir keresinde kendisine gelen bir kişiye bir sürü koyun bağışlamıştır. O adam kavmine varınca onlara ey kavmim Müslüman olun. Muhammed fakirlikten korkmayan bir kimsenin vermesi gibi veriyor.³ Hz. Ali Hz. Peygamberin özelliklerini anlatırken Efendimiz, insanların en cömerdi en doğru ve gerçek konuşanı idi diyordu.⁴ Bir gün doksan bin akçe getirip hasırın üstüne döktüler. Hz. Muhammed onları dağıtmaya başladı. Hepsini verdikten sonra bir kişi geldi akçe kalmadığı için Resulullah ona “ Git bir yerden istediğini satın al bir yerden akçe gelince borcunu biz ödeyelim” buyurdu. ⁵ Hz. Peygamber mal ve parayı sırf Allah rızası için verirdi. Bazen fakir ve muhtaçlara verir, bazen Allah yolunda cihad edenlere verirdi. Bazen de bir kimsenin gönlünü almak için verirdi.

Kaside- Burde’nin şairi Kaab b. Zühayr Müslüman olmadan önce Hz. Muhammed’i hicvetmişti. Sonra özür dilemek için Resulullah’ın yanına geldiğinde meşhur kasesini okumuş ve “ Resulullah kendisiyle aydınlanan bir kılıçtır. Peygamber Allah’ın kılıçlarından bir kılıçtır” beytine gelince Resulullah bu beyti çok beğenmiş ve ona hırkasını hediye etmiştir.⁶

Hz. Muhammed son haccında Müslümanlara söylediği veda hutbesinde bütün insanları mürüvvetliğe davet ediyordu. Veda hutbesi iyi ahlakın ve mürüvvetin manifestosu gibiydi. Hz. Muhammed Veda hutbesinde şöyle buyurmaktadır:

“Ey insanlar ! Sözümlü iyi dinleyiniz Bilmiyorum, belki bu seneden sonra sizinle burada bir daha buluşmayacağım. İnsanlar! Bugünleriniz nasıl mukaddes bir gün ise, bu aylarınız nasıl mukaddes bir ay ise bu şehriniz Mekke nasıl mübarek bir şehir ise canlarınız mallarınız, namuslarınız da öyle mukaddestir, her türlü tecavüzden korunmuştur. Ashabım! Muhakkak Rabbinize kavuşacaksınız. O da sizi yaptıklarınızdan dolayı hesaba çekecektir. Sakın benden sonra eski sapıklıklara dönmeyiniz ve birbirinizin öldürmeyiniz. Bu vasiyetimi, burada bulunanlar bulunmayanlara ulaştırın. Olabilir ki, burada bulunan kimse bunları daha iyi anlayan birisine ulaştırmış olur. Ashabım! Kimin yanında emanet varsa, onu hemen sahibine versin. Biliniz ki, faizin her çeşidi kaldırılmıştır. Allah böyle hükmetmiştir. İlk kaldırdığım faiz de Abdülmuttalib’in oğlu(amcam) Abbas’ın faizidir. Lakin anaparanız size aittir. Ne zulmediniz ne de zulmü kabul ediniz. Ashabım! Dikkat ediniz, Cahiliyye’den kalma bütün adetler kaldırılmıştır, ayağımın altındadır. Cahiliyye devrinde

¹ Haşr Suresi, ayet 9.

² Buhari, Edeb, VII, 104.

³ Müslüm, **Sahih**, Kitabu’l-Fazail, 4, 1806; hasan İbrahim Hasan, I, 156.

⁴ İmam-ı Kastalani, , 346.

⁵ Kastalani, 346.

⁶ İbnu’l-Esir, II, 274-276; Ahmed el-İskenderi, **el-Mufasssal Fi Tarihi’l-Edbi’l-Arabi**, 123, Beyrut 1994; Hasan İbrahim Hasan, I, 156.

güdülen kan davaları da tamamen kaldırılmıştır. Kaldırdığım ilk kan davası Abdülmuttalib’in torunu İyas b. Rabia’nın kan davasıdır. Ey İnsanlar! Muhakkak ki, şeytan şu toprağınızda kendisine tapınmaktan tamamen ümidini kesmiştir. Fakat siz bunun dışında ufak tefek işlerinizde ona uyarsanız, bu da onu memnun edecektir. Dininizi korumak için bunlardan da sakınınız. Ey İnsanlar! Kadınların haklarını gözetmenizi ve bu hususta Allah’tan korkmanızı tavsiye ederim. Siz kadınları Allah’ın emaneti olarak aldınız ve onların namusunu kendinize Allah’ın emri ile helal ettiniz. Sizin kadınlar üzerinde hakkınız, kadınların da sizin üzerinde hakkı vardır. Sizin kadınlar üzerindeki hakkınız; yatağınızı hiç kimseye çiğnetmemeleri, hoşlanmadığınız kimseleri izniniz olmadıkça evlerinize almamalarıdır. Eğer gelmesine müsaade etmediğiniz bir kimseyi evinize alırlarsa, Allah size, onları yataklarında yalnız bırakmalarınıza ve daha olmazsa, hafifçe dövüp sakındırmanıza izin vermiştir. Kadınların da sizin üzerindeki hakları, meşru örf ve adete göre yiyecek ve giyeceklerini temin etmenizdir. Ey Müminler! Size iki emanet bırakıyorum, onlara sarılıp uydukça, yolunuzu hiç şaşırmasınız. O emanetler, Allah’ın kitabı Kur’n-ı Kerim ve Peygamber’inin (sas) sünnetidir. Müminler! Sözümü iyi dinleyiniz ve iyi belleğiniz! Müslüman Müslüman’ın kardeşidir ve böylece bütün Müslümanlar kardeşler. Bir Müslüman’a kardeşinin kanı da, malı da helal olmaz. Fakat malını gönül hoşluğu ile vermiş ise o başkadır. Ey insanlar! Canab-ı Hak her hak sahibine hakkını vermiştir. Mirasçıya vasiyet etmeye lüzum yoktur. Çocuk kimin döşesinde doğmuş ise ona aittir. Zina eden kimse için mahrumiyetler vardır. Babasından başkasına ait soy iddia eden soysuz yahut efendisinden başkasına intisaba kalkan köle, Allah’ın, Meleklerin ve bütün insanların lanetine uğrasın. Cenab-ı Hakk, bu gibi insanların ne tövbelerini, ne de adalet ve şahadetlerini kabul eder. Ey İnsanlar! Rabbiniz birdir. Hepiniz Adem (a.s)’ın çocuklarıdır, Adem (a.s.) ise topraktandır. Arab’ın Arap olmayana, Arap olmayanın da Arap üzerine üstünlüğü olmadığı gibi; kırmızı tenlinin siyah üzerine, siyahın da kırmızı tenli bir üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takvada, Allah’tan korkmadadır. Allah yanında en kıymetli olanınız, ondan en çok korkanınızdır. Azası kesik siyah bir köle, başınıza amir olarak tayin edilse, sizi Allah’ın kitabı ile idare ederse, onu dinleyiniz ve ona itaat ediniz. Suçlu kendi suçundan başkası ile suçlanamaz. Baba, oğlunun suçu üzerine, oğlu da babasının suçu üzerine suçlanamaz. Dikkat ediniz! Şu dört şeyi kesinlikle yapmayacaksınız: Allah’a hiçbir şeyi ortak koşmayınız. Allah’ın haram ve dokunulmaz kıldığı canı , haksız yere öldürmeyeceksiniz. Zina etmeyeceksiniz. Hırsızlık yapmayacaksınız. İnsanlar! Laileha illallah deyinceye kadar onlarla cihad etmek üzere emrolundum. Onlar bunu söyledikleri zaman kanlarını ve mallarını korumuş olurlar. Hesapları ise Allah’a aittir. İnsanlar! Yarın beni sizden soracaklar, ne diyeceksiniz? Sahabe-i Kiram hep birden şöyle dediler: “ Allah’ın elçiliğini ifa ettiniz, vazifenizi hakkıyla yerine getirdiniz, bize vasiyet ve nasihatte bulundunuz diye şahadet ederiz. Bunun üzerine Resul-u Ekrem şahadet parmağını kaldırdı, sonra cemaatin üzerine çevirip indirdi ve şöyle buyurdu: “ Şahit ol ya Rab! Şahit ol ya Rab! Şahit ol ya Rab!”¹

¹ İbn Hişam, IV, 275-276; Hakkı Dursun, 542-544.

Sonuç

Mürüvvet, insanlığa uygun şeyleri yapmak, kötülüklerden ve insanı küçük düşüren davranışlardan kaçınmak, dürüst olmak, zor durumda olan insanın yardımına koşmak, galip halde iken düşmanı affetmek, güzel huylu ve şahsiyetli olmak demektir. Mürüvvet her insanda bulunması gereken güzel bir insani haslettir. İnsanların en seçkini ve efendisi olan Hz. Muhammed Mustafa'da bu ulvi haslet en mükemmel şekliyle vardı. Hz. Muhammed peygamber olmadan önceki hayatında bile çok dürüst ve güvenilir, vefalı, iffetli, sadık, cesur, sözünde duran bir insandı. Bundan dolayı Mekke halkı O'na el-Emin (Güvenilir kişi) lakabını vermişti. Daha Peygamber olmadan önce darda kalmışların yada halsizliğe uğramışların hakkını savunmuştur. Allah'ın risaletini insanlara tebliğ etmeye başladığı günden itibaren şiddete ve zulümlere maruz kalmış ama bütün bunlara büyük bir sabırla tahammül etmiştir. Allah'ın dini konusunda hiç kimseye taviz vermemiştir. Bütün güç ve samimiyetiyle davasını savunmuştur. Kendisini öldürmeye kalkışanları, kendisini yurdundan sürenleri bile affetmiştir. Kendisi muzaffer ve güçlü halde iken bile düşmanlarına bu kadar merhametli davranmak mürüvvetin en yüce şeklidir. Hz. Muhammed'in hayatını tetkik ettiğimizde O'nun cesur, adaletli, merhametli, cömert olduğunu görmekteyiz. Bütün bunları söyledikten sonra şunu diyebiliriz bütün bu güzel hasletlere sahip olan Hz. Muhammed dünyanın en mürüvvetli insanıdır.

HZ. PEYGAMBER'İN BAZI UYGULAMALARI VE HADİSLERİ ÇERÇEVESİNDE İFADE HÜRRİYETİ

Doç. Dr. Kasım ŞULUL¹

Giriş

İslâm medeniyeti, bilinebilir, tarif ve tahlil edilebilir bir öze sahiptir. Bu öz de tevhiddir, yani “Allah’ın her şeyin tek, mutlak ve üstün yaratıcısı olduğu” hakikatidir. Bu temel keyfiyet çok açıktır.²

İslâm medeniyetinin, özü tevhid olduğuna göre, İslâm dairesinde yer alan her unsur tevhidle ilişkilidir. Tevhid, İslâm dairesinde yer alan her unsura, bir esas teşkil eder ve hedef tayin eder. Bu zaviyeden bakıldığında, -esasî insana tevdi edilen irade olan- hürriyetin, Allah’ın bir vergisi ve imanın hassası olduğu tereddütsüz söylenebilir. Zira özgür iradenin tercihi, kalple tasdik ve dille ikrar neticesinde teşekkül eden “iman” bağı ile Allah’a kul olan bir insan, tezellül ve baskıyı kabullenemeyeceği gibi; başkasının hürriyet ve hukukuna da tecavüz edemez. İmanın telkin ettiği izzet ve şefkat, buna yol vermez. Zira İslâm dini, Yaratıcı’ya itaat, yaratılana şefkatten ibarettir.³

A. İstılah

Düşünce, zihinsel gizli bir faaliyettir. Düşünce, hareketle, eylemle, ifadeyle açığa çıkar. İzhar edilmemiş düşünce, kanun kaygısının dışında kalır.⁴ Bu sebeple -tebliğimizde-“düşünce hürriyeti” yerine “ifade hürriyeti” terkiibini kullanmayı tercih ettik.

¹ Harran Üniv. İlahiyat Fakültesi, İslâm Tarihi Öğretim Üyesi, kasimsulul@gmail.com

² Bk. Abdülaziz Abdülkadir Kâmil, İslâm’a Göre Irklar ve İnsanlar, çev. Cemal Aydın, İstanbul 1997, s. 26 vd.

³ Bk. İsmâil Râci el-Fârûkî – Luis Lâmia el-Fârûkî, İslâm Kültür Atlası, çev. Mustafa Okan Kibaroğlu – Zerrin Kibaroğlu, İstanbul 1999, s. 89 vd; Servet Armağan, İslâm Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler, Ankara 1987, s. 71-74; “İslâm Ve İnsan Hakları” (bu eser, muhtelif yazarların kaleme aldığı makaleler mecmuası olup Tahir Yücel-Şennur Karakurt tarafından tercüme edilmiş ve Endülüs Yayınları tarafından 1995’te İstanbul’da basılmıştır), s. 23 (“İslâm’a göre özgürlük” başlığı); Franz Rosenthal, İslâm’da Özgürlük Kavramı, çev. Vecdi Akyüz, İstanbul 2000, s. 43 “Müslüman Yazarların Hür Ve Hürriyet Tanımı” başlığı.

⁴ Konuyla ilgili felsefî bazı değerlendirmeler için bk. Nurettin Topçu, İsyân Ahlakı, İstanbul 1998, s. 66-72 (Hürriyet Nedir?” başlığı).

B. Tarifler

Evvela İslâm hukukuna göre, insanın ilahî teklife muhatap olması, yapıp ettiklerinin mükâfat ve cezaya mucip olabilmesi için, akıl, hürriyet, güç yetirebilme ve niyet etmek gibi hususiyetlerle muttasıf olmasına bağlı olduğu hatırlanmalıdır.¹

Hürriyet, "insanın irade ve hareketlerinde herhangi bir zorlama (cebir) altında olmadığına inanması" şeklinde tarif edilebilir.²

İslâm düşüncesinde hürriyet, başkasına zarar vermemek koşuluyla ferdin istediğini yapması değil, bireyin ne kendisine ne de başkasına zarar vermemesi, "en güzel biçimde yaratılmış olan"³ insanîyetini gerçekleştirme ve geliştirmesidir.⁴

İslâm hukukunda hürriyet, "ferdin, başkalarının haklarını veya kanunun koymuş olduğu sınırları ihlâl etmeksizin arzu ettiğini söyleme veya yapma, ya da bundan kaçınma yeteneği" anlamına gelmelidir.

İfade hürriyeti "fertlerin veya grupların, fikirlerini serbest beyan etmeleri, buna karşılık kimseyi kendilerini dinlemeye zorlamamakla beraber insan haysiyet ve vakarına saygılı davranmaları" anlamına gelir.⁵

İslâm medeniyetinde, hürriyetin ve ifade hürriyetinin karakteri, sahası ve sınırları diğer medeniyetlerdeki hürriyet anlayışlarından farklılıklar gösterir.

C. İfade Hürriyetinin Anlamı, Gayesi Ve Hedefleri

İfade hürriyeti, hakikatin keşfi ile insan haysiyet ve şerefının yüceltilmesi gibi iki yüce gayeye hizmet eder. İfade hürriyeti, ferdin kendisini geliştirmesinin de şartıdır. İfade hürriyetini engellemek, insanın vakar ve şerefini, gelişme kabiliyetini tehlikeye atar. İslâm, ifade hürriyetinin iki gayesini gerçekleştirmek konusunda tam isteklidir ve hakikatin keşfine yönelik kararlılık İslâm'ın temel bir vasfıdır.

"Allah, kötü sözün halk içinde söylenmesini zulme uğrayanlar dışında sevmez"⁶ meâlindeki âyet, hakikati araştırması ile insan vakar ve haysiyeti arasında bir ihtilaf bulunması durumunda, öncelik sırasını hakikatin araştırılmasına vermektedir. Bu âyet ifade hürriyetine önemli bir sınırlama getirmektedir. İncitici bir sözün söylenmesini, adaletin tesisi gibi yüksek bir hedefin gerçekleşmesi uğrunda hoş görmektedir. Objektif seviyede adalet arayışı, ferdin şahsî haysiyet ve şerefının ihlâli pahasına devam edebilmektedir.

¹ Hilmi Ziya Ülken, İslâm Düşüncesi, İstanbul 2000, s. 71-72.

² M. Saim Yeprem, İrade Hürriyeti Ve İmâm Mâturîdî, İstanbul 1980,26.

³ Et-Tîn Sûresi, 95.

⁴ İ. R. el-Fârûkî – L. L. el-Fârûkî, İslâm Kültür Atlası, s. 89 vd; S. Armağan, İslâm Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler, s. 71-74.

⁵ Muhammed Haşim Kemâlî, İslâm'da İfade Hürriyeti, çev. Muhammed Şeviker, İstanbul 2000, s. 17-18 (tebliğimizi hazırlarken bu eserden daha çok yararlandık).

⁶ En-Nisâ Sûresi, 4/148.

Bu durum izafidir. Yani fertlerin haysiyet ve şereflerinin, hakikat arayışından daha önce geldiği yerler bulunabilir. Bu durum, teccüs ve özel hayatın ve ikametgâhların mahremiyetini ihlâl etmek konusundaki Kur’ân-ı Kerîm’in yaşagında görülebilir.¹ İkisi arasında doğrudan bir ihtilâfın bulunduğu hal ve olayların sık görülmesi beklenemez, zira bu iki değer arasındaki ilişkinin normal modeli şudur ki; onlar yekdiğerini desteklerler ve her ikisi de diğèrinin gerçekleşmesi yolunda bir araç görevi icra ederler.

Hakkın gerçekleşmesi yönündeki temel kararlılık, Kur’ân-ı Kerîm’de ısrarla ifade edilir. *el-Hakk* hem Allah’ın isimlerinden hem Kur’ân-ı Kerîm’in temel prensiplerindedir. Hakkın gerçekleştirilmesi yönündeki ısrar “*birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler*”² meâlindeki ifadeyle müminlerin temel ahlâkî vasıfları olarak tasvir edilir.

Hak ıstılah olarak Kurân-ı Kerîm’de: 1- Batılın zıddı, 2- vâkıya, gerçeğe uygun söz, 3- doğru haber, 4- doğru yol, 5- aslına uygun bilgi, inanç, yakîn, 6- delîl, 7- bir olayın iç yüzü, 8- adalet, görev, ödev, hüküm gibi manalarda kullanılmıştır.³ Bütün bu anlamlar içinde “hakkı söylemek” daha belirgindir.

İslâm, başkalarının hoşnutsuzluğuna sebep olsa da hakikatin söylenmesi gerektiğini bildirir. Cihadın en iyi biçiminin, “zalim bir hükümdara karşı hakikatlı bir söz”⁴ söylemek olduğunu beyan eden hadîs, hem idarecinin hem de idare edilenlerin, hakkın keşfine ve tahakkukuna yönelik bir kararlılık içinde olmaları gerektiğine işaret eder. Bu tavır, Hz. Ebû Bekir (ra) (ö. 12/634) ve Hz. Ömer (ra) ın (ö. 23/643) halifelîğe başlangıç konuşmalarında açıkça ilan edilmiş ve kendi yönetimleri döneminde uygulanmıştır. Halifelik makamını üstlenirlerken her ikisi de halktan, doğru yaptıklarında kendilerine yardım etmelerini, haktan saptıklarında ise düzeltmelerini istemişlerdir.⁵

İfade hürriyeti, insan haysiyet ve şerefini de tamamlar. Zira karakter ve şahsiyetin özü, kişinin görüş ve muhakemesinde tezahür etmektedir. Eğer fertler, kendilerini ilgilendiren meselelerde görüşlerini bildirme ve hislerini dile getirme hakkından mahrum bırakılırlarsa, haysiyetli ve şerefli olduklarından pek söz edilemez.

¹ “Ey iman edenler! Zannın çoğundan kaçın. Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğèrinizi arkasından çekiştirmesin. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten boşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. O halde Allah’tan korkun. Şüphesiz Allah, tevbeyi çok kabul edendir, çok esirgeyicidir” el-Hucurât Sûresi, 49/12. “Ey iman edenler! Kendi evinizden başka evlere, geldiğinizi fark ettirip (izn alıp) ev halkına selâm vermedikçe girmeyin. Bu sizin için daha iyidir; herhalde (bunu) düşünüp anlarsınız” en-Nûr Sûresi, 24/27.

² El-Asr Sûresi, 103/3.

³ Mustafa Çağrıncı, “Hak” maddesi, DİA, İstanbul 1997, XV,137.

⁴ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْوَاسِطِيِّ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ عَبْدِ الْوَاسِطِيِّ حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ عَطِيَّةِ الْعَوْفِيِّ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَفْضَلُ الْجِهَادِ كَلِمَةٌ عَدَلٌ عِنْدَ سُلْطَانٍ جَائِرٍ أَوْ أَمِيرٍ جَائِرٍ

Süneni Ebî Dâvûd, “Kitâbü’l-melâhim”, Babü’l-Emr ve’n-Nehy, hadis no: 3781; Sünen-i İbn Mâce, Kitâbü’l-Fiten, Babü’l-emr bi’l-marûf ve’n-nehy ani’l-münker, hadis no: 4011.

⁵ Ebû Ca’fer Muhammed b. Ceñir b. Yezid b. Hâlid et-Taberî (224-310/838-923), Tarihü’l-Ümem ve’l-Mülûk, Beyrut 1987, IV,43; M. Reşit Özbalkıç, Asr-ı Saadette ve Râşit Halifeler Döneminde Hitabet, İzmir 2005, s. 75 vd.

Kur’ân-ı Kerîm, haysiyet ve şerefın, en geniş manasıyla, her insanın fitrî hakkı olduğunu beyan eder.¹ Kur’ân-ı Kerîm’in bu beyanı, insanlığı bölen bütün ırkî, sosyal veya dinî engellerin üstündedir. Bu genel ve mutlak bir beyandır ve İslâm hukukunda bu beyanın geniş ve evrensel şartlarını sınırlandıracak bir delil yoktur. Bu beyanın daha ileri bir teyidi, müminlerin şerefli, haysiyetli statüsünün Allah’ın ve Resulünün (sav) izzet ve haysiyetiyle birlikte zikredildiği bir âyette² bulunmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’de, müminler topluluğuna verilen lütuf, şeref ve haysiyete çok sayıda atıf bulunmaktadır ki onların kolektif muhakemesi ve mutabakatı (icmâ’) Allah’ın iradesinden sonra gelmektedir ve İslâm hukukunun bir kaynağı olarak kabul edilmiştir.

Bilginin araştırılması ve haber alışverişi konusundaki araştırma hürriyetine ilişkin olarak Kur’ân-ı Kerîm açıktır. Kur’ân-ı Kerîm, akla mutlak olarak hitap etmiş, düşünmeye imkan hazırlayan çeşitli organ veya güçlerin varlığını hesaba katarak, çeşitli kelimelerle insanı aklını kullanmaya çağırmıştır. Beş yüz küsur yerde düşünmeye davet ederek akla gereği kadar önem atfeden Kur’ân-ı Kerîm, insanın kendisine, doğaya, olaylara ve tarihe bakarak düşünmesini ve bilgi elde etmesini emretmiştir. Kur’ân-ı Kerîm bunu yaparken aklın, duyuların, gözlem ve deneyin önemini vurgulamıştır.³

Haliyle düşünme, muhakeme, görüş ve bilgi, Kur’ân-ı Kerîm’in telkin ettiği üzere, ifade edilmeli ve iletilmelidir. Bunun sayesinde inanç güçleneceği gibi insanlığa fayda sağlanır ve ona etkili bir şekilde hizmet edilir.

İslâm, ta başlangıcından beri, karşıtlarıyla iletişim kurmaya çalışmıştır. Kur’ân-ı Kerîm, Hz. Peygamber (sav) in⁴ mücadelesini sağlam bir akıl yürütme ve ikna ile yürütmesi gerektiğini beyan buyurmuştur.⁵

D. İslâm’ın İfade Hürriyetini Temin Eden Unsurları

İslâm’ın ifade hürriyeti konusundaki delilleri çok sayıda başlık altında

¹ Bk. el-İsrâ Sûresi, 17/70.

² “*Asıl üstünlük (izzet), ancak Allah’ın, Peygamberinin ve müminlerindir*” el-Münâfikûn Sûresi, 63/8.

³ Bilginin, bilimsel bağlamda önemini gösteren istatistiksel bulguya göre, “bilgi” (ilim) kökünden kelimeler, Kur’ân’da 750’den fazla kullanılmıştır. Kur’ân’ın tümü 78.000 kelime olduğuna göre, her yüz kelimedenden bir tanesi “bilgi” kökünden gelen bir kelimedir. Bilgi ile ilgili olup, hikmet, düşünce, fıkıh, anlayış, idrak, akıl gibi kelimeler istatistiğe eklendiğinde bu oran daha da artacaktır, bkz. Alparslan Açıkgenç, *Bilgi Felsefesi*, İstanbul 1992, s. 49; İbrahim Emiroğlu, “*Kur’ân’da Akıl ve İnsan*”, D. E. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, XI,66-99.

⁴ Hem eski hem yeni dönemde bazı mühidler: “Peygamber kılıçla ve insanları katletmek emriyle gönderildi” demişlerdir. Bu iddiaya şöyle cevap verilebilir: Resûlullah (as), önce akli deliller ve mucizelerle gönderilmiştir. On seneyi aşkın bir süreyle insanları bu şekilde İslâm’a davet etmiştir. Ancak onlar bu daveti kabul etmemişler; aksine inkâr etme ve yalanlama tutumlarını ısrarla sürdürmüşlerdir. Bunun üzerine Hz. Peygamber (as) a, onlarla savaşması emredilmiştir ki bu, peygamberlerini yalanladıklarında Allah’ın geçmiş milletlere gönderdiği azabın yerine vazedilmiş bir hükümdür. Bk. Şemsuddin Ebû Abdullah Muhammed b. Yusuf es-Salihî eş-Şâmî (942/1536), *Subulü'l-Hudâ Ve'r-Reşâd Fî Sireti Hayri'l-İbâd*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Meûz, Beyrut 1414/1993, IV,7. Ayrıca bk. Ebulfazl İzzeti, *İslâm’ın Yayılış Tarihine Giriş*, çev. Cahit Koytak, İstanbul 1984, s. 15 vd.

⁵ “(Resûlüm!) Sen, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et! Rabbin, kendin yolundan sapanları en iyi bilendir ve O, bidayete erenleri de çok iyi bilir”, en-Nahl Sûresi, 16/125.

bulunmaktadır:

1. Hisbe

İyiliği emretmek ve kötülüğe engel olmak Kur’ân-ı Kerîm’de bir çok ayetin temel konusudur. “Sizden, bayra çağırın, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir”¹ meâlindeki âyet-i kerîme hisbeye cevaz verip emreden âyetlerden birisidir.

Bu ayetin emri uyarınca, Müslümanlar içinde, iyiliği emreden, kötülükten alıkoyan bir içtimai kontrol müessesesinin (hisbe) bulunmasının farz-ı kifâye olduğu belirtilmiştir. Ancak, bu görevi üstlenen kişilerde, görevin iyi ve hakkaniyete uygun olarak yerine getirilmesini mümkün kılacak bazı şartların bulunması gerektiğine de işaret edilmiştir.

Çağdaş İslâm hukukçularına göre hisbe, siyasi ve idari meselelerde ifade hürriyetini sahil kılan sağılam bir temel teşkil eder.²

H. Peygamber (sav), müminlere hisbeyi güçleri yettiğince ve şartlar müsaade ettiğii ölçüde yerine getirmeyi emretmiştir. Bundan dolayı, hisbe, aşağıdaki hadîs-i şeriften öğrendiğimize göre en azından üç biçimde uygulanabilir:

“Sizden her kim bir münker görürse onu eliyle değıştirsin. Eğer eliyle gücü yetmezse diliyle, ona da gücü yetmeyen kalbiyle. Ve işte bu, imanin en zayıf biçimidir.”³

Mâliki fakîhi el-Karafi, hisbenin uygulanmasında aşağıdaki üç şarta riayet edilmesi gerektiğini kaydeder:

ı- İyiliğii emredip kötülüğii engellemeye çalışsan kişii, doğru bilgi muvacehesinde hareket etmelidir, zira gerekçelerinden emin olmayan cahil bir kişii, iyiliğii emredip kötülüğii engel olamaz.

ıı- İyiliğii emredip kötülüğii engel olmaya çalışsan kişiler, kötülüğii önleme girişimlerinin daha büyük bir kötülüğii yol açmayacağından iyice emin olmalıdırlar.

ııı- İyiliğii emir ve kötülüğii engelleme girişiminin, istenilen sonucu vermesi, konusunda galip zanna göre hareket edilmelidir. Önceki iki şarttan ikisinin veya birinin ademi, hisbeyi kaçınılması gereken bir haram haline getirmektedir. Son şartın ademi hisbeyi farz mertebesinden indirip yalnızca mubah bir fiil haline getirir.⁴

¹ Âl-i İmrân Sûresi, 3/104.

² M. H. Kemâlî, s. 41. Ayrıca bk. Erwin I. J. Rosenthal, Ortaçağda İslâm Siyaset Düşüncesi, çev. Ali Çaksu, İstanbul 1996, s. 79-80.

³ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ وَذَلِكَ أَضْعَفُ الْبَائِمِينَ

Müslim, Câmi’ü’s-Sahih, “Kitâbü’l-İmân”, Bâbü Kavnu’n-nehy Ani’l-Münkeri Mine’l-İmân, 1/78.

⁴ M. H. Kemâlî, s. 44’den naklen.

2. Nasihat

Nasihatın sözlük anlamı “samimî öğüt, arkadaşça uyarı ve dostça hatırlatmadır”. Nasihat, Kur’ân-ı Kerim’de birçok âyette, özellikle peygamberliğin makasatına dair yapılan atıflarda geçen bir ifadedir. Mesela Hz. Nûh, halkına “*Sizce Rabbimin vahiy ettiklerini duyuruyorum, sizce öğüt veriyorum ve ben sizin bilmediklerinizi Allah’tan (gelen vahiy ile) biliyorum*” ve “*Sizce Rabbimin vahiy ettiklerini duyuruyorum ve ben sizin için güvenilir bir öğütçüyüm*”¹ demiştir.

Resûlullah (sav), sahabelerine: “Din nasihatidir” buyurdu. Ashap: “Kimin için?” diye sordu. O (sav) da: “Din, Allah için, Resûlü için, Müslümanların imamları için ve bütün halk için nasihatidir” buyurdu.²

Cerîr b. Abdillâh, Resûlullah (sav) a biat şartları arasında “müminlere nasihat etmek” şartının bulunması, nasihat ile İslâm’daki doğru inanç arasındaki bağa dikkat çeker.³

Başka bir hadîs-i şerifte, nasihatın Müslüman’ın Müslüman üzerindeki altı hakkından biri olduğu bildirilmiştir.⁴

Hiz. Peygamber (sav), öğüt veren kişinin güvenilen biri olması gerektiğine: “Meşveret edilen kişi güvenilen biridir”⁵ sözleriyle işaret etmiştir.

Başka bir hadîs-i şerifte: “Yetkili birine nasihat etmek isteyen kişi, bunu aleni yapmasın, elinden tutsun onunla gizli olarak konuşsun. Eğer yetkili nasihati kabul ederse maksat gerçekleşmiş olur, kabul etmezse nasihati eden kişi yine de görevini yerine getirmiş olur”⁶ denilmektedir.

¹ El-A’raf Sûresi, 7/62,68.

² عَنْ تَمِيمِ الدَّارِيِّ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ النَّبِيُّ النَّصِيحَةُ فَنَنَا لِمَنْ قَالَ لِلَّهِ وَكِتَابِهِ وَلِرَسُولِهِ وَلِأَيِّمَةِ الْمُسْلِمِينَ وَعَامَتِهِمْ 2 رِيَاضُ الصَّالِحِينَ، الإصدار 2.09 - للإمام أبو زكريا يحيى بن شرف النووي الكتاب الأول << 22 الباب النصيحة 182 الثاني عن جرير بن عبد الله رضي الله عنه قال: بايعت رسول الله صلى الله عليه وسلم على إقام الصلاة، وإيتاء الزكاة، والنصح لكل مسلم >> متفق عليه.

⁴ Diğer haklar, selâm vermek, davete icabet, hasta ziyareti, aksırana dua etmek, cenazenin arkasından gitmek gibi vazifelerden oluşmaktadır.

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي أُيُوبَ وَفَتْحِيَّةُ وَابْنُ حَجْرٍ قَالُوا حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ وَهُوَ ابْنُ جَعْفَرٍ عَنِ الْعَطَاءِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ حَقُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ سِتٌّ فَيَنْبَغِي مَا هُنَّ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ إِذَا تَقَيْتَهُ فَسَلِّمْ عَلَيْهِ وَإِذَا دَعَاكَ فَاجِبْهُ وَإِذَا اسْتَنْصَحَكَ فَانصَحْ لَهُ وَإِذَا عَطَسَ فَحَمِدْ اللَّهَ فَسَمِّئْهُ وَإِذَا مَرَضَ فَعُدَّهُ وَإِذَا مَاتَ فَاتَّبِعْهُ 39/2162 .

⁵ الجامع الصغير. الإصدار 3,22 لجلال الدين السيوطي. المجلد السادس << فصل: في المحلى بآل من حرف الميم . 9200 المستشار

التخريج (مفصلاً): الأربعة [أبو داود، الترمذي، النسائي، ابن ماجه] عن أبي هريرة، الترمذي عن أم سلمة ابن ماجه عن ابن مسعود . تصحيح السيوطي: ضعيف

⁶ مجمع الزوائد. الإصدار 2.05 للحافظ الهيثمي المجلد الخامس. << 23. كتاب الخلافة. >> 13. (أبواب في حق الراعي على الرعية). << 4. (بابان في نصح السلطان). >> 1. باب النصيحة للأئمة وكيفيتها. 9161 عن شريح بن عبيد وغيره قال: جلد عياض بن غنم صاحب دارا حين فتحت، فأغلظ له هشام بن حكيم القول حتى غضب عياض، ثم مكث ليالي فأتاه هشام بن حكيم فاعتذر إليه، ثم قال هشام: ألم تسمع بقول رسول الله صلى الله عليه وسلم: "إن من أشد الناس عذاباً أشدهم عذاباً في الدنيا للناس؟". فقال عياض بن غنم: يا هشام بن حكيم قد سمعنا ما سمعت ورائنا ما رأيت أو لم تسمع رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: "من أراد أن ينصح نذي سلطان بأمر فلا يبد له علانية، ولكن ليأخذ بيده فيخنو به، فإن قبل منه فذاك وإلا كان قد أدى الذي عليه؟". وإنك أنت يا هشام لأنت

Nasihatin tevbihten (kınama) ayırt edilmesi gerekir. Zira ikisinin ortak veçheleri olup karıştırılmaya müsaittirler. Nasihatle tevbihten arasındaki başta gelen farklılık, birincisinin gizli ve nazik olması, ikincisinin ise açıktan ve pataatsız olmasıdır. Bu sebeptendir ki İmâm Şâfî: “Bir kişi kardeşine gizlice öğüt verdiğinde, ona nasihat etmiş olur, ama eğer bunu açıktan açığa yaparsa onu alaya almış ve küçük düşürmüş olur” demiştir.¹

Nasihahat konusunda tavsiye edilenler şunlardır:

- i. Nasihat insanların mahremiyetlerini ve şahsî zaafalarını ortaya çıkarma ve araştırmaya girişmemelidir.
- ii. Uygun zaman ve yerde, mümkün olan en iyi biçimde verilmelidir.
- iii. Kesinlik üzerine kurulu olmalı; tahmin veya şüpheye dayanmamalıdır.
- iv. Gerekli olduğu kadar verilmeli, fazlasından kaçınılmalıdır.
- v. Kur’ân ve sünnetin düsturları ile uyum içinde olmalıdır.²

İhlâstan yoksun olan bir öğüdün hiçbir değeri yoktur ve eğer öğüt, riyaya dayanır ise daha kötüdür, bu durumda o günah bir fiil olmaktan başka bir şey değildir. Nasihati etkili kılmak için ahlâkî cesaret ve kesin kanaat gerekir. Bu da ancak nasihati yapanın, vicdanının otorite korkusu veya menfaati kaybetme endişesinden âzâde bulunmasıyla mümkün olur. Cesaretin en büyük kaynağı, Allah’a îmândır ve herkesin kaderini kontrol edenin yalnızca Allah olduğuna inanmaktır. Hz. Peygamber (sav), bu husustaki endişesini şöyle ifade etmiştir: “Ümmetimin, bir zalime ‘sen zalimsin’ demekten korktuğunu gördüğünde, onlardan hayır gelmez ve azaba müstahak olurlar”.³

Hz. Peygamber (sav): “Kimse kendini hakirleştirmesin” meâlindeki ifadelerle başlayan sözlerle müminlere nasihati terk etmemelerini buyurmuştur. Bunu işiten ashâb (ra) “Bir kimse kendini nasıl hakirleştirebilir ki?” diye sormuş, Hz. Peygamber (sav) de şöyle cevap vermiştir: “Bir kimse Allah rızası için konuşabileceği bir fırsat yakaladığında, konuşmazsa; İzzet ve Celâl sahibi olan Allah, Kıyamet Günü böyle bir kişiye: “Seni bu meselede konuşmaktan alıkoyan neydi?” diyecektir. Ve o kişi “insanlardan duyduğum endişeydi” diye cevap verince, Allah şöyle diyecektir: “Benden

الجريء، إذ تجترئ على سلطان الله، فهلا خشيت أن يقتلك السلطان، فنكون قتيلاً سلطان الله. قلت: في الصحيح طرف منه من حديث هشام فقط. رواه أحمد ورجاله ثقات إلا أني لم أجد لشریح من عياض و هشام سماعاً وإن كان تابعياً.

¹ M. H. Kemâlî, s. 45’ten naklen.

² M. H. Kemâlî, s. 47’den naklen.

³ حدثنا محمود، ثنا زكريا زحمويه، نا سنان بن هارون، عن الحسن بن عمرو، عن أبي الزبير، عن جابر قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «إذا رأيت أمتي تهاب الظالم أن تقول: إنك ظالم، فقد تودع (أي لم يرج منهم خير واستحقوا العذاب) منهم» لم يرو هذا الحديث عن الحسن بن عمرو عن أبي الزبير إلا سنان، تفرد به: زحمويه). المعجم الأوسط للطبراني، Elfiye CD, 2. Sürüm XVII,126,

(التخريج (مفصلاً): أحمد في مسنده والطبراني في الكبير والحاكم في المستدرک والبيهقي في شعب الإيمان عن ابن عمرو الطبراني في الأوسط عن جابر تصحيح السيوطي: صحيح الجامع الصغير. الإصدار 3,22 لجلال الدين السيوطي المجلد الأول باب: حرف الألف

korkman daha doğru olurdu”.¹

3. Şûrâ

Yüce Allah, kendisine vahiy gelmesine rağmen Hz. Peygamber (sav) e şûrayı emretmiştir: “*Yine onlar, Rablerinin davetine icabet ederler ve namazı kılarlar. Onların işleri, aralarında danışma ile dir. Kendilerine verdiğimiz rızaktan da harcarlar.*”² Bu metinde, şûranın dinin üç rûknü ile yan yana geçmesi gerçeği, onun da eşit derecedeki önemine işaret eder.

Medine’de şûraya ilişkin ihtar, bir emir biçiminde gelmiş ve İslâm devletinin temel bir prensibi olarak vazedilmiştir. Kur’ân-ı Kerîm: “*Onlarla (sahabelerle) topluluğun işlerinde müşavere et ve bir karara vardığında da, Allah'a güvenip dayan ve kararı uygulamaya koy*”³ emriyle şûrayı Hz. Peygamber (sav) e emretmiştir.

Bu sebeptendir ki şûra, İslâm’daki yönetimin özünü teşkil eden prensiplerinden biridir (أعظم الأحكام). Şura emri, artık aralarında Peygamber olmayan gelecek nesiller için daha bağlayıcı bir hükümdür. Hz. Peygamber (sav), çeşitli vesilelerle, hem özel hem de genel işlerde, sahabelerinin görüşüne müracaat etmiş ve bazen bu şûraların neticelerini kendi görüşünden üstün tutmuştur.⁴

4. İctihad

İctihat, Kur’ân’daki çok sayıda âyetin zımnî bir şekilde, sünnetin ise Muâz b. Cebel rivayetinde olduğu gibi sarîh bir biçimde yetki vermesi ile sabittir.

5. Eleştiri Hürriyeti

Eleştiri hakkı (حق المعارضة), Hz. Peygamber (sav) ın sünneti, sahabelerin ve Raşid Halifeler’in açık uygulamaları ile sabittir. Mesela, Mekkeli müşriklerle hicretin 6. yılında Hudeybiye Antlaşması’nın imzalanması sırasında Hz. Ömer, antlaşmanın Müslümanlar için kabul edilemez olduğunu düşündüğü bazı maddelerini eleştirmiştir.⁶

¹ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: (لَا يَحْفَرُ أَحَدُكُمْ نَفْسَهُ) قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ! كَيْفَ أَحَدُنَا نَفْسَهُ؟ قَالَ (بِرَى أَمْرًا، اللَّهُ عَلَيْهِ فِيهِ مَقَالٌ، ثُمَّ لَا يَقُولُ فِيهِ، فَيَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ، لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: مَا مَنَعَكَ أَنْ تَقُولَ فِي كَذَا وَكَذَا؟ فَيَقُولُ: خَشْيَةُ النَّاسِ. فَيَقُولُ: فَيَأْبَى. كُنْتُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَى).

Sünen-i İbn Mâce, Kitâbu'l-Fiten, Babu'l-emr bi'l-marûf ve'n-nehy ani'l-münker, 36/4008.

² eş-Şûra Sûresi, 42/38.

³ Âl-i İmrân Sûresi, 3/159.

⁴ M. H. Kemâlî, 49-53.

⁵ Ayrıca bk. Nevin A. Mustafa, İslâm Siyasî Düşüncesinde Muhalefet (el-Mu’ârada Fi'l-Fikri's-Siyâsiyyi'l-İslâmî), çev. Vecdi Akyüz, İstanbul 1990, s. 79 vd.

⁶ Hudeybiye Antlaşması’nın metni şöyledir: “Bunlar, Muhammed b. Abdillâh ile Süheyl b. Amr’ın antlaşmaya vardıkları hususlardır: On yıl taraflar birbirleriyle savaşmayacak. İnsanlar emniyet içinde olacak. Gizli veya açık, taraflar asla birbirlerine zarar vermeyecek ve olumsuz herhangi bir girişimde bulunmayacak. Taraflar olumsuz müdahale anlamında birbirlerine kesinlikle karışmayacak. Üçüncü taraflar, isteyen Muhammed’le anlaşır müttefik olur, dileyen Kureyş’le anlaşır müttefik olur. Üçüncü

Hız. Ömer, Hız. Ebû Bekir ile konuyu müzakere etmiş, aldığı cevaplardan memnun olmamış, anlaşma ile ilgili sert tenkitlerini dile getirmek için Hız. Peygamber (sav) gitmiş, o (sav) da Hız. Ömer’in görüşünü dinlemiş ve eleştirisine cevap vermiştir.¹

Hız. Peygamber (sav) in: “Cihadın en faziletli zalim idareciye hak bir söz söylemektir”² şeklindeki hadisi de eleştiri hakkına işaret eder.

Hız. Ebû Bekir (ra), halife seçilişinden sonra yaptığı konuşmada şöyle demiştir: “Ey insanlar, sizi idare etmek üzere görevlendirilmiş bulunuyorum, belki en iyiniz değilim. Doğru iş yaparsam bana yardım edin, yanlış yaparsam da beni düzeltin.”³ Hız. Ebu Bekir’in sözlerinden alınmış bu cümle, yaygın biçimde, idareye müspet tenkit yöneltmeyi davet eden ve insanları siyasî liderlerinin faaliyetleri hususunda uyanık kalmayı teşvik eden bir düstur olarak telakki edilir.

İkinci halife Hız. Ömer’in, idari uygulamasında, halkın eleştiri hakkının kullanılmasına ilişkin çok sayıdaki örnek rivayet edilmiştir.⁴

Sonuç olarak, yüksek bir ferdi sorumluluk duygusu, eleştirinin uygun biçimde işlemesi için hayati önemi bulunan bir unsurdur. “Her biriniz çobansınız ve hepiniz güttüklerinizden sorumlusunuz”⁵ hadisi de bu manalara işaret eder.

E. Sınırlamalar

Tebliğimizin sonunda ifade hürriyetinin sınırlarına kısaca değineceğiz. Şöyle ki hiçbir toplumda sınırsız ifade hürriyetine izin verilmez. Zira belli bir dereceye kadar sınırlama hayatın gerçekleri ile iç içedir. Bu sebeptendir ki İslâm’da ifade hürriyetine hem ahlakî hem hukukî bazı sınırlamalar getirilmiştir. Ahlakî sınırlamalar: Gıybet, aşağılama, istihza, başkalarının zaaflarının ortaya dökülmesi, malayani konularda sükül, bidat ve heva, bağıy ve ihtilafın yasaklanmasıdır. Allah’ın zâtı, cüzi irade, kaza ve kader

tarafklar bu hususta tamamen serbesttir. Velisinden izinsiz Muhammed’e sığınan kişiler Kureyş’e iade edilecek, fakat Muhammed’in ashabından Kureyş’e sığınan Muhammed’e iade edilmeyecek. Muhammed, bu yıl Kâbe’yi ziyaret etmeksizin geri dönecek, Muhammed ve ashabi, gelecek yıl üç günlük hac ziyareti yapacaklar ve yanlarında ise kınlarında olmak şartıyla yolcu silahı bulunacak.” Bk. Muhammed b. Sa’d, et-Tabakâtü’l-Kübra, Beyrut ts., (Dârü’l-Fıkr ve Dâr Sâdir yayınevleri tarafından İhsan Abbas’ın takdimiyle neşredilmiştir), II,97.

¹ İbn Hişâm, III,331.

² Süneni Ebi Dâvûd, “Kitâbü’l-melâhim”, hadis no: 3781; Sünen-i İbn Mâce, “Kitâbü’l-Fiten”, hadis no: 4011.

³ Taberî, Tarihü’l-Ümem, IV,43; Ahmet Reşid Turnagil, İslâmiyet ve Milletler Hukuku, İstanbul 1977, s. 40.

⁴ M. Reşit Özbalkıç, s. 75 vd.

⁵ صحیح البخاری، الإصدار 2003 للإمام البخاری الجزء الثاني << 48 كتاب الاستقراض وأداء الدين والحجر والتقليس. >> 20 باب: العبد راع في مال سيده، ولا يعمل إلا بإذنه. 20 باب: العبد راع في مال سيده، ولا يعمل إلا بإذنه. 2278 حدثنا أبو اليمان: أخبرنا شعيب، عن الزهري قال: أخبرني سالم بن عبد الله، عن عبد الله بن عمر رضي الله عنهما: أنه سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: (كلكم راع ومسؤول عن رعيته، فالإمام راع وهو مسؤول عن رعيته، والرجل في أهله راع وهو مسؤول عن رعيته، والمرأة في بيت زوجها راعية، وهي مسؤولة عن رعيته، والخادم في مال سيده راع وهو مسؤول عن رعيته). قال: فسمعت هؤلاء من رسول الله صلى الله عليه وسلم، وأحسب النبي صلى الله عليه وسلم قال: (والرجل في مال أبيه راع، وهو مسؤول عن رعيته، فكلكم راع وكلكم مسؤول عن رعيته).

gibi bazı özel konuların mumârât, cedel ve husumet şeklinde ehliyetsiz ortamlarda tartışma konusu yapılması da sınırlandırılmıştır. İslâm hukuku, kötü sözün halk içinde kullanımını ve yaygınlık kazandırılmasını, kazfı, iftirayı, sövmeyi (sebb ve şetm), lanet etmeyi, Müslüman’ı tahkir etmeyi, fitneyi ve mukaddesata sövmeyi hukuki açıdan takip ve ceza konusu olarak kabul etmiştir.¹

F. Sonuç

Netice itibariyle, hem Kur’ân-ı Kerîm’den hem Hz. Peygamber (sav) in sünnetinde hem de sahabe uygulamasında ifade hürriyetini destekleyici bir çok delil bulmak mümkündür.²

İyiliği emretme ve kötülüğe engel olmak, nasihat, şura, içtihat, eleştiri, toplanma ve din hürriyeti³ gibi prensipler, İslâm’ın hakikatin araştırılması ve ifade edilmesi için açtığı geniş yollardan yalnızca birkaçıdır.

İslâm, ferde istediğini söyleme hakkı verir. Yeter ki sarf edilen sözler mukaddesata sövmeyi, gıybeti, iftirayı, incitici söz veya yalanı, kötülüğü teşvik etmeyi, fesat, husumet veya fitneyi içermesin. İslâm iyiliğin teşviki ve kötülüğün önlenmesi, nasihat, şûra, içtihat ve hükümet liderlerini eleştirme hürriyet dâhil birçok bakımlardan -olumlu ve yapıcı bir- ifade hürriyetini teşvik etmektedir.

¹ Daha geniş bilgi için bk. S. Armağan, s. 81-113; M. H. Kemâlî, s. 121 vd.

² Bk. S. Armağan, s. 127-164.

³ Din hürriyeti konusunda Hz. Peygamber devrine ait bazı vesikalar için bk. Muhammed Hamidullah, el-Vesâiku’s-Siyâsiye, çev. Vecdi Akyüz, Kitabevi yayınları, s. 63,106,405 vd.

KUR'AN-I KERİM'DEKİ CİHAD AYETLERİ BAĞLAMINDA İSLAM'IN İNSANA BAKIŞI

Yrd. Doç. Dr. Harun ŞAHİN'

Giriş

Sayın başkan, değerli akademisyenler, saygıdeğer misafirler.

Her din gibi İslam dini de kendi mesajını insanlara, mümkün olursa bütün insanlığa iletmek istemiş ve bunun için de bir takım yollar izlemiştir. Bunlar, İslam'a sözle davet, onların yaptıklarına tahammül ederek, bir nevi sabrederek ve nihayetinde şartlar gerektirirse de Cihad ilan ederek mesajını iletmek istemiştir.

İslam, insanların bu dünyada gerçek yaratıcıya karşı çeşitli şekillerde gaflete düşeceğini, bundan dolayı da hem bu dünyevi hayatlarını hem de Uhrevi hayatlarını kaybetmemeleri için onların uyarılmalarını, ikaz edilmelerini gerekli görmüştür. İslam kendisini, kendinden önceki dinlerin orijinal aslını tasdik edici, onların tahrif olmuş taraflarını düzeltici ve tamamlayıcı olarak tarif eder. Peygamberini de son peygamber, “*Hatemün Nebiyyin*” olarak tarif eder. Son din olması hasebiyle İslam evrensel bir dindir ve mesajı da bütün insanlığadır. İslam Peygamberi (sav) Kıyamet'e kadar sürecek bir dinin peygamberi olarak, bütün insanları bir tek gaye etrafında toplamaya davet etmiştir. Cenab-ı Hakk'ın Kur'an'da bir çok ayette “*Ey insanlar!*”² diye hitap etmesi, O'nun mesajının evrenselliğini göstermesi açısından dikkat çekicidir.³

Bir başka ayette de şöyle buyruluyor: “*Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan, ikisinden birçok erkek ve kadın üretip yayan Rabbiniğe itaatsizlikten sakının!*”⁴ Kur'an'ın bu ve buna benzer ayetleri insanları asgari bir müşterekte birleştirmeye davet etmektedir. Diğer bir ayette de insanların eşit yaratıldığı, bir kavmin diğerinden daha üstün olmadığı, Allah katında en değerli olanın da Allah'tan en çok korkan ve O'na yakın olan kişi olduğu şu şekilde belirtiliyor: “*Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık, tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık, (.) Allah katında en değerli olanınız O'na itaatsizlikten en fazla sakınanınızdır. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir, her şeyden haberdardır.*”⁵ Yine bir başka ayette Yahudi ve Hristiyanlara şu

¹ Harran Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

² Bakara 2/21, 168, Nisa 4/133,

³ Yılmaz, Musa Kazım, *Cihad Ayetleri ve İnsan Hakları*, HRÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 3 Yıl: 1996.

⁴ Nisa 4/1.

⁵ Hucurat 49/13.

şekilde hitap edilmektedir: “*De ki: 'Ey Ehl-i kitap! Sizinle bizim aramızda müşterek olan bir söze gelin: Yalnız Allah'a tapalım, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım ve Allah'ı bırakıp da içimizden bazıları diğer bazıların rab edinmesin.' Eğer yine yüz çevirirlerse, 'Şabit olun ki biz müslümanlarız'* deyin.”¹

İnsanların yaratılıştaki bu eşitliğini Allah Resûlü'nün meşhur Veda Hutbesinde de görüyoruz. Rasulullah orada buyuruyor ki: “*Ey insanlar, Rabbiniz bir, babanız birdir, hepiniz Adem'densiniz, Adem de topraktır. Arabın, Arap olmayana ya da Arap olmayanın Araba bir üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takva ile yani "Allah'tan en çok korkmakla ve O'na en yakın olmakla"*.”² Bir başka hadiste de: “*İnsanlar tarakların dişleri gibi eşittir*” buyurulmaktadır.

Bu verdiğimiz birkaç ayet ve Veda Hutbesi'nden de anlıyoruz ki İslam belli bir ırka, belli bir zamana ve mekana has olarak gelmemiş, evrensel olarak bütün insanlara ve mekanlara hitap etmek için gelmiştir. Yine İslam kendisinin ve mesajının evrensel olduğunu belirten bir başka ayette de Rasulullah aracılığıyla şöyle buyrulmaktadır: “*De ki ben sizin hepinize göklerin ve yerin sahibi olan Allah'ın elçisiyim.*”³ Şu ayeti kerimeyi de umarım hemen herkes hatırlayacaktır: “*(Ey Muhammed) Seni de âlemlere ancak rahmet olarak gönderdik.*”⁴

Zikrettiğimiz bütün bu ayetler İslam'ın muhatabının bütün insanlık olduğunu belirtmektedir. İslamiyet 1400 küsur yıldır insanları insan olma yönünden eşit görürken, bugün hâlâ dünyamızda insanların ve milletlerin birbirlerini eşit görmeleri şöyle dursun genellikle diğer insanları ve milletleri türlü yollarla sömürerek alt etmek ve kendi üstünlüğünü ve hakimiyetini dikte ettirme yarışında olduklarını üzüntüyle seyretmekteyiz. Sonuçta da kan, göz yaşı ve mağduriyetlerin azalmaktan ziyade arttığına şahit olmaktadır. Modern dünyamızda 1948 de oluşturulan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde prensip ve ilkeler bazında dünya milletleri ve insanları (bütün insanlar) arasında eşitlik, adalet ve hoşgörü öngörülse de maalesef belirtilen bu unsurların olması gerektiği seviyede başarılmadığını ve etrafımıza hemen her gün yaşanan acı örnekler bizlere açıkça göstermektedir.

İslam'da Cihad Kavramı ve Hakkındaki Yanlış Anlaşılmalar

Her ne kadar Hz. Peygamberin İslam'ı yeryüzüne yaymak için yapması gerekenler arasında cihad yapmak da sayılsa da, Hz. Peygamberin asıl görevi Kur'an-ı Kerim'i, İslam'ı, tebliğ ve teybin etmek (açıklamak) idi. Bunun en açık ifadesini şu ayette görmekteyiz: “*Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan O'nun mesajını iletmemiş olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır.*”⁵

Cihad genel anlamlarıyla; *çalışmak, uğraşmak, gayret sarfetmek* anlamlarına

¹ *Ali İmran* 3/64.

² Ahmed, b. Hanbel, *Müsned*, V/411.

³ *Araf* 7/158.

⁴ *Enbiya* 21/107.

⁵ *Maide* 5/ 67

gelmektedir. İslam’ın yükselmesi, korunması ve yayılması için her türlü çalışmada bulunmak, uğraşmak, gayret sarf etmek ve bu yolda sıcak ve soğuk savaşa girmektir.¹

Meşhur Kur’an sözlüğü *el- Müfredat* müellifi Rağib el-İsfahani, cihadı üçe ayırıyor:

- 1) Açık düşmana karşı savaş
- 2) Şeytana karşı savaş
- 3) Nefse karşı savaş.²

Şu ayetler, cihadın yukarıda saydığımız çeşitleri ile ilgilidir: *Hac* 22/78, *Tevbe* 9/41, *Enfal* 8/72. Nefisle mücahedeye örnek kabilinden Allah Resûlü şöyle buyurmaktadır: “*Düşmanlarımızla savaştığımız gibi heva ve beveslerimizle (nefislerimizle) de savaştığımız.*”³ Rağib el-İsfahani bu hadisi bahsettiğimiz eserine almakla birlikte bu hadisin kaynağını bulamadığını, ancak bu anlama gelen bazı hadislerin mevcut olduğunu belirterek onları eserinde nakleder. Mesela: “*Mücahid kişi Allah’a itaat hususunda nefsiyle mücahede eden (savaşan) kişidir.*”⁴

Büyük cihadın nefisle yapılan cihad olduğu konusunda Rasulullah’ın Bedir savaşından dönerken söylediği meşhur -“*Küçük Cihad’dan Büyük Cihad’a dönüyoruz, yani nefislerimizle olan cihada*”- sözünü umarım bir çoğumuz hemen hatırlamıştır bile. El ve dil ile cihad etme konusunda da Rasulullah şöyle buyuruyor: “*Kafirler ile ellerinizle ve dillerinizle cihad ediniz.*”⁵

Batılı araştırmacıların cihadın anlam ve mahiyetiyle ilgili olarak gerçeği yansıtmayan görüşleri yanında cihadi, “*mukaddes savaş*” (holy war, guerre sainte) şeklinde terceme etmeleri de doğru değildir. *Cihad* kelimesi her zaman savaş anlamını ifade etmediği gibi pratikte savaşın mukaddes sayılması da hayat anlayışından kaynaklanmaktadır. Müslüman, Batı hayat anlayışına göre mukaddes sayılabilecek belki tek şey olan ibadeti bile gösteriş veya maddi menfaat maksadıyla yapar da Allah’ın rızasını gözetmezse dince makbul sayılan bir iş yapmış olmaz, hatta bu durum onu şirke kadar götürebilir.⁶ Bir de, Batıda cihada “*Kutsal Savaş*” tanımı verilmesi adeta, “*Müslümanlar dünyada ne kadar kafir / gayrimüslim öldürürse o kadar sevap alacaklarına inanıyorlar*” gibi çok yanlış ve art niyetli bir bakış açısı oluşmasına da meydan verebilmektedir. Şunun altının özellikle çizilmesi gerekir ki; Cihad, inançların veya dinlerin savaşı demek değildir. İslam’da inandığı değerler ne olursa olsun kişilere inanç hürriyeti en geniş şekilde sağlanmıştır. Şu ayet bunun en güzel delilidir: “*Ve de ki: gerçek, Rabbinizden gelendir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin.*”⁷

İslamın hayat anlayışı Kur’an-ı Kerim’de, “*De ki, şüphesiz benim namazım da*

¹ *Şamil İslam Ansiklopedisi, Cihad Maddesi*

² İsfahani, *Müfredat, c-b-d* maddesi

³ İsfahani, *Müfredat, c-b-d* maddesi

⁴ *Müsned*, 2:22, *Tirmizî, Zühd*, 4:165

⁵ *İbn Hibban*, no:1218, *Hakim*, 2/ 81

⁶ DİA İslam Ansiklopedisi, “*Cihad*” maddesi

⁷ *Kehf* 18/ 29

ibadetlerim de bayatım da ölümüm de alemlerin rabbi Allah içindir”¹ şeklinde dile getirilmektedir.²

Cihadın gayesi yeryüzünden fitneyi kaldırmak, İslam dinini insanlara tebliğ etmek ve Hakkı yüceltmektir. İslam’da savaş, intikam, öldürme, yağma, baskı ve zulüm yapmak için değil; bunları ortadan kaldırmak için yapılır. Müslüman olmayanları, zorla İslam’a sokmak diye bir şey yoktur. Cihad’dan maksat, *insanları baskılardan kurtarmak, İslam’ın yüce gerçeklerini onlara duyurmak ve kendi rızalarıyla Müslüman olabilecekleri ortamları hazırlamaktır*.³ Hz peygambere hangi amelin daha faziletli olduğu sorulduğunda; “*İman ve Allah yolunda cihad’dır*”⁴ buyurarak cihadın imandan hemen sonra geldiğine işaret etmiştir. Ayrıca Allah yolunda savaşanları gazilik ve şehitlik rütbesine erenleri öven ve onlar için büyük nimetler ve dereceler bulunduğunu haber veren birçok ayet ve hadis vardır.⁵ Hanefi Hukukçular, savaşın mubah olmasını, *inanmayanların Müslümanlara karşı harp açmalarına, düşmanlık ve tecavüzde bulunmaları şartına bağlamışlardır*.⁶

Normalde Müslümanlar savaşı istemezler ama savaş vuku bulunca da sabır ve metanetle savaşır. Zira Hz. Peygamber (sav): “*Düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyiniz; fakat düşmanla karşı karşıya gelerseniz, sabredin, direnin*.”⁷ buyurmuştur.

Şunu hemen belirtmekte fayda görüyoruz ki; Özellikle günümüzde İslam’ın berrak ve barışçıl yüzü - özellikle Amerika’daki 11 Eylül saldırıları ve sonrası olmak üzere - İslam adına yapıldığı iddia edilen bir takım olaylar sebebiyle bilhassa batılı bir takım çevreler tarafından olduğundan farklı ve olumsuz algılanmaya ve negatif bir şekilde lanse edilmeye çalışılmıştır. Özellikle de İslam’ın Cihad kavramı olur olmaz şekillerde ve haksız bir tarzda tanınmakta ve tanıtılmaktadır. 11 Eylül olayları sonrası negatif kampanyalar artarak devam etmektedir. Bu minval üzere Papa 16. Benedictus’un Almanya’da Regensburg İlahiyat Fakültesinde akademisyenlere yaptığı konuşmada sarf ettiği -başkasından nakil de olsa-talihsiz sözleri de bu negatif kampanyadan saymak yanlış olmasa gerektir.

Burada Papa, Bizanslı İmparator II. Mihail Paleologos’un bir İslam alimine hitaben söylediği şu sözü naklediyor: “*Hadi bana Hz. Muhammed’in yeni olarak ne getirdiğini göster; bu konuda kendisinin vaz’ ettiği dini kılıç ile yayma emri türünden kötü ve insanlık dışı şeylerden başka bir şey bulamazsın*.”⁸ Burada Papa her ne kadar bu ifadelerin bir alıntı olduğunu belirtse de, bu talihsiz konuşmasından sonra İslam dünyasında bu konuşmaya çok ciddi tepkiler ve itirazlar olmuştur. Hatta bazı yerlerde batılı ülkelerin elçiliklerine saldırılar, yaralamalar ve hatta öldürmelerin olduğuna şahit olduk. İslam hakkındaki gerçeklerin Papa’nın naklettiği şekilde olmaması bir tarafa, Hıristiyanların lideri konumunda olan bir zatın böyle hassas ve yanlış anlaşılma

¹ Enam, 6/162

² DİA İslam Ansiklopedisi, “*Cihad*” maddesi

³ Şamil İslam Ansiklopedisi, “*Cihad*” maddesi

⁴ *Tecrid-i Sarih* Terc. 7/ 445

⁵ Bkz. *Şamil İslam Ansiklopedisi*, *Cihad*

⁶ TDV *İslam Ansiklopedisi*, *Cihad* Maddesi 7/529

⁷ *Buhari*, *Cihad*, 112, 156, *Müslim*, *Cihad*, 19,20

⁸ www.ntvmsnbc.com/news/385182.asp

ihtimali yüksek olan bir konuda daha dikkatli olması beklenirdi.

Dünya tarihinde en etkili olmuş 100 lideri incelediği kitabını¹ yazıp onları, tarihe ve insanlığa etkilerine göre sıralayan ve Rasulullah'ı da bu listenin zirvesine yani 1. sıraya koyan 1932 doğumlu NASA'da Astrofizik profesörlüğü yapmış ve aynı zamanda da Hukukçu olan Michael H. Hart² gibiler de Papa'nın da mensubu bulunduğu aynı batı dünyasındandır. Ama O, Papa'dan bir farkla ayrılır; Michael Hart Peygamberin hayatını, getirdiği medeniyeti, insanlığa sunduğu yüce değerleri inceledikten sonra, bırakınız İslam'ın kılıçla, zorla yayılan bir din olduğunu iddia etmeyi, tam aksine, Michael Hart, kendisi farklı bir dine mensup, yani bir Yahudi³ olmasına rağmen, aralarında dünya tarihinde gelmiş geçmiş en etkili 100 kişi arasında İslam'ın peygamberini 1. sıraya yerleştirme objektifliğini gösterebilmiştir. Kitabın yazarının Rasulullah'ı kimlerle kıyasladığını görmek açısından ilk 10 sıraya kimleri koyduğuna bir göz atarsak şu isimleri görürüz: 1. Hz. Muhammed, 2. İsaac Newton, 3. Hz. İsa, 4. Buda, 5. Konfiçyüs, 6. St. Paul (Hz. İsa'nın Havarisi), 7. Ts'ai Lun (Kağıdı icad eden), 8. Gutenberg (Matbaayı icad eden), 9. Kaşif Kolombo, 10. Albert Einstein⁴

İslam'ın şiddet getirdiği, kılıç zoruyla yayıldığını iddia edenlere, nakledenlere İslam dünyasından da gerekli bilimsel cevaplar zaten verilmiştir.

Meşhur İngiliz devlet adamı Prens Bismark (1815-1898) "*Senin asrında yaşamadığımdan dolayı çok üzgünüm Ey Muhammed. Kur'an Allah'ın kitabıdır. İnsanlık senin gibi bir kabiliyeti bir defa görmüş ama bir daha asla göremeyecektir. Senin huzurunda kemali hürmetle ve muhabbetle eğilirim.*"⁵ demek suretiyle Peygamberimize olan hayranlığını ifade etmiştir.

Bu noktada İslam'ın kılıçla yayıldığı iddiasına yine bir batılı tarihçi olan Thomas Carlyle (1795 - 1881) şu cevabı veriyor: "Muhammed insanları zorla dinine soktu demek kelimenin tam anlamıyla tarihe bir iftiradır. Zira bir tek insanın eline kılıç alarak bütün insanlığa meydan okuması mümkün müdür?"⁶

Din bilgisi, inanç ve amelden oluşan bir bütündür. Bir insana zorla bilgi verilebilir, fakat zorla inanması sağlanamaz. Çünkü iman kalbin tasdikidir, bildirilenin doğru olduğuna insanın içten kanaat getirmesi ve inanmasıdır. Bu inanma ancak serbest irade ile karar vermeye ve tercih etmeye dayanır. Ayrıca kalbin ve zihnin içinde olup bitenleri başkasının bilmesi mümkün olmadığından, zora mâruz kalan kimsenin "İnandım" demesi halinde bunun içteki duruma uygun olup olmadığı kontrol edilemez.

¹ *The 100: A Ranking of the Most Influential Persons in History*, 1978

² http://en.wikipedia.org/wiki/Michael_H._Hart

³ http://en.wikipedia.org/wiki/Michael_H._Hart

⁴ http://en.wikipedia.org/wiki/The_100_%28book%29

⁵ http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_b_sd.birlesim_baslangic_yazici?P4=16525&P5=B&page1=15&page2=15

⁶ Dr. Hamdi Abdulkadir, *Mevlâdu Nebiyîr Rahme*, s. 138, Mısır, H. 1395 (Nakleden. M. K. Yılmaz, *Cihad Ayetleri*, s. 17)

Sonuç olarak, bir kimse ne zorla inandırılabilir ne de zor altında inandığını söyleyenin içtenliğine güvenilebilir. Dinî amelin özü ihlâstır. *İhlâs*, yapılanların Allah rızâsı için gerçekleştirilmesidir.¹ Bu noktada İslam’da irade hürriyeti asıdır. Dileyen iman eder dileyen etmez ve küfürde ısrar eder. Bu durum bir ayette şöyle belirtiliyor: “*Ve de ki: Gerçek, rabbinizden gelendir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin.*”²

Hiz. Muhammed’in İslam’a çağırırken zor kullanmaması konusunda şu ayeti kerime çok manidardır ve Rasulullah’ı apaçık uyarılmaktadır: “*Sen onlara egemen bir zorlayıcı değilsin.*”³ Ayrıca din konusunda zorlamanın olmadığını belirten meşhur ayeti kerimeyi zikretmeden geçemeyiz: “*Dinde zorlama yoktur. Doğru eğriden açıkça ayrılmıştır. Artık kim sabte tanrıları reddeder de Allah’a inanırsa kopmayan sağlam bir kulpa yapmıştır. Allah her şeyi işitir ve bilir. Allah iman edenlerin velisidir; onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. İnkâr edenlerin velileri ise sabte tanrılarıdır; onları aydınlıktan çıkarıp karanlıklara sokarlar. İşte bunlar ateşliklerdir, bunlar orada devamlı kalıcıdır.*”⁴

Bugün Hiz. Muhammed’ (sav) den ve O’nun kurduğu medeniyetten hürmetle yad ettiren şey, yaşadığı çağ ve çağdaşlarına yüksek ahlak ve iman gücüyle hükmetmiş olması, ileri çağlar için aydınlatıcı ve mükemmel bir rehber olduğunu göstermesidir. Esasen fikirleri her tabakada kabul gören bir peygamberin zorla ve cebir unsuruyla bütün insanlara rehber olmaya çalışması akıl ve mantıkla bağdaşmaz.⁵

Cihad ile İlgili Ayetler ve Yorumları

Cihad hakkında yukarıdaki genel bilgilerden sonra Cihad (*seyf*) ayetleri denen ayetlerden konumuzla doğrudan ilgili olanlarını inceleyelim. Genel kabule göre bu ayetler şunlardır: *Tevbe* 9/5, *Nisa* 4/91, *Muhammed* 47/4. *Enfal* 8/39-40.

1) *Tevbe* Suresi 9 / 5

Ayetin meali şöyledir:

“*Haram aylar çıkınca, müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün, esir alın, kuşatın ve onları her geçit yerinde gözetleyin. Şayet tövbe ederler, namazlarını kılarlar ve zekâtlarını verirlerse artık onları serbest bırakın. Allah affedicidir, bağışlayıcıdır.*”

Bu ayet, Müslümanlara karşı düşmanlık içinde bulunan ve imza koydukları anlaşma şartlarına uymayanlara hitap etmektedir. Nitekim “*Ancak kendileriyle anlaşma yaptığımız müşriklerden bilâhare yükümlülüklerini eksiksiz yerine getiren ve sizin aleyhinize kimseyi desteklemeyenler müstesna; onlara verdiğimiz sözün süresi doluncaya kadar riayet ediniz. Allah baksızlıktan sakınanları sever*”(Tevbe 9/4) ayeti de gösteriyor ki, “öldürme” emri, anlaşma şartlarına riayet etmeyen ve hicretin beşinci yılında Müslümanlar aleyhinde oluşturulan

¹ *Kur’an Yolu*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Bakara Suresi 256. ayetin tefsiri.

² *Kehf* 18/ 29

³ *Ğaşije* 88/ 22

⁴ *Bakara* 2/256-257

⁵ Yılmaz, M.K., s. 17.

birleşik küfür ordularına katılanları kapsamaktadır. Hatta bunlara bile açık bir kapı bırakılmış ve “Eğer ortak koşanlardan biri eman dileyip yanına gelmek isterse, onu yanına al, Allah’ın sözünü işitsin, (Tevbe 9/6) ayetiyle söz konusu öldürme emrinin sadece taşkınlık ve azgınlık yapan müşriklere mahsus olduğu vurgulanmıştır.” Meşhur müfessir Fahrettin er-Râzî, âyetin bu kısmında ince bir mâna bulunduğunu belirterek bunu şöyle açıklar: “Yüce Allah bu kimselerin lehine olan yolları daraltıp onları ağır cezalara lâyık saydıktan sonra, inkârlarından vazgeçerek tövbe edip namazlarını kılmaları ve zekâtlarını vermeleri halinde dünyada bütün bu felâketlerden kurtulmuş olacaklarını ifade etmiştir.”²

2) Nisa Suresi 4 / 91

Ayetin meali şöyledir:

“Bunlardan başka hem sizden hem de kendi topluluklarından emin olmak isteyen kimseleri de bulacaksınız. Bunlar ne zaman fitneye yönlendirilseler hemen dönüp ona dalarlar; bu sebeple sizden uzak durmaz, size barışçı davranmaz ve yakınızdan ellerini çekmezlerse onları hemen yakalayın, ele geçirdiğiniz yerde öldürün. İşte onlar hakkında size apaçık bir yetki vermiş olduk.”

Bu ayetlerde bahsedilen kafirler Medine dışındaki münafıklardır. Bunların bir kısmı Mekke’de kalmış, hicret etmemiş ve müşriklere işbirliği yapmışlardır; bunlar Müslümanların düşmanı oldukları ve onlara karşı savaştıkları için buldukları yerde imha edileceklerdir. Bir kısmı Müslümanlar ile aralarında saldırmazlık antlaşması bulunan toplumlara sığınmışlar, diğer bir kısmı da hem Müslümanlarla hem de kendi toplumlarıyla savaşmak istemeyip tarafsızlığı tercih etmişler ve Müslümanlarla barış yapmaya, iyi geçinmeye temayül göstermişlerdir. Bu son iki kısım kendi hallerine bırakılacak, onlarla savaşılmayacaktır.³

4) Muhammed Suresi 47 / 4

Ayetin meali şöyledir:

“Kâfirlerle savaşa girdiğinizde hemen öldürücü darbeyi vurunuz, nihayet onları çökertince esirleri sağlam bağlayınız. Sonra ya karşılıksız bırakırsınız yahut bedel alarak; ta ki savaş ağır yüklerini indirsın (sona ersin). İşte böyle; Allah dileseydi onları bizzat cezalandırırdı, fakat sizleri birbirinizle denemek istiyor. Allah, yolunda öldürülenlerin amellerini asla boşa çıkarmayacaktır.”

Kendisi de bir tefsir müellifi olan Prof. Dr. Süleyman Ateş’e göre, hakkında müfessirlerin, bir iniş sebebi zikretmedikleri bu ayetler, kafirlerle savaş konusunda genel hüküm getirmiştir. Burada, savaşılması, boyunlarının vurulması emredilen kafirler, kendi, halinde bulunan, kendi inancına göre yaşayan zararsız kafirler değil, hem inkar eden, hem de Müslümanlara saldıran, Allah yoluna engel olan kafirlerdir.

¹ Yılmaz, M.K. s. 27-18

² Kur’an Yolu, Diyanet Tefsiri, Tevbe 9/5 Tefsiri.

³ Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Meali, (Komisyon) Nisa 4/ 91 in açıklaması.

"İnkâr edip Allah yoluna engel olanlar" mealindeki birinci ayet bunu ortaya koymaktadır.¹

5) Enfal Suresi 8 / 39 – 40

"Fitne ortadan kalkıncaya ve dinin tamamı Allah için oluncaya kadar onlarla savaşıңыз. Vazgeçerlerse kuşkusuz Allah yaptıklarını görmektedir. Yüz çevirirlerse biliniz ki Allah sizin mevlânızdır, O ne güzel mevlâdır, ne eşi bulunmaz yardımcısıdır!"

Bu ayetin tefsiri ile ilgili olarak Ebû Bekir İbnü'l-Arabi'den önemli bir açıklama nakledilmektedir: O diyor ki: "Ayetin "*fitne ortadan kalkıncaya ve dinin tamamı Allah için oluncaya kadar..*" kısmını iki şekilde anlamak mümkündür. 1. "Dünyada veya bölgede hiçbir müşrik kalmıncaya ve herkes Müslüman oluncaya kadar." 2. "Din ve vicdan hürriyeti yerleşinceye, herkesin serbestçe dinini yaşaması imkânı doğuncaya ve böylece hak olsun bâtil olsun din seçimi ve dinî hayat baskıya değil, samimi inanca dayanıncaya kadar."² Burada ikinci anlayışın daha isabetli olduğu açıktır, çünkü, Müslümanlara zararı dokunmayan gayrimüslim topluluklar asırlardır Müslümanlarla birlikte, onların egemenliği altında hayatlarını devam ettirmişlerdir. Müslümanlar, egemen olmalarına rağmen sırf "onlar İslam'a inanmıyor," diye yönetimi altındaki dinî azınlıklara karşı savaş ilan edilmemiştir. Müslüman aileler de komşuluk hukuku neyi gerektiriyorsa onlarla da öyle yaşayıp devam ede gelmiştir. "*Kafirleri öldürünüz, onlarla dostluk kurmayınız, ya da onlarla savaşıңыз*" gibi ifadelerle, saldırgan ve fitneci insanlar kastedilmektedir. İslam tarihinde, insanlık barışı için çaba sarf eden ve başkasının düşüncesine tahammül etme mertliğini gösterebilen hiçbir gayri Müslim toplulukla savaşılmamıştır.³ Aksi olsaydı Müslümanların güçlü oldukları dönemlerde aramızda yaşayan gayrimüslim milletler ve toplulukların varlıklarını günümüze kadar sürdürebilmeleri nasıl izah edilebilirdi?

Sonuç

Rasulullah İslam'ı tebliğ konusunda çok hırslı idi, istiyordu ki, insanlar gaflete dalıp veya şahsi ihtiraslarından dolayı başka yollara sapmasın. O, (sav) tebliği insanlar tarafından reddedilince de üzülüyordu. Bunu şu ayette açıkça görmekteyiz: "*Ey Muhammed bu söze (Kur'an'a) inanmayanların ardından üzülerek neredeyse kendini helak edeceksin.*"⁴

O (sav) bir rahmet peygamberiydi, mü'minler için rahmetti: "*O Nebi mü'minlere kendilerinden daha yakındır*"⁵ ayeti nazil olunca şöyle buyurmuştur: "*Vefat eden bir Müslüman bir mal bırakırsa, o, akrabalarınındır, fakat kim de bir borç bırakır ve öyle giderse banadır.*"⁶ Bir Müslüman vefat edince onun borçlu olduğunu öğrenmişti ve bir

¹ Ateş, Süleyman, *Kur'an-ı Kerim'in Öz Tefsiri*, Muhammed 47/ 4 Tefsiri

² *Kur'an Yolu*, Diyanet Tefsiri, *Enfal* 8/ 39 tefsiri

³ Yılmaz, M. K. s. 31

⁴ *Kehf* 18/ 6

⁵ *Abzab* 33/6

⁶ *Müslim, Ferâiz*, 4

kısım imkanlara kavuşunca da “Onun mevlası benim, alacaklı olanlar bana gelsin”¹ buyurmuştu.

Rasulullah (sav), münafıklar için de bir rahmetti. Münafıklar bu engin rahmet sayesinde dünyada Azap görmediler, camiye geldiler, Müslümanların içinde dolaştılar ve Müslümanların istifade ettiği bütün haklardan istifade ettiler. Allah Rasulu onlar hakkında perdeyi yırtmadı, onların çoğunun iç yüzünü biliyordu, hatta bunları Huzeýfe (ra) ye söylemişti.² Bu rivayete binaen Hz. Ömer (ra) Huzeýfe’yi takip eder, onun kılmadığı cenaze namazını o da kılmazdı.³

O (sav), inanmayanlara karşı da bağışlayıcı idi. Mekke fethedilince ordusunun güç yetirmesine rağmen kendisini doğup büyüdüğü bu şehirden çıkmaya zorlayan müşriklere bir intikam duygusu beslememiş, onları yok etme hedefi gütmemiştir. Aksine, kendisine her türlü eziyeti reva gören Ebu Süfyan’ın evini emniyet ve sığınma bakımından Kabe ile beraber zikretmiştir.⁴

Cenab-ı Hak, Rasulullah’ı (sav) saldırgan bir tutum içinde olmayan gayr-i Müslimlere karşı insani muamelede bulunmaya çağırın şu ayet de dikkat çekicidir: “Allah, din konusunda sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlarla iyi ilişkiler içinde olmanız ve onlara adaletli davranmanız yasaklamaz. Allah adaletli olanları elbette sever.”⁵

O (sav), insanlara, dinlerine göre değil, insan oldukları için değer verirdi. Bir gün ashabıyla otururken bir cenaze geçiyordu, bunun üzerine Rasulullah ayağa kalktı. Ashabtan birisi diyor ki; *Ya Rasulullah o bir Yahudiydi*”, bunun üzerine Rasulullah, günümüz hümanistlerini mahcup edecek şu tarihi cevabı verir: “*Olsun, ama insan.*”⁶

Alemlere rahmet olarak gönderilen Allah’ın elçisinin ölüyken hürmet duyduğu insanlara, yaşarken eziyet etmesi mümkün müdür?⁷

Beni sabırla dinlediğiniz için teşekkür ederim.

¹ Müslim, *Feraiz* 14, Buhari, *İstikraz*, 11

² Buhari, *Fezailü Sababe*, 20

³ İbnül Esir, *Üsdül Gabe*, (I, 468.)

⁴ Ebu Davud, *Harac*, 25

⁵ *Mümtetine* 60/8.

⁶ Müslim, *Cenaz*, 78, 81

⁷ Yılmaz, M. K. s.25

BATILI DÜŞÜNÜRLERİN Hz. MUHAMMED (sav) HAKKINDAKİ GÖRÜŞ VE DÜŞÜNCELERİ

Yrd. Doç. Dr. Cevher ŞULUL¹

Tarihte hayatı tamamıyla kaydedilen tek peygamber Hz. Muhammed (sav) dır. Hayatında geçen önemli olaylarla birlikte, ömrünün doğumundan vefatına kadar tamamı, günlük hayatı tarih sayfalarına geçmiştir. Bütün söz, iş, hareket, ilişki ve karakterinin teferruatı, hatta nasıl yürüdüğü, oturması, ibadet etmesi gibi hayat tarzının en ince detayları dahi bilinmektedir.

Hz. Muhammed (sav) hakkında bugüne kadar dünyanın her yerinde sayısız eser yayınlanmıştır. Bunlardan bir kısmı Hz. Muhammed (sav) ve İslâmiyet aleyhine bir takım uydurmalar ve hurafelerle dolu iken diğer bir kısmı hakkaniyet ilkelerine uygun, ciddi ve tarafsız eserlerdir.

Batı dünyası tarihsel olarak, İslâmiyet'e ve onun Peygamberine karşı genelde hep düşmanca bir tavır içerisinde olmuştur. Ancak Rönesans ile birlikte ortaya çıkan bir takım felsefi akımlar, Hıristiyanlığı ve kiliseyi tenkit etmeye başlayınca Batı'nın İslâm'a karşı olan tutumunda nisbi bir değişiklik olmuştur.

Şöyle ki: Voltaire, Nietzsche, Auguste Comte ve Marks gibi maddeci-materyalist filozofların eleştirilerinden bunalan Hıristiyan dünyası, ateist Tanrı tanımaz akımlar karşısında kendini müdafaadan aciz hâle gelmiştir. O kadar ki, Hıristiyan dünyası materyalist felsefe akımları karşısında Müslümanlarla, Hıristiyanların birleşmelerini tavsiye edecek duruma gelmiştir. İşte bu ortam içinde bazı ilim adamları ve sosyologların Müslümanlık ve Hz. Muhammed (sav) hakkındaki fikirlerinde bir yumuşama başlamıştır. Bu süreçte Hz. Muhammed (sav) in hayatı, ahlâkı ve seciyesini inceleyen ciddi ve tarafsız eserler yazılmaya başlandı.² Bu gibi ciddi ve tarafsız eserlerde, kendine bu kadar inanan bir adamın, asla gayri samimi olamayaacağı, etrafına bu kadar kısa zamanda tesir edebilmesi için çok büyük bir imana sahibi olması gerektiği söylenmiştir. Bugüne kadar yazılan eserlerde Hz. Muhammed'e atfedilen

¹ Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Öğretim Üyesi.

² Aslında Hz. Muhammed (a.s.v.) ve İslâmiyet dair eserlerin yazım tarihi, oryantlizmin başlangıç tarihiyle ilintilidir. Bu bilim dalının başlangıcı olarak genellikle Hıristiyan Batı'da 1312 de yapılan Viyana Konsili'dir. Nitekim bu konsil sırasında Paris, Oxford, Bologne, Avignon ve Salamanque şehirlerinde Arap, Grek, İbrani ve Süryani dillerinde eğitim yapacak bir seri kürsü kurulması karar altına alındı. Bkz. Edward Said, *Oryantalizm*, çev. Nezih Uzel, İstanbul 1998, s.79.

kusurlar, hatalar ve hatta hilelerin tamamıyla kilise tarafından uydurulan iftiralar olduğu ve bütün bunların kötü bir taassubun neticesi bulunduğu, gene Batılı yazarlar tarafından ifade edilmiştir.¹

Biz bu tebliğimizde özet olarak bu Batılı düşünürlerin Hz. Muhammed (sav) hakkındaki düşüncelerini ele almaya çalışacağız.

İlk olarak Hz. Muhammed (sav) den övgüyle söz eden Lamartin ile başlayalım. O, şöyle demektedir:

"Eğer niyetin, tasarının büyüklüğü imkânlarının azlığı ve ulaşılan sonuçların sınırsızlığı, insanın dahi oluşunun üç ölçüsü ise, modern tarihteki herhangi bir adamı Hz. Muhammed ile mukayese etmeye kim cesaret edebilir? Diğer tarih yapımcılar sadece kanunlar yapmışlar, ordular imparatorluklar idare etmişler. Genellikle kendilerinin ömrüyle sınırlı maddi güçler iktidarlar kurmuşlardır. Fakat Hz. Muhammed ruhlara etki ederek hukuku öne çıkarmış ve dünyanın üçte birine yayılmış milyonlarca insanı, imparatorlukları, halkları ve hanedanlıkları idare etmiştir. Her dilden her ırktan oluşan bir manevi toplum kurmuş ve Müslüman toplumun silinmez karakterini sahte tanrılara inanmamak ve tek Tanrı'ya bağlanma çizgisine oturtmuştur. Filozof, hatip, havari, yasa, koyucu, savaşçı, fikirlerin fatihi, resim ve ikonlardan uzak bir kültün düzenleyicisi yirmi dünyevi bir tane de manevi imparatorluğun kurucusu işte o, Hz Muhammed'dir. Hangi konuda olursa olsun o, yüce bir insanlık örneği, ondan daha büyük bir insan olabilir mi?"²

Bir Cizvit rahibesi olan Karen Armstrong ise şöyle demektedir:

Hicretten sonra Hz. Muhammed gerek ruhsal ve gerekse politik anlamda muazzam bir başarıya kavuşmuştur. Bazı Batılı eleştirmenlerin iddia ettiğinin aksine, Hz. Muhammed'in vizyonu güç şehvetiyle lekelenmemiştir. Asla Tanrı merkezli olmaktan uzaklaşmamıştır. Hz. Muhammed, Sadece Arabistan'ı değil, tüm dünya tarihini değiştirmiş zeki ve karizmatik bir politik liderdir.³

Smith Bosworth, "*Muhammed ve Muhammedilik*" adlı eserinde şöyle demektedir: "Hz. Muhammed, caminin İmamı olduğu gibi devletin de başıdır; O hem Sezar'dır, hem de Papa aynı anda; ancak Papa'nın gösterişinden yoksun bir Papa'dır. Sezar'ın Romalı tümeninden yoksun bir Sezar. Sabit bir ordusu olmayan, muhafızı bulunmayan, saraydan sabit bir geliri olmayan bu kişi, gerçek ilahi bilgi ile hükmetme hakkına sahip olan Muhammed'dir. Çünkü o, hiçbir vasıta ve desteğe sahip değilken bütün güç ve iktidarın sahibiydi."

Bir başka Batılı düşünürde (Stanley Lane-Poole) "*Peygamber Muhammed'in Konuşma ve Sohbetleri*" adlı eserinde şöyle demektedir:

Muhammed'in düşmanlarına en büyük galebeyi çaldığı gün, kendisine karşı da

¹ Roger Arnaldez, *Haşreti Muhammed (Hadis ve Sözleri)*, çev. Burhaneddin Semî, İstanbul 1982, s.5

² Michel Lelong, *İslâm'la Yüzleşen Batı*, çev. Ali Erbaş, İstanbul 2006, s.35.

³ Karen Armstrong, *İslâm Peygamberinin Biyografisi Haşreti Muhammed (sav)*, çev. Selim Yeniçeri, İstanbul 2005, s. 237,240.

en büyük zaferi kazandığı gündür. O gün Kureys'i hiçbir karşılık olmaksızın affetti ve bütün Mekke halkı için genel af ilan etti. Ordusu da onun yolundan gitmiş, sessiz ve barış içinde şehre girmişti. Hiçbir ev soyulup talan edilmemiş, hiçbir kadın tahkir edilmemiştir. Yalnız tek bir şey tahrip edildi. Muhammed, Kâbe'ye gidip, üç yüz altmış putun önünde durmuş ve asasıyla puta dokunarak şöyle demiştir: 'Hak geldi batıl zail oldu'. Bu söz üzerine yanındakiler putların hepsini kırarak alaşağı etmişlerdir. Bu şekilde Tanrı'nın Evindeki ve Mekke havalisindeki bütün putlar tahrip edildi. Böylece Muhammed kendi beldesine yeniden kavuştu. Tarihteki bunca fetihler arasında bununla kıyaslanabilir başka bir zafer yoktur."¹

Ve Arthur Gilman da şunları yazmıştır: Mekke'nin fethi vesilesiyle Muhammed'in yüceliğini görmekteyiz. Geçmişte kendilerine yapılanların etkisi onu pekâlâ intikama yöneltebilirdi. Ama o, ordusunu her türlü kan dökmekten alkoydu. Büyük bir şefkat gösterdi ve Allah'a şükretti. Sadece on veya on iki kişi, daha önce zalimce davrandıklarından, mahkûm edilmiş ve bunlardan dördü ölümlle cezalandırılmıştır. Fakat bu da diğer fatihlerin hareketleriyle kıyaslandığında fazlasıyla insanî kabul edilmelidir. Meselâ, 1099'da Kudüs'ü alan Haçlıların zulümüyle mukayese edilemez, haçlılar Kudüs'ü aldıklarında -kadın, erkek, yardıma muhtaç çocuk- yetmiş bin Müslüman öldürmüşlerdir. Muhammed'in zaferi gerçekten dindendir, siyasetten değildir. O, her türlü şahsî sadakat yeminini reddetti ve hükümdarlık otoritesinden uzak durdu.

Edward Gibbon da şunları söylemiştir:

Bizde hayranlık uyandıran onun dininin yayılması değil istikrarıdır; Mekke ve Medine'de yer eden Kuran'ın aynı saf ve mükemmel etkisi, on iki asır sonra Hintli, Afrikalı ve Türkler tarafından benimsenip aynen muhafaza edilmiştir. Müslümanlar muntazam olarak dini hedeflerine zıt olan günahlara karşı koyarlar. Müminin inancı hiçbir put imajı ile bayağılaşmamıştır. Peygamber'in şanı, asla imani faziletten öteye geçmemiştir. Ve onun hayatındaki ahlâk kuralları mantık ve din sınırları dâhilinde, hep iyilikleri korumuştur.

Bir bilim adamı da şunları yazmıştır: "Nübüvvetin hiçbir döneminde asla kendinde olağanüstü güçler iddia etmeyen, Tanrı'nın bu çok insancıl Peygamberi, insanları dinine çevirmeye evvelâ halkı içinde, kendi ailesinden başlamıştır. Onunla münasebeti olan herkes üzerinde, dikkate değer bir şahsî etkisi vardır. O, dinine bir defa girmiş olan hiç kimseden, ne fakrı zaruret içinde ve yurdundan göçmüşken, ne de yüksek refah düzeyinde iken bir vefasızlık görmemiştir. Kendine ve aldığı vahye olan güveni zulme uğradığında, maddî gücü azken büyük güçlere ve düşmanlarına galip geldiği zamankinden belki de daha fazlaydı. Muhammed yaşadığı gibi öldü; ilk dava arkadaşları arasında vefat etti."

Irrving Washington'a göre, onun büyük askerî zaferleri, onda ne gurur, ne de mağrur bir sevinç uyandırmıştı. En güçlü zamanlarında dahi o, sade bir yaşam sürdü. Bir odaya girdiğinde, biraz fazla saygı gösterilse gerçekten üzüldü. O evrensel bir

¹ Afzalu'r-Rahman, *Sıret Ansiklopedisi*, çev. Yusuf Balcı, İstanbul 1996, I,140.

hâkimiyeti hedef edinmişse, bu dinin ve Hakk'ın hâkimiyetidir.

Majör Arthur Glyn Leonard'ın deyişiyle, "Muhammed'in veya İslâm'ın ruhunu derinlemesine anlamak isteyen öğrenci, bizzat başlangıçta şunu anlamalıdır ki, Muhammed manevî bir gezgin veya pespaye ve zamanına uyan bir derbeder değildir. O, her çağın ve tarihin en engin, samimi ve gerçek önderlerinden biridir. İnsanlığın yetiştirdiği, sadece büyük değil, en büyüklerden (yani en doğru) bir adam. Yalnız bir Peygamber olarak büyük değil, aynı zamanda bir vatanperver ve devlet adamı olarak da büyük; manevî olduğu kadar maddî olarak da büyük bir milletin, büyük bir imparatorluğun kurucusudur bu yüce insan. Hatta bunlardan öte, daha büyük bir iman ve kendine, halkına ve hepsinin üzerinde Tanrı'ya karşı dürüst bir insan. Bunu idrak eden öğrenci İslâm'ın bağlılarını insanlığın karanlıklarından Nur ve Hakkın yüksek diyarına doğru yücelten, engin ve gerçek bir inanç olduğunu tasdik edecektir."

Yine bir başka Batılı yazar (James Mickener) da şunları söylemektedir:

"Muhammed, vahye mazhar olan ve İslâm'ı inşa eden insan, M.S. 570 civarında putlara tapan bir Arap kabilesinde dünyaya geldi. Sonra, bir takım acı ve dehşete düşürücü olaylar içinde, Tanrı'nın kelâmı ona, melek Cebrail vasıtasıyla vahyolunmaya başladı. Kendinden önceki tüm peygamberler gibi Muhammed, Tanrı'nın kelâmını yaymak için kendisinin nakıs olduğu bilerek, gayet dikkatli bir mücadele verdi. Melek "Oku" diye emretti. Oysa bildiğimiz kadarıyla, Muhammed'in okuma yazması yoktu. Fakat o kendisine vahyolunan sözleri yazmaya başladı. Dünyanın büyük bir kısmını tamamen değiştirecekti bu söz: Allah'tan başka tanrı yoktur. Muhammed, olağanüstü şahsiyetinin gücüyle, Arabistan ve Doğudaki hayatı her şeyiyle değiştirmişti. O, putları kendi elleriyle paramparça etti ve ancak tek Tanrı'ya kulluk edilen bir dini kurdu."

Nathaniel Schmidt'e göre, "Muhammed'in esaslı samimiyetinden şüphe edilemez. Tarihe tenkitçi bir gözle bakıldığında, her kanıt değerlendirildiğinde onun hiçbir çıkar gözetmeksizin fizikî hayatları ne olursa olsun, muhtelif zaman ve durumlarda, hakkı söyleyen yüce düşünceleri öğreten ve beyan eden peygamberler zincirinden olduğu gerçeğini teslim edecektir. Ki o peygamberler asil davranmış ve bu yönde ilkeler koymuşlar ve yüce çağrılarını korkusuzca haykırılmışlar, davetlerini güçleri yettiği kadar, hiç dinlenmeksizin sürdürmüşlerdir!

W. E Hogarth ise şunları yazmıştır:

"Onun hayatı, bütün hareketleri günümüzde milyonların kabul ettiği, bildikleri ve şuurlu olarak uyguladığı bir sistemi kurumsallaştırmıştır. İnsanoğlunun ufak dahi olsa, hiçbir kısmı böyle bir insanın hareketlerinin en ayrıntıdaki kısmına dahi titizlikle uyup, taklit etmemiştir. Hıristiyanlığın kurucularının davranışları hiçbir şekilde takipçilerinin günlük hayatını düzenlememiştir. Bu bakımdan hiçbir dinin kurucusu, Müslümanların Peygamberi gibi tek başına yüksek bir yer işgal etmemiştir."

George Bernard Shaw ise şunları ifade etmiştir: "Ben Muhammed'in dinini harikulade canlılığından ötürü hep takdir etmişimdir. İslâm, varlığın değişen veçhesine uyarlanabilir kabiliyete sahip tek dindir. Böylece, İslâm her çağa hitap etmektedir... Benim tahminime göre, Muhammed'in inancı bugün Avrupa'da kabul edilmeye

başlandığı gibi, gelecekte de kabul görecektir. Ortaçağ Kilisesi, ya cahilliklerinden ya da bağınazlıklarından Muhammedîliği hep kara renklere boyayarak anlatmışlardır. Onlar aslında hem Muhammed'den, hem de onun dininden nefret edecek şekilde eğitilmişlerdi. Onlara göre, Muhammed İsa karşıtıydı. Oysa ben onu, o harikulade insanı inceledim. Benim kanaatime göre değil İsa düşmanı olmak, ona insanlığın kurtarıcısı demek gerekir. Günümüz dünyası onun gibi bir peygamberin etkisi altına girse, sorunları, çok ihtiyaç duyulan barış ve mutluluk getirecek şekilde çözüleceğine inanıyorum. Avrupa, Muhammed'in akidesinin aşkına girmeye başlamıştır. Gelecek yüzyılda, Avrupa sorunlarının çözümünü bu inanç içinde görmeye kadar gidebilir.

Sir William Muir'e göre, şüphesiz saf, tek Tanrı inancı, adalet ve insanlık üzerine kurulu düzeni ile İslâm, Orta Afrikalılar gibi putçuluk ve fetişizm batağındaki ırklardan çok yüksekte olup, böyle insanların ahlâkını da büyük ölçüde itidale çekerek düzeltmektedir.

Bir bilim adamı (Lancelot Lawton) şunları söylemektedir:

Bir din olarak, itiraf edilmelidir ki Muhammed'in dini Afrika'ya Hıristiyanlıktan daha çok yakışır; aslında şunu söylemem gerekir ki, bütün dünyaya daha çok yakışır. Onun özellikleri insanı insan yapması şeklinde özetlenebilir. İslâm, insandan bir Tanrı çıkarmaya çalışmaz ama onun iyi bir komşu olmasını sağlar.

Napolyon Bonapart ise şöyle demektedir: Tanrı'nın varlığını, Musa kavmine, Mesih İsa Roma âlemine, Muhammed ise bütün kıtaya yaydı. İsa'dan altı asır sonra, Arabistan putperestlik içindeyken, Muhammed, İbrahim, İsmail, Musa ve İsa'nın Tanrı'sını tanıttı. Muhammed, ne babası, ne de oğlu olan tek Tanrı'dan başkasının olmadığını ve teslisin ortak koşma anlamına geldiğini açıkladı. Bütün ülkelerin ferasetli ve eğitilmiş insanlarını birleştirerek, yegâne doğru ve insanları mutluluğa erdirecek olan ilahi bir yapı kurmuştur.¹

Andy Thomas'a göre, Hz. Muhammed hayatını hiçbir esrarın hiçbir bilinmezin sarıp sarmalamadığı gerçek bir tarihi şahsiyet olarak kaldı. Gerek özel gerekse toplum içindeki hayatının her ayrıntısı itina ile kaydedildi. Sözleri, davranışları yapıp ettikleri bir bir zapta geçirildi. Bu evrensel Peygamber Hz. İsa'dan altı asır sonra dünyaya gelen Hz. Muhammed (sav) dır.²

Bir bilim adamı (Duncan Geenless) da şunları söylemektedir: "Tanrı'nın vah yettiği bütün gerçek dinleri kabul eden bu akidenin asaleti ve geniş müsamahası insanlık için daima mükemmel ve şanlı bir miras olacaktır. Ancak böyle bir esas üzerine mükemmel bir dünya dini kurulabilir.

Dufferin Marki'ne göre, Avrupa Ortaçağ'ın karanlığından kurtuluşunu büyük ölçüde Müslüman bilimine, Müslüman sanatına ve Müslüman eserlerine borçludur.

J. H. Denison da şunları yazmıştır:

¹ Afzalu'r-Rahman, *Sîret Ansiklopedisi*, I,143.

² Andy Thomas, *İslâm: İnsanlığın Rubu*, çev. Cemal Aydın, İstanbul 1997, s. 30.

"Beş ve altıncı yüzyıllarda, medenî dünya kaosa girmişti. O zaman, tesisi dört bin yıl süren büyük medeniyetin dağılma sınırında olduğu görülüyordu. İnsanlar, her kavmin ve bölüğün birbirine karşı olduğu, kanun ve nizamın bilinmediği bir zulme yönelmişlerdi. Hıristiyanlık tarafından yeni ortaya atılan müeyyide ve cezalar birlik ve düzen yerine daha çok bölünme ve tahrip yoluna hizmet etmektedir. Doğu ve Güney dünyası diye bilinen bütün bölgeyi birleştirecek bu insan, işte bu insanlar arasında doğmuştu."

H. A. R. Gibb'e göre, "İslâm insanlığa hizmet vermektedir. Başka bir toplum insanları ve ırkları bu kadar statüde, fırsatta ve çalışmada eşit birleştirememiştir. Afrika, Hindistan ve Endonezya'nın büyük Müslüman toplumları, belki Japonya'daki küçük İslâm cemaati dahi, İslâm'ın hâlâ uzlaştırılması mümkün olmayan ırk ve gelenekleri bir araya getirecek kadar güçlü olduğunu göstermektedir. Şayet Doğu ve Batı'daki büyük toplumların ihtilafının yerini işbirliği alacaksa İslâm'ın arabuluculuğu zarurî bir şarttır."

J. Toynbee de şöyle demiştir:

"Müslümanlar arasında ırkçılığın söndürülmesi, İslâm'ın önemli başarılarından biridir. Ve öyle görülmektedir ki, günümüz dünyasında bu İslâmî faziletin yayılmasına gerçekten derin bir ihtiyaç vardır"

Edward Montel de şunları yazmıştır:

İslâm, etimolojik ve tarihî olarak bu terimden anlaşıldığı şekliyle geniş anlamda esas itibarıyla rasyonel bir dindir. Burada rasyonalizm tanımını dini inançları mantığa tam olarak uygun olan bir sistem olarak alabiliriz. Şevk ve hüküm sahibi olan Muhammed'in iman ve inanç ateşine de sahip olduğu bir gerçektir. Onun taraftarlarına verdiği yüce nitelikler, onun vahiyyle gelen reformuyla ortaya çıkmıştır. Ancak vahiy yolu yalnız yollardan biridir. Onun dininde mantık üzerine kurulu inançların bir araya geldiğine dair işaretler vardır. Bu öğretinin ve dinî işlerin sadelik ve açıklığı İslâmî hareketin çok belirgin özelliklerindedir. Bütün dinî karmaşıklardan arınmış ve bunun sonucundaki normal idraklere böylesine kabul edilebilir olan bu açık akidenin, insanların bilinçlerine hâkim olabilecek muhteşem güce sahip olması beklenir, aslında mutlaka da sahiptir.

Daha sonradan ihtida edip Müslüman olan Muhammed Esed ise şöyle demektedir:

"İslâm bana mükemmel bir mimari eser gibi görünmektedir. Her parçası birbirini tamamlayıp, destekleyecek şekilde uyumluca tasarlanmıştır; hiçbir şey fazla olmadığı gibi, eksik de yoktur. Sonuç ise mutlak bir denge ve sağlam bir huzur ve sükûnettir. Üzerimde en büyük etkiyi, herhalde İslâm'ın öğretisi ve kaziyelerindeki her şeyin yerli yerinde olması hissi uyandırmıştır. Benim etüt ve mukayeselerim, Müslümanların eksikliklerinden kaynaklanan bütün olumsuz faktörlere rağmen, insanoğlunun gördüğü en büyük, çekici ve yönlendirici güç olarak İslâm'ın manevi bir vakıa olduğuna beni kesinlikle ikna etti."

Sir Abdullah Archibald Hamilton ise şöyle demektedir:

"Olgunluk çağına erdiğimden beri, İslâm'ın güzellik, sadelik ve saflığı bana hep çekici gelmiştir. Bir Hıristiyan olarak doğup büyümeme rağmen kilise'nin dogmatik tavrına hiç inanmamışumdur. Körü körüne inanmak yerine hep mantık ve sağduyuma başvurmuşumdur. Zaman geçtikçe Yaratıcım ile barış ve uyum içinde olmayı arzuladım. Hem Roma Kilisesi'nin, hem de İngiliz Kilisesi'nin bana gerçekten faydalı olamayacağını gördüm. Müslüman olurken sadece idrak ve şuurumun dediğine uydum ve o zamandan beri kendimi daha iyi ve doğru bir insan olarak hissediyorum. İslâm insanlığın günahsız, kötülüksüz devamını talim yoluyla sağlamaktadır. Efendi-tâbi, zengin-fakir, hepsinin bir olduğunu, aynı esastan geldiklerini, aynı ruha sahip olduklarını ve eşit olarak zihni, manevî ve ahlâkî marifet ve kabiliyetle teçhiz edildiklerini kadın-erkek herkese anlatmaktadır. Sonuç olarak, söylemek isterim ki, İslâm hayatın her gününü, her anını düzenlerken, bugün güya Hıristiyanlık denilen din, mensuplarına Pazar günleri Tanrı'ya ve haftanın kalan günleri O'nun yarattıklarına ibadeti göstermektedir."

Alexander Russel Webb ise şöyle demektedir:

"Yirmi yaşına geldiğimde ve fiilen kendi kendime hükmedebildiğim zaman Kilise'nin sıkıcılığı ve tehditlerinden öyle bıkmıştım ki, ondan hemen uzaklaştım ve bir daha dönmedim. Çok şükür araştırmacı bir zihne sahip olduğumdan, her şeye mantıklı bir izah istiyordum. Ne inananları, ne de ruhbanları, bu inancın bana hiçbir mantıklı izahını veremediği gibi, bana bunların ya sır olduğunu, ya da benim idrakimin fevkinde olduğunu söylüyorlardı. Hak din olan İslâm'ın esası, Tanrı'nın isteğine teslimiyettir ve bunun temeli de ibadettir. İslâm, evrensel kardeşliğe, evrensel sevgiye, evrensel iyiliğe çağırmakta ve kalp temizliği, hareketlerin temizliğini, konuşmanın temizliğini ve tam bir fizikî temizlik istemektedir. Şüphesiz İslâm, insanoğlunun bildiği en sade ve en yüce dindir."¹

Bu konuda fikir serdeden bir başka düşünür ise ünlü Rus yazarı L. N. Tolstoy (1828-1910) dur. Tolstoy, 1908 yılında Abdullah El-Sühreverdî'nin Hindistan'da basılmış olan "*Hz. Muhammed'in Hadisleri*" kitabını okumuştur. Okuduğu hadislerden bir risale tertip etmiştir.

Tolstoy bu risale ile Rus okurlarını, Hz. Muhammed'in hadisleriyle tanıştırmıştır. Hadislerden seçtiği konularda fakirlik ve eşitlik gibi kavramları esas almıştır.

Tolstoy bu risalede, gerçek adalet ve eşitliğin, gerçek kardeşlik ve fedakârlığın yerinin İslâm olduğu, hatta insana saygı ve sevginin ve daha ötesinin de, yerinin İslâm olduğunu vurgulamak istemiştir. Tolstoy bu risalesinde Peygamber Efendimize dair şöyle bir itirafta bulunmaktadır:

"Bunu söylemek ne kadar tuhaf olsa da benim için Muhammedilik, Haça tapmaktan (Hıristiyanlıktan) mukayese edilemeyecek kadar yüksekte duruyor. Eğer insan, seçme hakkına sahip olsaydı, aklı başında olan her insan, şüphe ve tereddüt

¹ Afzalu'r-Rahman, Siret Ansiklopedisi, I,145.

etmeden Muhammediliği, tek Allah’ı ve onun peygamberini kabul ederdi.”¹

Sir Celaeddin Lauder Brunton şöyle demektedir: “İçimde gerçek Tanrı’ya kulluk ve ibadet etmek için samimi ve kuvvetli bir istek doğmuştu. Nihayet, Muhammed Peygamberin hayatını incelemeye başladım. Kısa bir süre sonra onun Hak ve Tanrı yolundaki çabasının samimiyetinden kuşku duymanın imkânsızlığını gördüm. Vahşi, putperest, suç, pislik ve çıplaklık içinde yaşayan insanlara, nasıl giyinmek gerektiğini öğretmiş, kirin yerini temizlik almıştı. Araplar, şahsî itibar kazandılar ve kendilerine saygı duymaya başladılar; misafirperverlik dinî bir görev haline geldi ve putları tahrip edilerek Hak ve tek olan Tanrı’ya kulluğa döndüler.”²

Roger Garaudy, “İslâm’ın Va’dettikleri” kitabında Peygamber felsefesi ile Batı felsefesini mukayese ederken şöyle demektedir:

“Yunan felsefesinin yıkıcı etkilerinden arınmış bir İslâm felsefesinin getirebileceği ümit ne olabilir? Bu felsefe bir zamanlar İbn Rüşd (1126–1198) ve Aristo’nun diğer yorumcularının elinde az daha Yunan düşüncesinin kurbanı oluyordu. Böyle bir tehlikeden ancak peygamber ruhunu yeniden yaşatarak kurtulmuştur. Felsefe, peygamberlerin mesajlarına kulak vermedikçe tek adım atamayacaktır. Aynı şekilde İslâm’ın Peygamberine gelen ilahi vahiy yepyeni bir dünya görüşü ve buna bağlı olarak getirilen kanunlar daha önceleri gelmiş geçmiş bir felsefenin mirası ile dile getirilemez.”³

İslâmiyet, adlı eserin müellifi olan Claude Cahen ise şöyle demektedir:

Bütün din kurucuları içinde Muhammed kişiliği açısından tarihsel karakteri en belirgin olanıdır. Büyük bir din kurmuş aynı zamanda çağının içine derinlemesine kök salmıştır. Kendi çevresinde insanlığın ruhsal ve ahlaksal düzeyini yükseltme yollarını aramakta tartışılmaz bir dürüstlük ve coşku dolu bir yetenek göstermiştir. Yaptığı çağrının bu insanların töresine ve karakterine uyum sağlamasında büyük bir beceri siyasal bir deha göstermesini bilmiş böylece de onlara canlılık kazandırmış bir kişiliktir.⁴

Bu konuda Batılı düşünürler arasında adı ve düşünceleri özellikle anılmaya değer bir başka isim de Thomas Carlyle’dir. Carlyle, “*Kahramanlar*” adlı kitabında şair, din adamı, edebiyatçı ve kral olarak çeşitli isimleri zikrederken, bütün büyük peygamberler arasından iki yüz sene önce Muhammed (sav)’i kahraman olarak seçmiştir. O, bu eserinde büyük bir samimiyet ve içtenlikle Hz. Muhammed (sav)’a dair düşüncelerini ve itiraflarını yazmıştır. Bu itiraflarında adeta o, içerisinde yaşadığı toplumu ve bu toplumun entelektüellerini Hz. Muhammed (sav) konusunda dürüst olmaya bu konuda daha gerçekçi olmaya davet etmektedir.

¹ Tolstoy, Hz. Muhammed (Ünlü Rus Yazarı Tolstoy’un İslâm Peygamberi İle İlgili Kayıp Risalesi), çev. Arif Aslan, İstanbul 2005, s. 15.

² Afzalu’r-Rahman, Siret Ansiklopedisi, I,147.

³ Roger Garaudy, *İslâm’ın Va’dettikleri*, çev. Nezih Uzel, İstanbul 1983, s. 138.

⁴ Claude Cahen, *İslâmiyet*, çev. Esat Nermi Erendor, İstanbul 1990, s. 17–20.

Carlyle, Peygamber Efendimiz ile ilgili bölüme başlarken şöyle demektedir:

“Aramızda kimsenin Müslümanlığı kabul etmesi gibi bir tehlike bulunmadığından onun bütün iyiliklerini dosdoğru, söylemek istiyorum. Onun sırrına varmanın yolu budur. Onun dünyadan ne anladığını kavramaya çalışalım. Böylece dünyanın ondan ne anladığı ve ne anlamakta olduğu daha kolay cevaplandırılabilir bir soru haline alacaktır. Muhammed’in entrikacı bir Sahtekâr olduğu ve dininin bir şarlatanlık ve ahmaklık yığından ibaret bulunduğu şeklindeki faraziyemizin artık kimse için tutarlı tarafı kalmamaya başlamıştır. İyi niyetli çabalar sonucu bu adamın çevresine yığılan yalanlar sadece bizim için utanç verici olmaktan öteye gidemez.

Zira bu adamın söylediği söyler bin iki yüz yıldan beri yüz seksen milyon insana hayat rehberi olmuştur. Bu yüz seksen milyon insan tıpkı bizim gibi, Tanrı tarafından yaratılmıştır. Şu anda Muhammed’in sözlerine inanan Tanrı’nın yaratıkları, başka sözlere inananlardan sayıca daha fazladır. Her şeye kadir Tanrı’nın bunca yaratığının uğrunda yaşayıp öldükleri, bu inancın sefil bir manevî düzenbazlık olduğunu nasıl düşünebiliriz? Ben kendi hesabıma böyle bir şeyi kabul edemem. Her şeye inanırım, fakat buna İnanamam.

Bir düzenbaz nasıl bir din kurabilir? Bir düzenbazın tuğladan bir ev kurması bile mümkün değildir! Eğer harcın, pişmiş tuğlanın ve kullandığı diğer malzemenin özelliklerini doğru bir şekilde bilmez ve inceleyemezse yaptığı şey bir ev değil, ancak bir moloz yığını olacaktır. Böyle bir yapı yüz seksen milyon kişiyi barındırmak üzere on iki asır ayakta duramaz, hemen yıkılır. Dolayısıyla biz Muhammed’i asla bir batıl, bir göstermelik, zavallı ve haris bir entrikacı olarak görmek istemiyoruz. Onu bu şekilde düşünmemiz imkânsızdır. Getirdiği o basit mesaj da gerçektir: bilinmez derinliklerden gelen ciddî ve belirsiz bir ses. Onun ne sözleri, ne de eserleri sahteydi. Batıl ve taklit değillerdi. Tabiat ananın o geniş göğsünden fıskırmış ateşten bir hayat külçesi! Dünyanın Yaratıcısı ona dünyayı tutuşturmasını emretmişti.”¹

Peygamber Efendimizin bütün hayatını, sîretini, şemailini son derece yetkin bir tarzda inceleyip tetkik etmiş olan Carlyle bu konuda şöyle demektedir:

“Muhammed küçük yaştan beri düşünceli bir insan olarak tanınmaktadır. Arkadaşları ona “el-Emin” (güvenilir) adını vermişlerdir. Gerçekten de doğru ve emin bir insandır. Düşüncelerinde de böyledir, sözlerinde ve fiillerinde de. Her hareketinde mutlaka bir mana olduğu dikkati çekmektedir. Çok konuşmaz. Söylenecek bir şeyi olmadığında susar. Ama konuştuğu zaman akıllıdır, içtendir. Probleme dair aydınlatıcı sözler söyler. Konuşmaya değer tek konuşma tarzı da budur zaten. Hayatı boyunca metin, müşfik, temiz bir insan olarak tanınmıştır. Ciddî ve samimî, buna karşılık sevimli, dost canlısı, hatta neşeli ve şakacı bir karaktere sahiptir. Çok tatlı bir gülüşü vardır. Her şeyleri gibi gülüşleri de sahte olan, gülmeyi beceremeyen insanlara hiç benzemez. Muhammed yakışıklılığıyla da ün salmıştır: Güzel, zeki, dürüst bir yüz; esmer, sağlıklı bir ten; parlak kara gözler. Kızdığı zaman alında kabarıp morlaşan damarı da nedense hoşuma gider. Bu alındaki mor kabarık damar Haşimî ailesinin bir

¹ Thomas Carlyle, *Kabramanlar*, çev. Behzat Tanç, İstanbul 1976, s. 79-83.

özelliğidir ve anlaşıldığına göre Muhammed'de daha belirgin bir hal almıştır. İçinden geldiği gibi davranan, ateşli fakat doğru, iyi niyetli bir insan; katıksız bir zekâyla, ateş ve ışıkla, işlenmemiş meziyetlerle dolu; çölün derinliklerinde hayatının görevini yapan bir adam. Böyle bir adamın sözü doğrudan doğruya tabiatın öz varlığının sesiydi. İnsanlar bu sözü dinlerler, dinlemelidirler de, başka hiçbir şeyi dinlemedikleri gibi. Çünkü bundan başka her şey, bununla kıyaslandığında boş laftan ibarettir. Ta eskiden beri bütün kutsal ziyaret ve seyahatlerinde bu adamda binlerce düşünce yaşamıştık: Ben neyim? İnsanların Evren adını verdikleri, içinde yaşadığım bu sırına varılmaz şey nedir? Hayat nedir, ölüm nedir? Hıra Dağının, Sina Dağının sarp kayalıkları, vahşi ıssız çöllere bu sorulara hiçbir cevap vermiyordu. Mavi pırıltılarla yanan yıldızlarıyla başının üzerinde sessizce uzanan o büyük gökyüzü de bunlara cevap vermiyordu. Hiçbir cevap yoktu. Bu sorulara ancak Tanrı ilhamıyla dolu olan insanın kendi ruhu cevap verebilirdi.¹

Carlyle'a göre bir Kahramanın başlıca özelliği, onu herkesten ayıran vasfı, yani bütün Kahramanlığı onun eşyanın özüne nüfuz edebilmesidir. Bu noktada Carlyle'ın İslâm öncesi kültür, inanç ve düşüncelerin İslâm ile mukayese edildiğinde ne kadar temelsiz ve yararsız olduğunu çok güzel bir biçimde izah etmektedir.

Ona göre Arap putperestliğinin saçmalıkları, Yunan ve Yahudi'nin tartışmalı teolojileri, gelenekleri, incelikleri, rivayet ve nazariyeleri ve bütün bunların bitmez tükenmez münakaşaları arasından, ölüm kadar, hayat kadar ciddi olan o, saf ve samimiyet dolu yüreği, o derin tabii sezgisi ve görüşleriyle bu vahşi Çöl Çocuğu çıkmış, meselenin özüne nüfuz etmiştir. Putperestlik bir hiçtir. Tahtadan Putlarınızı yağ ve mumla parlatıyorsunuz, üzerlerine sinekler yapıyor. Bunlar tahta parçalarından ibarettir diyorum size! Onların size hiçbir yararı yoktur. Küfürle dolu, aciz korkuluklardan ibarettirler. İçyüzleri dehşet ve tiksinti yaratır. Bir tek Tanrı vardır. Yalnızca O'dur güçlü olan! Bizi yaratan O'dur. Bizi öldüren de, yaşatan da O'dur.

Carlyle'e göre Muhammed güçlü bir dünya görüşüne, sezgiye sahiptir. Kendi yüreğini açtığı her şeyi doğrudan doğruya ve büyük bir çabayla bizim yüreğimize de aktarmaktadır. Bu insanda bir şair dehasının, en iyi ve en doğrunun izlerini görmemek imkânsızdır. İşlenmemiş fakat güçlü bir zekâ, kuvvetli görüş ve sezgiler, güçlü ve saf bir insan: Bir şair, kral, din adamı, kısacası her türde Kahraman olabilecek birisi?

Muhammed hep çalışıp çabalayan yoksul bir adamdı, aşağılık insanların amaçları onu hiç ilgilendirmezdi. Bence O, hiç de fena bir adam değildi. Onda herhangi bir hırstan çok daha yüce bir şeyler vardı. Yoksa yirmi üç yıl onun buyruğunda, onunla omuz omuza dövüşen o vahşi Araplar ona böylesine saygı gösterirler miydi? Bunlar sık sık birbirleriyle çatışan, yırtıcı bir coşkunlukla birbirlerine düşen vahşi insanlardı. Gerçek bir yetenek ve yiğitliğe sahip olmayan kimse onları yönetemezdi. Ona Peygamber mi diyorlardı? Evet, Karşılarında apaçık duran, hiçbir sır perdesiyle örtülü olmayan, herkesin gözü önünde hırkasını yamayan, savaşıyor, görüşmelerde bulunan bu adama Peygamber diyorlardı. Kendisine ne isim verilirse

¹ T. Carlyle, *Kabramanlar*, s. 93-95.

² T. Carlyle, *Kabramanlar*, s. 106-115.

verilsin, onun nasıl bir adam olduğunu elbette ki görmüşlerdi. Başında taç bulunan hiçbir imparator kendi eliyle yamanmış bir hırka giyen bu adam kadar saygı görmemiştir. Yirmi üç yıllık çetin bir deneme boyunca ona kesinlikle itaat edilmiştir. Böyle bir imtihandan ancak gerçek bir Kahraman başarıyla çıkabilir.

Carlyle’e göre İslâm, Arap kavmi için, karanlıktan aydınlığa doğuştur. Arabistan onun sayesinde ilk defa canlılık kazanmıştır. Dünya yaratıldığından beri çöllerde başıboş dolaşan, kimsenin tanımadığı, çobanlıkla uğraşan zavallı bir kavim, inanılır bir sözle birlikte gökten gönderilen bir Peygamber-Kahramana kavuşuyor. Kimsenin tanımadığı kavim bütün dünyaya ün salıyor, dünya çapında büyüyor ve Arabistan bir yandan Grenada’ya, öte yandan Delhi’ye kadar uzanıyor. Çevresine cesaret, ihtişam ve deha ışıkları saçarak yüzyıllar boyu dünyanın büyük bir kesimi üzerinde bir güneş gibi parlıyor. Çünkü İnanç, hayat veren bir şeydir. Bir kavim, inanç sahibi olursa verimli, yüceltici bir tarihe kavuşur. Muhammed denen bu insan değersiz, kara bir kum yığınının ibaret görünen bir ülkeye düşen bir kıvılcımdan, bir tek kıvılcımdan başka ne olabilir? Ama hayır! Bu kum yığınının gerçekte bir barut yığını olduğu anlaşılmıştır. Delhi’den ta Grenada’ya kadar gökleri tutuşturan bir patlayıcı madde yığındır. Daha önce de söylemiştim: Büyük Adam, daima gökten inen bir şimşektir. Bütün insanlar onu yakılmağa hazır şeyler gibi bekler ve o gelince de hep birden tutuşmuşlardır.¹

Sonuç

Kısacası dünya, şu veya bu şekilde büyüklüğünü göstermiş binlerce insana şahit olmuştur. Nice büyük krallar, savaşçılar, fatihler, filozoflar, kanun adamları, şairler ve komutanlar bu dünyadan gelip geçtiler. Hepsi de şöyle veya böyle insanların hayatlarını bir derece etkilemişlerdir. Ancak hiç birinin etkisi ebedi ve kalıcı olmamıştır. Hiç biri insan hayatını bütünüyle etkileyebilmiş değildir.

Hayatı bütünüyle etkileyen sadece Allah’ın peygamberi Hz. Muhammed (sav) olmuştur. O, hayatın her anına adaleti ve iyiliği hâkim kılmıştır. Baskı ve zora dayanmasızın sadece toprak ve ülkeleri değil, insanların kalplerini de fethetmiştir.

Öyle ki Batıda -yukarıda örneklerini zikrettiğimiz gibi- binlerce mütefekkir onun sadakatine, davasının büyüklüğüne şahadet etmiştir. Bugün, vefatının üzerinden on dört asır geçmesine rağmen, onun etkisi bütün ihtişamıyla devam etmektedir. Hala o, insanlık tarihinin en etkin, tek siması olarak kabul edilmektedir.

Konuşmamı prens Bismark’ın Hz. Muhammed (sav)’a hitabıyla bitirmek istiyorum:

“Ey Muhammed, sana muasır bir vücut olamadığım için müteessirim! Muallimi ve naşiri olduğun bu kitap senin değildir; o lahutidir. Bu kitabın lahuti olduğunu inkâr etmek mevzu ilimlerin butlanını ileri sürmek kadar gülünçtür. Bunun için beşeriyet senin gibi mümtaz bir kudreti bir defa görmüş, bundan sonra göremeyecektir. Ben huzuru mehabetinde kemal-i hürmetle eğilirim.”

¹ T. Carlyle, *Kabramanlar*, s. 118–126.

SEVGİ ve TOPLUM

KUR'AN'A GÖRE İNSAN SEVGİSİNİN TOPLUMSAL BOYUTLARI

Yrd. Doç. Dr. Atilla YARGICI*

Giriş

Sevgi, sosyal yönü ağır basan bir kavramdır. Seven insan, sevgisinin objesi olarak sadece kendi zatını seçerse bu, sevginin narsisizme dönüşmesi anlamına gelir. Sevgi, önce insanın kendisine yönelmekle birlikte, onu aşmaya ve başka insanları ve diğer varlıkları sevmeye yöneldiği zaman bir mânâ kazanır. Bu yüzden sevgi ile ilgili yapılan çalışmalarda, sevginin bu toplumsal ve sosyal yönüne vurgu yapılır. Tebliğimizin konusunu teşkil eden insan sevgisinin toplumsal boyutlarını daha iyi anlamak için, sevginin toplumsal yönü ile ilgili tarifleri ele almak daha uygun olacaktır.

Amerika'lı sevgi uzmanı Scott Peck, "Sevgi, insanın, kendisinin ve bir başkasının ruhsal tekamülünü desteklemek amacıyla benliğini genişletme arzusudur"¹ derken, sevginin objesinin insanın kendi zatını aşarak başkasına yönelmesi gerektiğine dikkat çekmektedir.

Pitirim Sorokin, varlık bakımından sevginin, gerçek ve güzellikle yan yana, birleştirici, ahenkleştirici, yaratıcı enerji ya da gücün en yüksek biçimlerinden birisi olduğunu bildirir ve sevginin "düşmanlıkla ayrılma" biçimindeki çekişme fonksiyonlarının karşısında olduğuna vurgu yapar. Buna göre sevgi, karmaşıklık, çekişmenin bölücü ve ayırıcı güçlerine yılmadan karşı koyar. Yazara göre psikolojik yaşantı olarak sevgi, niteliği gereği "özgeci"dir. Oysa karşıtı olan nefret, doğuştan bencildir. Gerçek bir sevgide ya da arkadaşlıkta arkadaş, "iyi olanı başkası için yapan ve arkadaşının kendi varlığı için yaşamasını isteyenidir." Yalnızlığımızı yok edip bizi soylu bağlarla başkalarına bağlayan sevgi, hayat verici bir güçtür. İntihar istatistiklerinin gösterdiğine göre, intiharın başlıca nedeni boş bir yalnızlıktır. Sevgi, bizim başkalarının hayatlarına katılmamızı sağlayarak kendi hayatlarımızı insanlığın en büyük ve en soylu değerleriyle ölçsüz derecede zenginleştirmektedir. Sorokin'e göre sevginin toplumsal görünümü de vardır. Toplumsal alanda sevgi, bir insanın amaçlarının gerçekleşmesi

* Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatı Bölümü.

¹ Peck, Scott, **Az Seçilen Yol**, çev: Rengin Özer, Akaşa Yayınları, İstanbul, 1998, s.81.

sırasında, başkaları tarafından paylaşıldığı ve yardım gördüğü, iki ya da daha çok insan arasındaki anlamlı ilişkidir. Seven bir insan, sevilenin akla uygun amaçlarını engellemekle kalmayıp onları gerçekleştirmesine yardım eder. Yardım ettiği sürece, sevilen için bir acı ve ıstırap kaynağı olmaz, onun mutluluğunu artırır. Bu, vermek ve almak zevkidir; kendini başkalarında ve başkalarıyla tatmindir. “Dayanışma”, “karşılıklı yardım”, “işbirliği”, “iyi komşuluk”, “aile ilişkisi” ve bunlar gibi deyimler, toplumsal ilişki olarak sevginin çeşitli biçimlerini belirtmektedir.¹

M.C. D’arcy, arkadaşlığın sevginin tabii bir belirtisi olduğunu söyleyerek, sevginin üçlü tasnifi içinde en düşük sevginin bencil sevgi olduğunu, bunun üstünde saf zevk olan sevgi geldiğini, en üste ise bir insanın başkasına duyduğu sevginin yer aldığını dile getirmektedir.²

Erich Fromm ise, insanın kendisini dünya ile özdeşleştirme ihtiyacını tatmin eden ve aynı zamanda bir bütünlük ve bireysellik duygusu veren tek duygunun sevgi olduğunu, bunun da insanın kendi dışında bir şey, veya birisiyle, kendi ayrılığını ve bütünlüğünü sağlama şartıyla birleşmesi olduğunu ifade etmektedir. Ona göre sevgi, “hemcinslerimiz”le dayanışmanın yaşantısıdır; bu kadınlı erkeğin cinsel sevgilerinde, ananın çocuğuna duyduğu sevgide, insanın bir insan varlığı olarak kendine duyduğu sevgidedir. Tek bir insana karşı duyulan sevgi, kişiyi diğer insanlardan uzaklaştırıyorsa, bu o kişinin sevilmediği anlamına gelmektedir. Eğer bir insan “seni seviyorum” diyorsa, bu, “sende bütün insanlığı, bir anlamda canlı olan her şeyi ve de yine sende kendimi seviyorum” demektir. Yazar, bunu bencillik olarak görmemektedir.³ Fromm, böyle bir sevgiye “üretici sevgi” derken, bununla sevginin toplumsal boyutuna dikkat çekmektedir. Ona göre, bu sevgi, ilgi duyma, sorumluluk, saygı ve bilme gibi davranış biçimlerini kapsar. İnsan seviyorsa, sevdiği insanın gelişmesi ve mutluluğu ile ilgilenir, seyirci olmaz. Sevdiklerinin belirttiği ve belirtmediği ihtiyaçlarına karşılık verir, sorumluluk duyar. Aynı zamanda sevdiklerine saygı duyar. Son olarak da onu bilir. Üretici sevginin eşitlere yöneltilmesi de, “kardeşlik sevgisi” adını alır.⁴

Bütün bunlardan anlaşılacak husus şudur: Sevgi insanın kendisine ve sadece kendi dışındaki bir objeye odaklı-takıntılı kalmaması, diğer insanlara da yönelmesi ile ancak gerçek anlamını bulabilir. Bu da sevginin bireysel değil toplumsal yönünün ağır bastığını gösterir. Bu açıdan Kur’an-ı Kerim’e baktığımızda sevginin insanları birleştirici bir rolü olduğunu görürüz. Hem iki cins arasındaki ilişkide, hem çocuk sevgisinde hem de diğer insanlara yönelen kardeşlik sevgisinde bu birleştirici rolü görmemiz mümkündür. İnsan sevgisi başkaları tarafından daha değişik kategorilerde ele alınabilir. Biz bu tebliğimizde insan sevgisini, eşler arasındaki sevgi, çocuk sevgisi ve kardeşlik sevgisi olarak üç alt başlıkta ele almayı ve bunların toplumsal yönlerini bulmayı amaçlıyoruz.

¹ Sorokin, Pitirim, “Özgeci Sevgi”, Aşkın Anatomisi, çev: Mehmet Harmancı, Say Yayınları, İstanbul, 1996, s.221-233.

² D’arcy, M.C., “Sevginin Ruhu ve Yüreği”, Aşkın Anatomisi, s.236.

³ From, Erich, “Üretici Sevgi”, Aşkın Anatomisi, s.160-161.

⁴ From Erich, a.g.e, s.161-162.

A. KUR’AN’A GÖRE EŞLER ARASINDAKİ SEVGİNİN TOPLUMSAL BOYUTLARI

İnsan sevgisinin tebliğimize konu olan bir yönünü kadın-erkek arasındaki sevgi oluşturmaktadır. Yaratılıştan var olan bu sevginin en güzel şekilde tatmin edileceği yer ailedir. Aile karı-koca ile başlar, çocuklarla genişler. Aile toplumun en küçük birimidir. Aile sevginin meşru bir şekilde paylaşıldığı, yansıtıldığı, öğrenildiği ve öğretildiği bir zemindir. Bu yüzden Kur’an-ı Kerim evliliği teşvik eder, evliliğin çeşitli menfaatlerine dikkat çeker, karı koca arasındaki ilişkilerin nasıl olması gerektiğini öz olarak bildirir.

Bu konudaki ayetlerde kendi nefislerimizden eşler, eşlerden bizim için oğullar ve torunlar yaratıldığı¹, kaynaşmamız için kendi cinsimizden eşler yaratılıp aramıza sevgi ve şefkat konulduğu² evli kadınların dışındaki kadınlarla mehir vererek evlenmenin helal kılındığı³ beyan edilmektedir. O halde insandaki sevginin Allah’ın dışında yöneltilebileceği objelerden birisi eşlerlerdir. Ama bu meşru dairede olmalıdır. Bu meşru dairenin adresi de evliliklerdir. Bu bakımdan sevgi, toplumun çekirdeğini oluşturmada önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü sevgi ve şefkat ayette bildirildiği gibi kaynaşmamız için verilmiştir.

Bazı ayetlerde ise kadınların erkekler için, erkeklerin de kadınların için bir örtü olduğuna⁴ dikkat çekilerek, bununla birbirlerini kötü, çirkin olan şeyleri yapmaktan engellediklerine⁵, birbirleri için huzur kaynağı olduklarına⁶ işaret edilmektedir. Bu ayetlerden anlaşılmalıdır ki kadın ve erkek sevgilerini evlilikte birleştirmekle, toplumda meydana gelebilecek ahlaksızlıkların da önüne geçmektedir. Evliliğin gözü haramdan ve insanı zinadan koruduğuna⁷ dair hadisler de bu bu mânâya kuvvet vermektedir. O halde kadın erkek arasındaki sevginin nikah ile sonuçlanması insanların birleşip kaynaşmasına sebep olduğu gibi, toplumsal ahlaki koruyucu bir rol de oynamaktadır. Nitekim, Kur’an’da bekarların, iyi davranışlı cariyelemlerin evlendirilmesinin emredilmesi, bunlar fakir olsalar bile Allah’ın onları kendi lutfu ile zenginleştireceğini beyan etmesi⁸, evlenme imkanı bulamayanların da Allah’ın lutfu ile kendilerini varlıklı kılıncaya kadar iffetlerini korumalarının istenmesi⁹, iki cins arasındaki sevginin evlilik yoluyla tatmin edilmesinin toplumsal hayat açısından ne kadar önemli olduğuna işaret etmektedir.

¹ Nahl,16/72.

² Rum,30/21.

³ Nisa,4/24.

⁴ Bakara,2/187.

⁵ El İsfahanî, er Ragıb, **Mu’cemu Müfredati Elfazi’l-Kur’an**, Darü’l-Fikr, Beyrut, tarihsiz, “Lebese” maddesi, s. 467; Beydavî, Nasiru’d-Din Ebî Said Abdullah b. Ömer, **Envaru’t-Tenzil ve Esrâru’t-Te’vîl**, Haşiyetü Şeyh Zâde Kenarında, İhlas Vakfı, İstanbul, 1994, I, 496.

⁶ İbnu Kesir, Ebu’l-Fida’ İsmail, **Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim**, Darü İbni Kesir, Şam-Beyrut, 1994, I, 273.

⁷ Buharî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ebî’l-Hasen, **Sahihu’l-Buharî**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981 Savm, 10; Müslim, Ebu’l-Hüseyin el Haccac, **Sahihu Müslim**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981, Nikah, 1,3.

⁸ Nur,24/32.

⁹ Nur,24/33.

Kur’an prensip olarak, erkeklere kadınlarla iyi geçinmeyi öğütleyerek¹, evlilik bağının korunmasında kocaya daha ağır bir sorumluluk yüklemektedir². Taraflar arasında geçimsizlik olduğunda da taraflara sabır ve hoşgörüyü öğütlemekte³, topluma da hakemler vasıtasıyla eşlerin arasını bulma görevi yüklemektedir⁴. Ayrıca geçinme imkânı kalmamışsa iyilik ve güzellikle ayrılmayı, karşılıklı olarak haklara saygılı olmayı istemektedir⁵.

Bu ayetler, sevginin aile içinde iyilik yapmayı ve hoşgörülü olmayı gerektirdiğini, eğer zaruri hale gelmişse boşanmanın da “iyilik ve güzellikle” olması gerektiğini bildirmektedir. Görüldüğü gibi toplum binasının sağlam kalması için, evlilik mümkün olduğu kadar korunmalı. Eğer boşanma meydana gelecekse, bu da düşmanlıkla, kötülükle değil, iyilikle, güzellikle olmalıdır. Boşanan kişilerde bütün insanlara karşı bir nefret meydana gelmesine fırsat verilmemelidir. Çünkü olumsuz şartlarda boşanmalar, kadınlarda bütün erkeklere karşı, erkeklerde de bütün kadınlara karşı olumsuz duyguların oluşmasına sebep olur bu da onların toplumdan uzaklaşmalarına, içlerine kapanmalarına, psikolojik rahatsızlık duymalarına sebep olabilir.

Hz. Muhammed s.a.v.’in Allah’ın izniyle yapmış olduğu evlilikler, eşler arasındaki sevginin en güzel yansımalarını göstermektedir. Peygamberimiz s.a.v. eşleriyle münasebetlerinde hep sabırlı olmuş, hoşgörüyü tercih etmiş, onlara çok iyi davranmış, onlarla güzel zaman geçirmiştir. Hadis-i şeriflerinde de hep onlara iyi davranılmasını emretmiştir. Örneğin konuyla ilgili bir hadislerinde peygamberimiz s.a.v., kadınların ege kemiği gibi olduğunu bildirerek, “onu doğrultmaya kalkarsan kırarsın. Kendi haline bırakırsan faydalanırsın” buyummuşlardır⁶. Bir başka hadislerinde "En hayırlınız ailesi için hayırlı olandır. Bana gelince, ben aileme karşı en hayırlı olanınızım"⁷ ve "En hayırlınız hanımlarına karşı iyi davrananınızdır"⁸ buyurmuştur. O halde erkekler Allah’ın emrine, Hz. Muhammed’in tavsiyelerine uyarak eşlerine iyi davranırsa bu ailedeki mutluluğu artıracaktır, sevgiyi daha kuvvetli hale getirecektir. Toplumda bu tür ailelerin çoğalması, toplumsal bir mutluluk anlamına gelir.

Diğer taraftan kadınların da kocalarına itaat etmesini bildiren ayetler ve hadisler, evdeki sevgi ilişkisinin kadının kocasına karşı tutumuyla da alakalı olduğunu ortaya koymaktadır. Bir ayette, “iyi kadınlar, gönülden boyun eğenler ve Allah’ın korunmasını emrettiğini kocasının bulunmadığı zamanda koruyanlardır”⁹

¹ Nisa,4/19.

² Nisa,4/34.

³ Nisa,4/19,34.

⁴ Nisa,4/35.

⁵ Talak,65/1-2,6-7.

⁶ Buhari, Nikah, 79, Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa, **Sünenü’t-Tirmizi**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981, Talak, 12.

⁷ İbnu Mace, Muhammed b. Yezid el-Kazvini, **Sünenü İbni Mace**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981, Nikah, 50.

⁸ İbnu Mace, Nikah, 50..

⁹ Nisa,4/34.

buyrulmaktadır. Ayette zikredilen “kanitat” kelimesi, kocalarına itaat edenler anlamına gelmektedir¹. Bu ayette kadının kocasına Allah’a isyan olmayan hususlarda itaat etmesinin luzumlu olduğu bildirilmektedir. Ayrıca bu ayetin tefsiri babında peygamberimiz s.a.v. de, "Eğer bir kimsenin başka bir kimseye secde etmesini isteyecek olsaydım, kadının kocasına secde etmesini emrederdim" ², "Bir kadın, kocası kendisinden razı olduğu halde ölürse, cennete girer"³ ve "Kadınların en hayırlısı, kendisine baktığın zaman seni sevindiren, emrettiğin zaman sana itaat eden ve senin yokluğunda kendisini ve senin malını koruyan kadındır"⁴ buyurmuştur. Demek ki, evdeki huzur ve mutluluğun kaynağı kadının kocasının meşru isteklerine itaat etmesidir. O halde Erkeğin eşinin sevmesinin tezahürü ona iyi davranması, kadının kocasına sevgisinin tezahürü de onun meşru olan isteklerine itaat etmesidir. Buradan karşılıklı sevginin en güzel yansımasının, erkeğin ve kadının islamın bildirdiği ölçülere uymasıyla ortaya çıkacağı anlaşılmaktadır.

O halde ailenin ve toplumun huzur ve mutluluğu için ailenin devam etmesi, eşlerin birbirlerine olan sevgisinin sönmemesi gerekir. Bunu sağlayacak en önemli araç ise ahirete imandır. Kur’an’a göre mümin olan erkekler ve kadınlar karı koca olarak Cennete gidecekler ve orada ebedi olarak yaşayacaklardır⁵. Ebedi hayatta birlikte olma inancı, karı koca arasındaki sevgi ve şefkatin en yüksek derecede tezahür etmesini sağlar. Bu inanç sayesinde eşler birbirlerine karşı daha hoşgörülü, daha affedici olurlar. Bu durumda eşler, sıkıntılı anlarında ayrılmayı değil, birbirlerine yardımcı olmayı düşünürler. Bu da topluma örnek bir sevgi davranışı olarak yansır. Toplumda mutlu olan ailelerin çoğalmasına yardım eder.

O halde Kur’an bireysel ve toplumsal hayatın mutluluğu için kadın erkek arasında yaratılıştan var olan sevginin en sağlıklı şekilde aile ortamında tatmin edileceğini beyan etmektedir.

B. ÇOCUK SEVGİSİNİN TOPLUMSAL BOYUTLARI

İnsanlık sevgisinin bir başka boyutunu da çocuk sevgisi oluşturmaktadır. Çocuk sevgisi insanda var olan en temel sevgilerden birisidir. “Çocuğumuzla sağlam bir ilişkinin temeli kayıtsız şartsız sevgidir. Ancak böylesi bir sevgi ilişkisi, çocuğun tam potansiyelini bulana dek gelişmesini mümkün kılabılır. Ancak böylesine bir sevgi ilişkisine dayanan temel, içleme, sevmeme kaygısı, suçluluk, korku ve güvensizlik gibi sorunları önleyebilir.”⁶ O halde çocukları kayıtsız şartsız sevmek bir ideal olarak

¹ Ez-Zemahşeri, Ebu’l-Kasım Mahmud b. Ömer, **K eşşâf**, Beyrut, Dâru İhyai’t-Turasi’l-Arabî, Beyrut, 1997, I,537; İbnu Kesir, **Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azîm**, I, 601.

² Ebu Davud, Süleyman b. Eş’as es-Sicistani, **Sünenü Ebi Davud**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981, Nikah, 40; İbnu Mace, Nikah,4.

³ İbnu Mace, Nikah,4.

⁴ Ebu Davud, Zekat, 32; İbn Mace, Nikah 5.

⁵ Zuhuf,43/70.

⁶ Cambell, Ross, **Çocuk Sevgiyle Büyür**, çev: Meral Gasıralı, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1991, s.38.

düşünülebilir¹. Kur'an-ı Kerimde İnsanların fitratlarında çocuklara karşı sevgi duygusu olduğu beyan edilir². İnsanın çocuklara karşı sevgisine şefkat denilmektedir. Sevgi ortamından uzak olarak yetişen bir çocuk toplum için bir sorun olmaktadır. Bu sevginin çocuğa verilebileceği en iyi ortam aile ortamıdır. Anne babanın birlikte olduğu ortamdır. Bu sevgi sadece sözle verilecek bir şey değildir. Çocuğun maddî ve manevî bir ortamda güzelce yetişmesini sağlayacak olumlu fiillerle tezahür etmesi gereken bir duygudur. Eğer anne babada çocuklarını sevme duygusu olmasaydı, çocukların eziyetlerine katlanmak mümkün olmazdı, bu durumda insan neslinin devamı imkansız hale gelirdi veya doğan çocuklar ortalıkta bırakılırdı. Nitekim içindeki sevgi duygusu, merhamet duygusu körelmiş bazı kimselerin çocuklarını doğar doğmaz sokağa bıraktıkları bilinmektedir.

Kur'an'da evlat sevgisine işaret eden başka ayetler de vardır. Nuh Aleyhisselamın müşrik olan evladını tufandan kurtarmak için gayret göstermesi, insanda evlat sevgisinin ne kadar köklü olduğunu göstermektedir³. Diğer taraftan Lokman Aleyhisselamın oğlunu karşısına alarak, ona nasihatlerde bulunması, yani onunla konuşması, onunla ilgilenmesi çocuklara olan sevginin nasıl tezahür etmesini gerektiğini gösteren örnekler arasındadır⁴. Hz. Yakub'un çocukları ile birlikte anlatılan kıssası da, baba çocuk arasındaki sevgi ilişkisinin bir başka tarzını ortaya koymaktadır. Yusuf suresindeki çocukların ifadelerinden Yakub Peygamberin Yusuf'u ve en küçük kardeşini diğerlerinden biraz daha fazla sevdiği, bunun da diğer kardeşlerinin kıskançlığına sebep olduğu, bu kıskançlık yüzünden de kardeşlerini babalarından uzaklaştırmak istedikleri anlaşılmaktadır⁵. Bu ifadelerden ana-babada çocuk sevgisinin bulunduğu, ancak çocuklar birden fazla olduğunda onlar arasında bir ayırım yapılmaması gerektiği ifade edilmektedir. Çünkü çocuklar arasında ayırım yapmak, ailenin huzurunun bozulmasına sebep olmaktadır. Aile huzurunun bozulması ise toplumu ister istemez etkileyecektir.

Çocukları severken, kız erkek ayırımı yapmak olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Cahiliye döneminde erkek çocuklar daha fazla sevilir, kız çocuklarına gereken önem verilmezdi. Bu ayrımcılık o kadar ileriye gitmişti ki, kız çocuklarının diri diri gömülmesine sebep olmuştu. Kur'an bu yapılanların hesabının sorulacağını bildirerek kız-erkek arasında ayırım yapılmamasını istemektedir.⁶

Böyle bir sevgi ayırımının elbette toplumsal sonuçları olacaktır. Bu ayırım sonucunda kız çocukları hor görülecek, cahiliye toplumunda olduğu gibi alınıp satılan bir meta haline dönüştürülecektir. Bu, kadınların hak ve hukuklarının çiğnenmesine kadar varabilecektir.

Çocuk sevgisinin bağımlığı aşarak gerçek bir sevgi olabilmesi için çocukla gereği gibi ilgilenmek, onun ihtiyaçlarını gidermek, onu eğitmek, terbiye etmek, sorumluluk

¹ Ross, a.g.e. s. 39.

² Alu imran,3/114; Taha,20/39,40.

³ Hud,11/42-43.

⁴ Lokman,31/13-19.

⁵ Yusuf,12/7-19.

⁶ Tekvir,81-8-9.

hissetmek, saygı duymak gerekir. Çocuğumuza olan sevgimiz sadece dilde ve kalpte kalan bir sevgi olduğu takdirde pek bir işe yaramaz.¹ Bir müminin çocuk sevgisi, daha çocuk doğmadan önce başlar ve dünyaya gelmeden onlar için hayır duasında bulunmak ve Allah’tan onu şeytanın şerrinden korumasını istemek² şeklinde kendisini gösterir. Doğduktan sonra ise en iyi sevgi göstergesi çocukları emzirmek, bu vesile ile onlarla fiziksel temas kurmaktır. Çocukla anne arasındaki sevgi ilişkisi tam olarak bebeğin doğumundan itibaren başlar³.Bebek doğumunun ilk yıllarında yaratılışı, acizliği ve zayıflığı nedeniyle yalnızca sevmeye ihtiyaç duyar⁴ . Çocuğun hissettiği ilk sevgi, kendisini emziren ve kucağına alan annesine karşıdır⁵. Bu ifadelerden anlaşılmaktadır ki, çocuğu hayata hazırlayan sevgi iletişimi doğum ile birlikte emzirmeyle başlıyor. Bu yüzden, Kur’anda annenin çocuğu emzirmesinin iki yıl süreceği bildirilmektedir⁶.Bilimin bu konudaki tespitleri Kur’an’ın ayetlerini tasdik etmektedir. Hatta, Kur’an’da boşanma durumunda bile annenin çocuğu iki yıl emzirmesi gerektiği, annenin nafakasını temin etmenin de babaya ait olduğu bildirilmektedir⁷. Güçlük olduğunda ise çocuğun bir süt anneye verilmesi tavsiye edilmektedir⁸ .

Çocuğu gösterilmesi gereken sevginin tezahürü elbette onu emzirmekle bitmiyor. Onunla hayatının her safhasında ilgilenmekle devam etmektedir. Ancak çocuklarla ilerleyen yaşlarda göstereceğimiz sevginin niteliği değişmektedir. Artık onlarla oynayarak sevgimizi gösterebileceğimiz gibi, onlara her zaman muhtaç olacakları şeyleri öğreterek, onlara nasihat ederek, güzel davranışlar sergileyip örnek olarak da sevgimizi göstermemiz gerekmektedir⁹. Kur’an’da çocuklarla daha ilerleyen yaşlarla nasıl ilgilenilmesi gerektiğinin bazı önemli örneklerini görüyoruz, ayrıntısını ise Hz. Muhammed s.a.v.’in hayatında müşahede ediyoruz.

Kur’an’da Lokman aleyhisselamin çocuğunu karşısına alarak ona verdiği öğütler, gerçekten hem sevginin en yüksek derecede tezahürü, hem de sevginin oluşması ve gelişmesi için önemli prensiplerdir. Lokman’ın çocuğuna Allah’a şirk koşmamayı¹⁰ , ana babaya iyilik etmeyi¹¹ tavsiye etmesi, çocuğuna karşı duyduğu sevginin inanç ve sosyal boyutunu göstermektedir. Allah’a şirk koşmamak, tevhid inancına sahip olmak

¹ Ross, **a.g.e.**,s.43. Ross konuyla ilgili olarak yaptığı tespit, “çocuğumuza kalbimizle duyduğumuz sevgi güçlü olabilir. Ama bu yeterli değildir. Çocuk ona karşı sevgimizi davranışımıza göre değerlendirir. Bir çocuğa olan sevgimiz, o çocuğa karşı davranışımızla, söylediklerimizle ve yaptıklarımızla iletilir. Ama yaptıklarımız daha fazla ağırlıktadır.” Demektedir.

² Meryem,19/4-9;Alu İmran,3/36.

³ Yörüköğlü, Atalay, **Çocuk Ruh Sağlığı**, Özgür Yayınları, İstanbul, 1998, s.33-34; Yavuzer, Haluk, **Ana-Baba ve Çocuk**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999, s. 34-35.

⁴ Çocuğun sevilen bir varlık olmasının sebepleri için bkz: Fromm, **Sevme Sanatı**, s.46.

⁵ Kutup, Muhammed, **İnsan Psokojisi Üzerine Etüdler**, çev: Bekir Karlığa, İşaret Yayınları, İstanbul, 1987, s.117.

⁶ Lokman,31/14.

⁷ Bakara,2/233. Reşit Rıza, Muhammed,, **Tefsiru’l-Kur’ani’l-Hakim**,Mısır, Mecelletü’l-Menar, h.1324, II, 409.

⁸ Talak,65/6.

⁹ Yargıcı, Atilla, **Kur’an’ın Önerdiği İdeal İnsan Modelinin Oluşmasında Sevginin Rolü**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2002, s.212.

¹⁰ Lokman,31/13.

¹¹ Lokman,31/14.

demektir. Tevhid inancına da sahip olmak da insanın kendisini dünyada ve ahirette mutlu edecek bir yola girmesidir. Anne-babaya iyilik yapmak ise, onlara daha fazla şefkat etmek, onlarla ilgilenmek demektir. Herkes anne babasıyla ciddi olarak ilgilenirse, toplumun önemli bir problemi halledilmiş olur. Günümüzde sahipsiz yaşlı ana-babaların ne kadar büyük sıkıntı çektiğini bilinmektedir.

Lokmanın oğluna, insanın yaptığı iyilik ve kötülüğün ne kadar küçük olursa olsun onu Allah’ın ortaya çıkaracağını hatırlatması¹, çocuğun iyilik yapmasını teşvik etmek demektir. İyilik yapan bir insan ise kendisi, ailesi ve toplumu için yararlı işler yapar.

Lokman’ın bir başka öğütü, namaz, tebliğ ve sabırla ilgilidir². Namaz kötülükleri engelleyen bir ibadettir. Bu yüzden insanın kendisine de başkasına da zarar vermesine mani olur. Tebliğ, başka insanların da kurtuluşuna vesile olmaktır. Sabır da sevginin göstergelerinden birisidir³. Her üç unsurun da sevgiyle ve toplumsal mutlulukla yakında ilişkisi olduğu görülmektedir.

Lokmanın çocuğuna verdiği son öğüt de, kibirlenmemekle ilgilidir. O çocuğuna, insanlardan yüzünü çevirmemesini, yer yüzünde şımarık yürümemesini, Allah’ın kibirlenenleri ve kendini beğenip övünenleri sevmeyeceğini, yürüyüşünde mutedil olmasını, sesini ayarlamasını tavsiye etmektedir⁴. Bu ayetlerde kibirlenme, şımarma insanın başkalarına karşı üstünlük taslaması anlamına geldiği için, fert ve toplum açısından olumsuz yönleri olan ve sevgisizliği yansıtan hallerdir. Allah’ın sevmediği böyle bir davranışın insanlar arasında da nefrete sebep olacağı açıktır.

Diğer taraftan çocukların anne-babalarına karşı sevgilerinin de toplumsal boyutları vardır. Çocukların ana-babalarına sevgisi, ana-babanın çocuklarına olan sevgisinden daha azdır⁵. Çocuk büyüdüğü zaman ana-babasının kendisine bakıma muhtaç bir durumda iken bakmalarını düşünerek, onlara acır ve sevip sayar. O halde ana-baba çocuğa sevgi gösterir, ilgi gösterir, bunu davranışlarıyla ifade ederlerse, çocuk da anne-babasına sevgi ve şefkat gösterebilir. Bu sebeple Cenab-ı Hak, evlatlara anne-babaya sevgi ve şefkat göstermeyi, onlara iyilik yapmayı emretmektedir⁶. Bir toplumda anne-babaya sevgi ve şefkat gösterildiği zaman, herkesin de bir ana-babası olduğuna

¹ Lokman,31/16.

² Lokman,31/17.

³ Buscaigli, Leo, **Sevgi İçin Doğmak**, çev. Mehmet Harmanlı, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1992. Leo Buscaigli bu eserinde şöyle der: “Kimi zamanda sevdiğimizimize en iyi hizmet sadece yanışlarında olmak, sessiz olmak, sabırlı olmak, umutlu ve anlayışlı olmak ve beklemektir.” Konunun da sonunda da, Arnold Glasow’un şu sözünü nakleder: “her şeyin anahtarı sabırdır. Civcivi, yumurtuları kuluçkaya yatırarak elde edersiniz...kırarak değil.” Kur’an’da yüzden fazla ayette sabırdan bahsedilmektedir. Sabır sevgi ilişkisi için bkz: Yargıcı, Atilla, **a.g.e.**, s.122-125.

⁴ Lokman,31/18-19.

⁵ Crawley, A.E, “**love (primitive)**”, The Encyclopedia Of Religion and Ethic, New York, 1951.

⁶ İsa,17/23-24. Bu ayetlerde Cenab-ı Hak mealen şöyle buyuruyor: “Rabbim sadece kendisine kulluk etmenizi, ana-babanıza iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa, kendilerine ‘öf’bile deme. Onları azarlama. İkisine de güzel söz söyle. Onlara merhamet ederek tevazu kanatlarını indir ve şöyle dua et: ‘Rabbim. Küçüklüğümde onlar beni nasıl yetiştirmişlerse, sen de onlara merhamet et.’”

göre o toplumda bu bakımdan bir olumsuzluk yaşanmaz. Bu sebeple çocukların ana-babalarını sevmesinin olumlu toplumsal boyutları olduğunu söyleyebiliriz.

Kur’an’da bildirilen çocuk sevgisinin nasıl olması gerektiğini en güzel bir şekilde hayatıyla gösteren de peygamberimiz s.a.v. olmuştur. O hem kendi çocuklarına ve torunlarına hem de başka çocuklara büyük bir sevgi ve şefkat göstermiştir. Hadis kitaplarında Hz. Hasan ve Hüseyin’i öptüğü¹, yolda gördüğü çocuklara selam verdiği², çocukken İbnü Abası’na basıp ona, “Allah’ım ona hikmeti öğret” diye dua ettiği³, çocuklarla şakalaşarak hallerini, hatırlarını sorduğu⁴, binekli olduğu zaman onları terkisine aldığı⁵ bildirilmektedir. Hasta olan bir Yahudinin çocuğunu ziyaret gidip ona Müslüman olmayı teklif ettiği, çocuğun da babasından izin alarak Müslüman olduğu gelen rivayetler arasındadır⁶.

Hem Kur’andaki ayetler, hem de peygamberimiz s.a.v.’in hayatı, çocuk sevgisinin ve bu sevginin onlara ilgi olarak yansımalarının ne gibi toplumsal boyutları olduğunu açıkça göstermektedir. Yapılan araştırmalar, sadece çocukların karınlarını doyurmanın onlara ilgi anlamına gelmeyeceğini, gerekli ilgiden yoksun çocukların ise sosyalleşmelerinde büyük problemlerin yaşanacağını göstermektedir⁷. O halde çocuğu gösterilen ve ilgiyle desteklenen samimi sevgi, çocukların iyi bir insan olarak yetişmesini sağlamakta, bu da toplumun yaşanabilir bir toplum olabilmesi için önem arz etmektedir. Aynı zamanda kendi çocuklarımızı sevme yoluyla bütün çocukları hatta bütün insanları sevmeye yönelerek sevgimizi toplumun bütün kesimlerine yaymış, başka insanların sorunlarıyla ilgilenmekle de sevgimizi genişletmiş olmaktadır.

C. KARDEŞLİK SEVGİSİNİN TOPLUMSAL BOYUTLARI

Kur’an-ı Kerim’de yaklaşık 98 ayette kardeşlikten bahsedilmekte, bunların bir çoğunda kan bağı kardeşliğine, bazılarında ise peygamberler arasındaki kardeşliğe ve din kardeşliğine temas edilmektedir⁸. Bir ayette, insanların bir erkek ve dışıdan yaratılmasının, kabileler ve milletler halinde var edilmesinin esas hikmetinin tanışmak olduğu⁹ beyan edilerek, insanlar arasındaki sevginin başlangıcı olan tanışmaya vurgu yapılmakta ve herkesin insanlık kardeşliği içerisinde mütalaa edilmesine işaret

¹ Buhari, Edeb, 18

² Buhari, İsti’zan, 14.

³ Buhari, Fedailü’l-Ashâb, 24..

⁴ Buhari, Ebed, 81.

⁵ Buhari, Umre, 13; Ebu Davud, Cihad, 53.

⁶ Buhari, Cenaiz, 80. Hz. Peygamber bu Yahudi çocuğunun Müslüman olmasından sonra, “onu ateşten kurtaran Allah’a hamd olsun” diye dua etmiştir.

⁷ Elkin, Frederick, **The Child an Society**, Random House, New York, 1968, s.14-15. Bu kitapta “**Isolated Children**” başlığı altında yapılan incelemede annesinin gerçek ilgisinden yoksun olarak büyütülen bir çocuğun altı yaşına geldiğinde ancak iki yaşındaki bir çocuk kadar sosyalleştiğinin görüldüğü; böyle bir kişinin kayıtsız, lakayt, hareketsiz, konuşmayan, sağır ve kör gibi davranan bir çocuk haline geldiği kaydedilmektedir.

⁸ Kur’an’da kardeşlik ile ilgili ayetler için bkz: Abdülbaki, Muhammed Fuad, **Mu’cemu’l-Müfrehes li Elfazi’l-Kur’ani’l-Kerim**, İstanbul, 1984. s. 23-25

⁹ Hucurat, 49/13.

edilmektedir. Bundan dolayıdır ki düşmanlık kavramı izafidir. Bugün düşman telakki edilen bir kişi yarın dostunuz olabilir. Kur’an bu yüzden iyilikle kötülüğün bir olmadığını, kötülüğü en güzel şekilde savmak gerektiğini, bu durumda düşman olan kişilerin bile samimi bir dost olabileceğini bildirmektedir. ¹ Bu ayette düşman olarak telakki edilen kimseye bile iyilik yapmaktan bahsedilerek insanlık kardeşliğinin sınırlarının ne kadar geniş olduğuna vurgu yapılmaktadır. Burada bir kişinin bir insana kötülükte bulunması durumunda, bu kötülüğü affetmenin onu “iyilikle savmak” anlamına geldiğine işaret edilmektedir. Örneğin birisi sizi yermişse sizin onu övmeniz onun bu kötülüğünü iyilikle savmak anlamındadır. Aynı şekilde sizin çocuğunuzu öldüren bir kimsenin çocuğunu düşmanın elinden kurtarmanız da bu kategoriye girer. Böyle yapıldığı takdirde düşmanın insana dost olmaması mümkün değildir. İbnu Abbas, bu ayeti yorumlarken kötülüğü iyilikle savmayı, insanın kızıldığı zaman sabırlı olması, cahilce muameleye maruz kaldığında hilm göstermesi ve kötü davranışla karşılaştığında affetmesi şeklinde izah etmiştir². O halde insanları sevmek, içimizdeki kin ve intikam ateşini söndürmeyi, af ahlakına sahip olmayı gerekli kılmaktadır.

Kur’an’da kötülüğe iyilikle karşılık vermenin dışında da kardeşlik sevgisinin tezahürlerinden bahsedilmektedir. Örneğin muttaki kişilerin özellikleri sayılırken, bunların **darlıkta da bollukta da bağışta bulunmak, öfkeyi yutmak ve insanların kusurlarını affetmek** olduğu zikredilir³. Burada zikredilen kardeşlik sevgisinin tezahürlerinden birisi **bollukta da darlıkta da bağışta bulunma** ahlakıdır. Kur’an’a göre bütün insanlar insan olmaları cihetiyle kardeş telakki edilmektedir. Çünkü herkes Hz. Adem ve Havva’dan yaratılmıştır. O halde İnsan darda ve sıkıntıda olan kişiye, inancı ne olursa olsun kendisi bolluk içinde de olsa darlık içinde de olsa muhakkak yardım etmelidir. Bu, insanlık kardeşliğini sevmenin en önemli tezahürüdür. Sıkıntıda olan bir kişinin inancı ön planda değildir. Bu, Allah’ın insanlarda Rahman isminin tecellisi demektir. Allah bu dünyada inanan-inanmayan ayırımı yapmaksızın herkese rızık vermektedir. Kur’an’da bir çok ayette zikredilen çeşitli nimetler bütün insanlar için hazırlanan nimetlerdir. Nitekim zekat verilecek insanların arasında kalbleri islama sıdırılmak istenen kimselerin de bulunması bunun en büyük delilini oluşturmaktadır⁴.

Diğer taraftan kardeşlik sevgisinin en önemli **ikinci bir tezahürü de öfkeyi yutmaktır**. Çünkü öfke ile hareket etmek insanın hem kendisine hem de karşısındakine zarar vermesine sebep olur. Öfkeyle kalkan, zararlı oturur. Öfkeli bir davranış dostluğu değil düşmanlığı körükler.

Kardeşlik sevgisinin ayette zikredilen **üçüncü bir tezahürü de insanları affetmektir**. Çünkü sevgi, bağışlamanın tek ve en büyük kaynağıdır. Sevgi sayesinde bize kötü davrananı bile gene değerli kişi olarak görebiliriz⁵. Nitekim bazı ayetlerde

¹ Fussilet, 41/ 34

² Zemahşeri, **Keşşâf**, IV, 205

³ Alu İmran, 3: 134

⁴ Tevbe,9/60.

⁵ Buscaglia, **Birbirimizi Sevebilmek**, s.108. Yazar aynı eserinin aynı sayfasında konuyla alakalı olarak Dr. Jampolsky’nin şu sözünü aktarıyor: “Bağışlama, yanlış kavramlarımızı düzeltme aracıdır. Öbür kişileri ve kendimizi başka bir şeyle değil, yalnızca sevgiyle görmemize izin verir.” Yazara göre bağışlamak, yapılan hataları unutmaktır. Bağışlar ama, incindiğimizi, gücendiğimizi ve duygusal yönden kırıldığımızı

müminlerin boş sözlerle çirkin davranışlarla karşılaştıklarında buna aldırış etmeyip izzet ve şereflerini koruyarak oradan geçip gidecekleri ifade edilmektedir¹. Aynı zamanda affedici olmak Allah'ın bir sıfatıdır. Yüce Allah Kur'an'da şirk dışında bütün günahları istediği kimselerden affedeceğini bildirerek, insanları hatalarından dönmeye davet etmektedir². Bir mümin başkalarının kusurlarını affettiği zaman bu ahlakla da ahlaklanmış olmaktadır³. Bu yüzden yüce Allah mümin insanları her zaman affedici olmaya çağırılmaktadır. Bu konudaki ayetlerden bir kısmı da Şura suresinde bulunmaktadır. Bu ayetlerde müminlerin özelliklerinden birisinin de “kızdıkları zaman bağışlamak” olduğu⁴, kötülük yapana kötülük yapmanın normal bir kural olduğuna dikkat çekildikten sonra, “ama kim affeder barışırsa, onun karşılığı Allah'a aittir. Şüphesiz o zalimleri sevmez” buyrulmaktadır⁵. Bu ayetlerde kötülüğe kötülükle değil, affetmek ve barışmakla karşılık vermenin daha iyi olacağına vurgu yapılmaktadır. Gerçekten de affetmek ve kötülüğe iyilikle mukabele etmek düşmanlığı sona erdirici, kardeşlik ortamını sağlayıcı bir özellik taşımaktadır. Nitekim bir başka ayette de “affetmenin takvaya daha yakın olacağı” zikredilmektedir⁶. O halde kardeşlik sevgisi herkesi affetmeyi gerektirmektedir.

Kur'an bu affetmenin başka dinlere mensup olanları da kapsadığına işaret etmektedir. Konuyla ilgili bir ayette Yahudilerin Allah ile yaptıkları ahitlerini bozduklarına, Tevrat'ı değiştirdiklerine, uyarıldıkları şeyden pay almayı unuttuklarına dikkat çekildikten sonra, onların pek azının hain olmadığı ifade ediliyor ve **“Yine de onları affet, aldırma. Çünkü Allah muhsinleri, yani güzel davrananları sever”** buyruluyor.⁷ Bazı tefsirlerde bu ayetlerin savaş ayetleriyle nesh edildiği iddia ediliyorsa da, genel görüş bu ayetin neshedilmediği yönündedir. Buna göre örneğin Beydavî, ayetin nesh edildiğini söylerken⁸, bazı tefsirciler ayetin nesh edilmediğini dile getirmektedir. Çağdaş müfessirlerden Elmalılı, bu konudaki görüşleri özetledikten sonra, yahudilerden iman edenlerin de hain olanların da affedilmesi gerektiği görüşünü savunmaktadır. Buna göre bu ayetlerde onların ne kadar cinayet de yapmış olsalar affedilmeleri istenerek, İslam'ın müsamahasına işaret edilmektedir. Bu yüzden anlam, “Geçmiş affet, gelecekte de her hainliği cezalandırma taraftarı olma” demektir⁹. Bu ve benzeri ayetler de gösteriyor ki, İslam kardeşliğin sınırlarını din ayırımı yapmaksızın bütün insanlık olarak çizmektedir. Nitekim peygamberimiz s.a.v. de “Birbirinizle kinleşmeyiniz hasetleşmeyiniz birbirinizden yüz çevirmeyiniz. Ey Allah'ın kulları

bellegimizden çıkaramazsak bu kırgınlıklarına gölgesinde gerçek bağışlama oluşamaz. Ona göre bağışlama ve unutmama hakkında, “Bir baltayı toprağa gömüp sapını dışarda bırakmak” tabiri kullanılmaktadır. Buscaglia, **a.g.e.**,s.112.

¹ Furkan, 25/ 72

² Nisa, 4/116 Ayrıca Allah'ın affediciliği ile ilgili olarak bkz: Bakara, 2: 187; Alu İmran, 3: 152; Maide, 5: 95

³ Teğabün, 64/ 14

⁴ Şura, 42/37

⁵ Şura, 42/40

⁶ Bakara, 2/237

⁷ Maide, 5/12-13

⁸ Beydavî, **Envarü't-Tenzil ve Esrarü't-Tevîl**, II, 201.

⁹ Yazır, Elmalılı M. **Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili**, İstanbul, Zehraveyn, tarihsiz, III, 185-186

kardeş olunuz.”¹ Buyurarak, yaratılıştan Allah’ın kulu olan herkesin birbirlerine kin beslemeyerek, haset etmeyerek, birbirlerinden yüz çevirmeyerek kardeş olmalarını istemektedir.

Diğer taraftan komşulara iyilik yapmakla ilgili ayetler ve hadisler de kardeşlik sevgisi çerçevesinde değerlendirilebilir. Bu konudaki mesajlar din farklı gözetilmeksizin nazarlara verilmektedir. Örneğin bir ayet-i kerimede komşu zikredilirken dinine vurgu yapılmamıştır: "Allah'a kulluk edin, O'na hiç bu şeyi ortak koşmayın. Ana-babaya, akrabalara, yetimlere, düşkünlere, yakın ve uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşına, yolcuya ve size hizmet eden kimselere iyilik edin. Allah, kendini beğenip övünenleri elbette sevmez"² İbnu Kesir, bu ayette yakın komşunun , “aranda yakınlık olan kişi, müslim”, uzak komşunun aranda yakınlık olmayan kişi, Yahudi ve Hristiyanlar” olarak tefsir etmektedir³. Bu durumda Kur’anın komşuluk bağlamında geniş insanlık kardeşliğine vurgu yaptığını söyleyebiliriz. Bir hadis-i şerifte ise mümin, komşusunun şerrinden emin olduğu kimse olarak tarif edilmektedir⁴. Komşulukla ilgili peygamberimiz s.a.v.’in, “komşusu şerrinden emin olmayan kişinin cennete giremeyeceği⁵, Allah’a ve ahiret gününe iman eden kimsenin komşusuna ikram etmesi gerektiği⁶, Allah’a ve ahiret gününe iman eden kimsenin komşusuna eziyet etmemesi gerektiği⁷ gibi bir çok hadisleri de vardır. Görüldüğü gibi komşunun Müslüman olup olmadığı, mümin olup olmadığı önemli değildir. Çünkü zikrettiğimiz ayetle ve hadislerde Müslüman komşudan değil, genel olarak komşudan bahsedilmektedir. O halde Müslüman, dinî inançlarına göre bir yargılamada bulunmaksızın diğer insanlara kötülük yapmayan, ona eziyet etmeyen, tam tersine iyilik yapan kimsedir.

Diğer taraftan bir ayette de suçsuz yere, herhangi bir cana kıymamış bir kimseyi öldürmenin bütün insanları öldürmek demek olduğuna⁸ işaret edilerek, insanlık kardeşliği çerçevesinde hiç kimsenin kimseyi öldürme hakkına sahip olmadığına dikkat çekilmektedir. Zaten peygamberimiz s.a.v.’in müşriklere, putperestlere, Yahudilere ve Hristiyanlara hep iyi davrandığına onun hayatı şahitlik yapmaktadır⁹.

Peygamberimiz s.a.v.’in “sizden biriniz kendisi için sevdiğini kardeşi için de sevmedikçe mümin olamaz”¹⁰ hadisi, kendimiz için sevdiğimizi ayırım yapmadan başkaları için de sevmemizin bizim imanımızın bir göstergesi olduğunu ortaya koyuyor. Bu hadis yapılan tercemelerde “kardeşini” yerine, “mümin kardeşini” diye tercüme edilmiş olsa da, hadisin aslı, « لا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّىٰ يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ » .

¹ Buhârî, Edeb, 57; feraiz 2; Müslim, birr, 23; Tirmizi, birr, 24

² Nisa,4/36.

³ İbnu Kesir, **Tefsiru'l-Kur’ani'l-Azim**, I,604. Ayrıca Zemahşeri de, yakın komşuyu , neseben yakın kimse olarak, uzak komşuyu da “ecnebi” olarak tefsir etmektedir. Zemahşeri, **el Keşşaf**, I, 541.

⁴ Buhârî, Edeb, 29; Müslim, İman, 73

⁵ Müslim, İman, 73.

⁶ Müslim, İman, 74.

⁷ Müslim, İman, 75.

⁸ Maide, 5/ 32

⁹ peygamberimizin Müslümanların dışındaki insanlarla münasebetleri için bkz: Şibli, Mevlana, **Asr-ı Saadet**, çev: Ömer Rıza Doğrul, Tokat Matbaası, İstanbul, 1974, II, 111-117.

¹⁰ Tirmizi, Sıfatü'l-Kiyame, 59.

şeklindedir. Görüldüğü gibi hadisteki ifade, **لأخيه** şeklindedir. Bu elbette mümini de mümin olmayanı da içine alır. Ama “mümin kardeşi için” diye biz hadise sınırlama getirirsek, diğer bütün insanları dışlamış oluruz. Ki bu da peygamberimiz s.a.v.’in, “alemlere rahmet olma” vasfıyla bağdaşmaz.

Fakat, bunun dışında Kur’an iman edenlerin de kardeş olduklarını bildirmektedir¹. Burada da insanlık kardeşliğinin içinde bir de **“iman kardeşliği”** olgusuna dikkat çekilmektedir. Buna göre kardeş olan müminler, birbirlerini seven kişilerdir². Aynı zamanda birbirlerine karşı merhametli, şefkatli, kafirlere karşı da serttirler³. Bu ayette belirtilen kafirlere karşı serttirler, (şiddetlidirler) ifadesi, kafirlerin saldırmalarıyla, müslümanları yok etmeye çalışmasıyla ilgilidir. Yoksa saldırı vaki olmadığı takdirde müminler diğer insanlara da merhametli ve şefkatli davranmakla yükümlüdür. Nitekim, Hz. Musa ile kardeşi Harun’un Firavun’a “kavl-i leyyin”⁴ diye ifade edilen yumuşak bir üslupla hitap etmesini isteyen Kur’an’ın bu anlayışı herkese karşı gösterilmesi gereken sevgi dolu bir yaklaşımdır.

Kur’an’ı Kerim’e göre kardeşlik sevgisi bir kişi hakkında duyulan bir haberi araştırmayı gerekli kılar. Yoksa insan bilmeden bir topluluğa zarar verebilir⁵. Diğer taraftan bu sevgi, savaştan iki grubu barıştırmayı, barışa yanaşmayan zalimin ise zulmünü gidermeyi, başkalarını küçük görmemeyi, ayıplamamayı, kötü lakaplarla hitap etmemeyi gerektirir⁶. Bunların da ötesinde bu kardeşlik sevgisi, kötü zannı, gizli sırları araştırmayı, gybet etmeyi de yasaklamaktadır⁷. Bazı hadislerle göre de kardeşinin yardımına koşana Allah’ın yardım edeceği⁸, kardeşinin yüzüne gülmenin sadaka olacağı beyan edilmektedir⁹. Bir hadis-i şeriflerinde de Peygamberimiz s.a.v., kardeşini seven bir kimsenin bunu ona bildirmesini istemektedir¹⁰.

Görüldüğü gibi hem Kur’an-ı Kerim hem de hadis-i şerifler insanlık ve iman kardeşliğini dile getirmektedir. Buna göre mümin müminin kardeşidir. Kur’an müminlerin kardeş olduğunu söylemektedir. Aynı zamanda mümin kendisi gibi insan olarak yaratılan herkese karşı da geniş insanlık kardeşliği bağıyla bağlıdır. Müminde bulunması gereken, bağışlayıcılık, sevgi, merhamet, kusurları örtmek, iyilik yapmak gibi bütün nitelikler sadece mümine karşı gösterilmesi gereken güzel ahlaki sıfatlar değildir. Bundan dolayı Kur’an, sadece kendilerini yurtlarından çıkaran, din hususunda kendileriyle savaştan ve onlara yardım eden kişilere “dost” olunmamasını istemektedir¹¹. Bunların dışındaki herkesle iyi geçinmek müminin başlıca görevleri arasındadır. Bütün bunlar, kardeşlik sevgisinin topluma, bağışlayıcılık, merhamet,

¹ Hucurat, 49/10

² Maide, 5/54

³ Fetih, 48/ 29

⁴ Taha, 20/44

⁵ Hucurat, 49/ 6

⁶ Hucurat, 49/9-11

⁷ Hucurat, 49/ 12

⁸ Tirmizî, Hudud, 3

⁹ Tirmizî, Birr, 36

¹⁰ Tirmizî, Zühhd, 54

¹¹ Mümtehine, 60/ 7-9

kusurları örtmek, iyilik yapmak tarzında yansıyacağını göstermektedir.

Sonuç

İki kişilik bencillik yahut hastalıklı bir ilişki olarak nitelendirilen “aşk” kavramının aksine sevgi, sosyal yönü ağır basan bir kavramdır. Bu sevgi bütün insanların fitratlarında Cenab-ı Hak tarafından konulmuştur. Çeşitli etkenlerle fitratı bozulmamış bir insanın kalbinde kendisini, Allah’ı, diğer insanları ve varlıkları sevecek sınırsız denebilecek bir sevgi potansiyeli vardır. Allah sevgisi, bütün diğer sevgi objelerine yönelen sevgileri olumlu yönde etkileyecek bir güce sahiptir. İnsan sevgisi ise kadın erkek arasındaki sevgi, çocuk sevgisi ve kardeşlik sevgisini içine almaktadır. Yöneltildiği bu objeleriyle birlikte düşünüldüğü zaman insan sevgisinin toplumsal boyutlarının olduğu görülecektir.

İnsan sevgisinin bir boyutunu kadın-erkek arasındaki sevgi oluşturmaktadır. Kur’an insanların içinde kadınlara karşı bir sevgi olduğundan bahseder. Elbette kadınlarda da erkeklere karşı bir sevgi hissi vardır. Bu sevginin bir yönünü cinsel sevgi oluşturur. Cinsel sevginin yoğun olmasına da aşk denmektedir. Kur’an’a göre bu sevgi, toplumun en küçük çekirdeğini oluşturan aile ortamında tatmin edilmesi gereken bir sevgidir. Cenab-ı Hakkın insana bu sevgiyi vermesinin asıl amacı, neslin devamıdır. O halde cinsel sevgi insanların çoğalmasında ve topluluklar oluşturmasına sebep olan bir araç konumundadır. Kur’an-ı Kerim, insanların fitratlarında bu sevgi ile birlikte bir de şefkat bulunduğunu bildirir. Cinsel sevgi ile başlayan evlilik, sevginin şefkat boyutuyla birlikte devam etmelidir. Böyle olmadığı takdirde kısa sürede birbirinden bıkan karı-koca çocuklarını ortada bırakıp başka kimselere yönelebilirler. Kadınların veya erkeklerin sadece cinsel bir obje olarak görüldüğü toplumlarda boşanmaların yüzde 70’ler civarında seyretmesi bu eksiklikten kaynaklanmaktadır. O halde sevgi şefkatle birlikte devam etmelidir ki, eşler birbirlerine sadece birer cinsel obje olarak bakmasınlar. Birbirlerini hayatlarının güzel ve kötü günlerini paylaştıkları bir arkadaş olarak görsünler. Bu sebeple eşleri birbirlerine güzel muamele etmeye sevk eden, birbirlerini arkadaşlık sevgisiyle sevmelerini sağlayan önemli unsurlardan birisi şefkattir. Bir diğeri ise, ahiret inancıdır. Salih olan karı-koca cennette birlikte olacaktır. Ebedi birlikte olma düşüncesi toplumun temeli olan ailenin sağlam kalmasını sağlayan en önemli etkenlerden birisi olarak kabul edilebilir. Ailenin dağılmadan devam etmesi, erkek ve kadın tarafının akrabalarıyla ilişkinin devam etmesi demektir. Bu da toplumsal dayanışma için önemli bir unsurdur. Nitekim, aile kurumunun bozulduğu toplumlarda bu tür ilişkilerin görülmesi ihtimal dışıdır.

Diğer taraftan insan sevgisinin bir başka boyutunu da çocuk sevgisi oluşturmaktadır. Kur’an-ı Kerimde insanların fitratlarında çocuklara karşı sevgi duygusu olduğu beyan edilir. İnsanın çocuklara karşı sevgisine şefkat denilmektedir. Psikoloji biliminin tespitlerine göre sevgi ortamından uzak olarak yetişen bir çocuk toplum için bir sorun olmaktadır. Bu sevginin çocuğa verilebileceği en iyi ortam aile ortamıdır. Anne babanın birlikte olduğu ortamdır. Bu sevgi sadece sözle verilecek bir şey değildir. Çocuğun maddi ve manevi bir ortamda güzelce yetişmesini sağlayacak

olumlu fiillerle tezahür etmesi gereken bir duygudur. Anne-babanın çocuklarına duydukları sevgi, sadece çocuklarıyla sınırlı kalmamalıdır. Kalırsa, bu da bir nevi bencillik olur, bağımlılık olur. Bu sebeple Anne baba sevgilerini sadece kendi çocuklarına değil, diğer bütün çocuklara, hatta bütün insanlara, bütün varlıklara yöneltirler. Nitekim peygamberimiz s.a.v. de, sadece kendi çocuklarına sevmekle kalmamış, aynı zamanda Müslüman olsun olmasın, etrafındaki bütün çocukları da sevgisinden mahrum etmemiştir. Bu da göstermektedir ki, çocuklara olan sevgi, toplumun her kesimini kuşatıcı bir sevgiye dönüşmektedir. Evlatların anne-babaya sevgi ve şefkat göstermesi de, yaşlıların toplumsal bir problem olmasını engelleyici bir durumdur.

İnsan sevgisinin üçüncü boyutunu da kardeşlik sevgisi oluşturmaktadır. Aile ortamında başlayan, çocuk sevgisiyle genişleyen ve diğer bütün insanlara, hatta varlıklara sirayet eden bu sevgi, toplumda en geniş şekilde etkisini gösterecek olan kardeşlik sevgisi haline gelmelidir. Bu sevginin bir ucu en geniş dairede bütün insanların aynı anne babadan gelen kardeşler olarak algılanmasına, diğer ucu da aynı inancı paylaşan insanların iman kardeşleri olarak algılanmasına kadar uzanır. Kur'an'ın mütecaviz olmayan müşriklere ve diğer din mensuplarına karşı barışçı tutumu, peygamberimizin bu tür insanlarla barış yapması, iyi ilişkiler içinde olması, saldırgan olmayan müşrik anne-babaya iyilik yapılmasını tavsiye etmesi bütün insanları mütecaviz olmadıkları sürece kardeş olarak sevmemiz gerektiğini gösteren delillerdir. Diğer taraftan Kur'an, müminlerin de birbirlerinin kardeşi olduklarını, aynı zamanda birbirlerine şefkatle davranan insanlar olmaları gerektiğini bildirmektedir. Kısaca, Kur'an'da zikredilen karı-koca, çocuk ve kardeşlik sevgileri toplumun huzurlu, barış içinde yaşanabilir bir toplum olmasına çok önemli katkılar sağlamaktadır.

HZ. PEYGAMBER'İN HADİSLERİNDE “AÇIK TOPLUM”

Dr. Celil ABUZER*

Öncelikle şunu belirtmekte yarar vardır: Amacımız; “açık toplum” kavramıyla burada bir ideolojik yaklaşım sergilemek değil, akademik alanda kavrama yüklenen anlam çerçevesinde Hz. Peygamber (s.a.) Efendimizin hadislerinden, uygulamalarından örnekler serdetmektir. Siyasal ve ideolojik yaklaşımlar konumuz haricidir. Sosyal bilimlerin metodolojik olarak batı kaynaklı olduğu bir gerçekliktir. Bilimlerin ayrışması, her bir dalın bilim olma özelliğini kazanması batıdaki bilimsel gelişmelerle paralellik arzeder. Ancak, bizler biliyoruz ki; birçok toplumsal konular batıda hiç bilinmezken bizim atalarımız, o konularda eserler vermiştir. Ama, bu eserler daha sonraları geliştirilmemiş, kendi metodolojik kavramları ile ayrı bir bilim dalı olarak ortaya konulamamıştır. İbni Haldun’un (1333-1406), bugünkü “sosyoloji bilimi”nin konularını hepimizin bildiği “Mukaddime” adlı eseri ile sosyolojinin bilim olarak ortaya çıkışından beş asır önce incelemiş olması bu gerçeği gösterir kanaatindeyim.

Bu bağlamda, “açık toplum” kavramına dönecek olursak; açık toplum (open society); kavramı, Henri Bergson’a atfedilse de,¹ bilim ve siyaset felsefecisi Karl R. Popper (1902-1994) tarafından geliştirilmiştir. Toplumlara yönetim bakımından “otoriter” ve “özgür” olarak iki ayrı kategoriye ayırarak inceleyen Popper, birinci tip toplumların sürekli yeni baskı yönetimleri oluşturacağını, açık ve özgür toplumların ise, baskıcı eğilimleri belli ölçüde engellediği için en iyi toplum düzeni olduğunu ileri sürer. Bu anlamda açık toplum, bütün vatandaşların aynı yasalara tabi olduğu; devletin denetim gücünün ve ideolojik baskıların en aza indirildiği; düşünce ve ifade özgürlüğünün, fikir akışının ve toplumsal hareketliliğin yasal düzenlemelerle güvence altına alındığı; vatandaşların yönetime etkin bir biçimde katılabildiği, iktidarı elinde tutanları ve hükümet politikalarını serbestçe eleştirebildiği ve başarısız yöneticilerin görevden alınması gibi imkanlar sunan özgür bir toplum olmaktadır. Bu anlamda daha ziyade kast tipi toplumları nitelenecek için kullanılan “kapalı sınıf toplumu” kavramının karşıtı olarak düşünülebilir. Popper’in bu kavramı, Feyerabend tarafından müphem ve fazla seçkin olmakla eleştirilmiştir.² Ancak açık toplumlar, kapalı toplumların tersine, etkinlik, yaratıcılık ve bireylerin çoğunun yenilenmesi üzerine kuruludur. Haklı

* Harran Üniv. İlahiyat Fak. Din Sosyolojisi Anabilim Dalı.

¹ Sarp Erk Ulaş, **Felsefe Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yay. s. 7, Ankara, 2002.

² Mehmet Ali Kirman, **Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü**, Rağbet Yay. s. 12, İstanbul, 2004.

eleştirilere yanıt veremeyen yöneticileri görevden alabilmeyi sağlama anlamında hem liberal hem de demokratik olmak zorundadır.¹

Bu çerçevede; açık toplumlarda devlet toleranslı ve bürokrasiden uzaktır, politik sistemler şeffaf ve esnekler. Devlet hiçbir sırrı halkından gizleyemez, bu toplum modeli tamamen otoriterlik karşıtıdır ve herkes devletin güvencesi altındadır. Siyasi hürriyet ve insan hakları açık toplum yapısının temel taşları olurken, diktatörlükler ve otokratik mutlakiyetler kapalı toplum yapısının gözlenebileceği devletlerdir. Kavramın geliştiricisi olan Popper’cı açık toplum yapısı, temelini kendi bilim felsefesinden alır. Kimsenin mükemmel devlet hakkında mükemmel bilgisi olmadığına göre, bundan sonraki en iyi şey, yürüttüğü politikayı değiştirmeye hazır bir devlet yapısıdır. Açık bir toplum aynı zamanda çoğulcu ve kozmopolit olmalıdır ki, eldeki problemlere en fazla bakış açısıyla bakılabilsin. Bunun için de “sivil toplum” anlayışı önemlidir.² Vatandaşlar, iktidar yapılarını/yapılanmalarını açık toplumda, iktidarın (düşmanca) mukabelesiyle karşılaşma korkusu olmadan açık ve aleni olarak tenkit edebilirler; toplum devletin engellemesi ve manipülasyonu olmadan doğal yollarla serbestçe gelişebilir; düşünce, inanç ve icraat özgürlüğü azami seviyededir; toplum totaliter yönetimlerde olduğu gibi boğucu bir disiplin içinde tutulmaz. Açık toplum, bir taraftan iyi bir kamu düzenini, sosyal ahengi ve anayasal demokrasiyi muhafaza ederken, bir yandan da toplumun devletten olabildiğince ve alabildiğince bağımsız olmasına imkân sağlayan bir toplumsal yapılanmadır.³

Diğer taraftan; açık toplumu demokrasinin tam anlamıyla hakim olduğu toplum düzeni olarak da tanımlayabiliriz. Abraham Lincoln demokrasiyi “halkın, halk tarafından, halk için yönetimi” olarak tarif eder. Bu ideal tanım demokrasinin üç temel özelliğini ortaya koymaktadır. Bunlar; temsil, katılım ve denetimdir. Halkın, temsilcilerini seçme özgürlüğünün bulunduğu, yönetime aktif olarak katılabildiği ve temsilcilerinin karar ve eylemlerini denetleyebildiği bir siyasal düzen ancak demokrasi olarak adlandırılabilir. Karl Popper’in terminolojisi ile ifade edecek olursak, demokrasi bir Açık Toplum düzeni olmalıdır. Şeffaflık (açıklık) demokrasinin gereğidir. Yönetilenler (halk) ile yöneticiler arasında yakın bir iletişimin daima mevcut olması gerekir. Yönetim ve iletişim, birbirlerinden ayıramayacak iki kavramdır. Son zamanlarda kullanılmaya başlanan “governance“ kavramı, yöneticiler ile yönetilenler arasındaki iletişimin önemini ortaya koymasından dolayı değer taşımaktadır.⁴

Bu bağlamda; anlatılanlar çerçevesinde açık toplumun genel özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

Bağımsız yargının koruduğu bir hukuk düzeni.

¹ Gordon Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü** çev: Osman akınhay, Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yay. s. 2, Ankara, 1999.

² http://tr.wikipedia.org/wiki/A%C3%A7%C4%B1k_toplum. 12.04.2007.

³ http://ansiklopedi.turkcebilgi.com/A%C3%A7%C4%B1k_Toplum.12.04.2007.

⁴ <http://www.canaktan.org/din-ahlak/ahlak/yolsuzlukla-mucadele-stratejileri/tum-yazilar/iyi-yonetim-yonetimde-aciklik.pdf>, 11.04.2007.

Vatandaşlık haklarının sosyal güvence altına alınması.

Çatışmaların barışçıl çözüme kavuşturulmasında kararlılık.

Yolsuzlukları engellemeye yönelik işleyen bir yasal düzen.

Özgür ve çoğulcu toplum yapısı.

Temel insan haklarının korunduğu, ayrımcılığın olmadığı, düşünce ve inanç özgürlüğünün sağlandığı, uzlaşma kültürünün, hoşgörünün hakim olduğu toplum yapısı.

Kanunların herhangi bir ayrımcılık yapmadan herkese eşit olarak uygulanması.

Kısacası; insanın insan olduğu için saygı gördüğü, değerli olduğu ve herkesle eşit haklara sahip olduğu toplum sistemi.

Bu temel ilkeler doğrultusunda; hadislere baktığımızda, İslamı tebliği boyunca insanlar arası ilişkilerinde Hz. Peygamber (s.a.)’in en azami derecede bu ilkeleri yaşattığını söyleyebiliriz. İslâm, her ne kadar cihanşumul olsa da onun hayata geçirilmesi tarihsel şartlar içinde gerçekleşmiştir. Bunun bir sonucu olarak Hz. Peygamber (s.a.), dünyanın sınırlı bir bölgesinde ve tarihin belirli bir döneminde yaşamıştır. Peygamberlik süresi içinde de genellikle Mekke ve Medine gibi iki şehirde bulunmuştur. Getirdiği dinin pratiğe geçişi de oralarda yaşayan insanlarla birlikte gerçekleşmiştir. Bu nedenle O, dinin tebliğinde içinde yaşadığı fiziki çevre, toplum ve kültürden kopmamış; yeme, içme, giyim ve çeşitli davranışlarında yaşadığı bölgenin şartları içinde hareket etmiştir. Konuşmalarında ilk muhataplarının durumlarını gözetmiş, onlara değer vermiş, her birinin akıl ve bilgi seviyelerine göre davranmıştır.¹ Muhataplarının yapısı, seviyesi ve ihtiyaçları Hz. Peygamber’in (s.a.) onlara verdiği cevapları etkilemiştir. Huzeyme b. Sabit’in anlattığına göre Rasulullah (s.a.), misafir için üç gün üç gece, mukim için de bir gün bir gece mestler üzerine meshetme izni vermişti. Rivayetin devamında Huzeyme şöyle demektedir: “Eğer biz kendisinden istekte bulunsaydık bu sayıları artırırdu.² Bu ifadeden, Hz. Peygamber’in muhataplarının arzu, istek ve ilgilerini önemseddiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, “En hayırlı amelin ne olduğu” sorusu, Rasulullah’a (s.a.) sık sık sorulurdu. Fakat o, değişik zamanlarda farklı kişilerce sorulan bu soruya her defasında farklı cevaplar veriyordu. Bir defasında “en faziletli amelin hangisi olduğu”³ sorulmuş, o da sırasıyla: “Allah’a iman”, sonra “Allah yolunda cihad,”⁴ sonra da “Kusursuz bir hac”⁵ şeklinde cevap vermiştir. Bir rivayete göre de aynı soruyu soran başka birine verdiği cevapta üçüncü madde: “Kendini kötülükten koru, çünkü o bir sadakadır” şeklinde olmuştur. Abdullah b. Mes’ud’un aldığı cevap “Vaktinde kılınan namaz,”⁶ ondan sonra “Ebeveyne iyi davranmak” sonra da “Allah yolunda cihaddır.” Bir rivayete göre de “Amellerin en

¹ <http://eddai.wordpress.com/2007/03/14/sunnet-kavrami/>.10.04.2007.

² Ebu Davut, Tahare, 60.

³ Müslim, İman, 135.

⁴ Müslim, İman, 138.

⁵ Buhari, Cihad,1.

⁶ Buhari, Edeb, 1.

iyisi, Allah için sevmek, Allah için buğzetmektir.”¹ Hz. Peygamber (s.a.), içinde yaşadığı toplumun bir bireyi olarak o toplumun pek çok kültürü ve geleneğini yaşamıştı. Çünkü o, çevresine duyarlı; topluma katılan; toplumdaki diğer insanların günlük yaşantı ile ilgili davranışlarını aynen sergileyen; evlenip çocuk sahibi olan; geçim kaygısıyla alışveriş yapıp, kar veya zarar edebilen; davetlere, düğünlere, savaşlara ve barışlara katılan bir insandı.

İfade etmeye çalıştığımız bu peygamber imajının bizi getirdiği noktayı sonuç olarak kabul edebiliriz: Hz. Peygamber (s.a.)’in tebliğ ettiği dinin, -her ne kadar alemşumul olsa da- pratikte insanlara, bölgelere ve çağlara tanıdığı bir özgürlük boyutu vardır. Bu yüzdendir ki, aynı dinin değişik toplum, zaman ve mekanlardaki uygulamalarında bile bazı farklılıklar görülebilmektedir. En azından dinin emirlerinin yerine getirilmesinde kullanılan bazı araçlar ve tutumlar farklı bir dini hayat oluşturmaktadır. Böylece kültürleri yabancı olan toplumların dini anlayış ve pratikleri arasında şekli farklar ortaya çıkmaktadır. Hz. Peygamber’in söz ve davranışlarındaki değişime açık oluş ve esneklik, toplum kültürüne duyarlılık, kendi çağını yaşama anlayışı ve dünyaya bakış, bu realiteyi beraberinde getirmektedir. O’nun nasıl bir topluma gönderildiğine baktığımızda; gücünün zayıfı ezdiği, her türlü ahlaksızlığın yaşandığı, kadınların bir eşya gibi alınıp satıldığı, kız çocuklarının diri diri toprağa gömüldüğü, can ve mal güvenliğinin olmadığı, hak ve hukukun hiçe sayıldığı bir toplum olduğunu görürüz.² Böyle bir toplumu, 23 yıl gibi kısa bir zaman dilimi içinde dini, sosyal, siyasi, ahlaki açıdan değiştirerek bugün işte adına kavram olarak “açık toplum” denilen adaletin, eşitliğin, hoşgörünün hakim olduğu bir güven toplumu haline getirmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.)’in üzerinde titizlikle durduğu konuların başında; yine bugün “açık toplum”un temel ilkelerinden kabul edilen “kanunlar karşısında herkesin eşit olması” ilkesini uygulamadaki kararlığı gelir. Hz. Aişe Validemizden gelen şu rivayet bu hususu açıkça ortaya koyar: “Aişe radiyallahu anha şöyle demiştir: Mahzum kabilesine mensup, hırsızlık yapan bir kadının durumu Kureyş’i üzdü. "Onun hakkında Resulullah ile kim konuşur" denildi. "Buna Rasulullah'ın çok sevdiği Usame b. Zeyd'den başka kim cesaret edebilir?" dediler. Usame Rasulullah (s.a) ile konuştu. Bunun üzerine Rasulullah (s.a); "Ya Üsame! Allah'ın hadlerinden bir hadde şefaaf mı ediyorsun?" buyurdu. Sonra kalkıp halka hitaben şöyle dedi: "Şüphesiz sizden öncekiler, içlerinde itibarlı birisi hırsızlık yaptığı zaman bırakıverdikleri, zayıf birisi hırsızlık yaptığında ise kendisine had uyguladıkları için helak oldular. Allah'a yemin ederim ki eğer Muhammed'in kızı Fatıma (bile) hırsızlık yapsa elini keserim" buyurdu.³

Bu bağlamda başka bir rivayet de Hz. Ali (r.a.)’ın şu rivayetidir; Rasûlullah (s.a) beni Yemen'e hâkim olarak göndermişti. (Kendisine); Ey Allah'ın Rasûlu, sen beni

¹ Ebu Davud, sünne, 2.

² <http://www.dersimiz.com/eyazim/yazi.asp?id=93.11.04.2007>.

³ Ebu Davud, Hudud, 4.

gönderiyorsun ama ben daha çok küçüğüm ve nasıl hüküm vereceğimi bilmiyorum, dedim. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Allah senin kalbini (doğru hüküm verebilme yoluna) eriştirecek, dilini (doğru hüküm vermede) sabit kılacak. Binaenaleyh (mahkeme olmak üzere) huzuruna iki hasım geldiği zaman, birincisini dinlediğin gibi diğerini de dinleyinceye kadar hüküm verme. Bu (vereceğin) hükmün aydınlığa kavuşması için daha uygundur." (Hz. Ali sözlerine devamlı: O günden beri hâlâ bu tavsiyesine göre) "hâkimliğe devam ediyorum." yahutta-: "Bir daha hüküm vermekte terettüde düşmedim" dedi.¹ Konuyla ilgili bir başka hadis de İbn Abbas (r.a.)'dan gelmektedir: İbn Abbas (r.a.)'tan rivâyete göre, Mâide sûresi 42. ayeti olan "...Onlar arasında hükmedersen adaletle hükmet. Allah adil davrananları sever" ayeti Nadîr ile Kureyza arasındaki diyet hakkında indi. Çünkü Nadîrîlerin ölüleri şerefli sayılıyor ve tam diyet ödeniyordu. Kureyza oğullarının ölülerine ise diyetin yarısı ödeniyordu. Bu konuda davalarının halledilmesi için Rasûlullah (s.a.)'i hakem tayin ettiler ve o sırada yukarıdaki ayetler nazil oldu. Rasûlullah (s.a.) davalarını hak üzere gördü ve diyeti eşit kıldı.²

Hz. Peygamber'in örnek toplumunu kurarken insanlar arası ilişkilerde dikkat ettiği önemli özelliklerden birisi de eleştirilere açık olmasıydı. O her türlü fikrin açıkça söylenebildiği hoşgörülü insanıydı. Kendisinden zina yapma hususunda izin isteyen bir gence bile kızmadan, makul bir dille isteğinin ne kadar yanlış olduğunu örneklerle anlatmıştı.³ Ganimet mallarının taksimi esnasında bir adamın kendisine "Ya Rasulallah adalet et" demesi üzerine; sadece; "ben adalet etmezsem kim adalet eder" şeklinde cevap vermiş ve Hz. Ömer'in "Ya Rasulallah bana izin ver şu adamın boynunu vurayım" şeklindeki isteğine engel olmuştur.⁴

Son tahlilde diyebiliriz ki, bugün kavram olarak adına ister "açık toplum" diyelim veya farklı bir adlandırmada bulunalım, her şeyde olduğu gibi toplum yapısında da mükemmel kabul edilen gelinen noktada karşımıza Hz. Peygamber (s.a.) Efendimiz çıkmaktadır. O hoşgörüsü ile, uzlaşmacı kişiliği ile, insana verdiği değer ile, her durumda hak ve adaleti gözetmesi ile, ikili ilişkilerinde kalp kırmamaya son derece önem vermesi ile 23 sene gibi kısa bir sürede medeni, örnek bir toplum ortaya çıkardı. Bu toplum, adaletin, güvenin, emniyetin ve uzlaşma kültürünün timsali oldu. Bu gün insanlık bu örneğe her zamankinden daha çok muhtaçtır.

¹ Ebu Davud, Kada' (Akdiye), 6.

² Nesai, Kasame, 8-9.

³ Ahmed b. Hanbel, Müsned, V. s. 256-257.

⁴ Buhari, Edeb, 95.

İSLAM'DA İNSAN SEVGİSİ

N. Sabri AKIN*

Bismillahirrahmanirrahim.

Allah'a hamd, Rasulüllah'a salat ve selam ederim.

Sayın başkan, muhterem hazirûn, hepinizi saygı ve sevgi ile selamlıyorum.

İnsan toplum halinde yaşayan medeni bir varlıktır. O, yalnız başına bütün ihtiyaçlarını karşılayabilecek konumda yaratılmamıştır. İnsanlar, birbirleriyle yardımlaşarak hayatlarını sürdürürler.

Birlikte yaşamak durumunda olan insanların birbirlerine karşı bir takım hak ve görevleri vardır. Bir insanın birlikte yaşadığı insanlara karşı sevgi ve saygılı olması, görev ve hak anlayışına bağlıdır. Çünkü, insan çoğu kez aşırı isteklerinin etkisinde kalarak kişisel çıkarlarından başka bir şey düşünemez. Bunun için insanı başkalarına karşı olan görevlerini yerine getirmeye ve onları başkalarına karşı saygılı olmaya mecbur edecek bir etkene ihtiyaç vardır, o da dindir.

İnsan sadece et ve kemik yığınından ibaret bir varlık değil, ruh ve cisimden oluşan seçkin bir yaratıktır. Bu her iki yönünün de pek çok arzu ve istekleri vardır. İnsanın gerek bedenî ve gerekse ruhî ihtiyaçlarını ihmal etmesi mümkün değildir.

Tebliğimde; sevgi, barış ve kardeşlik dini olan İslam'da insan sevgisinden bahsetmeye çalışacağım. Dinimiz çok önemli ahlaki kurallar ortaya koymuştur. Bunların en önemlilerinden biri de insan sevgisidir.

İnsan sevgisi konusuna geçmeden önce, insan hakkında kısa malumat vermekte yarar vardır.

Kur'an-ı Kerim'in bir çok yerinde insanın üstünlüğünden söz edilir. İnsanın, ahsen-i takvim üzere yaratıldığı belirtilmektedir (Tîn, 4). Yüce Allah, yarattığı insana, meleklerin secde etmesini emretmiş (İsra, 61) ve ona ruhundan üflemiştir (Secde, 9; Hicr, 29; Sâd, 72). Yüce Mevla insanın şanını, şerefini yükseltmiş ve onu diğer yaratıklardan üstün tutmuştur (İsra, 70). Ayrıca ona sorumluluk yükleyerek onu

* DİB. Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı.

yeryüzünde halife yapmıştır.

Allah Teala, yeryüzünde temsilcisini yaratmak istediğinde meleklerle yaptığı söyleşiyi Kur'an şöyle haber vermektedir: **"Hani, Rabbin meleklerle, "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" demişti. Onlar, "orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamdederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz" demişler, Allah da, "Ben, sizin bilmediğinizi bilirim" demişti"** (Bakara, 30). Ayet-i kerimeyi dikkatlice inceleyecek olursak, Allah Teala'nın, meleklerle konuşurken, insanı Kendisinin yeryüzündeki vekili olarak tanıttığını görürüz. Avrupa ve bilimsel devrim sonrası hümanizmi bile insana böyle yüce bir nitelik ve değer verememiştir.

İnsan bizatihi değerli varlıktır. İnsanı değerli kılan, aklı, iradesi ve ruhudur. Her varlığın en kıymetli ve yüce kısmı ruhudur. Zira Yüce Allah insana ruhundan üflemiştir.

Diğer bir husus ta Yüce Allah bütün yaratıkları toplayıp, onlara emaneti arzettiğinde insanın dışındakiler, O'nun teklifini kabul etmeye yanaşamamaları ve bu sorumluluğu insanın yüklenmesidir. Yüce Allah şöyle buyuruyor; **"Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yükledi"** (Ahzab, 72). İnsanın yüklendiği emanet, başta akıl, irade ve iradeyi serbestçe kullanmanın gerektirdiği sorumluluklardır.

İnsanı diğer yaratıklardan ayıran özelliği iradesidir. Diğer bitki ve hayvanlar bunu yapamaz. İsteklerine ve fizyolojik ihtiyaçlarına karşı durabilen tek varlık insandır. İnsan kendisine verilen bu hürriyetle iyilik veya kötülük yapmakta, itaat veya isyan etmekte serbest bırakılmıştır.

İslam yaşayan insana değer verdiği gibi ölen insana da değer vermiştir. Hz. Peygamber, yanından geçen bir cenaze için ayağa kalkmış, orada bulunanların kendisine bunun bir Yahudi cenazesi olduğunu haber vermeleri üzerine, **"o da bir nefis (insan) değil miydi?"** (Buhari, Cenaiz, 50; Nesâi, Cenâiz, 45-47; İbn Mâce, Cenaiz, 35) diyerek, inancı farklı da olsa insan olması hasebiyle bizatihi saygıdeğer varlık olduğunu belirtmiştir.

Şeyh Galip; "Hoşça bak zatına kim zübde-i alemsin sen. Merdüm-i dide-i ekvan olan ademsin sen," (Abdülkadir Gölpinarlı, Şeyh Galip Divanı, 10) diyerek bu alemin özünün insan olduğunu söylemiştir. O halde insan küçük bir alem, alem dediğimiz de büyük bir insandır.

İnsan denen varlık, kainatın göz bebeğidir. "Sen kendini küçük bir varlık sanırsın, oysa sende en büyük alem dürülmüş vaziyettedir" mealindeki söz de Hz. Ali'ye izafe edilmektedir (Bknz. Elmalılı, VIII, 5936). İnsan, yeryüzünde halife olması sebebiyle şerefli kılınmıştır. Ancak onu bu şerefine erıştiren iman"dır, inanc"dır, Allah'a olan yakınlığıdır. Münafıkun süresi 8. ayette: **"...Şeref Allah'ın, Peygamberinin ve mü'minlerindir..."** buyurulmaktadır.

İnsanın en önemli özelliklerinden biri konuşan bir varlık olmasıdır.

Konuşmanın belirgin hususiyetlerinden biri, konuşanın zihniyetini ve iç dünyasını yansıtmasıdır. Anlayabilenler için konuşma, bir insanın kişiliğini, fikrini, kültürünü ve birikimini ele verir. Peygamber Efendimizin hayatı, insana verilen değer en güzel misalleriyle doludur. Hz. Peygamber’in insanlarla konuşma biçimini nakledenler, onun karşısındakine büyük değer verdiğini, dinlediği kişiyi bütün dikkatiyle kulak vererek dinlediğini, ifade etmektedirler. O’nun, birisine dönünce sadece başını çevirmediği, bütün vücuduyla döndüğü nakledilmektedir (Tirmizi, Menâkıb, 8).

Hz. Peygamber (s.a.v.), insanlar arasında ayırım yapmamıştır. Veda hutbesinde; **“Hepiniz Ademdensiniz, Adem de topraktır, Arab’ın Arap olmayana, Arap olmayanın Arab’a üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takva iledir”** (Tirmizi. Tefsir, 5; Menakıb, 73; Ebu Davud, Edeb, 11; Müsned, II, 361, 524) diyerek yeryüzündeki tüm insanların atasının bir olduğunu, küçükten büyüğe, kabileden milletlere varıncaya kadar farklılık gösteren insanlar arasında takvadan başka bir üstünlük ölçüsü olmadığını belirtmiştir.

Rasulullah Efendimiz (s.a.v), siyahi Habeşli Bilali, İslam’ın ilk müezzini yapmış, azatlı bir köle olan Üsame b. Zeyd’i sahabenin ileri gelenlerinin de içinde bulunduğu orduya komutan tayin etmiştir. O, savaş durumunda dahi, kadınlara, ihtiyarlara, çocuklara, sivillere, savunmasız insanlara, aman dileyenlere, esirlere, teslim olanlara, ibadethanelere, yeşillik alanlara asla dokunulmamasının gerektiğini söylemiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) insana insan olarak değer veren evrensel bir anlayış ortaya koymuştur. İnsana verilecek değer konusunda önemli olan, bu hedefe ulaşabilmektir. Her insanın insan olarak dokunulmaz haklarını tanımak ve haklarına saygı gösterebilmek gerekmektedir. Bunların başında muhabbet/sevgi gelmektedir.

Muhabbet/sevgi, sevme duygusu, bir kimseye veya bir şeye sevgi besleme hissidir. Sevgi, cemiyete huzur ve kardeşliği getiren ve insanların kalplerini birleştiren bir duygudur.

Sevgi, varlık sorusunun cevabı, mahlukat ağacının tohumu, gönlün ölümsüz meyvesi, kişinin harcadıkça çoğalan tek sermayesidir.

İbn Kayyım el-Cevziye’ye göre, “sevgi, kalbin azığı, ruhun gıdası, gözün nurudur. Sevgiden mahrum olan kimse ölümler sınıfından sayılır. Sevgi nurunu kaybedenler, karanlıklar denizinde yok olurlar. Sevgide başarılı olamayanlar, hayatlarını elem ve kederler içinde geçirirler. Sevgi, iman ve amellerin, bir takım makam ve hallerin ruhudur, özüdür. Bu duygudan mahrum olanlar, ruhsuz ceset gibidirler” (İbn Kayyım, Medaricu’s-Salihin, III, 4).

Kuran’ı Kerim’de ve sevgili Peygamberimizin hayatında, hayat için somutlaştıracağımız engin bir sevgi vardır. Kuran’ı Kerim’de kulun Allah sevgisi, Allah’ın kuluna sevgisi biçiminde tanıtılan, Allah’ın rahmetiyle tüm evreni ve yaratılışı kucaklayan sevgi, sözcüklerle tanıtılamaz; anlatmak için belki kelimelere dökülür. Ancak sevgi yaşanır, ve gönülden hayatı nurlandırır. Hayat, sevgi ile güzelleşir, esenlikle yaşanır olur.

İnsanın hemcinsleriyle arasındaki ilişki ve kaynaşmasının en önemli unsuru ve

toplumsal hayatın gelişip güçlenmesinin vazgeçilmez şartı sevgidir. Bu bakımdan Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflerde bütün Müslümanların kardeş olduğu vurgulanarak, onlar arasında güçlü bir sevgi bağı kurulması öngörülmüştür. Bu konuda Yüce Rabbimiz şöyle buyurmaktadır: **"Mü'minler ancak kardeşlerdir. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki size merhamet edilsin"** (Hucurat,10).

İslam dini özel anlamda, ırk, dil, renk, cinsiyet ayırımı gözetmeden inanan insanların kardeş olduğunu ilan etmiştir. Kişinin inancı etnik kökeni, sosyal statü ve konumu, ona yönelik davranışın niteliğinin belirlenmesinde etkin değildir.

Sevmek gönül işidir. Kitabımız kalplerin sevgiyle birleşmesine önem verir. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyruluyor; **"O, seni bizzat kendi yardımıyla ve mü'minlerle destekleyen ve onların kalplerini uzlaştırandır. Şayet yeryüzündeki şeyleri tümüyle harcasaydın sen onların kalplerini uzlaştıramazdın. Fakat Allah onların arasını uzlaştırdı. Şüphesiz o mutlak güç, hüküm ve hikmet sahibidir"**(Enfal, 62-63).

Allah'a inanmanın ruhumuza sağladığı güzellik sevgidir. Birbirimizi sevdiğe de Allah'a gerçekten inanmanın yoluna gireriz. Sevgi de selam, barış ve esenliği herkese ulaştırmakla oluşur. Hz. Peygamber şöyle buyuruyor; **"İman etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe iman etmiş olamazsınız..."** (Ebu Davud, Edeb, 142). Birbirimizi sevmenin ve aramızdaki sevgi bağlarını kuvvetlendirmenin kolay ve bereketli yolu selâmlaşmaktır. O halde selâmı yaygınlaştırmak, yani herkese selam vermek durumundayız.

Dünyamızda, yaşantımızın en üstün değeri olan sevgiden çok söz etmek, onun gücünü anlatmak, bireysel ve toplumsal hayatımız için yalnız ahlaki bir güzellik değil, aynı zamanda hayati bir zorunluluktur. Gerçek sadık mümin olmak istiyorsak, Allah katında değerli Müslümanlar olmayı diliyorsak, sevgi bağlarını güçlendirmek zorundayız. Sevgisiz ne mükemmel bir iman olur, ne birbirimize karşı hoşgörü ve tahammül oluşur. Sevgili Peygamberimiz (s.a.v); **"Müminler, birbirlerini sevmeye, birbirlerine yakınlıkta, şefkat gösterip birbirlerini koruyup kollamada bir vücut gibidirler. Vücudun herhangi bir yerinde bir rahatsızlık olduğunda; bunu, vücudun tüm uzuvları hisseder"** (Buhari, Edep, 27) buyurarak sevgi ve kardeşliği tavsiye etmiştir.

Medineli Evs ve Hazreç kabileleri arasında mevcut olan müthiş düşmanlık ve sonu gelmeyen kanlı savaşlar, onların İslam ile şereflenmeleri, Kur'an ayetleri ve Peygamber öğütlerinin tesiriyle sona ermiş, Yüce Allah da onların kalplerini birbirlerine yakınlaştırmış/sevdirmişti.

İnsanların farklı coğrafi ve kültürel ortamlarda hayat sürmeleri neticesinde düşünceler, inançlar, davranışlar, örf ve adetler farklılık arz edebilir. İslam, hiç kimseyi mensup olduğu ırk ve renginden dolayı ayıplamayı makul karşılamaz. Hz. Peygamber sahabi Ebu Zerr'in, annesinin siyah ırktan olmasından dolayı Bilal-i Habeşî'yi hakir görmesini şiddetle kınamış ve **"Sen, hâlâ kendisinde cahiliyle anlayışı bulunan bir kimsesin"** diye uyarmıştır (Bkz. Buhari, İman, 22; Müslim, Eyman, 38).

Toplum hayatında; her birimiz, karşımızdaki insanlardan sevgi, saygı bekler, bize karşı hoşgörölü olmalarını isteriz. Ancak başkalarından beklediğimiz bu davranışları yapıp yapmadığımızı çoğu zaman sorgulamayız. Hz. Peygamber (sav) söyle buyurmaktadır; **“Sizden biriniz kendi nefsi için arzuladığı bir şeyi mümin kardeşi için de istemedikçe kamil mümin olmaz”** (Buhari, İman, 7). Bu ifadeyi toplumsal hayatta ilke ve rehber edinen insanlar, gerçek mümin olmanın yolunu kendilerine açmışlardır. Bu itibarla, şerefli olan bir varlığa merhamet etmek, onları affetmek, onlara saygı ve sevgi göstermek, kişinin hem Rabbine hem de kendine karşı bir sorumluluğudur.

Bir ülkenin bireylerini ve nesillerini bir araya getirip kaynaştıran sevgidir. Sevgi ya anne-babanın evladını sevmesi gibi doğal olarak; ya da insanların adalet, cömertlik, edep, haya gibi ortak değer ve erdemlerde birleşmeleriyle iradi olarak gerçekleşir. Bu surette birbirini seven insanlar kendi mutluluğunu düşündüğü kadar diğer insanların yarar ve mutluluklarını da düşünürler. Böylece aralarındaki birlik ve kaynaşma daha da artar.

İnsan sevgisi açısından bakıldığı zaman, gerek Kur’ân-ı Kerim’de gerek Hz. Peygamber (s.a.s.)in sünnetinde insana ve insani değerlere zarar verebilecek hususların son derece etkin bir üslûpla yasaklandığı görülür. Hz. Peygamber şöyle buyuruyor; **“Müslüman, elinden ve dilinden insanların emin olduğu kimsedir”** (Buhârî, İman 5; Müslim, İman 64).

Hz. Peygamber, insanlar arasındaki ilişkilerin temelini sevgi ve saygı üzerine kurmuştur. **“Küçüklerimize merhamet ve sevgi, büyüklerimize saygı göstermeyen bizden değildir”** (Tirmizi, Birr, 15) buyurarak, insan sevgisini evrensel bir prensip olarak ilân etmiştir.

Ailede huzur ve mutluluğun tesisi için en önemli unsur karşılıklı sevgi ve saygıdır. Rabbimiz şöyle buyuruyor; **“Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de onun (varlığı ve kudretinin) delillerindedir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır”** (Rum, 21).

Susayanın suya, acıkanın yemeğe, uykusuz olanın uykuya duydukları sevgi, tabii sevgidir. Aynı şekilde, eş, çocuk, kardeş, dost ve tabiat sevgisi böyledir. Hz. Peygamber’in sevgi ile ilgili bir duası şöyledir: **“Allahım, senden hayırlar işlemeyi, kötülöklere işlememeyi, fakirleri sevmeyi nasip etmeni dilerim. Senden sevgini, seni sevenleri sevmeyi, senin sevgine yaklaştıran ameli sevmeyi dilerim”** (Tirmizi, Tefsir, 39; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 368, IV, 66).

Geleceğin büyükleri olan çocuklara sevgi ve şefkatle muamele etmek de mühim bir husustur.

Kur’ânı Kerim’e göre insandaki çocuk sevgisi yaratılıştan gelen bir sevgidir. (Bkz. Âl- i İmrân, 14) Allah Rasulünde bu sevgi daha coşkundu. O, hem bir insan olarak ve hem de Allah’ın elçisi olarak bu sevgisini kusursuz bir şekilde göstermiştir.

İnsan ruhunu olgunlaştıran manevî gıdalardan biri olan sevgi, özellikle

çocuklardan esirgenmez. Çocuk ruhunda her türlü iyiliği filizlendirecek olan şey sevgidir. Sevgiden mahrum olarak yetişen çocuklar katı yürekli ve zalim olmaya daha yatkındırlar. Bu mahrumiyet onların ruhunu kesinlikle olumsuz yönde etkiler.

İnsan sevgisi, kuru kuruya bir sevgiden ibaret değildir. Sevgi beraberinde fedakarlık, hoşgörü, saygı, affetme, merhamet vb. duygu ve düşünceleri ve davranış biçimlerini de gerektirir. Dolayısıyla sevgimizi davranışlarımızla da ispatlamamız gerekmektedir. Asıl sevgi sözde değil, özde oluşturulan sevgidir. Sevginin egemen olduğu toplumlarda, çorak araziler yeşerip verimli hale gelecek, tükenen ümitler yeniden gün yüzüne çıkacak, yoksullar/fakirler doyurulacak, yetimler himaye edilecek, düşenler kaldırılacak, komşuluklar yeniden canlandırılacak.

İnsanlar içerisinde sevgi ve himayeye en çok muhtaç olan kişiler, hiç şüphesiz ki yetimlerdir. Rabbimiz şöyle buyuruyor; **“Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, ancak ve ancak karınlarını dolduraya ateş yemiş olurlar ...”** (Nisa, 10). **“Öyleyse sakın yetimi ezme!”** (Duha, 9). Rasulullah (s.a.v) de, orta ve işaret parmağını birleştirerek **“Yetimin bakım ve gözetimini üstlenenle ben, cennette şöyle yan yana olacağız”** (Tirmizi, Birr, 14).

İnsanla Yüce Yaratıcısı arasındaki en önemli ilişki O'na imanla başlar, sevgiyle gelişir, bağışladığı nimetlere şükürle olgunlaşır ve güzelleşir.

Biz insanlar için en büyük mutluluk, Allah Teala'nın sevgisine ulaşmaktır. Çok seven ve çok sevilen anlamına gelen Vedûd isminin (Hûd, 90; Burûc, 14) kâinata yansımından sevgi/aşk meydana gelmiştir. Allah sevgisine ulaşabilmenin yolu, bu meşaleyi taşıyanlara doğru gitmek, onlarla buluşmak ve onları izlemekten geçmektedir. Yüce Allah şöyle buyuruyor; **“De ki: “Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir”** (Al-i İmran, 31). Ayet-i kerimeden de anlaşılacağı üzere Rabbimizin sevgisine ancak O'nun emirlerine uymak, Peygamber(s.a.v.)'in yolundan gitmekle ulaşılabilir.

İnsan sevgisi denince öncelikle akla kamil insan (örnek şahsiyet) Hz. Muhammed gelir. Onun sevgisi, herkesten daha ziyade olmalıdır. Nitekim, örnek nesil Ashab-ı kiram O'nu, kendi canlarından da çok seviyorlardı.

“İmanın tadını tatmak”, mümin olmanın derin huzurunu duymak, sevgi ehli olmanın zenginliğini yaşamak için Allah'ın sevgili Rasülü, üç maddeli bir program sunmaktadır. Bu üç esasın ikisi doğrudan, biri de dolaylı olarak sevgi ile ilgilidir. Bunlar; Allah ve Rasulünü her şeyden daha çok sevmek, sevdiğini sadece Allah için sevmek, tekrar inkâr hayatına dönmekten endişe etmektir (Buharî, İman, 9).

Ashab-ı Kiram'da olduğu gibi onlardan sonraki dönemlerde de Hz. Peygamber sevgisi eksilmeden devam etmiştir. Bu sevgi, her fırsatta ve çeşitli vesilelerle dile getirilmektedir.

İstiklal Marşı şairimiz Merhum Mehmet Akif şöyle diyor:

Dünya neye sahipse onun vergisidir hep,

*Medyûn ona cemiyeti, medyûn ona ferdî,
Medyûndur o mâsûma, bütün bir beşeriyet,
Yâ Rabb, bizî mahşerde bu ikrâr ile başret’.*

Doğumlarının 1436. sene-i devriyesini kutladığımız Hz. Peygamber Kur’an’da (Tevbe süresinin 128. ayetinde); **“Andolsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. O size çok düşkün, mü’minlere karşı da çok şefkatli ve merhametlidir”** şeklinde tanıtılmaktadır. O halde Alemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Muhammed’i çok sevmek, Onun gösterdiği nurlu yolda yürümek ve Ona çokça salat ve selam getirmek başlıca görevlerimiz arasında yer almaktadır.

Gönül hastalıklarımızın devâsı, Allah Teâlâ’nın salât ve selâm ettiği Peygambere ve sevdiklerine gönülden ve bütün varlığımızla selâm verebilmektedir: Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammed.

Toparlayacak olursak; iki önemli görevimiz var: Allah’ın emrine ta’zim, Mahlukata şefkat . Ortak paydamız insan unsurudur. İnsana insan olduğu için değer verme önem arz etmektedir.

Yaratandan ötürü tüm yaratıklara sevgi ve şefkatle yaklaşan, iyi, güzel ve yararlı işler üretenleri Allah da sever. Bu temel inanç olursa, sevgi gerçekleşecektir. Allah’ı seven, onun yarattığı varlıkları da sevecektir.

Yapılması gerekeni Marifetname sahibi İbrahim Hakkı Erzurumi şöyle ifade ediyor;

*Hiç kimseye hor bakma,
İncitme, gönül yıkma,
Sen nefsine yan çıkma,
Mevla görelim neyler,
Neylerse güzel eyler.*

Kuran’ı Kerim’de birçok ayette Allah’ın sevdiği ve yaptığı çirkin işlerden dolayı, sevgisinden uzak kıldığı kişiler anlatılır. Allah (c.c.), muttakileri (takva sahiplerini), tevbe edenleri, sabredenleri, ihsan sahiplerini, adaletle iş görenleri, ibadetlerini yapanları, tevekkül edenleri, her türlü pislikten temizlenip arınanları sever. Buna mukabil hainleri, zalimleri, fesatçıları, kafirleri, israfçıları, haddi aşanları, kibirlenip böbürleneni sevmez (Bkz. 2/222; 3/76; 5/42; 61/4; 9/108; 8/58; 5/54; 3/57; 4/107).

En büyük problemler sevgiyle çözülür. Kavgalar sevgiyle muhabbete dönüştürülür. Sevmek kaynaşmaktır, birleşmektir. Üstelik sevdiğe sevgi artar.

Bir toplumda sevginin neşvu nema bulması için; insanların kusurları araştırılmamalı, öfkeye hakim olunmalı, affedebilmeli, lanet /beddua etmemeli, kötü

zan beslememeli, şahsiyeti rencide etmemeli, alay etmemeli, sabırlı olmalı, eşler birbirlerine iyi davranmalı, çocuklara sevgi ve şefkat göstermeli, anne-babaya hürmet etmeli, yaşlılara saygılı olmalı, insanlara eziyet etmemeli ve komşuluk hukukuna riayet etmeli. Müslüman, seven ve sevilen kişi olmanın gayreti içinde olmalı ve sevgili insan olmak için gerekli fedakarlığı göstermelidir. Bunun en kestirme yolu Allah sevgisinden geçer.

Hadis-i şerifte şöyle buyruluyor; **"Allah bir kulu severse Cebrail'e şöyle seslenir. 'Allah filan kulu seviyor, sen de onu sev' Cebrail'de bu insanı sever ve o da gök ehline şöyle seslenir, 'Allah, filancayı seviyor, siz de onu sevin', onlar da o kimseyi severler. Sonra yeryüzündeki insanların gönlüne o kulun sevgisi konulur ve Müslümanlar arasında o kul sevilir"** (Buhari, Tevhid, 33). Bu şekilde, Allah'ın sevdiği insanı herkes sever.

Seven insanın özünde ve sözünde kin ve nefret yoktur. Tüm düşmanlıklar dışarıda kalır. Mevlana, oğlu Sultan Veled'e şöyle nasihatta bulunuyor: "Bahaeddin, eğer daima cennette olmak istersen, herkesle dost ol, hiç kimsenin kinini yüreğinde tutma. Senin düşmanının da seni sevmesini istersen, kırk gün onun hayrını ve iyiliğini söyle, o düşmanın senin dostun olur. Çünkü gönülden dile yol olduğu gibi, dilden de gönüle yol vardır." (Ariflerin Menkıbeleri, A. Eflaki, c.II, s. 393)

Dinimiz, her konuda olduğu gibi sevgi hususunda da bir ölçü getirmiştir. Kişi; eş, arkadaş, ebeveyn, evlat, vs. gibi şahısları veya mal, mevki makam gibi maddi şeyleri sevebilir. Bunlardan hiçbirinin Allah sevgisine denk veya ondan fazla olması meşru değildir. Bakara süresi, 165. ayette şöyle buyruluyor: **"İnsanlar arasında Allah'ı bırakıp da ona ortak koşanlar vardır. Onları, Allah'ı severcesine severler. Mü'minlerin Allah'a olan sevgisi daha güçlü bir sevgidir. Zulmedenler azaba uğrayacakları zaman bütün kuvvetin Allah'ın olduğunu ve Allah'ın azabının pek şiddetli olduğunu bir bilselerdi."** Yüce Allah kullarından, sevginin sadece kendisine tahsis edilmesini istememiştir. O'nun istediği, sevgide başka bir şeyin kendisine denk tutulmaması, en çok kendisinin sevilmesidir.

Hadis-i kudsî'de belirtildiğine göre, Allah Teâlâ kıyamet gününde **"Benim için birbirlerini sevenler nerede? Onları Arşımın gölgemden başka gölge bulunmayan bir günde (Arşın gölgesinde) gölgelendireceğim"** buyurur (Müslim Birr, 12).

Şu halde müslüman, her şeye ve herkese karşı, her türlü çıkar düşüncesinden uzak, sırf Allah rızası için, samimi bir sevgi besleme durumundadır.

İnsanlar arasındaki samimi dostlukların azalması, öfke, hiddet ve düşmanlıkların artması temelde sevgi eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Halbuki sevgi olsa, öfkeler diner, düşmanlık duyguları biter. Unutulmaması gereken bir husus da şudur; bütün erdemler, tüm iyilik ve güzellikler, sevgi ve samimiyet ortamında doğar ve gelişir. Sevgi ve samimiyet olmadan, yüce dinimizin hedeflediği erdemli hayat ve kâmil insan idealini yakalamak mümkün değildir.

İnsan sevgisine büyük önem veren Yüce dinimiz İslam'dan aldığımız ilham ile

kalplerimizi sevgi ile dolduralım. Allah sevgisiyle gönüllerimizi herkese açalım. Allah dostu Yunus Emre'nin ifadesiyle “Gelin tanış olalım. Yad isek bilişelim. Sevelim sevelelim. Dünya kimseye kalmaz”.

Beni sabırla dinlediğiniz için hepinize teşekkür eder, saygılar sunarım.

Hz. PEYGAMBER (SAV)'İN HADİSLERİNDE SEVGİYİ GELİŞTİREN UNSURLAR

Dr. Hüseyin İbrahim YEGİN*

Sevgi Kavramı

Sevgi, geçmişten günümüze kadar hakkında en çok konuşulan ve insanlar tarafından en çok yaşanan ama bir türlü tam olarak tarif edilemeyen çok yüksek bir duygudur. Yunus Emre, sevginin ileri ve yoğun yaşanan şekli olan aşkın tarif edilemediğini şu dizeleriyle ifade eder: **“Dört kitabın manasını okudum tahsil ettim. Aşka gelince durdum, bir ulu hece imiş.”**¹

Sözlükte insanı bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu olarak tarif edilen sevgi, şu anlamları içermektedir: 1- Bir kimseye veya bir şeye karşı yakın duygulu olmak 2- Hoşlanmak, zevk almak. 3- Birine âşık olmak. 4- Okşamak, öpmek. 5- Bir yerin şartlarına uygun gelmek. 6- Sevdalanmak, aşırı hevesli, tutkulu, arzulu olmaktır.²

Aslında sevgi sözcüğü, içinde nefret ve tiksindenin yer almadığı hemen hemen her duyguyu göstermek için kullanılır. Örneğin, basit bir yiyecek sevgisinden bir müziğe olan sevgiye, hafif bir sempatiden en yoğun yakınlık duygusuna kadar her şeyi kapsar.³

İnsan dış dünyayı sevgi ve akılla kavrar. Akıl gücü ona, yüzeyin altında kalan şeyleri anlamak ve objesiyle etkin ilişki kurarak objenin özünü kavrama imkânı verir. Sevgi gücü ise, ona kendisini bir başka insandan ayıran duvarı yıkıp aşma ve o insanı anlamasını mümkün kılar. Yani sevgi ve akıl, duygu ve düşüncelerin anlatımlarıdır. Sevginin gerçekleşebilmesi için şu temel unsurların bulunması gereklidir. Bunlar: İlgi, sorumluluk, saygı ve bilgidir. Zira bir insanı tanımadan ona sevgi ve saygı göstermek mümkün değildir.⁴

Duyguların tarif ve anlatımında sübjektifliğin daha hâkim bir rol oynadığı

* Harran Ün. İlahiyat Fak. Din Psikolojisi Anabilim Dalı.

¹ Tatçı Mustafa, **Yunus Divanı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, c.I, s. 87.

² Türkçe Sözlük I-II, “Sevgi” kelimesi, TDK yayınları, Ankara, 1988, c.II, s. 1289; Doğan Mehmet, **Büyük Türkçe Sözlük**, “Sevgi” mad., Beyan yayınları, İstanbul, 1988, s. 986.

³ Erich Fromm, **Kendini Savunan İnsan**, Say yayınları, İstanbul, 1996, s. 101.

⁴ E. Fromm, **a.g.e.**, s. 101-102.

söylenbilir, ama her sübjektif davranış ve tavırda, objektif temaların büyük bir rolü olduğu da göz ardı edilmemelidir. Her şeyden önce insan sosyal bir varlıktır. Bu nedenle onun davranış ve tavırlarında, obje olarak kabul edilen toplumun büyük bir rolü vardır. Bu yüzden sevgi hakkında söylenenler bu noktadan hareketle ele alınmıştır. Psikolojinin incelediği konulardan biri olan sevgi, bazı psikologlar tarafından doğuştan geldiği ifade edilirken, bazıları tarafından ise sonradan öğrenme yoluyla kazanıldığı ileri sürülmüştür. Esas itibariyle sevgi, potansiyel olarak doğuştan olmakla birlikte, içeriğini, biçimini kazandıran aile ve kültürel şartlardır.¹ Psikoloji ve Eğitim bilimi, insanın, yetiştiği çevrenin, geleneklerin, sahip olduğu kabiliyetlerin, fiziksel ve fizyolojik özelliklerin, bireyin sevgi duygusunun oluşumunda ve gelişiminde önemli ölçüde rol oynadığını ortaya koymaktadır. Sevgi ve korku gibi konular psikoloji ve sosyal psikolojide heyecanlar veya kişinin davranışlarını belirleyen dinamik faktörler olan motivasyonlar içinde ele alınıp incelenmektedir. Heyecanlar ve heyecanlılık motivasyon sürecinin birbirinden ayrılmaz yönleridir. Güçlü motifler heyecan taşırlar, sevgi de bireyde güçlü motivasyon oluşturan psikolojik bir unsurdur.²

Sevgi konusuyla ilgili olarak İslâm âlimlerinin de doyurucu açıklamaları mevcuttur, İslâm düşünürleri genel itibariyle sevgiyi, kişinin gayreti ile ulaşabileceği makamlardan biri olarak kabul etmişler; bu makama ulaşma yollarını teşvik etmeyi de ihmal etmemişlerdir.³ Burada örnek teşkil etmek üzere İmam-ı Gazâlî'nin düşüncelerine kısaca yer vereceğiz. Gazâlî'ye göre sevgi, “İnsan tabiatının haz veren şeye duyduğu ilgi” demektir, bu ilginin en güçlü derecesine aşk denir. Ancak bilinebilen, algılanabilen şeyler sevilir. İnsan önce kendini ve kendi varlığının devam edip gelişmesine, yetkinleşmesine katkıda bulunan şeyleri sever. Sevginin diğer bir türü kişinin kendisine iyilik ve ikramda bulunanları sevmesidir. Öte yandan aralarında fiziksel, duygusal, ruhsal vb. yönlerden benzerlik ve uyum bulunanlar da birbirlerini sever. Sevginin en yüksek derecesi, çıkar sağlama düşüncesi olmaksızın bir kimseyi veya bir nesneyi, sırf ondaki iyilik, güzellik, yetkinlik gibi güzel nitelikler dolayısıyla sevmektir. Çünkü güzelliği algılayabilen herkes için güzellik, özü gereği güzel olduğu için sevilir. Yine insan iyiliği de iyilik olduğu için sever; bundan dolayı iyilik yapan kimse sırf iyilik yaptığı için sevilir.⁴

Gazâlî, sübjektif yani içsel bir yaşantı olan sevgi duygusunu, kökü son derece sağlam, dalları göklere doğru yükselmiş, meyveleri gönüllerde, dilde ve organlarda yani davranışlarda görülen hoş bir ağaca benzetir. Bu engin ve şümüllü sevginin, insanı sevdikleriyle dostluğa, onlara yardımcı olmaya, canıyla, malıyla ve diliyle sevdiklerine zarar vermekten sakınmaya yönelttiğini de ifade eder.⁵

Öncelikle Allah ve Peygamber Sevgisi

¹ Ankaş Aydın, **Ruh Sağlığı ve Davranış Bozuklukları**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1992, s. 37; Ayrıca bkz., Göka Erol, **Bilimlerin Vicdanı Psikiyatri**, Ütopya yayınları, Ankara, 1999, s. 130-135.

² D. Krecch, **Sosyal Psikoloji**, s. 47

³ İz Mahir, **Tasavvuf**, İstanbul, 1969, s. 91.

⁴ DİA, c.30, s.386-389 Muhabbet maddesi.

⁵ Gazâlî, **İhya**, IV, 592.

Her insanda, doğuştan bir güzellik eğilimi ve güzel olana karşı bir sevgi besleme eğilimi vardır. İşte bunun içindir ki, insanda Allah sevgisi fitridir. Bu sevgi, insanın kendisinde Allah’ın nimetlerini görmesiyle ortaya çıkar. Sevgiler eğer bir derecelendirmeye tabi tutulursa, hiç şüphesiz ki, en başta hayır ve saadetin kaynağı olan “Allah Sevgisi” yer alır. Allah ve Resûlüne karşı olan sevginin gereği de itaat, ibâdet, emirlere uymak ve ilâhî yasaklardan kaçınmaktır.¹ Dinimiz genel bir prensip olarak da **“Kişi sevdiğiyle beraberdir.”**² anlayışını kabul etmiştir. Ayrıca Peygamberimiz (sav): **“Allah ve Resûlünü seveni, Allah ve Resûlü de sever.”**³ Ve yine **“Sizden biriniz Allah ve Resûlü ona her şeyden daha sevimli olmadıkça iman etmiş sayılmaz.”**⁴ buyurmuştur. Allah Teâlâ; **“(Resûlüm) de ki eğer siz Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın”**⁵ buyurmuş ve kendi sevgisine ancak emirlerine uymak, Peygamberi’nin yolundan gitmekle ulaşabileceğini haber vermiştir. Allah ve Peygamber sevgisinin kaynağı hiç şüphesiz imândır. İnsan için güveneceği, sığınacağı ve kendisine iman etmekle huzur bulacağı yegâne güç sahibi Allah’tır. Bunun için de O’nun sevgisi her şeyin üstünde olmalıdır. Elbette fitri olan sevgi duygusu, her sevgi basamağında, farklı süreçlerde görülebilir. Özellikle eş ve çocuğa karşı olan sevgi belirtileri daha net görülmektedir. İnsanın doğal meyilleri ve bunlara karşı olan sevgisi de doğaldır. Susayan birinin suyu, aç olanın yemeği, uykusu gelenin uykuyu sevmesi, eş sevgisi, anne-baba ve çocuk sevgisi... gibi. Bu sevgiler aşırı olmadığı ve Allah’ı hatırlamaktan ve O’nu sevmekten alıkoymadığı sürece meşrudur.⁶

Allah ve Peygamber sevgisine kısaca değindikten sonra, doğrudan insanlar arasındaki sevgi ve bunu geliştiren unsurlar üzerinde duracağız. Yani insanın, ailesiyle, çocuklarıyla, içinde yaşadığı toplumla arasında olan sevginin geliştirilmesini sağlayan hususları ele almaya çalışacağız.

Şimdi bu açıklamalardan sonra Peygamber (sav)’in davranışlarında ve tavsiyelerinde sevgi motiflerini ve sevgiyi geliştiren unsurları örnekleriyle görelim.

Hz. PEYGAMBERİN SÜNNETİNDE SEVGİYİ GELİŞTİREN UNSURLAR

Sevgi; kişinin ailesini, akrabalarını, içinde yaşadığı cemiyeti sevmesi, ona hizmet etmesi, vatanını sevmesi ve nihayet top yekûn insanları sevmesidir. Sadece insanları değil, çevreyi, ağacı, denizi, taşı, toprağı ve her şeyi sevmesidir. Yani Allah namına sevmesidir. İşte hakiki sevgi de budur.

Günümüz psikologların ve eğitimcilerinin ısrarla üzerinde durdukları bir husus, insanlar arasında sevgiye olan ihtiyaçtır. Bu ihtiyacın önemini belirtmek için sevgiyi,

¹ Erdem Hüsamettin, **Ahlâk Felsefesi**, Hü-Er yayınları, Konya, 2003, s. 130-131.

² Buhari, Edeb, 95-96, Müslim, Birr,165.

³ Tirmizi, Cihad, 26.

⁴ Müslim, İman, 67, 70; Buhari, İman, 9, 14; İkrâh, 1.

⁵ Âl-i İmrân, 31.

⁶ Küçük Raşit, **Sevgi Medeniyeti**, Rehber Yayıncılık, Ankara, 1991, s. 142-154.

insanın ekmeğe, suya ve hatta havaya olan ihtiyacına benzetirler. Bu benzetme asla mübalağalı değildir. Meselâ sevgi görmeyen çocukların karakter, zekâ ve kabiliyetler yönüyle gelişmeyeceği, çocuğun zamanla bencilleşeceği, duygusal özelliklerinin yeterince inkişâf etmeyeceği belirtilmiştir. Çocukların dil gelişimi ve başkalarıyla olumlu iletişim kurabilmeleri sevgi ortamında yetişmelerine bağlıdır. Sevgisiz yetişen çocuklar, başkalarının yardımını isteyemezler. Bu yüzden hayatları boyunca bunun eksikliğini ve bu eksiklikten meydana gelen bir çok sosyo-psikolojik sıkıntılar çekerler.¹

Şimdi sevgiyi geliştiren unsurları sünnetteki uygulamalarıyla sırasıyla görelim:

1- Mü'minlerin Birbirlerini Sevmesi ve Yardım Etmesi

Birbirini sevmek İslâmiyet'in özünde vardır. Sizden biriniz kendisi için sevip istediğini kardeşi için de sevip istemedikçe imân etmiş sayılmaz, meâlindeki hadis bütün kaynaklarda geçmekte² ve ahlâkın temel ilkelerinden biri olarak kabul edilmektedir. İslâm sevgi ve kardeşliğinin önemini dile getiren Resûlullah (sav) bunu şu sözleriyle ifade eder: “Nefsim kabza-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki sizler birbiriniz sevmedikçe imân etmiş olmazsınız, imân etmedikçe cennete giremezsiniz”³

Yine bunu teyit eden başka bir hadiste Resûlullah (sav): “Bütün mü'minleri birbirlerine sevgide ve merhamette, lütuf ta ve yardımlaşma hususlarında sanki bir vücut misâli görürsün. O vücudun bir organı hastalanınca, vücudun diğer kısımları birbirlerini hasta organın elemine ortak olmaya çağırırlar.”⁴ buyurmaktadır. Toplum içinde böylesi bir sevgi bağı, beraberinde bireyler arasında karşılıklı emniyet ve güveni getirir ki, sevgi ve güven, toplum hayatında barışın teminatıdır.

Toplum içindeki böylesi sevginin âhirete yönelik karşılığını ne şekilde alacağını Peygamber (sav) şu şekilde dile getirir: Allah için birbirini seven ve bu sevgiyle buluşup ve bu sevgiyle ayrılanlar mahşer gününde Allah'ın özel konukları olarak ağırLANacak yedi zümre içinde gösterilmiştir.⁵

2- Sevginin İzhâr Edilmesi

Sevginin hem sözlü olarak hem de davranış olarak karşı tarafa gösterilmesi fertler arasındaki sevginin gelişmesine ve büyümesine sebep olacağı bir gerçektir. Zira sevginin söz ve davranışlarla ifade edilmesi, bireylerin birbirlerine olan sevgilerinin güçlenmesini, devamlı olmasını ve aralarında güven duygusunun oluşmasını sağlayacaktır.

İnsan ruhunu olgunlaştıran manevî gıdalardan biri olan sevgi, özellikle

¹ Ankay, a.g.e., s. 37.

² Buhari, İman, 7; Müslim, İman, 71-72.

³ Müslim, İman,49, Ebu Davud, Edeb, 13.

⁴ Buhari, Edeb, 27.

⁵ Buhari, Ezan,36; Müslim, Zekat, 91; Tirmizi, Zühd, 53; Ayrıca bkz., Canan İbrahim, **Çocuk Terbiyesi**, Cihan yayınları, İstanbul, 1996, s. 100-105.

çocuklardan esirgenmez. Çocuk ruhunda her türlü iyiliği filizlendirecek olan şey sevgidir. Sevgiden mahrum olarak yetişen çocuklar katı yürekli ve zalim olmaya daha yatkındırlar. Bu mahrumiyet onların ruhunu kesinlikle olumsuz yönde etkiler.

Hız. Peygamber de çocuklara karşı izhar edilecek şefkat ve sevgi üzerinde ısrarla durur, şiddetle buna teşvik eder: **“Küçüklerimize şefkat etmeyen bizden değildir”¹** **“Çocuklarınızı çok öpün, zîrâ her öpücük için size cennette bir derece verilir ki, iki derece arasında beş yüz yıllık mesâfe mevcuttur. Öpücüklerinizi sayarlar ve sizin için yazarlar.”²** Hz. Ebu Bekir (ra) kızı Hz. Aişe’ye uğradı. Aişe hummaya yakalanmış, hasta idi. “Kızım nasılsın?” diye hatırını sordu ve yanağından öptü.³

Hemen belirtmeliyiz ki, Resûlullah’ın çocuklara olan sevgisi, kalpte kalan, davranışa dönüşmemiş bir sevgi olmayıp, fiile dökülen, başkalarının görülen, çocuklar tarafından hissedilen ve fiilen yaşanan bir sevgidir. Yani Aleyhissalâtu vesselâm rûhunun derûnunda beslediği samîmî duygularını öpmek, kucaklamak, dizine oturtmak, başından okşamak, şakalar yapmak: dil çıkarmak, saçından tutmak, isim takmak, yüzüne ağzından su püskürtmek; ikramda bulunmak, selam vermek, selamlarını almak, omzuna almak, sırtına bindirmek, göğsüne çıkarmak, çocuksu konuşma ve telaffuzla hitâp etmek, bineğine almak gibi çeşitli davranış şekilleriyle göstermiştir. Bu türden sevgi ve şefkat davranışlarını, Resûlullah, sâdece kendine yakın olan çocuklara değil, bütün çocuklara göstermiştir. Yine bir seferinde çocuklarını öpmediklerini söyleyen bedevîlere Hz. Peygamber’(sav)’in tepkisi: **“Allah kalplerinizden merhameti çıkardı ise ben ne yapabilirim?”⁴** demek olmuştur.

Burada şunu ifade etmeden geçemeyeceğim; toplumumuzda bilhassa Anadolu’nun farklı yörelerinde hâlâ devam etmekte olan bazı geleneklere göre, anne veya babanın çocuğunu büyüklerinin yanında kucığına alıp sevip öpmesi saygısızlık olarak algılanmaktadır. Neden bir anne ve baba yavrusunu evin büyüklerinin yanında sevip okşayamaz, onu “evladım”, “yavrum” diye bağırma basıp öpüp koklayamaz? Gerçi büyük ölçüde etkisini yitirmiş olan bu geleneğin dinimizin prensiplerine aykırı bir davranış olduğunu vurgulamak yerinde olacaktır.

3- Sevginin Sözle İfade Edilmesi

Sevgi bazen davranışlarla dışa vurulmak istense de başarı her zaman istenilen düzeyde olmaz. Bu, bazen “ifade” eksikliğinden, bazen de sevgiye muhatap olanın “algılama” zaafından kaynaklanan bir durumdur. Yani sevginin elle tutulabilir, gözle görülebilir hâle gelememesinde sevenin de, sevileninin de etken olması söz konusu. Bu sebeple, kalpte beslenen, davranışlara dökülen sevginin, sözle de ifade edilmesi en güvenli yoldur. **“Biriniz, mümin kardeşini sevdiği zaman bunu ona haber versin”⁵** hadisi bu gerçeğe işaret etmektedir. Zira kişi kardeşine kendisini sevdiğini

¹ Müstedrek, 1, 62, Ebû Dâvûd, Edeb 66.

² Zeyd İbnu Ali İbni Huseyn İbni Ali İbni Ebi Tâlib, **Müsnedu Zeyd İbnu Ali**, Lübnan, 1966, s. 505.

³ Ebu Davud, Edeb, 146, 147.

⁴ Müslim, Fadâil, 64.

⁵ Tirmizi, Zühhd, 54

söyleyince, bu sayede onun kalbinin kendine meyletmesini sağlar ve sevgisini celbeder. Bu durum aralarındaki sevgi ve güvenin artmasına sebep olur.¹ Hz. Enes (ra) anlatıyor: Resûlullah (sav)'in yanında bir adam vardı. Derken oradan bir adam geçti. Yanındaki adam: Ey Allah'ın Resûlü! Ben şu geçeni seviyorum. Peygamber (sav): "Peki kendisine haber verdin mi?" diye sordu. "Hayır!" deyince, "O'na haber ver." dedi. Adam kalkıp gidene yetişti ve: "Seni Allah için seviyorum." dedi. Adam da: "Kendisi adına beni sevdiğin zât da seni sevsin!" diye mukabelede bulundu.²

Aile içerisinde annenin ve babanın çocuğuna, "seni çok seviyorum yavrum!" diye hitap etmesi, çocuğun bilinçaltına; "sen de, anneni, babanı, kardeşlerini ve insanları sev." şeklinde yerleşecek ve zamanı geldiğinde olumlu bir sevgi davranışı halinde kendini gösterecektir. Nitekim Hz. Peygamber (sav) torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i kucığına alarak onlara karşı sevgisini şöyle dile getirmiştir: **"Allah'ım! Ben onları seviyorum, onları sen de sev ve başkalarına da sevdır."**³

4- Evlenmek ve Eşler Arası Takdir Edici Sözler

Kur'an- Kerîm evlenmeye dayalı aile kurumunun temelinde psikolojik tatmin, sevgi ve merhamet öğelerinin yer aldığı vurgusunu yapmaktadır: **"Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindedir."**⁴ Ayet, bir yandan bir vakiayı dile getirirken öte yandan da olması gerekeni öğretmektedir. Evet, evli çiftler arasında var olan sevgi ve merhamet bağı yaratılışın bir oluşumudur. Eşler arasındaki cinsel sevgi, hayat ve neslin devamı için mutlaka gerekli, kemâle erdirici ve ilâhî aşka geçiş dönemi için de bir basamak olmaktadır. Eşler birleşmek suretiyle hayata bağlanır ve fedakârlık etmesini de öğrenerek de olgunlaşırlar.⁵

Resûlullah (sav) de konuyla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: **"Sevenler için nikâh kadar sevgiyi artırıcı hiç bir şey görülmedi."**⁶ Ve yine başka bir hadiste: El-Muğîre bin Şu'be, bir kadınla evlenmek istedi. Bunun üzerine Peygamber (sav) ona: "Git o kadına bak. Çünkü bakman (evlendiğinizde) aranızda ülfet ve sevginin devam etmesi için daha uygundur." buyurdu.⁷

Bununla birlikte aile içinde eşlerin birbirlerine yöneltilecekleri güzel bir sevgi sözü, küçük bir hediye, birbirlerini takdir edici tavır ve davranışlar, eşler arasındaki sevgi gelişiminin önemli ve devamlı bir sürecini temin eder. Bir koca, hanımına duyduğu sevgiyi zaman zaman dile getirmeli, ona yaptığı ve ilerde yapmayı düşündüğü iyilik ve güzellikleri anlatmalıdır. Zaman zaman şakalar yapmalı, mizahî mevzular

¹ Canan İbrahim, **Kütüb-i Sitte**, c. 9, s. 361.

² Ebu Dâvud, Edeb, 122.

³ Tirmizi, Menakıb, 30.

⁴ Rûm, 21.

⁵ Kaynak Mesut, **Kur'an'da Sevgi**, İstanbul, 2003, s. 10.

⁶ İbn Mâce, Nikah, 1.

⁷ İbn Mâce, Nikah, 9.

anlatmalı böylece evin içinde samimi ve sevgi dolu bir hava meydana getirmelidir.¹ Ayrıca İslâm, eşler arasında muhabbetin artmasına sebep olacak davranışları sevap kazandırıcı davranışlar olarak değerlendirir. Zira Resûlullah (sav): “En mükemmel mü'min, ahlâkı en güzel mü'mindir. Hayırlınız, hanımlarına karşı da hayırlı olanınızdır.”² buyurmaktadır.

5- Hediyeleşmek

Hediyeleşmek insanlar arasında samimiyetin, sevginin, güvenin bir somut göstergesidir. Birey bu sayede sevgisindeki kararlılığın ve devamlılığın mesajını karşı tarafa iletmış olur. Ayrıca zamanımızda körelmekte olan komşuluk ilişkilerinin yeniden güçlenmesine, toplumsal barış ve sevginin gelişmesine önemli katkılar sağlayacaktır.

Hz. Âişe (r.anha)'den rivayet edildiğine göre: “Hz. Peygamber (s.a) hediye kabul eder ve karşılığında hediye verirdi.”³ Yine Resûlullah (sav)'in: “Ey mü'min hanımlar! Sizden biri (kendisine verilen) kızartılmış koyun (et) parçası dahi olsa komşusu olan kadının verdiği hediyeyi küçümsemesin.” Veya “Ey mü'min kadınlar! Sizden biri kızartılmış bir koç paçası da olsa, komşusuna hediye vermeyi küçük görmesin”⁴ şeklindeki ifadeleri hem hediyeyi verenin, hem de alanın hediyeyi küçük görmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Buradan da anlaşılıyor ki hediyeğin büyüğü, küçüğü olmaz. “Yarım elma gönül alma”, “Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır.” şeklindeki atasözlerimiz bunu en güzel bir şekilde anlatmaktadır.

6- Ziyaretler ve Davetler

Ziyaretleşmeler ve davetler insanları birbirine bağlayan mutluluğu ve üzüntüyü paylaşmanın en etkili yollarıdır. Bunlar bireyler arasında sevgi ve kardeşliği geliştiren ve besleyen, fertler arasında dostluk ve güven bağlarını güçlendiren en önemli faktörlerin başında gelmektedir.

Hastaları ziyaret etmek, onların gönüllerini almak, onlara moral vermek, hem hastanın sağlığı açısından hem de hasta sahipleri açısından büyük bir moral kaynağı olduğu bir gerçektir. (Abdullah) İbn Abbas'dan, şöyle demiştir: Peygamber (sav) hasta bir adamı ziyaret ederek: “Canın ne çeker?” diye sordu. Adam: Buğday ekmeğine iştahım var dedi. Peygamber (sav): “Kimin yanında buğday ekmeği varsa, kardeşine göndersin.” buyurdu. Sonra Peygamber (sav): “Birinizin hastasının canı bir şey çektiği zaman, hastasına onu yedirsın” buyurdu.”⁵ Yine Resûlullah (sav) bir hadislerinde: “Ziyaret için bir hastanın yanına girdiğinizde iyileşeceğini söyleyerek moralini yükseltin, gerçi bu söz hiçbir şeyi önlemez fakat hastanın gönlünü hoş eder.”⁶

¹ Kandemir Yaşar, **Mutlu Bir Yuva İçin**, İstanbul, 1981, s. 118-119.

² Tirmizi, Radâ, 11.

³ Ebu Davud, Büyü, 80.

⁴ Muvatta, Sıfatu'n-Nebî, 10; Sadaka, 1.

⁵ İbn Mâce, Cenâiz, 1.

⁶ Tirmizi, Tib, 35.

Buyurmakla, hastaya moral vermenin önemine dikkat çekmiştir.

Bununla birlikte çağrılan dâvetlere katılmak da toplumu birbirine bağlayan dinamikler arasında yer alır. Bununla ilgili olarak Resûlullah (sav) şöyle buyurdu: “Biriniz düğün ve ziyafet yemeğine davet edildiğinde, icabet etsin!”¹ Zira düğünler ancak, cemiyetteki fertlerin katılımıyla gerçekleşir ve bir anlam ifade eder. Ayrıca Resûlullah (sav)’ın: “Çağrıldığınız zaman davete icabet ediniz.”² şeklindeki ifadeleri bu türden davetlere icabet etmeyi gerektirmektedir.

7- Akrabalık Bağlarını Devam Ettirme

Akrabalık bağlarının devam ettirilmesi hem bireyin hem de toplumun sevgi, bağlılık ve güven duygularının sağlıklı bir şekilde devam ettirilmesini sağlayan önemli faktörlerden biridir. Aile, akraba, hatta baba dostlarıyla ilişkilerin sürdürülmesi, gelecek nesillerin sevgi, güven ve kardeşlik ortamı içerisinde devam etmesini sağlayacaktır.

Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Soy ve sopunuzu öğreniniz ki ziyaret edip tanışıp görüşüp akrabalık bağlarınızı koparmamış olursunuz. Çünkü akrabalar arası bağların koparılması aile içinde sevgi, malda bolluk ve ömrün uzamasına sebeptir.”³ Akrabalık bağlarını devam ettirmeyenleri Resûlullah (sav) şöyle ikaz etmektedir: Bunun yanı sıra **“Akrabası ile ilgisini kesen Cennete giremez.”**⁴

8- Selamlaşmak (Selâmı Yaygınlaştırmak) ve Tanışmak

Selam vermek, insanın karşı taraftakini tanıması ve ona değer vermesinin bir göstergesidir. Yani, selam veren kişi, bu haliyle selam verdiği kimseye değer verdiğini, onu kendisi gibi gördüğünü, kendisinden ona herhangi bir zarar gelmeyeceğini karşı tarafa verdiği selam yoluyla iletmiş olur. Kendisine selam verilen kimse de benzer bir şekilde mukabelede bulunmakla, aynı duygu ve düşüncelerini belirtmiş ve ona teşekkür etmiş olur. Bu durum iki insan arasında sevgi ve kardeşliğin temellerinin oluşmasına ve aralarındaki sevginin artmasına sebebiyet verir.

Ebû Hüreyre (ra) şöyle demiştir: Resûlullah (sav): “Ben size bir şey göstereyim mi; onu yaparsanız sevişirsiniz? Aranızda selâmı yayın.” buyurdular.⁵ Bir kimse Resûlullah’a: İslâm’ın en hayırlısı hangisidir? diye sordu. Resûlullah (sav): “Yiyecek yedirmen, tanıdığına tanımadığına selâm vermendir” cevâbını verdi.⁶ Yine Resûlullah (sav) buyurdu ki: “Selamlamayı çoğaltıp yaygınlaştırın, (muhtaçlara) yemek yedirin ve Allah’ın size emrettiği gibi kardeşler olunuz.”⁷

¹ Darimi, Nikah, 23.

² Tirmizi, Nikah, 11.

³ Tirmizi, Birr ve Sıla, 49.

⁴ Tirmizi, Birr ve Sıla, 10.

⁵ Müslim, İman, 93, Tirmizi, Sıfatü'l-Kıyâme, 56.

⁶ Buhari, İman, 6, 20.

⁷ İbn Mâce, Et'ime, 1.

Ayrıca selamlaşma sonrası tanışmak da kişiler arasında sevgi ve samimiyetin daha da artmasına sebep olacaktır. Bir rivâyete göre Peygamber (sav): “Bir kimse bir kimseyle arkadaşlık kurarsa, tanışmak isterse, o kimsenin ismini babasının ismini ve kimlerden olduğunu sorsun; çünkü bu, daha samimi bir yakınlığa sebep olur.”¹ Buyurarak bu şekilde birbirleriyle tanışan insanların anlaşmalarının karşılıklı sevgi ve saygı duymamalarının daha kolay olacağını vurgulamıştır.

Sevgide İtidâl

Her şeyde olduğu gibi sevgi hususunda da itidali elden bırakmamak gerekir. Çünkü sevginin bir özelliği de sevdiğimiz kişinin hatalarını görmemizi engellemesidir. “Bir şeye karşı sevgin seni kör ve sağır eder (de onun eksikliklerini görmez, kusurlarını işitmez olursun).” hadisi bunu ifade etmektedir.² Şüphesiz burada mecâzi bir anlam vardır. Göz görür, kulak işitir, akıl ise görülenin, işitilenin gereğini yapmaya yöneltir insanı. İşte sevgi bu noktada devreye girer ve kişiyi gerektiği gibi davranmasını engelleyici bir rol oynar. Kısaca aşırı sevgi aklın fonksiyonlarını kısıtlayıcı bir özelliğe sahiptir.

Ayrıca, fertler arasındaki aşırı sevgi ve bu sevgiden kaynaklanan aşırı güven duygusu, ileri doğabilecek dargınlık ve düşmanlıklarda her iki taraf için de bir blöf unsuru haline gelebilir. Bu konuda, aşırılığa gitmememiz gerektiğini şu hadis bize güzel bir şekilde açıklamaktadır: **“Dostunu severken ölçülü sev, günün birinde düşmanın olabilir. Düşmanına da buğzunu ölçülü yap, günün birinde dostun olabilir.”**³

Sonuç

Sevgi, bir kimseye veya bir şeye muhabbet besleme hissidir. Sevgi, insanlarda doğuştan bulunan bir duygudur. Sevgi, topluma huzuru ve kardeşliği getiren birleştirici bir unsurdur. Kur'an, kalplerin sevgi ile birleşmesine önem verir. Mü'minin gönlü sevgi ile doludur. Allah Teâlâ iman edenlerin kalplerini sevgi ile birleştirmiş, onları bu sevgi ve bağlılıkla güçlendirmiştir. Cenab-ı Hakk şöyle buyuruyor: **“Ve kalplerinin arasını sevgi ile birleştirdi. Yoksa yeryüzünde ne varsa hepsini harcasaydın, yine onların kalplerini birleştiremezdin. Fakat Allah, onların arasını sevgi ile birleştirdi...”**⁴

Resûlullah (sav) insanların birbirlerini sevmesine ve aralarındaki sevginin artmasına vasıta olan yolları göstermiştir. Bunlar hayatımızda uygulandığı zaman fert ve toplum olarak gönül dünyamızda ma'kes bulacaktır.

Müslüman'ın görevi, sevgisini iyiye, güzele ve meşrû olana yöneltmektir.

¹ Tirmizi, Zühd, 53.

² Ebu Davud, Edeb, 125, 5130.

³ Tirmizî, Birr, 60.

⁴ Enfal, 63.

Sevdiğini Allah için sevmeli, sevmediğini de yine Allah için sevmemelidir. Allah'ın sevdiğini sırf Allah rızası için sevmek, sevmediklerinden yine O'nun rızasını umarak kaçınmak gerekir. Peygamberimiz (sav): Allahu Teâlâ kıyamet gününde **“Benim için birbirlerini sevenler nerede? Onları gölgemden başka gölge bulunmayan bir günde Arşın gölgesinde gölgelendireceğim”**¹ buyurur.

Tebliğimi Efendimizin (sav) şu duâsıyla tamamlamak istiyorum: **“Allah’ım bizi hidayete götüren ve hidayet üzere olanlardan eyle, sapıklığa düşenlerden eyleme. Dostların için dost olanlardan, düşmanların için de düşman olanlardan eyle ki senin sevginle seni seveni sevelim. Sana karşı gelene senin düşmanlığıyla bizde karşı çıkalım. Allah’ım duâmız budur. Kabul etmek sana aittir.”**²

¹ Müslim Birr, 161.

² Tirmizi, Daavât, 30.

BEKTAŞÎ-ALEVÎ KÜLTÜRÜNDE İNSAN SEVGİSİ

Yrd. Doç. Dr. Mustafa EKİNCİ*

Sevgili dinleyenler, öncelikle hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Konumuza girmeden önce Bektaşîlik ve Alevîlik kavramları hakkında kısa bir bilgi vermemiz gerektiğine inanıyorum.

Bektaşîlik

Bektaşîlik, XIII. asırda yaşamış bulunan Hacı Bektaşî Veli'nin kurduğu tarikata verilen bir isimdir. Bu tarikata giren kimseye de Bektaşî denir.

Aynı tarikata mensup olmalarına rağmen Hacı Bektaş, 1240 yılında Baba İlyas'ın Anadolu Selçuklularına karşı başlattığı Babailer isyanına bilfiil katılmamıştır. Bu savaştan sağ kurtulanlar, çoğunlukla diğer müritleri gibi Hacı Bektaş'ın çevresinde toplanmışlardır. Hacı Bektaş bilfiil siyasete karışmaktan uzak durmuş, öğretilerini veya başka bir ifadeyle tarikatının yorumlarını, örf adab ve erkanını sözlü ve yazılı olarak kendi taraftarlarına öğretmeye ve yaymaya çalışmıştır. Kendi sağlığında adab ve erkanı tam olarak tamamlanmış bir tarikat oluşturamamış ise de kendisine tabi olanlar, onun öğretilerini esas alarak başlatmış bulunduğu usul ve erkanını tamamlamış oldukları inancındadırlar. Özellikle XVI. asırda postnişin olan Balım Sultan¹ bugüne kadar gelen Bektaşîliğin adab ve erkanını yeniden düzenleyen ve tanzim eden şahıs olmuştur. Bektaşîlik, XV. Ve XVI. asırlarda Hurufîlik ve Safevîlik (Şîilik) akımlarından da ciddi bir şekilde etkilenmiştir.

Bektaşîler bir-iki olay hariç genellikle Osmanlı Devleti ile uyum içerisinde olmuşlardır. Çaldıran savaşında bile Şah İsmail'e karşı Yavuz Selim'i desteklemişlerdir. Ancak II. Mahmut döneminde, 1826'da Yeniçeri ocağının kaldırılmasıyla Bektaşîlik dergahları da kapatılmıştır. Bu yasak sonradan kısmen gevşemiş ise de 1925 yılında tekke ve zaviyeleri yasaklayan kanunla diğer bütün tekke ve zaviyeler gibi bu tarikat da kapatılmış ve yasaklanmıştır.

* Harran Üniv. İlahiyat Fak. İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı Başkanı.

¹ Balım Sultan (öl. 922/1516?). Pir-i Sani olarak da kabul edilen Balım Sultan'ın Bektaşîliğe yaptıkları hizmetler için bkz. Ahmet Yaşar Ocak, "Balım Sultan", DİA, V, 17-18, İstanbul 1992.

Alevilik

Alevilik kelimesi ise XIX. asırdan itibaren yaygın olarak kullanılmaya başlayan bir tabirdir. XVI. asırdan itibaren Alevî denen kesimleri tanıtmak için asıl olarak kullanılan kelime Kızılbaşlıktır (Surhser). Kızılbaş denen kesimler Şeyh Safiyüddin adlı şeyhin kurduğu Safevî tarikatına mürit olmuş oymak ve aşiretlerdir. Kızılbaşlık ismi, bu tarikatın şeyhlerinden şeyh Haydar’ın kendi müritlerine, bu tarikata aidiyetlerini ifade etmek için kızıl bir başlık giymelerini emretmesinden itibaren kullanılır olmuştur. Şeyh Haydar’ın oğlu İsmail, babasının bu mürit potansiyelinden istifade ederek, Akkoyunlu Devletinin içine düştüğü zayıf durumundan faydalanmış ve onlara karşı isyan ederek 1501 yılında Safevî Devletini kurmuştur. Kızılbaşlık siyasî bir tarafgirliği de gerektirdiğinden Osmanlı yönetimlerince daima bir potansiyel tehlike olarak görülmüştür. Osmanlı ülkesindeki Kızılbaşların durumu 1514’deki Çaldıran mağlubiyetinden sonra kötüleşmiştir. Özellikle bu tarihî olaydan sonra Kızılbaş kelimesi anlam kaymasına uğramış, bundan böyle belli bir kesimi tarif ve tanıtmaktan öte, beğenilmeyen kişi veya grupları tahkir ve tezyif manasında kullanılır olmuştur. XIX. yüzyıldan itibaren Kızılbaş denen kesimleri kastetmek için tahkir ve tezyif ifade eden bu kelimenin yerine daha yumuşak ve sözlük anlamı itibarıyla bir kimseye aidiyeti ifade eden Alevî kelimesi kullanılmaya başlanmıştır. Bugün ise aralarındaki önemli dinî ritüellerin benzerliğinden dolayı her iki kesimi ifade etmek için genellikle Bektaşî-Alevî kelimeleri beraber kullanılmaktadır.

Diğer taraftan hemen belirtelim ki hem Bektaşilik hem Alevilik (Kızılbaşlık) birer tarikattır. Ancak bunlar başlangıçta olmasa bile daha sonradan çeşitli sosyal ve siyasî sebeplerle Sünnî tarikatlardan oldukça farklı bir durum ve konuma gelmişlerdir. Bu tarikatların bazı ayet ve hadisleri anlama ve açıklamalarında Batınî yorumların tesirini görmek mümkündür. Bektaşî ve Alevîlerin tamamı homojen bir anlayışa sahip değillerdir. Birbirlerinden çok farklı düşünen grupların mevcudiyetleri bilinmektedir. Bektaşî ve Alevîleri İslam dışı gören marjinal grupların yanı sıra bu kesimlerin ana gövdesi, kendilerini Müslüman kabul etmekte ve görüşlerini, İslam dininin kendilerine özgü bir yorumu, hatta kendilerini fırka-i naciye (kurtuluşa eren grup) olarak kabul etmektedirler. Hiç şüphesiz biz bu konuda kendilerini İslam dairesi içinde gören ve gösteren grupların düşüncelerinden bahsetmeye çalışacağız.

Bektaşî-Alevî kültüründeki insan sevgisi konusuna gelince diğer bir çok konuda olduğu gibi insan sevgisinin temelinde de bir ilahîlik vardır. Bu anlayışa göre yüce Allah yeryüzünde bütün yaratıklardan daha kerim, daha üstün bir varlık yaratmak isteğiyle insanı meydana getirmiştir. Onu kendisine ardıl (halife) kılmıştır.¹ Ona kendi suretinde şekil vermiş, ruhunu da kendi ruhundan üflemiştir. Bütün melaikelere de insana secde etmelerini emretmiştir. Şeytan denen yaratık bu secdeyi kabul etmediğinden sonsuza kadar lanetli olmuştur.²

¹ -Bedrî Noyan Dede Baba, Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik, Ardiç Yayınları, II, 92, İstanbul 1999.

² -Noyan Dede Baba, a.g.e., s. 92.

Canlılar içinde yalnızca insan, yüce Allah’ın sıfatlarının tümüne mahzar olmuştur. O Tanrı’nın şeklinde ve suretinde yaratılmıştır. “ Ben bir gizli bir hazine idim. Sevilmeyi istedim de insanı yarattım” hadisi de insanın yaratılış hikmetini, dolayısı ile insanın işlev ve görevini beyan etmektedir.¹ Bektaşilere göre ayrıca bu düşünce ve hakikate birçok ayet-i kerime ve hadis-i şerif de işaret etmektedir. Tüm bunlar, insanın yaratılış nedeninin aşk ile ve aşk için olduğunu göstermektedir.

Yine bu anlayışa göre Allah insanın yüzünde tecelli etmiştir. İnsanın yüzünde Allah, Muhammed, Ali, Hasan, Hüseyin ve Fatıma isimlerini okumak mümkündür.² Bu yüzden insanın kendisine de saygı gösterilir. Bektaşî-Alevî erkan ve törenlerinde insana karşı gösterilen saygı bu noktalara dayanmaktadır. Birbirlerine gösterdikleri bu saygıya **niyaz** denir.³ Bektaşî anlayışına göre bu niyaz şu manaya gelmektedir. Allah’ın kendisine değil de insana secde edilmesi buyruğunu vermesi, insana karşı gösterilen bu secdenin, aslında kendisine (Allah’a) ibadet anlamını taşımakta olması yüzündendir. Buradaki secdeden kastedilen de alını yere koyarak, bildiğimiz şekilde namazdaki secde gibi secde etmek değildir. Sadece saygı ile eğilmektir. Yani Adem’e karşı dönülerek, Adem kible edinilerek, aslında büyük yaratıcıya saygı ve secde edilmektedir. Bektaşî ve Alevîlere göre, müşid karşısında durulunca, onu gerçek (hakikat) bilerek, ondan iyilikler ve himmetler isteğiyle niyaz etmek usul ve adaptandır. Burada selam verip sadece bir saygı ile eğildikten sonra, müşidin el, diz ve eteği öpülür. Namazda secde eder gibi alın ve yüz yere sürülmez.⁴

Diğer taraftan yine bu anlayışa göre Adem için secde istenmiştir. Ancak aslında ona yapılan o secde yine Allah’a yapılmıştır. Adem’in Cennette yasakları tanımaması da Hakk’ın isteğiyle olmuştur. Çünkü Allah onun soyundan bu kadar peygamber ve insanların gelmesini murad etmiştir. Diğer bir açıdan yüce Allah yeryüzünde bir halifesinin olmasını istemiştir. Ama şu da var ki her insan halife (ardıl) olmaz. Ancak insan-ı kâmil olan kişi halife olabilir.⁵

Özellikle Bektaşî anlayışına göre “yerlere ve göklere sığmadım. Ancak mü’min kulumun gönlüne sığıdım” cümlesi bir hadis-i kudsîdir. Hadisin bu manasından hareketle Allah’ın mü’min insanın gönlünde makam tuttuğu sonucuna varırlar.⁶

Diğer taraftan insan, en güzel olarak yani ahsen-i takvim üzere inşa edilmiştir. İnsan, dış görünüş itibarıyla yakışıklı ve mütenasip bir şekilde yaratılmıştır. Dış görünüşü bu derece mükemmel olan insan, iç yapısı bakımından da ilahî sıfatlarla bezenmiştir. Bektaşî anlayışına göre “Nefsini bilen Rabbini bildi” hadis-i şerifi insanın bu iç yapısına işaret etmektedir. Diğer taraftan insan yalnızca fiziksel güzelliğe sahip değildir. Onu asıl yüce kılan ondaki ruhsal olgunluktur. “Sonra onu düzenli bir şekle sokup, içine kendi ruhundan üfledi ve sizin için işitmeyi, o

¹ -Noyan Dedebaba, a.g.e., s. 92.

² -M. Tefvik Oytan, Bektaşîliğin İçyüzü Dibi-Köşesi-Yüzü ve Astarı Nedir?, İstanbul Maarif Kitaphanesi, I, (kapak kompozisyonu), İstanbul 1962.

³ -Noyan Dedebaba, a.g.e., s. 92.

⁴ -Noyan Dedebaba, a.g.e., s. 92.

⁵ -Noyan Dedebaba, a.g.e., s. 93.

⁶ -Noyan Dedebaba, a.g.e., s. 94.

görmeleri ve gönülleri yaptı. Siz çok az şükrediyorsunuz”¹ ayeti de bu hakikate işaret etmektedir.²

İnsanın, tüm bu özellikleri sebebiyle bir yaratıcıya bağlanma isteği, onun tarafından en güzel bir şekilde yaratılmanın neticesinde de insanın kendi yaratıcısına duyduğu aşk ve sevgi vardır. Başka bir ifadeyle Bektaşî-Alevî kültüründe insan sevgisinin kökeninde insan-ı kâmil olma istek ve arzusu yatar. Bu kültüre göre olgun insanın (insan-ı kâmil) amacı, tüm insanlığın mutluluğu ve yükselmesidir. Olgun insan için zevk, başkalarına merhem olmaktır. Bütün sermayesi aşktır. Kemal yani olgunluk, sevmesini bilmek, sevmek, yine sevmek ve hatta düşmanını bile sevmektir.³

Yukarıda ifade edilen anlayışa göre olgun insan (insan-ı kâmil), bir adımını isteklerine (nefs’e), bir adımını ruha basıp Kâbe-i Matluba ermiş olandır.

Olgun insan farzları yerine getirendir.⁴ Bununla ilgili olarak yine özellikle Alevî anlayışında yedi türlü kardeşlik vardır. Birincisi şeriat, ikincisi tarikat, üçüncüsü marifet kardeşliğidir. Allah bir, Resul hak, Hz. Ali ve on bir oğlunun imamlığı hak demekle mü’minler şeriat, tarikat ve marifet kardeşi olurlar. Dördüncüsü hakikat kardeşliğidir. Hakkı insanda, insanı hakta görmek, ehl-i Hak ve üstad-ı kâmile sevgi göstermekle hakikat kardeşi olunur...⁵

Bektaşî anlayışında tasavvufun amacı, konuşan kitaba (kitab-ı natık) yani olgun-dolgun insana ulaşmak ve ondan gerçeği öğrenmektir. Yine bu anlayışa göre “mü’min, mü’minin aynasıdır” hadisinde birinci mü’min kâmil insandır. Ona bakıp kendisini gören ise mü’mindir. Mü’min, iç dünyasını arılaştırır, temizler ve pastan kurtarırsa o da ayna haline gelir.⁶

Olgun insan halkın cefasından yılmaz ve üzülmez. Halkın övgüsünü de eleştirisini de bir görür. Arı ve yüce insanın varoluşu, kainatın nizam ve intizamına sebeptir. Hangi milletten, hangi din ve mezhepten olursa olsun böylesi insanlar Bektaşî ve Alevîlerce makbul olan insanlardır.

Kâmil insan, hakikat-ı Muhammediyye’ye mahzar olmuş olan insandır. Bütün insanlığın simgesidir. Kainatın ve insanlığın ruhudur. İnsan-ı kâmil sevmek, büyük yaratıcıyı sevmek demektir.

Ayrıca hakikat, dil ile ikrar, kalb ile tasdik edip, inanıp iman getirmektir. Önce özünü, sonra toplumu sevmektir. Kendini bir Pire teslim edip onun buyurduklarına inanmaktır.⁷

Özellikle Alevîlerce(Kızılbaşlarca) makbul bir kaynak olarak kabul gören

¹ -Kur’an, 32; 9.

² -Noyan Dedebaba, a.g.e., s. 96.

³ -Noyan Dedebaba, a.g.e., s. 119.

⁴ -Buyruk, haz. Fuat Bozkurt, İstanbul 1982, s. 37.

⁵ -Buyruk, Bozkurt, s. 70.

⁶ -Noyan Dedebaba, a.g.e., s. 122.

⁷ -Buyruk, Bozkurt, s. 12.

“Buyruk”ta ifade edildiği şekliyle ‘sofunun sofuya saygısı da oruçtur’.¹

“Bektaşilik, aşkı tamamen doğaya uygun bir anlayışla ele almış, insancıl (beşerî) duyguları tanrısal (ilahî) bir şekle getirmiştir”.²

Muhyiddin-i Arabî’nin “İsm-i A’zam, nasıl bütün isimleri bir araya toplar ise, insan-ı kâmil de bütün alemleri bir araya toplar” şeklindeki görüşü, Bektaşiler ve Alevîlerce de paylaşılmaktadır.

Bektaşilikteki insan sevgisinin başka bir nedeni de Allah’ın insanı kendi sureti üzere yaratmış olmasıdır. “Allah, Âdem’i kendi suretinde-şeklinde biçiminde yarattı” hadisini buna delil olarak getirirler.³ Buna göre bir nesnenin bir başka nesneye benzemesi, müşabeheti ve onun yerini tutabilmesi, yani mümaseleti sevgi

¹ -Buyruk, Bozkurt, s. 33.

² -Noyan Dedeaba, a.g.e., s. 126.

³ -Bektaşî ve Alevîlerin bu hadis-i şerifi zahiri manasında kabul ettikleri görülmektedir. Oysa ki Cenab-ı Hak yaratıklarından hiçbir şeye hiçbir şekilde benzemez. Onun muhalefetü’l-lilhavadis sıfatı bunu gerektirmektedir. Kur’an’ı Kerim’deki : “Leyse kemislihi şey’ün ve huvessemü’l-basir” (Onun benzeri gibi hiçbir şey yoktur. O, öyle gören öyle işitendir. Kur’an: 42/11)ayeti kerimesi de aslında buna işaret etmektedir. Buna göre “Allah insanı Rahman suretinde yarattı” şeklindeki hadisi, eğer gerçekten senedi sahih bir hadis olsa bile bunu zahiri manasına uygun olarak, insanın gerçekten Allah’ın suretiyle bir şekilde ilişkisi olduğunu sanmak ve bunu bu şekilde anlamak ve yorumlamak yukarıdaki ayet-i kerimenin manasına tamamen aykırı düşmektedir. Çünkü yüce Allah her türlü suretten, şekilden, mekandan, zamandan münezzehtir. Bunlarla kayıtlı olması düşünülemez. Ayrıca bu tür bir düşünce, Kur’an’ın bir bütün olarak çerçevesini çizdiği tevhid anlayışına da uygun bir anlayış biçimi değildir. Diğer taraftan Bektaşiler ve Alevîlerin bir çok konuda açık olan zahiri hükümleri te’vil ettikleri ve batını bir şekilde yorumladıkları halde bu hadisi olduğu gibi kabul edip te’vil etmemeleri de oldukça dikkat çekicidir.

Bektaşilik ve Alevîlikte yukarıdaki konudan başka sorunlu bir alan daha vardır. O da Vahdetü’l-Vücut felsefesinin anlaşılma biçimidir. Bektaşilerden bazılarının anlayışına göre “ezel ve ebed tabiri, ancak mübtedilere tefhim için kullanılmış birer kuru isimden ibaret olup, haddi zatında ezelde var olan her şey, yine vardır. Elyevm kemâkan, elan hüve hüvedir”. Bu tür bir algılama biçimi, dikkat edilmediği, sınırları kesin olarak çizilmediği ve izah edilmediği takdirde insanı panteist bir düşünce tarzına götürme potansiyeline sahiptir.

Yine bazı Bektaşilere göre insan-ı kâmilden maksat doğrudan doğruya Hz. Hüseyin’dir. Böylesi bir düşünceye sahip olanlar, ayrıca hayallerinde mevhum bir insan-ı kâmil taşımazlar. Ayan beyan olmayan hiçbir şeye inanmazlar. Onlarca ezel-ebed sırrı hep Hüseyin’le başlar. Hüseyin’le devam eder. Hüseyin’le nihayet bulur. Onların kalbinde kökleşmiş olan inanca göre her yerde, her mekanda, her zaman var olan Mevla ve kainatın oluşmasında etkin olan tek hakikat Hüseyin’in sırrından onun müşahhas timsalinde meydana çıkmıştır.

Bu tarz düşünceler de oldukça izaha muhtaçtır. Yine iyi bir şekilde anlatılmadığı ve kesin sınırları çizilmediği takdirde böyle bir düşünce, sahibini yine Kur’an’ın çerçevesini çizdiği tevhid anlayışının dışına çıkarma potansiyeline sahiptir. Bu tür düşüncelerin olduğu gibi kabul edilmesi insanı, hulul(enkarnasyon) anlayışına kadar götürebilir. Bu anlayışa göre mutlak varlık olan yüce Allah, bazılarınca insanı kâmil olarak kabul edilen bazı şahısların içine girerek, onlara yansiyarak beşer tarzında tezahür edebilir. Böylesi insanlar Allah’la müttehîd yani birleşmiş olduklarından söyledikleri sözler, Allah’ın sözüymüş gibi kabul edilir. Emir ve nehiyleri Allah’ın emir ve nehiyleri olarak telakki edilir. Tabii bunun doğal bir neticesi olarak, insan-ı kâmil olarak kabul edilen o insan, Allah’ın yeryüzündeki temsilcisi olarak algılanır ve kabul edilir. Dolayısıyla o şahıs dinî emir ve nehiyleri değiştirme yetkisine de sahiptir.

Görüldüğü gibi bu tarz düşünceler, sınırları kesin bir şekilde çizilmezse sahibini panteizm ve hulul düşüncelerine kadar götürebilme potansiyeline sahiptir.

sebeplerindendir. Zira biri ötekine uyar, uygun düşer.¹

Bektaşî ve Alevîlikteki insan sevgisini, söyleyeceğimiz şu cümleyle özetlemek mümkündür. “Ey dost! Âdem’e gel, Âdem’i bil, Âdem isen Âdem ol”.²

Bektaşî ve Alevîlerde peygamber sevgisinin ayrı bir yeri vardır. Bu anlayışta “Ben, Adem su ile toprak arasında iken, yani ruh ile ceset arasında bulunuyorken peygamber idim” hadisi kabul gören bir hadistir. Ayrıca yüce Allah, Hz. Muhammed ve Hz. Ali’yi aynı nurdan yaratmıştır. Bütün kainatı da bu ikisinin nurundan yaratmıştır. Nur-u Muhammedî bütün taayyünatı (yaratışları) dolaşır, bütün tavırlardan seyredip Adem’de son buldu. Maksat da onun Adem’de meydana çıkması idi.

Hz. Muhammed ve Hz. Ali böyle telakki edildiği yani biri son peygamber diğeri de ilk İmam (peygamberin varisi) olarak kabul edildiği için bu ikili bir çok şiirde beraber zikredilmiş ve beraber övülmüştür. Zaman zaman Hz. Ali’nin daha çok övülmesi ve ona daha başka sıfatların atfedilmesi başka bir konu olmakla beraber bu ikilinin övülmesi, birinin son peygamberliğinin, diğerrinin de İmamlığının vurgulanması bir çok Bektaşî-Alevî şiirinin omurgasını teşkil eder.

Alevîlerin (Kızılbaşların) dinî ve dünyevî liderlerinden biri olan ve kendileri tarafından dört büyük Alevî şairlerinden biri olarak kabul edilen Şah İsmail’in şiirlerinden konuyla ilgili bir tanesini okuyarak konuşmamı bitirmek istiyorum.

Şol mübarek zâtına isim senadır ya nebi

Asiliğ bimarına adın şifadır ya nebi

Ayağının toprağının kadrin ne bilsin her kişi

Kün fekan ol toprağa kemter bahadır ya nebi

Ol makamın kim felek yetmez sıfuf-ı na’line

Ayağının altında ol bir bâk-ı pâdır ya nebi

Kaldı sidrü’l-münteba geçtin felektan ta zemin

Kim yeter bu kadre bakıtan müntebadır ya nebi

¹ -Noyan Dedebaba, a.g.e., s. 100.

² -Noyan Dedebaba, a.g.e., s. 96.

*Ey güneş yüzlü seni her kimse ki hak bilmedi
Ta'nla mahşerde anın yüzü karadır ya nebi*

*Çün senin boşluğuna yarattı Sani' alemi
Ayağın toprağına alem fedadır ya nebi*

*Hem senin ta'rifin etti hem Ali'nin ol Çalap
Nişe kim sen Mustafa ol Mürteza'dır ya nebi*

*Mu'cizatın katına Musa'dır misal-ı murçe
Gerçi Firavn'a asası ejderhadır ya nebi*

*Bu Hatayê hasteye kılğil şefaât ruz-ı başr
Çünkü aslından seninlen aşınadır ya nebi¹*

Beni sabırla dinlediğiniz için hepinize teşekkür eder saygılar sunarım.

¹ Tourkhan Gandjei, *Il Canzoniere Di Şah İsmail Hataî*, Istituto Universitario Orientale, Napoli 1959, s. 3-4, şiir no: 3,

Hz. PEYGAMBER'İN DEVLET BAŞKANLIĞI VE İNSAN SEVGİSİ

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Nuri GÜLER*

Giriş

“*Hz. Peygamber'in Devlet Başkanlığı ve İnsan Sevgisi*” konulu tebliğimde, *لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ* “Ey İnananlar! Andolsun ki, sizin için, Allah'ın Resûlü'nde güzel bir örnek vardır.”¹ âyeti bağlamında, Hz. Peygamber'in, “*Devlet Başkanlığı*” örnekliliğini ve bu örneklilikte görülen “*İnsan Sevgisi*”ni sunmaya çalışacağım.

Konuyu çözümlenmede metodum, Hz. Muhammed'in peygamberlik hal tercümesine (biyografi'sine) ait kronolojisini izleyip, vahiyi tebliğindeki değişiklikleri, Psikoloji, Sosyoloji, Siyâset ve Hukuk Bilimleri'ndeki bilgilere göre anlamlandırmak olacaktır.

Sunumumda, Hz. Muhammed'in peygamberlik dönemi kronoloji'sine bağlı kalarak, önce oluşturduğu Mü'min Toplumu ve Sevgi Ortamını açıklayacağım. Arkasından, Hz. Peygamber'in vahyin müeyyidesini (yaptırımını) teşkil ederken nasıl Devlet Başkanı olarak ortaya çıktığını anlatacağım. Sonunda, insan sevgisinin kendini gösterdiği, Hz. Peygamber'in Devlet Başkanlığı'nı yürütmede gözettiği ilkeleri kısa ayrıntılarla sıralayacağım. Konuşmamı, konu ile ilgili vardığım yargıyı belirterek tamamlayacağım.

Bu tebliğimde sunacağım bilgiler, belki çoklarınız için yeni bilgiler olmayacaktır; ancak, bu bilgileri, tebliğ konumuna göre sıralayıp, zihinlerde oluşturacağım görüntüler yeni olacaktır. İnşallah, bu görüntülerle bazı problemleri çözüme kavuşturma imkânı elde edilir.

Şimdi, tebliğ konuma geçiyor, Mü'min Toplumu ve Sevgi Ortamı kısmını Mü'min Toplumun'dan başlayarak anlatıyorum:

I. MÜ'MİN TOPLUMU VE SEVGİ ORTAMI

A. MÜ'MİN (GÜVENCELİ) TOPLUM

* Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Hukuku Öğretim Üyesi

¹ 33 el-'Ahzâb, 21.

Bundan yaklaşık 1400 sene önce, 610 yılının Ramazan ayında Hz. Muhammed, kırk yaşındayken, Peygamber olarak görevlendirildi. Kendisine, vahiyler gelmeye başladı¹.

Başlangıçta, Mekkelileri, gelecekte çetin bir azabın varlığı ile korkutması isteniyordu. O da bunu, Mekkelilere bildiriyordu ve onlara, şöyle söylüyordu:

فَبَانِي نَذِيرٌ لَكُمْ بَيْنَ يَدَيْ عَذَابٍ شَدِيدٍ

Türkçesi ile; “*Şüphesiz ben, sizi gelecekte çetin bir azabın varlığı ile uyarıyorum.*”²

Sonra, bu azâbın niteliğini, “ateş” olarak açıklıyor ve onları bu ateşten kurtarmaya çağırıyordu.

يا معشر قريش أنفدوا أنفسكم من النار

Yani, “*Ey Kureys topluluğu, kendinizi ateşten kurtarınız!*”³

Psikoloji Bilimi’nde, insanları diğer varlıklardan ayırt eden önemli bir özelliğin “gelecek kaygısı” olduğu bildirilmektedir.⁴ İşte vahiy, bu şekilde gelecek kaygısı üzerinde durmaktadır. Hz. Muhammed’in çağrısıyla, bu kaygı “ateş korkusu”na dönüşmektedir.⁵ Bunun üzerine, bu korkuyu gidermek için, Hz. Peygamber’e başvurulmaktadır.

Hz. Peygamber, bu başvurulara, ateş korkusunun ancak, Allah'tan başka ilâh yoktur demekle, güvene çevrilebileceğini bildiriyordu ve onlara şöyle diyordu:

يا أيها الناس قولوا لا إله إلا الله تفلحوا

“*Ey insanlar! Lâ ilâhe illâ Allah deyin, kurtulursunuz.*”⁶

Bu çözümde, “**insanların kendilerini yönetmeyi, Allah'a bırakmaları**” vardır. Sonraları, bu çözümde, başka şartlar da istenmeye başlanmıştır. Bunları, Hz. Muhammed, şöyle sıralayarak açıklamaktadır:

“*Ey falânın oğulları, ben size gönderilmiş peygamberim. Size, Allah'a kulluk etmenizi, O'na hiç bir şeyi ortak koşmamanızı, putlara kulluk etmekten vazgeçmenizi, bana güvenmenizi, beni doğrulamanızı ve gönderildiğim şeyi Allah'tan bildirmemi tamamlayana kadar da beni korumanızı, istiyorum.*”⁷

¹ Muhammed b. İshâk b. Yesâr (ö. 151 h./768 m.), **Siretu'bnu İshâk**, Tah. : Muhammed Hamidullah, Konya 1981, s. 109-110; Ebû Muhammed Abdülmelik İbn Hişâm el-Ma'âfirî (ö. 213 h./828 m.), **es-Siretu'n-Nebeviyye**, Cilt I, Takdim: Taha Abdurra'uf Sa'd, Dâru'l-Cil, Beyrût 1987, s. 219-221.

² Ebû'l-Fidâ' İsmâil b. Kesîr (ö. 747 h./1372 m.), **es-Siretu'n-Nebeviyye**, Cilt I, Tah. : Mustafa Abdulvahid, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût 1971, s. 456.
Aynı anlamda benzer âyet vardır. Bakınız: “*O yalnız, çetin bir azâbın öncesinde sizi uyarmaktadır*” (34 **Sebâ'**, 46 : *إِنَّ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ لَكُمْ بَيْنَ يَدَيْ عَذَابٍ شَدِيدٍ*)

³ İbn Kesîr, **es-Siretu'n-Nebeviyye**, c. I, s. 456.

⁴ Feriha Baymur, **Genel Psikoloji**, İstanbul 1985, s. 66

⁵ “*Kaygı*”nın “*korku*”ya dönüşmesi ile ilgili olarak bakınız: Pierre Mannoni, **Korku**, çev. :Işın Gürbüz, İletişim Yayınları, Yer Yok, Tarih Yok, s. 37.

⁶ İbn Kesîr, **es-Siretu'n-Nebeviyye**, c. I, s. 456.

⁷ İbn Hişâm, **es-Siretu'n-Nebeviyye**, c. II, s. 50:

Bu şartlarla öneri kabul edildiğinde, kazanç, Dünya ve Âhret iyiliği olacaktır. Bunu, Hz. Peygamber şu anlatımında bildiriyordu:

“Ey Abdumuttalib oğulları, vallahi ben, kavmine benim getirdiğimden daha üstününü getiren bir Arap gencini, gerçekten bilmiyorum. Şüphesiz, ben size...Dünya ve Âhret iyiliğini getirdim. Sizleri buna çağırmamı, Allah bana emretti. Bu konuda içinizden kim bana yardım eder?”¹

Böylece, gelecek tasası çeken ve güvenliğini sağlamak isteyen insanlar, Hz. Muhammed’in bildirdiği ateş karşısında korkularını güvene çevirmek için, kişisel yönetimlerini Allah’a devrettiler. Bu şekilde, Allah ile, ateşten korunmayı seçtiler. Bu bakımdan, her birine “*mu’min bi’llâh*”, ya da kısaca “*mu’min*” denildi. Bunun anlamı, *ateşe karşı Allah garantili (güvenceli) kimse* demektir. İşte, bunların bir araya gelmesiyle, “*Mu’min Toplumu*”, yani “*Güvenceli Toplum*” oluştu. Çünkü, Sosyoloji Bilimi’nde, sistemci akıma göre, bir sonucu elde temek (yani bir amaç) için bir araya gelip sosyal ilişkilerde bulunan kimseler bütünü, “toplum” olarak adlandırılmaktadır².

Bu toplum, Kur’an-ı Kerim de, “*Kavmun Yu’minûn*”, قَوْمٌ يُؤْمِنُونَ³ diye anılmaktadır. Tefsirlerde, “*Kavmun Yu’minûn*”, قَوْمٌ يُؤْمِنُونَ için çok açıklamalar vardır. Et-Taberî (ö. 310 h./923 m.) ve Er-Razi (ö. 606 h./1209 m.)’nin şu tefsirleri örnek olarak yeterlidir:

Et-Taberî, Kavmun Yu’minûn’u şöyle açıklamaktadır: “*Kur’an’ı, yani ondaki Allah’ın emri, nehyi, haberleri, va’di ve va’idini gerçek bulup, kendilerini onun ile sapıklıktan kurtararak, doğru yola giren toplum.*”⁴

Er-Razi, o da şöyle demektedir: “*Kavmun Yu’minûn’dan, şüphesiz, Kur’an ile doğru yolu bulan kimseler kastedilmektedir.*”⁵

Medîne’de, Mekkeli bu Güvenceli Topluma, Ensâr da katılınca, bu birleşik topluma “*Umme*”, yani Ümmet denildi⁶. Kur’an-ı Kerim’de de, “*Umme*” adına çokca

وَرَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقِفُ عَلَى مَنَازِلِ الْقِبَاةِلِ مِنَ الْعَرَبِ ، فَيَقُولُ يَا بَنِي قُلَانِ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ فَأَمْرُكُمْ أَنْ تَعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا ، وَأَنْ تَحْمَلُوا مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهِ مِنْ هَذِهِ الْأَنْدَادِ وَأَنْ تُؤْمِنُوا بِي ، وَتَصَدَّقُوا بِي ، وَتَمَنُّوْنِي ، حَتَّى أُبَيِّنَ عَنِ اللَّهِ مَا بَعَثَنِي

¹ İbn Kesir, es-Siretu'n-Nebeviyye, c. I, s. 458-459:

ثم قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: " يا بنى عبد المطلب انى والله ما اعلم شابا من العرب جاء قومه بافضل مما جنتكم به، انى قد جنتكم ... بخير الدنيا والآخرة، وقد امرنى الله ان ادعوكم اليه، فانكم يوازينى على هذا ."

² Enver Özkalp, *Sosyolojiye Giriş*, Eskişehir 1990, s. 61-67.

³ 7 el-A'râf, 52, 188.

⁴ Muhammed b. Cerir Et-Taberî (ö. 310 h./923 m.), *Tefsiru't-Taberî (:Câmiu'l-Beyân an Te'vili'l-Kur'ân)*, el-Mektebetu'ş-Şâmil, el-İsdârü's-Sânî, Cild XII, s. 477:

قَوْمٌ يَصْدُقُونَ بِالْقُرْآنِ، وَيَمَا فِيهِ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ وَنَهْيِهِ، وَأَخْبَارِهِ، وَوَعْدِهِ وَوَعِيدِهِ، فَيَنْفَعُهُمْ بِهِ مِنَ الضَّلَالَةِ إِلَى الْهُدَى

⁵ Fahrüddin Er-Râzî (ö. 606 h./1209 m.), *Tefsiru'r-Râzî (:Mefâtihu'l-Gayb)*, el-Mektebetu'ş-Şâmil, el-İsdârü's-Sânî, Cild VII, s. 108:

والمراد أنهم هم الذين اهتدوا بالقرآن

⁶ İbn Hişâm, es-Siretu'n-Nebeviyye, c. II, s. 106.

yer verilmektedir¹.

B. SEVGİ ORTAMI

Allah ile, ateşten korunma sonucunu elde etmek için bir araya gelen bu insanlar, artık bir yığın olmaktan öte, ne istediklerini bilen, yani Güvenceli Toplum bilinçli insanlardır. Güvenceli Toplum, özel çıkarları, Allah ile ateşten korunma olan insanlarca, yani aynı çıkarlı insanlarca gerçekleşince, aralarında çıkar birliği olduğundan, bu toplumda çıkar farklılığından oluşan çatışmalar da görülmez. Barış içinde yaşanı. Bireyler bir birlerine sevgiyle yaklaşırlar. Çünkü, *sevmek*, insanın bir kimseye, ya da bir şeye yakın ilgi ve bağlılık göstermesidir².

Sevgi yoksa, korku devam eder, güven gerçekleşmez³. O halde, İmân Toplumu'nun varlığını devam ettirebilmesi için bu bağ, yani sevgi gereklidir. Buna göre, *Güvenceli Toplum*, bireyleri için aynı zamanda bir *Sevgi Ortamı* olmaktadır.

İşte, İmân Toplumu'nda bireylerin, yani ateşe karşı Allah garantili (güvenceli) kimselerin ilişki temelini sevgi olduğu ve bu sevginin de güvenceden kaynaklandığı, Hz. Peygamber tarafından şöyle açıklanmıştır⁴:

والحب في الله والبغض في الله من الإيمان.

“Allah için sevmek ve Allah için sevmemek imândandır.” Yani, bu sevmek ve sevmeme güvenceden, Allah'tan kaynaklanmakta, diğer bir deyişle Allah ile güvenceli olmaktan oluşmaktadır.

لا يؤمن أحدكم حتى يحب لأخيه ما يحب لنفسه.

“Hiç biriniz kendisi için sevdiğini, kardeşi için de sevmeye imân etmiş olamaz.” Yani, kendisi için güvence gerçekleştiremez.

لا يؤمن أحدكم حتى أكون أحب إليه من والده وولده والناس أجمعين.

“Hiç biriniz, ben ona babasından, oğlundan ve bütün insanlardan daha sevgili olmadıkça iman etmiş olmaz.” Yani, güvenceli sayılamaz.

Bu şekilde, Sevgi Ortamı'nı açıkladıktan sonra, şimdi size, vahyin yönlendirmesine göre Hz. Peygamber'in, önce Devlet Başkanı oluşunu, sonra da, bu Devlet Başkanlığı'nı ortaya koyarken, insan sevgisini gerçekleştiren vahyin belirlediği

¹ Kur'an'da 49 kere “*ummé*” kullanılmaktadır. Geniş bilgi için bakınız: Muhammed Fuâd Abdulbâkî, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li'l-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Çağrı Yayınları, İstanbul, Tarih Yok, s. 80.

² Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, 10. Baskı, Ankara 2005, s. 1742-1743.

³ Feriha Baymur, *Genel Psikoloji*, s. 67-68; Pierre Mannoni, *Korku*, s. 46-48.

⁴ El-Buhârî, *Kitâbu'l-İmân*. Hadisler ve açıklaması hakkında geniş bilgi için bakınız: Zeynuddin b Ahmed ez-Zebidî, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecid-i Sarih Tercemesi*, Cilt I, Trc. : Ahmed Naim, Ankara 1979, s. 30-33.

ilkeleri anlatmaya geçebilirim:

II. Hz. PEYGAMBER’İN DEVLET BAŞKANI OLUŞU

Hz. Muhammed’in peygamberlik dönemine ait kronoloji izlendiğinde, vahyi tebliğinde görülen değişiklikler, devletle ilgili doktrinlerdeki açıklamalara göre anlamlandırıldığında, Hz. Peygamber’in Devlet Başkanlığı’nın, Mekke’de ortaya çıktığı görülür.

Bu devlet başkanlığı, Mekke’deki İmân Toplumu’nda, ya da diğer deyimle Güvenceli Toplum’da, birleşmenin temeli olan imana, başka bir deyişle güvenceli olmaya karşı olan hareketleri cezalandırma isteklerini Hz. Peygamber düzenlerken, bizzât kendisinde oluşmaktadır.

Bilindiği gibi, Hz. Muhammed, “*Kalk ve uyar*”¹ emri ile, peygamber olarak görevlendirildikten üç sene sonra tebliğini (çağrısını) açıkça yapmaya başladı ve bu aşamada çağrısını şöyle yapıyordu: “*Lâ ilâbe illallah, deyin kurtuluşa erersiniz.*” Bu tebliğ (çağrı) faaliyeti sonunda, Mekke’liler ikiye ayrıldı: Hz. Peygamber’e tâbi olanlar ve ona karşı olanlar.

Bu ayrılmayla birlikte cezalandırma da başladı. Hz. Peygamber’e karşı olanlar, ona tâbi olanları cezalandırırken, Hz. Peygamber’e tâbi olanlar da, karşılık vermek istiyorlardı. Ashâb, Hz. Peygamber’e şöyle diyordu:

*“Artık biz de çoğaldık. Bizden her bir kişiye emir buyursanız da, gece Kureys büyüklerinden birini yakalayıp getirsek ve öldürsek. Bu suretle, şebir bizim olur.”*²

Bir keresinde de, ashâbdan on kadar kişi namaz kılıyorlardı, yanlarına bir o kadar müşrik geldi ve ashâbı, namaz kıldığı için ayıpladı. Sonunda, birbirilerine girişip vuruştular. Ashâb arasında bulunan, Sa’d b. Ebî Vakkâs, bir deve kemiğiyle müşriklerden birinin başına vurdu ve müşriğin başı yarıldı. Bu şekilde, Mekke’de ilk kan döküldü.³

Yine, ikinci Akabe görüşmesi sonunda, Medine’li yeni mühtediler şu talepte bulunuyorlardı: “*Ey Allah’ın Resûlü! Sen bize izin verirken, Minâ’ya gider ve oradaki müşriklerin bepsini, yarın kuluçtan geçiririz.*”⁴

Hz. Peygamber, kendisine tâbi olanların bu ferdî cezalandırma talepleri karşısında, bi’setin (peygamber olarak gönderilişinin) on üçüncü senesinde, bu Akabe görüşmesinde, tebliğinde bir değişiklik yaptı:

O, şimdi; “*Ey falânın oğulları, ben size gönderilmiş peygamberim. Size, Allah’a ibâdet etmenizi, O’na hiçbir şeyi ortak koşmamanızı, putlara tapmaktan vazgeçmenizi, bana inanmanızı,*

¹ 74 el-Muddessir, 2. Mekki ve Nuzûl sırası 47.

² İbn İshâk, s. 173.

³ İbn İshâk, s. 128-129; İbn Hişâm, c. I, s. 238.

⁴ Hamidullah, İslâm Peygamberi, c. I, s. 165; Muhammed Hamidullah, *Mecmuâtü’l-Vesâiki’s-Siyâsiyye*, Beyrût 1985, s. 47-48.

beni doğrulamanızı ve beni, Allah tarafından gönderildiğim şey tam ortaya çıkarılmaya kadar destekleyip korumanızı, istiyorum.”¹ diyor ve arkasından da, “**bey’at**” talebinde bulunuyordu². Kur’ân-ı Kerîm de, bu bey’atlere değinmektedir³ ve onlardan birinde şöyle buyrulmaktadır:

“Ey peygamber! Şüphesiz, seninle bey’at edenler, Allah ile bey’at etmiş sayılırlar...”⁴

Bu şekilde, Hz. Peygamber, ona yüz çeviren ve inkâr edenleri cezalandırmak için, Mekke’de, bu bey’atler ve özellikle Akabe Bey’atleri ile, “*üstün bir kuvvet*” oluşturuyordu. Böylece, cezalandırma yaptırım gücü kendisinde tekelleşiyordu. Bu cezalandırma yaptırım gücüne, Siyaset ve Hukuk bilimlerinde, “*siyâsî iktidâr*” denilmektedir. Bir toplum, böyle bir siyâsî iktidârı gerçekleştirince *Devlet* adını almakta ve siyâsî iktidârı elinde bulunduran şahsa da *Devlet Başkanı* denilmektedir.⁵ Buna göre, İmân Toplumu’nun Medine’li Ensâr ile birleşmesiyle meydana gelen Ümmet’te Hz. Peygamber siyâsî iktidârı elde etmekle Devlet Başkanı olmakta ve Ümmet de, Mekke’nin bu son döneminde, artık Devlet’e dönüşme sürecine girmektedir.

Şimdi, Hz. Peygamber’in Devlet Başkanlığı’nı “yürütme ilkeleri”ni açıklayayım. İşte bu ilkeler, Hz. Peygamber’in devlet başkanlığını yürütmede gösterdiği insan sevgisinin sınırlarını da ortaya koymaktadır.

III. HZ. PEYGAMBER’İN İNSAN SEVGİSİNİN GÖRÜNTÜSÜ OLAN DEVLET BAŞKANLIĞ’INI YÜRÜTME İLKELERİ VE UYGULAMA SIRASINDAKİ DEĞERLENDİRMELERİ İLE BU SEVGİNİN SINIRI

Hz. Peygamber’in İmân Toplumu (Güvenceli Toplum) sonrası Ümmet’in Devlet Başkanlığı’nı yaptığı sırada, ilişkilerindeki insan sevgisine gelince, bu sevgi, Devlet Başkanlığı’nı yürütmede gözettiği, dolayısıyla İnanç Toplumu’nun, yani Güvenceli Toplum’un varlığını koruyucu ilkeler olarak kendini göstermektedir. Bu ilkelerin uygulanmasında ortaya çıkan olayları Hz. Peygamber değerlendirirken, bu sevginin çerçevesi de belirlenmektedir. Bu bakımdan, önce, Hz. Peygamber’in Devlet Başkanlığı’nı Yürütme İlkeleri’ni, sonra da Hz. Peygamber’in İlkeleri Yürütürken Yaptığı Değerlendirmeler ele alınarak, İnsan Sevgisi ve Sınırı ortaya konmaya çalışılacaktır:

¹ İbn Hişâm, II, 50. Bu usûlde, Hz. Peygamber’den rivayet edilen bir başka tebliğ metni olarak bakınız: “Sizi Allah’tan başka ilâh olmadığna, O’nun tek olup ortağı bulunmadığna şehadet etmeye, beni koruyup, bana yardım etmeye davet ediyorum; zîrâ Kureys, Allah’ın emrine karşı geldi; O’nun peygamberini yalancadı ve batıl hakka tercih etti. Bilin ki, tercih edilmesi gereken Allah’tır ve O’na şükredilir.”¹ (Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî el-Bustî (ö. 354/965), **es-Siretu’n-Nebevîyye ve Ahbâru’l-Hulafâ**, Tah. : el-Hâfiz es-Seyyid Azîz Bek ve arkadaşları, 1. Baskı, Beyrût 1987, s. 98-99.)

² Münir Gadban, **İslam’da Siyasi Anlaşma (Hilf)**, çev. : Mustafa Burak, Adapazarı 1990, s. 33-42.

³ 60 **el-Mumtehine**, 12; 9 **et-Tevbe**, 111; 48 **el-Feth**, 18;

⁴ 48 **el-Feth**, 10.

⁵ Hüseyin Nail Kubalı, **Anayasa Hukuku Dersleri, Genel Esaslar ve Siyasî Rejimler**, İstanbul 1971, s. 43.

A. Hz. PEYGAMBER’İN İNSAN SEVGİSİNİN GÖRÜNTÜSÜ OLAN DEVLET BAŞKANLIĞ’INI YÜRÜTME İLKELERİ

Hız. Peygamber’in Devlet Başkanlığı’ndaki insan sevgisinin görüntüsü olan bu ilkeler, “hukuka bağıllık”, “şûrâ”, ve “emânet ilkeleri” olmaktadır. Şimdi bu ilkeleri sunmaya çalışayım:

1. HUKUKA BAĞLILIK

Hukuka bağıllık ilkesi, dört unsurla gerçekleşir. Bunlar, “itâat”, “ma’siyet”, “adâlet” ve “kıyas”. Şimdi, belki yabancı gelen bu terimleri kısaca açıklayarak, hukuka bağıllık ilkesini anlatayım:

a) **İtâat.** İtâat, bir sözleşme, yani ahitleşme ile gerçekleştirilir. Buna “bey’at” denilmektedir. Bey’at, kelime olarak, “satma” demektir¹. İslâmî terim olarak da, “itâati bedel karşılığı satmak”dır. Müminler için, bu bedelin “cennet” olduğu, Kur’an’da şöyle bildirilmektedir:

*“Allah şüphesiz, Allah yolunda savaşp, öldüren ve öldürülen müminlerin canlarını ve mallarını, Tenvat, İncil ve Kur’ân’da söz verilmiş bir hak olarak, Cennet karşılığı satın almıştır. Verdiği sözü Allah’tan daha çok tutan kim vardır? Öyle ise, bey’atleşerek yapmış olduğumuz alış-verişinizi sevinin; bu büyük başarıdır.”*²

Bey’atta, “Benim işime ve Müslümanlarla alâkalı hususlara bakmayı sana havale ettim, bu gibi şeylerde seninle çekişmeyeceğim, hoşlansam da hoşlanmasam da emirlerine itâat edeceğim” diye idâreci ile antlaşma yapılır. Araplar, bir Emire bey’at edip onunla muahade akdi yaptıkları vakit, ahdi te’kid için ellerini onun eline vururlardı. Bu durum, satıcı ile alıcı arasındaki muameleye benzediğinden, bey’at denilmiştir³.

Hız. Peygamber, “Benim ile İslâm üzere bey’atleşmiyor musunuz?”⁴ diye çağrıda bulunmuştur. Akabe’de, Şecere-i Rıdvân’da ve daha başka yerlerde bey’atler yapmıştır.

Demek ki, bey’at’in konusu “itâat”tır. İslâm’da itâatin niçin gerektiğini de, Hız. Ömer şöyle açıklamıştır: “İslâm, ancak toplum ile vardır. Toplum da, ancak bir emîr, yani buyuran ile vardır. Buyuran (emîr) ise, ancak itâat ile vardır.”⁵

b) **Ma’siyet.** Bey’at’teki bu itâat, mutlak değildir. Yaratan’a karşı isyan olma durumunda, yaratılmışa itâat yoktur. Hız. Peygamber’in bu konudaki sözleri şöyledir:

“Müslüman kişiyi sevdiği ve sevmediği konuda dinlemek ve itâat etmek düşer; ancak,

¹ Er-Râğîbu’l-Esfânî, *el-Mufredât fi Ğarîbi’l-Kur’ân*, Mısır 1961, s. 61.

² 9 et-Tevbe, 111.

³ İbn Haldûn, *Mukaddime*, s. 209.

⁴ İbn Manzûr, *Lisanu’l-Arab*, c. VIII (Beyrût), s. 26.

⁵ Muhammed Abdulkâdir Ebû Fâris, *en-Nizâmu’s-Siyâsi fi’l-İslâm*, Ammân 1986, s. 67.

Allah’a karşı gelme ile emredilmede, dinleme ve itâat yoktur.”¹

Hız. Peygamber, kendi idarecilerine itâat konusunda da şöyle demektedir:

“Sizce velî (idâreci) olan, başı kuru Habeş bir köle de olsa, aramızda Allah’ın Kitâbı ile hükmettiği müddetçe, onu dinleyiniz ve itâat ediniz.”²

Ancak, idâreciye itâat konusunda mü’minlerin dikkatlini şöyle çekmiştir: *“Üzerinde emrimiz olmayan bir iş, reddedilir.”³*

c) Adâlet. İslâm literatüründe, “*adâlet*” denince, kişinin davranışlarının Kur’ân’a uyunluğu anlaşılmaktadır.⁴ Yoksa, adâletin, “denkleştirici, hakkaniyet, dağıtıcı ve sosyal adâlet”⁵ içeriği anlaşılmamaktadır. Ancak, bu her iki anlayışta da, adâletin özü olan eşitlik düşüncesi bulunmaktadır. Hız. Peygamber, eşitlik için, şöyle buyurmuştur: *“İnsanlar tarak dişleri gibi eşittirler, birinin diğeri üzerine bir üstünlüğü olamaz; üstünlük, ancak takva iledir.”⁶* Takvâ ise, Allah’ın emirlerine tâbi olmak ve nehiyelerinden uzak durmaktır⁷. Takvânın bu tanımından da anlaşılacağı üzere, muttakî olmak, âdil olmak demektir. Bütün rivâyetler, Hız. Peygamber’in, tasarrufları sözlerine ve işleri de Kur’ân’ın hükümlerine uygun olduğunu bildirmektedir⁸. Nitekim, vefatından önceki hutbesinde de, Kur’ân’ın hükümlerine uygun olmayan davranışları varsa, bunun için adâletin uygulamasını isteyerek şöyle demiştir: *“Ey insanlar! Hakkı olduğu halde, kimin sırtını kırbaçlamışsam, işte sırtım, onu dilim dilim yarsın.”⁹*

d) Kısâs. Hız. Peygamber, kimsenin canına, malına zarar vermeyi ve üzerine kul hakkı geçmesini istemezdi:

Bedir’de, savaştan önce elindeki mızrakla, İslâm ordusunun saflarını düzeltirken, Sevad b. Gaziyye’nin safi bozduğunu ve biraz ileri çıktığını görür. Karnına mızrakla dokunarak içeri girmesini ister. Bunun üzerine, Hız. Sevad, *“Canımı acıttın, kısas isterim.”* der. Hız. Peygamber de, karnını açarak kısas uygulamasını söyler. Hız. Sevâd, hemen onu kucaklar ve öper. Hız. Peygamber de ona, hayır duasında bulunur.¹⁰

2. ŞÛRÂ

Şûrâ, kelime olarak *“bir işte birine danışma”*, *“ondan öğüt isteme”* ve *“o kimseyle*

¹ El-Buhârî, 93 *el-Ahkâm* 4, c. VIII, s. 105-106; Muslim, 33 *el-İmâre* 8, c. III, s. 1469, hr. 38.

² El-Buhârî, 93 *el-Ahkâm* 4, c. VIII, s. 105.

³ El-Buhârî, 93 *el-Ahkâm* 4, c. VIII, s. 105-106; Muslim, 33 *el-İmâre* 8, c. III, s. 1469, hr. 39, 40.

⁴ Mehmet Nuri Güler, *“Ebû Hanîfe’nin Hukuk Anlayışının Batılı (Avrupa) Hukuk Ekolleri Arasındaki Yeri -Çözümsel Karşılaştırmalı Hukuk Araştırması”*, İslâmî Araştırmalar, Ebû Hanîfe Özel Sayısı, Cilt 15, Sayı 1-2, Yıl 2002, s. 125, 129.

⁵ Vecdi Aral, *Hukuk Felsefesinin Temel Sorunları*, İstanbul 1984, s. 130-135.

⁶ İbn Hişâm, c. IV, s. 412.

⁷ Sa’îd el-Hâkim el-Muhâmî, *er-Rakâba ‘alâ ‘A’-mâli’-İdâre fi’ş-Şerî’ati’-İslâmîyye ve’n-Nuzumi’l-Vad’iyye*, el-Kâhire 1987, s. 57.

⁸ El-Muhâmî, s. 58.

⁹ İbnu’l-Esîr el-Cezerî (ö. 852 h./1448 m.), *Tarihü’l-Kâmil*, Cild II, el-Matba’atu’l-Ezheriyyetu’l-Misriyye, s. 154.

¹⁰ Et-Taberî, *Târîhu’l-Umem ve’l-Mulûk*, Cild II, el-Kâhire, Tarih Yok, s. 446-447.

aydınlanma” anlamına gelmektedir¹. Dinî terim olarak şûrâ, “Bireyin bir işte, başkasının düşüncesini almadan, konunun lehinde ve aleyhinde neler olduğunu bilmeden, harekete geçmemesi” demektir².

Hiz. Peygamber, Medine’ye varışından yaklaşık beş ay kadar sonra, Mekkeli Muhâcirler ile Medineli Ensârı kardeşleştirdi. Mescid-i Nebevî’nin tamamlanmasına denk düşen bu ahdî kardeşleşme, yani “muâhât” ile, Hiz. Peygamber’in, idâresinde beşerî yöne yer verdiği, yani şûrâsını kurduğu anlaşılmaktadır.

Hiz. Ömer’in şu anlatımında, muâhât ile şûrânın da kurulmuş olduğu doğrulanmaktadır: Hiz. Ömer, ahdî kardeşi İtâb b. Mâlik ile, bir günün gündüzünü, kendisi hurma hesabı işine giderken, kardeşinin de Hiz. Peygamber’in yanında giderek nöbetleşe kullandıklarını, ve akşamında buluşup, Hiz. Peygamber’den öğrendiklerini birbirlerine naklettiklerini, söylemektedir.³

Bu bilgilere göre, Hiz. Peygamber, elindeki beşerî imkânı en yüksek verimlilikte kullanmış olmaktadır. Bu uygulama, günümüzde *Katımlı Yönetim*⁴ denk gelmektedir. Şimdi, bu Katımlı Yönetim’in bir işleyişi olarak Hiz. Peygamber’in şûrâsına örnek vereyim⁵:

Medine müslümanları, bizzât kendi akrabalarını kurodukları gibi Hiz. Peygamber’i de korumak üzere onunla antlaşma yapmışlardı. Bedir seferi sırasında, Mekke müşrik ordusunun gelişi öğrenilince, Hiz. Peygamber, savaşa çıkıp çıkmama kararı üzerine toplantı yaptı. Muhâcirlerin hepsinin görüşünü aldı, ancak hala, Ensâr’ın görüşünü alamamıştı. Bunu öğrenmek için şöyle diyordu: “Ey insanlar, bana yol gösteriniz! (أَشِيرُوا عَلَيَّ أَيُّهَا النَّاسُ)”. Bunun üzerine, Ensâr görüşünü bildirdi ve Hiz. Peygamber de bundan memnun oldu.

3. EMÂNET

Hiz. Peygamber, Mekke’yi fethedip, Ka’be’nin anahtarlarını Benî Şeybe’den teslim alınca, Hiz. Abbâs, hacıların su ihtiyacının giderilmesi ve Beytullah’ın bakım ve korunmasını, yani sikâye ve sidana görevlerinin kendisine verilmesini istedi. Bunun üzerine şu âyetin indiği söylenmektedir: “Hiç şüphesiz Allah sizde, emânetleri ebline teslim etmenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adâletle hükmetmenizi emreder. Allah sizde ne güzel öğüt veriyor. Şüphesiz Allah, işitir ve görür.”⁶ Bu âyetten sonra, Hiz. Peygamber, Ka’be’nin anahtarlarını, Beni Şeybe’ye geri vermiştir.⁷

Hadîs kitapları bu konularda, Hiz. Peygamber’in şöyle buyurduğunu

¹ İbn Manzûr, *Lisanu’l-Arab*, c. IV (Beyrût), s. 434.

² Mahmûd Babillî, *İslâmda Şûrâ*, Cev. : Nihat Armağan ve arkadaşı, İstanbul 1985, s. 27-28.

³ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, Cilt I, Çev. : Salih Tuğ, İstanbul 1980, s. 196.

⁴ Katımlı Yönetim için bakınız: Kurthan Fişek, *Yönetim*, Ankara 1979, s. 41-48.

⁵ İbn Hişâm, c. II, s. 188.

⁶ 4 en-Nisâ, 57.

⁷ İbn Teymiyye, *es-Siyâsetu’s-Şer’iyye*, s. 7.

kaydederler¹:

“Kim Müslümanların işini üstlenir de, dâba ehil olanı varken başkasına bir iş verirse, Allah ve Peygamber’ine hâinlik etmiş olur.”

Hz. Ömer de bu konu şu açıklamayı getirir: “Kim Müslümanların herhangi bir işini üstlenir; sonra da, aralarındaki dostluk ve yakınlık dolayısıyla birine iş verirse, Allah’a, Peygamber’ine ve Müslümanlara hâinlik etmiş olur.”²

Hz. Peygamber’in İnsan Sevgisinin Görüntüsü Olan Devlet Başkanlığı’nı Yürütme İlkeleri ile ilgili bu anlattıklarından anlaşılacağı üzere, insanlar, Allah’a boyun eğmiş ve onun buyruğu altına girerler. Allah da, kurtuluşa ermeleri için, onlardan isteklerde bulunur. Böylece, Allah’ın insanları kurtarma buyrukları, insanların kurtulma isteği ile aynıleşir. Bunun için, Allah, insan hareketlerini yönetirken, bunu, insanların kurtuluş amaçlarına ve yaratılışlarına uygun yapar. Bu nedenle, aralarından kendisine yardımcı seçtiği elçilerini³ insanlara örnek kılar⁴. Bu örneklikle, elçiler, insanları korurlar⁵. Sevginin somutlaştığı bu koruma ile, Hz. Peygamber, bütün insanları sevindirmiş olur⁶.

Bu şekilde, Hz. Peygamber’in Devlet Başkanlığı’nı vahyin gözetiminde yürütürken hayata geçirdiği ilkelerle gösterdiği örneklik, Toplum’un varlığını koruyucu ilkeler olarak insan sevgisini gerçekleştirmektedir. O zaman, uygulamaya konulabilmesi için, bu örneğin iyi bilinmesi lazımdır. İşte bu sunduğum bilgiler, bu bilgilendirme kapsamında, umarım yararlı olmuştur.

B. Hz. PEYGAMBER’İN DEVLET BAŞKANLIĞI’NI YÜRÜTME İLKELERİNİ UYGULARKEN İNSAN SEVGİSİNİN SINIRINI BELİRLEYEN DEĞERLENDİRMELERİ

Hz. Peygamber’in Devlet Başkanlığı’nı vahyin gözetiminde yürütürken

¹ El-Buhârî, 11 *Kitâbu’l-Cum’a*, 29, c. I, s. 223, 63 *Kitâbu Menâkibi’l-Ensâr*, 11, c. IV, s. 227; Ahmed b. Hanbel, c. I, s. 6, 289-290.

² İbn Teymiyye, s. 7.

³ Hz. Peygamber, bunu şöyle açıklamaktadır:

“Allah, İbrâhîm’in oğullarından İsmâil’i seçti; İsmâil’in oğullarından Kinâne oğullarını seçti; Kinâne oğullarından Kureys’i seçti; Kureys’ten Hâşim oğullarını seçti ve Hâşim oğullarından da beni seçti.” (Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre (ö. 279/892), *el-Câmi’u’s-Sahîh (Sunenu’t-Tirmizî)*, Cilt V, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981, s. 585, “50 *Kitâbu’l-Manâkib*”, Bâb 1, Hadis Rakam: 3605. 3606).

⁴ Allah, bunu 33 *el-Ahzâb*, 21. âyette şöyle bildirmektedir: “Ey İnananlar! Andolsun ki, sizin için, Allah’a ve âbiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah’ı çok anan kimseler için, Allah’ın Resûlü’nde güzel bir örnek vardır.”

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَن كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا

⁵ 21 *el-Enbiyâ*, 107: “Ey Muhammed! Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak, yani onları korumak için gönderdik.”

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ

⁶ 34 *Sebe*, 28: “Ey Muhammed! Biz seni bütün insanlara ancak müjdeci olarak göndermişizdir...”

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا

uyguladığı ilkeler, Toplum’un varlığını koruyucu kurallar olarak, insan sevgisini gerçekleştirmektedir. Bu bakımdan, Hz. Peygamber’in, Devlet Başkanlığı yaparken gösterdiği insan sevgisi, toplumun varlığını koruyucu kurallar ile sınırlı olup, mutlak değildir. Bunu şu örnek açıklamaktadır:

Kureys’in Mahzûm oğullarından, Fâtıma adında eşraftan bir kadın hırsızlık yapmıştı. Kureys, bu kadının durumunu önemsiyordu. Onun için toplandılar ve birbirlerine sordular: Kim bu kadın için Hz. Peygamber ile konuşabilir diye araştırdılar. Dediler ki, buna ancak Hz. Peygamber’in sevdiği, Usâme b. Zeyd cesaret edebilir. Bunun üzerine, Usâme, Hz. Peygamber ile konuşur. Hz. Peygamber de Usâme’ye şu cevabı verir: “*Sen, Allah’ın hadlerinden biri konusunda şefaatçi (aracı) mı oluyorsun?*” Sonra Hz. Peygamber, onlarla konuşmak üzere kalkar ve şöyle buyurur: “*Bana bu başvurularınız; Allah’ın cariyelerinden birinin ihlâl ettiği Allah’ın hadlerinden biri sebebiyle olacak mıydi?* diye sorup, sonra konuşmasına devam eder: “*Sizden öncekiler, kendilerinden şerefli biri çaldığında terk ediyor ve ancak zayıfı çaldığında hadd uyguluyor oldukları için helâk oldular. Allah’a yemin olsun ki, Muhammed kız Fâtıma bile çalsa, onun elini keserim.*”¹

İşte, Hz. Peygamber’in bütün bu fiil ve sözleri, idare eden ve edilen herkesin hukuka uyup onu korumaları gerektiğini vurgulamaktadır; aksi takdirde, insan sevgisi uğruna hukuk ihlâl edilirken, gerçekte insan sevilmemiş, öldürülmüş olur. Çünkü, insanın varlığını sürdürebileceği yegane ortam, toplumdur. Toplum da, Hz. Peygamber’in Mahzumlu Fâtıma örneğinde buyurduğu gibi, Hukuk ile ayakta durur. Demek ki, bir Toplum’da en büyük insan sevgisi, Hukuku ayakta tutmak olmaktadır.

Hukuku ayakta tutmanın önemi, Hz. Ebû Bekir’de *er-Ridde* savaşları olarak somutlaşmıştır. Arap Yarımadası’nda bazı kabîleler, Hz. Peygamber’in vefatından sonra, Hz. Ebû Bekir devlet başkanı olunca, zekâtı, Hz. Peygamber’e hayatta olduğu sürece ödenen bir vergiden ibaret olduğu iddiası ile, vermektan çekinmişlerdi. Hz. Ebû Bekir, bunu hukuk ihlâli sayarak, şu meşhur sözünü söylemişti: “*Hz. Peygamber’e verdikleri devenin ipini (yularını) tutup götürmemde bana mani olurlarsa, bunun için onlarla savaşırım.*”² Burada, ihlâl edilen âyet şu olmaktadır: “*Onların mallarından kendilerini temizleyen ve kendilerinin onunla arındıkları sadakayı al*”³

Hz. Peygamber, hukuk ihlâllerinde, hukuka aykırı davranışların toplumda doğurduğu sonuçları düzeltme ve etkisiz bir duruma getirme amacı ile, cezalara çarptırılmış olan müslümanlara, sevgi gösterisinde bulunmuştur. Onlar, cezalara çarptırılmakla toplum düzenini koruyup, topluma dolayısıyla insana bağlılıklarını, diğer bir deyimle sevgilerini gösterdikleri için, onların saygınlıklarını korumakla onlara olan sevgisini ortaya koymuştur. Bunu, şu örneklerde görmek mümkündür:

Eş-Şevkânî (ö. 1250 h./1834 m.)’nin kayıtlarına göre, “*Resûlullah (s.a.s.)’e şarap içmiş bir adam getirildi. ‘Onu döviünüz’ buyurdu. Ebû Hureyre diyor ki, ‘Onu kimimiz eliyle, kimi takunyesiyle, kimi de elbisesiyle dövüyordu. Adam ayrılırken oradakilerden biri, ‘Allah seni rezil*

¹ El-Buhârî, 86 *el-Hudûd* 12, c. VIII, s. 16; İbn Hacer el-Askalanî (ö. 852 h./1448 m.), *Sublu’s-Selâm Şerhu Bulûğî’l-Merâm min Edilleti’l-Ahkâm*, Cilt IV, Matbaatu’l-İstikâme 1357 h., s. 28.

² El-Buhârî, 24 *ez-Zekât* 1, c. II (Çağrı Yayınları), s. 109-110.

³ 9 *et-Tevbe*, 103.

*etsin’ dedi. Bunun üzerine, Resûlullah (s.a.s.), ‘Öyle demeyin. Bir de siz onun aleyhinde Şeytan’a yardım etmeyin’ dedi.’*¹

Ğâmidli bir kadın Hz. Peygamber’e gelip, “Ey Allah’ın Resûlü, ben zîna ettim. Beni, bu günahıtan temizlemeni istiyorum!” dedi. Hz. Peygamber, onu geri çevirdi. Kadın, hâmile olduğunu bildirdi. Hz. Peygamber, onu doğurmasını, sonra süttten kesmesini istedi. Çocuk yemek yemeye başlayınca, Hz. Peygamber, onu bir müslümana teslim edip, kadın için bir çukur kazdırdı. İnsanlara onu recmetmelerini emretti. Halid b. Velid de, taş atanlar arasındaydı. Kadının kanı onun yüzüne sıçradı. Hz. Halid, kadına kötü söz söyledi. Hz. Peygamber, bunu işitince, **Halid b. Velid’i uyardı. Kadının canını Allah’a vererek tövbe ettiğini ve bağışlandığını bildirdi. Sonra, Hz. Peygamber, kadının cenaze namazını kıldı.**²

Hz. Peygamber’in insan sevgisinin sınırı ile ilgili olarak şu rivâyetler de açıklayıcı olmaktadır: Ebû Hureyre’den şöyle nakletmektedir: “Resûlullah (s.a.s) şöyle derken duydum: ‘Allah’ım ben Muhammed, ancak bir insanım; diğer insanlar gibi öfkelenirim. Ben senden söz aldım, sen aslâ sözünde durmamaçlık etmezsin: Hangi mü’mine eziyet eder veya darılırsam, bunu onun için bir kefarete ve kıyamet gününde sana yaklaştıracak bir vesile yap.’” Çünkü Hz. Selman’ın rivâyeti ile, Hz. Peygamber “Alemlere rahmet olarak gönderilmiştir.”³

Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere, Hz. Peygamber’in Devlet Başkanlığı’nı yürütürken gösterdiği insan sevgisi, toplum varlığını koruyan kurallar ile sınırlı olup, bunların ayakta tutulması ile de korunmuştur.

Sonuç

“**Hz. Peygamber’in Devlet Başkanlığı ve İnsan Sevgisi**” konulu tebliğim, “Hz. Peygamber’in Devlet Başkanlığı’nın konjonktürel⁴ değil; Allah’tan aldığı mesajı insanlara ulaştırma ve bu mesaja ilişkin gerekli açıklamalar ile uygulamaları yapma vazifesi içinde olup, aslî görevi kapsamında bulunduğunu” ortaya koymuştur. Bu belirleme, Hz. Abbâs ve Hz. Ebû Sufyân’ın, Hz. Peygamber’in Devlet Başkanlığı’nı “nübüvvet” olarak niteleyen şu tarihî diyalogdaki anlayışlarına da uygundur:

Hz. Ebû Sufyân, Hz. Abbâs ile Mekke’nin fethi sırasında, müslümanların ordusunu gezerken, Hz. Peygamber’in, -zırhların ve kılıç, mızrak gibi silahların çokluğundan ve onların görüntüsünden dolayı yeşil yeşil parlayan- Muhâcir ve Ensâr’dan meydana gelen alayına uğradıklarında, Hz. Ebû Sufyân şaşkınca sorar: “Ey Abbâs, kim bunlar?” O da, şöyle cevap verir: “Bu, Muhâcirler ve Ensâr içinde Allah’ın Resûlü, sallallahu aleyhi ve sellem’dır.” Ebû Sufyân: “Şimdiye kadar hiçbir kimse bunlara sahip

¹ Muhammed b. Ali eş-Şevkânî (ö. 1250 h./1834 m.), **Neylu’l-Evtâr Şerhu Munteka’l-Ahbâr**, Cild VII, el-Kâhire 1391 h./1971 m., s. 138.

² Muslim, c. II, s. 1321-1324; Ahmed b. Hanbel, c. V, s. 348.

³ Abdülcelil İsa, **Peygamberimizin İctihatları**, Çev: M. Hilmi Merttürkmen ve arkadaşları, Ankara 1976, s. 108-109.

⁴ Bakınız: H. Yunus Apaydın, “**Siyasal Haya**”, **İlmihal**, Cilt II, İkinci Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1999, s. 265-266.

olmamış ve böyle bir gücü de kendisinde toplamamıştır.” der ve konuşmasını sürdürür: “*Allah’a yemin olsun ki, ey erdemli kişi! Kardeşin oğlunun mülkü, kısa zamanda, gerçekten çok büyük oldu.*” Abbâs şöyle söyler: “*Ey Ebû Sufyân, şüphesiz bu, nübüvettir!*” Bunun üzerine, Ebû Sufyân da, “*Evet, o nübüvettir.*” sonucunu tasdik eder.¹

Eğer, Devlet Başkanlığı Hz. Peygamber’in peygamberlik görevi arasında olmasaydı, Kur’ân’ın, bey’at², ulu’l-emr³, yargılama⁴, hadd cezaları⁵, savaş⁶, insanları iyiye çağırma⁷ ve benzeri konulu âyetlerinin Kur’ân’da bulunmasının ne anlamı olurdu? Kur’ân anlamsızlığı barındırmıyorsa, bunlar anlamlıysa, bu vakit de, Hz. Peygamber’e tâbi olanlar, bunları hayata nasıl geçirebileceklerdir? İşte, bunun için, onun Devlet Başkanlığı örneği, peygamberlik görevi olarak gerekli olmaktadır.

Hz. Peygamber’in Devlet Başkanlığı örneğini, bu Tebliğ, Psikoloji, Sosyoloji, Siyâset ve Hukuk Bilimleri’ndeki bilgilere dayanarak belirlemiştir:

Buna göre, Hz. Peygamber’in Devlet Başkanlığı yürüttüğü topluma, Ümmet adı verilmektedir. Ümmet, Medîne’de, Mekke’li Mü’min (Güvenceli) Topluma, Ensâr’ın katılmasıyla meydana gelmiştir.

“Mü’min Toplumu”, yani “Güvenceli Toplum” da, Allah ile, ateşten korunmayı seçen “*mu’min bi’llâb*”, ya da kısaca “*mu’min*” yani, Ateşe karşı Allah garantili (güvenceli) kimselerin bir araya gelip, sosyal ilişkilerde bulunduğu bütündür.

Ümmet, Güvenceli Toplum, Allah ile ateşten korunma çıkar birliği ile meydana geldiği için, bir Sevgi Ortamı’dır.

Devlet, Hz. Peygamber’in, ona yüz çeviren ve inkâr edenleri cezalandırmak için, bey’atler ile kendinde tekelleştirdiği üstün kuvvetin, Ümmet’te ortaya çıkması ve diğerlerini kendine tâbi kılmasıyla oluşmuştur. Ümmet içinde, Hz. Peygamber, siyâsî iktidarı elinde tuttuğu, yani kendisine boyun eğilen ve buyruğu altına girilen olduğu için Devlet Başkanı olmuştur.

Hz. Peygamber, Devlet Başkanlığı’nı vahyin gözetiminde yürütürken hayata

¹ İbn Hişâm, c. IV, s. 23-24.

² “*Ey peygamber! İnanmış kadınlar, Allah’a hiçbir ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zînâ etmemek, çocuklarını öldürmemek, başkasının çocuğunu sâhiblenerek kocasına isnada bulunmamak ve uygun olanı işlemekte sana karşı gelmemek şartıyla sana bey’at etmek üzere geldikleri zaman, onları kabul et...*”60 el-Mumtehine, 12; “*Ey peygamber! Şüphesiz, seninle bey’at edenler, Allah ile bey’at etmiş sayılırlar...*”48 el-Feth, 10.

³ “*Ey inananlar! Allah’a itaat edin, Peygamber’e itaat edin ve sizden Buyruk Sahibi Olanlara (:Ulu’l-Emre) itaat edin...*”4 en-Nisâ, 58.

⁴ “*Ey inananlar! Allah için adâleti ayakta tutan gözcüler olun...*” 5 el-Mâ’ide, 8.

⁵ “*Ey inananlar! Öldürülenler hakkında, kısas size farz kalmı. Hüme karşı büre, köleye karşı köle, kadına karşı kadın...*” 2 el-Bakara, 178; “*Zinâ eden kadın ve zina eden erkeğe her birine yüzer değenek vurun...*” 24 en-Nûr, 2; “*İffetli kadınlara zinâ isnad edip de, sonra dört tamk getiremeyenlere seksen değenek vurun...*” 24 en-Nûr, 4; “*Allah ve Elçisi ile savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuk yapmaya çabalayanların cezası, öldürülmek veya asılmak veya çapraz olarak el ve ayaklarının kesilmesi, ya da yerlerinden sürülmeleridir. Bu, onlara dünyada rezilliktir. Ahirette de onlara büyük azab vardır.*” 5 el-Mâ’ide, 33.

⁶ “*Siz’inle savaşa kalkışanlarla Allah uğrunda savaşın...*” 2 el-Bakara, 190

⁷ “*Sizden, iyie çağıran, uygun olanı emreden ve kötülüğü yasaklayan bir topluluk olsun...*” 3 Âlu ‘İmrân, 110.

geçirdiği ilkelerle gösterdiği örneklik, Toplum’un varlığını koruyucu kurallar olarak insan sevgisini de gerçekleştirmektedir.

Bu ilkeler, “hukuka bağlılık”, “şûrâ”, ve “emânet ilkeleri” olmaktadır. Toplum, Devlet Başkanı, ya da onun atadığı görevli tarafından yönetilirken, bu ilkeleri ihlâl ettiklerinde, onlara karşı direnme vahyin belirlediği yaptırımlar arasındadır. Çünkü, idare eden ve edilen herkesin hukuka uyup onu koruması gerekmektedir; aksi takdirde, insanın varlığını sürdürebileceği yegane ortam olan toplum ortadan kalkmış olur.

İşte, Hz. Peygamber’in Devlet Başkanlığı’nı yürütürken gösterdiği insan sevgisi, toplumun varlığını koruyan bu hukukla sınırlı olmaktadır ve hukukun ayakta kalmasıyla da insan sevgisi kendisini devam ettirmektedir.

Hz. PEYGAMBER ve SEVGİ

Hz.PEYGAMBER'İN İNSAN SEVGİSİ VE HOŞGÖRÜSÜ

Yrd. Doç. Dr. Abdullah YILDIZ*

Giriş

Semavi dinlerin en mükemmeli ve ebedi risaletin en son halkası olan fitrat dini İslam'ın karakteristik özelliklerinden birisi de sevgi ve hoşgördür. Bu nitelikler aynı zamanda, "Ey Muhammed! ve sen elbette yüce bir ahlaka sahipsin."¹ ayetinde ahlaki ve seciyesi övülen, "Andolsun ki, Rasûlullah da sizin için, Allah'a ve ahiret gününü umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için en mükemmel bir örnek vardır." Zayetinde model gösterilen bu dinin en etkin ve yetkin tebliğcisi Hz. Muhammed'in hayatına hakim tavır ve düşünceleridir. O, sadece öğüt veren ulaşılmaz, erişilmez, getirdiği mesajları ve telkinleriyle hayatı arasında bir münasebet bulunmayan, döneminden sonra unutulmuş sembolik bir kişi değil, tam aksine söylediklerini yaşayan, getirdiği mesajlarla yaşayan, toplumun içinden gelen, onların içine girip elinden tutan ve onları oldukları yerden ileri götüren müstesna bir şahsiyettir. Nebiler Sultanı, getirdiği tebliğatının yaşayan modelidir. O, en etkin ve yetkin bir göstermen olarak konuşan ve yaşayan Kur'andı. Başkalarına öğrettiği ilahi öğretileri kendisi en mükemmel şekilde tatbik ederdi. O'nun refakatında uzun süre yaşayan, sırlarına ve hususiyetlerine vakıf olan zevcesi Hz. Aişe, O'nun ahlakını soranlara: "Siz Kur'an okmuyor musunuz? O'nun ahlakı Kur'andı."³ diyerek cevap vermişti. Ahlakı Kur'an olan Hz Peygamber'in hayatına hakim olan ahlaki vasıflar genelde merhamet, şefkat, tevazu ve aynı kategori içerisinde sevgi ve hoşgörü olarak özetlenebilir. Kur'an, Rahmet Peygamberi'nin tebliğatı olan İslam'ı insanlığa en mükemmel ve en makbul din olarak sunarken⁴, Hz. İbrahim'den en son Nebi Muhammed Mustafa'ya (s) uzanan ebedi risaletin (İslam'ın) bir çok özelliklerinin yanında şu özellikleri üzerinde de ısrarla durmaktadır: İslam dini, yalnız Allah'a kulluğu ve Tevhidi esas alarak gizli-açık şirkin ve putperestliğin her türlüüne son vermiştir.⁵ İman, akıl, kesin bilgiye ve müşahadeye dayandırılmıştır.⁶ Bu

* Harran Ün. İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı Öğr.Üyesi.

¹ Kalem, 68/4.

² Ahzab, 33/21

³ Müslim, Misafirîn, 139.

⁴ Al-i İmran, 3/19, 85; Maide, 5/3.

⁵ Fatıha, 1/5.

⁶ Yunus, 10/36; Necm, 53/28 ; Nahl, 16/120.

Risaletin (İslam'ın) teklif olarak getirdikleri insan fitratına, takata /kapasiteye), temel ihtiyaç, arzu ve isteklere uygundur; yani İslam, fitrat ve takat dinidir.¹ Ebedi Risalete bağlılık ve ilahi hükme teslimiyet olan İslam, kabile ve kavimler dini olmayıp kendisine inananları ümmet olarak adlandırdığı tüm insanlar ve cinleri muhatap alan bir dindir.² Hz İbrahim'in neslinin de benimseyip yaşadığı Tevhid ve itidal dini olan Hanifiyyet ebedi Risaletle yani İslamiyetle tamamlanmış ve amacına ulaşmıştır.³

Kur'an terminolojisinde insana ve mahluka nisbetle yaradılış, Allah'a nisbetle yaratış anlamlarında kullanılmakta olan fitrat,⁴ aynı zamanda Allah'ın yaratma düzeni ve yaratılışın bağlı olduğu kanunlardır. İnsan da bu fitrat nizamı içinde olup, onun yardışı ve bağlı olduğu kanunlar fitrat adıyla anılır. Bu anlamda Kur'an'da :” (Resülüm!) Sen yüzünü hanif olarak dine, yani Allah insanları hangi fitrat üzere yaratmış ise o fitrata çevir. Allah'ın yaratışında değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur; fakat insanların çoğu bunu bilmezler.”⁵ Ebu Hüreyre'nin haber verdiği bir hadiste de sevgili Peygamberimiz (s): “Her çocuk İslam fitratı üzere doğar; sonra ana-babası onu Yahudi, Hristiyan veya Mecusi olarak yetiştirir.”⁶ buyurarak doğan her bir kimsenin hak dine (Din-i Tevhide) elverişli bir tabiat ve tnette olduğunu belirtmiştir.⁷ :Kur'an'ın surelerinden birinin adı, yaratan ve yaratılışı idare eden anlamında “Fatır” dır. “Fatır” aynı zamanda Allah'a özgü isimlerden yani Esmâ'ü-l Hüsna'dan birisidir.⁸

Fitrat dini olan İslam, aynı zamanda Hanifliktir. İslam literatürü bu kalimeyi, fitrat düzenine aykırı gidişlerden yüz çevirip, fitrat dini olan Tevhide meyletmek, yönelmek olarak anlamlandırmaktadır. “Hanif”, ihlaslı ve kararlı bir şekilde doğru olan İslama meyleden, dalaletten hidayet ve doğruluğa meyleden kimse demektir. Hz. İbrahim'in dini üzere olan kimseye de “Hanif” denildiği gibi, O'nun getirdiği dine de “Haniflik” denir.⁹ Kur'an bu kelimeyi sapmadan, yalpalamadan, dosdoğru ve samimi bir yöneliş olarak yorumluyor. “Yüzünü hanif olarak Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fitrat dinine çevir...”¹⁰ ayeti ve “Ben kullarımı hanifler olarak yarattım.”¹¹ Kudsi hadisi, haniflik ve fitrat arasındaki yakın anlam ilişkisini göstermektedir. Tevhid inancını getiren ve şirki yasaklayan hak bir din olarak Hanifliğin Ku'an'da ilk temsilcisi Hz. İbrahim, en son ve en mükemmel temsilcisi ise Hz. Muhammed (s) dir.”Hz. İbrahim ne bir Yahudi, ne de bir Hristiyandı. O, bir Müslüman ve Hanifdi; müşriklerden de değildi.”¹² Peygamberimiz(s)'e arkadaşları, “Dinlerin hangisi Allah'a daha sevimlidir? Diye sorduklarında, Allah'ın Resülü onlara: Haniflik, ve hoşgörü dini

¹ Bakara, 2/286;En'am,6/78-81: Hacc, 22/78.

² İbrahim, Bakara, 2/128,129

³ Al-i İmran, 3/ 67; En'am, 6/79;Rum,30/30.; Maide, 5/3.

⁴ Fatır, 35/1; Şura,42/ 11; Rum, 30/30; Mülk, 67/3.

⁵ Rum,30/30.

⁶ Buhari, *Sahih*, Cenaiz, 80; Tefsir, 35/1; Müslim, *Sahih*, Kader, 22-24; İbn Hanbel, *Musned*, II, 315, 346.

⁷ İbnü'l-Esir, *en-Nihaye*, III, 457.

⁸ Suyuti, *Camiü's-Sağır*, I, 95.

⁹ İbn Manzur, IX, 57-58; İbnü'l-Esir, II, 451; *İslami Kavramlar*, 288.

¹⁰ Rum,30/30

¹¹ Müslim, Cennet, 63.

¹² Al-i İmran, 3/67; ayrıca bu konuda bkz. Bakara, 2/135; Al-i İmran, 3/67; Nisa, 4/125; En'am, 6/79, 161; Yunus, 10/105; Nahl, 16/ 120.

olan İslam’dır.”¹ diye cevap vermiştir. Buhari, “Bu din kolaylıktır” başlığında ta’likan (muallak hadis olarak), “Allah’a en sevimli olan din, semahat (hoş görü) ve sühulet (kolaylık) üzerine kurulmuş olan din-i Hanif-i İslamidir” hadisini vermektedir.² Sevgili Peygamberimiz, bir çok defa ve muhtelif platformlarda: “Gerçek şu ki ben, ne Yahudilik ne de Nasranilik ile değil, Haniflik, hoşgörü ve kolaylık dini olan İslamla gönderildim”.buyurarak risalet espirisinin, Tevhidin te’sisini esas alan İslam’ı insanlar tebliğ etmek olduğunu belirtmişlerdir.³

I- Hz. PEYGAMBER’İN İNSAN SEVGİSİ

Sevgi ve sevmek kelimelerinin Arapça karşılığı olan “el-mahabbet” ve “el-hubb” kin, buğuz ve düşmanlık kelimelerinin zıddıdır. “El-vüdd” ve “el-vidad” kelimeleri de aynı anlamları içermektedir. “El-hıbbe”, arazide toprağa atılan tohum, habbe, çekirdek öz, nüve anlamlarına gelmektedir.⁴ Habbeye “hubb” yani taneye sevgi denilmesinin sebebi, en sevilen ve en kıymetli değer olan hayatın aslı ve esası onda olduğu veya hayatın aslı habbe denilen tohum veya öz olduğu içindir.⁵ İslami kavram olarak sevgi ve sevmek, Allah’ın gönüllere ilka ettiği (koyduğu) bir lutfu,⁶ iman iksiri ve gönül zineti⁷ ve gerçek bir imanın haz veren leziz meyvesidir.⁸ Aynı zamanda “el-Habib” ve “el-Vedüd” kelimeleri en mükemmel ve kusursuz şekilde seven ve sevilen anlamlarında olup Esmâ’ül-Hüsna’dan yani Yüce Allah’ın en güzel isimlerindedir.⁹

1- Tüm İnsanlara olan Sevgisi

Kur’an, Hz. Peygamberi bize, ümmi olmasına, cahil ve kaba bir toplum arasında yaşamış olmasına rağmen bütün beşeriyetin, eğiticisi, denetmeni ve müjdecisi olarak tanıtmaktadır. Alemlere Rahmet Peygamberi’nin tüm insanlarla olan ilişkisini, O’nun rahmet ve risalet misyonunun tüm insanlığı kucakladığını, onların hidayet ve saadetini hedeflediğini doğrudan belirten ayetlerden bazıları şöyledir:

“Ey Muhammed! Biz seni bütün insanlara ancak müjdeci ve uyarıcı olarak göndermişizdir; fakat insanların çoğu bunu bilmez.”¹⁰

“...Ey Muhammed! Biz, seni insanlara Peygamber gönderdik, şahit olarak Allah yeter.”¹¹

¹ İbn Hanbel, I,236.

² Buhari, İman, 29.

³ İbn Hanbel, V, 266; VI, 116, 233; İbnü’l-Esir, *en-Nihaye fi Garibi’l-Hadis*, II, 451.

⁴ Bkz İbn Manzur, I 289-291; Asım Efendi, *Kamus Tercemesi*, I, 186.

⁵ İslami Kavramlar, 466.

⁶ Taha, 20/39.

⁷ Hucurat, 49/7

⁸ Meryem, 19/96

⁹ Suyuti, *Camiü’l-sağır*, I, 95-96.

¹⁰ Sebe, 34/28.

¹¹ En-Nisa, 4/79.

“Ümmiler arasından, kendilerine ayetleri okuyan onları (günahlardan) arıtan, onlara Kitabı (Kur’anı) ve hikmeti öğreten bir Peygamber gönderen O’dur. Onlar, daha önce kuşkusuz bir sapıklık içinde idiler.”¹

Bizzat Nebiler Sultanı, insanlara olan sevgisi nedeniyle onlarla olan ilişkisini baba-evlat ilişkisi olarak göstermekte ve : “ Gerçek şu ki, ben sizin için çocuğunun yanındaki babası gibiyim; sizi eğitir ve öğretirim.”² Bizzat kendisi, yalnız ümmetine değil, tüm insanlara hidayeti, doğruyu ve güzeli göstermek, onlara bilmediklerini öğretmek için bir muallim olarak gönderildiğini ifade etmektedir.³ Kendi hoşnutluğunun şartlarını başkalarının hoşnut edilmesiyle ölçütleyen Nebiler Sultanı, “Kendi nefsin için sevdiğin şeyi tüm insanlar içi de sev ki, iyi bir Müslüman olabilesin.”⁴ buyurarak, tüm insanları kapsayan bir diğergamlığın, yüce ahlakının en önemli prensiplerinden biri olduğunu belirtir.

Yüce Allah’ın hakkında: “Ey Peygamber! Biz seni alemlere rahmet olarak gönderdik.”⁵ buyurduğu ve kendisinin de “Ben, tövbe ve merhamet Peygamberiyim.”⁶ dediği Nebiler Sultanı kuşkusuz ve istisnasız bütün insanların muştusu, rahmet ve ümididir. Çünkü naslardaki “alemler” kavramının içine inananlar da girmektedir. Onu inkar etmek, bu rahmetten yararlanmayı engellemez. Tıpkı Güneşi inkar eden kişinin, Güneşten yararlanmasına inkarının engel olmadığı gibi. Sevgi Deryası Kutlu Nebi, temsil ettiği sonsuz ve sınırsız rahmetin yalnız kendisine inananlara ve kendisini kabul edenlere özgülmesini hoş görmemiştir. Onun rahmet ve sevgisi herkesi ve her şeyi kuşatmıştır. Eşsiz Nebi, bir sahabinin Mescid-i Nebevi’de : “Allah’ım! Bana , bir de Muhammed’e rahmet et.” diye dua ettiğini duyduğunda müdahale etmiş ve o kimseye: “Ey adam! Sen, gerçekte sınırsız olan şeyi, Allah’ın rahmetini sınırladın.” buyurarak düzeltmiştir.⁷ Bir başka zaman da Resülullah (s), mescide gelip namazını kıldıktan sonra devesine binerek “Ey Rabbim! Beni ve Muhammedi lütuf ve keremine mazhar et, başkalarını bu lütufa ortak etme! diye dua eden yolcu bir bedeviye rastladı. Kutlu Nebi, bedevinin bu duası karşısında oradaki arkadaşlarına baktı ve: “Bana söyleyin! Bu adam mı, yoksa bindiği devesi mi daha şaşkın? Bu kişinin dediği şeyi (yaptığı duayı) duyduunuz, değil mi? diye sordu. Onlar da : “ Evet” dediler.⁸

İnsanın insanı horladığı ve köleleştirdiği kana ve kabileciliğe dayanan bir toplumdaki insanın insanı sevdiği, insan olduğu için değer verdiği-kucakladığı bir topluma geçişin örnek mücadelesini veren Hz. Peygamber’in tavrı ve tarzında insana insan olduğu için saygı esas olup, mutlak Yaratıcı adına ona değer vermek gerekmektedir; bunun ötesinde saygıda ve sevgide ifrata kaçıp insana secde etmek kesinlikle söz konusu değildir. Varlık olarak ilk nur Peygamber olarak son zuhur olan

¹ El-Cumua, 62/2.

² Ebu Davud, *Sünen*, Tahare, 4.

³ İbn Mace, Mukaddime, 17; Darimi, I, 98-100.

⁴ İbn Mace, Zühd, 24.

⁵ Enbiya, 21/107.

⁶ İbn İshak, Siretü İbn İshak, 123 (183).

⁷ Buhari, Edep, 37.

⁸ Ebu Davut, Edep, 42.

Nebiler Sultanı, kendisi için bile “Benim için kıyam edilmez (ayakta el bağlanıp durulmaz), kıyam yalnız ve yalnız Allah için yapılır.” 1 buyururdu. O’na göre gerçek hürriyetin özünü Allah dışındaki şeylere köle olmamak oluşturmaktaydı. Nebiler Sultanı, kimsenin kendisi için ayağa kalkmasını istemezdi ama, eşsiz tevazuunun ve insana verdiği değerın ifadesi olarak başkaları için ayağa kalkardı. Bir gün kendisini ziyarete gelen, Peygamber’in huzurunda olduğu için titremeye başlayan birisine: Arkadaş titreme! Ben bir kral değilim. Kureyş’ten kurumuş et yiyen bir kadının oğluyum.”2 diyerek o kimsenin rahat olmasını istedi.

Rahmet Peygamberi, çeşitli zaman ve yerlerde karşılaştığı kimselerden Müslüman olmayan kimselere de makam ve statülerine uygun değer verirdi. Cabir b. Abdullah anlatır: Nebi (s) ile birlikte otururken yanımızdan bir cenaze geçti. O sıra Resülullah (s) ayağa kalktı; biz de kalktık. Biz Resülullah’a : O bir Yahudi cenazesidir(bu nasıl oluyor?) dedik, O da bize: (kime ait olursa olsun, yeterki insan olsun) cenazeyi gördüğünüzde ayağa kalkınız.” Buyurdu.3 Bilindiği üzere Rahmet Peygamberi, Hz Hatice ile Peygamberliğinde uzun zaman (15 yıl) önce evlenmiş ve Onunla yirmibeş yıl kadar yaşamıştır. Nebi(s) ilk vahye mazhar olup korkup ürperdiği zaman, en yakını ve biricik eşi olgun hanım Hz. Hatice’nin Onu teselli için söylediği şu sözleri Resülullah’ın(s) karakterini, Onun insan sevgisi, buna bağlı olarak akrabaya ve diğer insanlara olan ilgisi hakkında bizi aydınlatmaktadır:

“Ya Resülallah! (İnanıyorum ki)Yüce Allah seni asla mahcup etmeyecektir. Çünkü sen yakınlık bağlarına saygı gösteriyor, borçluların borcunu veriyor, fakirlere yardım ediyor, misafirleri ağırlıyorsun. Aynı zamanda sen, doğruları destekleyor, doğrunun ve haklının yanında yer alıyorsun, muhtaçların ızdırabını dindiriyorsun.”4

Sevgi ve Rahmet Peygamberi, “Birbirinize merhametli davranmadıkca iman etmiş olamazsınız.” derdi. Bu sözü duyan sahabiler:“Ey Allah’ın Resülü! Biz her zaman birbirimize merhametli davranmaktayız.” derlerdi. Onların bu beyanlarına karşılık Nebiler Sultanı: “Benim demek istediğim, yalnız sizin kendi aranızda merhametli olmanız değil; demek istediğim, sizlerin Allah’ın bütün yaratıklarına karşı merhametli olmanızdır.”5 buyurarak merhamet ve sevgisinin alemşümul ve evrensel olduğunu ifade ederlerdi.

2- Ümmetine Olan Sevgisi

Rahmet Peygamberi’nin Ümmetine olan sevgisi ise daha has ve özgedir. O’nun ashabına ve ümmetine dünya ve ahiret işlerinde onlara olan ilgisi, merhamet ve düşkünlüğü Kur’an’da şöyle ifade edilmektedir: “Andolsun size kendi içinizden öyle bir Peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir. Çünkü O, size

¹ İbn Sa’d, I, 387; Tirmizi, *Şemail*, 159.

² İbn Sa’d, I, 23; ayrıca bkz. Doğrul, Ömer Rıza, *Asr-I Saadet (Menlana Şibli’den tr.)* II, 94 (Tirmizi, *Şemail*’den)

³ Buhari, *Cenaiz*, 50.

⁴ Buhari, *Bedü’l-vahyi*, 1

⁵ Münziri, *et-Terğib*, III, 201.

çok düşkün, mü'minlere karşı çok şefkatli ve merhametlidir.”¹ Yüce Allah, ayette görüldüğü üzere “Raüf” (çok şefkatli ve “Rahim” (pek merhametli) anlamlarındaki zatına mahsus kendi sıfatlarını, esmaü'l-hüsna' sından peşpeşe iki ismini Peygamberimize de vermiştir ki, daha önceki Peygamberlerden hiç biri bu iltifata mazhar olmamıştır. Bu durum, bu ümmete has müstesna bir fırsattır. Ümmetiyle olan yakınlığı konusunda Rahmet Peygamberi şunları söyler: “İstisnasız bütün mü'minlere ben, dünya ve ahiret işlerinde daha yakınım, daha merhametliyim. İsterseniz buna delil olarak Allah'ın şu ayetini okuyun: “Peygamber, mü'minlere kendi canlarından daha üstün ve daha değerlidir. Peygamberin hanımlarında onların analarıdır...”² O halde herhangi bir mü'min ölür de borç yahut fakir bir aile bırakırsa, o aile bana gelsin, ben onun velisiyim.”³

O Resül ki, azizdir, büyük izzeti vardır; sizleri sıkın şeyler Ona zahmet verir ve O'nun aleyhinedir. Nübüvvet stidadıyla donatılmış en mükemmel bir insan sıfatıyla O, kendi içimizden, kendi cinsinizden bir Resül, melek değil beşerden bir Resül, şerefli nesepleri ma'lum ve meşhur, akıl ve tetkik üstü seleksiyon sahibi seçilmiş “Mustafa” bir Resül. Azap görmeniz, şöyle dursun sıkıntı ve zahmet çekmeniz bile Onu son derece müteessir eder. Rahmet Peygamberi, Ümmetinin üzerine çok hırslıdır, Üstünüze titrer. Ümmetin hayır ve hidayetine olan şeyleri elde etmede çok haris olduğu gibi onları dünya ve ahirette zarardan korumak ve onları saadet ve Cennete erdirmek için çok düşkündür.

O, hangi ırk ve kavimden olursa olsun, tüm mü'minleri düşünen ümmet aşığı bir Peygamber olarak ümmetiyle olan ilişkisini şöyle ömekler: “Benimle ümmetimin durumu şuna benzer: Adamın biri bir ateş yakmıştır; etraftaki kelebekler bu ateşin içine düşmektedirler. Ateşe hucum etmektedirler. Ben ise sizleri o kelebekler misali ateşe düşmesinler diye tutup geri çekiyorum; sizler ha bire ateşin içine atılıyorsunuz.”⁴

Hangi kavim ve milletten olursa olsun, mevki ve statüsü ne olursa olsun, büyük- küçük, zengin- fakir, efendi- köle, kadın- erkek, insanları çok seven Allah Resülü'nün karşısında eşit muamele görürdü., onlar arasında imtiyazlı davranmayı sevmezdi. Arkadaşlarıyla yaptığı bir gezi esnasında sahabiler acıkmış, yemek hazırlıklarına başlamışlardı. Bu arada arkadaşları bu hazırlık için görev bölümü yapmışlar; onlardan bazıları sofrayı hazırlıyor, kimisi ocak kuruyor, bazıları yenilecek eti hazırlıyor, bu iş bölümünde Resülullah'a da yakacak tedariki, odun toplamak düşmüştü. Sahabilerden bir çoğu, “Aman Ya Resülallah! Senin aramızda bulunman bize şeref olarak yeter! Senin yerine bu işi biz yaparız.” diyerek Nebiler Sultanının yerine bu işi de görmek istediler. Bu sıra Eşsiz İnsan Allah Resülü: “Hayır, böyle şey olmaz, burada bu iş için benim sizden bir farkım yok; Allah arkadaşları arasında imtiyazlı davranan ve kendisini dostlarından ayıran kimseyi sevmez.” buyurdu.⁵

¹ Tevbe, 9/128.

² Ahzap, 21/6.

³ Buhari, Feraiz, 15.

⁴ Tirmizi, Emsal, 7.

⁵ Doğrul, II, 94 ;Yardım, Ali, *Peygamberimiz'in Şemâilî*, 406 (Zerkani 'den IV, 306 ve Aliyyü'l-Kari, *Cemü'l-Vesail* s. 463'den naklen).

Alemlerin Efendisi, arkadaşlarına hitaben: Cennet’e girebilmeleri için iman etmeleri gerektiğini, gerçek anlamda iman etmiş olmak için birbirlerini sevmelerini, birbirlerini sevmeleri için de aralarında selamı yaymalarını ve hediyeleşmeleri gerektiğini,¹ en mükemmel mü’min olarak kendisi, Güneş’in doğduğu yerden battığı yere kadar tüm mü’minlerin birbirlerini sevmeye ve dayanışmada bir vucutun organları veya bir binanın tuğlaları gibi olması gerektiğini önemle ve örneklerle vurguladı.² O, her fırsatta sevmeyen ve başkaları tarafından sevilmeyen kimsede hayır ve iyilik olmadığını belirtirdi.³ Rahmet Peygamberi, Puta tapan Mekke müşrikleri tarafından doğup-büyüdüğü topraklardan çıkarılırken, insanları hidayete, doğruya ve güzele çağırarak için gittiği Taif’de taşlanıp yaralandığı ve Uhut’da dışı kırıldığı sırada bile kendisine düşman olanlara beddua etmemişti. Kanlar ve acılar içinde bir yandan yüzünden akan kanları siliyor, bir yandan da kendisinden beddua bekleyenlerin dehşet ve hayret dolu bakışları önünde ellerini açarak: “Allah’ım! Kavmime doğruyu ve güzeli öğret; çünkü onlar ne yaptıklarını bilmiyorlar.” diye onlara dua ediyordu. O, bu durumda bile : “Ben. Lanetçi olarak gönderilmedim; davetçi ve rahmet olarak gönderildim.” diyordu.⁴

II- Hz. PEYGAMBER’İN HOŞGÖRÜSÜ

Türkçe’imizde, her şeyi anlayışla karşılayarak olabildiğince iyi ve güzel görme, müsamaha ve tolerans şeklinde karşılık bulan, kültürümüzde çok bulunan ve toplum olarak çok aşına olduğumuz hoşgörü,⁵ fitrat dini olan, Tevhidi esas alıp şirki yasaklayan İslam’ın ve onun Yüce Hz Peygamberi’nin tebligatının karakteristik özelliklerindedir. Hz. Muhammed (s) ‘in fitrat dini olan İslam adına insan hayatı için en kolay olanı en güzel şekilde sunduğu kuşkusuzdur. Bizzat kendisi “ Gerçek şu ki ben, Haniflik, hoşgörü (semha veya semah) ve kolaylık Peygamberi olarak gönderildim; sünnetime muhalefet eden benden değildir.”⁶ buyurmuş; böylece O, tebliğ ettiği Yüce İslam dinini Tevhit, kolaylık ve hoşgörü dini olarak tanımlamıştır. Rahmet Peygamberi hem Mekke ve hem de Medine döneminde insanları öğütleyerek, delillerle, ikna yoluyla ve Kur’an okuyarak İslam’a davet etmiştir. İlk inen vahiyleri ve ilahi mesajları o günün insanlarına yalnız olarak açıklarken etrafında oluşan gün be gün artan topluluk, zor kullanılarak bir araya getirilen insanlardan değil, bunun aksine tatlı dille, ikna yoluyla Tevhide davet sonucunda kendi hür iradeleriyle İslam’ı seçen insanlardan oluşmaktaydı. Çünkü insan, zorla, kanunlar ve müeyyidelerle, kaba kuvvetle ıslah edilemez; sadece davranışları değişebilir. Hem böyle bir uygulama, iktidardan ve güçlüden taraf görünme meyli ile insanları ikiyüzlülüğe sevkeder. Halbuki hidayeti, saadeti, adaleti, doğruyu ve güzeli amaçlayan Hz. Peygamber (s) ‘in gayesi

¹ Müslim, İman, 93; Ebu Davut, Edep, 142.

² Buhari, Edep, 27, 36, Salat, 88, Mezalim, 5; Müslim, Birr, 65, 66.

³ İbn Hanbel, II, 400; V, 335.

⁴ Müslim, Birr, 87; bkz. Taberi, *Camii’l-Beyan*, IV, 56-57; İbn Kesir, *Tefsirü’l-Kur’ani’l-Azîm*, I, 402-403

⁵ Türkçe Sözlük (I-II), Hoşgörü mad. Türk Dil Kurumu, Ankara, 1988.

⁶ Buhari, İman, 29; Tirmizi, Menakıp, 32; İbn Hanbel, V, 266; VI, 116, 223; Acluni, *Keşfü’l-Hafa*, I, 251 (658), 340 (914).

insanların sadece davranışını değil, özlere hitap ederek onları ıslah etmek, çıkar, kabilecilik ve kana dayalı güvensiz ve mutsuz bir toplumu Kur’an’a ve iman kardeşliğine dayalı sağlıklı, güvenli ve mutlu bir toplum haline getirmektir. En mükemmel bir insan olarak hoşgörü abidesi olan Hz. Peygamber’in hayatında aile düzeninden toplum ve devlet düzenine varıncaya kadar hoşgörü ve merhametin pek güzel örnekleri vardır.

1- Aile Hayatında Hoşgörüsü

Daha 10 yaşında bir çocuk iken annesi Ümmü Süleym tarafından Rahmet Peygamberinin hizmetine verilen ve Onun terbiyesinde yetişen Hs Enes b. Malik de hayranlıkla Onun hoşgörü ve yumuşak huyunu şöyle ifade eder: “ Resûlullah(s) insanların en güzel ahlaklı olanıydı; Medine’de Nebi (s)’e on yıl hizmet ettim. Daha çocuktum, her işim Efendimin istediği şekilde mükemmel değildi. Buna rağmen Efendim yani Nebiler Sultanı bana asla “üP” demedi. Yaptığım bir iş için bunu neden yaptın? Yapmadığım bir iş için de bunu neden yapmadın? diye söylemedi.1 Yine Hz Peygamber’in etrafında ve itinasında büyüyen üvey oğlu Hind b. Ebi Hale O Yüce Nebi’nin seciyesini şu şekilde tasvir ediyor: Nazik kalpli ve yumuşak huylu idi Hiç kimseyi mahcup etmek istemezdi. Eğer bir kişi hakka ve doğruya karşı gelecek olursa bütün gün o kimse ile uğraşır, hakkı müdafaa eder, o kimseyi ikna etmeye çalışır, şahsi bir hatadan dolayı hiç kimseye hiçbir vakit öfke ve hiddet göstermezdi. Kendi şahsına yapılan fenalığın intikamını almazdı. “Mü’minlerin iman bakımından en kusursuz olanı, ahlakı en güzel olanıdır; İçinizden ahlakı en güzel olanınız da kadınlarına (eşlerine) en güzel davrananınızdır.”2 buyuran Allah’ın sevgili Resülü, doğalarında bulunan narinlik ve kırılabilirliğe itibarla onları incitmemek için, sürücü Enceşe’den kadınları taşıyan hayvanların ve binitlerin hızını bile yavaşlatmasını istemiş;3 eşi Hz. Aişe’nin ifade ettiği üzere Rahmet Peygamberi hayatı boyunca ne bir hizmetçiye ne de bir kadına vurmamıştır. “Allah, bana dünyada en çok kadın ve güzel kokuyu sevdirdi; en büyük sevinci de namazda verdi.”4 Buyuran Nebiler Sultanı, kendisi hanımlarını hiç dövmediği gibi, bu eylemi yapanları kınamış, kadınları dövenlerin kötü kimseler olduğunu belirtmiş; bu kaba eylemi daha ne kadar devam ettireceksiniz? buyurarak kadınları dövmeyi cahiliyye adet ve alışkanlığı olarak nitelemiştir.5

İnsanların siret-i aslileri ile (gerçek karakter ve huylarıyla) görüldükleri yer ailelerinin içidir. İnsanların huylarını en iyi tanıyanlar, özelliklerini en iyi bilenler kuşkusuz aile bireyleridir. Rahmet Peygamberi’nin ilk eşi Hz. Hatice annemiz, O’nun ahlak ve seciyesi hakkında: “Sen akrabalık bağlarına saygı gösterir, kimsenin hakkına tecavüz etmezsin.”6 diyerek hoşgürüsünün yanında sadakat ve vefakarlığını belirtmişti. Diğer eşi Hz Aişe annemiz de: “ O, aile içinde sizlerden iyi bir aile reisinin yaptığı gibi

1 Ebu Davut, Edep, 1.

2 Ebu Davut, Sünnet, 16.

3 Buhari, Edep, 90, 95, 111, 116; Müslim, Fedail, 70-73.

4 Nesai, İshratü’n-nisa, 10; İbn Hanbel, III, 128, 199, 285

5 İbn Sa’d, VIII, 204; İbn Hanbel, V, 5; Ebu Davut, Nikah, 42,43; İbn Mace, Nikah, 5.

6 Buhari, Bedü’l-vahyi, 1.

ev işlerinde yardıma ihtiyacı olanlara yardım eden, kendi işlerini kendisi yapan, aykkabılarını tamir eden, söküğünü diken, önüne konulan yemeği eleştirmeden yiyen, olduğundan fazlasını istemeyen, insanların kusurlarını bağışlayan bir kimsedir.”¹ diyerek Nebiler Sultanı'nın aile reisi olarak hoşgörülü ve geçim sever bir kimse olduğunu ifade etmektedir.

2- Toplum Hayatında Hoşgörüsü

Varlığı ve hayatı, mü'min-kafir herkes için bir rahmet olan ve güzel ahlakı tamamlamak için gönderilmiş olan Hz. peygamber, Yüce Allah'ın kendisine hitaben : "Ey Muhammed! Sen af yolunu tut; iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir." ² buyruğu ile davranış ve düşüncelerini güzel ahlakın en önemli prensiplerinden olan sevgi ve hoşgörüyle formüleştirmiştir. Bu iki güzel haslet, O yüce şahsiyet için sanki müktesep tabiat halini almıştır. Bu ilahi emir sebebiyle Rahmet Peygamberi insanlarla ilişkilerinde kolay olanı yapmış; zor gelen ve zorlayıcı şeylerden uzak kalmış; herkesin günahına ve ayıbına bakmayarak af yolunu kendisine şiar edinmiştir. Kendini ve Rabbini bilmeyen, tanımayan, O'nun emir ve yasaklarına riayet etmeyen cahil kimselerden yüz çevirmiştir. Denilir ki, özellikle bu ayetin inzalından sonra Resülullah (s), “ Faziletlerin en yükseği ve en yüksek erdem olan şey, senden ilişkiyi kesene yaklaşman, seni mahrum edene (sana vermeyene) vermen, sana zulmeden (haksızlık yapanı) affedip bağışlamandır.” Kudsi hadisinin teması ile adeta özdeşleşmiştir.³ Kuşkusuz yalnız Allah için olan bu saf ve samimi insan sevgisi ve hoşgörüsü nedeniyle O, bazı söylemlerinde kendisini çocuğu yanında yer alan şefkatli bir babaya, bazen bildiklerini sevgiyle insanlara öğreten bir muallime benzetmiş; kendisine inananlara tevazu ile davranmış, onlara şefkat kanatlarını germiş, onların üzerine titremiş, kendisine reva görmediği şeyleri başkaları için de reva görmemiş; arkadaşları arasında kendisine bir kral gibi kıyam edilmesini ve hatta imtiyazlı davranılmasını bile hoş görmemiştir. Bir defasında rahmet Peygamberi, Mescid-Nebevi'nin duvarına bevletmekte olan bir bedeviye kızarak müdahale etmeye kalkışan arkadaşlarına mani olmuş ve onlara: “bırakın onu, hacetini gidersin ! buyurmuş; hemen ardından o mahalli bir kova su döktürerek temizletmişti.⁴

Arkadaşlarıyla birlikte yemek yedikleri bir sırada, Resülullah'ı (s) kendine tercih ederek elinde bulunan iyi ve taze hurmalarla Resülullah'ın(s) elinde bulunan pörsümüş hurmaları değiştirmeyi ısrarla teklif eden ve: Ey Allah'ın Resülü ! Onları verin ben yiyeyim, diyen bir sahabiye, Rahmet Peygamberi: “ Ben kendim için hoş görmediğim bir şeyi sizin için de asla istemem.”⁵ buyurarak kendine reva görmediğini başkalarına da reva görmemiştir. Bir başka zaman da O, bu prensibin imanla ilişkisine vurgulayarak: “Sizden biriniz kendi nefsi için sevip istediğini din kardeşi için de sevip istemedikçe

¹ İbn Hanbel, VI, 106, 256.

² A'raf,7/199.

³ Elmalılı, Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 2358-2359.

⁴ Buhari, Vudu', 58; Edep, 80.

⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, I,393.

olgun bir mü'min olamaz”¹ buyurmuştur.

Allah'ın sevgili Elçisi, yaşadığı toplumda gördüğü yanlışları tenkit ederken, hatasını doğrudan ilgili şahsın yüzüne söylemezdi. Hoşgörü ve sevgi Peygamberi: “Bana ne oluyor? Bazılarınızı şöyle şöyle yaparken, şunu şunu yaparken görüyorum. İçinizden biri şöyle yapsa ve şunu yapsa, şöyle olur...” şeklinde söylerdi.² Nebiler Sultanı, soruları sert ve kaba da olsa, soranlara ve öğrenmek isteyenlere karşı çok şefkatli ve hoşgörülü davranır o kimsenin öğrenmesini çok isterdi. Hz. Enes anlatıyor: “Bizler mescidde oturuyor iken devesi üzerinde bir adam geldi ve : “ Aranızda Muhammed hangisidir?” diye sordu. Biz de : “ Şu sırtını yaslamış oturan beyaz adam Hz. Muhammeddir(s).” dedik. Adam, Hz Peygambere yönelerek: “Ey Abdulmuttalibin oğlu! “diye çağırdı. Hz. Peygamber de ona: “Söyle, seni dinliyorum.” dedi. Adam: “Sana bir şeyler soracağım, ama bu sorularım keskin ve şiddetli olacak, bana kızma!” dedi. Hz. Peygamber ona: “buyur istediğini sor.” dedi. Adam: “Senin ve öncekilerin Rabbi adına bana doğruyu söyle, seni tüm insanlara Allah mı gönderdi?” diye sordu. Resülullah (s): “Allah adına evet” buyurdu. Adam. “Allah hakkı için soruyorum, her gün beş vakit namazı kılmamızı sana Allah mı emretti?” diye sordu. Resülullah(s) da: “Evet” buyurdu. Adam yine :Allah hakkı için soruyorum: “Bu ayda oruç tutmamızı sana Allah mı emretti?” diye sordu. Resülullah da yine: “Evet” buyurdu. Adam: “Peki, o halde Allah hakkı için sana soruyorum: Bu sadakaları zenginlerimizden alıp fakirlerimize vermeni Allah mı sana emretti? “ diye sordu. Allah'ın Resülü de: “ Allah adına evet dedi. Bunun ardından adam: “Senin getirdiğin dine inandım. Ben arkamdaki kavmimin elçisiyim; Ben, Beni Sa'd kabilesinden Dımam b. Sa'lebeyim” dedi.³

3- Devlet Hayatında Hoşgörüsü

Bir Peygamber ve devlet başkanı olarak Kutlu Nebi, günah olmadığı müddetce iki işten en kolay olanını seçer, İlahi emirlere karşı gelinmesi hali dışında- kendi şahsına yönelik vuku bulan herhangi bir fenalığın intikamını almazdı.⁴ Muhtelif zaman ve mekanlarda kendisine karşı hakaret eden, kendisini her türlü kötülük ve sıkıntıya maruz bırakan düşmanlarına dahi hidayet ve iyilikle dua ederdi. Sevgi ve hoşgörünün maksimum ölçüsü ve bir insanın seciyesinde pek az bulunan sıfatlardan biri düşmanlarına karşı affedici ve bağışlayıcı olmasıdır. O, cezalandırmaya gücü yettiği zaman bile affeder, istediğini yapabilecek konuma geldiğinde bağışlardı. Son ve eşsiz Peygamber, “ Ben, rahmet olarak gönderildim; azap olarak değil.”⁵ buyururdu. Mekke'nin fethinde muzaffer bir komutan olarak etrafında toplanan, vereceği emri merak ve endişeyle bekleyen müşrik Mekke eşrafına: Benim size ne yapacağımı tahmin edersiniz? diye sorduğunda onlar: Sen asil ve kerim bir kardeşin oğlusun! Bizleri

¹ Buhari , iman, 7; Müslim, *Sahih*, iman, 71; Tirmizi, *Sünen*, Kıyamet, 59.

² Buhari, Menakıb, 25; Müslim, Salat, 119.

³ Buhari, İlim, 6.

⁴ Malik , *Muwatta*, Husnü'l-huluk, 2; Ebu Davut, Edep, 5.

⁵ Acluni, I, 244(637).

affedeceğini ümit ediyoruz. Eğer intikam alacak olursan haklısın; çünkü biz sana daha evvel kötülük etmiştik.”¹ Dediler. Bunun üzerine Rahmet Peygamber onlara. "Bugün ben size Hz. Yusuf'un kardeşlerine dediği gibi diyorum: Bugün sizler kınanacak (ayıplanacak ve yargılanacak) değilsiniz; Allah sizi bağışlar. O, merhametlilerin en merhametlisidir; haydi dağılın şimdi serbestsiniz."² hitabında bulunarak, İslam'a ve Müslümanlara zarar vermeme koşuluyla onları serbest bırakmış ve rahatlatmıştır. Bir defasında Necran'dan gelen 60 kişilik Hıristiyan heyet, Resülullah tarafından Kabul edilmiş; bu kişiler Mescid-i Nebevi'de ağırlanmış, hatta Allah Resülü onların mescidde ayin yapmalarına dahi müsaade etmiştir. Onlar da mescid içinde Doğuya yönelerek ayinlerini yapmışlardı. Hz. Peygamber, sahabilerden bu duruma itiraz edenleri de susturmuştur.³

Eşsiz Nebi'nin Uhut savaşında(625), sevgili amcası Hz. Hamza'yı şehit eden Vahşi, Mekke'nin fethi sırasında korkarak Taife kaçmış, orada Taif halkının teslim olması üzerine onların arasına karışarak Resülullah'ın yanına gelmiş, iman etmiş, Resülullah da “Gözüme görünme bana sevgili amcamı hatırlatıyorsun.” diyerek bir nevi onu affetmişti.⁴ Aynı şekilde intikam hırsıyla amcası Hz. Hamzanın ciğerini çığneyen Hint binti Utbeyi de affetmiş ve bey'atını kabul etmiş, onu dinlemiş ve sorduğu bir çok sorulara da cevap vermiştir.⁵ Esnasında 70 şehidin verildiği, adeta gerçek mü'minle- gerçek olmayanın ayrıştığı (yeym-i temhıs) denilen Uhut savaşında, o kritik ve zor günde İslam ordusu içinde cephede ikilik çıkararak ayrılıp, sonra Medine'ye dönüşte Resülullah'ın huzuruna gelenlere(asilere), beklenen sert muamelenin aksine Resülullah(s) yumuşak ve güzel davranmıştı. Sadece böyle zor ve kritik günlerde değil, insanlığın hidayet ve saadeti için verdiği mücadelenin hemen her safhasında sevgi ve hoşgörüyü ilke edinen ve neticede başarıya ulaşan Allah Rasülü'nün bu asil ve soylu davranışı Kur'an-ı Kerim'de şöyle ifade edilmektedir: "O vakit, Allah'tan bir rahmet ile sen insanlarla olan ilişkilerinde onlara yumuşak davrandın! Şayet sen onlara karşı kaba-katı yürekli olsaydın kuşkusuz etraftından dağılıp giderlerdi." Hatta O, kendisine kin ve düşmanlık besleyen, münafıklığı vahiyle kendisine malum olan kimseye bile, gerek etraftaki kimseleri kazanmak gerekse statüsüne itibarla siyaseten, diplomatic bir tarz olarak değer vermekteydi. Resülullah (s)'in Medine'ye gelişinin ilk günleriydi. Arkadaşları O'na : “ Ey Allah'ın Resülü ! Hazrec kabilesinin lideri Abdullah b. Übey'in ziyaretine gitseniz, hem de onu İslam'a da'vet etseniz hayırlı olur.” demeleri üzerine Hz. Peygamber merkebine binerek yanında bir grup arkadaşıyla birlikte ziyaret ve İslam'a davet amacıyla İbn Übeyi ziyarete gitmişti. Nebi (s) ve arkadaşları evine yaklaştığı sırada kaba bir eda ve yüksek bir seda ile Hz. Peygamber'e: “ Benden uzak dur! Vallahi eşeğinin kokusu bana eza veriyor ! “diyerek hakaret etmişti.. O'nun bu saygısız ve kaba davranışına karşı kendi kabilesinden bir adam ayağa kalkmış ve: “Vallah! Resülullah'ın eşeği senden daha temiz kokuyor! “ diye cevap vermiş. Onun bu haklı cevabına kendi kavminden diğer

¹ Vakidi, el-Meğazi, II, 835; İbn Seyyidinnas, *Uyunü'l-Eser*, II, 178.

² Yusuf, 12/92.

³ İbnü'l-Kayyum el-Cevziyye, *Zadü'l-Maad*, III, 44-45.

⁴ Buhari, Meğazi, 23.

⁵ İbn Hacer, *el-Isabe*, IV, 425.

bir kişi karşı çıkmış; aynı kavim içinde insanlar birbirlerine hakaret etmişler, birbirlerine sövmüşler, iki taraf birbirleriyle dövüşmüşler, olay üzerine, “ İki mü’min topluluk birbirleriyle dövüşürlerse aralarını düzeltiniz.” Ayeti nazil olmuştu.¹ Kendisine ve misyonuna karşı haset kin ve düşmanlıktan dolayı, nifak ve münafıklıkla ilgili hakkında onlarca ayetin indirildiği böyle bir şahsı, münafık Abdullah b. Übey b. Selül’ü bile Rahmet Peygamberi defalarca bağışlamış; vefat edince teberrüken ona gömleğini vermiş; cenaze namazını kıldırmış ve onun için Allah’dan af dilemiştir.² En mükemmel bir insan sıfatıyla Hz Peygamber’in bu ali cenaplığı ve soylu davranışı, O’ndaki akıl ve tetkik üstü, sınırsız bir insan sevgisinin ve hoşgörünün en bariz örneğidir.

Maddede ilk manada en son olan Nebiler Sultanı, “Nebiler, insan ahlakından af yolunu tutmakla emrolundu.” der ve insanları affederdi.”³ Bir ara kendisine “Hangi amelin daha üstün olduğunu ? “ soran bir adama Rahmet Peygamberi: Allah’a iman ve tasdik, cihat etmek, kabul edilmiş bir hac(hacc-ı mebrur) diye cevap verdi. Adam, bu bana çok oldu Ey Allah’ın Resülü! Demesine rağmen Resülüllah(s) devam ederek: Yemek yedirmen, hoşgörülü olman ve güzel huylu olmandır, dedi. Adam, tek söz kelime istiyorum ey Allah’ın Resülü! Deyince sevgili Peygamberimiz: o halde nefsinde karşı Allah’ı suçlama yani kendinden olan hatalardan dolayı Allah’ı suçlama.”⁴ buyurdu. Bir başka zaman yine, “Ben çabuk unuturum bana tek kelimelik yaşayabileceğim, hayatım boyunca yapmam gereken bir altın öğüt ver.” diyen bir sahabiye de Nebiler Sultanı, tekrar ve ısrarla “ “O halde öfkelenme, kızma!” diye hoş görünün zıddı olan öfkeden menetmiştir.”⁵

Hayatına hoş görüyü hakim kılan Rahmet Peygamberi, Müslümanların hoş görünün zıddı olan öfke, buğuz ve kinden uzak olmalarını, çünkü kin ve buğuzun tüm iyilikleri silip-süpürdüğünü önemle belirtirlerdi.⁶ Günlük hayatın her kademe ve safhasında insanlara hoş görüyü yeğleyen Nebiler Sultanı, Peygamberlik gelmeden önce ticaretle uğraşır. Alacak-verecek için bir yerde buluşmak üzere Abdullah b. Ebi Hamsa adlı bir gençle sözleşmişlerdi. Nebiler Sultanı sözleşme yerine tam zamanında gelmiş, fakat genç sözünü unutmuştu. Tam üç gün sonra hatırlamış ve hemen sözleşme yerine gelmişti. Bir de gördü ki Nebiler Sultanı vaat edilen yere gelmiş, orada bekliyor. Çok üzülen ve kızacağını beklediği Allah Resülü gence sadece : “ Ey delikanlı nerede kaldın? Bana meşakkat verdin; ben üç gündür sizi burada beklemekteyim” buyurmuşlardı.”⁷ “Hoş gör ki hoş görülesin.”⁸ anlayışını hayatında prensipleştiren Şanlı Peygamberimiz, gücü olduğu ve olmadığı halde, her iki halde de hoş görülü bir kimsenin Cennete gireceğini müjdelemektedir.”⁹

“Ben kimin efendisi isem, Ali de onun efendisidir.” buyurarak sevgisini Hz.

¹ Buhari, Sulh, 1; Müslim, Cihat ve Siyer, 117.

² Buhari, Cenaiz, 77; Müslim, Sıfatü'l-münafıkın, 2.

³ Ebu Davud, Edep, 5; İbn Hacer, *el-İsabe*, III, 611-612; Doğrul, II, 64.

⁴ İbn Hanbel, I, 204.

⁵ Malik, Hüsnü'l-huluk, 4

⁶ Malik, Hüsnü'l-huluk, 1.

⁷ Ebu Davud, Edep, 90.

⁸ İbn Hanbel, I,248.

⁹ İbn Hanbel, II, 210.

Ali’yi sevmeye bağlayan Hz. Peygamberi, bir gün torunu Hz. Hasan, Risaletinden irtihaline kadar onun çevresinde ve terbiyesinde yetişen Hz. Ali’den dedesinin ahlakını anlatmasını istedi. O da Yüce Peygamber’in davranışları hakkında şunları söyledi : Resülullah(s) daima güler yüzlü, güzel huylu nazik kalpli ve yanındakilere karşı kibar davranan bir kimse idi. Hiçbir zaman kaba ve sert davranan, bağırıp- çağırın, müstehcen konuşan, insanların noksanlarını arayan ve onları ayıplayıp duran veya onları aşırı metheden biri değildi. İnsanları övmeye aşırı gitmezdi; kişileri buldukları konumda tutardı. Onlarla adalet ve insaf ölçüleri içerisinde konuşurdu. Hoşuna gitmeyen bir şey olduğunda fark etmemiş gibi veya başka bir şeyle meşgülmüş gibi yapar, duymamazlıktan gelir, bunu ashabına olan şefkat ve merhametinden ve onların her bir işlerine karışmaktan geri durmak için yapardı. Kendisinde bir şey ümit edenin ümidini boşa çıkarmazdı. O, meclisinde oturanların durum ve statülerine göre onlara muamele yapar, iltifat ederdi. Meclisinde oturanların hepsi gördükleri ilgi, hoşgörü ve iltifattan dolayı, Allah Resülü’nün en çok kendisini sevdiğini sanırdı.

Nebiler Sultanı kendi hesabına şu üç şeyden sakınırdı:

- a-Yersiz çekişmek ve münakaşa etmek.
- b- Lüzumundan fazla konuşmak ve çok mal edinmek
- c- Kendisini alakadar etmeyen işlere karışmak.

Başkaları hesabına da şu üç şeyden uzak dururdu:

- a-Başkalarını kınayıp ayıplamak.
- b-Başkalarını kusurunu araştırmak ve başkalarına hakarete bulunmak
- c- Başkalarının sırlarına muttali olmak, onların sırlarını araştırmak.”¹

Sonuç

Çalışmamızda belirttiğimiz üzere, Allah Rasulü’nün sevgi ve hoşgörü hasletleri, batılı hak gören bir kimsenin kalbinden onu söküp almak ve hakkı garipseyen kimselerin kalbinde hakkı yüceltmek, insanları hidayete, doğruya, iyiye ve güzele yöneltmek amaçlarına yönelik olarak yaşadığı ve kullandığı en etkin irşat ve öğretim metotlarından ikisi olarak vurgulanmaktadır. Hidayet ve saadet öncüleri ve mutlak hakikatın temsilcileri müstesna insanlar olan Peygamberlerin yanında tarihte filozof, kaşif, bilgin, devlet adamları ve ahlak mürşitleri de var olmuştur. Ancak ilahi vahye mazhar olan, nübüvvet istidadıyla donanımlı kimseler olan Peygamberler tüm kutsal kitaplarda anılmakta, tasarrufları ve tesirleri devam etmektedir. Buna karşılık pek çok bilgin, filozof, kaşif ve ahlak mürşitlerinin etkinliği kendi zaman ve alanlarıyla sınırlı kalmaktadır. Kuşkusuz Peygamberlerle ilgili bu farklılık onların üstlendiği misyon ve vizyondan, gönüllerindeki sevgi ve hoşgörüden kaynaklanmaktadır. Bir rivayette belirtildiği üzere: İnsanlarla ziyaretleşme anlarında güler yüz göstermek, karşılaştıkları

¹ Tirmizi, *ef-Şemail*, 221-224; ayrıca bkz.Tirmizi, *Şemail-i Şerife*,354-355 (trc. Hüsameddin Nakşibendi).

zaman merhabalaşmak, Nebiler, siddıklar, salihler ve şehitlerin huylarındandır.¹ Bu yöntemler, onların sevdikleri Allah ve ümmetleri adına fedakarlıklarıdır. Hem bunların dışında bir uygulama, iktidardan ve güçlüden taraf görünme meyli ile insanları ikiye bölme sevkeder. Halbuki hidayeti, saadeti, adaleti, doğruyu ve güzeli amaçlayan Hz. Peygamber (s) 'in gayesi insanların sadece davranışını değil, özlere hitap ederek onları islah etmek, çıkar, kabilecilik ve kana dayalı güvensiz ve mutsuz bir toplumu Kur'an'a ve iman kardeşliğine dayalı sağlıklı, güvenli ve mutlu bir toplum haline getirmektir. En mükemmel bir insan olarak hoşgörü abidesi olan Hz. Peygamber'in hayatında aile düzeninden toplum ve devlet düzenine varıncaya kadar hoşgörü ve merhametin pek güzel örnekleri vardır.

İnsanlığın Hz. Peygamber'den sonraki şahit olduğu önderlere, rehberlere baktığımızda, onlardan hangisinin önünde daha çok insan hidayete ermiş? Daha nitelikli ve kaliteli insan yetişmiş? Kimlerden geriye ne kalmış? Tahrifata uğramadan daha uzun süre misyonu ve vizyonu devam etmiş? Diğerleri için bu sorulara olumlu cevap vermek pek mümkün olmaz iken Kutlu Nebinin on beş asır evvel getirdiği mesajlar (Kur'an-ı Kerim), indirildiği orijinal şekliyle, aslıyla dilimizde ve gönlümüzde. İşte O'nun sevgisi ve coşkusuyla koşan, Onu anlama, öğretilerini anlam ve sünnetine uyma gayretinde olan ve bu gururu yaşayan seçkin ümmet! Şanlı Peygamber'in sevgi ve hoşgörüsüne şahit ve delil olarak yirmi üç sene gibi kısa bir zaman zarfında çevresinde yer alan yüz yirmi dört bin seçkin ashabı ve onlar aracılığı ile günümüze kadar canlı bir şekilde devam eden misyonu, çeşitli vesilelerle ümmetinin gönlünde yer etmiş Peygamber sevgisi, her biri hidayet yıldızı olan sahabe sevgisi, onlarla özdeşleşme heyecan ve coşkusu.

Anadolu'muzun büyük Hak aşığı Yunus Emre'nin bize bıraktığı, rahmet, barış, sevgi ve hoşgörü Peygamberi'nin sözlerinden mülhem şu mısralarının sevgi ve hoşgörümüze ışık tutması dileklerimizle:

*Adımız miskindir bizim
Düşmanımız kindir bizim
Biz kimsese kin tutmayız
Kamu alem birdir bize.*

*Gönül Çalab'un tabtı
Çalap gönüle baktı
İki cihan bedbaktı
Kim gönül yıkar ise.*

¹ El-Hindi, Alaaddin, *Kenzü'l-Ummal*, IX,39 (hadis:24826).

*Gelin tanışık edelim
İşin kolayın tutalım
Sevelim sevilelim
Dünya kimseye kalmaç.*

*Elif okuduk ötürü
Pazar eyledik götürü
Yaradılmışı boş gördük
Yaradan’dan ötürül.*

Ve ayrıca Sevgili Peygamberimizle ilgili bu tür bilimsel ve sosyo-kültürel faaliyetlerin toplumumuzda Peygamber sevgisi ve sünnet bilincini artırması, sünnetin tarih ve çağımızda üstlendiği rolü göstermesi açısından yararlı olacağı ümidiyle, saygılar sunarım.

Hz. PEYGAMBER'İN İLETİŞİMİNDEKİ SEVGİ

Yrd. Doç. Dr. Cüneyt GÖKÇE*

Giriş ve Sınırlama

Ana hatlarıyla iletişim, -kısaca- varlıkların kendileri dışındaki varlıklarla irtibat kurması olarak değerlendirilebilir.

Biz bu küçük çalışmamızda özellikle Hz. Peygamber'in çevresiyle olan iletişimine işaret ederek bu iletişimin dayandığı temel espriyi yakalamaya çalışacağız.. Çalışma, giriş ve sonuç kısımları dışında Fiziki İletişim Unsurları ve Muhatap Açısından İletişim Unsurları şeklinde iki bölümden ibarettir. Birinci bölümde özellikle kıyafet, ses tonu ve bakışlar üzerinde durulacak; ikinci bölümde ise Muhatabı Tanıma Muhataba güven verme Gerekliğinde muhatabı dinleme Konuşma süresi Muhataba sesleniş tabirleri ve Muhatabı sevme faktörleri dile getirilecektir.

A- FİZİKİ İLETİŞİM UNSURLARI

Hz. Peygamber'in kıyafetindeki sadelik sevgi dolu İletişimini sağlayan unsurların başında gelir. Bayram ve Cuma günleri dışında Hz: peygamberin özel kıyafet giydiğine rastlamıyoruz. Örneğin, "Bulabilen, normal elbiseleri dışında Cuma günleri için bir elbise tahsis etsin"¹ şeklindeki ifadeler bile bunun sadece bir tavsiyeden ibaret olduğunu görüyoruz. Sade giyimle halkının bir parçası olduğunu ifade etmiş olması onlara verdiği değer bir göstergesidir.

1-Ses Tonu

Hz. Peygamber'in sesini iletişim aracı olarak kullanırken sevgi esaslı hareket ettiğini görüyoruz. İnsanlara yumuşak davranman da Allah'ın merhametinin eseridir. *"Eğer katı yürekli, kaba biri olsaydın, insanlar senin etrafından dağılıverirdi. Öyleyse onların kusurlarını affet, onlar için mağfiret dile, ve işleri onlarla müşavere et! Bir kere de azmettin mi,*

* Harran Ün. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi.

¹ Ebu Davud, el-Cumua, I, 387.

*yalnız Allah'a tevekkül et! Allah muhakkak ki Kendisine dayanıp güvenenleri sever*¹ ayetinde de ifade edildiği gibi katılıktan ve kabalıktan uzak bir özellik taşıyordu. Kuşkusuz ses tonundaki ahenk, içten ve samimi olan jest, mimik ve bakışları, karşısındaki insanlara değer vermesinden kaynaklanıyordu.

Nitekim, O'nun geceleyin Suffa Ashabı'nın yanlarına geldiğinde uyuyanı uyandırmamak için uyanık olana duyuracak bir sesle selam vermesi yine sevisinin belirtisidir²

Ayrıca, bir bayram hutbesinde sesini duyamayan mescidin arka bölümdeki kadınların yanına kadar gidip onlara “özel” seslenmesi sevgi peygamberin yaptığı işlerdendir.

Ancak, şunu da belirtmekte yarar vardır ki, Allah resulü, konu, konum ve duruma göre ses tonunu ayarlamış; örneğin, bir ağaç altında yatmakta iken kılıcını çekip onu uyandıran ve seni benden kim kurtaracak diyen müşrik adama “Allah!” diye haykırması kılıcının düşmesine ve afallayıp şaşkın kalmasına sebebiyet vermiştir.³

3-Bakışlar

Bakışları “bakmak” ve “bakış” olarak birbirinden bağımsız değerlendirecek olsak; bakışların olduğu kadar bakmanın da iletişimde önemli rol oynadığını söyleyebiliriz. İletişim kurduğunuz muhatabın yüzüne bakmamak ona yapılabilecek en büyük hakaret olduğu gibi; ölçüsüz bakışların da muhatabı rahatsız ve rencide ettiğini söyleyebiliriz

B- MUHATAP AÇISINDAN İLETİŞİM UNSURLARI

1-Muhatabı Tanıma

Muhatabı tanıyarak iletişimin sağlanması, hem iletişimin sağlıklı oluşu, hem de sonuç getirmesi bakımından önemli olduğunu vurgulamak istiyoruz.

Resulullah'ın iletişimde muhatabını tanıyıp ona göre strateji belirleme özelliğinin olduğunu ve bu iletişimi de sevgi esaslı yaptığını görüyoruz:

Örneğin, “Amellerin hangisi daha faziletlidir?” şeklindeki soruya: “Az da olsa devamlı olanı”, “Allah için sevmek..”, “Allah yolunda cihad”, “anne-babaya iyilik”, “zamanında kılınan namaz”... vb. şekillerde verdiği farklı cevaplar, muhatabını sevip seviyesini göz önünde bulundurarak cevap verdiğini ortaya koymasına bakımından önemlidir.⁴

Muhatabını takdir ederek iletişim kuran Hz. Peygamber, hataları bile direkt yüze

¹ Alu İmran (3), 159.

² bk. İbn Sa'd, Tabakat, I, 376.

³ Buhari, el-Meğazi, 32.

⁴ bk. Buhari, İman, 32; Ebu Davud, IV, 277; Müslim, İman, 36.

urma yerine dolaylı olarak dile getirmeyi tercih etmiş; iletişim kurduğu insanların mahcubiyetlerini engellemiştir.

2-Muhataba Güven Verme

Doğruluk, samimiyet ve sevgisiyle muhatabın gönlünde taht kurmak, iletişimi kolaylaştıran faktörlerin başında gelir. Hz. Peygamber’in sadece mümin muhatapları değil; çevresinde bulunan herkes bu özellikleri tamamında hemfikirdi. Nitekim ayet-i kerimde: *“Aslında onlar seni yalanlamıyorlar, fakat o zalimler açıkça Allah’ın ayetlerini inkar ediyorlar”*¹ şeklindeki ifadeler bu gerçeği ortaya koymaktadır.

3-Gerektiğinde Muhatabı Dinleme

İletişimin önemli faktörlerinden bir tanesi de gerektiği zamanlarda muhatabını dinlemesini bilmektir. Sürekli kendileri konuşup başkalarını dinleme tahammülü olmayanların sağlıklı iletişim kurabildikleri söylenemez..

Hz. Peygamber, dinlemesini de bilen bir şahsiyetti. Nitekim, Utbe b. Rabia ile yaptığı görüşmede onu sonuna kadar dinlemiş sonunda Utbe’nin de kendisini dinlemesi gerektiğini hatırlatmıştır.²

Ashabını seven ve onlara değer Allah resulü, gerektiğinde onları dinlemiş ve bu konuda önemli örnekler ortaya koymuştur. Sabah namazları sonrası ashabını sabırla dinlemesi bunun güzel örneklerindedir.³

4-Konuşma Süresi

Konu, yer ve muhatabın durumuna göre konuşma süresinin ayarlanması gerektiği bilinen bir husustur. Kısa konuşulması gereken yerde uzun; uzun konuşulması gereken yerde kısa konuşmak iletişimi olumsuz etkiler. İhtiyaca göre konuşma ilkesi uygulanması gereken bir husustur. Muhatabını seven ve dikkate alan iletişimci bu noktada hassasiyet gösterir.

Hz. Peygamberin ihtiyaç olmadıkça konuşmadığını; konuştuğunda da makam ve ihtiyacı gözettiğini görüyoruz. Nitekim, İbn Mesud: “Hz. Peygamber, bize usanç gelmesin diye konuşmak için istekli olduğumuz zamanları gözetirdi” diyor.⁴

Dinleyiciyi hesaba katmadan uzun uzadıya yapılan konuşmaların dinleyiciyi sıkıntıya soktuğu çeşitli örneklerle anlatılabilir. Şu halde tıpkı Allah resulünün yaptığı gibi ihtiyaca göre –mümkün merteye kısa- konuşmak iletişimi sağlamlaştırıp kolaylaştıran hususların başında gelir.

¹ Enam (6), 33.

² - İbn Kesir, el-Bidaye, III, 62.

³ - Nesai, III, 80.

⁴ - Buhari, İlim, 11.

Karşısındaki muhatapların zaman ve şahsiyetlerine değer verme ve saygı gösterme adına, anlattığı konuları “iyi bilme” yolunu seçmiş; konu ve muhatabı severek iletişim kurmuş, böylece zamanı öldürme gibi bir hatanın içerisine hiçbir surette girmemiştir.

5-Muhataba Sesleniş Tabirleri

İletişim kurulan muhatabın durumuna uygun –belki de en çok seslenilmesini sevdiği- hitap sözcükleriyle seslenmek en doğru davranıştır.

Bu ifadeler bazen özel isim, bazen lakap, bazen künye, bazen de meslek belirten sözcükler olur. Makama mütenasip ama muhataba iltifat sayılacak seslenişler her zaman tercih nedenidir.

Örneğin, Hz. Peygamber’in bazen “ya Aişe”, bazen de “ya Humeyra” dediğini biliyoruz. ¹ “Hattab’ın oğlu” tabirini kullandığı gibi; “ey Muhammed ümmeti”, “ey insanoğlu”, “ey Allah’ın kulları”, “ey Kureyş topluluğu” gibi genel hitap ifadeleri de kullanmıştır. Bu ifadeleri pek çok hadis ve siyer kaynağında bulmak mümkündür.

İletişim kurduğu insanların en güzel isimlerini ve hoşlandıkları özelliklerini dikkatlere sunarak iletişim kurma ve bu iletişimi böylece sevgi temeline dayandırma yolunu seçmiş ve sonuçta belagat ve etkinliğini ispatlamıştır.

6-Muhatabı Sevmek

Sevmediği insanla iletişim kurma zorunda kalan birisinin çekeceği sıkıntıyı tahmin etmek zor olmasa gerek. Sevdikleri kişilerle birlikteyken ruhen rahatlayan iletişimcinin tersi durumda aksi ruh haliyle karşılaşması son derece doğaldır.

Hz. Peygamber’in, hiç hoşlanmadığı kimseleri davet durumunda kaldığı muhakkaktır. Anacak, bizim ifade edeceğimiz husus onun ashabını sevmesi, arkadaşlarını takdir ve teşvik etmesi, onları bağrına basması olayıdır. Hatta mekanları bile sakinlerinden dolayı seven ve bu sevgisini o cansız varlıklarla iletişim kurarak dile getiren bir özelliği vardır Hz. Peygamber’in...

Nitekim, “*İşte Tabe (yani Medine), işte Uhud! O bizi sever biz de onu severiz*”² derken sakinlerinin sevgisinin şehir ve dağ üzerinden dile getirmiştir. “*Siz kendi aranızdan öyle bir Peygamber geldi ki zahmete uğramanız ona ağır gelir. Kalbi üstünüze titrer, müminlere karşı pek şefkatli ve merhametlidir*”³ ayet-i kerimesi ile “*Peygamber, müminlere öz benliklerinden daha dost, daha yakındır*”⁴ ayeti ve benzeri pek çok ayet Hz. Peygamber’in tüm insanları özellikle de inananları ne denli sevdiğini ortaya koymasına bakımdan çok önemlidir.

¹ - İbn Mace, er-Rahun, 16.

² - Buhari, Cihad, 74 (III, 225).

³ - Tevbe (9), 128

⁴ - Ahzab (33), 6.

Sonuç

Hemen belirtelim ki, Hz. Peygamber, türlü yaratıkla sevgiye dayalı iletişim içerisinde olmuştur. O her şeye ve herkese gereği gibi önem vermiş ve o değerle mütenasip bir iletişim kurmuştur.

Sanat kaygısı taşımadan, iddiasız, dürüst ve mükemmel iletişimiyle sevgi destanı yazan Hz. Peygamber, az-öz ve dinleyici bıktırmadan; ifadelerini tane tane seslendirip süreye riayet ederek iletişimde bulunmuş ve huzur ortamının kurulmasını sağlamıştır.

Yüz hatlarına, jest ve bakışlarına sevimlilik yükleyerek iletişim kuran Hz. Peygamber, usulü dairesinde muhatabın yüzüne bakarak ona değer verdiğini ima etmiş ve rencide edici bakış ya da yüz çevirmelerden uzak durmuştur.

Monoton bir yaklaşımdan da uzak duran Hz. Peygamber, yerine göre ciddi, yerine göre de esprili olmayı başarmış; ama hiçbir zaman doğruluktan ödün vermemiştir. Muhatabını rahatlatma adına kurduğu şakacı iletişimlerde doğru ve samimi olmayı önemsemiş; rencide edici tavır ve yaklaşımlardan uzak durmuştur.

İletişim kurduğu muhataplarını seven ve değer veren Hz. Peygamber, muhatabın zihnini bulandırıcı, kafasını karıştırıcı, soru işaretleri bırakıcı ya da tereddüde sevk edici belirsizliklerden uzak durmuş; gerektiğinde açıklayıcı bilgiler vermeyi ihmal etmemiştir.

Kuşkusuz, bu “örnek” ve “başarılı” iletişimi sağlayan temel faktör O’nun engin sevgisidir.

Hz. PEYGAMBER'İN (s) İNSANLARLA İLİŞKİLERİ ve AİLE İÇİ İLETİŞİMİNDE SEVGİ

Dr. Hüseyin KURT*

Etkisinden henüz kurtulamadığımız 20. yüzyıla, bazı Batılı tarihçiler, “Mega Katliam Yüzyılı” diyorlar. “Umarım 21. yüzyıl, Hz. Muhammed (s)’in, her bakımdan örnek alındığı bir yüzyıl olur” diyerek sözlerime başlamak istiyorum.

Her tarafta şiddetin, terörün, zulmün, insan haklarına tecavüzün, baskının, yalanın, hilenin, entrikanın, kısaca insanın ruhunu karartan her türlü kötülüğün hakim olduğu bir ortamda, “Kutlu Doğum”un ılık ve tatlı esintilerine, gönül dünyamızı canlandırarak, ferahlatacak, tazeleyecek rahmet rüzgarlarına ne kadar da ihtiyacımız var.

Peygamberler kafilesinin efendisi, sonuncusu ve serdarı, geçmiş ve gelecek insanların en seçkini, varlıkların özü ve nuru olan bir Peygamberin doğumundan daha kutlu bir doğum olabilir mi? Onun sevgisinin ve ışığının girmedığı bir kalp aydınlanabilir mi? Onun yaşantısının model alınmadığı bir fert, aile ve toplum mutlu yaşayabilir mi?

Bugün toplumumuzda, insanlar arası ilişkilerin dumura uğradığı, insanın yalnızlaştığı ve yabancılaştığı, aile içi iletişimin kopma noktasına geldiği ve birçok aile dramlarının yaşandığı, ümidimiz ve geleceğimiz olan gençlerin uyuşturucu batağına saplandığı ve ahlakının giderek bozulduğu bir dönemde yaşıyoruz.

Hayat, dünyevî istek ve arzularla sınırlı hale gelmiş maalesef. İnternette basit bir tarama yapıldığında karşılaşılan veriler bile insanı dehşete düşürmeye yetiyor...

Kadınların başına gelenler, tacizden, tecavüzdən, şiddete maruz kalmaktan öldürülmeye kadar uzanıyor. Ve bu olayların en gelişmiş ülkelerdeki oranları bile korkunç boyutlarda. Şiddet ve savaş mağdurları, fuhuş sektörüne itilenler ya da organları için kesilip satılan çocuklar...

Hz. Peygamber’in nasıl bir vahşet ortamında geldiğini, Mehmet Akif şu

* Harran Ün. İlahiyat Fak. Tasavvuf Anabilim Dalı.

mısrasıyla tasvir etmeye çalışmıştı:

*“Sırtlanları geçmişti beşer yırtıcılıkta,
Dişsiz mi bir insan, onu kardeşleri yerdı.”*

Peki, bu günü nasıl tasvir etmek gerekir? Sağlığını ve onurunu kaybettiren zehiri yüksek ücret ödeyip alan insanları hangi kelimeler ifade edebilir? Özenilmiş hayatların arkasından koşan gençlerin iç dünyasını kim resmedecek? Nefsaniliğin akli ve kalbi öldürdüğü bir zamanda, insanîyetin üstüne çökmüş gaflet perdesini kim kaldıracak?

Evet. İnsanın kalbine kasvet veren bu manzaralardan çıkış için tek ümit ışığı, Hz. Muhammed (s)’dir değerli dinleyenler. Bunalım çağını yaşayan insanlar, huzuru onun getirdiği prensipleri uygulayarak bulacak inşallah. Başta Müslümanlar olmak üzere, tüm insanlığın Hz. Peygamber’i yeniden keşfetmeye ihtiyacı var. Bu kaosun içinden, onsuz çıkabilme imkânı görünmüyor.

Biz de burada, Hz. Peygamberin insanlarla münasebetlerini ve aile hayatına ilişkin bazı ahlaki prensiplerini ele alarak, onun hayatından örneklerle günümüz problemlerine çözüm aramaya çalışacağız. Öncelikle, Peygamberimiz ve insan ilişkilerinde sevgi unsuru üzerinde durmak istiyorum.

PEYGAMBERİMİZ VE İNSAN İLİŞKİLERİ

İnsanların yeryüzünde mutlu ve huzurlu yaşayabilmeleri için, öncelikle birbirleriyle olan ilişkilerini sağlıklı bir zemine oturtmaları gerekir. Bunun için de, birbirleriyle diyalogu kesmemeleri, aksine dostluğun devamını sağlayıcı tedbirler almaları lazımdır.

İnsan ilişkileri açısından Hz. Peygamber’in yaşantısı dikkate alındığında, daima olumlu davranışlarla örnek olduğu ve menfaat ilişkilerini, çatışmaya dönüşmeden ve haksızlığa kapı açmadan çözmeye yönelik tedbirler aldığı görülür.

Burada, pek çoğunuzun bildiği iki noktayı dikkatlerinize sunmak isterim. Bunlardan birincisi, Rasulullah’ın insan ilişkileriyle ilgili konularda, “Allah’a ve ahiret gününe inanan... (şunu şunu) yapmasın” kalıbını kullanmasıdır. Meselâ şöyle der Allah Rasülü: **“Allah’a ve Ahiret gününe inanan, komşusuna eziyet etmesin”**.¹ Yani o, insan ilişkilerinde sevgi, saygı ve samimiyete dayalı mükemmelliği, inanç noktasından kişiyi motive ederek sağlamaktadır.

Bir ikinci husus da, farz ya da nafîle cinsinden ibadetlerin hemen hepsinde, doğrudan veya dolaylı olarak, insan ilişkilerine olumlu katkı sağlayacak özelliklerin olmasıdır.

“Müslüman, elinden ve dilinden insanların emin olduğu kimsedir”² buyuran Hz. Muhammed (s.), insan ilişkileri meselesini birinci öncelikli problem olarak

¹ Riyazü’s-Salihin, C. 1 , s. 342.

² Buhârî, İman 5; Müslim, İman 64.

ele almış, sadece inanan insanların değil, dini, dili, ırkı, cinsiyeti, sosyal statüsü farklı olsa da tüm insanların aynı haklara sahip olduklarını açık bir şekilde dile getirmiştir. İnsanlar arasında ayırım yapmanın doğru olmadığını net bir tavırla ortaya koymuştur.

İnsanlarla diyaloga önem veren Hz. Peygamber (s.), aralarında hiçbir ayırım yapmaksızın, kişilerin birbirleriyle olan ilişkilerinin sağlam prensiplere bağlanmasını istemiş ve bunun ölçülerini ortaya koymuştur. Bu husustaki hadislerden bazıları şu şekildedir:

“Sizden biriniz kendisi için istediği bir şeyi, kardeşi için de istemediği sürece gerçek anlamda iman etmiş olmaz.”¹

“İman etmediğiniz sürece cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmediğiniz sürece de iman etmiş olmazsınız. Davranış haline getirdiğiniz zaman birbirinizi seveceğiniz bir şey söyleyeyim mi? Aranızda selamlaşmayı yaygın hale getirin.”²

“Müslüman müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez. Onu zalimin elinde yardımsız bırakmaz. Kim dünyada kardeşinin bir ihtiyacını giderirse Allah da onun ihtiyacını giderir...”³

Bunlara benzer pek çok hadis, Hz. Peygamber’in insan ilişkilerine ne kadar önem verdiğinin en açık delilidir.

Ebedi risaletin sahibi Hz. Peygamber, insanî bütün meziyetleri kendinde toplamış müstesna bir şahsiyettir. Merhamet, şefkat, yardımlaşma, affetme, doğruluk, adalet, barış, cömertlik, dostluk, nezaket, nezafet, vb. bütün güzel hasletleri onun söz ve davranışlarında net bir şekilde görmekteyiz. Onun söz ve davranışlarında öne çıkan unsur ise sevgi duygusudur...

İnsanlık onun yaşam biçimine muhtaçtır. Çünkü o ne söylemişse, Kâinatı yaratanın bildirmesiyle söylemiş ve Yaratıcı her konuda, “söylenecek son sözü söylemek üzere” Onu seçmiştir.

Allah Teâlâ Kur’an-ı Kerim’de; **“Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik”⁴** ve **“Şüphesiz sen yüksek bir ahlaka sahiptin”⁵** buyurmaktadır.

Sevgili Peygamberimiz (s) de; **“Ben ancak hediye edilmiş rahmetim”⁶**, **“Beni Rabbim terbiye etti ve beni ne güzel yetiştirdi”⁷** ve **“Ben ahlaki güzellikleri tamamlamak için gönderildim”⁸** buyurmuştur. Görülüyor ki o, sadece Müslümanlara değil, tüm insanlara “hediye edilmiş bir rahmettir”. İlâhî bir ikramdır. Diyebiliriz ki; “Resûl-i Ekrem (as)’ın Kur’an’dan sonra en büyük mu’cizesi, kendi

¹ Buhari, İman, 7; Müslim, İman, 71.

² Müslim, İman, 94; Ebu Davud, Edeb, 142.

³ Buhari, Mezalim, 3; Müslim, Birr, 58.

⁴ Enbiya, 107.

⁵ Kalem, 4.

⁶ Dârimi, Mukaddime, 3.

⁷ El-Acluni, Keşfü’l-Hafa, I, 70.

⁸ Muvatta, Hüsnü’l-Hulk, 8.

zâtıdır.” Yani, en yüksek ahlâk onda toplanmıştır. Dost ve düşman bunda ittifak ediyorlar.

Hz. Ali, O’nun güzel ahlakını şöyle özetlemektedir:

“Hz. Peygamber, güler yüzlü, güzel huylu, nazık kalpli idi. Hiçbir zaman kaba ve sert davranmazdı. Onun ağzından hiçbir kötü söz çıkmazdı. Kimseyi ayıplamaz ve kalbini kırmazdı. O kendi hesabına üç şeyden sakınırdı:

- Tartışma ve çekişmeye girmekten,
- Gereğinden fazla söz söylemekten,
- Kendisini ilgilendirmeyen işlerle uğraşmaktan.

Başkaları adına da üç şeyden sakınırdı:

- İnsanları tenkit etmekten,
- Bir kimseye hakarete bulunmaktan,
- Başkalarının sırlarını öğrenmeye çalışmaktan.”¹

Özetlersek; o, adaletten ve doğruluktan ayrılmamıştır. Çünkü o, **“Muhammedü'l-Emin”**dir. Daima doğruyu söylemiş ve her söylediği sözün arkasında durmuştur. O, sabırlı ve hoşgörülüdür. Çok cömerttir. Şefkat ve merhamet timsalidir. Yumuşak huylu ve alçak gönüllüdür. Bu güzel hasletlerinin temeli ise sevgidir. O insanı ve bütün mahlûkatı Allah için sevmiştir.

Bu konu kadar önemli diğer bir husus da, Hz. Peygamberin ailesi ve yakınlarıyla ilişkilerindeki tutumudur.

HZ. PEYGAMBERİN AİLE HAYATI VE EŞLERİYLE MÜNASEBETLERİ

Hz. Peygamber’in aile hayatı, getirmiş olduğu İslâmî prensipler çerçevesinde şekillenmiş, teorik olarak bildirdiği ilkelerin pratik olarak hayata tatbikini ümmetine göstermiştir. Onun, dünya ve ahiret mutluluğunu elde etmek için ümmetine yaptığı şu tavsiye, aile hayatında huzur ve saadetin temelini belirleyen bir prensiptir: **“Sizin en hayırlınız, hanımlarına karşı en hayırlı olanınızdır. Ben hanımlarına karşı en hayırlı olanıyım.”**²

Hakim-i Mutlak olan Allah, her şeyi ince bir hikmet üzere yaratmıştır. Kadın ve erkeğin yaratılış özelliklerinden başlayarak, fitratlarının birbirini tamamlaması, birbirlerine duydukları hisler ve alakaları, bu duyguların tatmin yolları vs. hepsi bir gaye için yaratılmıştır. Bunlar, yaratıldıkları hedef doğrultusunda kullanıldığı zaman, insan huzurlu ve kâinatla uyum içinde olur. Bunun aksine, kendisine verilen özellikleri ve imkânları ilahi emirlerin dışında kullanmaya başladığında, insanda ruhi yönden

¹ Eş-Şemâilü'l-Muhammediyye, 277-278.

² İbn-i Mâce, Nikâh, 50.

bölünmeler yaşanır.

Kur’an-ı Kerim’de, **“Biz sizi çift çift yarattık”**¹ buyurulmaktadır. Başka bir ayette; **“Kendileriyle huzura kavuşmanız için, size kendi cinsinizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet var etmesi, O’nun birliğinin delillerindedir. Şüphesiz ki bunda, düşünen bir toplum için ibretler vardır”**² buyrulur. Buna göre, erkek ve kadın birbirine muhtaçtır ve biri olmadan diğeri hayatını tam anlamıyla devam ettiremez.

Evet, İslam’ın öğretilip yaşatıldığı en ideal mekânlar, sıcak aile yuvalarıdır. Eğitimin, öğretimin, terbiyenin en iyisi yine ailede verilir. Allah ve Peygamber sevgisi körpecik dimağlara en tatlı bir şekilde bu yuvalarda aşılır. Din, dil, kültür, ahlak, bu müessese vasıtasıyla yeni nesillere aktarılır. Milletler buradan büyür ve yine buradan çürüyerek mahvolur gider.

Aileyi, sağlıklı bir toplumun esası kabul eden Hz. Peygamber, aynı zamanda bir aile reisidir ve aile kurumuna büyük değer vermiştir. Bir hadisinde; **“Mü’minlerin iman bakımından en mükemmeli, ahlâkı en güzel olanıdır. En hayırlınız ise, hanımlarına ve aile fertlerine karşı en iyi ve yumuşak davrananızdır”**³ buyurarak, ailede ahlakın önemine dikkat çekmiştir.

Huzurlu bir aile yaşantısının vazgeçilmez unsuru olan “doğruluk ve sadakat” konusunda, Hz. Peygamber ve eşleri arasında sayısız örnek bulunabilir. Hz. Hatice’nin Ona gösterdiği sadakat, bunlardan biridir.

Aile hayatındaki huzuru sağlayan diğerk bir önemli husus da, eşlerin birbirine karşı gösterecekleri “sevgi ve saygı” unsurudur.

“Bir kimse hanımına kin beslemesin, onun bir huyunu beğenmezse, bir başka huyunu beğenir”⁴.

“Size, hanımlarınıza iyi davranmanızı tavsiye ediyorum”⁵ hadislerinde ifadesini bulan bu emirler, hep eşler arasındaki sevgi ve saygıyı temin etmek içindir.

Allah Resulünün aile fertleriyle ilişkilerinde, hoşgörü ve fedakârlık örneklerinin yanı sıra, sevinç ve üzüntüde birlik ve destek olma unsurlarının da önemli bir yer tuttuğunu görürüz. Onların meşru istek ve hareketlerini hoşgörüyle karşılamış ve bu konuda onlara yardımcı olmuştur...

Hz. Peygamberin ailesinde öne çıkan diğerk bir özellik de, birtakım maddî sıkıntılar karşısında gösterilen “sabır ve kanaattir”. Günümüz aile ve toplum hayatında lüks ve israf sınırlarını zorlayan durumlar göz önüne alındığı takdirde, Allah Rasulü’nün bu konudaki tavır ve yaşantısı, günümüz ailesine örnek olma açısından ne denli büyük önem arz ettiği görülmektedir...

¹ Nebe’, 8.

² Rum, 21.

³ Heysemi, 4, 32.

⁴ Müslim, Rada, 63.

⁵ Ebû Dâvud, Nikâh, 41.

Hz. Peygamber, hanımları ve çocukları ile arasındaki muhabbetin artmasını temin edecek davranışlara son derece önem vermiştir. O, aile fertlerinin gönüllerini daima hoş tutmuş, zaman zaman onlara şakalar yapmıştır. Her zaman sevgisini dile getirmiş ve onlara şefkatle muamele etmiştir.

Efendimizin, hanımlarına faziletlerini söylemesi, kendilerine olan sevgisini göstermesi, onları bineğine alması, dizine basıp hayvanlarına binmelerine yardımcı olması, kederlenip ağlayan hanımının gözyaşlarını elleriyle silerek teselli etmesi, onlara değer verdiğini gösteren örnek davranışlarındandır.

Allah Resûlü'nün aile hayatında baskıcı bir insan tipi görmek mümkün değildir. Efendimiz, hanımlarını dinlemiş, elinden geldiği kadar onlara yardım etmiş, onları memnun etmek için bütün fırsatları değerlendirmiştir.

Peygamberimiz, hanımlarla, özellikle onları ilgilendiren konularda istişare etmeyi tavsiye etmekte ve şöyle buyurmaktadır:

"Kendilerini alakadar eden hususlarda hanımlarla istişare edin."¹

"Dul kadın kendisiyle istişare edilmeden, kızlar da izni alınmadan evlendirilemez."

Efendimizin hayatına baktığımızda, gerek kendilerini ilgilendiren hususlarda gerekse diğer konularda hanımlarının fikirlerini aldığını, vereceği kararlarda bu görüşlerden istifade ettiğini görmekteyiz. O, hanımlarından gelen teklifleri ciddi bir şekilde değerlendirmiş, makul ve meşru olduğu müddetçe itiraz etmemiştir. Nitekim kızı Zeyneb'in evlendirilmesi, Hz. Hatice'nin teklifiyle olmuştur.

Hz. Peygamber ailesine karşı şefkat, merhamet ve yardım hisleriyle doludur. Çünkü o, kadınlara ve çocuklara Allah'ın emaneti gözüyle bakmış, bu emanetlere son derece titiz ve nazik davranmıştır. ...

Hz. Peygamber, aile içi ve toplumsal şiddeti söz ve davranışlarıyla önlemeye çalışmıştır. Aile içi problemleri şiddete başvurmadan çözüme yoluna gitmiştir. Onun evinde, sevgi ve saygıya dayalı bir hayat tarzı hakim olmuştur.

Mutlu bir aile kurmak ve sürdürmek isteyen her mü'min, Allah Resulü'nün ve ailesinin yaşantısını bir model olarak alması gerekir. Ferdî ve toplumsal hayatta onlar gibi kanaatkâr ve sabırlı olmak, sade bir hayatı seçmek ve her şeyden önce sevgi unsurunu öne çıkarmak, aile mutluluğunun vazgeçilmez şartlarıdır.

Sonuç

Hz. Peygamber'in en başta gelen hedeflerinden birisi, toplum huzurunun korunmasıydı. O, hayatı boyunca, özellikle 23 yıllık peygamberlik döneminde zulmün yerine adaleti, düşmanlığın yerine kardeşliği, sürtüşmenin yerine dayanışmayı getirmiştir. Toplumda barışın hâkim olmasını hedeflemiştir. Doğruluk, adalet, güven,

¹ Acluni, Keşfu'l-Hafâ, 2,3.

nezaket, hoşgörü, cömertlik gibi ahlaki davranışlarıyla ve sevgi, şefkat ve merhamet dolu aile hayatıyla tüm insanlığa örnek olmuştur.

Bugün dünyada insanların %15-20’si aşırı beslenirken, %20’si orta derecede, %50’si yetersiz beslenmektedir. Geriye kalan %10 ise açlık sınırının altındadır. Öte yandan Allah Rasûlü, **“Komşusu açken tok yatan bizden değildir”**¹ buyurmaktadır. İşte insanlığa güzel bir model...

Bugün dünya, onun insaniyete getirdiği güzellikleri aramaktadır. Çünkü, onun mesajı evrenseldir. O, tüm insanlığa huzur ve saadetin, barış ve kardeşliğin, iyilik ve yardımlaşmanın yollarını göstermiştir. Bugün, Hz. Peygamberin ortaya koyduğu eşsiz ahlak prensiplerine, her zamankinden daha çok ihtiyacımız vardır. Bu sebeple onun hayatını öğrenmek ve uygulamak en büyük görevimiz olmalıdır.

Rabbimiz Kur’an-ı Kerim’de, **“Allah Resûlü sizin için en güzel örnektir”**² buyurur. Ancak, insanın tanımadığı birini örnek alması mümkün değildir. Bunun için onu iyi tanımalı, söz, davranış ve hareketlerini öğrenmeli ve bunu çocuklarımıza aktarmalıyız.

*“Bir yaratmış zâtım âlemde Hallâk’ın senin,
Örnek olmaz mı cibâna, yüksek ahlâkın senin.
Sözle tasvîrin ne mümkün, anlamaktan âcizim,
Sâde bir söz söylerim: Allah müştâkın senin!”*

Dünün problemleri şekil değiştirmiş olsa da, özü itibariyle bugün aynen devam ediyor. Çözüm ise, Efendimiz (A.S.)’ı bir kere daha okumaktan geçiyor. Hem de hayatının her karesini, dikkatle okuyarak, anlayarak, hissederek ve yaşayarak... Rabbim hepimize O’nu anlamayı, hissetmeyi ve yaşamayı nasip etsin!

Hepinize saygılar sunarım...

¹ Ebû Dâvud, Zekât, 25.

² El-Ahzâb, 21.

HZ. PEYGAMBER VE ANNE-BABA SEVGİSİ

Ömer SABUNCU

Yüce Allah (c), Kur'an-ı Kerim'in muhtelif ayetlerinde insanın en mükemmel bir şekilde yaratıldığını, yeryüzünü imar eden ve oradan sorumlu bir halife olduğunu bildirmiştir.¹ Yine çeşitli ayetlerde insanların kadın-erkek şeklinde iki cins olarak yaratıldığını, her bireyin özgün bir kimliğe sahip ve farklı karakterlerde olduğunu ifade etmiştir.²

Sosyal hayatın en önemli temel taşı, kadın ve erkeğin meşru birlikteliği sonucu oluşan ailedir. Allah (c) aile vasıtasıyla kadın ve erkek arasında sevgi, şefkat ve bağlılık oluşturmuştur.³ Bu sevgi temelli ailede annelik, babalık ve evlatlık gibi sosyal hayatın temel unsurları yer almaktadır. İslâm, ortaya koyduğu hükümlerle anne-baba ve çocuklara bazı sorumluluklar yüklemiştir. Her birinin diğeri üzerinde haklarından bahsetmiş ve bununla ilgili çeşitli düzenlemeler getirmiştir.

Eşlerin birbirleri üzerindeki hakları, ebeveynin çocuklar üzerindeki hakları, çocukların anne-baba üzerindeki hakları, ayet ve hadislerde açıklanmıştır. Konumuz anne-baba sevgisi olduğu için öncelikle anne-babanın çocuklar üzerindeki haklarından bahsedeceğiz. Genel olarak anne-babanın çocuklar üzerindeki haklarını şöyle sıralayabiliriz: Anne-babaya itaat etmek, onlara iyi davranmak, saygılı olmak, maddî ihtiyaçlarını gidermek, rızalarını almak, dua etmek, kötü söz söylememek, öldüklerinde hayırla anmak ve dostlarıyla ilişkiyi devam ettirip ikramda bulunmaktır.

Biz burada bu maddeleri ayet ve hadisler ışığında ele almakla beraber daha çok ailenin temelini teşkil eden anne babaya karşı ahlakî ve vicdanî sorumluluklar üzerinde duracak ve Hz. Peygamber'in (s) bu konudaki emir, tavsiye ve güzel uygulamalarından bahsedeceğiz. İlk olarak Kur'an'da anne ve babayla ilgili geçen bir takım ayetlere vurgu yapmak istiyoruz.

1. Kur'an'da Anne-Baba Sevgisi

Kur'an'da anne ve babayla ilgili olarak değişik emirler yer almaktadır. Yüce

¹ *En'am*, 6/165.

² *Hucurat*, 49/13.

³ *Râm*, 30/21.

Allah (c) Kur’an’da kendine ibadet edilmesi ve şirk koşulmaması yanında anne-babaya iyiliği emretmiştir.¹ Ayrıca anne-babaya iyi davranılması², onlarla iyi geçinilmesi,³ onlara güzel söz söylenmesi, öf bile denmemesi ve azarlanmamaları emredilmiştir.⁴ Başka ayetlerde ise; onlara karşı alçakgönüllü olunması, –anne ve babaya merhamet etmesi için- Allah’a (c) dua edilmesi tavsiye edilmiştir.⁵

Bununla beraber anne-babanın çocuklarını Allah’a (c) şirk koşturmayı zorlamaları halinde onlara itaat edilmemesi de emredilmektedir.⁶ Kur’an’da anne ve babayı beraber zikretmenin yanı sıra sadece anneyi zikreden, çocuğu zahmetle taşıması ve zahmetle doğurmasından bahseden ayetler de vardır.⁷

Anne-babaya iyilik edilmesiyle ilgili olarak Allah (c), Kur’ân-ı Kerim’de şöyle buyurur: “*Allah’a kulluk edin, O’na bir şeyi ortak koşmayın. Anne babaya, yakınlarına, yetimlere, düşkünlere, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşına, yolcuya ve eliniz altında bulunan kimselere iyilik edin.*”⁸

Yüce Allah (c), Kur’an’da zatına şirk koşulmaması ve sadece kendisine ibadet edilmesini istedikten sonra en önemli hak olarak anne ve babanın hakkını ve onlara iyiliği emretmektedir. Zira anne ve baba, insanın varlığının sebebidirler. Anne ve baba doğuştan gelen duygularla, çocuklarını korumaya yöneltmiş bulunmaktadırlar. Onlar her şeylerini, hatta hayatlarını çocukları yolunda feda etmeye yatkın biçimde yaratılmışlardır. Babanın çocuğunu büyütünceye kadar yıllarca harcamada bulunması, annenin şefkat ve merhametiyle onu büyütmesi gibi son derece büyük iyilik ve ihsanları vardır. Ayrıca Allah (c) anne-babaya karşı kötü sözü yasakladıktan sonra onlara karşı iyi sözü ve dua etmeyi öğütlemiştir. Onlara güzel söz söyleme ve dua etme ile ilgili olarak Kur’an’da: “*Rabbim, sadece kendisine kulluk etmenizi, anne-babamıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa, kendilerine “öf” bile deme; onları azarlama; ikisine de güzel söz söyle. Onları esirgeyerek alçakgönüllülükle üzerlerine kanat ger ve: “Rabbim! Küçüklüğümde onlar beni nasıl yetiştirmişlerse, şimdi de sen onlara (öyle) rahmet et!” diyerek dua et.*”⁹ buyrulmuştur.

Allah (c) onlara iyi muamele etmeyi, hürmet ve nezaketi, O’na ibadet ve itaatle beraber zikretmiştir. Bu da açıkça göstermektedir ki, Allah’a (c) ibadetten sonra anne-babaya itaat, en önemli görevlerden biridir ve Allah’a (c) hamd etmek gibi anne-babaya şükretmek de hem İslâmî hem de insanî bir görevdir.¹⁰

¹ Bakara, 2/83; En’am, 6/151; Ahkaf, 46/15.

² Nisa, 4/36; Ankebut, 29/8; Lokman, 31/14.

³ Lokman, 31/15.

⁴ İsrâ, 17/23.

⁵ İsrâ, 17/24; Ahkaf, 46/15; Lokman, 31/14.

⁶ Ankebut, 29/8; Lokman, 31/15.

⁷ Ahkaf, 46/15; “*Biz insana, anne-babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Çünkü annesini onu nice sıkıntılara katlanarak taşımıştır. Sütten ayrılması da iki yıl içinde olur. (İşte bunun için) önce bana, sonra da anne-babama şükret diye tavsiyede bulunmuşuzdur. Dönüş ancak banadır.*”⁷ Lokman, 31/14.

⁸ Nisa, 4/36.

⁹ İsrâ, 17/23–24.

¹⁰ *Sîret Ansiklopedisi*, Haz.: Afzalü’r-Rahman, İnkılâb Yayınları, II. Baskı, Nisan 1996, II, 217.

Anne-babaya itaat ve iyi muamele etmek her zaman için geçerli olup bu hüküm özellikle yaşlandıklarında daha da önemli hale gelmektedir. Çocukların anne ve babalarını incitecek bir söz söylememeleri veya kalplerini kırarak bir iş yapmamaları çok önemlidir. İleri yaşlarda, anne-babanın her talebini yerine getirmek çocukları için zor olabilir. Ancak Kur’an insanlara, küçükken anne-babalarının kendilerine baktığını ve bütün ihtiyaçlarını karşıladığını çocukluklara hatırlatarak yaşlandıklarında anne-babaya şefkatle davranmalarını öğütlemektedir.¹

2. Hz. Peygamber’in Anne-Baba Sevgisi

Hz. Peygamber (s) henüz dünyaya gelmeden babası Abdullah b. Abdilmuttalib; altı yaşında küçük bir çocuk iken de annesi Âmine Hatun’u kaybetmişti. Annesi, küçük Muhammed’i de yanına alarak, onun doğumundan önce vefat eden babasının, o zamanlar ismi Yesrib olan Medine’de bulunan kabrini ve ailenin dayıları sayılan Neccarogulları’nı ziyaret etmek üzere Medine’ye gitmişti. Fakat ziyaretten dönerken Âmine Hatun, Ebvâ² denen yerde vefat etti ve oraya defnedildi. Böylece müstakbel peygamber henüz altı yaşında iken hem anne, hem de babadan yoksun kaldı.³ Bu sebeple dünyada onlara hizmet edememiş ama bir ömür boyu kalbi onların sevgisiyle dolu olarak yaşamıştır. Çevresindeki insanlara anne ve babaya nasıl davranılması gerektiğini söylemiş, sevgi ve saygıda kusur edilmemesini tavsiye etmiştir.

Hz. Peygamber’den (s), anne-babaya iyiliği tavsiye eden çok sayıda hadis rivayet edilmiştir. Bu hadislerde Allah (c) katında en değerli ibadetin, vaktinde eda edilen namazdan sonra anne-babaya iyilik olduğu⁴ ve bunun onları Cennete sokacak bir amel olduğu,⁵ Allah’ın (c), insan üzerindeki himayesini artırma yolunun anne-babaya şefkat etmekten geçtiği belirtilir.⁶ Anne-babanın izni olmadan cihada bile gidilmemesi gerektiği vurgulanarak⁷ anne-babaya hizmet ve itaatin önemine dikkat çekilir.

Anne-babanın cenneti kazanmayı insana kolaylaştırdığı, anne-babası yanında ihtiyarladığı halde cenneti kazanamayanların bedbaht insanlar olduğu hadislerde ifade edilmiştir. Ebû Hüreyre (r) şöyle anlatıyor: “Allah Resûlü (s) bir gün: “*Yazıklar olsun, yazıklar olsun, yazıklar olsun,*” dedi. “*Kime yazıklar olsun ey Allah’ın Resûlü?*” diye sorulunca şu açıklamada bulundu: “*Ebeveyninden her ikisinin veya sâdece birinin yaşlılığına ulaştığı halde*

¹ *Sîret Ansiklopedisi*, II, 218.

² Ebvâ: Mekke ile Medine yolu üzerinde, Medine’ye daha yakın, 190 km. uzaklıkta olan bir köydür. Âmine’nin kabrinin bulunduğu yer olması sebebiyle İslâm kaynaklarında çokça zikredilmiştir. Geniş bilgi için bk.: Fayda, Mustafa, *DLA*, “Ebvâ”, İstanbul 1994, X, 378-379.

³ *Sîret Ansiklopedisi*, II, 230.

⁴ *Sîret Ansiklopedisi*, II, 218.

⁵ *Sîret Ansiklopedisi*, II, 218.

⁶ Tirmizi, *Sıfatü'l-Kıyâme*, 48.

⁷ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (ö. 256/870), *el-Câmi’u’s-Sabîh, Sabîh-i Buhârî ve Tercemesi*, ter.: Mehmed Sofuoğlu, Ötügen Neşriyat, İstanbul 1989, “Kitabü'l-Edeb”, XIII, 5975.

cennete giremeyece.” dedi.¹

Abdullah b. Mes‘ud’un (r) Hz. Peygamber’e (s) şöyle sorduğu nakledilmiştir: “*Allah katında en değerli ibadet hangisidir?*” Hz. Peygamber (s) şöyle cevap vermiştir: “*Namazı zamanında eda etmendir.*” Abdullah tekrar sordu, “*Ondan sonra en değerli ibadet hangisidir?*” Hz. Peygamber (s) cevapladı: “*Anne-babaya iyi muamele etmendir.*” Abdullah: “*Sonra hangisi?*” deyince Hz. Peygamber (s) “*Allah yolunda cihattır.*” buyurdu.² Namaz, imandan sonra amellerin en faziletlisidir. Burada namazla ve anne-babaya iyilik birlikte geçmektedir. Bu da anne-babaya iyiliğin önemini göstermektedir. Anne-babaya iyilik İslâm dininin insana yüklediği en büyük vecibelerdendir. Hatta anne-baba kâfir bile olsa onlara iyilikle muamele ederek kendilerine itaatsizlik etmemek gerekir. Onlara can sıkıntısı ile “of” demek bile Kur’an’da yasaklanmıştır.³ Anne-baba Allah’a isyana zorlamadıkça onlara itaat etmek gerekir. Ebû Bekr’in (r) kızı Esmâ (r) şöyle anlatıyor: “Resûlullah (s) zamanında annem beni özleyerek ziyaretime gelmişti. Ben Resûlullah’a: “Annemle ilgilenip onu kabul edeyim mi?” diye sordum. Resûlullah, “*Evet (onunla ilgilenip, iyilik et)!*” buyurdu. Râvi Süfyan b. Uyeyne: “Yüce Allah o kadın hakkında şu ayeti indirmiştir: “*Allah, sizinizle din uğrunda savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlara iyilik yapmanızı ve onlara âdil davranmanızı yasaklamaz. Çünkü Allah, adaletli olanları sever.*”⁴ ilavesinde bulunur.

İbn Abbas (r), Hz. Peygamber’in (s) şöyle buyurduğunu nakletmiştir: “*Allah (c) rızası için anne-babasına itaatkâr olan kişi için Cennet’in iki kapısı açık olacaktır ve âsi olan kişi için Cehennem’in iki kapısı açık olacaktır. Ve eğer ebeveyninden sadece biri varsa, Cennet’ten bir kapı (itaatkâr için) ve Cehennemden bir kapı (âsi olan için) açılacaktır.*” Burada sahabe sordu: “*Bu Cehennem tehdidi, anne-baba ona zulüm etseler de geçerli midir?*” Hz. Peygamber (s) üç kere buyurdu: “*Anne-baba ona zulüm etseler bile.*” Bir başka ifadeyle, çocuklar anne-babaya isyan ettiğinde ve onlara kötü muamele ettiğinde Cehennem tehdidi vakidir ve çocukların ebeveyninden öç almaya hiç bir hakları yoktur.⁵

Hz. Peygamber (s) şöyle buyurmaktadır: “*Allah’ın rızası, anne babanın rızasında, gazabı da anne babanın gazabındadır.*”⁶ “*Büyük günahların en büyüğü Allah’a ortak koşmak ve anneye-babaya isyan ve eza etmektir.*”⁷ Başka bir hadiste Hz. Peygamber (s): “*Kişinin kendi anne ve babasına lanet etmesi büyük günahlardandır.*” Sahabe: “*Ey Allah’ın Resûlü insan kendi anne ve babasına nasıl lanet eder?*” Hz. Peygamber (s): “*O kimse birisinin babasına söver, o da karşılık olarak onun babasına söver, yine aynı kişi birinin annesine söver, o da karşılık olarak*

¹ Müslim, Ebû’l-Hüseyn Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî (ö. 261/874), *el-Câmi’u’s-Sahîh, Sabîh-i Müslim ve Tercemesi*, ter.: Mehmed Sofuoğlu, İrfan Yayınevi, İstanbul 1970, “Kitabü’l-Birr ve’s-Sıla ve’l-Âdâb”, XIII, 17-18; Cânan, II, 483.

² Buhârî, “Kitabü’l-Edeb”, 5973; Tirmizî, “Birr ve Sıla”, III, 349.

³ İsrâ, 17/23-24.

⁴ Müntehibe, 60/8.

⁵ *Sîret Ansiklopedisi*, II, 218.

⁶ Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa (ö. 279/892), Sünen-i Tirmizî, Ter.: Osman Zeki Mollamehmetoğlu, Yunus Emre Yayınevi, İstanbul ty, “Birr ve Sıla”, III, 350; eş-ŞEYBÂNÎ, Abdurrahman b. Ali b. Deybe, (944/1537), *Hadîs Ansiklopedisi: Kütüb-i Sütte: Teysîru’l-Vüsûl ila Câmi’i’l-Usûl min Hadîsi’r-Resûl*, tereme ve şerh eden: İbrahim Cânan, Akçağ Yayınları, İstanbul 1988, II, 484.

⁷ Buhârî, “Kitabü’l-Edeb”, 5980; Tirmizî, “Birr ve Sıla”, III, 351.

onun annesine söver.” buyurdu.¹

Hız. Peygamber (s) bazen sadece anne veya baba haklarına vurgu yapmış, çoğunlukla anne ve baba ile ilgili durumları birlikte zikretmiştir. Bunlara örnek vermek gerekirse Ebû Hüreyre’den (r) rivayet edilen bir hadis şöyledir: “Kendisiyle en çok ilgilenilmesi, ihtiyaçlarının evvelemlerde karşılanması ve kendisine yakın olunması gereken kimdir?” diye sorulunca Hız. Peygamber (s) üç kere “Annendir” buyurdu; dördüncüde “Babandır” diye ekledi. Burada anneye iyiliğin üç defa tekrar edilmesi, annenin evlat üzerinde babanın üç misli iyilik ve ihsana hak kazandığını ifade eder. Bunlar sırasıyla hamilelik, doğurma ve emzirme zorluklarının karşılığıdır.² Çünkü evlada en fazla hizmeti geçen annedir. Anne hamile kaldığı andan itibaren evladı sebebiyle sıkıntı çekmeye başlar. Doğum da kolay bir hâdise değildir. Hayatî tehlikeyi beraberinde getirir. Doğum sırasında ölen anneler çoktur. Doğum normal cereyan etse bile, doğum sonu ve acıları başlı başına ciddî ve tahammülü zor bir imtihandır. Annenin esas hizmeti doğumdan sonra başlar. Çocuğun emzirilmesi, giydirilmesi, temizliğinin yapılması, terbiye edilmesi, tedavisi gibi, ardı arkası kesilmeden yaklaşık on beş yıl sürecek hasbî bir hizmet dönemi başlar. Evladın, bu hizmeti maddî bir karşılıkla ödemesi mümkün değildir. Yapabileceği tek şey, annenin kendisine gösterdiği şefkat ve ilginin idrakinde olması, minnettarlığının şuurunda olduğunu annesine belli etmesi, ona sevgi ve saygıda kusur etmemesidir.

Hız. Peygamber’in (s) anneliği çok büyük bir fazilet kabul ettiği içindir ki, Cennet’i annelerin ayağı altına koymuş ve anneye yapılan iyiliğin Allah (c) ve ahiret yolunda cihad etme şerefinden önce geldiğini bildirmiştir. Bir sahabi Allah’ın (c) rızasını kazanmak, ahiret sevabına ermek için cihada çıkmak üzere Hız. Peygamber’den (s) izin istemeye gelmişti. Hız. Peygamber (s): “Annen sağ mıdır?” diye sordu. “Evet, sağdır” cevabını alınca evine dönüp annesine iyilik yapmasını emretti. Sahabi cihada çıkmak istediğini yineleyince Hız. Peygamber (s) de annesini sordu ve geri dönüp ona iyilik etmesini, bakmasını emretti. Üçüncü defasında sahabi, cihad şerefine erip zafer kazanmak istediğinde ısrar edince Hız. Peygamber (s): “Annen sağ mıdır?” sorusunu tekrarladı. “Evet, sağdır” cevabını alınca şöyle buyurdu: “Sözlerime dikkat etsene! Annenin ayağı dibinde otur. İşte Cennet oradadır.” Bir rivayette ise “Annenin yanından ayrılma, çünkü Cennet onun ayakları altındadır.” buyurdu.³

Baba ile ilgili olarak da Hız. Peygamber (s) şöyle buyurmuştur: “Baban Cennete gidişin orta kapısıdır, onu muhafaza etmek ya da yok etmek senin elindedir.”⁴ Başka bir hadiste de babayı memnun etmenin Allah’ı (c) memnun etmek sayılacağı ifade edilerek Hız. Peygamber (s) şöyle buyurmuştur: “Babanı memnun etmen Allah’ı memnun etmendür, babanı öfkelen dirmen ise Allah’ı öfkelen dirmendür.”⁵ Baba hakkının ne kadar önemli bir hak

¹ Buharî, “Kitabü’l-Edeb”, 5976; Tirmizî, “Birr ve Sıla”, III, 352.

² Buharî, “Kitabü’l-Edeb”, 5974; Müslim, “Kitabü’l-Birr ve’s-Sıla ve’l-Âdâb”, XIII, 8-9; Kütüb-i Sitte, II, 478; Tirmizî, “Birr ve Sıla”, III, 348.

³ Suyûtî, Celâluddin Abdrrahmân (ö.911/1505), *el-Câmi’ü’s-Sağîr*, sürüm: 3.22, hadis no: 3642. bk. <http://muhaddith.org>; Benzer rivayetler için bk.: Buharî, “Kitabü’l-Edeb”, 5975; Müslim, “Kitabü’l-Birr ve’s-Sıla ve’l-Âdâb”, XIII, 10-11.

⁴ Tirmizî, “Birr ve Sıla”, III, 350.

⁵ Tirmizî, “Birr ve Sıla”, III, 350.

olduğu hususunda ise şöyle buyrulmuştur: “*Evlât babann hakkını asla ödeyemez; onu köle olarak almış ve azat etmiş olsa bile.*”¹

Bir sahabi Allah’ın elçisine, “Çocukların anne-babaya karşı görevleri nelerdir?” diye sordu. Hz. Peygamber (s), “*Onlar senin Cennet’in veya Cehennem’indir.*” buyurdu. Başka bir ifadeyle, onlara itaat ve hizmet bir kişiyi Cennet’e sokar ve onlara kötü muamele etmek ya da hoşnutsuzluklarına sebep olmak Cehennem’e sokar.²

En makbul duanın anne-babanın çocuğu için yaptığı dua olduğu ifade edilmektedir.³ Bununla beraber anne-babasına iyilikle güzel hizmet edip, itaatlerinde bulunan kimsenin duasının kabul edileceğine dair rivayetler de vardır. Bunların en meşhuru Buhari’de geçen hadistir. Hz. Peygamber (s) şöyle buyurmuştur:

“*Üç kişi beraber yürürlerken onları yağmur yakaladı. Hemen dağdaki bir mağaraya meyledip sığındılar. Akabinde mağaralarının ağzına dağdan büyük bir kaya düşüp üzerlerini tamamen kapattı. Bunun üzerine onlardan biri diğerlerine: ‘Rıza ve şöhret isteği olmaksızın, sırf Allah rızası için yapmış olduğunuz amellere bakın da, onları anmak suretiyle Allah’a dua edin. Umulur ki, Allah mağaranın kapısını açar!’ dedi. Bu teklif üzerine onların biri şu duayı yaptı: ‘Yâ Allah! Şu muhakkak ki, benim yaşlı ibtiyar anne-babam ve küçük çocuklarım vardı. Ben sürü otlatarak onları infâk eder geçindirirdim. Akşamleyin sürüyü otlaktan döndürüp onların yanına getirdiğim zaman sütü sağlar, çocuklarımdan evvel anne-babama süt içirirdim. Şu da muhakkak ki, bir gün otlak bana uzak oldu da ben tâ akşam oluncaya kadar sürüyü getirememiştim. Geç vakit geldiğimde onları uyumuş halde bulmuştum. Sağa geldiğim gibi yine sütleri sağdım ve sağdığım sütü kabıyla getirip başuclarında dikildim. Onları uyuklarından uyandırmayı doğru bulmadım. Onlardan önce çocuklarıma süt içirmeyi de uygun görmedim. Çocuklar ise ayaklarının dibinde açlıktan sızlanıyorlardı. İşte o gece fecir doğuncaya kadar benim hâlim böyle dikilmekle, onların hâli de uyumakla devam etti. Şüphesiz Sen bilmektesin ki, ben bunu sırf Sen’in rızasını istemek için yapmışım. Bundan ötürü bizim için bir yarık aç da, biz oradan semâyı görelim!’ diye duâ etti. Allah onlara semâyı göreceklere kadar bir yarık açtı...’’⁴*

Burada anne-babaya saygı ve hürmet göstermenin, onların hukukuna riayet etmenin önemine işaret edilmektedir. Mağaraya sığınan üç kişiden ilkinin dile getirdiği amelin anne-baba ile ilgili olması ve bu amelini dile getirdiğinde mağaranın ağzındaki kayanın aralanması, bu amelin Allah (c) katında makbul olduğunu gösterir.

Sadece anne-babaya değil onların dostlarına da ilgiyi devam ettirip, iyilik yapılması tavsiye edilmiştir. Abdullah b. Ömer’den (r) rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber (s), “*En faziletli iyilik kişinin, babasının samimi dostuna ilgiyi ve ihsanı devam ettirmesidir.*” buyurmuştur.⁵

Görüldüğü gibi yukarıda zikredilen âyet ve hadislerde anne-babaya iyilik etmek, onlara asi olmamak, onlara sevgi ve saygılı olmak üzerinde hassasiyetle durulmaktadır. Yukarıda bahsi geçen ayetler ve hadisler, Bir Allah’a (c) imanla beraber

¹ Tirmizî , “Birr ve Sıla”, III, 355.

² *Sıret Ansiklopedisi*, II, 218.

³ Tirmizî , “Birr ve Sıla”, III, 354.

⁴ Buharî, “Kitabü’l-Edeb”, 5977.

⁵ Müslim, “Kitabü’l-Birr ve’s-Sıla ve’l-Âdâb”, XIII, 19; Tirmizî , “Birr ve Sıla”, III, 352.

anne-babaya iyi muamelelerin mecbur olduğu konusunda hiç şüphe bırakmamaktadır. Anne-babaya iyi muamele Kur'an'ın pek çok yerinde Tevhid ile beraber zikredilmektedir, bu da anne-baba ile ilgili emrin önemini yansıtmaktadır.

Şimdi de annesi ile alâkalı bir hatırasını ve anne mevkiindeki hanımlarla alâkalı davranışlarını sıralayarak Hz. Peygamber'in (s), annesi sağ olsaydı ona nasıl davranacağını ve bu mevzuda Müslümanlara nasıl örnek teşkil ettiğini göstermeğe çalışacağız:

Hz. Peygamber (s), hicretten sonra, Medine'de Adiyy b. Neccâr oğullarının evlerini görünce: “*İşte annemle beraber burada konakladık, babam Abdullah'ın kabri de şu evdedir.*” diyerek hüzünlenmiş, anne-babasına sevgi ve özlemini dile getirmişti. Bundan sonra da annesi Âmine, Hz. Peygamber'in (s) kalbinde devamlı yaşayacak, kalbi annesinin hatırasıyla çarpacak, ona duyduğu sevgi ve özlemden dolayı zaman zaman gözlerinden yaşlar akacaktı. Ne önemli olaylar ne de geçirdiği üzüntülü günler annesine olan sevgisini azaltacak; kucağında geçirdiği günlerin hatırasını unutturacaktı.¹ Çünkü o yetim ve öksüz olarak büyümüşü. Anne ve babasız büyümenin zorluklarını yaşamıştı.

Hz. Peygamber (s), Hudeybiye Umresi'nde Mekke'ye giderken Ebvâ'ya uğramıştı. Cenâb-ı Allah'tan izin isteyerek annesinin kabrini ziyaret etti. Ziyaret esnasında kabri eliyle düzeltti; annesinin üzerine olan rikkat ve şefkatini hatırlayarak kabrin yanında ağladı.² Hz. Peygamber'in (s) ağladığını gören Müslümanlar da ağladılar. Bu sırada, niçin ağladığını soranlara, Hz. Peygamber (s), “*Annemin benim bakımında şefkat ve merhametini hatırladım da ağladım*” cevabını verdi.³

Abdullah b. Mes'ûd (r) şöyle demiştir: “Resûlullah (s) bir gün Medine'den çıktı. Biz de onunla beraber çıktık. Bir kabristana varıncaya kadar gittik. Bize oturmamızı emredince oturduk. Sonra kabirlerin arasından gitti ve bir kabre varınca onun yanına oturdu. Uzun süre dua ve niyazda bulundu. Sonra yüksek sesle ağladı. Resûlullah'ın (s) ağlamasıyla biz de ağladık. Kalkıp bize doğru gelirken Ömer b. el-Hattâb (r) onu karşıladı: “*Seni ağlatan nedir ki ey Allah'ın Resûlü, o hal bizde de ağlattı ve korkuttu*” dedi. Resûlullah (s), Ömer'in elini tuttu ve bize işaret etti. Biz de yanına vardık. “*Benim ağlamam sizi korkuttu mu?*” buyurdu. “*Evet, korkuttu, ey Allah'ın Resûlü.*” dedik. Sorusunu üç defa tekrarladıktan sonra: “*Yanında niyazda bulunduğumu gördüğünüz kabir annem Âmine bint Vehb'in kabridir. Ben onu ziyaret etmem için Rabbinden izin istedim de bana izin verdi.*” buyurdu.⁴

İnsanlığın anne babaya karşı sevgi, saygı ve iyi davranış olarak tanıdığı en yüce duyguyu kalbinde derinden hisseden Hz. Peygamber'in (s) anne babasına duyduğu sevgi ve özlemi ifade eden bir hadisi aktarmak istiyorum. “*Akşam namazına durup*

¹ Aişe Abdurrahman bintü'ş-Şatı', *Rasulullah (s)'in Annesi ve Hanımları*, Çev: İsmail Kaya, 6. Baskı, Uysal Kitabevi, Konya 1994, s. 157.

² Topaloğlu, Bekir, DİA, “Âmine”, İstanbul 1991, III, 64; *Sîret Ansiklopedisi*, II, 230; Aişe Abdurrahman, s. 158.

³ Aişe Abdurrahman, s. 158.

⁴ Aişe Abdurrahman, s. 158–159.

*Fâtîha’yı da okumuş bulunduğum bir sırada anne-babama veya birisine kavuşsam da onlar da bana: “Ya Muhammed!” diye seslenseler, “Buyur!” diye karşılık veririm.”*¹

Amcası Ebû Leheb’in cariyesi Süveybe, Hz. Peygamber (s) doğduğunda onu ilk emziren kişiydi. Süveybe Hz. Peygamber’i (s) bir hafta kadar emzirmişti. Hz. Peygamber (s), hayatı boyunca bu hanıma çok iyi davranmış ve iyilik etmiştir. Hz. Peygamber (s), Medine’ye göç ettiğinde ona sürekli olarak yiyecek gönderir, gidip gelenler aracılığıyla devamlı selâm yollar, hâl hatır sorardı. Hz. Peygamber (s) bu ilgisini Hayber dönüşü, Süveybe Hatun’un ölüm haberini alıncaya kadar sürdürdü. Hatta onun ölüm haberini aldıktan sonra da Hz. Peygamber (s), bir yakını olup olmadığını, oğlu Mesrûh’un ne olduğunu soruşturmuş, oğlunun annesinden önce öldüğünü öğrenmiş ve başka da kimsesi olmadığını tespit etmişti.²

Hz. Peygamber’i (s) emziren, sütannesi Halime es-Sa‘diyye’ye karşı iyiliği ise gayet açıktı. Zira bu muhterem kadın, hangi şekilde olursa olsun annelik sevgisiyle onun kalbini doldurmuştu. Halime Hatun, bir defasında Mekke’ye gelmiş ve Hz. Peygamber’e (s) “*Büyük bir kıtlık geçirmekte olduklarını, kuraklıktan hayvanların kırıldığını...*” söylemişti. Bu sırada Hz. Hatice (r) ile evli olan ve henüz Mekke’de bulunan Hz. Peygamber (s), Halime Hatun’a kırk koyun ile binip gitmek ve yüklerini taşımak üzere bir de deve vermişti. Yine bir gün sütannesi Halime, Hz. Peygamber’in (s) huzuruna gelmişti. Hz. Peygamber (s) hemen ayağa kalktı: “*Anneciğim! Anneciğim!*” diye hürmet ve muhabbet gösterdi, abasını sererek üzerine oturttu.³ Bir başka zamanda, Hz. Peygamber (s), Huneyn gazvesinde alınan esirler arasında sütanneleri, sütanne dolayısıyla halaları ve teyzeleri vardı. Bunlara hürmeten esirleri serbest bıraktı. Esirleri serbest bırakmasının sebeplerinden biri de bazı esirlerin sütannesi Halime’nin kabilesinden oluşları idi.⁴

Medine’ye gidişlerinde kendisine ve annesine yol arkadaşlığı yapan ve Ebvâ köyünde kendisiyle beraber annesinin ölümünü gören Habeşli cariyesi Ümmü Eymen Bereke’yi de (r) burada rahmetle analım. Hz. Peygamber (s), uzun süre kendisine hizmet eden bu hanımı çok sever sayardı. Yaşadığı sürece Ümmü Eymen’i her gördüğünde kalbi rikkate gelir ve annesinin hatırası tazelenirdi. Hz. Peygamber (s) bu hanıma o kadar hürmet ederdi ki; “*Bu benim ev halkımdan sağ kalanıdır. O, annemden sonra benim annemdir.*” derdi.⁵ Bu ifade, Hz. Peygamber’in (s) dadısı Ümmü Eymen’i annesi kadar sevdiğini, onu kendisine ve kendisini ona annesi kadar yakın hissettiğini belirtmesi bakımından önem arz eder. Ümmü Eymen’in cariye statüsünde yetmişmiş bir kadın olduğu dikkate alınırsa Hz. Peygamber’in (s) ona “*Annem*” diye hitap etmesinin mana ve önemi daha iyi anlaşılır. Çünkü câhiliye çağı Araplarında cariyeler her çeşit insani ve tabii haklarından mahrum idiler. İşte böyle bir ortamda Hz. Peygamber (s), Ümmü Eymen’i anne mevkiine yükseltiyordu.

¹ Aîşe Abdurrahman, s. 165.

² Aîşe Abdurrahman, s. 161.

³ Aîşe Abdurrahman, s. 162.

⁴ *Sîret Ansiklopedisi*, II, 230.

⁵ Aîşe Abdurrahman, s. 161.

Burada bir de Ebû Talib’in hanımı Fatma bint Esed’den bahsetmeyi gerekli görüyoruz. Hz. Peygamber’in (s), ona karşı son derece sevgi ve saygısı vardı. Bu hanım, sekiz yaşından itibaren evine gelen Hz. Peygamber’e (s) öz oğulları gibi davranmış ve onu bağrına basmıştı. Kendi çocuklarından önce Hz. Peygamber’i (s) doyurup gözetirdi.¹ Annesi Âmine, Fatma bint Esed’in şahsiyetinde belirmişti. Bu kadın ona, çocukluk günlerinde, amcası Ebû Talib’in evinde bakmış, annesinden sonra kendisine annelik yapmıştı.

Hız. Peygamber (s) küçükken kendisine hizmeti geçen diğer kadınlara olduğu gibi, Fatma Hatun’a da ömrü boyunca iyi davranmış, hürmette kusur etmemişti. Çeşitli vesilelerle onu sık sık ziyaret eder, hatırını sorardı. Fatma Hatun öldüğünde Hz. Peygamber (s) “*Annem öldü*” ifadesini kullanmış, gözlerinden yaşlar akmıştı. Gömleğini ona kefen olarak sardırması, cenaze namazını kıldırması, cenazesinin üzerine yetmiş tekbir almış, gömüleceği kabrin kazılmasıyla bizzat ilgilenmiş,² kabrin içine inip yanının üzerine uzandıktan sonra onu kabre eliyle indirmişti. Çevresindekiler, Fatma Hatun’un ölümü karşısında Hz. Peygamber’in (s) gösterdiği sıcak alâkanın sebebini, “Ya Resûlallah, Fatma için yaptığını başka hiç bir kimseye yaptığını görmedik.” diyerek sebebini sorduklarında şöyle cevap verdi: “*Ebû Talib’ten sonra bu kadıncağış kadar bana iyiliği dokunan hiç bir kimse yoktur. Abirette cennet elbiselerinden giyinmesi için ona gömleğimi kefen olarak verdim. Kabre ısınması, alışması için; kabir hali kendisine kolay gelsin diye oraya kendisiyle birlikte uzandım.*”

Hız. Peygamber’in (s), Fatma Hatun’un ölümü karşısındaki üzüntüsünden hayret edenlere söylemiş olduğu şu söz daha manidardır: “*O benim annemdi! Kendi çocukları aç durur, suratlarını asarlarken o, önce benim karnımı doyurur, saçımı tarardı, o benim annemdi!*”³ Cebrail, Yüce Rabbim tarafından: “*Bu kadın, Cennetliklerdendir!*” diye bana haber verdi” buyurmuş ve “*Allah seni yarlıgasın ve hayırla mükkâfatlandırsın! Allah sana rahmet etsin ey annem! Sen, benim annemden sonra, annemdin! Kendin aç durur, beni doyururdun! Kendin çıplak durur, beni giydirdin! En nefis nimetlerden kendi nefisini alıkor, bana tattırdın! Bunu da, ancak Allah’ın rızasını ve abiret yurdunu umarak yapardın! Allah ki, diriltendir, öldürendir, hiç ölmeyen diridir O! Yâ Allah! Annem Fâtma bint Esed’i af ve mağfuret et! Ona hüccet ve delilini anlat! Girdiği yeri genişlet! Ben peygamberinin ve benden önceki peygamberlerinin hakkı için, duamı kabul buyur ey merhametlilerin en merhametlisi olan Allah!*”⁴ diyerek, onun hakkında dua etmiştir.

Evet, Hz. Peygamber (s), annesini bu kadınların şahsında daima hatırladı. Kızları büyüüp anne olduklarında da onların annesine benzediğini gördü. Çocuğuna sevgi gösteren her annede kendi annesinin şeklini gördü. Bu tarihî hakikatleri sıraladıktan sonra rahatlıkla ifade edebiliriz ki, âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Peygamber’de (s) anne sevgisi çok kuvvetli idi.

¹ Aykaç, Mehmet, *DİA*, “Fâtma bint Esed”, İstanbul 1995, XII, 225; Aişe Abdurrahman, s. 158.

² Aykaç, XII, 225.

³ Aişe Abdurrahman, s. 163.

⁴ Köksal, Mustafa Asım, *İslâm Tarihi*, İstanbul 1987, II, 81–82.

Sonuç

Allah (c) Kur’an’da kendine ibadet edilmesi ve şirk koşulmaması yanında anne-babaya iyiliği emretmiştir. Ayrıca anne-babaya iyi davranılması, onlarla iyi geçinilmesi, onlara güzel söz söylenmesi, öf bile denmemesi ve azarlanmamaları emredilmiştir. Başka ayetlerde ise; onlara karşı alçakgönüllü olunması ve onlara merhamet etmesi için Allah’a (c) dua edilmesi tavsiye edilmiştir. Hz. Peygamber’den (s), anne-baba ile ilgili çok sayıda hadis rivayet edilmiştir. Bu hadislerin bir kısmında Allah (c) katında en değerli ibadetin, vaktinde eda edilen namazdan sonra anne-babaya iyilik olduğu ve bunun onları Cennete sokacak bir amel olduğu, Allah’ın (c), insan üzerindeki himayesini artırma yolunun anne-babaya şefkat etmekten geçtiği belirtilmiştir. Anne-babanın izni olmadan cihada bile gidilmemesi gerektiği vurgulanarak anne-babaya hizmet ve itaatın önemine dikkat çekilmiştir.

Babası Abdullah ve annesi Âmine Hatun’un kabrini ziyaret etmesi ve teessüründen gözyaşı dökmesi; büyüdüğünde -vaktiyle kendisine çok az bir süre de olsa süt emziren- Süveybe’ye çeşitli yardımlarda bulunması, sütannesi Hz. Halime’ye rastladıkça “*Anneciğim, anneciğim!*” diye hitap etmesi ve ihtiyaçlarını gidererek yardımda bulunması; öz annesinin yokluğunu hissettirmemek için elinden gelen gayreti gösteren Ümmü Eymen’e: “*Sen benim ikinci annem sayılırsın*” diyerek teşekkür etmesi, aynı şekilde uzun bir süre sofrasında yemek yediği amcası Ebû Talib’in eşi Fatma Hatun için “*O benim annemdi!*” demesi, Hz. Peygamber’de (s) anne-baba sevgisinin ne kadar kuvvetli olduğunu göstermektedir.

Böylece Müslümanlar her konuda olduğu gibi anne-babaya merhamet, iyilik, hürmet, şefkat, sevgi ve saygı konusunda da en güzel örnekleri Hz. Peygamber’in (s) şahsında görmektedirler.

PEYGAMBERİMİZ VE GENÇLİK

Sabri AKPOLAT*

12 – 24 yaş arası genelde gençlik dönemi olarak kabul edilmiştir. Bu dönem, insanın yetişkinlik dönemindeki özelliklerini biçimlendiren temel belirleyicidir. Bu dönemde genç, bedensel ve ruhsal gelişme ve değişme yaşar. Bu dönemde elde edilen maddi ve manevi kazanımlar ve verilen kararlar hayatın bundan sonraki dönemini tamamen ilgilendirmekte ve etkilemektedir.

Çağımızda gelişmiş ülkelerde görülen yozlaşmış, kokuşmuş, bugün hemen herkesin şikâyetçi olduğu medeniyet anlayışında ahlâkî değerler silinmek üzeredir. Bu ülkelerde gençliğin içinde bulunduğu durum korkunç boyutlara ulaşmıştır. Uyusturucu bağımlılığı, cinsel konulardaki aşırılıklar, âlevî skandallar, gasplar, cinâyetler, gündün güne artış gösteren intiharlar ve buna benzer olumsuz aşırı hareketlerin hepsi, haberleşme ve iletişim ağlarının gelişimiyle birlikte bizim gençlerimiz üzerinde tam bir şok etkisi yapmaktadır.

Süratle dünyanın her yerine yayılan bütün bu menfi bilgiler, fikirler, hayat görüşleri ve değer yargıları; gencin kendi kimliğini oluşturma sürecinde olduğu bir dönemde çok olumsuz bir etki yapmaktadır.

Genç; içinde bulunduğu dönemin rûhî ve psikolojik bunalımı; batı kültürünün de bir yandan cezbedici görünüşü, öbür taraftan beyin yıkayıcı baskın etkisiyle âdeta şaşkına dönmektedir. Kendi geleneksel kültüründen ve değer yargısından kopmaya ve zaman içinde yabancılaşmaya başlamaktadır. Artık o, ben neyim? gibi soruların cevabını ararken zorlanmaktadır. Hatta, bazen bu tür soruları kendisine sormayı bile gereksiz görmekte ve kendisine sunulanları, yanlış bile olsa kabullenmeyi yeğlemektedir. Bu da onu hazır reçetelere götürmektedir. Günümüzde, bütün dünyada şahit olunan çatışmaların, savaşların, çeşitli ideolojik hareketlerin ve değişim isteklerinin hep gençlerden gelmesi, ilginç olduğu kadar da düşündürücüdür.

Bu etkilemenin tesiriyle genç ile başta âilesi olmak üzere, daha önceki kuşaklar arasında çatışmalar, huzursuzluklar ve değer farklılıkları ortaya çıkmaktadır. Sonuç her iki taraf için de iyi olmamaktadır.

* D.İ.B. Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

Gençlerimizin karşı karşıya kaldıkları ve onların kendi öz kültürlerini hedef alan bütün bu çağdaş unsurlar o kadar câzip, gençliği çekici, sürükleyici ve deyim yerindeyse pervasız bir tarzda sunulmaktadır ki; neredeyse gençler akıllarını bir kenara bırakarak, duygularıyla hareket etmekte, batı hayat tarzını ve değer yargılarını benimseyerek aynen taklit etmekte veya etmeye çalışmaktadırlar.

Bugün, dünya insanları çağın hızlı ilerleyişine ayak uydurmakta adeta zorlanmaktadırlar. Bir taraftan bilimsel ve teknolojik gelişmelerin baş döndürücü hızı, bir taraftan lüks ve konforlu bir hayat yaşama hırısı, diğer yandan daha çok kazanma koşturmacası insanları bîtab bırakmaktadır. Genç kuşaklar da bu koşturmacadan payına düşeni almaktadırlar.

Bilinmelidir ki; yeryüzünde yaşayan en değerli unsur bilgili, dürüst ve düşünen insan unsurudur. İnsan unsurunun en kıymetli, en verimli olduğu dönemi de gençlik çağıdır. Zira, her şeyi yapan da yıkan da insandır. İlimden, araştırmadan yoksun kalan bir gençlik iyilik ve güzellik adına hiç bir şey yapamaz. İyi eğitilmiş, ilim ve irfanla donatılmış bir gençliğin de çözemeyeceği ve üstesinden gelemeyeceği, hiçbir sorun yoktur.

Genç, bir toplumun geleceğidir. Her toplum, kendi geleceğini garanti altına alacak, kendi değerlerini yükseltip, geliştirecek fertler yetiştirmeyi hedef edinir. Yeni yetişen nesiller ruh ve bedence sağlıklı, güçlü ve dinamik bir kişilik geliştirdikleri ölçüde toplum da güç ve kuvvet kazanacaktır. Ayrıca, gençlerin eğitimine ve öğretimine çağın gelişen şartlarını da göz önünde bulundurarak önem veren milletler, daima yükselmişler ve dünyada söz sahibi olmuşlardır.

Gençlik, kişinin enerji dolu ve hareketli olduğu en dinamik çağdır. Genç insan sahip olduğu enerjiyi harcayabilmek için daha çok harekete ihtiyaç duyar. Bu itibarla o, birçok meseleyi çözebilecek heyecan, dinamizm ve fiziksel beceriye de sahiptir; kendisine fırsat verildiğinde çok önemli başarılarla imza atabilecek yeteneğe sahip bulunmaktadır. Ciddi görevleri yerine getirebilecek kabiliyet, genç insanda daima mevcuttur. Esas olan, gençteki bu kabiliyeti keşfedip, onu geliştirmek, bunun için de ona görevler vererek sorumluluk bilincini kazandırmaktır.

Asr-ı Saadet'te Peygamberimizin, gençliğin bu tür özelliklerini azami ölçüde dikkate alarak değerlendirdiği, açık bir biçimde görülmektedir. Çünkü O , gençleri, tebliğ ve irşat faaliyetleri dahil, devlet teşkilatının en üst kademelerine kadar hemen her alanda görevlendirmiştir. Gençler ise, Allah'ın Resulü'nü hiçbir zaman mahcup etmemişler, O'nun güvenini boşa çıkarmamışlar ve kendilerine verilen çok ciddi dini ve idari görevleri, hakkıyla yerine getirmişlerdir. Bu görevler arasında valilik, sekreterlik, hâkimlik, komutanlık, sancaktarlık, istihbaratçılık, güvenlik görevliliği, maliyecilik, öğretmenlik gibi çok önemli devlet görevleri bulunmaktadır.

En üstün ahlaka sahip olarak yaratılan Hz.Peygamber şüphesiz herkesle ilgilenmiş ve herkese değer vermiştir. Bununla birlikte Onun gençlere özel bir önem verdiği görülmektedir. Bunun sebebini de, Onun “ Bana gençliğin yardımı lutfedildi.”¹⁴ Sözünde aramak gerekir. Zira gençlerin sahip olduğu enerji ve dinamizm, bir hareketi yükseltilere götürebilecek ölçüdedir. İslamî hareket de gençlerin omuzlarında

yükselmiştir.

Hız. Peygamber dönemini dikkatlice incelediğimizde, genç jenerasyonun İslâm'ın mesajını yaşlılardan daha önce ve daha büyük bir arzu ve istiyakla kabul ettiğini görmekteyiz. Bu nedenle ilk Müslümanların büyük çoğunluğunu gençlik kesimi oluşturmuştur. Gençlerin İslâm dinine rağbeti o kadar fazla olmuştur ki, hicret sırasında Ubeyde b. Haris gibi oldukça yaşlı bir-iki kişisi dışında, İslâm mensuplarının büyük ekseriyeti Müslüman oldukları zaman otuz yaşın altında idi ve ancak bir veya iki kişisi otuz beşin üzerinde bulunuyordu. En nüfuzlu ailelerin, en nüfuzlu soyların gençleri İslâm'a koşup, kutlu davasında Allah'ın Elçisi'ne destek ve yardımcı olmuşlar, O'nu en olumsuz şartlar altında bile yalnız bırakmamışlardır.^[2]

Mekke'nin nüfuzlu ve refah içinde yaşayan ailelerine mensup gençler, İslâm'a; yaşlılar, köleler, fakirler, kimsesiz ve zayıf kimselerin duydukları sempati ve ilgiden daha fazla alâka göstermişlerdir. İslâm'ı yayma konusunda Hız. Peygambere asıl destek ve yardımcı olanlar, bu idealist gençlerdir. Nitekim ilk müslümanlardan birkaç kişisi 50 yaş civarında, birkaç kişisi 35 yaşın üzerinde, geri kalan çoğunluk ise 30 yaşın altında bulunuyordu. Mesela genç yaşta İslâm'ı kabul edenlerden Hız. Ali 10, Abdullah b. Ömer ve Ubeyde b. el-Cerrah 13, Ukbe b. Amir 14, Cabir b. Abdullah ve Zeyd b. Harise 15, Abdullah b. Mes'ud, Habbab b. Eret ve Zubeyr b. Avvam 16, Talha b. Ubeydullah, Abdurrahman b. Avf, Erkam b. Ebi'l-Erkam, Sa'd b. Ebi Vakkas ve Esmâ bint Ebi Bekr 17, Muaz b. Cebel ve Mus'ab b. Umeyr 18, Ebu Musa el-Eş'ari 19, Cafer b. Ebi Talip 22, Osman b. Huveyris, Osman b. Affan, Ebu Ubeyde, Ebu Hureyre ve Hız. Ömer 25-31 yaşlarında idiler.^[3]

Peygamberimiz de İslâm toplumunun şekillenmesinde, İslâmî değerlerin yaşanmasında ve yayılmasında gençlere büyük görevler vermiştir. İslâm'ın tebliğinde onların cesaret ve enerjilerini harekete geçirmiş, her şeyden önce gençlerin kendine güvenli, sağlam bir kişilik geliştirmelerine imkân sağlamıştır. Nitekim gençleri çoğunluğu yaşlı sahâbilerden oluşan ordulara komutan tayin etmiştir. Çoğu savaşlarda sancağı bizzat kendisi gençlere vermiştir. Meselâ Tebuk seferinde sancağı 20 yaşındaki Zeyd b. Sâbit'e, Bedir'de 21-22 yaşlarındaki Hız. Ali'ye, vermiştir. 18 yaşlarında olan Üsâme b. Zeyd'i, Suriye'ye göndermek üzere hazırladığı orduya komutan tayin etmiştir.

Hız. Peygamber, gençlerin ilim alanında yetişmesine büyük önem vermiş, vahiy katiplerini genellikle gençler arasından seçmiştir. İslâm'a davet mektuplarını da gençlere yazdırmıştır. Bazı gençleri de, Süryanice ve İbranice gibi, o gün için çok ihtiyaç duyulan yabancı dilleri öğrenmeye teşvik etmiştir. ^[4]

Semure b. Cundeb'in naklettiğine göre, Hız. Peygamber ashabına, müşriklerin gençlerini öldürmemeleri talimatını vermişti. Abdullah, babası Ahmed b. Hanbel'e bunun tefsirini sorunca cevaben o: “Yaşlı neredeyse İslâm'a girmez!

Genç ise İslâm'a yaşlıdan daha yakındır.” diyor.^[5]

Enes b. Malik'in anlattığına göre, Ensar'dan 70 genç vardı, kendilerine “Kurrâ” denilirdi. Akşamları Medine'nin çeşitli bölgelerine dağılırlar, ders halkaları oluştururlar (feyetedâresüne), oralardaki halka namaz kıldırırlar, sabah olunca da Hız. Peygamber'in

mescidine gelirlerdi. Hz. Peygamber (İslam’a davet için) onları Bi’r-i Ma’üne’ye göndermişti. Ancak onlar tuzağa düşürüldü ve hepsi de şehid oldular. Bunun üzerine Hz. Peygamber tam 15 gün Sabah namazlarında kunut okuyup beddua etti.^[6]

O’nun bütün gayret ve hedefi, inançlı, dindar, ahlaklı ve iffetli bir gençlik oluşturabilmek idi.

Hz. Peygamber çocukları bile hafife almamış, onlara, yetişkin birer insan gibi selam vermiş, şefkat gayretiyle de başlarını okşamış ^[7], böylece geleceğin gençlerine ne kadar önemli birer insan oldukları duygusunu vermiştir. Gençler İslamî harekette ve devlette çok önemli görevler alacaklarından, onları hür düşünmeye, faydalı şeylerden çekinmeksizin yararlanmaya ve sonucu ne olursa olsun doğru bildiğini cesaretle ifade etmeye teşvik etmiştir.^[8] Böylece onların kişiliklerini bağımsız bir şekilde geliştirmelerine yardımcı ve destek olmuştur.

Bu gençler arasında sayabileceğimiz Ali b. Ebî Talib Hz. Peygamber’in amcasının oğluydu. Hz. Ali İslâm’dan önce Allah’ın Resülü’nün evinde kalıyordu. Babası Ebû Talib, Hz. Peygamberi müşriklere karşı bütün imkânlarıyla korumasına rağmen, Müslüman olmamıştı. Ama Hz. Ali, daha İslâm’ın ilk gününden itibaren Müslüman olmuş, Hz. Hatice’den sonra İslâm’ın ilk mensubu olma şerefini kazanmıştır; Müslüman olduğunda ise henüz on yaşlarındaydı. Böylece o, daha İslâm’ın başlangıcından itibaren hep İslâmiyet’in içinde olmuştur. Onun ağabeyi Ca’fer b. Ebî Talib de ilk Müslüman olanlardandır^[9] ve Hz. Ali’den on yaş büyük olduğuna göre^[10], Müslüman olduğunda 20 yaşlarında bir delikanlıdır. Hz. Ca’fer’in hanımı Umeyy’in kızı Esma’nın da ilk Müslüman olan^[11] genç hanımlardan olduğu anlaşılmaktadır.

İlk Müslümanlardan bir diğeri de, henüz daha delikanlılık çağında İslâm’ı tercih etmiş olan ve Efendimiz’in, kendisine “havarim” diye iltifat ettiği Zübeyr b. Avvam’dır^[12]. Zübeyr Müslüman olduğunda daha on iki yaşındaydı^[13]. Mekke döneminin ilk ve aynı zamanda çilekeş Müslümanlarından Habbab b. el-Eret’i de zikretmemiz gerekir. O, altıncı Müslüman olarak on altı yaşlarında ^[14] bir delikanlıydı. Osman b. Maz’ûn on dördüncü Müslüman olduğunda genç grup içinde bulunuyordu. Kardeşi Kudame b. Maz’ûn da ilk Müslümanlardan olup, Müslüman olduğunda yirmi yaşının biraz üstünde idi^[15].

İlk Müslümanlar arasında gençlik kervanında kimler yoktu ki; Allah Resülü (s.a.s.) kutsal mesajına gönülünü açtığında on dokuz yaşında olan Sa’d b. Ebî Vakkas; Uhud savaşında kendi bedenini Allah’ın Resûlü’ne siper eden, ilahi daveti kabulde ilk sıraları alan ve İslâm’la şereflendiğinde on dört veya on sekiz yaşlarında olan Talha b. Ubeydullah; Müslüman olur olmaz Kur’ân’ı müşriklerin arasında okuyacak kadar medeni cesarete sahip olan, cılız fizikine karşın küfrün elebaşlarına meydan okuyan, on altıncı Müslüman olduğunda on altı yaşları civarında olduğu anlaşılan Abdullah b. Mesûd; Mekke döneminde tebliğ ve irşat faaliyetleri için evini Peygamberimize tahsis eden ve İslâmiyete girdiğinde on yedi, on sekiz yaşlarında olduğu anlaşılan Erkam b. Ebî’l-Erkam; hicret sırasında yirmi iki yaşlarında olan Saîd b. Zeyd ve en fazla onunla aynı yaşlarda bulunan hanımı Hattab’ın kızı Fâtıma; Yeni Müslüman olduğunda daha

on yedi yaşlarında bulunan ve Hz. Ebû Bekr’in kızı olan Esmâ [ؓ]; annesinin bütün servetini elinin tersiyle bir kenara iten ve hayatına yönelik bütün tehdit ve işkenceleri göze alarak kendisini Hz. Peygamber’in getirdiği ilahi mesaja vakfeden, sonuçta Uhud savaşında şehit olduğunda, Allah Resûlü’nün, şehadetine göz yaşları döktüğü Mus’ab b. ‘Umeyr [ؓ] ve burada adını zikredemeyeceğimiz daha pek çok genç... Hz. Mus’ab vefat ettiğinde kefenlemek için kefen bezi bulunamamıştır.

Burada şunu da hemen ifade etmemiz gerekir: Allah Resûlü’nün kutsal davetini öncelikle kabul edenler sadece Mekke’de gençler değildir; aynı zamanda Medineliler de onun bu ulvî mesajını Medinelilerden önce kabul etmişlerdir. Bilindiği gibi Allah Resûlü (s.a.s.)’e en zor anlarında Medineliler kucak açmış ve ona beyatta bulunmuşlardır. Medineliler Müslümanlar arasında İslâm dini ile müşerref olanların ilklerini de gençler teşkil ediyordu. Tıpkı Mekke’de olduğu gibi, Medine’de de, İslâm dinine karşı duran yaşlılarla, Müslüman olup İslâmiyet’i destekleyen oğullarından oluşan gençler vardı. Bunun en tipik örnekleri, Medine’nin ileri gelen saygın kişilerinden olup kıskançlığından ötürü Hz. Peygamber’den yüz çeviren Ebû Amir ile Uhud savaşında şehitlik mertebesine ulaşacak ve cansız bedeni melekler tarafından yikanacak kadar Allah’ın Resûlü’ne bağlı olan oğlu Hanzala; Münafıkların reisi olan Abdullah b. Ubeyy ile İslâm toplumunu ifsat etmek ve Allah’ın Elçisi’ni alaya almak için her fırsatı değerlendiren babasını öldürmek isteyen kadar samimi ve güçlü bir Müslüman olan oğlu Abdullah’tır¹⁷.

Medineliler gençler kuşkusuz bu ikisiyle sınırlı değildir. Onlar arasında, daha hicretten üç yıl önce Mekke’ye gelen ve Akabe’de bulunduğu oradaki reislerin en küçüğü olan Es’ad b. Zürâre 18; yine ikinci Akabe beyatında beyat ettiği sırada on üç-on dört yaşlarında olup oradakilerin en genci bulunan Ukbe b. Amr 19; on beş yaşlarında iken ikinci akabe beyatında hazır bulunan Cabir b. Abdillâh 20; Akabe’de Allah’ın Elçisi’ne beyat ettiği sırada yirmi dört yaşında olduğu anlaşılan Mesleme b. Selâme 21; babasından çok önce Akabe’de Hz. Peygamberi koruma sözü veren Muaz b. Amr 22...ve daha birçokları.

Görülüyor ki, yaşlı Medinelilerin çoğu Medine’de şirk üzerinde bulunurlarken, onların ya çocukları ya da yeğenleri, Allah Resûlü’ne her ne pahasına olursa olsun itaat edeceklerine ve onu koruyacaklarına dair söz veriyorlardı.

Bütün bunlar bize şunu apaçık göstermektedir ki, Hz. Peygamber’in yardımcısı olan ve İslâm dinini omuzlayanların büyük çoğunluğunu gençler oluşturmuştur. Başka bir ifadeyle, İslâm dini büyük ölçüde gençlerin omuzlarında yükselmiş, layık olduğu yere ve zaferlere onlarla koşmuştur. Bilinmesi gereken önemli bir husus şudur ki; bu gençler sadece verdiği sözlerle kalmamışlar, bu sözlerin gereğini yerine getirerek, Peygamber Efendimiz (s.a.s.) inanılmaz bir bağlılık göstermek suretiyle, Peygambere nasıl sadakatte bulunulacağına dair de eşsiz örnekler sergilemişlerdir. Gerçekten gençlik, İslâmî davete ilk önce koşan kitle olduğu gibi, Allah Resûlü’nü koruma konusunda da en fazla özen gösteren kesim olmuştur. Allah’ın Resûlü, daha ilk tebliğini yapıp müşrikler tarafından sataşmalara ve tehditlere maruz kaldığı andan itibaren, gençlik tarafından büyük bir titizlikle korumaya alınmıştır.

İslam Mekke’de iyice sesini duyurunca yaşlı ve genç nesil arasında farklar da ortaya çıktı. Artık Mekke’de Hz. Ebu Bekir gibi inanan insanları tanınmayacak derecede döven ve öldü diye bırakan Utbe b. Rebîa ^[18], diğer tarafta ise ilk Müslümanlardan olan onun genç oğlu Ebû Huzeyfe ^[19]. Bir tarafta yaşlı ve tecrübeli Velid b. Muğîre, diğer tarafta Hudeybiyye sonrası müslüman olan, Hz. Peygamber’in, "kavminin ne güzel genci"^[20] dediği Velid b. Muğîre’nin oğlu Hâlid b. Velid. Halid b. Velid, Hudeybiyye sonrası Müslüman bir genç olurken^[21], babası Velid b. Muğîre ise Mekke döneminin, küfrü Kur’an-ı Kerim’le tescil edilmiş olan ^[22] yaşlı İslam düşmanlarındandı.

Osman b. Talha Hudeybiyye sonrası Hz. Peygamber’e Müslüman olmak için geldiğinde, daha gençliğinin baharındaydı. Babası Talha b. Ebî Talha ise en tehlikeli İslam düşmanlarındandı.^[23]

Zübeyr b. el-Avvam, Müslüman olduğunda on iki yaşındaydı. Amcası ise ona müslüman olduğundan dolayı işkence yaptı.

Ebu Cehil, Ebu leheb, Ebu Süfyan, Ümeyye b. Halef, Velid b. Muğîre, Âs b. Vâil gibi Hz. Peygamber’e en çok düşmanlık edenler gençlik çağını çok geride bırakmış kişilerdi.

Görülüyor ki genç nesil, İslam dinine daha açık ve onu kabule daha müsait bulunmaktadır. Başlangıçtan itibaren İslam dini gençler tarafından rağbet görmüş ve yine onlar tarafından yayılma ve gelişme imkanı bulmuştur. Buna göre İslam’ın, temelde bir gençlik hareketi olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Peki, gençleri hiçbir menfaat gözetmeden, üstelik dünyalıklarını da terkederek Hz. Peygamber’in etrafında toplayan husus neydi? Bu hususu şu maddelerle izah etmek mümkün.

1. Hz. Peygamber’in Getirdiği Evrensel Mesaj ve Gösterdiği Hedef

Hz. Peygamber’in peygamber olduktan sonra getirdiği mesaj, hep Hakk’ı ve haklıyı koruyor, zulme ve zalime meydan okuyordu. İnsanları kendisine bile faydalı olmayan putları terketmeye, nefsin arzu ve isteklerinin köleliğinden kurtulmaya, sadece tek Allah’a ibadet ve itaat ederek insan olduklarını idrak etmeye çağırıyordu. Bunların sonucunda ise nihai hedef olarak "cennet"i gösteriyordu. Bütün bu güzel hedefler gençliğin beklenti ve idealleriyle de uyum gösterince, gençlikte, Hz. Peygamber’e karşı derin bir sevgi meydana geldi.

Hz. Peygamberin getirdiği evrensel mesaj, insanlığa bir hedef gösteriyordu. O, "Lâ ilâhe illallah deyin ki, kurtuluşa eresiniz" diyordu. Yine aynı kelime-i tevhide inanıp gereğini yerine getirmek suretiyle, İran ve Bizans’ın fethedileceğini müjdeliyordu. ^[24]

Hz. Peygamberin gösterdiği hedef sadece dünyevî erdemler değildi. Hak yolda mücadele neticesinde kişi iki güzelden-şehitlik ve gazilik- birini elde edecektir. Hak uğrunda hareketi seven, enerji ve dinamizm temsilcisi genç için bu kutlu hedefler

oldukça caziptir. Bu sebeple, Sa’d b. Ebî Vakkas’ın kardeşi Umeyr gibi bazı gençler şehitlik mertebesini elde etmek için büyük çabalar göstermişlerdir. Umeyr, Hz.Peygamber’den gizlenerek, 16 yaşında iken katıldığı Bedir savaşında şehit düşmüştür.^[25]

2. Gençleri Azarlamadı

Gençlerle arası sürekli iyi olan Hz. Peygamber’e, gençlerden bir çok kişi hizmette bulunmuştur. Bunlardan birisi Enes b. Malik’tir. Hicret esnasında on yaşında olan Enes, vefatına kadar Hz. Peygamber’e hizmet etmiştir. Söylediğine göre, O’nun hoşlanmadığı bir şeyi yaptığı zamanlarda bile o, bunu niçin yaptın diyerek kendisini bir defa olsun azarlamamıştır.^[26]

3. Gençlerle Şakalaşırdı

Peygamberimiz gençlerle şakalaşmış, bir sevinç ve övünç vesile olarak kabul edilen künyeye hitap ettiği olmuştur. On yaşlarında peygamberimizle tanışan ve onun vefatı sırasında 27 yaşlarında bulunan Hz. Enes’e “ Ey iki kulaklı”^[27] diye takılmış, Hz. Ali’ye “ Ebû Tûrab” diye hitap etmiştir.^[28]

4. Gençlere Sevgisini Açıkça Söylemiştir

Hicret esnasında on yedi yaşında olan ^[29] ve Hz. Peygamber’in vefatına kadar gençliğinin baharında olduğu anlaşılan Muaz b. Cebel’e Allah Elçisi, yemin ederek kendisini sevdiğini söylemiş ve arkasından da bazı tavsiyelerde bulunmuştur.^[30] Akabe beyatında bulunduğu oradaki başkanların içinde en küçüğü olduğu ifade edilen Esad b. Zûrâre ^[31] vefat ettiğinde, cenazebini bizzat Hz. Peygamber yıkamış ve kefenlemiş, namazını da kıldırılmış ve cenazesinin önünde kabre kadar yürümüştür.^[32]

5. Gençleri Cennetle Müjdelemiştir

İslam dinine yapmış oldukları hizmetlerinden ötürü Peygamberimizin gençleri cennetle müjdelediğini görmekteyiz. Hicrette yirmi sekiz veya yirmi dört yaşlarında bulunan Talha b. Ubeydullah için şöyle buyurmuştur: “ Her kim yeryüzünde yürüyen bir şehide bakmak isterse, Talha b. Ubeydullah’a baksın” ^[33] Hz. Talha genç yaşta İslam’ı kabul etmiş ve her şeyiyle Hz. Peygamber’i korumak için gayret göstermiştir.

6. Gençlerin His ve Duygularını Okşamıştır

On iki yaşında Müslüman olan Zübeyr b. Avvam için: “Her peygamberin bir yardımcısı vardır. Benim yardımcım da Zübeyr’dir” ^[34] buyurmak suretiyle , ruhunu okşayarak onu kendisine yardımcı ilan etmiştir. Hz. Ali’ye ise :” Sen bendensin, ben de

sendenim” diyerek, onu kendinden bir parça saymıştır. Abdullah b. Abbas için, “Allahım, onu dinde fakih kıl ve ona te’vili öğret.”^[35] diye dua etmiş, Ebu Musa el-Eşâri’ye de, “Ey Musa! Sana davud ailesinin sesi gibi güzel bir ses verilmiştir.” Diyerek, onun gururunu okşamıştır.

7. Gençleri Utandırmaktan Sakınırdı

Hz. Peygamber, etrafındaki insanlar beğenmediği bir hareket yapsa bile, yine de onları mahcup etmek istemez, hatalarını yüzlerine vurarak onları utandırmazdı. Muaviye b. Hakem başından geçen bir olayı şöyle anlatır: Ben, Hz. Peygamber’in arkasında namaz kılarken, aksıran bir adama “yerhamükellâh” diyerek karşılık verdim. Çünkü namaz kılarken konuşulmayacağını bilmiyordum. Yanımdakiler bana bakmaya başladılar. Onlara “Niye bana bakıyorsunuz?” deyince, bu sefer de beni ikaz etmek için ellerini dizlerine vurmaya başladılar. Ben, onların beni susturmak istediklerini anlayınca, sustum. Hz. Peygamber kadar güzel öğreten bir öğretmen hiçbir zaman görmedim. Vallahi o, namazı kılınca ne beni dövdü, ne de azarladı. Sadece namazda dünya kelamı konuşulmayacağını, ancak tesbih, tekbir yapılarak Kur’an okunabileceğini söyledi.^[36]

Henüz çocuk yaşlarında Ebû Râfî b. Amr el-Gıfârî hurma ağaçlarını taşlarken, Hz. Peygamber ona niçin taşladığı sormuş, o da acıktığını söylemişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber gayet müşfik bir eda ile taşlamamasını, ancak yere düşenlerden yemesini ifade etmiş ve başını okşayarak, “Allahım, bunun karmını doyur.” Diyerek dua etmiştir.^[37]

Üsâme b. Zeyd, hırsızlık yapan bir kadını affetmesi için aracı olarak Hz. Peygamber’e geldi. Peygamberimiz bu olaya çok kızdığı halde, tepkisini incitmeden ortaya koymuştur: “Ey insanlar! Sizden öncekiler, kendilerine önemli ve nüfuz sahibi bir kişi suçlu olarak geldiğinde, onun cezasını vermediler. Ancak nüfuz sahibi olmayan ve zayıf, güçsüz bir kişi suçlu olarak geldiğinde hemen cezalandırdılar. Bu adaletsizlikten dolayı da helak oldular. Allah’a yemin ederim ki, hırsızlık yapan benim kızım Fatıma olsa, onun da cezasını verirdim.”^[38]

8. Gençlere Yumuşak ve Müsamahalı Davrandı

Hz. Peygamberin kaba ve katı olmadığı Kur’an-ı Kerim’de vurgulanır.^[39] Bu özelliği sebebiyle insanlar etrafında toplanmışlardır. O, bir şey öğreteceği zaman önce karşısındakileri yumuşatarak gönlünü alır, sonra söyleyeceklerini söylerdi.^[40] Bu konuda en güzel örneklerden birisi zina için izin istemek üzere Hz. Peygamber’e gelen gence olan yaklaşımı ve onu ikna etme yöntemidir.^[41]

9. Nitelikli Kişileri İslâm’a Kazandırmaya Gayret Etmiştir

Saîd b. Zeyd ve hanımı el-Hattab’ın kızı Fatıma ilk müslümanlardandır.

Müslüman oldukları için Hz.Ömer'den sopa yemişler ancak onun müslümanlığına vesile olmuşlardır. 33 yaşlarında iken müslüman olan Hz.Ömer için Peygamberimiz "Allah'ım! Bu iki kişiden, Ebu Cehil veya Ömer b. Hattab'dan, sana daha sevgili olan birisiyle dinini güçlendir: "[42] diye dua etmişti.

Bunlardan Hattab oğlu Ömer , Cahiliyye Mekke'sinde ilkeli ve mert duruşuyla tanınırdı. Saygınlığını mensup olduğu kabilenin gücünden değil -ki zaten güçlü kabilelerden değildi- güçlü kişiliğinden alırdı.

Hişam oğlu Amr (Ebu Cehil) ise; Mekke'nin en güçlü kabilesi Mahzumoğulları'na mensuptu. Devletlerarası ticaret yapardı. Toplumunun en görgülü ve kültürlülerinden biriydi. İnandığı şey uğruna canını verecek kadar ilkeli ve kararlıydı. Doğru bildiği yolda sonuna kadar giden bir mizaca sahipti.

Peygamberimizin bu duası Hz. Ömer hakkında kabul olundu. Hz. Ömer'in müslüman olmasıyla birlikte İslam'ın inkişafını bilmeyen yoktur. Bu da, hizmetlerin etkili olarak yürütülmesinde nitelikli kimselere olan ihtiyacı göstermektedir.

Hiz. Ömer bi'setin 6. yılı Zilhicce ayında Müslüman oldu. Ondan önce 39 erkek 23 kadın Müslüman olmuştu. Hz Ömer'in müslüman olduğu sırada bu müslümanlar Dâr-ı Erkam'da toplu bir halde bulunuyorlardı.O zaman Ömer, "Kaç kişiyiz?" diye sordu. "Biz madem ki hak üzereyiz, neden dinimizi gizliyelim?" dedi. Bundan sonra Müslümanlar açıktan Ka'be'yi tavafa gittiler ve müşrikleri ürküttüler. Hak ile batıl, O'nun İslâm olmasıyla ayrıldığından kendisine Faruk denildi. Abdullah ibn-i Mes'ud der ki: "Ömer'in İslam olması bir fetihtir. Hicreti bir zaferdir. Halifelîği bu ümmete bir rahmettir. Biz Kâbe'de namaz kılmaktan korkardık. Ömer Müslüman olunca orada namaz kıldık."

Hiz. Ömer de kaliteli ve verimli bir hizmetin yürütülmesinde izzetli, ilkeli, görgülü, nitelikli, fedakâr, seçkin ve bilgili insanlara ihtiyaç olduğuna inanıyordu. Zeyd b. Eslem'in rivayetine göre; O, birgün dostlarıyla birlikte oturuyordu. Onlara (Allah'tan) bazı istek ve temennilerde bulunmalarını söyledi. Oradakilerden birisi:

“İçinde bulunduğumuz şu hane dolusunca paralarım olsun da Allah yolunda infak edeyim!..” şeklinde niyet ortaya koydu.

Bir başkası:

“İçinde bulunduğumuz şu hane dolusunca altınlarım olsun da Allah için harcayayım!...” tarzında bir istek belirtti.

Diğer biri de:

“- İçinde bulunduğumuz şu hane dolusunca mücevherlere sahip olayım da onları Allah yolunda sarfedeyim!..” diye temenni etti.

Ancak Hz. Ömer:

“-Daha,daha fazlasını isteyin!” deyince onlar:

“- Allah Teala'dan daha başka ne isteyebiliriz ki?!” dediler.

Bunun üzerine Hz. Ömer: “-Ben ise, içinde bulunduğumuz şu hanenin Ebu Ubeyde bin Cerrah, Muâz bin Cebel ve Huzeyfe ibnü'l- Yemân gibi (müstesna ve seçkin, her yönden kamil) kimseler ile dolu olmasını ve bunları Allah'a itaat yolunda , yani tebliğ ve ıslah hizmetlerinde istihdam etmeyi temenni ederim...”dedi.[43]

Hz. Ömer'in bu temennisine katılmamak mümkün değil.

^[11] El-Münavî, Muhammed Abdurraûf, Feyzü'l-Kadîr Şerhu Câmîu's-Sağîr min Ehâdisî'l-Beşîri'n-Nezîr, Dâru'l-Fikr, b.y.y., ts., VI, 283.

^[12] Kara Seyfullah, Peygamber Döneminde Gençlik, s. 51 vd..

^[13] Sarıçam İbrahim, Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı, s. 304-5, Ankara-2001; Karagöz İsmail, Aile

ve Gençlik, s. 118-119, Ankara-2005.

^[14] Hökelekli Hayati, “Hz. Peygamberin Çocuk ve Gençlere Yaklaşımı”, Muhammed (s.a.s.) ve Gençlik Kutlu Doğum Haftası: 1992, Ankara 1995, TDV Yayını, s. 52; İbrahim Sarıçam, age, s. 340-341)

^[15] Ahmed b. Hanbel, Musned, V. 13.

^[16] Ahmed b. Hanbel, Musned, III. 235.

^[17] El-Münavî, a.g.e., V, 216

^[18] Hökelekli Hayati, “Hz. Peygamber'in Çocuk ve Gençle Yaklaşımı”, Hz. Muhammed ve Gençlik, TDV. Yay., Ankara, 1992, s. 55.

^[19] Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, edit. Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul, 1992, I, 386.

^[100] İbnu Hişam, a.g.e., I, 275; ez-Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. 'Usmân, es-Sîretu'n- Nebeviyye, nşr. Hüsameddin Kuddûsi, Beyrut, 1988, s. 78.

^[111] . İbnu Abdilberr, Ebû 'Umer Ahmed b. Muhammed, el-İstîâb fî Esmâi'l-Ashâb, (İbnu Hacer, el-İsâbe kenarında), Beyrut, ts., I, 210.

^[122] İbnu Hişam, a.g.e., I, 275; ez-Zehebî, a.g.e., s. 78.

^[133] İbnu Hişam, a.g.e., I, 266; Ebû'l-Fidâ, a.g.e., I, 116; ez-Zehebî, a.g.e., s. 78.

^[144] . a.g.e., I, 416.

^[155] . İbnu Abdilberr, a.g.e., III, 262.

^[166] . İbnu Hişam, a.g.e., I, 271.

^[177] . İbnu Abdilberr, a.g.e., III, 471; İbnu Hacer, a.g.e., III, 460.

^[188] İbnu Kesir, el-Bidaye, III, 29.

^[199] İbnu İshak, Sîretu ibni İshak, s. 125

^[200] İbnu Hacer, el-İsâbe, I, 414

^[211] Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, I, 394

^[222] Kur'an, el-Müddessir, 11-27

^[233] Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, I, 395

^[24] Sırma, İhsan Süreyya, İslami Tebliğin Mekke Dönemi ve İşkence, s.120

^[25] El-Vakidî, Kitabu'l-Megazi, 1,21

^[26] Et-Tirmizî. Sünen, IV, 368.

^[27] Ebu Davud, Süleyman b. El-Eş'as, Sünen, IV,301.

^[28] Et-Taberî, Muhammed b. Cerir, Milletler ve Hükümdarlar Tarihi, çev. Zakir Kadiri Ugan- Ahmet Temir, MEB. Yay., İstanbul,1992,IV,242.

^[29] İbnu Hacer, Şihabüddin el- Askalânî, el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahabe, Beyrut, 1,34.

^[30] Ebu Davud, Sünen, II,86.

^[31] İbni Hacer, a.g.e., I,34.

^[32] Ünal, İsmail Hakkı, “Es'ad b. Zü'râre”, DİA, İstanbul,1995,IX,352.

^[33] İbnu Abdilberr, el-İstâb fî Esmâ'î'l-Ashab, Dâru Sadr, Beyrut, II,221.

^[34] İbn Hacer, a.g.e., I, 546.

^[35] El-Aclunî, Keşfu'l-Hafa, 1,192

^[36] El-Müslim, Sahih, I,381-382

^[37] Et-Tirmizî, Sünen, III,584

^[38] El-Buhari, Sahih, III,1283; El-Müslim, Sahih, III,1315

^[39] Et-Tevbe, 128

^[40] Kandemir, Örneklerle İslam Ahlakı, s.382

^[41] Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV,256-257

^[42] Tirmizi, Menâkıb, 17, c.5, s.617, İstanbul 1992

^[43] Buhari, et- Târihu's- Sağir (thk. Mahmud İbrahim Zâyed), I, 79, Beyrut

HZ. PEYGAMBER'DE ÇOCUK SEVGİSİ

Doç. Dr. Yusuf Ziya KESKİN*

İnsanı bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu anlamına gelen sevgi, özellikle çocukların önemli psikolojik ihtiyaçlarından biridir. Çocuğun maddi varlığı için gıda ne ise, ruhu için de sevgi odur. Çocuğun göreceği sevgi veya sevgisizlik, onun kişiliğine olumlu veya olumsuz anlamda etki etmektedir. Nitekim sosyal hayata uyum sağlayamayan, suç işlemeye eğilimli, kendisiyle ve çevresiyle barışık olmayan çocukların genellikle sevgi ve şefkatten mahrum olarak yetişen, şiddet ve nefrete maruz kalmış çocuklar olduğunu görmekteyiz. Bunun için çocuklardan sevgi ve şefkati esirgememeliyiz. Çünkü sevgi ortamında büyüyen çocukların hem ruhen hem de bedenen daha sağlıklı ve ileri yaşlarda daha başarılı oldukları bilinen bir gerçektir.

Kur'an'da büyük bir ahlak üzere¹ olduğu bildirilen ve âlemlere rahmet olarak gönderilen² Hz. Peygamber (s.a.s.), her konuda olduğu gibi sevgi konusunda da insanlığa örnek olmuştur. Bütün varlıklara sevgi ve şefkatle yaklaşan Allah Resûlü, özellikle çocuklara özel bir sevgi ve şefkat göstermiştir. Onun hayatında çocuklara karşı sevgisizliğe ve şiddete asla yer yoktur.

Küçüklere şefkat, büyüklere saygı göstermek İslam ahlakının önemli prensiplerinden biridir. Allah Resûlü bu prensibe “*Küçüğümüze şefkat, büyüğümüze saygı göstermeyen bizden değildir.*” hadisiyle işaret etmiştir. Yani bu şekilde davranmayanlar, onun sünnetine ve ahlakına göre hareket etmemiş olurlar.³

Bir çocuk gördüğü zaman mübarek yüzünü neşe ve sevinç kaplayan Hz. Peygamber, çocuklara ilgi gösterir, yanlarına uğrar ve "السلام عليكم يا صبيان / Ey çocuklar, Allah'ın selamı üzerinize olsun" diyerek onlara selam verirdi.⁴ Çocuklara selam

* Harran Ün. İlahiyat Fak. Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi. yzkeskin@gmail.com

¹ Kalem, 68/4.

² Enbiyâ, 21/107.

³ Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa (ö. 279/892), *es-Sünen*, İstanbul 1992, birr ve sıla 15 (IV, 321-22).

⁴ İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed (ö. 235/849), *el-Musannef* (el-Mektebetu's-şâmile el-İsdâru's-sânî), VI, 144; Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî (ö. 261/874), *el-Câmi'u's-sabîh*, İstanbul 1992, selâm 15 (II, 1708); Ebû Nu'aym, Ahmed b. Abdillâh el-İsfahânî (ö. 430/1038), *Hilyetu'l-enviyâ' ve tabakâtu'l-asfyâ'*, Kâhire 1407/1987, VI, 291.

verme ve selamlarını alma, onlara şahsiyet kazandırma açısından önemlidir.

Çocuklara beddua edilmesini yasaklayan Allah Resûlü,¹ onlara sevgi ile hitap eder,² gönüllerini hoşnut etmek için hediyeler verir,³ onlarla oynar ve şakalaşır. Hz. Peygamber'e uzun süre hizmet eden sahabilerden Enes b. Mâlik, insanlar içerisinde çocuklara en çok şaka yapmanın Resûlullah olduğunu söylemiştir.⁴

Enes b. Mâlik'in kardeşi Ebû Umeyr'in, kendisiyle oynadığı Nuğayr denen serçeye benzer, kırmızı gagalı küçük bir kuşu vardı. Nuğayr ölünce, Ebû Umeyr üzülmüştü. Resûlullah onu görünce, "Ya Ebâ Umeyr, ne oldu Nuğayr?" diyerek onunla şakalaşmıştı.⁵ Yine Allah Resûlü, şaka yapmak için beş yaşında olan Mahmûd b. er-Rabî'in yüzüne su püskürtmüştü.⁶

Hz. Peygamber, çocukların oyun oynamasına karışmaz, karışılmasına da müsaade etmezdi. Bir defasında toprakla oynayan çocuklara uğramıştı. Orada bulunan bazı sahabiler, çocukları toprakla oynamaktan alıkoymak istedi. Bunun üzerine Allah Resûlü, "Onlara karışmayınız. Çünkü toprak, çocukların ilkbaharıdır." buyurdu.⁷ Bu sözle o, baharda hayvanların yayılıp eğlenmeleri gibi çocukların da toprak üzerinde oynayıp eğleneceklerine işaret ediyordu.

Kendisi çocukları sevdiği gibi onlar da Hz. Peygamber'i çok severler ve seferden döndüğü zaman, halkla birlikte onu karşılardı. Tebuk seferi dönüşünde çocuklar onu, Medine'de Seniyyetu'l-vedâ denen yerde karşılamışlardı.⁸

Seferden döndüğünde kendisini karşılayan çocuklardan ilk karşılayana binitinin önüne, sonra karşılayana da arka tarafına alarak onları Medine'ye kadar getirirdi.⁹ Bazen de torunları Hasan ve Hüseyin¹⁰ ile diğer çocukları merkebine bindirip gezdirirdi.¹¹ O sadece Müslümanların çocuklarını değil, müşriklerin çocuklarını da merkebine bindirip dolaştırırdı. Nitekim Mekke fethi günü kendisini Abdulmuttalib oğullarının (bir rivayette Hâşim oğullarının) çocukları karşılamış, o da bunlardan birisini devesinin önüne, diğerini de arka tarafına bindirmişti.¹²

¹ Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî (ö. 275/888), *es-Sünen*, İstanbul 1992, vitr 27 (II, 185).

² Tirmizî, edeb 62 (V, 131).

³ Vâkîdî, Muhammed b. Ömer (ö. 207/822), *el-Megâzî* (Thk. Marsden Jones), Beyrût 1404/1984, III, 979-80.

⁴ İbnü's-Sünnî, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed ed-Dîneverî (ö. 364/974), *Amelü'l-yevm ve'l-leyle* (el-Mektebetu's-şâmile el-isdâru's-sânî), II, 297.

⁵ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil (ö. 256/870), *el-Câmi'u's-sabîh*, İstanbul 1992, edeb 112 (VII, 119); İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni (ö. 273/886), *es-Sünen*, İstanbul 1992, edeb 24 (II, 1226).

⁶ Buhârî, vudû 40 (I, 55); ilim 18 (I, 27); İbn Mâce, tahâret 136 (I, 216).

⁷ Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed (ö. 360/970), *el-Mu'cemu'l-kebir* (el-Mektebetu's-şâmile el-isdâru's-sânî), V, 416 (r. 5643).

⁸ Buhârî, cihâd 196 (IV, 39); Ebû Dâvûd, cihâd 164 (III, 219).

⁹ Müslim, fadâilu's-sahâbe 66 (II, 1885); Ebû Dâvûd, cihâd 54 (III, 59).

¹⁰ Tirmizî, edeb 27 (V, 100).

¹¹ Buhârî, libâs 98 (VII, 67).

¹² Buhârî, libâs, 99 (VII, 67); Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şu'ayb (ö. 303/915), *es-Sünen*, İstanbul 1992, menâsiku'l-hac 121 (V, 212).

Çocuklar bazen Hz. Peygamber’le birlikte namaz kılar, namazın ardından onun etrafında toplanırlar, o da onların her birinin yanağına teker teker dokunarak sevgi ve şefkatini izhar ederdi.¹ Bazen de tanıdıklarının evine gider, onlara namaz kıldırır ve çocuklar da arkasında namaza dururlardı.²

Hz. Peygamber, sevgisini hissettirmek için çocukları öperdi. Ancak şefkat ve merhametten yoksun bazı bedeviler çocuklarını hiç öpmezlerdi. Bir gün Kutlu Nebî (s.a.s.), torunu Hasan’ı öpmüştü. O sırada Akra‘ b. Hâbis de oradaydı. Akra‘, “Benim on çocuğum var, fakat onlardan hiçbirini öpmüş değilim.” dedi. Bunun üzerine Allah Resûlü şöyle buyurdu: “*Merhamet etmeyene merhamet edilmez.*”³ Diğer bir rivayete göre ise, “*Allah senin gönülünden merhamet ve şefkati çekip çıkarmışsa ben ne yapabilirim ki?*” dedi.⁴ Merhamet duygusu, Allah’ın insanlara bahşettiği önemli erdemlerden biridir. İnsanlara ve diğer varlıklara merhamet etmeyen kimseler, ahirette Allah’ın merhametine ulaşamazlar. Resûlullah bu gerçeği, “*Her kim insanlara merhamet etmezse, Allah da ona merhamet etmez.*”⁵ hadisiyle açıklamıştır.

Sevgili Peygamberimiz çocuklara kızmaz, yaramazlıklarını görmezden gelir ve onlara müsamahakâr davranırdı. Hz. Peygamber’e on yıl hizmet eden ve bu sebeple onun davranışlarını en iyi bilen genç sahabilerden Enes b. Mâlik şöyle anlatıyor: Allah Resûlü (s.a.s.), insanlar içerisinde ahlakı en güzel olan idi. Bir gün beni bir iş için gönderdi. Ben, “Allah’a yemin olsun ki gitmem.” dedim. Oysa içimde Resûlullah’ın emrettiği işe gitme niyeti vardı. Derken bu iş için yola koyuldum. Sokakta oynayan çocuklara rastladım (da onlarla birlikte oyuna dalıp işimi unuttum). Bir de baktım ki, Allah Resûlü (s.a.s.) arkamdan başımı tutmuş gülümseyerek duruyor. Bana, “*Ey Enes’i, sana emrettiğim yere git haydi!*” dedi. Ben de, “Peki ya Resûlallah, hemen gidiyorum” dedim. Enes b. Mâlik devamla şöyle dedi: “Allah’a yemin olsun ki, ben kendisine on yıl hizmet ettim. Yaptığım bir işten dolayı “niye böyle yaptın?”, yapmadığım bir işten dolayı da “niçin böyle yapmadın?” dediğini hatırlamıyorum.”⁶

Yine bir gün genç sahabilerden Râfi‘ b. Amr el-Ğifârî, hurma ağaçlarına taş atarken yakalanıp Resûl-i Ekrem’e getirildi. Allah Resûlü (s.a.s.) müşfik bir sesle, “*Yavrucuğum, niçin hurma ağaçlarına taş atıyorsun?*” diye sordu. Râfi‘ de cevâben, “*Düşürdüğüm hurmaları yiyorum.*” dedi. Şefkat ve merhamet peygamberi, “*Bundan sonra hurma ağaçlarına taş atma da, yere düşmüş olan hurmaları ye.*” buyurdu. Sonra şefkat elini Râfi‘in başına sürdü ve “*Allah’ım! Bunun karnını doyur.*” diye dua etti.⁷ O, âlemlere rahmet olarak gönderilmişti. Ondan ceza değil, af ve müsamaha beklenirdi. Öyle de oldu. Açlık sebebiyle hurmaları taşıyan Râfi‘i dua ederek gönderdi. O böylece, insanlara örnek alacakları bir davranış sergiledi.

¹ Müslim, fadâil 80 (II, 1814).

² Nesâî, imâmet 62 (II, 118).

³ Tirmizî, birr ve sıla 12 (IV, 318).

⁴ Buhârî, edeb 18 (VII, 75); Müslim, fadâil 64 (II, 1808).

⁵ Müslim, fadâil 66 (II, 1809).

⁶ Buhârî, edeb 39 (VII, 82-83); Ebû Dâvûd, edeb 1 (V, 132-33).

⁷ Ibn Mâce, ticârât 67 (II, 771); Ebû Dâvûd, cihâd 85 (III, 90-91).

Peygamber Efendimiz herhangi bir şey ikram edeceği zaman çocuklara öncelik tanır. Medine’de insanlar yetiştirdikleri ilk meyveyi Resûlullah’a getirirler, o da onlara bereket duası yapardı. Duasının ardından ise oradaki en küçük çocuğu çağırır ve meyveyi ona ikram ederdi.¹ Yine bir gün Resûlullah’a içecek bir şey getirilmiş ve o da ondan içmişti. Bu sırada yanında bir çocuk (yani Abdullah b. Abbas), solunda ise yaşlı kimseler oturuyordu. Hz. Peygamber çocuğa dönerek, “*Bunu yaşlılara ikram etmeme için verir misin?*” diye sordu. Çocuk, “Hayır! Vallahi senden gelen nasibimi kimseye vermem” dedi. Bunun üzerine Resûlullah içeceği çocuğa verdi.² İbn Abbas, Peygamberimizin içtiği kaptan içme şerefine ulaşmak ve bu fırsatı başkalarına kaptırmamak için onun teklifini geri çevirmişti. Allah Resûlü bu davranışıyla, çocuklara değer verilmesini ve onları kâle almama gibi bir tavır sergilenmemesi gerektiğini insanlara öğretiyordu. Ayrıca herhangi bir şey ikram edileceği zaman, sağdan başlamanın gereğine de işaret etmiş oluyordu.

Hız. Peygamber, Kureyşli kadınları, yavrularına olan şefkatleri sebebiyle, “*Arap kadınlarının en hayırlısı*” diye överdi.³ Kalbinin katılığından şikâyet edenlere yetimin başını okşamalarını ve fakirlere yemek yedimelerini tavsiye ederdi.⁴

Resûlullah Efendimiz, uzunca bir süre ibadet etmek niyetiyle namaza başlardı; fakat ağlayan bir çocuk sesi duyunca, “Belki çocuğun annesi cemaatin arasındadır; çocuğu ağladığı için huzursuz olabilir” düşüncesiyle namazı çabucak kıldırırdı.⁵

Enes b. Malik’in ifadesiyle küçüklere Resûlullah’tan daha fazla acıyan bir kimse yoktu. Medine yaylasında sütaneye verilen oğlu İbrahim’in yanına gider, onu kucığına alır öper, sonra dönerdi.⁶ Kızı Fâtıma yanına gelince onu güler yüzle karşılar, iltifat eder ve kendi yanına oturtur, sohbet ederdi.⁷

O, bütün çocukları sevmekle birlikte torunlarına karşı ayrı bir muhabbeti vardı. Zaman zaman torunlarını omzuna alır gezdirirdi.⁸ Namazda dahi olsa torunlarıyla ilgilenir, onları memnun etmeye çalışırdı. Kızı Zeynep’ten olma kız torunu Ümâme’yi cemaate imam olarak kıldırılmış olduğu sabah namazında omzuna almış, rükûa (bir rivayette secdeye) varınca onu indirmiş, secdeden kalkınca tekrar omzuna almıştı.⁹ Bu sevgi ve şefkati, daha düne kadar kız çocuklarını diri diri toprağa gömen bir toplumda izhar ediyordu. Bu davranışıyla adeta onlara ders veriyordu.

Namazda iken torunlarıyla ilgilendiğini gösteren diğer ilginç bir rivayet de şöyledir: Şeddâd b. el-Hâd anlatıyor: Öğle ya da ikinci namazlarından birinde Hz.

¹ Tirmizî, da’âvât 53 (V, 506).

² Müslim, eşribe 127 (II, 1604).

³ İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî (ö. 241/855), *el-Müsned*, İstanbul 1992, II, 469; Buhârî, nikâh 12 (VI, 120).

⁴ İbn Hanbel, II, 387.

⁵ Buhârî, ezân 65 (I, 173).

⁶ Müslim, fadâil 63 (II, 1808).

⁷ Müslim, fadâilu’s-sahâbe 98 (II, 1904).

⁸ İbn Mâce, tahâret 135 (I, 216).

⁹ İbn Hanbel, V, 304; Buhârî, salât 106 (I, 131); Müslim, mesâcid 41, 42 (I, 385).

Peygamber yanımıza geldi. Torunu Hasan veya Hüseyin’i taşıyordu. Allah Resûlü öne geçti ve çocuğu yere bıraktı. Sonra namaza durdu. Namazın ortasında secdeye gitti, fakat secdeyi uzattı. Başımı kaldırdım, bir de baktım ki, Resûlullah secdedeyken çocuk onun sırtında duruyor. Ben tekrar secdeye döndüm. Resûlullah namazı bitirince insanlar, “Ey Allah’ın Resûlü! Sen namaz ortasında secdeyi o kadar uzattın ki, bir şey oldu veya sana vahiy geliyor zannettik” dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “*Bunlardan hiç biri olmadı. Ancak oğlum (torunum) beni binek yaptı. Onu acele ettirmek istemedim, ta ki istediği olsun.*”¹ Bu tutumuyla o, çocuklarını sevgi ve şefkatten mahrum bırakan, onlara sevgisini hissettirmeyen ve onlara şiddet uygulayan anne babalara, örnek almaları gereken bir davranış sergiliyordu.

Resûlullah (s.a.s.) bir gün evinden çıktı. Torunu Hasan veya Hüseyin’i kucığına basarak, “*Şiz çocuklar insanı cimri, korkak ve bilgisiz kalacak şekilde meşgul edersiniz*” buyurdu. Ardından da, “*Şiz Allah’ın güzel kokulu nimetlerindensiniz.*” dedi.² Allah Resûlü bu hadisiyle, çocuğu olan kimsenin onların geleceğini düşündüğü için cimri olacağına, onları babasız veya sahipsiz bırakmamak için korkak olacağına ve onların ihtiyaçlarını gidermeye çalışırken yeteri kadar ilimden nasiplenemeyeceğine işaret ediyordu.

Peygamber Efendimiz bazen torunlarını elbisesinin içine saklar, onlarla oynardı. Üsâme b. Zeyd (r.a.) şöyle anlatıyor: Bir gece bir ihtiyacım için Hz. Peygamber’in kapısını çalmıştım. Allah Resûlü (s.a.s.), ne olduğunu bilmediğim bir şeye sarılmış vaziyette karşıma çıktı. İşimi bitirince, “Bu sarıldığın şey nedir? Ey Allah’ın Resûlü” dedim. Örtüyü açverince bir de ne göreyim! Hasan ve Hüseyin değil miymiş! Allah’ın selamı onların soyuna olsun. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.), “*Bunlar benim oğullarım ve kızımın oğullarıdır. Allah’ım! Ben onları seviyorum. Sen de onları sev, onları sevenleri de sev.*” buyurdu.³

Ebû Hüreyre anlatıyor: Bir gün Allah Resûlü, Hz. Fâtıma’nın evinin avlusunda bir kenara oturdu ve torunu Hasan’ı kastederek üç defa, “*Küçük neredesin? Küçük neredesin? Küçük neredesin?*” diye seslendi. Bana da, “*Hasan b. Ali’yi çağır!*” dedi. Ben de çağırdım. Bunun üzerine Hasan, boynunda kokulu boncuk gerdanlığı olduğu halde geldi. Hz. Peygamber sarılmak için kucığını genişçe açtı. Hasan da elini açıp yaydı. Allah Resûlü, Hasan’a sarılıp, “*Allah’ım! Ben bu çocuğu seviyorum. Sen de onu sev ve onu seveni de sev!*” diye dua etti. Hadisin ravisi Ebû Hüreyre, “Resûlullah’ın Hasan hakkında söylediği bu sözlerden sonra artık bana hiçbir kimse ondan daha sevgili olmadı” dedi.⁴

Büreyde b. el-Husayb anlatıyor: Ben, Resûlullah’ı hutbe okurken gördüm. Hutbe esnasında torunları Hasan ve Hüseyin geldiler. Üzerlerinde iki kırmızı gömlek vardı. Küçük yaşta oldukları için düşe kalka yürüyorlardı. Hz. Peygamber minberden indi, onları alıp kucığına koydu, ardından, “**Biliniz ki mallarınız ve çocuklarınız bir imtihandır ve büyük sevap Allah katındadır.**”⁵ ayetini okudu ve “*Ben bunları gördüm*

¹ İbn Hanbel, VI, 467.

² Tirmizî, birr ve sıla 11 (IV, 317).

³ Tirmizî, menâkıb 30 (V, 656-57).

⁴ Buhârî, libâs 60 (VII, 55); büyü 49 (III, 20).

⁵ Enfâl, 8/28.

de sabredemedim” buyurdu. Sonra hutbesine devam etti.”¹

Kızı Zeyneb’in ölmek üzere olan çocuğunun durumu Resûlullah’ı hüznlendirmişti. Hz. Peygamber çocuğu kucağına aldı ve gözlerinden yaş gelmeye başladı. Orada bulunan Sa’d b. Ubâde, “Yâ Resûlallah! Bu ağlama nedir?” dedi. Allah Resûlü, “*Bu gözyaşı, Allah’ın kullarından dilediği kimselerin gönüllerine koyduğu ilâhî bir rahmettir. Allah ancak kullarından merhametli olanlara merhamet eder*” buyurdu.²

Kutlu Nebî, bebeklere karşı şiddet kullanılmasına asla izin vermezdi. Bir gün torunu Hasan veya Hüseyin’in sütannesi Ümmü’l-Fadl Lübâbe bt. el-Hâris, Hasan veya Hüseyin’i Peygamber’in yanına götürerek kucağına koydu. Bebek Resûlullah’ın üzerine işeyince, Ümmü’l-Fadl bebeğin omzuna vurdu. Bunun üzerine Allah Resûlü, “*Sen oğlumu incittin. Allah sana rahmet eylesin*” buyurarak onu nazıkçe uyardı.³

Üsâme b. Zeyd şöyle anlatıyor: Resûlullah beni bir dizine, torunu Hasan’ı da öbür dizine oturtur, sonra bizi bağrına basar ve “*Allah’ım, bu ikisine merhamet eyle! Ben de onlara merhamet diliyorum!*” derdi.⁴

Kutlu Nebî, torunlarını boynuna alır taşırdı. Bir gün torunu Hüseyin’i omzuna almıştı. Sahabilerden biri, “Ey çocuk bindiğin binek ne güzeldir!” dedi. Bunu duyan Allah Resûlü (s.a.s.), “*O da ne güzel binicidir!*” buyurdu.⁵

Resûlullah yine bir gün sahabilerle birlikte bir yemeğe giderken, sokakta oynayan torunu Hüseyin ile karşılaştı. Allah Resûlü cemaatin önüne geçti ve Hüseyin’i yakalamak için iki kolunu açtı. Hüseyin ise yakalanmamak için sağa sola kaçıştı. Resûlullah da gülüşerek onu kovalıyordu. Sonunda onu yakaladı. Bir elini Hüseyin’in çenesinin altına, diğer elini ensesine koyup onu öptü ve ardından, “*Hüseyin benden, ben de Hüseyin’denim. Kim Hüseyin’i severse, Allah da onu sever. Hüseyin torunlardan bir torundur.*” buyurdu.⁶

Peygamber Efendimiz, düşman yavruları bile olsa çocuklara şefkat ve merhamet gösterir, onların öldürülmesine izin vermezdi. Bu bağlamda savaşta çocukların öldürülmesini yasaklamış⁷ ve anne ile çocuğun birbirinden ayrılmamalarını tavsiye ederek şöyle buyurmuştur: “*Kim anne ile çocuğunu birbirinden ayırırsa, Allah da Kıyamet günü onunla sevdiklerini birbirinden ayırır!*”⁸

Allah Resûlü, ölen çocukların cenaze namazlarını kıldırır,⁹ hastalanan çocukları ziyaret eder, onlara dua ederdi. Bir gün, Hz. Peygamber’e hizmet eden Yahudi bir çocuk hastalanmıştı. Resûlullah onu ziyarete gitti ve yanında oturdu. Çocuğa hitaben,

¹ İbn Mâce, libâs 20 (II, 1190).

² Buhârî, eymân ve’n-nuzûr 9 (VII, 223-24).

³ İbn Mâce, ta’biru’r-ru’yâ 10 (II, 1293).

⁴ Buhârî, edeb 22 (VII, 76).

⁵ Tirmizî, menâkıb 30 (V, 661).

⁶ İbn Mâce, mukaddime 11 (I, 51).

⁷ Müslim, cihâd ve’s-siyer 24 (II, 1364).

⁸ Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrahman (ö. 255/869), *es-Sünen*, İstanbul 1992, siyer 39 (s. 544).

⁹ Nesâî, cenâiz 58 (IV, 57).

“Müslüman ol” buyurdu. Çocuk, yanında bulunan babasının yüzüne baktı. Babası, “Ebu’l-Kâsım’a itaat et” dedi. Bunun üzerine çocuk hemen kelime-i şahadet getirip Müslüman oldu. Allah Resûlü çocuğun yanından çıkarken, “*Bu çocuğu cehennem ateşinden kurtaran Allah’a hamd olsun*” buyurdu.¹

Sâib b. Yezîd şöyle anlatıyor: Çocukluğumda teyzem beni Resûlullah’ın yanına götürerek, “Yâ Resûlallah! Benim kız kardeşimin oğlu hastadır” dedi. Bunun üzerine Allah Resûlü benim başımı eliyle sıvazladı ve bana bereketle dua etti.”² Hz. Peygamber’in duasının bereketiyle Sâib b. Yezîd’in 94 yaşında olmasına rağmen kendi ihtiyaçlarını görecektir şekilde sapa sağlam olduğu rivayet edilir.³

Sahabiler, doğan çocuklarını Resûlullah’a getirirler, o da onları kucağına alır, okşar ve dua ederdi. Mekke fethi sırasında Mekkeliler de çocuklarını ona getirmişler ve o da onlar için bereketle dua etmiş ve başlarını okşamıştır.⁴

Kutlu Nebi, bazen de kendisine getirilen yeni doğmuş çocuklara isimlerini koyardı.⁵ Ebû Mûsâ el-Eş’arî, doğan çocuğunu Resûlullah’a götürmüş, o da ona İbrahim adını vermiş ve bereketle dua etmiştir.⁶ Abdullah b. Zübeyr de doğduğu zaman ona Abdullah ismini vermişti. Daha sonra 7-8 yaşlarında iken beyat etmek üzere Allah Resûlü’nün yanına gelince, Abdullah’a gülümsemiş ve ardından beyatını kabul etmiştir.⁷ Bu arada ona getirilen çocuklardan bazıları onun üzerine işer, o da idrarın üzerine biraz su döker, fakat yıkamazdı.⁸

Hiçbir anne ve babanın çocuğuna güzel terbiyeden daha üstün bir bağışta bulunamayacağını bildiren Hz. Peygamber,⁹ kız çocuklarının bakımının güzelce yapılmasını, onlarla ilgilenilmesini öğütlemiş ve “*Bir kimse iki kıza bulğa erinceye kadar bakarsa, kıyamet gününde benimle beraber şöyle gelir.*” diyerek parmaklarını bir araya getirmiştir.¹⁰ O bu tavsiyesini, kızların diri diri toprağa gömüldüğü ve kadınların aşağılandığı bir toplumda yapmıştır.

Allah Resûlü, kız çocuklarından gelebilecek sıkıntılara sabredilmesini¹¹ ve onlara iyilikle muamele edilmesini tavsiye eder, onlara yapılacak iyilik ve ihsanın cehennem ateşinden korunmaya vesile olacağını söylerdi. Hz. Aişe şöyle anlatıyor:

Bir kadın iki kız çocuğuyla birlikte bana geldi. Benden bir şey istiyordu. Fakat o sırada yanımda bir tek hurmadan başka bir şey yoktu. O tek hurmayı kadına verdim.

¹ Buhârî, cenâiz 80 (II, 97); merdâ 11 (VII, 6).

² Buhârî, merdâ 18 (VII, 9-10).

³ Buhârî, menâkıb 21 (IV, 163).

⁴ Ebû Dâvûd, tereccul 8 (IV, 404-05). Hz. Peygamber’in çocukların başlarını okşamasıyla ilgili ayrıca bkz.: Ebû Dâvûd, harâc 9 (III, 352).

⁵ Müslim, âdâb 29 (II, 1692).

⁶ Buhârî, akıka 1 (VI, 215-16). Hz. Peygamber’in bereketle dua etmesi için ayrıca bkz.: Müslim, âdâb 27 (II, 1691).

⁷ Müslim, âdâb 25 (II, 1690-91).

⁸ Buhârî, vudû 59 (I, 62); Müslim, tahâre 103 (I, 238).

⁹ Tirmizî, birr ve sıla 33 (IV, 338).

¹⁰ Müslim, birr ve sıla 149 (III, 2027).

¹¹ Tirmizî, birr ve sıla 13 (IV, 319).

Kadın onu iki kızı arasında taksim etti. Sonra kalkıp gitti. Ardından Hz. Peygamber içeri girdi. Kendisine kadının yaptığını anlattım. Bunun üzerine Allah Resûlü, “*Her kim bu kız çocuklarına velayet eder de onlara iyilikle muamelede bulunursa, o kız çocukları cehennem ateşine karşı onu koruyan bir perde olurlar*” buyurdu.¹

Kutlu Nebi, erkek çocukların kız çocuklarına tercih edilmesini tasvip etmez,² çocuklar arasında adaletli davranmayı emreder³ ve ayrımcılık yapan kimseleri uyarırdı.

Nu‘man b. Beşîr’in anlattığına göre, babası ona bir köle bağışlamış ve bu yaptığı işe Resûlullah’ı şahit tutmak için onun yanına gitmişti. Resûlullah (s.a.s), “*Tüm çocuklarına aynı şekilde bağışta bulundun mu?*” diye sordu. Beşîr, “Hayır” deyince, Allah Resûlü (s.a.s), “*Öyleyse onu geri al*” buyurdu.⁴ Başka bir rivayete göre ise, “*Beni bir zulme şahit tutma!*” dedi.⁵

Bir babaya yakışan, çocukları arasında adil davranması, birini diğerine tercih etmemesidir. Çünkü ayrıcalıklı bir davranış, aile huzurunu bozar ve kardeşler arasında kin ve düşmanlığa, münakaşalara sebebiyet verebilir. Hatta bazı âlimler, bu hadisten hareket ederek diğerlerine vermeyip sadece bir çocuğa yapılacak hibenin geçersiz olduğunu söylemişlerdir. Ancak âlimlerin çoğu, bu davranışı ahlaki bulmamakla birlikte, bu şekildeki bir hibenin hukuken geçerli olduğunu ifade etmişlerdir.⁶

Allah Resûlü ölen çocuklara çok üzüldü. Çocukları ölen anne-babalara sabrı tavsiye etmiş ve onların cehennem ateşine karşı bir siper olacaklarını şöyle müjdelemiştir: “*Herhangi bir kadının üç çocuğu ölmüşse, o çocuklar cehenneme karşı birer siper olurlar.*” Bir kadın, “Ya iki tane ölmüşse?” dedi. Hz. Peygamber, “*İki tanesi için de durum aynıdır*” buyurdu.⁷ Bu hadisiyle Peygamberimiz, evlat acısıyla imtihan edilen anne-babaların sabredip ecirlerini Allah’tan bekledikleri takdirde cennete gireceklerini dolaylı olarak müjdelemiş oluyordu.

Kutlu Nebi, cahiliye döneminde kız çocuklarının öldürülme hadiseleri anlatılırken mahzun olur ve gözyaşlarını tutamazdı. Bir adam Hz. Peygamber’e gelip şunları anlattı: “Ya Resûlallah! Bizler, cahiliye ehli ve putlara tapan kişiler idik. O dönemde kız çocuklarını öldürüyorduk. Yanımda bir kızım vardı. Kendisini çağırdığımda, sevinerek yanıma gelirdi. Bir gün onu çağırdım, hemen peşimden geldi. Ailemin uzak olmayan bir kuyusuna kadar gittim. Kuyunun yanına varınca elini tutup onu kuyunun içine attım. Ondan hatırımda kalan son şey, “Babacığım! Babacığım!” demesidir. Bunun üzerine Allah Resûlü, göz yaşları boşalınca kadar ağladı. Sahabilerden biri, olayı anlatan kimseye, “Resûlullah’ı hüzünlendirdin!” diyerek çıkıştı. Fakat Hz. Peygamber, “*Brak onu*” buyurdu. “*Çünkü o, kendisini ilgilendiren, endişeye sevk eden bir şeyi sormaktadır.*” dedi. Sonra olayı anlatan kişiye, “*Haberini bana tekrar anlat!*”

¹ Buhârî, edeb 18 (VII, 74).

² Ebû Dâvûd, edeb 120-121 (V, 354).

³ Ebû Dâvûd, büyü 83 (III, 815).

⁴ Nesâî, nuhl 1 (VI, 258).

⁵ Müslim, hibât 16 (II, 1243).

⁶ Kandemir, M. Yaşar ve diğerleri, *Rijazü’s-Sâlibin: Tercüme ve Şerh*, İstanbul 1998, VII, 357-58.

⁷ Buhârî, cenâiz 6 (II, 72).

buyurdu. O da tekrar anlattı. Resûlullah da gözyaşları sakalına ininceye kadar ağladı. Ardından şöyle buyurdu: “*Allah cabiliye dönemi insanlarından, yapmış oldukları şeyleri kaldırmıştır. Binaenaleyh sen ameline yeniden başla.*”¹ Masum bir yavrunun acımasız bir şekilde kendi öz babası tarafından kuyuya atılmasına hangi vicdan tahammül edebilirdi? Kalbinde en ufak bir şefkat ve merhamet duygusu olan insanın bile dayanamayacağı bu olaya, rahmet ve şefkat önderi dayanabilir miydi? Elbette ki dayanamazdı. Nitekim tahammül edememiş ve gözyaşlarını tutamamıştı. Allah Resûlü, özellikle kız çocuklarının öldürülmelerine mani olmak için kendisine beyat etmek üzere gelen kimselerden çocuklarını öldürmemek şartıyla beyat alırdı.²

Bülüğa erinceye kadar çocuktan sorumluluğun kaldırılmış olması,³ zina eden hamile kadına zina cezasının doğumdan ve çocuk süttten kesildikten sonra uygulanması,⁴ çocuklara olan şefkat ve merhametin bir göstergesidir.

Sonuç

Çocukları sevgi ve şefkatten yoksun büyüyen bir toplumun huzur bulması güçtür. Sağlıklı ve kişilikli bireyler oluşturmak istiyorsak, çocuklarımıza sevgi ve şefkatle yaklaşmalı, nefret ve şiddetten uzak durmalıyız. Bu konuda bizlere en güzel örnek Peygamber Efendimizdir. Çünkü onun hayatı, insanlık için ders alınacak örneklerle doludur. Bu husus Kur’an’da şöyle vurgulanmaktadır: “**Andolsun, Allah’ın Resûlünde sizin için; Allah’a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah’ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır.**”⁵

Onun hayatında şiddete, nefrete, sevgisizliğe ve kötü muameleye yer yoktur. Sevgi ve şefkate ise hayatında genişçe yer ayırmıştır. Onun sevgi bahçesinde, kendisine inanan ve inanmayan bütün çocuklara yer vardır. Çünkü o, sevgi ve şefkat Peygamberidir. Fıtraten temiz olarak yaratılan bütün çocuklar onun nazarında sevgi ve şefkate layıktırlar. Nitekim o, müşrik çocukları dahi olsa, onlara sevgisini izhar etmiştir.

Kutlu Nebi çocukları sevmiş, okşamış, öpmüş, hasta olduklarında ziyaret etmiş, dua etmiş, sırtına almış, bineğine bindirmiş, gezdirmiş, onlarla oynamış, onlara selam vermiş ve onları hoşnut etmek için elinden gelen bütün gayreti göstermiştir. Çocukluklarını yaşamalarına ve oyun oynamalarına karışmamış ve karışılmasına da müsaade etmemiştir. Böylece o, kendisine inanan-inanmayan bütün anne-babalara ve büyüklere, çocuklara nasıl davranılması gerektiğini öğretmiştir.

Kendisine Hz. Peygamber’i örnek alan, çocuklarını Allah ve Resûlü’nün gösterdiği yolda yürüten, çocuklarına onun gibi sevgi ve şefkatle yaklaşan kimseler hiçbir zaman pişman olmayacak; bu sevgi ve şefkatle büyüyen çocuklar da anne-babalarına layık, insanlığa faydalı birer fert olacaklardır. Ne mutlu Kutlu Nebi’yi

¹ Dârimî, mukaddime 1 (s. 13).

² Buhârî, tevhid 31 (VIII, 191).

³ İbn Hanbel, I, 116; Ebû Dâvûd, hudûd 17 (IV, 558-59).

⁴ İbn Hanbel, V, 348; Müslim, hudûd 22, 23 (II, 1321-24).

⁵ Ahzâb, 33/21.

kendine örnek alanlara!

HZ. PEYGAMBER'İN KÖLELERE VERDİĞİ DEĞER VE İSLÂM'IN KÖLELİĞE BAKIŞI

Prof. Dr. Ali BAKKAL*

Giriş

Hz. Peygamber'in (sav) insanları ne kadar sevdiğini ve onlara ne ölçüde değer verdiğini daha iyi anlayabilmek için O'nun toplumun en alt kademesinde yer alan kölelerle olan münasebetine bakmak gerekir.

Eğer bir insan sosyal konumu düşük olanlara değer veriyorsa bu durum onun herkese değer verdiğinin en açık göstergesidir. Buna göre kölelere büyük değer veren bir insanın hürlere değer vermemesi düşünülemez. Bu anlamda Hz. Peygamber'in kölelere verdiği değer, hürlere verdiği değer de bir göstergesi sayılmalıdır.

I. MUHTELİF DİN VE TOPLUMLARDA KÖLELİK

1. Eski Yunan'da Kölelik

Kölelik, Yunanistan'ın her tarafında yaygın bir vaziyette olduğu halde, bugün dahi Yunan milletinin medar-ı iftihar olan Yunan filozoflarından hiç biri, köleliğin çirkin, adalete ve genel ahlaka aykırı olduğunu söylememiştir. Hatta Eflâtun, cumhuriyet rejimini, bazı haklardan mahrum ve mahkum bir sınıfın yani kölelerin varlığı üzerine kurmuştur. Aristo daha ileri giderek "Politika" adlı meşhur eserinde köleliğin tabii ve meşrû bir şey olduğunu ispat etmeye çalışır. Aristo'ya göre "İnsanlar doğuştan hür ve köle olarak iki ayrı sınıf halinde doğarlar. Köleler, ruhlu bir âlet yahut hayat sahibi bir metâdırlar. İnsanların mülk iktisab etmeleri yeterli değildir. Bu mülkleri kullanacak ve işleyecek canlılara yani kölelere zaruret vardır." Aristo'ya göre işçi, esnaf ve tüccar gibi bedeniyle çalışanlar vatandaş sayılmazdı. Onun zamanında vatandaş sayılmayanlar, nüfusun %95'ini teşkil ediyordu. Zaten eski Yunan Demokrasisine göre nüfusun ancak % 5'i vatandaş statüsünde idi.¹

* Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku ABD (abakkal52@yahoo.com)

¹ Ahmed Akgündüz, *İslâm Hukukunda Kölelik – Cârîyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem*, (Osmanlı Araştırmaları Vakfı), İstanbul, 1995, s. 75.

M.Ö. 500-150 tarihleri arasında Yunanistan’da köle satışı ve köle pazarları çok canlıydı. Atina’da her ayın ilk günü köle pazarları kurulurdu. Köleler çıplak olarak bir kürsüye çıkarılır ve satışa arz edilirdi. Yunan sahilleri tarih boyu köle ticaretinin yapıldığı en önemli merkezlerden olmuştur.¹

Yunanistan’da hemen her hürün birkaç kölesi bulunurdu. Peloponnes savaşlarından önce sadece Atina’da 75.000 köle vardı. Bunlar toprak ve ev işleri yanında kâtiplik, hocalık, doktorluk gibi yüksek işlerde de çalışırlardı. Tüccarlık yapanlar dahi vardı. Bununla birlikte efendilerin köleler üzerinde mutlak hakimiyet hakları mevcuttu. Köleler ise bütün haklardan mahrumdu. Hukuk açısından şahıs değil, mal sayılıyorlardı. Mal gibi, alınır, satılır ve rehnedilebilirdi. Efendi köleye sınırsız ceza vermek ve onu terbiye etmek haklarına sahipti. Köleye karşı vatandaşların işledikleri suçlar, komik cezalarla geçiştirilirdi. Sadece sebepsiz yere köle öldürenler, sürgün edilirdi. Meşhur kanunların sahibi Solon, kölelerin jimnastik yapmalarını dahi yasaklamıştı. Kaçak köle, bir daha kaçmasın diye damgalanırdı. Bunlar birinci grup kölelerdi.

Bütün bunların yanında Yunan hukuk nizamı, kölelerin hayatlarını ve şahıslarını himaye eden bazı hükümler de vaz’ eylemişti. Köleye efendisinin izniyle para biriktirme ve zulme karşı mahkemeye baş vurma hakkı tanındığı haller de vardı. Bazı durumlarda köleliğin sona erdirildiği haller vardı. Sahibi dilerse resmen kölesinin âzâd olduğunu ilan edebilirdi. Vasiyetname yoluyla, bir mabede satılmak veya hibe edilmek suretiyle veya şehir meclisinin emriyle de köleler âzâd edilebilirdi.²

Yunanistan’da Yabancılar denilen sınıf da bir nevi köle statüsünde idi. Bunlar fethedilen ülkelerin sâkinleridir ki, bu sınıf kendi arazilerine bağlı mütemmim cüz (tamamlayıcı parça) gibi kabul edilirdi. Avrupa’da uzun asırlar uygulanan feodalite rejiminin ilham kaynağı da bu anlayıştır.³

2. Roma Hukukunda Kölelik

Romalılar yeni memleketler istilâ edip zenginleştikçe, hem hürlerin çalışmasını zül telakkî etmişler, hem de köle sahibi olmayı zenginlik alâmeti saymaya başlamışlardır. Roma’da insanlar hür (liber) ve köle (servus) olarak ikiye ayrılmıştı. Tarihçi Plonark Roma hakkında şunları söylemiştir: “Burada bir hür, hürlerin sahip olabilecekleri hakların en yüksek derecesinde buldukları gibi, bir esir de esirlerin düşebilecekleri hukuktan mahrumiyet derekesinin en aşağısında idi.” Köleler hukuken mal ve eşya olarak kabul edildikleri için, kadın ve erkek kölelerin kurdukları ortak hayat evlilik olarak kabul edilmezdi. Köleler mülk sahibi olamadıkları gibi, hiçbir şahsî hakka da sahip değillerdi. Kısacası hukuken hak ehliyetine sahip sayılmazlardı. Buna karşılık, insan oldukları için işledikleri kamu

¹ Akgündüz, *age.*, s. 76.

² Akgündüz, *age.*, s.75-76.

³ Akgündüz, *age.*, s.75.

suçlarından dolayı devletin yetkili makamları tarafından hürlere nisbetle daha şiddetli cezalarla cezalandırılmaktaydılar. En hafif cezalandırma, elleri ağır bukağılar içinde olduğu, her çeşit işkencelere maruz buldukları halde arazi sürüp ekmekte istihdam edilmeleriydi. Kamçı ile köleleri cezalandırma katılık ve şiddetin zirvesine ulaşmıştı. Çoğu kez bu tür kötü muameleye tabi tutulan köleler ölürdü. Elllerinden asarak ayaklarına ağır şeyler bağlamak da kölelerin maruz kaldıkları cezalandırmaların çeşitleri arasında idi. İmparator Costantinus zamanında (M.S.306-307) bile, kölesini cezalandırırken ölümüne sebep olmak adam öldürme suçu sayılmıyordu. Bununla birlikte az da olsa kanunlarda kölelerin de insan olduğunu hatırlatacak bazı düzenlemeler yapılmıştır. Mesela ilk kanun Praetor hukukunda kölenin yırtıcı hayvanlar ile pençeleştirilmeleri yasaklanmıştır. Yine de bir kölenin böyle bir cezaya çarptırılması uygun görülürse, bu ceza ancak hakimnin muvafakatıyla uygulanabilirdi.¹

3. Fransa’da Kölelik

Fransa’da Ortaçağın hukuk sembolü olarak bilinen ve 400 maddeden ibaret olan Loi Salique Kanunu, kölelerle ilgili zulmün zirvesini teşkil ediyordu. Bu kanun iki sınıf arasında evlenmeyi yasakladığı gibi, “Ahaliden birisi, köle bir kadınla evlenirse, kendisi de köle olur” hükmünü getirmek suretiyle, hürlerle köleler arasında en keskin hatlarla ayırmış bulunuyordu. 1300’lü yıllarda köleler ve kadınların idarecilikle uzaktan yakından ilgileri olmadığı hususu temel devlet kanunları arasında yer almıştı.

Ortaçağ’dan sonraki asırlarda Fransa’da kölelik denince bütün Avrupa ülkelerinde bir yüz kararı olarak tatbik edilen Karalar Kanunu akla gelir. Meselâ bu kanunun bir maddesi şöyleydi: “Köle sahibi veyahut reisi, köleler hakkında katil cinâyeti dahi işlese, hâkimler, bunları beraat ettirmede hür ve serbesttirler ve hatta beraat ettirmeleri tavsiye olunur.” Yine bu kanun gereği zenciler, eğer cüz’î bir kabahatle efendilerine veya hürlere tecavüz eder veyahut en küçük bir hırsızlık suçunu irtikâb ederlerse, idam veya en azından darb gibi bedenî bir ceza ile cezalandırılırdı. Efendilerinden kaçan köleler hakkında vaz’ olunan cezalar ise, dehşet vericiydi.²

Fransa’da kölelik ancak 1848 sanayi devriminden sonra kaldırılabilmiştir. Bununla birlikte insanlara çifte standartlı muameleler bugün dahi devam etmektedir.

4. İngiltere’de Kölelik

Ortaçağ’da Anglo-sakson hukukunda kölelik, diğer milletlerde olduğu gibi, acımasız ve zalimce idi. Kölelik, XIX, asra kadar İngiliz Hukuku tarafından teşvik

¹ Akgündüz, *age.*, s.76-78.

² Akgündüz, *age.*, s.93-94.

ediliyordu. Kraliçe Elizabeth (1558-1603) bizzat köle ticareti yapıyordu. Bir seferinde 47.146 köleyi Afrika’dan bir gemi filosuyla getirtmişti. İngiltere’de köle ticareti 1807’de kaldırıldı. Ancak “Afrika’nın eli olmadan ekonomimiz gelişmez” diyenlerin sözü ağır bastı. Brezilya’ya bu tarihten sonra da 1848’de 60.000, 1849’da 54.000 köle getirilmişti.¹

5. Amerika’da Kölelik

Amerikalılar, bütün karaları esir ve köle kabul ederlerdi. Avrupa’da gördüğümüz Karalar Kanunu aynıyla Amerika’da da geçerliydi.

Kızılderililerin köklerini kurutan² Amerikalılar, geniş arazilere sahip olduklarından siyah esir ve kölelere ihtiyaç duydular. Afrika’ya seferler yapan İngiliz, İspanyol, Portekiz, Alman ve diğer Avrupa kökenliler, ateşli silahlarla kuşattıkları Afrikalı siyahları, esir olarak Amerika’ya sevk ediyorlardı. Özel esir depoları inşa ettikleri ve bu iş için büyük filolar hazırladıkları tarihçe bilinen bir gerçektir. Hatta 1697 tarihinde Portekiz Devleti, köle ticaretini resmen yapmaya başlamıştır. İngiltere, 200 yıl esir ticaretini tekelinde bulundurdu. Afrika’da esir depolarında toparlanan siyahlar, hayvanlar gibi gemilerle sevk edilir ve yollarda çokları telef olurlardı. Bir seferinde 300.000 esirden ancak 180.000 tanesi sağ kalabilmişti. Sevkiyattan sonra esirlerin bazen üçte biri ve bazen de dörtte biri ölürdü ve gemilerde kokardı. Amerika’ya ulaşınca çiftçiler, kendilerine düşen esirlerin derilerine kızgın demirlerle adlarını yazarlardı. Bir efendi, kölesi üzerinde mutlak mülkiyet ve tasarruf hakkına sahipti. Efendi kölesini satabildiği gibi, öldürebilir de. Kanunların açık hükümlerine göre, kölelerin nefis ve ruhları yoktur. Köleler için cinayet ve kabahat sayılan bir çok şeyler, beyazlar için suç sayılmazdı. Kaçkın köle değnek ile dövülür, ikinci defa kaçarsa idam edilirdi. İnsan değil, eşya olarak kabul edildiklerinden açık ilanlarla alınır satılırlardı. Meselâ, Rio de Janeiro’da bugün de devam eden Commercio Gazetesinin 5 Eylül 1868 tarihli bir ilanı şöyleydi: “Dikiş ve ütü bilir; 14 yaşında bir zenci kızı satılıktır. Çay verebilir. Mükemmel odalıktır.”

Amerika’da 1800’lü yıllardan itibaren başlayan kölelik aleyhindeki fikirler, neticede 1862 tarihinde baş gösteren iç harple müsbet bir sonuca doğru gitmeye başladı. Bu iç savaşın sonucu olarak 1865’te kölelik resmen ilga edildi. Ancak kanuna rağmen bir müddet fiilen devam etmiştir.³

6. Yahudilik’te Kölelik

¹ Akgündüz, *age*, s.95-96.

² Avrupalıların 1492 tarihinde Amerika’yı keşfetmesinden 1890 yılındaki Wounded Knee olayına kadar geçen 400 sene içinde 50 milyona yakın Kızılderiliyi soykırıma tabi tutarak öldürmüşlerdi.

Araştırmacılar, tam 20 neslin soykırıma tabi tutulduğunu belirtmektedirler. Bazı araştırmacılar ise öldürülen Kızılderili sayısının yüzlerce milyon olduğunu ifade etmektedir.

³ Akgündüz, *age*, s. 96-98.

Eski devletler ve medeniyetler içerisinde kölelere muamele açısından en iyi muamele İbranî Hukukunda idi. Ancak Tevrat'ta köleliğin kaldırılması ile alakalı herhangi bir hüküm mevcut değildir. Hz. Musa'nın şeriatı, sadece efendilerin köleleri üzerinde sahip oldukları hakları sınırlamıştı.

İbranî Hukukunda kölelerin genellikle yabancı asıllı olmalarına dikkat edilmiş, bütün Yahudilerin kardeş oldukları devlet büyüklerince belirtilerek İbranîlerin birbirlerinin köleleri olmaları engellenmiş ve istisnâ durumlarda köle olabilecekleri haller ve sebepler tahdit edilmiştir.

Tevrat'a göre köle altı gün çalıştırılıp bir gün dinlendirilmelidir. Efendinin kölesine karşı merhametli olması ve kölenin de geniş anlamda aileden sayılması gerekmektedir. Kölesini döverek ölümüne sebep olan kimse, cezalandırılırdı. İbranî asıllı kölenin gözünü çıkararak ya da dişlerini kıran Efendi'nin kölesi âzad olur. İbranî olmayan kölelere kötü muamele edildiği takdirde ise, yetkililer sahibini ikaz ederlerdi.

Hz. Musa'nın şeriatında kölelerin evlenmelerine izin verilmiştir. Bir kölenin efendisinin kızı ile dahi evlenmesine müsaade edildiği haller vardır. Kölenin mülk edinmeleri ise, şiddetle yasaklanmıştır. Başkalarından aldığı veya bulduğu şeyleri, efendisine vermekle mükelleftir.

Talmut Hukukunda, sıkı sıkıya şekle bağlı olmakla beraber, kölelerin azadı gündeme getirilmiştir. Hatta Yahudilikte 50 yılda bir, genel bir âzad etme merasimi icra edilir. Yahudilikte ve İbranî toplumunda ilahî vahye dayanması hasebiyle köleler, Yunan ve Roma medeniyetlerine kıyaslanamayacak derecede lütuf ve himayeye mazhar idiler.¹

7. Hıristiyanlık'ta Kölelik

İncil'de bütün insanların birbirini kardeş bilmesi ve sevmesi gerektiğinin belirtilmesine karşılık, kölelik aleyhinde açık bir yasak mevcut değildir. Zaten İncil, hukukî meselelerde Tevrat'ı nesh etmediğinden dolayı, oradaki hükümler Hıristiyanlar için de aynen geçerlidir. Hz. İsa, kölelik hakkında bir şey söylemediği gibi, Havarîleri de kesin ve net bir açıklamada bulunmamışlardır. Ayrıca Hıristiyanlıkta köleliğin haram olduğunu söyleyen hiçbir Hıristiyan din adamı da olmamıştır. Ancak köleliği onayladıklarına dair açık beyanların olduğu da tarihen sabittir. Nitekim, Hz. İsa'nın havarilerinden Pavlos'un Efeslilere gönderdiği bir mektupta şöyle dediği nakledilmektedir: “Ey Köleler! Hz. İsa'ya itaat ettiğiniz gibi efendilerinize de öyle itaat ediniz.”

Havarilerden sonra gelen ruhanî reisler de havarilerin izinden gitmişler ve köleliği caiz görmüşlerdir. Bunlardan İzidoros şöyle demektedir: “Efendin seni âzad etmek istese bile esir kalmaklığı tavsiye ve nasihat ederim. Çünkü bu suretle

¹ Akgündüz, *age.*, s. 73-74.

hem semadaki hem de yerdeki efendilerine hizmet etmiş olacağından hesap gününde az hesap görürsün.”

Hıristiyanlık âleminin büyük filozoflarından sayılan Aquino’lu Thomas da kölelik hakkındaki görüşlerini “Tabiat, bazı insanları köle olmak için tahsis etmiştir” sözüyle özetlemiştir. Esasen bu görüş, Aristo’nun ortaya attığı görüşün aynısıdır. XIX. Asır ruhanî reislerinden Patris Larok ise Hıristiyanlığın, hiçbir şekilde köleliği yasaklamadığı gibi ilga da etmediğini delilleriyle açıklamıştır.¹

8. Cahiliye Devri Araplarında Kölelik

İslam’dan önceki Arap toplulukları arasında da kölelik vardı. Savaş, adam öldürme, zina ve benzeri ağır suçlar, borçluluk ve aile babasının evlatlarını köle olarak satması gibi hususlar köleliğin başlıca sebepleri arasında yer alıyordu.

Erkek köle cariye ile evlenebilir, fakat hür bir kadınla evlenemezdi. Kölelerin evliliklerine çoğalmaları için izin veriliyordu. Onların çoğalmasına hayvanların çoğalması gibi bakılıyordu.

Köleler hakkında bazı iyi uygulamalar da vardı. Âzad edilmeleri ve evlat edinilmeleri caiz görülürdü. Cahiliye devrinde Abdullah b. Cüd’ân gibi bazı kişiler hayır maksadıyla köleleri hürriyetlerine kavuştururlardı.²

II. Hz. PEYGAMBER’İN KÖLELERLE İLİŞKİSİ

Hz. Peygamber (sav), daha yirmi yaşlarında iken Mekke’nin ileri gelenleriyle birlikte Abdullah b. Cüd’ân’ın evinde toplanarak uzun uzadıya mazlumları nasıl koruyacaklarına dair istişare etmişler ve sonuçta “Denizlerin bir kıl parçasını ıslatacak suları kalmayınca, Hire ve Sebir Dağı yerlerinden silinip gidinceye, Kâbe’de istilâm ibadeti ortadan kalkıncaya kadar bu ahdimizde sebat edeceğiz”³ diyerek yeminleşmişlerdi. Bu olaya Hıfu’l- Fudûl (Faziletli Kişilerin Yeminleşmesi) adı verildi. Böylece o, peygamberliğinden çok önceleri daha yirmi yaşına bastığı sıralarda mazlumların imdadına koşmayı bir vazife bilmişti. O, köle de olsa insana insanca muamele eder ve onların durumlarının iyileşmesi için her türlü çareyi düşünürdü.

Hz. Peygamber’in kölelere karşı hüsn-i muamelesini ve onlara verdiği değeri başta eşi Mâriye olmak üzere çevresinde bulunan kölelerle olan ilişkisi bağlamında ortaya koymaya çalışacağız.

1. Hz. Peygamber – Mâriye (ö. 16/637) İlişkisi

Hz. Peygamber (sav) hicretin yedinci senesinde etraftaki ülkelere elçiler

¹ Akgündüz, *age.*, s. 99 – 100.

² Akgündüz, *age.*, s. 81.

³ İbn Sa’d, *Tabakât*, Beyrut, 1376/1952, I, 129; Aynur Uraler, “Mâriye”, *DİA*, XXVIII, 63-64.

göndererek onları İslâmiyet’e davet etmişti. Bu tarihte Hâtüb b. Ebî Beltea’yı da Mısır Mukavkıs’ına elçi olarak göndermiş bulunuyordu. Dünya saltanatının sevgi ve muhabbeti gönlünde ağır basması sebebiyle Mukavkıs Müslüman olmasa da, Peygamber Efendimize bir mektupla, bazı kıymetli hediyeler ve iki tane de cariyeye gönderdi. Cariyeler iki kız kardeş olup birinin ismi Mâriye diğzerinin ismi Sîrin idi. Hâtüb onlara yolda İslâmiyet’i anlattı, onlar da Müslümanlığı kabul ettiler. Medîne’ye gelince Hz. Peygamber (sav) Mâriye’yi önce âzâd etti, sonra kendisine nikahladı. Sîrin’i ise şairi Hassan b. Sâbit’e verdi.¹

Cahiliye devri Arapları kölelerle hürler arasında büyük bir statü farkı olduğunu kabul ederler, âzâd edilmiş bile olsalar, cariyelerle evlenmezlerdi. Hz. Peygamber (sav) kendisinin âzâd ettiği bir cariyeye ile evlenmek suretiyle onları da hürler statüsünde görmüş, toplumda onların hor görülmeleleriyle ilgili düşünceleri kaldırmak istemiştir.

Bir sene sonra Peygamber Efendimiz’in (sav) Mâriye’den bir oğlu dünyaya geldi ve “Ona ceddim İbrahim’in adını koydum” dedi.²

Hz. Peygamber (sav), İbrahim’i de diğer çocukları gibi çok sevmiştir. Annesinin bir cariyeye oluşu Hz. Peygamber’in ona olan sevgisinde bir eksiklik meydana getirmiyordu. Doğumundan altı ay sonra İbrahim hastalanmıştı. Hastalığı ağırlaşmıştı. Hz. Peygamber (sav) öleceğini anladı, onu kucığına aldı, “Allah’ın takdirine karşı elden ne gelir, Ey İbrahim!” diyerek çaresizliğini dışı vurdu. İbrahim’in gözleri iyice kaydı ve sonra bir daha açılmamak üzere kapandı. Onun vefatı üzerine Hz. Peygamber’in gözlerinden yaşlar boşanmaya başladı. Abdurrahman b. Avf da oradaydı. “Yâ Rasûlellah! Siz de mi ağlıyorsunuz? Böyle ağlamaktan halkı men etmemiş miydiniz?” deyince, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurdu:

“Ey Avf’ın Oğlu! Ben size günah ve ahmaklığın ifadesi olan şu iki ağlayış ve bağırsı yasakladım: Birinci olarak nimete kavuşulduğu sıradaki eğlence ve oyun bağırsından, ikinci olarak da musibet ve felaket sırasındaki bağırsıla yüz-göz tırmalamak ve üst baş yırtmaktan. Benim bu ağlamam ise, şefkatın eseridir, acımadan ibarettir. Merhamet etmeyene, merhamet edilmez.”³

2. Hz. Peygamber - Zeyd b. Hârise (ö. 8/629) İlişkisi

Hz. Peygamber’in Zeyd b. Hârise’ye olan sevgisi ve ona yaptığı iyilik Kur’ân-ı Kerîm’de doğrudan yer alan hususlardandır. “(Resûlüm!) Hani Allah’ın nimet verdiği, senin de kendisine iyilik ettiğin kimseye...”⁴ âyetinde kastedilen Zeyd b. Hârise’dir. Aynı âyetin devamında Zeyd’in ismi açıkça geçmektedir. Bir kölelin isminin Kur’ân’da Allah’ın nimetine ve Resûlünün iyiliğine mahzar olmuş bir kişi olarak açıkça yer alması, herhalde bir insan için en büyük bahtiyarlık olsa

¹ İbn Sa’d, *Tabakât*, VIII, 212-213.

² İbn Sa’d, *Tabakât*, I, 135, 136.

³ İbn Sa’d, *Tabakât*, I, 138.

⁴ Ahzâb, 33/37.

gerek.

Hz. Peygamber’in nübüvvetten önce Zeyd b. Hârise isimli kölesiyle olan münasebeti onun kölelere karşı ne kadar şefkatli ve merhametli olduğunu göstermeye yeterlidir. Zeyd b. Hârise, Kelb kabilesindendi. Henüz sekiz yaşlarında bir çocuk iken, annesiyle beraber gittiği akrabalarının yanında bir başka kabilenin baskını sırasında esir alınmıştı. Esirler pazarında da Hz. Hatice’nin yeğeni Hâkim b. Hizân tarafından 400 dirheme satın alınıp Mekke’ye getirilmişti.¹ Daha sonra Hz. Hatice, Zeyd’i yeğeninden almış, evine getirmişti. Hz. Peygamber bu küçük çocuğu görünce, eşi Hatice’den onu kendisine bağışlamasını istedi, Hz. Hatice, O’nun bu isteğini yerine getirdi. Peygamber Efendimiz Zeyd’i alır almaz kendisini azâd etti.²

Hz. Peygamber (sav) ve eşi Hz. Hatice, Zeyd’i o kadar çok seviyorlardı ki bir müddet sonra anne ve babasını unutmuş, sevinç ve huzur içinde günlerini geçiriyordu. Sanki asıl evi burasıydı. Günün birince Kelb kabilesinden Kâbe’yi ziyaret maksadıyla Mekke’ye gelen birkaç kişi, Zeyd’i görmüşler ve onu tanımışlardı. Kendisine yaklaşıp annesinin ve babasının büyük üzüntü içinde olduğunu söylediler. Fakat Zeyd gayet sakin ve rahattı. Onlara cevabı şöyle oldu:

“Annemin babamın üzümlüp gözyaşı döktüklerini biliyorum. Sizden sadece şu söylediklerimi onlara ulaştırmanızı istiyorum: Ben her ne kadar uzaklarda bulunuyor isem de, hac merasiminin yapıldığı belli yerlerin yanındaki Beytullah’ta oturuyor, hizmet ediyorum. Beni arayıp bulmak için uzun yollar katedip buraya gelmelerine gerek yoktur. Allah’a hamd olsun, ben öyle şerefli bir ailenin yanında bulunuyorum ki, Maad’ın neslinden -uludan uluya geçerek gelmiş olan- en şerefli aile budur.”³

Oğlunun Mekke’de olduğunu öğrenen Hârise, yanına yüklü miktarda para alarak kardeşi Ka’b’la birlikte Zeyd’i kurtarmak üzere Mekke’ye gelir, Hz. Peygamber’i bulur ve Zeyd’in serbest bırakılması için şunları söyler: “Ey Kureyş Kavminin Efendisi! Siz, Harem halkı ve Harem-i Şerif’in komşusunuz. Beytullah’ın yanında esirlerin esaret bağlarını çözer ve karınlarını doyurursunuz. Size, yanınızda bulunan oğlumuz için geldik. Sen bizi memnun edecek bir kurtuluş akçesi iste; biz sana onu verelim, sen de oğlumuzu serbest bırakıp bize ver.

Hz. Peygamber (sav) “Oğlunuz kimdir?” diye sorunca “Zeyd b. Hârise’dir” dediler. Hz. Peygamber (sav) “Bundan başka isteğiniz var mı?” diye sordu; onlar “Hayır, başka bir isteğimiz yok” şeklinde cevap verdiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber onlara şöyle dedi: “Eğer sizi tercih ederse, kurtuluş akçesi almaksızın o sizindir, alın götürün. Yok, eğer beni tercih ederse, vallâhi, ben, beni tercih edene, kimseyi tercih etmem.”⁴ Hârise ve kardeşi Ka’b, Hz. Peygamber’in bu

¹ İbn Sa’d, *Tabakât*, I, 497; İbn Esîr, *Üsdü’l-gâbe fî ma’rifeti’s-sabâbe*, el-Mektebetü’l-İslâmiyye, trs., II, 224;

İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyizi’s-sabâbe*, Bağdat, trs., I, 563.

² İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Neberîyye*, Beyrut, 1391/1971, I, 264; İbn Sa’d, *Tabakât*, I, 497.

³ İbn Sa’d, *Tabakât*, III, 41; İbn Esîr, *Üsdü’l-gâbe*, II, 225; İbn Hacer *el-İsâbe*, I, 523.

⁴ İbn Sa’d, *Tabakât*, III, 42; İbn Esîr, *Üsdü’l-gâbe*, II, 225; İbn Hacer *el-İsâbe*, I, 523.

konuşmasından dolayı çok memnun oldular ve “Sen bize karşı çok insafli davrandın” dediler. Zeyd çağırıldı. Hz. Peygamber (sav) kendisine “Bu kişileri tanıyor musun?” diye sordu. “Evet, tanıyorum. Bu babamdır, şu da amcamdır” dedi. Bundan sonra Hz. Peygamber (sav) Zeyd’e, “Sen benim kim olduğumu öğrendin. Sana olan şefkat ve sevgimi de gördün. O halde ya beni tercih et, yanımda kal; ya da onları tercih et, onlarla beraber git” diyerek onu tercihinde serbest bıraktı. Zeyd’in cevabı şöyle oldu: “Ben hiçbir kimseyi sana tercih etmem. Sen, benim için anne ve baba makamındasın.”

Oğlunun bu cevabı karşısında şaşkına dönen Hârise, “Yazıklar olsun sana! Demek ki sen, köleliği hürriyete, annene, babana, amcana ve ev halkına tercih ediyorsun.” Fakat Zeyd babasıyla aynı düşünceleri paylaşmıyordu. Babasına nezaket ve hürmetle şu sözleri söyledi: “Babacığım! Ben, bu zattan öyle şeyler gördüm ki, kendisine hiçbir zaman başka bir kimseyi tercih edemem.”¹

Hz. Peygamber, Zeyd’in kendisini tercih etmesini karşılıksız bırakmadı. Hemen elinden tutarak onu Kureyş’in oturduğu Hıcr Mahallesine götürdü ve orada bulunanlara şöyle seslendi:

“Ey burada olan sizler! Şahid olunuz ki, bundan böyle Zeyd benim oğlumdur. Ben ona vârisim, o da bana vâristir.”

Mekkeliler birini evlat edinmek istedikleri zaman böyle yaparlardı. Hz. Peygamber (sav) de onların âdetlerine uyarak Zeyd’i böylece evlât edinmişti. Bu durumu şaşkınlıkla seyreden Hârise de gönül huzuru içinde oğlunu Kainatın Efendisinin yanında bırakarak yurduna döndü.² Bundan sonra herkes Zeyd’i “Muhammed’in Oğlu Zeyd” diye çağırmaya başladı.³ Ancak Cenâb-ı Allah, nübüvvetin gelmesinden sonra evlatlıkların kendi öz babalarının isimleriyle çağrılması emretti.⁴ Bundan sonra eskiden olduğu gibi tekrar Hârise Oğlu Zeyd diye çağrılmaya başlandı.

Evlatlık müessesenin kaldırılmasından sonra da Hz. Peygamber, Zeyd’e karşı sevgi ifadelerini kullanmaya devam etmiştir. “Oğlum” ifadesini kullanmasa bile, zaman zaman kendisine “Ey Zeyd! Sen kardeşimiz ve azâdlımızsın” diyerek ona iltifatta bulunurdu.

Hz. Peygamber (sav) Zeyd’i bu kadar sevmesine mukabil, o da Hz. Peygamber’i çok sever ve Allah Resûlü’nün her türlü isteğini yerine getirirdi. Bu anlamda Zeyd de Hz. Peygamber’in (sav) en büyük yardımcısı olmuştur. Nitekim Hz. Peygamber tebliğ vazifesiyle görevlendirilince, Zeyd’i, Hz. Hatice, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ali’nin yanında ilk dört Müslüman arasında görüyoruz. Allah Resûlü ona Müslüman olmasını teklif edince hiç tereddütsüz bu teklifi kabul etmişti.

¹ İbn Sa’d, *Tabakât*, III, 42; İbn Esir, *Üsdü’l-gâbe*, II, 225.

² İbn Sa’d, *Tabakât*, III, 42; İbn Esir, *Üsdü’l-gâbe*, II, 225; İbn Hacer *el-İsâbe*, I, 563.

³ İbn Sa’d, *Tabakât*, III, 43.

⁴ Ahzâb 5/40.

Zeyd b. Hârîse'nin bu sevgi ve sadakati Hz. Peygamber'in ona karşı olan sevgi ve güvenini daha çok arttırmış bulunuyordu. Zeyd de bunun karşılığını Hz. Peygamber'in kendisini iki defa evlendirmesi ve üç defa de komutan yapması şeklinde görmüştür.

Hz. Peygamber (sav), bazen Medîne'de kalıp, dışarıya sahâbeden bir zâtın komutasında ordu ve seriyyeler gönderirdi. Bunların sayısı konusunda 35, 36, 47, 48 rakamlarından söz edilmektedir.¹ Hz. Peygamber'in ordu ve seriye komutanı olarak görevlendirdiği bu kişilere Emîr denirdi ve bunlar genellikle muhâcirlerden seçilirdi. Hz. Peygamber'in seriyye ve ordu komutanı olarak en çok görevlendirdiği kişi Zeyd b. Hârîse'dir. Hz. Peygamber'in (sav) ilk komutanı Hz. Hamza idi; Medîne'ye hicretinden yedi ay sonra Şam'dan Mekke'ye gitmekte olan ticaret kervanını gözetlemek üzere hazırladığı, tamamı Mekke'li muhacirlerden oluşan otuz kişilik süvari birliğinin başkanlığına onu getirmişti.²

Hz. Peygamber Zeyd b. Hârîse'yi ise dört kere komutan olarak görevlendirmiştir:

1. Hicretin üçüncü senesinde, sahil yoluyla Şam tarafına giden Kureyş ticaret kervanı üzerine gönderilmek amacıyla hazırlanan yüz kişilik süvari birliği komutanlığına.³

2. Hicretin beşinci senesinde Hendek savaşı öncesinde Kureyza Oğullarının Gatafanlılardan yardım alıp geceleyin Medîne'yi basacakları haberinin alınması üzerine hazırlanan 300 kişilik askerî birlik komutanlığına.⁴

3. Hicretin altıncı senesinde Şam'dan Medîne'ye dönmekte olan Kureyş ticaret kervanını vurmak üzere hazırlanan yüz yetmiş kişilik süvari birliği komutanlığına.⁵

4. Hicretin sekizinci senesinde Mûte Savaşı için hazırlanan 3.000 kişilik ordunun birinci komutanlığına.

Bu yılın önemli savaşlarından birisi de Mute Savaşıydı. Hz. Peygamber (sav) üç bin kişilik bu ordunun başına Zeyd b. Hârîse'yi komutan olarak atamıştı. Eğer o şehid olursa orduya Ca'fer b. Ebû Tâlib komutanlık yapacak; o da şehid olursa yerine Abdullah b. Revâha geçecekti.⁶

Müslümanlar, Mûte'de sayısı yüz binleri aşan düşman ordusuyla yedi gün çarpıştılar. Bu çarpışmalar sırasında Hz. Peygamber'in tayin ettiği üç komutan da şehid oldu ve sonuçta kendi aralarından istişare ile komutan seçtikleri Hâlid b. Velid daha fazla kayıp vermemek için düşmanın gözünü korkuttuktan sonra

¹ Kettânî, *et-Terâtibü'l-idâriyye (Nizâmü'l-Hukümeti'n-nebevîyye)*, Beyrut, trz, I, 314.

² İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 6.

³ İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 36.

⁴ Ebû'l-Fidâ İsmâil b. el-Kesîr, *es-Siretü'n-Nebevîyye*, Beyrut, 1396/1976, III, 200.

⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 87.

⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 128.

orduyu geri çekti ve düşman da İslam ordusunun üzerine gelme cesaretini gösteremedi. Müslümanlar bu savaşı sadece 15 şehit vererek bir nevi galibiyetle sonuçlandırmış oldu.

Mûte savaşı diğer savaşlardan çok yönüyle farklı bir savaştı. Rivayetlere göre Cenâb-ı Allah bu savaşın oluş şeklini Hz. Peygamber’e olduğu gibi göstermiş, o da minberden olup bitenleri anlatmıştı. Hemen hemen bütün siyer yazarları bu olayla ilgili rivayetlere yer verirler.¹ Hz. Peygamber Zeyd b. Hârise’nin şehid oluşunu şöyle anlatıyor:

“Zeyd b. Hârise sancağı eline aldı. Şeytan hemen onun yanına geldi. Ona hayatı ve dünyayı sevdirmek, ölümü çirkin ve sevimsiz göstermek istedi. Zeyd ise “Bu an, mü’minlerin kalplerinde imanı pekiştirecek zamandır! Sen ise, bana dünyayı sevdirmek istiyorsun!” dedi ve ilerledi. Çarpışmaya girişti, nihayet şehid olarak öldürüldü.” Sonra Zeyd’in cenaze namazını kıldırıldı ve “Onun için Allah’tan yarlıganma dileyiniz” buyurdu. Müslümanlar da onun için Allah’tan yarlıganma dilediler. Hz. Peygamber de “O, şimdi cennete girdi; orada koşup duruyor!” buyurdular.²

Daha sonra Hz. Peygamber savaşta şehid düşen bütün komutanların evlerine taziye ziyaretinde bulundu. Zeyd b. Hârise’nin evine geldiğinde kızının ağlamaklı bir şekilde kendisinin yüzüne baktığını görünce Peygamberimiz kendisini tutamayıp ağlamaya başladı.

Sa’d b. Ubâde “Yâ Resûlellah! Bu hal nedir?” diye sordu.

Peygamberimiz “Bu, sevgilinin sevgilisine özlemidir!” buyurdu.³

İşte Peygamber’imizin köle sevgisi!

Hz. Peygamber (sav) Zeyd’e en az dört kere komutanlık görevini verirken diğer taraftan bu görevi Ebû Zer gibi bazı sahâbîlere hiç vermediğini de göz önünde bulundurursak Hz. Peygamber’in ona ne derece değer verdiği daha iyi ortaya çıkar.

Ebû Zer anlatıyor:

“Ey Allah’ın Resûlü! Beni emîr tayin etmez misin?” dedim. Bu sözüm üzerine elini omuzuma vurdu ve sonra şöyle dedi:

“Ey Ebû Zer! Sen zayıfsın, emîrlik bir emanettir. (hakkını veremediğin takdirde) kıyamet günü rüsvaylık ve pişmanlıktır. Ancak kim onu hak ederek alır ve onun sebebiyle üzerine düşen vazifeleri eksiksiz eda ederse, o hariç.”⁴

Ebû Davûd’un diğer bir rivayetine göre Hz. Peygamber (sav) Ebû Zer’e

¹ Geniş bilgi için bkz. M. Asım Köksal, *H.ç. Muhammed ve İslâmiyet*, İstanbul, 1978, VIII, 69-73.

² İbn Sa’d, *Tabakât*, III, 46; Köksal, *H.ç. Muhammed ve İslâmiyet*, VIII, 78.

³ İbn Sa’d, *Tabakât*, III, 47; Köksal, *H.ç. Muhammed ve İslâmiyet*, VIII, 71-72.

⁴ Müslim, *İmâret* 17; Ebû Dâvud, *Vesâyâ* 4; Nesâî, *Vesâyâ* 10.

şöyle demiştir: "Ey Ebû Zer! Ben seni zayıf görüyorum. Ben kendim için istediğimi, senin için de isterim. Sakın iki kişi üzerine âmir olma, yetim malına velilik yapma."¹

Hz. Peygamber (sav) Abdurrahman b. Semura'ya da şöyle demiştir: "Ey Abdurrahman! Emîrlik isteme. Eğer senin talebin üzerine sana emîrlik verilirse sıkıntı çekersin: Eğer senin talebin olmadan sana emîrlik verilirse, o işte yardım görürsün. Bir iş için yemin eder, sonra da aksini yapmakta hayır görürsen, daha hayırlı gördüğün ne ise onu yap, ettiğin yemin için de keffarete bulun."²

Yine Hz. Peygamber'in Zeyd'i, Ca'fer b. Ebî Tâlib'ten önce birinci komutan olarak atanması da Hz. Peygamber'in ona verdiği yüksek değer bir başka göstergesidir.

Hz. Peygamber'in (sav) hicretin on birinci senesinde vefatından bir müddet önce hazırladığı ordunun başına Üsâme b. Zeyd'i getirmesi yine onun genel olarak kölelere özel olarak da Zeyd b. Hârîse'nin hatırasına ne kadar değer verdiğini gösteren bir olaydır.³

Hz. Peygamber (sav) 26-27 kez savaş maksadıyla Medîne'yi terk etmiş, bunların dokuz tanesinde savaşmış, diğerlerinde ise savaş çıkmamıştır. Bu seferler esnasında Hz. Peygamber sahâbeden bir kişiyi Medine'de yerine vekil bırakırdı. Hz. Peygamber'in Medîne'de bıraktığı vekil ve nâibler genellikle Ensâr'dan seçilirdi. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in (sav) muhacirlerden birisini nâib olarak bıraktığı da olmuştur. Nitekim, hicretin ikinci senesinde meydana gelen Safevan Gazve'sinde Hz. Peygamber (sav) yerine vekil olarak Zeyd b. Hârîse'yi⁴ bırakmıştır.

Bu uygulaması göstermiş ki, Hz. Peygamber'in (sav) köle - hür, genç - ihtiyar ayırımı yapmaksızın bir makama en layık olanı atamıştır. Ve sadece Hz. Peygamber tarafından değil, kim tarafından atanırsa atansın emîr olan bir köleye de itaat etmek gerekir. Konuyla ilgili olarak Enes b. Mâlik'ten gelen bir rivayette Hz. Peygamber (sav) şöyle buyuruyor: "Dinleyin ve itaat edin. Üzerinize emîr olarak başı kuru üzüm tanesi gibi siyah Habeşli bir köle bile tayin edilmiş olsa, aranızda Allah'ın Kitab'ını tatbik ettiği müddetçe, (ona itaatten ayrılmayın)."⁵

Hz. Peygamber (sav) Zeyd b. Hârîse'yi her ikisi de yakını olan iki hanımla evlendirmişti. Zeyd'in birinci eşi Ümm-i Eymen'dir. Bu hanım Hz. Peygamber'in dadısıydı. Zeyd'in bu evlilikten çoğu zaman Resûlullah'ın terkisinde taşıdığı ve torunu gibi sevdiği Üsâme dünyaya gelmiştir. Zeyd'in ikinci eşi ise Peygamber Efendimizin halası Ümeyye bint Abdülmuttalib'in kızı Zeyneb bint Cahş idi. Hz.

¹ Ebû Davud, *Vesâyâ*, 4.

² Buhârî, *Abkâm* 5,6; *Eymân* 1; Müslim, *İmâret* 19; Ebû Dâvud, *Harâc* 2; Tirmizî, *Nüzûr* 5; Nesâî, *Âdâbu'l-Kudât* 5.

³ İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 190.

⁴ İbn Hişâm, *Sîre*, I, 601; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 8-9.

⁵ Buhârî, *Abkâm* 4, *Ezân* 54, 56.

Zeyneb ve ailesi bu evliliği istemedikleri halde sırf Peygamber’in arzusunun yerine getirmek için buna razı olmuşlardı. Nitekim sonradan Zeyd’le Zeyneb arasında anlaşmazlık çıktı. Zeyd, Zeyneb’i boşamak istediye de Resûlullah (sav) ona “Eşini yanında tut, (boşama)! Allah’tan kork”¹ tavsiyesinde bulundu. Ancak geçimsizliğin boyutları yükselince Zeyd hanımını boşadı. Daha sonra Cenâb-ı Allah Zeyneb’i doğrudan Hz. Peygamber’e nikahladı. Bu evliliğin sebebinin Cenâb-ı Allah “biz onu sana nikahladık ki evlâtlıkları, karlılarıyla ilişkilerini kestiklerinde (o kadınlarla evlenmek isterlerse) müminlere bir güçlük olmasın”² şeklinde açıklamıştır.

3. Hz. Peygamber – Bilâl-i Habeşî (ö. 20/641) İlişkisi

Bilâl-i Habeşî, hicretten kırk yıl kadar önce (M.581 civarı) Habeş asıllı bir köle olarak Arabistan’ın batı tarafındaki Serât’ta veya Mekke’de Cumah kabile içinde dünyaya geldi. Babası Rebâh ve Müslüman olduğu için çeşitli işkencelere mâruz kalan annesi Hamâme de köle idi. Bilâl İslâmiyeti Hz. Ebû Bekir vasıtasıyla kabul etti.

Bilâl, Benî Cumah’tan adı bilinmeyen birinin veya daha yaygın olan rivayete göre aynı kabilede Ümeyye b. Halef’in kölesi idi. Mekke’de Müslüman olduğunu söyleyen ilk yedi kişiden biri olduğu için Ümeyye b. Halef öğle vakitlerinde onu kızgın güneş altında sırt üstü yatırır, büyük bir kaya parçasını göğsü üzerine koydurur, sonra da İslâmiyet’ten vazgeçerek Lât ve Uzzâ’ya tapmaya zorlardı. Fakat o her defasında, “Rabbim Allah’dır; o birdir” diyerek bu dayanılmaz işkenceye imanı ile göğüs gererdi. Hz. Peygamber (sav) onun bu şekilde işkence görmesine son derece üzüldü. Hz. Ebû Bekir Müslüman olmayan güçlü siyahî bir köleyi vererek Bilâl’i Ümeyye b. Halef’in elinden kurtardı ve azâd etti.³ Hz. Ömer bu olaya işaretler, “Ebû Bekir efendimizdir; efendimizi⁴ (Bilâl’i) âzad etmiştir” derdi.⁵

Hz. Peygamber, Bilâl’i Mekke’de Ubeydullah b. Hâris ile, Medine’ye hicretten sonra da Ebû Ruveyha Abdullah b. Abdurrahman el-Has’amî ile kardeş yaptı. Hicretin 1. yılında Hz. Peygamber’in öğrettiği ezanı onun emriyle ilk defa okumakla meşhur oldu ve hayatı boyunca hizada ve seferde Hz. Peygamber’in (sav) müezzinliğini yaptı. Sabah ezanına “es-Salâtü hayrun mine’n-nevm” (Namaz uykudan hayırlıdır) ibaresini eklemesi Hz. Peygamber’i (sav) memnun etti ve bunu her sabah tekrarlmasına izin verdi.

Bilâl-i Habeşî, başta Bedir olmak üzere Hz. Peygamber’in (sav) bütün gazvelerine katıldı. Mekke’nin fethinde yaptığı görev, onun için hayatının en tatlı anlarındandı.

Hz. Peygamber (sav) Mekke’yi fethettikten sonra Kâbe-i Muazzama’ya

¹ Ahzâb, 33/37, İbn Sa’d, *Tabakât*, VIII, 101; Tirmizî, *Sünen*, V, 354.

² Ahzâb, 33/37.

³ Mustafa Fayda, “Bilâl-i Habeşî”, *DİA*, VI, 152.

⁴ Hz. Ömer’in Bilâl hakkındaki bu hürmetkâr ifadesi çok mânidardır.

⁵ Buhârî, *Fezâilü asbâbi’n-nebî*, 23.

gidip tavaf etti; Kâbe’yi içinde ve çevresinde bulunan putlardan temizledi, öğle namazı vakti girince de Bilâl’e Kâbe’nin üzerine çıkıp ezan okumasını emretti, Bilâl de o gür sesiyle müşrikleri çatlatırcasına ezan okuyarak Tevhîd-i İlahîyi ilân etti. O sırada Kureyş büyüklerinden Ebû Süfyân, Attâb b. Esîd¹ ve Hâris b. Hişâm bir araya gelmiş şöyle konuşuyorlardı:

Attâb, “Babam Esîd ne bahtiyar adam idi ki, bu günü görmedi” dedi.²

Hâris, “Muhammed, bu siyah kargadan başka bir adam bulamadı mı ki, bunu müezzîn yapmış” dedi.

Ebû Süfyân ise “Ben, korkarım, bir şey demeyeceğim; kimse olmasa bile, şu ayağımızın altındaki kumlar ve taşlar O’na haber verir, O da bilir” diyerek bu konuda susmayı tercih etti.³

Gerçekten az sonra Hz. Peygamber onlarla karşılaşır ve onlara söylediklerini haber verir. O vakit Attâb ve Hâris kelime-i şehâdet getirip Müslüman olurlar. Ebû Süfyân ise “Yâ Resûlallah! İyi ki, ben bir şey söylemedim” demekle yetinir.⁴ Bu söz üzerine Peygamberimiz gülümser. Ve hemen orada Hâris b. Hişâm ile Attâb b. Esîd “Biz, şehâdet ederiz ki, sen Allah’ın Resûlüsün. Çünkü, Allah’a yemin olsun ki bu söylediklerimize, bizden başka hiç kimse vakıf değildi. Herhalde söylediklerimizi sana Allah haber vermiştir” deyip Müslüman oldular. Daha sonra Hz. Peygamber (sav) yanında Bilâl, Üsâme b. Zeyd ve Osman b. Talha ile birlikte Kâbe’nin içine girer.⁵ Bu üç kişiden birincisinin âzad edilmiş bir köle, ikincisinin bir kölenin oğlu, sadece üçüncü şahsın hür bir kişi olması dikkat çekicidir.

Bilâl-i Habeşî, hayatı boyunca Hz. Peygamber’in yanından hiç ayrılmadı. Veda haccında da bulundu. Onun abdest suyunu temin etmek, sütre olarak kullandığı harbeyi taşımak, şahsî ihtiyaçlarını karşılamak, savaşta özellikle geceleri korunmasını, gündüzleri ise gölgelenmesini sağlamak, yemek hazırlamak, beytülmâl işlerine bakmak, Hz. Peygamber’in emriyle ödemeler yapmak, elçileri ağırlamak, seriyye kumandanlarına sancak vermek, kadın esirleri muhafaza etmek gibi işlerde görev almıştır.

Yaygın kanaate göre Bilâl-i Habeşî, Hz. Peygamber’in vefatından sonra ezan okumamıştır. Hz. Peygamber’in kendisine, “Ey Bilâl” Allah yolunda cihaddan daha faziletli bir amel yoktur” dediğini hatırlayıp cihad için Suriye’ye gitmek üzere Hz. Ebû Bekir’den izin istemiş, ancak halifenin ısrarı üzerine Medine’de kalmış, Hz. Ömer halife olunca Medine’den ayrılarak Suriye’de birçok şehir ve bölgenin fethine iştirak etmiştir. Bazı müslümanlar Bilâl’in ezan okuması için halifeye

¹ Mekke fethinden sonra Hz. Peygamber (sav) Attâb b. Esîd’i Mekke vâlisi olarak tayin etti. Hz. Ebû Bekir’in hac emîri tayin edildiği hicretin dokuzuncu senesinde ilk haccı yaptıran kişi de o olmuştur.

² Esîd, Mekke’nin fethinden bir gün önce ölmüştü. Ezrakî, *Abbâru Mekke*, Mekke, 1385-1964, I, 275.

³ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 58; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdül-Meâd*, Mısır, 1390, II, 184.

⁴ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 56.

⁵ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 56; Köksal, *Hız Muhammed ve İslâmîyet*, VIII, s. 278.

müracaat ettiler; halifenin isteği üzerine Bilâl Suriye’de bir defa ezan okudu ve dinleyenleri ağlattı. Altmış küsur yaşında Dımaşk’ta (veya Halep veya Dâreyyâ’da) vefat etti.¹

Bir gün Hz. Peygamber (sav) Bilâl’e “Bu gece cennette, önümde senin pabuçlarının tıktırmasını duydum” diyerek kendisinin cennetlik olduğunu müjdelemiş ve hangi ameli sebebiyle bu dereceyi elde etmiş olabileceğini sormuştu. O da her abdest aldıktan sonra “Allah Teâlâ’nın nasib ettiği kadar” nafîle namaz kılma âdetinden söz etmişti.²

4. Hz. Peygamber – Selmân el-Fârisî (ö.35/655) İlişkisi

Selmân el-Fârisî İran asıllı bir köle idi. Aslında hür bir aileye mensuptu. Fakat hakkı aramak için çıktığı yolda esir edildi ve köle olarak satıldı. Önceleri babasının dini olan Mecûsilik üzere iken sonradan Hıristiyan oldu. Medîne’ye getirilip bir Yahudi’ye köle olarak satıldıktan sonra Hz. Peygamber’i tanıma imkânını buldu ve araştırmaları neticesinde Müslümanlığı tercih etti.

Köle olduğu için Bedir ve Uhud savaşlarına katılamadı. Hz. Peygamber (sav) kendisine efendisiyle mükâtebe yapmasını söylemesi üzerine, 300 hurma fidanı dikmek ve 40 okiyye³ altın vermek üzere mükâtebe yaptı. Esasen efendisi olan Yahudî, Selmân’ın bunları hazırlayıp getiremeyeceği kanaatinde idi. Ancak Ashâb hurma fidanı temininde ona yardımcı oldular. Hz. Peygamber (sav) de hurma fidanlarının dikiminde bizzat bulundu ve bazı fidanları kendisi dikti. İstenen altınlar da kısa zamanda temin edilerek Selman hürriyetine kavuştu.⁴

Hicretin beşinci senesi Şevval ayının sonlarında Mekkelilerin 10 bin kişilik bir ordu hazırlayıp Medîne üzerine yürüyecekleri haberi alınınca, Hz. Peygamber (sav) vakit geçirmeden Ashâb-ı Kirâmı toplayarak kendileriyle istişare etti. Onlara “Düşmanla Medîne dışında mı savaşalım? Yoksa Medîne’de kalarak müdafaa savaşı mı yapalım?” diye sordu. Konu hakkında çeşitli görüşler ileri sürüldü. Bu arada Selmân el-Fârisî ilginç bir teklif sundu: “Yâ Resûlallah! Biz Fars topraklarında düşman süvarilerinin baskınlarından korktuğumuz zamanlarda, etrafımızı hendeklerle çevirip savunurduk” dedi.⁵ Bu teklif hem Hz. Peygamber, hem Sahâbîler tarafından makul karşılandı ve ittifakla bu yönde karar alındı. Hz. Peygamber ve Sahâbîler “Biz savaşlarda ne yapacağımızı bir köleye mi soracağız?” demediler. Aksine müdafaa bir kölenin tavsiyesi istikametinde gerçekleştirdiler.

İşte köleye değer vermek böyle olur!

¹ Mustafa Fayda, “Bilâl-i Habeşî”, *DİA*, VI, 152.

² Bkz: Buhârî, *Tebeccüd*, 17, *Ta’bir*, 31, 32, *Bed’ü’l-balk*, 9, *Fezâilü’l-ashâb*; Müslim, *Fezâilü’s-sahâbe*, 21, 108; Tirmizî, *Menâkıb*, (3690).

³ Ukiyye/Okiiyye, tartılan şeye nisbetle niktan farklı olan bir tartı ve ölçü birimidir. Altın ve gümüş dışındaki şeyler için okiyye 40 dirhem (127 gr.); gümüş için okiyye 40 dirhem ancak biraz hafif olduğundan 119 gr. eder: altın için 7.5 miskal (29.75 gr.)dır. (Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 468). Buna göre 40 okiyye altın, 1190 gr. altın eder.

⁴ İbrahim Canan, *Hadis Ansiklopedisi (Kütüb-i Sittè)*, Almanya Baskısı, Feza Gazetecilik A.Ş., trs., XII, 369.

⁵ İbn Sa’d, *Tabakât*, II, 70.

Hendek meselesinden sonra Ensar’la Muhâcirler Selmân’ı daha çok takdir edip sevmişler ve aralarında paylaşamayarak “Selmân bizdendir” demeye başlamışlardı. Bu durumu gören Hz. Peygamber (sav) araya girerek “Selmân bizden, Ehl-i Beyt’tendir” buyurmuşlardır.¹

Hendek savaşından sonra bütün gazvelere katıldı. İslâmiyetin tebliği ve neşri için elinden gelen gayreti gösterdi. İran’ın fethinde ırkdaşlarına karşı seferlere katılmış, hatta komutanlık yapmıştır. Resûlullah (sav) onun ihlasını takdir eder ve kendisini çok severdi. Bir hadislerinde şöyle buyurmuştur: “Cennet üç kişiye iştîyak duymaktadır: Ali, Ammâr ve Selmân.” Selmân, Hz. Peygamber’e o kadar yakındı ki, geceleyin Resûlullah’la hususî bir görüşme saati vardı.²

Selmân zâhid, faziletli ve ilim ehli bir insandı. Hz. Ali’ye Selmân’dan sorulunca, “Evvelin ve âhirin ilmîni bilir, tükenmez bir denizdir, Ehl-i Beyt’tendir” dediği rivayet edilmiştir.³

5. Hz. Peygamber – Berîre (ö. 60/680) İlişkisi

Berîre, Utbe b. Ebû Leheb’in veya ensardan birinin câriyesi idi. Bedelini dokuz yılda ödeyerek hürriyetini satın almak üzere efendisiyle bir anlaşma (mükâtebe) yapmıştı. Ara sıra hizmetinde bulunduğu Hz. Âişe’ye, kendisini satın almasını teklif etti. Fakat sahiplerinin, velâyet hakkı kendilerinde kalmak şartıyla bu satışa razı olacaklarını söylemeleri üzerine Hz. Âişe onu satın almaktan vazgeçti. Durumdan haberdar olan Hz. Peygamber (sav) velâyet hakkının parayı ödeyip köleyi âzad edene ait olduğunu, bu konuda ileri sürülen şartın bir değer taşımadığını söyleyince Hz. Âişe bedelini ödeyerek Berîre’yi satın aldı⁴ ve daha sonra da hürriyetine kavuşturdu. Ancak Berîre onun hizmetinde kalmakta devam etti.

Âzad edilmeden önce Mugîs b. Cahş adında bir siyahînin hanımı olan Berîre, hürriyetine kavuştuktan sonra evliliğini sürdürüp sürdürmeme konusunda dinî bakımdan serbest olduğunu öğrenince kocasından ayrılmayı tercih etti. Bu ayrılığa dayanamayan Mugîs’in Medîne sokaklarında ağlayarak dolaşması ve Hz. Peygamber’e kendisine yeniden birleştirmesi için yalvarması üzerine Resûlullah (sav) Berîre’yi evliliğinin devamı konusunda ikna etmeye çalıştı. Fakat o, Hz. Peygamber’in bu arzusunun bir emir olup olmadığını öğrenmek istedi. Onun kendisini buna zorlamadığını, sadece arabuluculuk yaptığını anlayınca da kararında ısrar etti.

Berîre’nin bu davranışı Hz. Peygamber’i rahatsız etmemişti. Çünkü o şer’an kendisine verilmiş olan bir hakkı kullanıyordu. Berîre yine Hz. Peygamber’in ailesine hizmet etmeye devam etti.

¹ Canan, *Hadis Ansiklopedisi (Kütüb-i Sütte)*, XII, 370.

² Canan, *Hadis Ansiklopedisi (Kütüb-i Sütte)*, XII, 369.

³ Canan, *Hadis Ansiklopedisi (Kütüb-i Sütte)*, XII, 369.

⁴ Buhari, *Şurut*, 3.

Bir cariye bu imkânı vermek değerlerin en büyüğü değil midir?

Berîre âzad edildiğinde kocası Muğîs’in hür mü, köle mi olduğu ihtilafıdır. Medineli ve Mekkeli râviler onun köle olduğunu belirtirken Iraklılar hür olduğunu nakletmişlerdir.

Hicretin 9 veya 10. yılında meydana gelen bu hadiseden ahlâkî bakımdan 300 kadar mesele elde edildiği söylenmiştir. Taberî ve İbn Huzeyme bu konuda birer eser kaleme almışlar, İbn Hacer de *Fethu'l-Bâr?* de (IX, 320-326) elde edilen hükümleri özetlemiştir.

Halife olmadan önce ileri derecedeki dindarlığı ile tanınan Abdülmelik b. Mervân, Berîre ile zaman zaman sohbet ederdi. Berîre onda gördüğü bazı kabiliyetler sebebiyle ileride halife olabileceğini kendisine hatırlatarak kan dökmemesini tavsiye etmiş ve Hz. Peygamber’in “Kişi cennet kapısına kadar getirilip cennet kendisine gösterildikten sonra bile, haksız yere bir Müslüman kardeşinin bir şişe kanını akıttığı için gerisin geri çevrilir” dediğini söylemiş ve onu uyarmıştır. Berîre’nin Yezid b. Muâviye zamanına kadar yaşadığı rivayet edilir.¹

6. Hz. Peygamber - Sâlim b. Ubeyd İlişkisi

Şahâbenin ileri gelenlerinden ve kurrasından idi. Ebû Huzeyfe’nin zevcesi Sübeyte’nin âzaldı kölesiydi. Ebû Huzeyfe kendisini evlât edinmiş bulunuyordu. Aslen Fâristendir. Hz. Peygamber’le birlikte bütün savaşlara katıldı. Yemâme savaşında şehid oldu.

Sâlim, Hz. Ömer’in çok sevdiği bir kişiydi. Hatta onun hakkında şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Sâlim hayatta olsaydı, halifeliği ona havale ederdim.”

Hz. Peygamber (sav) de şöyle buyurmuştur: “Kur’ân’ı dört kişiden alınız: Bunlardan biri Sâlim’dir. Diğer üçü ise İbn Mes’ûd, Übey b. Kâ’b ve Muâz b. Cebel.”²

7. Hz. Peygamber - Ebû Râfi’ (ö.40/660) İlişkisi

Adı tam olarak bilinmeyen Ebû Râfi’ için ileri sürülen on kadar isim arasında en fazla İbrahim ve Eslem’in geçtiği görülmektedir. Aslen Mısır’ın yerlilerinden (Kıptî) olup Abbas b. Abdülmuttalib’in kölesiydi. Mekke’de Bedir Gazvesi’nden önce Hz. Abbas’ın hanımı Ümmü’l-Fazl Lübâbe ile birlikte Müslüman olmuş, ancak köle olması sebebiyle hicret edememişti.

Zemzem Kuyusu’nun yanında Bedir’de uğradıkları yenilgiyi anlatan Ebû Süfyân, gökle yer arasında duran yağız atlara binmiş ve beyazlar giyinmiş adamlar tarafından bozguna uğratıldıklarını söyledi. Ebû Râfi’ onların melek olduğunu belirtince Ebû Leheb tarafından dövüldü ve onun elinden Ümmü’l-Fazl’ın müdahalesiyle kurtulabildi.

¹ Emin Âşıkutlu, “Berîre”, *DİA*, V, 503-504.

² Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye ve İstılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul 1976, I, 446.

Bedir’de esir alınan efendisi Abbas’ın kurtuluş fidyelerini Medîne’ye götürdü. Daha sonra Abbas onu Hz. Peygamber’e bağışladı. Ebû Râfî’ Bedir’den sonra yapılan gazvelerin hepsinde Resûl-i Ekrem’in yanında bulundu. Hz. Peygamber, amcası Abbas’ın Müslüman olduğu müjdesini alınca Ebû Râfî’i âzad etti ve câriyesi Selmâ ile evlendirdi.

Ebû Râfî’ Hayber seferine hanımı Selmâ ile birlikte gitti. Selmâ daha sonra Hz. Peygamber’in (sav) oğlu İbrahim’in doğumunda ebelik yaptı. Ebû Râfî’, Resûl-i Ekrem’e bir oğlu olduğunu müjdeleyince Hz. Peygamber ona bir köle hediye etti. Umretü’l-Kazâ’ya gidilirken Resûlullah onu Evs b. Hevelî ile birlikte önden amcası Abbas’a göndererek dul baldızı Meymûne ile evlendirmesini istedi. Bir diğer görevi de Hz. Peygamber’in eşyasını korumak olan Ebû Râfî’, Vedâ haccında Mina dönüşü Muhassab’da Resûlullah’ın çadırını kurdu. Resûl-i Ekrem, vefatı yaklaştığı sırada bir gece yarısı ölümlere mağfaret dilemek için Bakî Mezarlığı’na giderken yanına Ebû Râfî’i de aldı.

Ebû Râfî’ daha sonraki yıllarda İslam ordusuyla birlikte Mısır’ın fethine katılmıştır. Hz. Peygamber’in yakın çevresinde bulunması ve aile fertlerine hizmet etmesi, onun ilim ve fazilette üstünlük kazanmasını sağlamıştır. Mekke’de bulunduğu yıllarda Zemzem Kuyusu’nun yanında ağaçtan su tasları oyardı. Medîne’de de Hz. Peygamber’in hanımlarına bazı ev eşyaları yapmıştır. Ebû Râfî’, bazıları doğrudan Resûlullah’tan olmak üzere hanımları ile Hz. Ebû Bekir, Abdullah b. Mes’ûd ve Ebû Hüreyre’den almış sekiz hadis rivayet etmiştir.¹

8. Hz. Peygamber – Ebû Bekre (ö. 51/671) İlişkisi

Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Zendeverd şehrinden olan annesi Sümeyye’nin İran Kısra’sı tarafından Yemen Meliki Ebû’l-Hayr’a hediye edildiği, melikin de ülkesine dönerken Tâif’te hastalandığı sırada kendisini tedavi eden Arap tabibi Hâris b. Kelede’ye onu hediye ettiği bilinmektedir. Sümeyye, Hâris b. Kelede’nin kölesi Mesrûh ile evlendirilmiş ve bu evlilikten Nüfey’ dünyaya gelmiştir. Kaynakların birçoğunda Hâris b. Kelede’ye nisbet edilmesi onun kölesi olması sebebiyledir. İbn Sa’d babasının isminin Mesrûk olduğunu, ancak bazı hadislerde Mesrûh şeklinde geçtiğini ifade eder.

Ziyâd b. Ebîh, Ebû Bekre’nin anne-bir kardeşidir. Ziyâd’ın vâililiği zamanında Basra’da vefat etti, cenaze namazını sahâbî Ebû Berze el-Eslemî kıldırdı.

Tâif muhasarasında Hz. Peygamber (sav) “Hangi hür, bizim yanımıza gelirse, o emniyettedir. Hangi köle bizim yanımıza gelirse o da hürdür.” deyince 23 tane köle Tâif kalesinden kaçıp Hz. Peygamber’e sığındı. Ebû Bekre de kaleden aşağıya bekre denen bir kuyu çıkırgı ile indiği için Hz. Peygamber kendisine Ebû Bekre diye iltifat etti ve o günden sonra hep bu künye ile anıldı.

¹ Abdullah Aydınlı, “Ebû Râfî”, *DİA*, X, 211.

Hız. Peygamber, yanına gelen köleleri söz verdiği üzere hürriyetlerine kavuşturdu. Muhasaradan sonra Sakîfliler, köle olduğu için Ebû Bekre'nin kendilerine iade edilmesini istediler. Fakat Resûlullah (sav) kendilerine “Hayır o, Allah ve Rasûlünün âzadlısıdır” buyurdu. Bu yüzden Ebû Bekre her zaman “Ben Resûlullah'ın (sav) azatlı kölesiyim” derdi.

Cemel Vak'ası'nda Hız. Âişe taraftarı iken bir hadisi hatırlayarak geri çekildi ve tarafsız kalmayı tercih etti. Aynı gerekçe ile Sıffin savaşına da katılmadı. Hız. Peygamber'den kırk hadis rivayet etmiştir. Bunlardan sekizi *Sabîhayn*'da bulunmaktadır.¹

9. Hız. Peygamber - Ebû Kebşe (ö.13/634) İlişkisi

Fars asıllı olup Mekke'nin veya Devs kabilesinin Araplaşmış halklarından. Adının Evs veya Seleme olduğu da rivayet edilir. Hız. Peygamber'in (sav) satın alıp hürriyetine kavuşturduğu otuz küsur köleden biri olan Ebû Kebşe'nin nasıl bir köle olduğu bilinmemektedir.

Ebû Kebşe, Hız. Peygamber'le birlikte başta Bedir ve Uhud olmak üzere bütün gazvelere katıldı. İbn Hişâm'ın verdiği bilgiye göre Bedir gazvesi'nde Müslümanların sadece yetmiş devesi olduğundan Hız. Hazma, Zeyd b. Hârise ve Ebû Kebşe ile Hız. Peygamber'in (sav) Habeş asıllı âzadlı kölesi Enes (Üneys) aynı deveye nöbetleşe binmişlerdir.

Ebû Kebşe, Hız. Ömer'in halife seçildiği gün vefat etmiştir.²

III. İSLÂM'IN KÖLELİĞE BAKIŞI

Prensip olarak İslâm köleliği kabul etmiş olmakla birlikte, köleler hakkında iki önemli adım atmıştır. Birinci olarak köleler normal bir insan olarak kabul edilmiş ve onlara insanca muamele edilmesi istenmiş, ikinci olarak da kölelik mümkün olduğu kadar sona erdirilmeye çalışılmıştır. Bu da iki şekilde yapılmıştır: Birinci olarak mevcut kölelerin âzad edilip hürriyetlerine kavuşturulması için birtakım müesseseler geliştirilmiş, ikinci olarak da köleliğin kaynağı kurutulmak istenmiştir.

Hız. Peygamber döneminin sosyal şartları içinde İslâm'ın köleliği kökten kaldırması düşünülemezdi. Çünkü o zaman savaşlar bütün dünya tarafından bir kölelik sebebi olarak kullanılıyordu. Bu şartlar muvacehesinde İslâm'ın köleliği kabul etmesi, uluslararası ilişkilerde temel esas olan mütekâbiliyet prensibine uygun bir davranıştır. Herkes sizin esirlerinizi köleleştirirken, sizin onların esirlerini baştan köleleştirmeyeceğinizi kabul etmeniz, en hafif ifadeyle düşmana cesaret vermek demek olur. Düşmanın cesaretini kırmak için en azından “biz de

¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, VII, 10-12; Asrı Çubukçu, “Ebû Bekre”, *DİA*, X, 114.

² Ali Yardım, “Ebû Kebşe”, *DİA*, X, 176.

sizin esirlerinizi köleleştirebiliriz” demek gerekir.

Her şeye rağmen kölelik devam etmiş ise de İslâm bu müesseseyi insânileştirmiş, köleleri efendilerin oyuncağı olmaktan kurtarmıştır.

Kölelikle ilgili dikkati çeken hususlardan birisi de Hz. Peygamber’in (sav) hayatında köle istihdam etmemiş olmasıdır. O, kendisine hediye edilen veya bir şekilde sahip olduğu köleleri âzad etmiş; ashâbına da bu şekilde örnek olmuştur. Nitekim vefat ettiği zaman geride miras olarak bıraktığı bir kölesi bulunmuyordu.

Hz. Peygamber’in (sav) otuzdan fazla köleyi hürriyetlerine kavuşturduğu rivayet edilmiştir.¹ Eşi Mâriye, Zeyd b. Hârise, yine ismi Zeyd olan başka bir köle, Ebû Kebşe, Ebû Râfi’, Ebû Râfi’ ile evlendirdiği Selmâ, Hassân b. Sâbit’e verdiği Sîrîn bunlardan birkaçıdır.

İslâm’ın köleliğe bakışını daha iyi anlamak için, köleliğin sona erdirilmesi için geliştirilen müesseseler, köleliğin sebepleri ve kölelere karşı iyi muamele konuları üzerinde durmamız gerekmektedir.

1. Köleliğin sona erdirilmesi için geliştirilen müesseseler

İslâm’a göre aslolan insanların hür olmasıdır. Bu yüzden bir şekilde köle olarak alınıp satılan bazı insanlar varsa, İslâm onların da bir an önce hürriyetlerine kavuşturulması için bazı müesseseler geliştirmiştir.

a. Köle âzadı en faziletli amellerdendir:

İslâm’a göre, kişinin sahip olduğu köleyi âzad etmesi ondan mecburî olarak istenen bir yükümlülük olmamakla birlikte, kölesi olan kişilerden doğrudan, kölesi olmayanlardan ise satın almak suretiyle köle âzad etmeleri en büyük sevaplı amellerden biri sayılmıştır. Köle âzad etmenin ne kadar sevaplı bir fiil olduğunu en güzel bir şekilde şu âyetler ortaya koymaktadır:

“Fakat o, sarp yokuşu aşamadı.

O sarp yokuş nedir, bilir misin?

Köle âzad etmek,

Veya açlık gününde yakını olan bir yetimi,

Yahut aç-açık bir yoksulu doyurmaktır.”²

Âyette köle âzad etmek, “sarp yokuşu aşmak” şeklinde nitelendirilmiştir. Sarp yokuşu aşan bundan sonra cennete doğru daha rahat yürüyecek demektir.

Ayrıca Kur’ân-ı Kerim’de Peygamber kıssalarından hisse kabilinden köle âzadı teşvik edilmiştir. Cenâb-ı Allah buyuruyor: “İmrân’ın karısı (Hz. Meryem’in

¹ Ali Yardım, “Ebû Kebşe”, *DİA*, X, 176.

² Beled, 90/11-16.

annesi) şöyle demişti: “Rabbim! Kamımdakini âzatlı bir kul olarak sırf sana adadım. Adağımı kabul buyur. Şüphesiz (niyazımı) hakkıyla işiten ve (niyetimi) bilen sensin.”¹

Hz. Peygamber (sav) de değişik şekillerde köle âzadını teşvik etmiştir. Bir hadislerinde şöyle buyuruyor:

“Hangi Müslüman, iki Müslüman köle kadını âzad ederse, bunlar onun ateşten (Cehennem’den) kurtuluşuna sebep olur.”²

Hz. Peygamber’in bu hadisinde âzad edilenlerin kadın olmalarına vurgu yapması ayrıca dikkat çekici bir husustur.

“Kim bir köle azad ederse, azad ettiği kölenin azalarına mukabil Allah da onun azalarını cehennemden azad eder.”³

Hz. Âişe anlatıyor: Resûlullah’a (sav) “Hangi köleyi âzad etmek daha faziletlidir?” diye soruldu. “Fiyatça yüksek olanı ve efendisinin nazarında en nefis olanıdır” cevabını verdi.⁴

Sa’d b. Ubâde Resûlullah’a (sav) gelip “Annem vefat etti, ben onun adına bir köle âzad etsem ona faydası olur mu?” diye sorunca Resûlullah (sav) “Evet” demiştir.⁵

Sahâbe de ölen yakınları adına köle âzad etmeyi önemli bir sevap vesilesi kabul ederdi. Abdurrahman b. Ebû Bekr uykuda iken vefat etti. Sonra kız kardeşi Hz. Âişe (r.a.) onun adına birçok köle âzad etti.⁶

İbn Sa’d’ın anlattığına göre sahabeden bazılarının kölesi olmasa bile âzad etmek üzere köle satın alır ve onu âzad ederdi. Bu kölelerden bazıları vardı ki, sonradan efendilerine nisbetle daha zengin olmuşlardır.⁷

b. Kölenin bir kısmının âzad edilmesi:

Kölenin bir kısmının âzad edilmesi, onun hakkında köleliğinin sona ermesi neticesini vermektedir. Çünkü bu durumda olan kölenin ya diğer kısmının da âzad edilmesi istenir veya diğer kısmının değeri ne ise o değeri ödeyinceye kadar hizmet etmesi talep edilir. Mezheplerin bu konuda farklı görüşleri vardır.

Hz. Peygamber (sav) şöyle buyuruyor: “Kim, kendisi ile bir başkası arasında (ortak) olan bir köle(deki kendine mahsus hisse)yi âzad ederse, köleye onun malından âdilane bir kıymet biçilir, ne eksik ne de fazla. Sonra, eğer zenginse, onun malından (ortaklara hisseleri verilerek) köle âzad edilir. Değilse köleden âzad

¹ Âl-i İmrân, 2/35.

² Tirmizî, Birr, 29; İbn Sa’d, *Tabakât*, VII, 29.

³ Müslim, *İtk*, 22.

⁴ Muvatta’, *İtk*, 15; Buhârî, *İtk*, 2; Müslim, *İman*, 136.

⁵ Muvatta’, *İtk*, 13.

⁶ Muvatta’, *İtk*, 14.

⁷ İbn Sa’d, *Tabakât*, VII, s. 46.

ettiği kısım âzad olmuştur.”¹

c. Ümm-i veled olmak:

Bir cariye efendisinden çocuk doğurursa, artık o cariye efendisi tarafından satılamaz, efendisinin ölümünden sonra ise hür olur.

Hiz. Peygamber (sav) bu konuda şöyle buyurmuştur: “Kimin cariyesi, kendisinden bir çocuk doğurmuşsa, o cariye (ümm-ü veled olur) ve kendisinin vefatından sonra hür olur.”²

Hiz. Ömer’in de konuyla ilgili şöyle bir sözü vardır: “Hangi cariye, efendisinden bir çocuk dünyaya getirirse, artık efendi bu cariyeyi satamaz, hibe edemez, miras olarak da bırakamaz. Hayatta oldukça ondan istifade eder, öldü mü artık cariye hür olur.”³

d. Akrabalık:

Bir kimse evlenmesi ebediyen haram olacak derecedeki köle akrabasını satın alırsa, bu köle hür sayılır.

Semüra b. Cündeb, Resûlüllah’ın şöyle dediğini rivayet ediyor: “Kim zû-rahm mahrem birisine mâlik olursa o hürdür.”⁴

e. Mükâtebe:

Köle ile efendisi arasında belli bir meblağı kazanıp efendisine teslim etme karşılığında hür bırakılması üzerine yapılan anlaşmaya mükâtebe denir. Cenâb-ı Allah mükâtebe yapmayı şu âyetle teşvik etmiştir: “Ellerinizin altında bulunanlardan (köleler ve cariyelerden) mükâtebe yapmak isteyenlere, eğer kendilerinde bir hayır (kabiliyet ve güvenilirlik) görüyorsanız, hemen mükâtebe yapın. Allah’ın size vermiş olduğu malından siz de onlara verin...”⁵ Hiz. Peygamber (sav) de mükâtebe yapan kölenin sözünde durmasını istemiş ve “Kim kölesi ile yüz okiyye üzerinden mükâtebe yapsa, kölesi bunun on okiyyesi hariç hepsini ödese, yine köledir.”⁶ buyurmuşlardır.

İslâmî dönemde cariyelerden ilk mükâtebe yapanın Berîre, erkeklerden ise Selman el-Fârisî veya Ebü'l-Müemmil olduğu söylenir.

f. Müdebber:

Efendinin “ben ölünce hürsün” diye âzad olmasını ölüm şartına bağladığı köleye müdebber denir. Bunun hukukî durumu normal köle gibi değildir. Müdebber satılamaz. Hiz. Peygamber (sav) müdebberi onaylamış, ancak bunu

¹ Buhârî, *Şirket*, 5, 14, *İtk*, 4, 17; Müslim, *İtk*, 1; Muvatta’, *İtk*, 1; Ebû Dâvûd, *İtk*, 6; Tirmizî, *Abkâm*, 14; Nisâî, *Biyyû’*, 106.

² Canan, *Hadis Ansiklopedisi (Kütüb-i Sitte)*, 17/322.

³ Muvatta’, *İtk*, 6.

⁴ Ebû Dâvûd, *İtk*, 7; Tirmizî, *Abkâm*, 28; İbn Mâce, *İtk*, 5.

⁵ Nûr, 24/33.

⁶ Ebû Dâvûd, *İtk*, 1; Tirmizî, *Biyyû’*, 35; İbn Mâce, *İtk*, 3.

vasiyet kapsamında kabul etmiştir. Buna göre müdebberlik efendinin terekisinin üçte biri üzerinden geçerli olur.¹

Sahabeden bazıları kölelerini tedbîr yoluyla âzad etmişlerdi. Meselâ İbn Ömer iki cariyesini müdebber kılmıştı.²

Sefîne anlatıyor: Ben Ümm-ü Seleme'nin kölesi idim. Bir gün bana “Seni âzad ediyorum, ancak yaşadığın müddetçe Rasûlüllah’a (sav) hizmet etmeni şart koyuyorum” dedi. “Sen bu şartı koşmasan da başka bir şey yapacak değilim!” dedim. Beni âzad etti ve bana bu şartı koştı.³

g. Keffâretler:

Allah Teâlâ'nın bazı günahları bir takım vesilelerle affetmesi sebebiyle bu vesilelerden her birine keffâret denilmiştir. İslâm'da oruç, zıhar, halk (Hac için ihrama girip de bir özre mebnî saçlarını vaktinden önce tıraş etme), katil ve yemin olmak üzere beş çeşit keffâret vardır. Halk keffâretinin dışındaki keffâretlerin birinci sırasında köle âzadı bulunmaktadır.

Oruç keffâreti: Hz. Peygamber (sav) eşiyle cima etmek suretiyle Ramazan orucunu bilerek bozan kişiden önce bir köle âzad etmesini, eğer buna gücü yetmiyorsa üst üste iki ay oruç tutmasını, eğer buna da gücü yetmiyorsa altmış fakiri doyurmasını istemiştir.⁴

Zıhar keffâreti: Bir kimse hanımına “Sen bana anam gibisin” veya “anamın arkası gibisin” gibi sözler söyleyerek eşini nikahı kendisine ebediyen haram olan birisine benzetirse, bu kişi keffâreti yerine getirmediği hanımıyla cinsi ilişkide bulunamaz. Cenâb-ı Allah zıhar keffâreti olarak önce bir köle âzad etmeyi, eğer buna imkan bulamazsa iki ay oruç tutmayı, buna da gücü yetmezse altmış fakiri doyurmayı emretmektedir.⁵ Buna göre zıhar keffâreti, oruç keffâreti gibidir.

Katil keffâreti: Hata ile adam öldürmenin keffâretini Cenâb-ı Allah mü'min bir köle âzad etmek, eğer buna gücü yetmezse iki ay muttasıl oruç tutmak olarak belirlemiştir.⁶

Yemin keffâreti: Cenâb-ı Allah bilerek yeminini bozan kimsenin keffâretini on fakiri doyurmak veya giydirmek veya bir köle âzad etmek, buna da gücü yetmezse üç gün oruç tutmak şeklinde tayin etmiştir.⁷

h. Hadım etmek:

Hz. Peygamber kölesini hadım eden ve haksız yere döven kişilerin kölelerini

¹ Bkz. Müslim, *Eymân*, 56; Muvatta', *Itk*, 3; Tirmizî, *Abkâm*, 27; Ebû Dâvûd, *Itk*, 10; Nesâî, *Cenâiz*, 65.

² Muvatta', *Müdebber*, 4.

³ Ebû Dâvûd, *Itk*, 3; İbn Mâce, *Itk*, 6.

⁴ Buhârî, *Savm*, 29, 31, *Hibe*, 20, *Nafakât*, 13, Edeb 68, *Keffâratü'Eymân*, 3, 4, *Hudûd*, 26; Müslim, *Syâm*, 81; Muvatta', *Syâm*, 28; Ebû Dâvûd, *Savm*, 37; Tirmizî, *Savm*, 28.

⁵ Mücâdele, 58/3-4.

⁶ Nisâ, 4/92.

⁷ Mâide, 5/89.

âzat etmiştir. Konuyla ilgili hadisler şöyledir:

Resûlullah'a (sav) yardım talep etmek üzere bir adam gelip "Ey Allah'ın Resûlü! (Efendim) falana ait şu cariye var ya (onun yüzünden efendim bana sıkıntı veriyor" dedi. Resûlullah (sav) "Vah! Neyin var?" deyince adam: "Belâ hasil oldu. Köle (ben demek istiyor) efendinin cariyesine bakmıştı, efendi kıskançlıkla erkeklik uzvunu burdu (hadım etti)" dedi. Resûlullah (sav) "Adamı bana getir" diye emretti. Efendi çağırıldı, ama getirilemedi. Bunun üzerine Resûlullah (sav) "Öyleyse git, sen hürsün" dedi. Adam "Ey Allah'ın Resûlü! (Efendim kölesi olmamda direnmesi halinde) kim bana yardımcı olacak?" dedi. Resûlullah (sav) "Sana yardımcı olmak bütün müslümanlara terettüp eder" cevabını verdi.¹

1. Köleyi dövmek:

Muâviye b. Süveyd b. Mukârin anlatıyor: Bizim bir âzadlımıza bir tokat attım ve kaçtım. Sonra öğleden az önce döndüm, babamın arkasında namaz kıldım. Babam âzadlıyı da beni de çağırıldı. Sonra hizmetçiye "Misilleme yap" dedi. Hizmetçi beni affetti. Bunun üzerine babam şunu anlattı: Biz Benî Mukârin olarak Resûlullah (sav) zamanında tek bir cariyeyle sahiptik. Ona birimiz bir tokat vurdu. Bu hadise Hz. Peygamber'in kulağına kadar ulaştı. "Onu âzat edeceksiniz" diye emir buyurdular. Kendisine "Ondan başka hizmetçileri yok" denildi. Bunun üzerine "Ondan hizmet etmesini istesinler, ancak ona ihtiyaçları olmadığı zaman, derhal ona yol versinler."²

2. İslâm'a Göre Köleliğin Sebepleri

İslâm'dan önceki din ve hukuklarda köleliğin temel sebepleri şunlardı:

a. Savaşlar:

Herhangi bir sebeple iki devlet veya iki kabile savaştığı zaman mağlup tarafın sadece savaşa katılanları değil, kundaktaki bebekler dahil herkes esir sayılır ve köleleştirilirdi.

b. Başta Aristo'da olduğu gibi insanların yaratılıştan hür veya köle olarak doğmuş olması düşüncesi:

Bu düşüncenin bir neticesi olarak genellikle siyâhîlerin köle olarak doğdukları kabul edilir ve onları buldukları yerlerden zorla getirip köle yapmak hürlerin hakkı sayılırdı. Afrika'ya düzenlenen köle seferleri bu düşünceden kaynaklanıyordu. Afrikalıların köleleştirilmesi genellikle bu yolla olmuştur.

c. Suçluların köle statüsüne getirilerek cezalandırılması:

Roma Hukukunda cinayet ve soygun gibi bazı ağır suçlar idamlık suçlar arasında sayılıyordu. İdamlık suçlar aynı zamanda kölelik sebebi olarak kabul

¹ Ebû Dâvûd, *Diyât* 7; İbn Mâce, *Diyât* 29.

² Müslim, *Eymân*, 31; Tirmizî, *Nuzûr*, 14; Ebû Dâvûd, *Edeb*, 133.

ediliyordu.

d. Fakirlik:

Fakirlik sebebiyle bir insan kendisini, çocuklarını ve yakınlarını köle olarak satabilirdi.

e. Terk:

Terkedilmiş insanlar köle sayılırdı. Hz. Yusuf'un kervan sahipleri tarafından alınarak Mısır'da köle olarak satılması bu kabildendir.

f. Borçluluk: Özellikle Romu Hukuku gibi bazı sistemlerde borçluluk kölelik sebebi sayılıyordu.

g. İşçilik:

Feodalite rejiminde işçilik yani serflik, bir nevi yarı kölelik sebebiydi.

h. Doğum:

Köle anne-babadan veya köle anneden doğma köleliğin önemli bir sebebiydi.

1. Korumasızlık:

Kendini koruyamayan bazı insanlar güçlü hür kişiler tarafından köle olarak satılabilirdi. Zencilerin yakalanıp satılmasını bu kısımda da düşünmek mümkündür.

i. Haydutluk:

Korsanlar ve haydutlar savunmasız insanları yakalayıp köle olarak satardı. ¹ M.Ö. 500-150 tarihleri arasında Yunanistan'da haksız yollarla yakalanıp köle yapılan insanların satışı ve köle pazarları çok canlıydı. Atina'da her ayın ilk günü köle pazarları kurulurdu. Köleler çıplak olarak bir kürsüye çıkarılır ve satışa arz edilirdi. Yunan sahilleri tarih boyu köle ticaretinin yapıldığı en önemli merkezlerden olmuştur.²

j. Askerlik görevinden kaçma:

Roma Hukukunda kölelik sebepleri arasında yer alıyordu.³

İslâm köleliğin sebepleri konusunda **iki önemli devrim** yapmıştır:

Birinci olarak İslâm, kölelik sebeplerini onlu sayılardan ikiye indirmiştir. İslâm sadece *savaş* ve *doğum*'u kölelik sebebi saydı. Bunların dışında kalan sebepler kölelik sebebi sayılmadı. Buna göre hür bir insan savaşın dışında herhangi bir sebeple köleleştirilemez ve köle olarak satılamaz.

¹ Akgündüz, *İslâm Hukukunda Kölelik...*, s. 110.

² Akgündüz, *İslâm Hukukunda Kölelik...*, s. 76.

³ Akgündüz, *İslâm Hukukunda Kölelik...*, s. 76.

Köleliğin sebepleri konusunda yapılan **ikinci devrim** ise, İslâm tarihinde pratikte **savaşın bir kölelik sebebi olarak kullanılmamasıdır**. Hz. Peygamber döneminde yapılan savaşlarda ele geçirilen esirler ya karşılıksız olarak ya da belli miktarda para ödeme veya on kişiye okuma yazma öğretmek gibi bir bedel karşılığında (fidye-i necat) salıverilmiş olup hiçbiri köleleştirilmemiştir. Hz. Peygamber'den sonra dört halife devrinde ve sonraki İslâm devletleri zamanında da durum böyle devam etmiştir. Hz. Ömer'den itibaren fethedilen ülke insanları Müslüman olmasalar bile yine kendi topraklarında ikame edilmiş; işlenen topraklardan haraç, gücü yeten insanlardan da cizye vergisi alınmıştır. Sonradan cizyenin de alınmayıp sadece haraç vergisinin alınmasıyla iktifa edilmiştir.

3. İslâm Dünyasında Kölelik Neden Kısa Zamanda Sona Ermedi?

İslâm'da savaş, kölelik sebebi olarak kullanılmayınca tek sebep olarak doğumdan kölelik kalmaktadır. Doğumdan kölelik yoluyla toplumda kölelerin sayıca çoğalması mümkün değildir. Öncelikle bu yolun erkek köleler tarafından devam ettirilmesi mümkün değildir. Cariyeler yoluyla devam etmesi mümkün olan bu yolun devamı konusunda da temel olarak iki engel vardır:

Birinci olarak cariye efendisinden çocuk doğurursa ümm-ü veled olur. Bu cariyenin çocuğu hür olduğu gibi, efendisinin ölümünden sonra kendisi de hür olur. İkinci olarak cariyelerin evlenmeleri efendilerinin izinlerine bağlıdır. Efendilerin, evli olmayan cariyeleri eşleri gibi istifraş etme haklarının olması sebebiyle bu haklarından vazgeçip onların başkalarıyla evlenmelerine müsaade etmeleri pratikte çok fazla görülen bir şey değildir. Diğer taraftan cariyelerin evli olması efendilerine olan hizmetlerini aksatacağından bu sebeple birçok efendinin cariyelerinin evlenmelerine izin vermeyeceği açıktır.

Köleliğin tek yolunun doğum olması ile, İslâm'da köleliği sona erdiren müesseseleri birlikte düşündüğümüzde, İslâm tarihinde köleliğin kısa zamanda sona ermesi gerekirdi. Fakat gerçekler bize gösteriyor ki dünyada kölelik devam ederken İslâm dünyasında da devam ediyordu. Peki bu köleler nereden geliyordu? Bu köleler İslâm ülkelerinin dışından satın alma suretiyle İslâm ülkelerine giriyordu. Yani bu kölelerin kaynağı İslâm ülkeleri değil, yine vahşî Batı dünyasıydı. Bu yolu kapatmak mümkün olabilirdi. Ancak ülke içinde eskiden beri köle olanların alınıp-satılmasına izin verilirken, satın alım yoluyla yurt dışından köle alınmasını yasaklamak tutarlı bir davranış olamazdı. Diğer taraftan İslâm ülkelerine gelen kölelerin bir nevî hayvanî bir muameleden kurtulup genel olarak insanî bir hayat seviyesine ulaşmaları, onlar için bir kurtuluş ve mutluluk kaynağı olmuştur.

Efendilerin cariyeleri eşleri gibi istifraş etme haklarının bulunması da en çok tenkid edilen hususlardan biri olmuştur. Burada da şu hususların dikkate alınması gerekir: a) Genellikle müslüman efendiler bu haklarını kullanmıyorlardı. Böyle bir durumda zaten bir problem bulunmuyor. b) Eğer cariyelerini istifraş ediyorlarsa birkaç istifraştan sonra cariyelerin hamile kalmaması çok nadir bir durumdur.

Efendilerinden çocuk doğuran cariyeler ise umm-ü veled seviyesine çıkarak efendilerinin ölümünden sonra hürriyetlerine kavuştukları gibi, çocukları da efendilerinin diğer eşlerinden olan çocukları gibi aynı haklara sahip olurlar. Bir bakıma bu durum netice itibarıyla cariyelerin birçok hür hanımdan daha iyi imkanlara kavuşması anlamına gelir. Çünkü cariyesi olan efendiler genellikle sosyal konumları iyi ve zengin olan kişilerdir. Bir cariye efendisinden çocuk doğurunca bir nevi mânen efendisinin eşi seviyesine çıkmış olmakta ve sosyal konum itibarıyla birçok hür kadını geride bırakmaktadır.

4. Kölelere Karşı İyi Muamele

Kölelere karşı iyi muamelenin dindeki yerini en güzel şekilde şu âyet ortaya koymaktadır:

“Allah’a ibadet edin ve O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşına, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara (köle, cariye, hizmetçi ve benzerlerine) iyi davranın. Allah kendini beğenen ve daima böbürlenip duran kimseyi sevmez.”¹ Köleye iyi davranmanın, diğer iyiliklerle birlikte sayılması bu iyiliğin ne denli önemli olduğunu göstermeye kâfidir.

Hz. Peygamber (sav) de köleye iyi davranma konusuna önem vermiş ve bir hadislerinde “Hüsni’l-melke (köleye iyi muamele etmek), artmadır –veya uğurdur dedi-, kötü huy da uğursuzluktur”² buyurmuşlardır. Başka bir hadislerinde ise “Köleye kötü muamele eden Cennet’e giremez”³ demişlerdir.

Köleye iyi davranmanın bazı tezahürleri:

Kural olarak köleye iyi davranılacak, fakat bu iyilik ne şekilde olacaktır? Şüphesiz iyiliğin şekli ve seviyesi de önemlidir. Aşağıdaki hususlar köleye iyi davranmanın tezahürlerinden sayılmıştır:

a. Köleler için sevdiği maldan harcamak:

Cenâb-ı Allah bir âyette “kölelere sevdiği maldan harcama yapmayı”⁴ temel (asıl) iyiliklerden biri saymıştır.

b. Yediğinden yedirmek, giydiğinden giydirmek, yapamayacağı işi buyurmamak:

Ma’rûr b. Süveyd anlatıyor: Ebû Zerr’i gördüm, üzerinde bir elbise vardı, aynı elbiseden kölesinin üzerinde de bulunuyordu. Bunun sebebini sordum. Bana şu cevabı verdi: Resûlullah’ın (sav) şöyle dediğini işittim: “Onlar sizin kardeşleriniz ve yakın adamlarınızdır. Allah Teâlâ onları sizin ellerinizin altına (emaneten)

¹ Nisâ, 4/36.

² Ebû Dâvûd, *Ebe*, 133.

³ Tirmizî, *Birr*, 29.

⁴ Bakara, 2/177.

koymuştur. Kimin kardeşi elinin altında ise, ona yediğinden yedirsın, giydiğinden giydirsın, yapamayacağı iş buyurmasın, eğer buyurursanız onlara yardım edin.”¹ Esasen tek başına bunlar dahi kölelere ne derece önem verildiğinin göstergesidir. Bir kişinin kölesine yediğinden yedirmesi, giydiğinden giydirmesi, ona normal bir insan muamelesi yapması anlamına gelmektedir.

c. Birlikte yemek yemek:

Resûlullah (sav) buyurdu: “Birinize hizmetçisi yemeğini getirince, onu beraber yemek üzere oturtmayacaksa, hiç yoksa bir iki lokma veya bir iki yiyecek versin. Zira yemeğin hareket (pişirme) ve muamele (zahmeti)ni o çekmiştir.”²

Birlikte veya ayrı yemek yeme, genel olarak bir statü meselesidir. Aynı seviyede olanlar genellikle aynı mekanda ve aynı sofradan yemek yerler. Arada statü farkı olanlar ise ayrı yerlerde veya aynı sofralarda yemek yerler. Hz. Peygamber (sav) köle ile efendi arasında bir statü farkı olduğunu kabul etmiş olmakla beraber –köleliğin kabul edilmesi bu statünün kabulü anlamına gelir-, kişinin kölesiyle birlikte yemek yemesini tavsiye etmesi, gerçekte bu statünün pek de önemli olmadığını gösterir. Yani hür olmak, gerek insanlık gerekse fazilet bakımından bir üstünlük sebebi değildir.

d. Köleyi “oğlum, kızım” diye çağırmak:

Resûlullah (sav) şöyle buyurdu: Sizden kimse “kölem”, “cariyem” demesin. Köle de Rabbî (sahibim), rabbetü (sahibem) demesin. Mâlik (efendi) “oğlum, kızım” desin. Memlûk (köle) de “seyyidi” (efendim), “seyyidetü” desin. Zira hepiniz memlûklerisiniz. Rabb da aziz ve celîl olan Allah’tır.³ Köleye “oğlum, kızım” şeklindeki hitap şeklinin onu onurlandırmak ve şereflendirmek anlamına geldiği açıktır.

e. Âzad edilmiş kölenin elindeki malı ona bırakmak:

İbn Ömer, Resûlullah’ın (sav) şöyle dediğini rivayet ediyor: “Kim malı olan bir köle âzad ederse, kölenin malı kendisinin olur, yeter ki efendisi bu hususta bir şart koşmamış olsun.”⁴ Esasen kölenin elindeki mal efendindedir. Ancak Hz. Peygamber (sav), köleyi âzad edince, elindeki malın alınmasını hoş karşılamamış, o mal ile kendi hayatını kurmak için ona ayrıca bir imkan verilmesini de arzu etmiştir.

Abdullah b. Mes’ûd’un âzadlası Umeyr’in anlattığına göre, Abdullah kendisine: “Ey Umeyr! Seni ben, kolay bir âzadlama ile âzadladım. Zira Resûlullah’ın (sav) ‘Kim bir köleyi âzad eder ve (kölenin elindeki) malını zikretmezse, mal kölenindir’ dediğini işittim. Sen bana elindeki maldan haber ver

¹ Buhârî, *İmân*, 22, *İtk*, 15, *Edeb*, 44; Müslim, *Eymân*, 40; Ebû Dâvûd, *Edeb*, 133; Tirmizî, *Birr*, 29.

² Buhârî, *Et’ime*, 55, *İtk*, 18; Tirmizî, *Et’ime*, 44; Ebû Dâvûd, *Et’ime*, 51; Müslim, *Eymân*, 42.

³ Buhârî, *İtk*, 17; Müslim, *Elfâz*, 14; Ebû Dâvûd, *Edeb*, 83.

⁴ Ebû Dâvûd, *İtk*, 11; İbn Mâce, *İtk*, 8.

(ne kadardır)?”¹

f. İyilik görüntüsü altında kötülük yapmak yasaklanmıştır.

Ölümüne yakın köle azed etmek, onu evsiz-barksız ve aç-bılaç bırakmak anlamına gelir. Bu yüzden Hz. Peygamber (sav) ölümüne yakın köle azadını yasaklamış ve şöyle buyurmuştur: “Köleyi ölmü yaklaştığı bir zamanda âzad edenin misali, doyduğu zaman hediye bulunan adam gibidir.”²

g. Kölelerin hayatı hürler kadar değerlidir.

Kölelerin hayatı hürler kadar değerlidir. Bir kişinin köle olması, hayatının ikinci sınıf bir hayat olmasını gerektirmez. Bu yüzden kölesini öldüren efendi kısasen öldürülür. Hz. Peygamber (sav) buyuruyor: “Kim kölesini öldürürse, biz de onu öldürürüz. Kim de kölesini (burnunu, kulağını keserek) sakatlarsa, biz de onun (burnunu, kulağını keserek) sakatlarız.”³

b. Rengi sebebiyle kölelerin tahkir edilmemesi:

Hz. Peygamber, köle dahi olsa herhangi bir kimsenin tahkir edilmesine asla müsaade etmemiştir. Bir seferinde Ebu Zer, annesinin siyah ırktan olmasından dolayı Bilâl-i Habeşî’yi hakir görmesi üzerine onu şiddetle kınamış ve “Sen, hâlâ kendisinde cahiliye anlayışı bulunan bir kimsesin” diyerek onu uyarmıştır.⁴

ı. Köleyi affetmek:

Köleyi affetmek İslâm’da en büyük faziletler arasında sayılmıştır. Bir adam Resûlullah’a (sav) gelerek “Hizmetçiyi (köleyi) ne kadar affedeyim?” diye sordu. Hz. Peygamber (sav) cevap vermedi. Adam tekrar “Ey Allah’ın Resûlü! Hizmetçiyi ne kadar affedeyim?” diye sordu. Bu sefer “Her gün yetmiş kere affet!” cevabını verdi.⁵

i. Kölenin dövülmemesi:

Resûlullah (sav) buyurdu: “Biriniz hizmetçisini dövünce, hizmetçi Allah’ın ismini zikrederek (Allah aşkına vurma diyecek) olursa derhal elinizi kaldırın.”⁶

Ebû Mes’ûd el-Bedrî anlatıyor: Ben köleme kamçıyla vuruyordum. Arkamdan “Ebû Mes’ûd!” diye bir ses işittim. Öfkeden sesi tanıyamadım. Bana yaklaşınca onun Resûlullah (sav) olduğunu gördüm. “Ey Ebû Mes’ûd! Bilmiş ol ki, Allah senin üzerinde, senin onun üzerinde olduğundan daha fazla muktedirdir” Ben: “Bundan sonra ebediyen köle dövmeyeceğim” dedim.⁷

¹ Canan, *Hadis Ansiklopedisi*, 17/324.

² Ebû Dâvûd, *İtk*, 15; Tirmizî, *Vesâyâ*, 7.

³ Ebû Dâvûd, *Diyât*, 7; Tirmizî, *Diyât*, 18; Nesâî, *Kasâme*, 9.

⁴ Buhârî, *İman*, 22; Müslim, *Eyman*, 38.

⁵ Ebû Dâvûd, *Edeb*, 133; Tirmizî, *Birr*, 31.

⁶ Tirmizî, *Birr*, 32.

⁷ Müslim, *Eymân*, 34; Ebû Dâvûd, *Edeb* 133; Tirmizî, *Birr*, 30.

IV. KÖLELİKTEN MÜRŞİDLİĞE

İslâm'ın kölelere verdiği değer ve imkân sayesinde kısa zamanda âzad edilmiş köleler İslâm dünyasının mürşidleri oldular.

Halife Osman zamanında sahâbe âlimleri, dini öğretmek maksadıyla İslâm ülkesinin belli başlı merkezlerine dağılmışlardı. Buralarda, başka millet ve kültürlerden İslâm'ı kabul etmiş insanlar vardı. Hz. Peygamber'i (sav) göremeyen bu zevât, ona en yakın ilim ve marifet kaynağı olarak buldukları ashâbın etrafında halkalanmışlardı. Tâbiîn âlimleri içinde Saîd b. Müseyyeb (ö. 94/712) gibi Arap asıllılar varsa da, ekseriyeti mevâliden (Arap olmayan unsurlardan) olan zevât teşkil ediyordu. Bunların önemli bir kısmı da, ya kendileri, ya da babaları âzad edilmiş kölelerdi. Abdullah b. Abbas (ö.68/687), Abdullah b. Ömer (ö.74/693), Enes b. Mâlik (ö.93/733) ve Ebû Hüreyre'nin (ö.57-58/676-677) adları nerede anılsa hemen yanlarında, âzatlıları, talebe ve ravileri olan İkrime (ö.115/733), Nafî (ö.117/735), Muhammed b. Sîrîn (ö.110/728) ve Abdurrahman b. Hürmüz (ö.117/735) zikredilir.¹

Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem de şöyle demiştir: Abâdile (dört Abdullah: İbn Abbas, İbn Ömer, İbn Zübeyr, İbn Amr) vefat edince fıkıh, bütün merkezlerde mevâlîye intikal etmiştir. Mekke'de Atâ (ö.115/733), Yemen'de Tâvûs (ö.106/724), Yemâme'de Yahya b. Ebû Kesîr (ö.129/746), Basra'da Hasan el-Basrî (ö.110/728), Kûfe'de İbrahim en-Nehâî (ö.96/714), Şam'da Mekhûl (118/736), Horasan'da Atâ el-Horasânî (ö.135/752). Bunlardan yalnız Medîne müstesnadır: Saîd b. el-Müseyyeb mevaliden değildi.²

Saîd b. Müseyyeb ve İbrahîm en-Nehâî dışında burada ismi geçen âlimlerin ya kendileri veya babaları âzadlı köledir.

Katâde diyor ki: “Tâbiîn'in en âlimi şu dört zattır: Menâsik'te Atâ b. Ebû Rebâh, Tefsîr'de Saîd b. Cübeyr, Siyer'de İkrime, Mev'ize'de, helal ve haram'da Hasan-ı Basrî.”³ Bu dört âlimden Atâ, Saîd ve İkrime'nin kendileri, Hasan'ın ise ebeveyni âzad edilmiş köledir.

Abdülmelik b. Mervan zamanında azatlık köleler, hemen bütün şehirlerde İslâmî ilimlerde otorite ve mürşid haline gelmişti. Halife Abdülmelik b. Mervân ile İbn Şihâb ez-Zührî (ö.124/741) arasında geçen şu konuşma bu durumun açık şahididir:

Zührî anlatıyor:

Abdülmelik b. Mervân'ın huzuruna çıkmıştım. Bana “Ey Zührî nereden geliyorsun?” diye sordu. Ben, “Mekke'den geliyorum” deyince, aramızda şu konuşma geçti:

¹ Hayreddin Karaman, *İslâm Hukukunda İctihad*, DİB Yayınları, Ankara, ts., s.85.

² Karaman, *İslâm Hukukunda İctihad*, s. 85.

³ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, İstanbul, 1973, I, 266.

- Mekke halkına geride müşidlik edecek kim kaldı?
- Atâ b. Ebû Rabâh.
- Arap asıllı mı, mevâliden mi?
- Mevâlidendir.
- Pekâlâ, Mekkelilere ne ile hükmeder?
- Diyânet ve rivâyetle (Hz. Peygamber’in sünneti ile).
- Diyânet ve rivâyet ehli, irşad etmeye layıktır. Yemen ehline kim müşidlik ediyor?
- Tâvûs b. Keysân.
- Arap asıllı mı, mevâliden mi?
- Mevâlidendir.
- Pekala, onlara ne ile hükmedecek?
- Atâ’nın hükmettiği ile (Yani dirâyet ve rivayetle).
- Öyleyse lâıktır. Mısır ahalisine kim müşidlik ediyor?
- Yezîd b. Ebû Habîb
- Arap asıllı mı, mevâliden mi?
- Mevâliden.
- Şam ahalisine kim müşidlik ediyor?
- Mekhûl.
- Arap asıllı mı, mevâliden mi?
- Mevâlidendir. Huzeyl kabilesine mensup bir kadın tarafından âzad edilmiş. (Sudan asıllı) Nûbî bir köledir.
- Cezîre ahalisine kim müşidlik ediyor?
- Meymûn b. Mihrân.
- Arap asıllı mı, mevâliden mi?
- Mevâlidendir.
- Horasan ahalisine kim müşidlik ediyor?
- Dahhâk b. Müzâhim.
- Arap asıllı mı, mevâliden mi?

- Mevâlidendir.
- Basra ahalisine kim müřşidlik ediyor?
- el-Hasan b. Ebü'l-Hasan (Hasan-ı Basrî).
- Arap asıllı mı, mevâliden mi?
- Mevâlidendir.
- Helâk olasıca, Kûfe'ye kim müşşidlik ediyor?
- İbrahim en-Nahaî.
- Arap asıllı mı, mevâliden mi?
- Bu Arap asıllıdır.

Ey helâk olasıca Zührî! Beni biraz ferahlattın. Allah'a yemin olsun ki mevâlî, Araplar üzerine efendi olmuş bulunuyor. Araplar minberin dibinde otursun da mevâlî üstüne çıkıp bunlara hutbe okusun ha (olacak şey değil)!

Ey mü'minlerin emîri! Bu, Allah'ın takdiridir. O'nun dinini kim tatbik eder kurursa, efendi olur, kim de tatbik etmez, elden kaçırırsa zelîl olur!¹

Burada ismi geçen sekiz âlimden sadece İbrâhim en-Nehaî Arap asıllıdır. Dahhâk b. Müzâhim'in mevaliden olduğu kesin olarak bilinmekle birlikte kendisinin veya ebeveyninin azad edilmiş köle olup olmadıkları bilinmemektedir.

Bu iki ismin dışında kalan âlimlerin Hasan el-Basrî'nin ebeveyni, diğerlerinin ise kendileri âzad edilmiş kölelerdir. İşte bu köleler, İslâm'ın bayrağı altında kısa zamanda efendi ve müşşid olmuşlardır.

V. BİLGİN KÖLELER

Sahâbe döneminde kendileri veya ebeveyni âzadlı köle olup sonradan İslâm âlimlerinin en büyükleri arasına giren pek çok âlim vardır. Bu çalışmada onların hepsini tespit etmek gibi bir maksadımız olmadığı gibi, çalışmanın ana konusu da böyle bir tespiti gerekli kılmamaktadır. Ancak örnek kabilinden 151/768 yılından önce vefat edip de ilmiyle şöhret bulmuş olan İslâm âlimlerini burada zikretmemiz uygun olacaktır.

1. Ebü'l-Âliye Râfi' b. Mihrân er-Riyahî (ö. 90/708)

Temim'in Riyâh kabilesinden bir kadının âzadlı kölesidir. Başta Hz. Ömer, Hz. Osman, İbn Mes'ûd, Hz. Ali, Hz. Âişe, İbn Abbas ve Zeyd b. Sâbit olmak üzere sahâbenin ileri gelenlerinden hadis rivayetinde bulundu.

İbn Abbas'la ilişkisini kendisi şöyle anlatıyor: İbn Abbas bana çok iltifat

¹ Canan, İbrahim, *Hadis Ansiklopedisi*, XI, 298-299.

eder ve değer verirdi. Âlim olmayan yakınlarına bu derece kıymet vermezdi. Bir gün bana şöyle dedi: “İlim insanın şerefini bu şekilde yüceltir, Padişahları tahtlara çıkarır.”¹

2. Saîd b. Cübeyr (ö. 46-95/665-712)

Künyesi Ebû Abdullah veya Ebu Muhammed'tir. Aslen Habeşî olup, Vâlibe adındaki bir kadının âzadlı kölesidir.

Tâbiîn'in en meşhurlarından büyük bir imam, yüksek bir âlimdir. Başta İbn Abbâs, İbn Ömer, Abdullah b. Zübeyr olmak üzere birçok sahâbîden hadis aldı. Tâbiîn âlimlerinden Zührî ve diğer kimseler kendisinden hadis rivayetinde bulunmuşlardır.

Kûfe halkı hacca gittiklerinde, İbn Abbas'ı ziyaret edip bazı fikhî meseleler sordukları zaman onlara “İçinizde Saîd b. Cübeyr yok mu ki bana gelip müracaat ediyorsunuz?” derdi. Yanında kimsenin gıybet edilmesine katiyen müsaade etmezdi.

Meymûn b. Mihrân onun hakkında şöyle demiştir: “Saîd b. Cübeyr vefat etti ama, yeryüzünde onun ilmine muhtaç olmayan hiç kimse yoktur.”

Süfyân es-Sevrî şöyle demiştir: “Tefsir ilmini dört kişiden alınız: Saîd b. Cübeyr, Mücâhid, İkrime ve Dahhâk.”

Katâde diyor ki: “Tâbiîn'in en âlimi şu dört zattır: Menâsik'te Atâ b. Ebû Rebâh, Tefsîr'de Saîd b. Cübeyr, Siyer'de İkrime, Mev'izede, hadiste, helal ve haramda Hasan el-Basrî.”

İbnü'l-Eş'as olayı sebebiyle Haccâc tarafından şehid edilmiştir.²

3. Müslim b. Yesâr (ö. 100/718)

Müslim b. Yesâr el-Basrî, tâbiünden fakih, fâzıl ve sika bir zattır. Hz. Osman'ın âzadlı kölelerinden olduğu rivayet edilmiştir. Halife b. Hayât onun hakkında şunu söylüyor: “Müslim, Basra'daki beş fakih'in beşincisi sayılırdı.”³

4. Atâ b. Yesâr (19-103/640-721)

Tâbiîn devri fıkıh ve hadis âlimlerinin önde gelenlerindedir.

Babası ve Medineli yedi fakihten biri olan kardeşi Süleyman gibi o da Hz. Peygamber'in zevcesi Meymûne'nin âzadlı kölesi idi. Tâbiîn devri Medîne fıkıh âlimleri arasında önemli bir yeri bulunan ve rivayetleri *Kütüb-i Sittê* de yer alan Atâ, aynı zamanda çok hadis rivayet edenlerden (muksirûn) olup güvenilirliği konusunda İbn Maîn, Ebû Zür'a, Nesâî, İbn Hibbân ve diğer hadis âlim ve

¹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul 1976, I, 437; Muhammed el-Hudârî, *İslâm Hukuku Taribi*, çev. Haydar Hatipoğlu, İstanbul, 1974, s. 179.

² Bilmen, *Büyük Tefsir Taribi*, I, 266-270; Muhammed el-Hudârî, *İslâm Hukuku Taribi*, çev. Haydar Hatipoğlu, İstanbul, 1974, s. 178.

³ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul 1976, I, 436.

münekkitleri ittifak etmişlerdir. Sahâbenin hemen bütün ileri gelenlerinden rivayette bulunmuştur.¹

5. Mücâhid b. Cebr (21-103/642-721)

21 yılında Mekke’de doğan Mücâhid, Kays b. Sabit’in veya Abullah b. es-Sâib el-Mahzûmî’nin âzaldı kölesiydi. Kur’an’a dair ilk bilgileri Kays’tan aldı ve sahabilerin ileri gelenleriyle görüşme imkanı buldu. Başta tefsir olmak üzere hadis ve fıkıh gibi alanlarda Abdullah b. Mes’ûd, Ali b. Ebû Tâlib, Sa’d b. Ebû Vakkâs, Ebû Hüreyre, Âişe, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Zübeyr’den faydalandı. Abdullah b. Abbas’ın önünde Kur’an’ı otuz defa hatmetti ve onunla Kur’an’ı baştan sona kadar üç kere tefsir etti. İbn Abbas’ın ölümünden sorma Mekke tefsir ekolünün bir öncüsü olarak onun yerine tefsir derslerini üstlendi.

Abdullah b. Abbas’tan öğrendiği tefsiri yazıya geçiren Mücâhid kendi öğrencileri için de aynı metodu uygulamış ve yaptığı tefsiri onlara imlâ etmiştir. Bugün elde bulunan ve Mücâhid’e nisbet edilen tefsirin öğrencileri tarafından derlendiğine inanılmaktadır. Kendisinden tefsir rivayet eden âlimlerin en meşhurları Abdullah b. Ebû Necîh, A’meş ve İbn Cüreyc’dir.

Katâde “Seleften baki kalanlar arasında tefsir’i en iyi bilen kişi Mücâhid’tir” demiştir.²

6. Şa’bî (26-103/647-721)

Âmir b. Şurahbîl eş-Şa’bî, tâbiînin büyüklerindedir. Dedeleri Yemenli ve Himyerî olup kendisi Hemdân kabilesinin bir kolu olan Şa’b’a nisbetle Şa’bî nisbesiyle anılmaktadır. Babasının isminde ihtilaf olunmuştur. Abdullah olduğunu söyleyenler vardır. Annesi Fas nahiyesi yakınlarında Celûla denilen bir yerden esir edilmiş bulunuyordu. Muhtemelen köle olarak satılmış, sonra da âzad edilmiştir.

Şa’bî, hadiste Ebû Hanîfe’nin hocalarındandır. Harikulâde bir hafızaya sahipti. Kendisi, kâğıda ve kaleme asla bir şey yazmadığını, kendisine rivayet edilen her hadisi derhal ezberleyiverdiğini, hafızasının asla kendisine ihanet etmediğini, hatta ezberlemek için hadisin tekrar edilmesinden dahi hoşlanmadığını söyler. Sahâbe’den 500 zata yetişmiş ve ileri gelen sahâbilerin hemen hepsinden hadis rivayetinde bulunmuştur.

Şâbî, zamanının İbn Abbas’ı sayılırdı. Âsım el-Ahvel onun hakkında “Ben Kûfe, Basra, Hicaz ehlinin rivayet ettiği hadisleri Şa’bî’den daha çok bilen bir kimse görmedim” demek suretiyle onun hadis ilmindeki önemli mevkiine işaret etmiştir. Bununla birlikte Şa’bî Tefsir hususunda gayet sıkı ve ihtiyatkâr davranırdı.

¹ Ahmet Özel, “Atâ b. Yesâr”, *DİA*, IV, 37-38.

² Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, İstanbul, 1973, I, 271-272.

el-Meğâzî, el-Ferâid ve el-Kifâye fi'l-ibâdeti ve't-tâati isimli eserleri vardır.¹

7. İkrime (21-105/642-723)

Ebû Abdullah İkrime b. Abdullah el-Berberî, el-Medenî, aslen Mağribli ve Berberî olup Kureşî ve Hâşimî nisbesiyle anılır. Abdullah b. Abbas, Basra valisi iken Husayn b. Ebû'l-Hûr el-Anberî onu kendisine hediye etti. İbn Abbas'ın ölümünden sonra oğlu Ali, İkrime'yi Hâlid b. Yezid b. Muaviye'ye 4000 dinar bedelle sattı, ancak İkrime'nin ona babasının ilmini sattığını söyleyerek sitem etmesi üzerine Ali bu alışverişi feshederek İkrime'yi âzad etti.

İkrime'ye Kur'an, fıkıh ve sünneti öğretmek için çaba harcayan Abdullah b. Abbas, bizzat İkrime'nin belirttiğine göre kırk yıl süren bu tahsil hayatı boyunca kendisini derslerine vermesi için zaman zaman onu ayağından bağlardı. Rivayet ettiği hadislerin çoğunu sahabe neslinden almıştır. Yetmişden fazlası tabiîn âlimi olmak üzere 300 kişi kendisinden rivayette bulunmuştur.

Katâde b. Diâme ve Selâm b. Miskîn, Tefsiri en iyi bilen kişinin İkrime olduğunu söylemiş, yine Katâde o dönemde Siyeri en iyi bilen kişinin İkrime olduğunu belirtmiştir.

Şâ'bî, İkrime hakkında “Allah'ın Kitabı'nı İkrime'den daha iyi bilen bir kimse kalmamıştır” derken, Kurre b. Hâlid “İkrime Basra'ya gidip orada buldukça, Hasan el-Basrî vaaz etmekten ve fetva vermekten çekinirdi demiştir.

Ebû Nuaym'ın kaydettiği bir rivayete göre İkrime Kur'an'ın tamamını tefsir ettiğini söylemiş ve İbnü'n-Nedîm de ona nisbet ettiği *Tefsiru İkrime* adındaki eserle bu rivayeti doğrulamışsa da eserin günümüze ulaştığına dair bir bilgi bulunmamaktadır.²

8. Dahhâk b. Müzâhim (105/723)

Doğum yeri ve tarihi, gençliği, tahsil hayatı hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamakla birlikte Kufe, Rey, Horasan, Semerkant ve Belh gibi önemli ilim merkezlerinde yaşadığı anlaşılmaktadır. İbn Abbas, Ebu Said el-Hudri, İbn Ömer, Enes b. Malik, Zeyd b. Erkam, Said b. Cübeyr ve daha birçoklarından hadis rivayet etmiş, kendisinden de Abdülaziz b. Ebu Revvad, Kurre b. Halid, İsmail b. Ebu Halid, Mukatil b. Süleyman ve diğerleri rivayette bulunmuşlardır.

Dahhâk vaaz ve nasihatları, özellikle de tefsir ilmindeki üstünlüğü ile tanınmıştır. Süfyan es-Sevri, “Tefsiri dört kişiden öğrenin. Bunlar Mücahid, İkrime, Said b. Cübeyr ve Dahhâk'tır” demiştir. Onun Taberi, İbn Ebu Hatim, Sa'lebi gibi müfessirler tarafından rivayet edilen bir tefsiri olduğu bilinmektedir.

¹ Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, I, 272-274; Muhammed el-Hudaî, *İslâm Hukuku Tarihi*, çev. Haydar Hatipoğlu, İstanbul, 1974, s. 178; Kemal Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslâm Coğrafyasında Hadis*, DİB Yayınları, Ankara, 1991, s.193-94.

² Tayyar Altukulaç, “İkrime el-Berberî”, *DİA*, XXII, 40-42; Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, I, 277-279; K. Sandıkçı, *İslâm Coğrafyasında Hadis*, s.65-68.

Eğitim ve öğretime çok önem veren ve bu hususta maddi ve manevi hiçbir fedakarlıktan kaçınmayan Dahhâk 3000 civarında çocuğun okuduğu büyük bir mektep yaptırdı. Kendisinin de fahri hocalığını yaptığı bu mektepte Kur’an’ı Kerim’in öğretilmesi üzerinde çok durur.

Dahhâk b. Müzâhim’in mevâliden olduğu kesin olarak bilinmekle birlikte kendisinin veya ebeveyninin âzad edilmiş köle olup olmadığı bilinmemektedir. Seksen yaşın üzerinde 105/723 yılında Belh’te vefat eden Dahhâk’ın ölüm tarihi 102-106 olarak da zikredilmiştir.¹

9. Tâvûs b. Keysân (ö.107/724)

Ebû Abdurrahman Tâvûs b. Keysân el-Yemânî, büyük bir muhaddis, kuvvetli bir fakih, en eski tâbîn müfessirlerinden meşhur bir âlimdir. Aslen Fârisîdir. Himyer kabilesi âzadlılarından bulunduğu cihetle kendisine, “Tâvûs-i Himyerî” de denir. Bir rivayete göre adı Zekvân’dır. Tâvûs ise lakabıdır.

Kıraat ilmini İbn Abbas’tan öğrenmiş olup, büyük sahâbîlerin çoğundan hadis rivayetinde bulunmuştur. Kendisinden de oğlu Abdullah ile Zührî, İbrahim b. Meysere, Mücahid, Amr b. Dînâr gibi zâtlar rivayette bulunmuşlardır.

Zeherî onun hakkında şöyle diyor: “Tâvûs, Yemenlilerin şeyhi, bereketi ve müftüsü idi. Büyük bir celâdet sahibi bulunuyordu. Pek çok hac yapmış, nihâyet Mekke’de tevriye gününden önce vefat etmiş, namazını da Halîfe Hişâm b. Abdülmelik kıldırmıştır.”²

10. Süleyman b. Yesâr (ö. 107/725)

Ebû Abdurrahman Süleyman b. Yesâr tabînin büyüklerindedir. Medîne-i Münevvere’deki “yedi fakih”ten biridir. Hz. Peygamber’in (sav) eşi Meymûne’nin âzadlı kölesidir. Atâ b. Yesâr’ın kardeşidir. Zeyd b. Sâbit, Ebû Hüreyre, İbn Abbas, İbn Ömer, Hz. Meymûne, Hz. Âişe, Hz. Seleme başta olmak üzere birçok sahâbîden hadis rivayetinde bulunmuştur.

Hasan b. Muhammed b. el-Hanefiyye, Süleyman’ın Said b. Müseyyeb’den daha keskin zekâlı olduğunu söyler. Saîd b. Müseyyeb de kendisine fetvâ soranlara, Süleyman’ı tavsiye ederdi.

İbn Sa’d onun hakkında şöyle demiştir: “Süleyman, sika, âlim, halk nezdinde mekû yüksek, fakih ve çok hadis rivayet eden bir zattu.”³

11. Hasan el-Basrî (21-110 / 642-728)

el-Hasan b. Yesâr el-Ensârî el-Basrî, aslen Basra ile Vâsit arasında bir kasaba olan Meysân esirlerinden bir kölenin oğludur. Medîne’de doğdu. Babası

¹ Muhammed Eroğlu, “Dahhak b. Müzahim”, *DİA*, VIII, 410-11.

² Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, I, 276-277; Muhammed el-Hudârî, *İslâm Hukuku Tarihi*, çev. Haydar Hatipoğlu, İstanbul, 1974, s. 182.

³ Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye*, I, 451-452; Hudârî, *İslâm Hukuku Tarihi*, s. 173-174.

Yesâr, Zeyd b. Sâbit’in veya Enes b. Mâlik’in halasının âzatlısı idi. Annesi Hayre ise, Hz. Peygamber’in eşi Ümmü Seleme’nin âzatlısı ve hizmetkârıdır. Bundan dolayı Hasan’la daha çok Ümmü Seleme ilgilenmiş, bilgili ve hakîm bir kişi olarak yetişmesinde bu ortamın büyük rolü olmuştur.

Çocukluğu Hz. Ali’nin himayesinde geçti. Hz. Ömer başta olmak üzere birçok sahâbînin duasını alan Hasan-ı Basrî on iki yaşında iken Kur’an’ı ezberledi. Yetmiş Bedir gazisi olmak üzere 120 kadar sahâbî ile görüşme imkânını buldu. Daha sonra Vâdilkurâ’ya giderek burada kendini ilme verdi. İstifâde ettiği sahabîler arasında Enes b. Mâlik ilk sırada yer alır. Hz. Ali’nin halife olmasının ardından ailesiyle birlikte Basra’ya gitti ve ömrünü burada geçirdi.

Hasan-ı Basrî, Basra Valisi Süleyman b. Harb’in verdiği kadılık görevini bir süre ücret almadan yaptıktan sonra istifa ederek ilim ve vaazla meşgul olmaya başladı. Yetiştirdiği öğrenciler arasında Eyyûb es-Sahtiyânî, Katâde b. Diâme, Amr b. Ubeyd, Vâsıl b. Atâ, Abdullah b. Avn, Mâlik b. Dînâr ve Mübârek b. Fedâle bulunmaktadır. Muâviye zamanında Rebî’ b. Ziyâd’ın kumanda ettiği bir sefere katılarak Rebî’e kâtiplik yaptı. Mühelleb b. Ebû Sufre kumandasında Kâbil üzerine gönderilen bir orduya da katıldı. Bu iki sefer dışında hayatını Basra’da vaaz ve ibadetle geçirerek burada vefat etti.

İyi bir hatip, etkili bir vâiz olan Hasan-ı Basrî fesâhat ve belâgatın doruk noktasına ulaşmıştır. Özlü ve akıcı üslûbu, derin bir tefekkürün, mânevî bir tecrübenin ürünü olan hakîmâne sözleri özellikle zâhidler, sûfiler ve vâizler üzerinde her zaman etkili olmuştur. Onun sözleri tesir bakımından peygamberlerin sözlerine benzetilmiştir. O, dünyaya ve dünya malına değer vermez, elinde bulunan her şeyi ihtiyaç sahiplerine dağıtırdı. Zamanını eviyle mescidi arasında geçirir, mescitte ve evinde dinî sohbetler yaparak halkı İslâm’ın ibadet ve ahlâk prensiplerini samimiyetle benimseyip tam bir ihlâsla yaşamaya davet ederdi. Devamlı Kur’an okurdu. Ashabın hayatına derin bir özlem duyan Hasan-ı Basrî, bu özlemine şu sözlerle ifade etmiştir: “Yetmiş Bedir gazisine yetiştim... Siz onları görseydiniz deli sanırdınız; onlar da sizin iyilerinizi görselerdi artık ahlâkın kalmadığına hükmeder, kötülerini görselerdi bunların hesap gününe bile inanmadıklarını söylerlerdi.”

Pek çok sahâbîden hadis rivayet eden Hasan-ı Basrî, tâbiînin en faziletlilerinden biri olarak kabul edilir. Hasan-ı Basrî, hem yaşayışında hem tavsiyelerinde ılımlı bir zühd anlayışı ortaya koymuştur.

Çeşitli konularda on kadar eseri vardır. Bunların başında *Tefsîru’l-Kur’an’ı* gelir. Bunlarda çoğu bize kadar ulaşmamıştır. *el-Ehâdisü’l-Müteferrika* ve *Ferâid* isimli kitapları neşredilmiştir.¹

12. İbn Sîrîn (ö.110/728)

¹ H. Ritter, “Hasan Basrî”, *İA*, V/1, 315-316; Uludağ, Süleyman, “Hasan-ı Basrî”, *DİA*, XVI, 291-293; Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, I, 280-282; Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslâm Coğrafyasında Hadîs*, s.131-32.

Muhammed b. Sîrîn Ebû Bekr el-Ensârî el-Basrî, tâbiîn büyüklerindedir. Babası Sîrîn, Enes b. Mâlik'in kölesi idi. Mükâtebe sûretiyle âzâd olmuştur. Annesi Safiyye de, Hz. Ebû Bekir'in âzâdlısıdır. Basra'da vefat etmiştir.

İbn Sîrîn, âbid ve zahid bir zattı. Ashâb-ı Kirâm'dan otuz kadar zâta yetişmiş, Hz. Âişe, İmrân b. Husayn, İbn Abbas, İbn Ömer ve daha bir çok tâbiîn büyüğünden rivayette bulunmuştur. Kendisinden de Şa'bî, Kadâde, Ebû Eyyûb, İbn Avn, Mâlik b. Dinâr, Ebû Hilâl ve diğer âlimler rivayette bulunmuşlardır. Tefsir, Hadis, Fıkıh ilimlerinde büyük bir iktidar sahibi idi. Rüyâ tabirinde pek meşhur olmuştur.

Hatîb-i Bağdâdî şöyle diyor: "İbn Sîrîn kendi zamanında vera ve takva ilme anılan fakihlerden biri idi."

İbn Sa'd da onun hakkında şöyle diyor: "İbn Sîrîn, sikadır, güvenilir bir şahıstır, yüksek ahlâklıdır, şan ve şeref sahibidir, fakihtir, imamdır, ilmi çoktur, vera ve takva sahibidir."

Ebû Avâne de onun hakkında şöyle demiştir: "Ben İbn Sîrîn'i gördüm. Onu bir kimse gördü mü, mutlaka Cenâb-ı Allah'ı zikreder."

El-İclî de şöyle demiştir: "Bin, İbn Sîrîn kadar, fıkhıta takva sahibi ve takvada fıkha bağlı bir kimse görmedim."

Hasan el-Basrî'den yüz gün sonra vefat eden İbn Sîrîn'in *Ta'birü'r-ru'yâ* ve *Muntahabü'l-kelem fi tefsiri'l-ahkâm* adlı eserleri neşredilmiştir.¹

13. Atâ b. Ebû Rebâh (27-114 / 647-732)

Tâbiîn devri Mekke fıkıh mektebinin tanınmış temsilcisi, muhaddis ve müfessirlerinden olan Atâ'nın doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Nübye asıllı bir aileden olup Yemen'in Cened şehrinde dünyaya gelmiştir. Mekke'ye çok küçük yaşta giden ve orada pek çok sahâbîden ilim öğrenen Atâ, Mekkeli Benî Fihri veya Cumah ailesinin âzâtlı kölesi idi.

Bizzat kendisi, görüştüğü veya kendilerinden hadis rivayet ettiği sahâbî sayısının 200'e vardığını söylemektedir. Başta Buhârî ve Müslim olmak üzere sahîh hadis mecmualarında birçok rivayeti yer almaktadır.

Hicaz fıkıh mektebinin teşekkülünde önemli bir yeri olan Atâ b. Ebû Rebâh, İbn Abbas gibi büyük bir sahâbî tarafından, "Ey Mekke halkı! Atâ gibi bir zat aranızdayken niçin benim etrafımda toplanıyorsunuz?" sözleriyle övülmüştür. Aynı ifade kaynaklarda İbn Ömer'e de atfedilmektedir. Atâ'nın ilim, ahlak ve faziletteki üstünlüğü Ebû Hanîfe, İbn Cüreyc, Katâde, Evzâî, Ebû Ca'fer el-Bâkır ve onun devrinde yaşamış birçok meşhur ilim adamı tarafından da dile getirilmiştir. İbn Abbas'tan sonra Mescid-i Harâm'da öğretim kürsüsüne

¹ Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, I, 279-280; Muhammed el-Hudari, *İslâm Hukuku Tarihi*, çev. Haydar Hatipoğlu, İstanbul, 1974, s. 179; Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslâm Coğrafyasında Hadis*, s.133-34.

Atâ oturmuş ve Mekke’de halkın fetva mercii olmuştur.¹

14. Nâfi’ (ö. 117/735)

Ebû Abdullah Nâfi’ b. Hürmüz el-Medenî, tâbiînin meşhurlarından olup aslen Belhli veya Horasanlıdır. Abdullah b. Ömer’in âzaldı kölesidir. İbn Ömer’den nakledilen rivayetlerin çoğu Nâfi’ yoluyla gelmiştir. Buhârî, hadiste Nâfi’in güvenilirliği konusunda şunu söylemiştir: “İsnadların en sahîhi, Mâlik’in Nâfi’den, Nâfi’in de İbn Ömer’den olan rivayetidir.”

Abdullah b. Ömer’in oğlu Sâlim hayatta olduğu müddetçe fetva vermezdi. Halife Ömer b. Abdülaziz, Nâfi’i, halka Hz. Peygamber’in sünnetini öğretmesi için Mısır’a göndermişti. 117 tarihinde Medîne’de vefat etti.²

15. Abdurrahman b. Hürmüz (ö.117/735)

Abdurrahman b. Hürmüz b. el-A’rec el-Medenî, Rebîa b. Haris b. Abdülmuttalib’in (veya oğlu Muhammed’in) âzatl kölesi olup başta Ebû Hüreyre olmak üzere Abdullah b. Abbas, Muhammed b. Mesleme, Ebû Saîd el-Hudrî ve Abdullah b. Buhayne gibi birçok sahâbîden hadis rivayet etti. Mushafı yazmakla da meşhur olan A’rec, Ebû Hüreyre, İbn Abbas ve Abdullah b. Ayyâş’dan arz usûlüyle kıraat tahsil etti. Yedi kıraat imamından Medîne’nin meşhur kıraat âlimi Nâfi’ b. Abdurrahman’a aynı yolla kıraat okuttu. Arap dili ve Ensâb konusunda sayılı alimlerden biriydi. Arapça ile ilgili kâideleri ilk defa ortaya koyanın A’rec olduğu da ileri sürülmüştür. Rivayetlerine *Kütüb-i Sütte*’de yer verilmiştir. Seksen yaşında İskenderiye’de vefat etti.³

16. Mekhûl (ö. 112/730)

Mekhûl b. Ebû Müslim (Şerhân) b. Şazil el-Hüzelî eş-Şâmî, aslen İrânlıdır. Kâbûl’de doğmuş, orada Saîd b. el-Âs’ın eline esir düşmüş, o da Hüzeyl kabilesinden bir kadına hediye etmiş, kadının kendisini âzad etmesi üzerine Şam’da ikamet etmiştir. Tâbiînin önde gelen âlimlerinden muhaddis, hâfız ve fakih bir zattır. Mısır ve Irak’ta bulunmuş, ancak en sonunda Şam’da ikamet etmeye karar vermiş ve burada vefat etmiştir. Ölüm tarihi hakkında 112-119 / 730-736 tarihleri arasında değişen farklı rivayetler vardır.

Başta Enes b. Mâlik olmak üzere Ashâb-ı Kirâm’ın bazılarından ve Saîd b. Müseyyeb gibi tâbiîn büyüklerinden rivayette bulunmuştur.

Ebû Hâtim onun hakkında “Ben Şam’da Mekhûl’dan daha âlim bir zat görmedim.” demiştir. Zührî de “Üç büyük âlim vardır, bunlardan biri Mekhûl’dür” demiştir. *Kitâbü’s-Sünen fi’l-fık* ve *Kitâbu’l-Mesâil fi’l-fık* isimli

¹ İsmail Cerrahoğlu, “Atâ b. Ebû Rebâh”, *DİA*, IV, 35-36; Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, I, 284-285; Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslâm Coğrafyasında Hadîs*, s.69-70.

² Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye ve İstılabat-ı Fıkhiyye Kamusu*, I, 438; Muhammed el-Hudârî, *İslâm Hukuku Tarihi*, çev. Haydar Hatipoğlu, İstanbul, 1974, s. 174.

³ Abdullah Aydınlı, “A’rec, Abdurrahman b. Hürmüz”, *DİA*, III, 350-51.

kitapları vardır. Ancak bu kitaplar günümüze ulaşmamıştır.¹

17. Meymûn b. Mihrân (ö.118/736)

Ebû Eyyûb Meymûn b. Mihrân er-Rakkî, 40/660 yılında doğdu. El-Cezîre'de yaşayan âlimlerin önde gelenlerindedir. Kûfe Ezd'lilerine mensup bir kadının kölesi olup sonradan âzad edilmiştir. 80/699 yılında başlayan Deyr el-Cemacim vak'asında bölgeye gelerek burada yerleşti, uzun süre Rakka'da oturdu. Hadis ve fıkhıta el-Cezîre'de otorite sahibi idi. Zâhid bir kişiliğe sahip olan bu zat, Ömer b. Abdülaziz tarafından bütün el-Cezîre havzasının cibâyetiyle (vakıf gelirlerini ve vergileri toplama işi) görevlendirilmişti.²

18. Ebü'z-Zübeyr Muhammed b. Müslim (ö.128/746)

Hakîm'in âzadlı kölesidir. İbn Abbas, İbn Ömer, Said b. Cübeyr ve başkalarından hadis rivayetinde bulundu. Ya'lâ b. Atâ şöyle demiştir: "Ebü'z-Zübeyr bize hadis naklederdi. Kendisi çok zeki ve hafızası çok kuvvetli idi." Atâ da şöyle demiştir: "Biz kendisinin yanına gider, ondan hadis dinlerdik. Yanından ayrıldığımız zaman dinlediğimiz hadislerin müzakeresini yapardık. Aramızda hadisleri en iyi belleyen, Ebü'z-Zübeyr idi."³

19. Yezîd b. Ebû Habîb (53-128/745)

Ezd kabilesinin âzadlı kölelerindedir. Aslen Sudanlıdır. Ebû Recâ künyesiyle meşhurdur. Tâbi'nin büyüklerindedir. Seçilen halifeye biât edildiği zaman, önce biât etmesi aranan iki zat, Ubeydullah b. Ebû Ca'fer ile Yezîd b. Habîb idi. Abdullah b. el-Hâris ve Ebü't-Tufeyl Âmir b. Vâsile gibi bazı ashâb-ı güzînden ve birçok tâbi'inden hadis rivayetinde bulunmuştur. Zamanında Mısır ahalisine fetva verirdi. Bu vazifeyi kendisine Ömer b. Abdülaziz vermişti.

Ebû Saîd b. Yûnus onun hakkında şöyle der: "O, Mısır halkının müftüsü idi. Çok hâlim ve zeki bir zattı. İlmî meseleleri, helal ve haramı ve çeşitli ilim dallarını Mısır'da ilk yayan kişidir. Ondandır önce sözde ilimle iştigal edenler, savaşımlardan, ashâb arasında vuku bulan olaylardan ve ibadete teşvik konularından bahsederlerdi. İlmî çalışmaları bu konulara ilişkin gayretlerden ibaret idi."

Leys b. Sa'd da onun hakkında "Yezîd âlimimiz ve büyümüz idi" demiştir. Son derece izzetli ve vakûr bir zattı. Halîfe Abdülaziz'in oğlu Zebân, bir gün ilmî bir takım meseleleri sormak için Yezîd'i yanına çağırtdı. Yezîd, çağırılmaya gelen adamlarla şu haberi gönderdi: Ben sana gelmem, sen bana gel. Çünkü senin bana gelmen, senin için bir zînet ve şereftir. Benim sana gelmem

¹ Bilmen, Hukuk-i İslâmiyye, I, 429; Muhammed el-Hudârî, *İslâm Hukuku Tarihi*, çev. Haydar Hatipoğlu, İstanbul, 1974, s. 180; Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslâm Coğrafyasında Hadîs*, s.93-94.

² Fikret Işıltan, *Urfa Bölgesi Tarihi*, İstanbul, 1960, s. 83; Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslâm Coğrafyasında Hadîs*, s. 306.

³ Muhammed el-Hudârî, *İslâm Hukuku Tarihi*, çev. Haydar Hatipoğlu, İstanbul, 1974, s. 176; Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslâm Coğrafyasında Hadîs*, s. 79.

ise benim için zillet ve lekedir.”¹

20. Yahyâ b. Ebû Kesîr (ö.129/746)

Tayy kabilesinin âzadlı kölelerindedir. Yemenlilerin âlimi idi.

Enes b. Mâlik ve birçok tâbiünden hadis rivayet etti. Şu’be onun hakkında “O, hadis sahasında Zührî’den üstündür” derken, Ahmed b. Hanbel de “Zührî, Yahyâ’ya muhalefet ettiği zaman, makbul söz Yahyâ’nındır” demiştir.²

21. Humeyd b. Kays el-A’rec (ö.130/747-48)

Babası Kays, Zübeyr b. Avvâm’ın âzadlı kölesi olduğu için, onun mensub olduğu kabileden dolayı Esedî nisbesiyle anılır. Kıraat ilmini Mücâhid b. Cebr’dan öğrenerek bu kıraati ona üç defa arzetmiş ve hayatı boyunca sadece Mücâhid’in kıraatini okutup rivayet etmiştir. Bu sahada yetiştirdiği en meşhur talebeleri Süfyan b. Uyeyne ile yedi kıraat imamlarından Ebû Amr b. Alâ’dır. Süfyan’ın söylediğine göre, Mekkeliler arasında İbn Kesîr ile Humeyd’den daha iyi Kur’an bilen yoktu. Rivayetleri Kütüb-i Sitte’de mevcut olup meşhur hadis tenkitçileri tarafından güvenilir bir muhaddis olarak tanıtılmaktadır.³

22. Zeyd b. Eslem (ö.136/743)

Ebû Abdullah (veya Ebû Üsâme) el-Ömrî el-Medenî tâbiinin büyüklerindedir. Hz. Ömer’in oğlu Abdullah’ın âzadlı kölesidir. Medîne’de vefat etmiştir.

Âlim ve fakih bir zattı. Medîne’de yetişen müfessirlerin en meşhurdur. Mescid-i Nebevî’de ders okutur, birçok zatlar kendisinden istifadeye koşarlardı. Hatta Hüseyin b. Ali de bu meclisin müdâvimlerindendi. Bir gün kendisine “Kendi kavminin meclislerini basıp geçiyorsun da Ömer b. el-Hattâb’ın kölesine gidiyorsun” denilmiş. O da “İnsan kendisine dinî hususta fayda verecek kimsenin yanına gider, oturur” diye cevap vermiştir.

Zeyd b. Eslem, Abdullah b. Ömer, Enes b. Mâlik, Seleme b. el-Ekva’ gibi zevattan rivayet etmiş; kendisinden de Şeybetü’n-Naddâh kıraat ilmini almış, İmam Mâlik, Hişam b. Sa’d, Zührî, Servî ve kendi oğulları Hassân, Abdullah, Abdurrahman ve diğer âlimler rivayette bulunmuşlardır. *Kütüb-i Sitte* imamları kendisinin rivayetlerini kitaplarına almıştır.

Ubeydullah b. Ömer, Zeyd hakkında şunları söylemiştir: “Onda bir kusur olduğunu bilmiyorum. Ancak O Kur’an’ı re’yi ile tefsir ediyor ve bunu çok yapıyor.”⁴

23. Amr b. Ubeyd (80-144/699-761)

¹ Muhammed el-Hudârî, *İslâm Hukuku Taribi*, s. 181-182; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye*, I, 466-467.

² Muhammed el-Hudârî, *İslâm Hukuku Taribi*, s. 182.

³ İsmail Karaçam, “A’rec, Humeyd b. Kays”, *DİA*, III, 351.

⁴ Bilmen, *Büyük Tefsir Taribi*, I, 290-292.

Ebû Osman Amr b. Ubeyd el-Basrî zamanının meşhur âlimlerindendi. Dedesi Fâris esirlerindendi.

Amr, âlim ve müfessir bir zattı. Asrında Mu'tezile'nin şeyhi idi. Meşhur zâhidlerden biridir. Halife Mansûr ile münasebetleri iyi idi. Mansûr'un âlimler hakkında şöyle bir sözü vardır: “Amr b. Ubeyd'in dışında hepimiz bir av peşindesiniz.”

et-Tefsîr ve *er-Red ale'l-kaderiyye* isimli iki eseri vardır.¹

24. İbn Cüreyc (80-150/699-767)

Ebû'l-Velid Abdülmelik b. Abdilaziz b Cüreyc el-Kureşî, Rum asıllı olup Ebû Hâlid künyesi ve Rûmî, Mekkî, Ümevî nisbeleriyle de anılmıştır. Ümeyye b. Hâlid'in âzadlı kölesi olduğu söylenir. Dedesi Cüreyc'in de Abdüaziz b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd'in hanımı Ümmü Habîb'in kölesi olduğu ileri sürülmüştür.

Tefsîr, hadis ve fıkıh sahasında önde gelen Tabiîn âlimlerindedir. Mekke'de doğdu, Bağdat'ta vefat etti.

İbn Cüreyc'in İslâm tarihinde ilk kitap yazan müellif olduğunu söyleyenler olmuştur. Ancak doğru olan Mekke'de bu işi ilk yapan kişi olmasıdır. Zira onun, Mekke'de hadisleri bablara göre tasnif eden ilk âlim olduğu genellikle kabul edilen bir husustur.

Tefsîru İbn Cüreyc, Kitâbü's-Sünen, Menâsiki'l-Hac, Cüz'ü İbn Cüreyc onun bilinen eserleridir.

İbn Cüreyc'in 1000 merfû hadisi bulunduğu rivayetler arasındadır. Zehebî onun için “melikü'l-kurrâ” ifadesini kullanmak suretiyle onun kıraat ilmindeki yerine işaret etmiş, “Mekkelilerin fakîhi” derken de ilmindeki saygın kişiliğini belirtmiştir. İbn Hibbân onu Hicaz bölgesinin fakihlerinden saymıştır.²

25. İbn İshâk (85-151/704-768)

Muhammed b. İshâk b. Yesâr el-Mahramî el-Kuraşî el-Medenî, Medîne'de dünyaya geldi. Çok yer dolaştı. Medîne'den erken ayrılmış olması ve bir şehirde uzun müddet kalmaması sebebiyle rivayet ettiği hadisler değişik şehirlerde yayılmıştır. Muhaddis, hâfız Siyer ve Meğâzî, ensâb, eyyâmü'l-arab ve ahbâr âlimidir, edîbtir. Bilhassa Siyer ve Meğâzi dalında büyük şöhret sahibidir. İlk musannıflardandır. *Siyer*'in dışında müstakil olarak *Kitâbü's-Sünen* isimli bir eseri vardır.

Her sahada geniş bir ilme sahipti. Zührî onun hakkında “Medîne'de bu genç var olduğu müddetçe, burada ilim devam eder” demiştir. İbn Hibbân da

¹ Bilmen, *Büyük Tefsîr Tarihi*, I, 295.

² İsmail Cerrahoğlu, “İbn Cüreyc”, *DİA*, XIX, s. 404-406; Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslâm Coğrafyasında Hadis*, s. 71-72.

Medîne’de ilimde hiç kimsenin ona denk olmadığını söylemiştir.

Bağdat’ta vefat etti.¹

“Âlimler peygamberlerin vârisleridir” hadîsinin bir sırrı, işte bu şekilde tezâhür etmiştir.

Sonuç olarak, İslâm doğduğu sırada köleliği kucağında vahşi bir müessesese olarak buldu. Aristo’nun insanların hür ve köle olarak doğduğu şeklindeki mütalaası sadece şahsî bir görüşü değil aynı zamanda o günün toplumsal şartlarını yansıtıyordu ve İslâm geldiğinde bu şartlar aynıyla devam ediyordu. Bu şartlar altında İslâm’ın köleliği kökten kaldırması mümkün değildi. Ancak insanlara dünya ve âhîret saadeti için mesajlar sunan İslâm’ın bu konuda eli-kolu bağlı kalması da düşünülemezdi. İslâm köleliği kaldırmasa da onu ehliştirdi, insânîleştirdi ve medenîleştirdi. Kölelerin de insan olduğu ve onların da hayatının hürler kadar değerli olduğu düşüncesini toplumda yerleştirdi. Ayrıca köleliğe yol açan sebepleri büyük oranda ortadan kaldırdı ve köleliği devam eden kişilerin hürriyete kavuşturulması için birtakım müesseseler geliştirdi.

Burada şunu kesin olarak söyleyebiliriz: Eğer köleler dışarıdan satın alım yoluyla İslâm ülkelerine getirilmemiş olsaydı, alınan tedbirler sayesinde birkaç asır içinde İslâm ülkelerinde kölelik bilfiil sona ererdi.

Hz. Peygamber de kölelere tam bir insan muamelesi yapıyordu. Her zaman köleleri onun yanında ve en yakınında görmek mümkündür. Dostluklarına, fikirlerine ve kabiliyetlerine değer verdiği insanlar arasında pek çok köle bulunuyordu. Ashâb da Hz. Peygamber’in izinden giderek kölelere gereken değeri verdiler. Bunun bir neticesi olarak bir nesil sonra dinde ve ilimde toplumun mürşidi ve önderi olan kişilerin âzad edilmiş köleler olduğu gerçeğiyle karşılaşırız. Neredeyse artık *mevlâ* (âzad edilmiş köle) tabiri *âlim* kelimesinin yerine kullanılır olmuştur.

Hz. Peygamber’in vefatından sonra Hilâfette (maddî temsil) O’nun temsilciliğini hürlerin de en şerefli sayılan Kureyşliler yapmış olmakta birlikte, ilmî (mânevi temsil) temsilciliğini toplumun sosyal tabaka itibarıyla en alt seviyesini teşkil eden âzad edilmiş köleler yapmışlardır.

¹ Mustafa Fayda, “İbn İshâk”, *DİA*, XX, 93-96; Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslâm Coğrafyasında Hadis*, s. 45-50.

Hz. PEYGAMBER'İN SÜNNETİNDE DUYGU EĞİTİMİ

Dr. Veysel KASAR*

Giriş

Bireyin iç ve dış dünyadan etkilenmesi sonucu ortaya çıkan duyguların, insan davranışlarını yönlendirdiği bilinen bir gerçektir. “Hoşlanma ve acı duyma biçimindeki tepkiler” olarak tarif edilen duygu, kişinin, ya temel ihtiyaçlarına ya da güdülerine bağlı olarak hissedilir. Bu ihtiyaçlar hem maddi hem de ruhsaldır. Fizyolojik rahatlık, başarılı ve üstün olmak, başkaları tarafından beğenilmek, ruhsal güvenlik içinde bulunmak bunlardan bir kısmıdır.¹

Duygular tutum ve davranışlara önderlik ederler. Kişinin bütün etkinlikleri duyguları ile birlikte bulunur. Çevresi ile etkileşimi sırasında kişi olumlu ya da olumsuz duygu içindedir. Duygular insan davranışlarının, hayattaki uyum ve uyumsuzluklarının en önemli etmenleri arasındadır. Yöneltilikleri davranışlara göre olumlu ve olumsuz duygular olmak üzere sınıflandırılmışlardır. Öfke, kıskançlık ve nefret saldırgan davranışlara iten duygular; korku, üzüntü, sıkıntı, bıkkınlık savunucu davranışlara iten duygular; sevgi, şefkat, mutluluk ve zevk alma ise olumlu davranışlara yönelten duygular arasında yer alırlar.²

“Özgüven, olumlu kişilik sahibi olmak, bir amaç gütmek, iyimser bir ruh hali göstermek, kararlı olmak, gerçekçi düşünmek gibi, bir insanın başkalarıyla sağlıklı ilişki kurabilmesi için gerekli temel duygular ailede kazanılmaktadır. Günümüzde bu temel duygular “duygusal zekâ” olarak da ifade edilmektedir.³

Duyguları ihmal edemeyiz. Çünkü, “duygularını tam olarak yaşayamayan ve ifade edemeyen bir insanın bedensel yaşamı ve özbilinci daralır. Yaşamı baskılı şekilde yaşamak bir insanı geminin mahzenine hapsedmek gibidir. Özbilinç gelişiminde bireyin kendi varlığını, suçluluk, yetersizlik gibi olumsuz duygulara kapılmadan olduğu gibi kabul etmesi ve benimsemesi⁴ gerekir. Duygu eğitiminin amacı her insanda var

* Harran Ün. İlahiyat Fak. Öğrt. Gör.

¹ Binbaşıoğlu, Cavit, *Eğitim Psikolojisi*, Ankara, 1995, s. 144

² Başaran, İ.Ethem, *Eğitim Psikolojisi* (Modern Eğitimin Psikolojik Temelleri) Ankara, 1978 s. 108; Selçuk, Muallâ, *Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler*, Ankara, 1990 s.54

³ Koytak, Necla, *Duygu Okulu Olarak Aile*, Diyanet drg. Eylül, 2004 s.19,

⁴ Peker, Günseli, *Bionerjik Psikoterapi*, İst. 1995 s.18

olan duygu ve heyecanları baskı altında tutmayı öğretmek değil, yapılacak iş, duyguların yapıcı şekilde kullanılması ve problemlerin çözümüne yardım etmesidir.

Bu çalışmada, Hz. Peygamberin (a.s.m) olumlu duyguların ifadesine fırsat tanınması, mutluluk arzusunun yaşanmasına izin vermesi ve zararlı duyguların ıslah edilmesiyle ilgili yaklaşımlarına örnekler verilecektir. Şüphesiz, Efendimizin nübüvvet rahlesi dibine diz çöken yıldız insanlarda eğitilen duygular bunlardan ibaret değildir. Maksudumuz onun sevgi dolu kişiliği ve Allah'ın elçiliği ile insanlık aleminde gerçekleşen muhteşem değişime küçük bir pencere açma gayretinden ibarettir. Konunun tamamıyla ortaya çıkarılması için psikoloji, sosyoloji, eğitim ve irşad gibi değişik disiplinlere göre de incelenmesi gerektiği düşüncesindeyiz.

A-Olumlu Duyguların Kullanımı

a-Peygamberimizin Duygu Paylaşımı: Empati

Sevgili Peygamberimizin Medine'yi şereflendirdikten sonra buyurduğu ilk hadislerden biri, “Ey insanlar selamı yayınız! Rast geldiğinize açıkca selâm veriniz, muhtaçlara yemek yediriniz, akrabalarınıza yardım ediniz ve onları ziyaret ediniz.”¹ hadisidir.

Hz. Peygamberin bu hadisle emir buyurduğu konular toplumun kaynaşmasında temel olan hususlardır. Enes b. Malik anlatıyor :

“Ben, çoluk çocuğuna, aile fertlerine, eli altındakilere Peygamber (s.a.m) kadar merhametli olan hiçbir kimse görmedim. O, oğlu İbrahim'in süt annesinin bulunduğu Mekke'nin yüksek taraflarındaki köye gider, süt annesinin eşi demirci olduğu için, gittikleri ev bazen duman içinde olurdu. Peygamberimiz bu durumda bile, İbrahim'i kucağına alır, öper sonra da geri dönerdi.”²

Hz. Peygamber özellikle yoksulları gözetmeye önem verirdi. Anne- babaların hal hatırını sormayı kutsal bir görev sayardı. Kendisi de küçük yaşlarda kaybettiği anne babasını sürekli hasretle anardı. Sütannesini Halime'ye özel bir ilgi gösterir, saygıda asla kusur etmezdi. Kendisine süt emziren Süveybe'yi de ölünceye kadar arayıp, sormuş selam ve para göndererek gönlünü almıştı.³

O, hizmetçi olarak çalışmak zorunda kalan kız çocuklarına ziyadesiyle şefkat gösterirdi.

Bir defasında cebindeki on dirhem ile kendine bir gömlek aldı. Dışarda bunu gören bir kız çocuğu böyle bir gömleğe ihtiyacı olduğunu söyleyince hemen ona verdi. Kendine tekrar bir gömlek aldı.

¹ İbn Sa'd, *Tabakat'dan Algül*, Hüseyin, *İslam Tarihi*, 1 / 318; Canan, İbrahim, *Küttüb-i Sütte Muhtasarı ve Tercümesi*, 1993, Ankara, 17 / 447

² Müslim, Fedail, 62

³ Hüseyin Algül, *Alemlere Rahmet, Hz. Muhammed (a.s.m)* s.194-195

Çıkınca ağlayan, bir kız çocuğu daha gördü. Yanına varıp niçin ağladığını sordu. Kız çocuğu,

“Ev sahibi un almak için bana iki dirhem vermişti. Onu kaybettim bu yüzden ağlıyorum” dedi. Hz. Peygamber cebindeki iki dirhemi de ona çıkarıp verdi.

Kız yine ağlıyordu. Sordu, çocuk, “Eve geç kaldım, beni dövmelelerinden korkuyorum” dedi. O, kızın elinden tutup evine götürdü.

Selam verip kapıyı çaldı. Açmadılar. İkinci selamdan sonra kapı açılınca Hz. Peygamber neden açmadıklarını sordu. Ev sahipleri, “Senin geldiğini görünce selamının artmasını istedik, senin sesini daha çok işitmeyi arzu ettik. Canımız sana feda olsun, ya Rasülellah” dediler. Ev sahibi Peygamberin gelişinden çok duygulanmıştı. Onun gelişi hürmetine hizmetçisi cariye kızı azad etti ve hürriyetine kavuşturdu.¹

Efendimiz (a.s.m) bir şeyden hoşlanmazsa yüzünden belli olurdu. Kişilerde gördüğü kötü davranışları giderirken onların şahsiyetini incitmeye özen gösterirdi. Dolayısıyla sırf hatalı kişiyi kast etmeksizin böyle bir davranışın iyi olmadığını genel ifadelerle duyururdu.²

Hz.Aişe'nin ifadesine göre, “Peygamberimiz eve gelince insanlardan biri gibi davranır hatta hanımlarına gerekli yerlerde yardım ederdi. Çarşıya pazara gider, alış veriş yapar ve yükünü bizzat kendi taşırdı. “Ashab-ı Kiram, müsaade buyurursanız biz taşıyalım” derlerse, “Herkes kendi yükünü kendi taşısin” buyururdu.³

Onun sabır ve teenni ile ve şahsiyetleri rencide etmemeye özen gösterdiğini, kendisine yıllarca hizmet eden Hz.Enes'in (r.a.)şu ifadelerinden de anlamaktayız:

“Allah'a yemin ederim ki, bana kat'iyen bir defa olsun, ‘uff’ bile demedi. Her hangi bir şey için bana, ‘Bunu niçin böyle yaptın. Şöyle yapsaydın ya’ dememiştir.”⁴

Bu hadiseler günümüz insanı tarafından unutilan, “kendini başkasının yerine koyma”, yani empatinin en mükemmel örnekleridir.

b-Hz. Peygamberin Sevgiyi İfade Etme Şekli

İnsan, evreni kuşatacak bir sevgi gücü ile yaratılmıştır. O, sevmeye ve sevmeye muhtaçtır. Sağlıklı bir insan sevgi doludur; işini, aile fertlerini, tabiatı, yaptığı işi sever. Normal bir insan çöşkulu olduğu kadar öfke de duyar; kızar, üzülür. Bu, “gerçek hayatın” bir parçasıdır. O, duygularını olduğu gibi yansıtır. Duyguları ile sözleri ve fiilleri arasında bir tutarlılık vardır, olmalıdır.⁵

¹ Algül, s.19

² Algül, age. 162

³ Tirmizi, *Şemail*, s.57

⁴ Müslim, Fedail, 51; *Tecrid-i Sarih*, XII, 136

⁵ Peker, age. s. 19

Acaba bir insan olarak Hz. Muhammed (a.s) sevgisini nasıl yansıtmıştır? Sevginin ifade edilme şekillerinden bir kısmına örnekler verelim.

Bir çocuk gördüğü zaman Peygamberimizin (a.s.m) mübarek yüzünü neşe ve sevinç kaplardı. Onu tutar, kollarının arasına alır, kucaklar, okşar, sever ve öperdi. Binekli bulunduğu zaman çocukları atın terkisine alır, gidecekleri yere kadar götürürdü. Çocuklarla arkadaşça konuşur, anlayış seviyelerine göre sohbet eder, öğütler verirdi.

Peygamberimiz, kızı Fatıma'yı da çok severdi. Bir sefere çıkacağı zaman en son ona uğrar, dönüşünde ise en önce onun yanına giderdi.

Hız. Fatıma babasını ziyarete gittiğinde ise, Peygamberimiz sevgili kızını karşılamak için ayağa kalkar, alından öper ve yanına oturması için buyur ederdi.

Peygamberimiz hiç şüphesiz torunları Hasan ve Hüseyin'i de çok severdi. Onları kucağına alır, omuzuna çıkarır, okşar, sırtında taşır, oyun oynar, isteklerini yerine getirirdi.

Bir gün Rasülüllah minberde hutbe okurken Hasan ve Hüseyin'in düşe kalka mescide girdiklerini gördü. Hutbesini yarıda keserek, onları aldı, bağrına bastı.

"Cenab-ı Hak, 'Mallarınız ve çocuklarınız sizin için birer imtihan vesilesidir' buyururken ne kadar doğru söylemiştir. Onları görünce dayanamadım" dedi ve sonra hutbeye devam etti.¹

Dinimiz, sevgiyi ailenin devamı için vazgeçilmez görmektedir. Bu amaçladır ki, çocuklarını helalinden kazanıp büyütme ve yetiştirme, Allah yolunda cihat etmekle eşdeğerdedir.² Bir babanın aile fertlerinin namus ve hayatını korumak için ölmesi manevi şehitlik³ olarak görülmüştür.

Efendimiz kız çocuklarını vahşice öldüren anne babaların bulunduğu bir dönemde, “iki veya üç kızını güzelce terbiye eden anne babaya cennete girme müjdesi” vermiştir.⁴ O, huşu ile kılınması konusunda bizzat ayetle emredilen namazda bile, çocukları ihmal etmemiş, onlara karşı hoşgörülü davranmayı elden bırakmamıştır.⁵

Günümüz psikoloji biliminin, sevgi'nin tezahürü olarak kabul ettiği kucaklama, öpme, şakalaşma, göğsünde uyutma, omuzuna bindirme gibi fiziki temasların Hz. Peygamber tarafından uygulandığını görmekteyiz. Bazı bölgelerimizde, dede ve nine yanında küçük çocukları kucaklama ve sevmenin ayıp sayıldığını biliyoruz. Kimi insanlar da sevgisini hissettirmenin, çocukları şımartacağı kuruntusu içindedir. Halbuki Peygamberimizin sevgiyi yaşama ve hissettirme şekli oldukça fitri ve tabiidir.

¹ Buhari, *Sahih*, Edep, 19; Müslim, *Tevbe*, 17

² Taberani, *e-Mu'cemü'ssagîr*, II, 60

³ Müslim, *Sahih*, İman, 226; Tirmizi, *Sünen*, Diyat, 22; Nesai, *Sünen*, Tahrîm, 22-24)

⁴ İbn Mace *Sünen*, Edep, 3; Tirmizi, *Birr* 13; Ebu Davud, Edep, 130

⁵ Ay, M.Emin, Hz. Peygamber ve Çocuklar, Diyanet, Peygamberimiz Özel Sayısı, 2000 Ankara, s. 171-174

c-Tevazu ve Nezaket Eğitimi

Nezaket ve letafette en güzel örnek şüphesiz alemlere rahmet olan Hz. Muhammed (a.s.m)’dir. Peygamberimiz, güler yüzlü, nazik ve kibar tabiatlı, ince ve hassas kalbliydi. Katı yürekli ve dar düşünceli değildi. Hiç kimseye karşı kaba davranmazdı, kaba davranan insanları da sevmezdi. Hiç kimseyi kırmaz ve utandırmaz, kimseye hakaret etmezdi. Başkalarının gizli hallerini araştırmazdı. Kendisine karşı yapılan haksızlıkları ise unuttur ve sahiplerini affederdi.¹

Bir defasında bir bedevi Hz.Peygamber namaz kılariken onun eteğinden çekip, “Bazı ihtiyaçlarım var, onları yerine getir. Sen namazı bitirene kadar unutturum” dedi. Bu bedevinin bir peygambere karşı oldukça kaba sayılacak davranışına, bakın, Hz.Peygamber nasıl bir karşılık verdi:

Hz. Peygamber namazı bıraktı, bedevinin isteklerini yerine getirdi, namazı sonra tamamladı².

“O vakit Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şayet sen, kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi.”³ ayeti, onun hareketlerinde açıkça görünürdü.

Hz. Peygamber yoksul ve düşkünlere işlerini görünceye kadar onlarla yürümekten ve istedikleri yere gitmekten çekinmez; kaba yünden yapılmış elbiseler giyer ve kölelerin arpa ekmeğinden hazırladıkları davetlerine katılırdı. Hastaları ziyaret eder cenazelerde bulunurdu.

Kendisine bu tevazuu yakıştıramayan ve ortalıkta uygunsuz sözler sarfeden bir kadın, “Şuna bakın, kullar ve köleler gibi oturmuş et haşlaması yiyor” diye Hz. Peygambere lâf attı. Hz. Peygamber, “Benden daha kul olan var mı” diye cevap verdi. Kadın, daha da ileri giderek, “Yiyor da bana vermiyor“ dedi. Bu sefer efendimiz, ağzındaki lokmayı çıkarıp kadına verdi. Kadın ondan sonra öyle haya sahibi bir kimse haline geldi ki daha ve kimseye ağır bir söz söylemez oldu.⁴

Hz.Peygamber yaratılmışların en üstünü, makam ve mertebeye en yücresi olduğu ve Kur'ân-ı Kerimde Rabbi tarafından çeşitli defalar övüldüğü halde, hiçbir şekilde insanlar arasında Peygamberlik imtiyazını kullanmamış ve kendisini onlardan üstün göstermeye çalışmamıştır.

Bu üstün ahlâkî vasfını kendi aile fertleri arasında gösterdiği gibi, Sahabîleri içinde ve henüz İslâmiyeti kabul etmemiş kimseler arasında da göstermiştir. Böylece pek çok insanın hidayetine vesile olmuştur.

¹ Tirmizî'nin Şemâil'i ve Aliyyü'l-Karî'nin Şerh-i Şemâil'inden Kadı İyaz, *Şifa-i Şerif*, trc.: heyet, İstanbul, 1977, s. 117

² Kadı İyaz, a.g.e. s. 121; Sanay, Eyüp, *Gurbetçinin El Kitabı*, Ankara, 1998, s.228

³ Al-i İmran,159

⁴ İbn Sa'd *Tabakat*, 1 / 95; el-Bidaye, c.VI, s. 45; Heysemi, *el-Bidaye*, IX, s.20; VI, 45'den Yesevizade, *Sergi Peygamberi*, Ankara, 1996 s.149-150

Cenab-ı Hak kendisini kral bir peygamber olmakla, kul bir peygamber olmak arasında serbest bıraktığında o, "kul bir peygamber" olmayı tercih etmiştir. Bunun üzerine İsrail Aleyhisselâm Peygamberimize, "Şüphesiz, Allah, tevazu gösterdiğin için o hasleti de sana vermiştir. Kıyamet gününde insanların efendisisin. Yeryüzü yarılıp kabrinden çıkacak ve ilk şefaata edeceğin olan da sensin" demiştir.

Peygamberimiz kibir işareti olan uzanarak yemek yemedi. Ve "Bir köle nasıl yemek yerse ben de öyle yemek yerim. Köle nasıl oturuyorsa ben de o biçimde otururum" diyordu.

Peygamberimiz çok defa elini öpmek isteyenleri ve kendisine aşırı derecede hürmette bulunanları da hoş karşılamazdı. Abdullah bin Cübeyr'in anlattığına göre, bir gün Peygamberimiz Ashabıyla birlikte yürüyerek bir yere gidiyorlardı. Hava çok sıcak olduğundan, Ashabdan birisi, elbisesini Peygamberimizin başının üzerine kaldırarak gölgelemek istedi. Peygamberimiz, "Bundan vazgeç. Ben ancak bir insanım" buyurdu ve elbiseyi alıp indirdi.

Kendisini görenlerin bir kral zannıyla çekinip titremelerini uygun bulmaz, onları teskin ederek rahatlatırdı.

O zamanki Arapların, insandan saymayıp hor gördükleri bir grup da kölelerdi. Onlarla oturmaz, birlikte yürümez, beraber yemek yemezlerdi. Bu kötü alışkanlığı da Peygamberimiz bizzat uygulamaları ile yıkmıştır.

d-Peygamberimizin Merhamet ve Şefkat Eğitimindeki Örnekliliği

Cenab-ı Hakkın Sevgili Resulüne, kendi ismi olan "Rahim" ve "Rauf" sıfatlarını vermesi, Peygamberimizin ne kadar merhametli ve şefkatli bir kalbe sahip olduğunu gösterir.

"And olsun, size içinizden bir Peygamber geldi ki, sıkıntıya uğramanız ona çok ağır ve güç gelir. Size çok düşkündür. Bütün mü'minlere merhametli ve esirgeyicidir."¹ ayeti bu gerçeği ifade eder.

İslâmın ilk devirlerinde Müslümanların çoğunu fakir, kimsesiz ve köleler teşkil ediyordu. Kureyşliler onları hor görüp aşağılarken, Peygamberimiz onları yanına almış, hak dini onların yardımıyla duyurmaya çalışmıştı. Peygamberimizin kalbine ve engin rahmetine en yakın olanlar, fakir ve kimsesiz insanlardı. Fakirlere, fakirliğin ezikliğin unutturacak şekilde yakınlık gösterirdi. O kendisi de hep sade yaşamayı tercih etmiştir. Dualarında da Allah'tan böyle bir hayât isterdi.²

"Allah'ım, beni fakir yaşat. Hayâtta fakir olarak ayrılalım. Beni mahşerde fakirler arasında hasret" diye dua ederdi.³

¹ Tevbe, 128

² Kadı İyaz, age., s. 120

³ Canan, *İbrahim, Külliyy-i Sütte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, 17 / 568 hno.: 7252

Hz. Âişe bunun sebebini sorunca şöyle açıkladı:

"Onlar, Cennete herkesten önce girecekler. Ey Âişe, yarım ölçek hurma da olsa fakiri boş çevirme. Fakirleri sev, onlara yakın ol ki, kıyamet gününde Allah da sana yakın olsun."

Müşriklerin "Allah'ın lütfuna mazhar olanlar bunlar mı?" diye hakir gördüğü kimseleri Peygamberimiz destekler, ilgi gösterirdi.

e- Sorumluluk Duygusunu Kazandırması

İnsan için gerçek sorumluluk hissini kazandıran vahy kurumu olmuştur. Çünkü insanın vazifeleri pek çoktur. Bu anlamda, dünyamızı şenlendiren bitki ve hayvanları korumak da görevimizdir. Hz. Peygamber "Yerdekilere merhamet edin ki göktekiler de size rahmet etsin" hadisi ile bize geniş bir vazifeler çerçevesi çizmiştir.

Sorumluluğun güzel bir örneği de, "Allah'a ve Ahiret gününe inanan komşusuna eziyet etmesin"¹ hadisidir.

Hz.Peygamber"Allah'a yemin olsun ki, iman etmemiştir" buyurdu. Sahabiler, "Kim iman etmemiştir" Ya Rasulellah diye sordular. O, "Komşusunun şerrinden emin olmadığı kimse"² açıklamasını yaptılar. Ve bu hadisi açıklayan bir başka hadis de şu anlamdadır:

Müslüman diğer Müslümanların elinden ve dilinden zarar görmediği kimsedir."³ "Komşusu aç iken (ona aldırmaksızın) karnını doyuran kimse mü'min değildir"⁴

Peygamber (a.s.m)'a "Falanca kadın geceyi ibadetle geçirir, gündüzleri oruç tutar, çalışır ve sadaka verir, bir de dili ile komşularına eziyet verir" dendi. Hz.Peygamber,

"O kadında hayır yoktur. O cehennemliktir" buyurdu.

Ashap, "Falanca kadın ise, farz namazlarını kılar, yağı alınmış peynirleri sadaka verir, hiç kimseye de eziyet vermez" dediler. Peygamber efendimiz,

"Bu kadın cennet ehliendir" müjdesini verdi.

Bir başka hadiste, "Hz. Cebrail bana komşu hakkında o kadar aralıksız tavsiyede bulundu ki, komşuyu komşuya varis kılacağımı zannettim." demiştir.⁵

Pegamberimiz, "Nefsin için sevdiğini insanlar için de sev ki (kâmil) mü'min

¹ Buhari, es-*Sabih*, K.Edep, 31, VI, 78

² Buhari, age. K.Edep, 29, VII / 78

³ Buhari, age., K.İman, 4, I / 8

⁴ Ahlak Hadisleri, *Edebü'l-Müjred*, (Buhari) 1979, İstanbul, 1/122

⁵ Buhari, age., Edeb 28; Müslim, age., Birr 140, (2624); Ebu Davud, age., Edeb 132, (5151); Tirmizi, age., Birr, 28, (1943).

olasın.” buyurmaktadır.¹

Bir hadisten öğrendiğimize göre, “Susuzluktan kıvranan bir adam, kuyuya rastladı. İçine inip susuzluğunu giderdi. Yanıbaşında bir köpek vardı. O da susamış, susuzluktan nemli toprağı yalıyordu. Adam, tekrar kuyuya indi. Ayakkabısını su ile doldurup dişleriyle tutarak dışarı çıktı ve köpeğı suladı. Allah onun bu davranışından memnun kaldı ve günahlarını affetti.”

Resülullah’ın yanındakilerden bazıları:

“Ey Allah’ın Resülü! Yani bize, hayvanlar (a yaptığımız iyilikler) için de ücret mi var?” dediler. Efendimiz,

“Evet! Her “yaş ciğer” (sahibi) için bir ücret vardır” buyurdu.²

Hz. Peygamber bir diğer hadisinde, “kedisini eve kapatan, onun ev dışındaki haşerelerle bile beslenmesine izin vermeyen bir kadının,” bu merhametsiz ve bencil tutumu yüzünden cehennemlik olduğunu ifade etmiştir.³

B-Olumsuz Duyguları Mu’tedil Hale Getirmesi

a-Hz.Peygamberin “Kıskançlık” Duygusunu Eğitimi

Kıskançlık yuvaları dağıtan, aile içi cinayetlerin işlenmesine sebep olan köklü bir problemdir. Peki, tarihi, sosyal, kültürel ve dini sebeplerle birden fazla hanımla evlenme durumunda olan Hz. Peygamber, kadınların fitratlarında var olan kıskançlık duygusunu nasıl terbiye etti?

İki insan arasında ne zaman bir rekabet olsa birinin diğerini yenmeye çalışması insan tabiatında var olan bir durumdur. Onun hanımları da birer insandı; ve bir takım zaafı vardı. Efendimiz ortaya çıkan öfkeleri güzel tebessümü ile yatıştırır, anlaşmazlıkları dostluğa bağlardı. Rasulüallah’ın (a.s.m) eşleri arasındaki rekabet aslında başka insanların eşlerine göre daha keskindi. Çünkü onlar sıradan bir kişinin eşleri değillerdi. Hepsi de Allah’ın Rasülü olan bir kocanın sevgi ve teveccühünü kazanmak için yarışıyorlardı.

Hz. Peygamber dileseydi bu rekabeti kolaylıkla durdurur ve hanımlarından hiç birisi de asla böyle bir isteğe karşı koyamazdı. Fakat böyle bir emir vaki olmamış bu fitri durum Peygamberimizin itina ve dikkati ile dengelenmiştir.⁴

Efendimizin kıymetli eşleri arasında yaşanan duygusal gerginlikleri nasıl dengede tuttuğuna, Safiye’nin Medine’ye ilk gelişinde Hz.Aişe ile Peygamberimiz arasında geçen konuşmayı bir örnek olarak sunabiliriz.

¹ www.dinbilimleri.com Kütüb-ü Sitte-1 hno: 7257

² Buhâri, Şırb, 9, Vudu’, 33, Mezâlim, 23

³ Buhâri, Bed’ü’l-Halk 17; Şırb 9, Enbiya 50; Müslim, Birr 151, (2242).

⁴ Kur’an, 33 / 36; Afzalu’r-Rahman, Encyclopaedia Of Seerah, (Siret Ansikpoledisi) trc.: Heyet, İstanbul, 1996, 2 / 142

Safiye genç ve zarif bir kadındı. Peygamber (a.s)’ın hanımlarından bir çocukları onu görmeye gittiler.

Aişe validemiz de çarşafını giyip onu görmeye gitti. Peygamberimiz dönerken yolda Aişe validemize sordu, “Aişe onu nasıl buldu?”

Aişe çok öfkeliydi, “Ben yahudi kadınlarından birini gördüm” dedi

Peygamber (a.s) “Öyle deme, çünkü Safiye İslâmla kucaklaştı ve imanında da samimidir” buyurdu.

Peygamberimizin, Aişe validemizin kadınlık tabiatından kaynaklanan bu tavrını hoş karşıladığı görülmektedir.

Genelde Peygamber eşleri arasında sevgi ve dostluk hakimdi. Zeynep binti Cahş Peygamber ailesine katıldığı zaman Aişe validemiz onu coşkulu şekilde kutladı. Münafıklar tarafından Aişe validemiz hakkında çıkarılan dedikodularda Hz. Zeyneb, Hz.Peygamber’in Aişe validemizle ilgili sorgulamasında, “Ben Aişe hakkında iyilikten başka bir şey bilmiyorum” cevabını verdi.

Fakat bu ortamın bazı zaafarla kesintiye uğradığı da görülmekteydi.

Bir defasında Zeynep, Safiyye’ye “Yahudinin kızı!” diye çıkışınca Hz. Peygamber öfkeleni, Zeyneb’le bir müddet konuşmadı. Sonunda Aişe validemiz araya girerek Zeyneb’in problemini Rasûlüllah’a arzetti dargınlık ortadan kalkmış oldu.¹

Peygamber eşleri arasında Aişe’nin apayrı bir yeri vardı. Hz.Aişe ile Rasûlüllah (a.s) arasındaki aile bağı, anlayış ve hürmet esası üzerine kurulmuştu. Aişe validemiz, zekası, anlayışı, kuvvetli hafızası, güzel konuşması, Kur’an-i Kerimi ve Hz. Peygamberin hadislerini en güzel şekilde anlamaya çalışması gibi sıfatları ile Hz. Peygamberin yanında müstesna bir mevkie sahipti. Aile hayatıyla ilgili meselelerin bir çoğu Peygamberimiz’den Hz. Aişe yoluyla öğrenilmiştir.

Hanımlarından sadece Aişe ile birlikte bulunduğu zaman vahy gelmesi, diğer hanımları tarafından Aişe (r.anha)’nın üstünlüğünü pekiştiren bir durum olarak yorumlanmıştır. Sahabiler Peygamberimize hediyelerini onun odasında sunardı.

Hız. Aişe de, Hız.Hatice dahil Rasûlüllah’ı herkesten kıskandığını açıkca söylerdi.²

Aslında Peygamberimizin eşlerini duygusal rekabete sevk eden Hız. Peygambere olan derin sevgileriydi.

Peygamber (a.s) sefere çıkarken hanımları arasında kura çekerdi. Bir seferinde de kura Hafsa ile Aişe’ye çıktı. Sefer sırasında Peygamberimiz, gece bir ara devesini Aişe’nin devesi yanına sürmüş, bir müddet onunla sohbet etmişti. Yolculuk bu minval üzere devam ederken Hafsa validemiz Aişe’ye develerini değiştirmeyi teklif etti. Belli ki, Hız. Peygamberin, Aişe’ye olan yakınlığına özenmişti. Hız. Aişe de bu teklifi kabul etti. Hız. Peygamber, Hafsa’nın sürdüğü Aişe’nin devesi yanına geldi.

¹ Afzalu’r-Rahman, age. s.144

² Fayda, Mustafa, Hız. Aişe md. TDVİA., 2 / 202

Gece konakladıklarında Aişe validemiz Peygamber (a.s)’ın onun yanına gelmemesi yüzünden Hafsa’nın plânını anladı. Olaya üzüldü. Rasûlüllah’a karşı mahcubiyetinden kendine kötülük etmeye kalkmış ve kendini ayıplamıştı.¹

Hz.Peygamberin Aişe validemizle aralarında geçen bir konuşma da, Efendimizin onlara nasıl sabır ve nezaketle muamele ettiğinin bir örneği sayılır.

“Rasûlüllah bana, “Ey Aişe benden memnun olduğun ve bana öfkeli olduğun zamanları pek iyi anlarım” dedi. Ben de “Ey Allah’ın Rasülü bunu nasıl bilirsin” diye sordum. Şöyle dedi:

“Benden razı olduğun ve bir şeyi inkar ederken, ‘Muhammedin Rabbi hakkı için’ dersin. Bana kırgın olduğunda ise, ‘İbrahim’in Rabbi hakkı için öyle değildir’ dersin.’

Hz. Aişe, diyor ki, “Evet öyledir ya Rasûlellah. Fakat ben asabi iken yalnız sizin adanızı bırakırım, sevginizse gönlümde yaşar.”²

O’nun hânesinde, seviye ve durum itibariyle muhtelif kadınların bulunması bir zarurettir. Allah Rasûlü, sırf dinin hükümleri zayı olmasın diye, 53 yaşından sonra birçok kadınla evlenmeye göğüs germiş ve bir ma’nâda fedakârlık göstermişti. Çünkü erkekler, her zaman mescitte oturup Efendimiz’i dinleyebiliyorlardı. Fakat kadınların, her an Allah Rasûlü’nü dinleme imkânları yoktu. İşte bu ihtiyaç kadınlara, onun hanımları yolu ile ulaştı.

Efendimizin incelik ve hikmeti sayesinde ki, bu hane, gelmiş-geçmiş hanelerin, kurulacak yuvaların en bahtıyarı ve en bereketlisiydi. Belki maddi açıdan dünyanın en fakir hanelerinden biriydi. Hz.Aişe validemizin bildirdiğine göre bazen “hanımlarının odalarında bir ay müddetle ateş yanmadığı olurdu. Bu esnada iki siyah hurma ve su ile beslenir; komşularından hediye edilen taze sütle yetinirlerdi.”³ Hanımlarına düşen yer ise sadece başlarını sokabilecekleri küçük birer oda veya daracık birer kulübeden ibaretti. Fakat bu bahtıyar kadınlar Allah Rasulüyle haftada bir-iki saat beraber olmayı, dünyanın her şeyine tercih ediyorlardı..

b- Kötülük, (Hayasızlık) Arzusunu Terbiye Etmesi

İnsanda akıl, öfke, şehvet gibi belirgin üç önemli duygu vardır. Her birinin ifrat, tefrit ve vasat dereceleri bulunur. Normal bir insan için bunların ilki aşırı, ikincisi de geri derecedir. Bu durumun orta hali ise iffettir. İffet, helâle arzu duyup haramdan kaçınmak demektir.

Hz. Muhammed iffette de zirve noktada idi. Gençlik çağında bile Muhammad (a.s.m) bir peygambere layık şekilde koruma altındaydı. ⁴ Ancak bizler için arzuları

¹ Afzalu’r-Rahman, age. s. 162-3

² Afzalu’r-Rahman, age. s. 163

³ Canan, K.S.M., 17 575 hno.: 7261

⁴ Taberi, Tarih, 2 / 196

itidal çizgisinde tutup meşru dairede kullanmak, takva zırhına bürünmek ve haya sahibi olmakla sağlanabilir.

İslam büyükleri hayayı namus ve imanın delili; hayasızlığı da alçaklık ve namussuzluğun işareti kabul ederler.¹

"Resülullah (a.s.m), "Haya imandandır. İman (sahibi) ise cennettedir. Hayasızlık (ve bundan kaynaklanan kabalıklar,) cefa (eziyet, zulüm, haksızlık)dan bir parçadır. Cefa (eden de) cehennemdedir."² buyurmuştur.

Efendimiz henüz haya ve iffet kavramına sahip olmayan bir gencin kötü fiil işleme arzusunu bakın nasıl terbiye ediyor:

Kureyş kabilesinden bir genç huzura gelir: “Ey Allah’ın elçisi! Zina etmeme izin ver” der. Sahabiler “Sus, sus!” diyerek gecin üzerine yürürler.

Hz. Peygamber delikanlıya, “Yanıma gel, otur” der.

“Söyle bakalım. Bir başkasının senin annenle zina etmesini ister misin?”

“Hayır istemem.”

Peygamber (a.s.m), “Zaten hiç kimse anneleriyle böyle bir işin yapılmasını istemez.”

“Bir başkasının senin kızınla zina yapmasına razı olurmusun?”

Hz.Peygamber sırasıyla hala ve teyzeyi de aynı şekilde sorar. Delikanlı sonunda,

“Hayır, canım sana feda olsun; razı olmam, Ya Rasülellah!” diye karşılık verir. Sordukları ve aldığı cevaplar karşısında delikanlının, ikna olduğuna kanaat getirdikten sonra, “Kendisiyle zina etmek istediği kişinin de başkasının yakını bulunduğunu ve onların da böyle çirkin bir işe asla rıza göstermeyeceğini” söyler.

Ve elini, bu gencin omzuna koyarak,

“Allah’ım bu gencin günahını affet; kalbini temizle ve uzuvlarını günah işlemekten koru” diyerek duada bulunur.

Hadisi rivayet eden sahabînin bildirdiğine göre, bu Müslüman delikanlı, daha sonra kendini asla böyle çirkin bir duyguya teslim etmemiştir.³

C-Mutluluk Duygularının Yaşanmasına İmkân Tanıması

a-Eğlenme Duygusuna Saygı

Eğlenme insan ruhunun bir ihtiyacıdır. Dinimizin, meşru çerçevede eğlenmeye

¹ Erdem, *Hüsameddin, İslam Ablak Felsefesi*, s.113

² WWW.dinibilgiler.hotmail.com, K.Sitte, hno.: 7238

³ Kandemir, *Yaşar, Örneklerle İslam Ablakı*, İstanbul, 1980

izin verdiği bilinen bir gerçektir. Burada, Hz. Peygamberin ailede eğlenme duygusunu nasıl eğittiğine dair birkaç örnek vermeye çalışacağız.

Hz. Peygamber çocuklarla ilgilenmiş, şakalaşmış, onlara selam vermiş hal hatırlarını sormuş, kusurlarını hoş karşılamış, hasta olduklarında da ziyaretlerine gitmiştir.

Peygamberimiz küçükler kadar hanımlarının da eğlenme ve dinlenme arzularını dikkate almıştır. Hz. Aişe diyor ki: Habeşliler mescidin yanında oynuyorlardı. Rasûlullah (s.a.v.) bana perde oldu da onların oyunlarına bakıp seyrediyordum.¹

Hz. Validemizin vesilesi ile evlendirilen bir genç kız kocasına gönderilirken Peygamberimiz, "Kızla birlikte bir de çalgıcı gönderdiniz mi" diye sormuştur. Çevredekiler "Göndermedik" deyince Hz. Peygamber, "Ensar, aralarında gazel okuma adeti olan bir topluluktur. Keşke onlara 'size geldik size geldik; size selam bize selam' deyiverecek birisini göndermiş olsaydınız" buyurmuş ve gazel okuyacak birinin gönderilmesini arzu etmiştir.²

Bir bayram günü Aişe validemiz Ensar'dan iki kızla def çalıp eğlenmişler, Rasûlullah da onları görmemek için yüzüne perde çekip sedire uzanmıştı. Hatta bu durumu haber alan Hz. Ebu Bekir (r.a) "Bir Peygamberin evinde böyle bir iş yapılır mı?" diye Hz. Aişeyi azarlamıştı.³ Peygamberimiz henüz genç yaşta evlendiği Hz. Aişe'nin bebeklerle oynamasına engel olmamıştır. Hatta beraber oynamak üzere yanına gelmek isteyen arkadaşlarına yardımcı oldu. Aişe validemize, bebekler vesilesiyle latifeler yaptığını, Hz. Aişe anlatmaktadır.⁴

Hz. Peygamber her akşam aile fertleriyle topluca biraraya gelir, o gece kimin yanında kalacaksa orada sohbet ederlerdi. Bu sohbetlerinde eşlerinin gönlünü hoş etmek için ibretli kıssalar anlattığı, herbirisine güldürücü şakalar yaptığı siyer kitaplarında geçmektedir.⁵

O, hanımlarının da bu duyguyu yaşamalarına izin vermekle, şaka ve latifede ölçüyü göstermiştir. Mesela bir defasında Hz. Aişe bulamaç yemeği yapmış, yanında bulunan Sevde validemize "Buyur sen de ye" diye ona da ikram eder. Hz. Sevde yemekten çekinince, Hz. Aişe, "Yemezsen yüzüne bulayacağım" der. Sevde yememekte ısrar edince Hz. Aişe gerçekten Sevde'nin yüzüne bular.

Ortaya çıkan manzaraya Hz. Peygamber gülmüş ve Sevde'ye hitaben, "Ne duruyorsun sen de sürsene!" deyince Sevde de ona sürer ve Hz. Peygamber de her ikisine de gülmüştür.⁶

¹ Buhâri, age., Nikah, 83; Müslim, İldeyn, 17; Nesâî, Salâtü'l-İdeyn, 34, 35; Ahmed b Hanbel, VI, 84

² Canan, K.S.M., 17 / 203

³ Afzalu'r-Rahman, age. s. 166

⁴ Canan, İbrahim, Aile Reisi ve bir Baba Olarak Peygamberimiz, İstanbul, 1993 s.33

⁵ Canan, age., s. 31-32,

⁶ Canan, age. s. 34

b-Cinsel Tatmin ve Evlilik Arzusu

Efendimizin evlilik çağındaki gençlerin duygularını dikkate almış ve evlenme çağındakilere gerekli yardımı yapmıştır.

Rasûlullâh (s.a.s.)’in hizmetinde bulunan Rebia adında bir genç vardı. Yaşı ilerlemişti. Peygamberimiz (s.a.s.) ona “Evlenmeyi düşünmüyor musun?” diye sordu. Rebia, “hayır” cevabını verdi. Hz. Peygamber (s.a.s.) tekrar sordu. Nihayet üçüncüde “Evlenmek istiyorum, emret, ne yapayım Yâ Rasûlullâh” dedi.

Hz. Peygamber (s.a.s.) onu, Ensar’dan bir kabileye yolladı, Peygamberimiz (s.a.s.)’in selâmını aktararak kızlarını istedi. Onlar da “Baş üstüne” dediler. Ancak Rebia yoksuldu; ev eşyası, mehir ve düğün yemeği için para lâzımdı. Hz. Peygamber (s.a.s.) derhâl ashabını harekete geçirdi. Hızlı bir yardımlaşma başlatıldı, biriken paralarla mehir olarak zinet ve ev eşyası alındı. Böylece Peygamberimiz (s.a.s.)’in yakın ilgisi ile Rebia Hazretlerinin düğünü yapılmış ve yeni bir yuva kurulmuş oldu.¹

Müslümanlar arasında Cüleybib denen bir şahıs vardı. Bu kişi, kadınların yanında dikkatsiz davranmakla tanınırdı, bu sebeple diğer Müslümanlar, ailelerini ondan sakındırırlardı.

Herkesin, cemiyetin dışına iter gibi davrandığı bu zâta da Hz. Peygamber (s.a.s.) sahip çıktı. Hz. Peygamber (a.s.) bizzat Ensar’dan bir aileye giderek kızlarını istedi. Kızı Efendimizin kendisine istediğini sanan aile büyükleri “memnuniyetle” dediler. Ancak Peygamberimiz (s.a.s.): “Cüleybib için” deyince vermektan kaçındılar. Annesinden konunun içyüzünü öğrenen kız ise “Rasûlullâh asla benim fenalığımı istemez” diyerek Cüleybib’e varmayı kabul etti ve nikâh kıyıldı, bir yuva kuruldu.

Söz konusu olan bu Cüleybib, Rasûlullâh (s.a.s.)’in da bulunduğu bir savaşta şehid düşmüştü. Görgü şahitleri: “Düşmandan yedi kişi öldürdü, sonra şehid düştü” dediler. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.s.): “Cüleybib bendendir, ben de ondanım” buyurdu. Ve kendi elleriyle toprağa verdi. Rasûl-i Ekrem, genç yaşta dul kalan ve vaktiyle onun hatırını kırmayarak Cüleybib’le evlenmeyi kabul eden hanıma şöyle dua etti: “Allah’ım, ona hayırlar ver, hayatı boyunca hiç bir sıkıntı gösterme!”²

c-Hz. Peygamber’in Mizaha Tavrı

Hz. Peygamber (s.a.s.) dinî tefekküre engel teşkil eden, kindarlık ve çekememezlik doğuran, vakar ve ağırbaşlılığı gideren şakaları doğru bulmazdı. Bu tür sakıncalar taşımayanları ise kendisi yaptığı gibi ashabının da birbirine yapmasına mâni olmazdı.

Rasûl-i Ekrem (s.a.s.) yanına on yaşında bir çocuk iken gelen ve uzun süre terbiyesi altında kalan Enes b. Mâlik (r.a.)’a “iki kulak sahibi” (Ya ze’l-üzüneyn) diyordu. Âlimler bu sözü Rasûlullâh (s.a.s.)’in; “Hz. Enes (r.a.)i, konuşulana dikkatle

¹ Algül, age. 163

² Algül, age. 164

dinlemeye, anlamaya özendirmek için yapılmış bir lâtife” olarak yorumlamışlardır.¹

Yine Hz. Enes (r.a) nakleder: Çölden şehre geldikçe çiçek, meyve ve bitkilerden hediye getiren Zahir adlı kimseye Peygamberimiz (s.a.s.): “Zahir bizim badiyemiz (köylümüz)!” “Biz de onun şehriyiz!” diye takılırdı. Çünkü Peygamberimiz (s.a.s.) de çöle dönen Zahir’e şehir ürünlerinden alır verirdi.

Bir gün Zahir çölden gelmiş, pazarda mallarını satacak yer ararken Peygamberimiz (s.a.s.) takip etmiş ve onu arkasından yakalayıp elleriyle gözlerini kapatmıştı. Zahir: “Kimdir o?” derken, göz ucuyla süzünce Rasûlullâh (s.a.s.) olduğunu anlamıştı. Bu sırada Hz. Peygamber (s.a.s.) şaka ile: “Bu köleyi kim alacak?” diyor; Zahir: “Bana kimse kıymet biçmez Ya Rasûlullâh! Zira benim yüzüm çirkindir!” deyince Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurdu: “Ey Zahir, dıştan bakanlara göre öyle fazla kıymet biçilmezse de senin Allah katında değer çok büyüktür.”²

Bu misâllerden anlıyoruz ki, Hz. Peygamber (s.a.s.), bir pazarcı esnafı ve bir köylü de olsa dostlarıyla şakalaşiyor onların duygularını paylaşıyordu.

Bir gün Peygamberimiz (s.a.s.)’in huzuruna yaşlı bir kadın (Zübeyr b. El Avvam’ın annesi Safiyye) gelmiş ve: “Yâ Rasûlullâh, cennete girmem için Allah’a dua eder misin?” demişti. Peygamberimiz (s.a.s.) buna, şaka ile: “Yaşlılar cennete giremez” demişti. Kadın ağlayarak geri gider. Bu esnada Peygamberimiz (s.a.s.) orada bulunan sahâbîlere: “Safiyye kadına haber verin, Cenâb-ı Hakk yaşlı kadınları 33 yaşına indirip gençlik hâlleriyle cennetine alacaktır!” buyurmuştur.³

Bir defasında Hz. Ömer huzura girmek istediler. Bu esnada da Kureyş kabilesinden bir grup kadın Peygamberimizin yanındaydı. Bir kısmı lüzumsuz konuşuyor, seslerini yükseltiyordu. Ömer (r.a) içeri girer girmez, hepsi de oradan dağıldı, örtülerini daha dikkatlice üzerlerine aldılar. Bu durumu seyreden Peygamber efendimiz gülüyordu. Hz.Ömer Eefendimize niçin güldüğünü sorunca Rasûlullah da “Şu kadınlara hayret ediyorum. Senin sesini duyar duymaz gizlenmeye çalışıyorlar.” Hz.Ömer de ekledi, “Ya Rasulellah siz saygı gösterilmeye daha layıksınız.” Ve kadınlara dönerek şöyle seslendi:

“Ey nefislerinin düşmanları! Benden korkuyorsunuz da Rasûlullah (a.s.m)’dan korkmuyor musunuz?” Onlar da “Hz.Ömer’e “Sen Sertsin” diye cevap verdi. Peygamberimiz, “Doğru söylüyorlar Ya Ömer! Nefsim elinde olan Allah’a yemin ederim ki, şeytan seninle bir yolda yürürken karşılaşırsa korkusundan yolunu demiştir.”⁴

Sonuç

Hz.Peygamberin hayatından vermeye çalıştığımız örneklerden anlaşılmaktadır

¹ Algül, Hoca Raif Efendi, Muhtasar Şemail-i Şerif, trc s. 172

² İbn-i Kesir, Şemail-i Resul mtc. Naim Erdoğan İst. 1938 s. 91

³ Gazalî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed, *el-İbhyâ* 3 / 45

ki, Efendimiz (a.s.m) insanın fitri hallerine saygılı olmuş bunlar arasından günaha meyilli duyguları hilm ve teenni ile terbiye etmiş; kişileri bu duyguların olumsuz etkilerinden kurtarmayı başarmıştır. Onun ömeklik yönü dikkate alındığı zaman Hz. Muhammed’in (a.s.m) sabır, metanet ve yumuşaklıkla muhataplarının duygularını ifade etmelerine imkan tanıdığı ve bu duyguları olumlu yönlerde kullanılmaya fırsat tanıdığı görülmektedir.

BİBLİOGRAFYA

Afzalu’r-Rahman, *Encyclopaedia Of Seerah, (Siret Ansikpoledisi)* trc.: Heyet, İstanbul, 1996, v.2 .

Ay, M.Emin, *Hz. Peygamber ve Çocuklar*, Diyanet drg., Peygamberimiz Özel Sayısı, Ankara 2000.

Algül, Hüseyin *Alemlere Rahmet*, Hz. Muhammed (a.s.m) htm. dosyası

Binbaşıoğlu, Cavit, *Eğitim Psikolojisi*, Ankara 1995.

Başaran, İ.Ethem, *Eğitim Psikolojisi (Modern Eğitimin Psikolojik Temelleri)* Ankara, 1978 .

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl, *Sabîhu’l - Buhârî*, (ö.256) 4 mücellid. c.I-IX, Şerh ve thk.: Kasım eş- Şemâî er- Refâî, Dâru’l- Kalem, Beyrut, 1987/1407.

Baymur, Feriha, *Genel Psikoloji*, İstanbul, 1985.

Ahlak Hadisleri, *Edebü’l-Müfred*, (Buhari) İstanbul,1979.

Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı ve Tercümesi*, Ankara, 1993

Canan, İbrahim, *Aile Reisi ve bir Baba Olarak Peygamberimiz*, İstanbul, 1993

Gazalî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed, (ö.505/1111) *İhyâu Ulûmi’d-Din*, çvr: Ahmet Serdaroğlu, 3.bs. c. II ve IV, İstanbul, 1974

Erdem, Hüsameddin, *İslam Ahlâk Felsefesi*, Konya, 1998

Ebû Dâvud, Süleyman b. el - Eş’as, (v.h:258) *Sünen-ü Ebî Dâvud*, Tahk. Ahmed Said Ali, Kahire, 1952

Fayda, Mustafa, *Hz. Aişe* md. TDVİA, c.2

İbnu Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid, *Sünen-ü İbni Mâce*, c.I-II, Thk.Muhammed Fuat Abdalbâkî, Kahire, Mektebetü’l- İlmiyye, tsz.

Suyûtî ve Haşiyetü İmam-ı Sündî, c.I-VIII, Kahire, Thk:Hasan M. Mes’ud, Lübnan, tsz.

Selçuk, Muallâ, *Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler*, Ankara, 1990

Sanay, Eyüp, *Gurbetçinin El Kitabı*, Ankara, 1998

Koytak, Necla, *Duygu Okulu Olarak Aile, Dîyanet* drg. Eylül, 2004

Kandemir, Yaşar, *Örneklerle İslam Ahlakı*, İstanbul, 1980

Kadı İyaz, *Şifa-i Şerif*, trc.: heyet, İstanbul, 1977

Müslim, Ebu'l Hüseyin Müslim b. Haccac, *Sahib-u Müslim*, c. I-V, Thk: M.Fuad Abdülbâkî, D.İhyâ-i Kütübî'l-Arabî, 1955 / 1374 bs.y.y.

Peker, Günseli, *Bionerjik Psikoterapi*, İstanbul, 1995

Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Serve es- Sülemî, *Câmiu's- Sahîb*, (Sünenü't- Tirmizî) c. I-V, D.İhyâ-i Tûrâsil- Arabî, thk: İbrahim Atva İvaz, Beyrut, tsz.

www.dinibilgiler.hotmail.com

Faydalanılan Diğer Eserler:

Fromm, Erich, *Kendini Savunan İnsan*, trc. Necla Arat, İstanbul, 1994

Cüceloğlu, Doğan, *Yetişkin Çocuklar*, İstanbul, 2001

Hufi, Ahmed Muhammed, *Rasul ve Ahlak*, trc. Bedretti Çetiner / Yusuf Ertuğrul, İstanbul, 1988

Yılmaz, Musa Kazım, *Kur'an Ailesi*, Şanlıurfa, 1994

İslam'da İnsan Modeli ve Hz.Peygamber Örneği, Kutlu Doğum Haftası, 1993

Yesevizade, *Sevgi Peygamberi*, Ankara, 1996 .

SEVGİ İNSANI HZ. MUHAMMED'İN DUALARINDA SEVGİ TALEPLERİ

Dr. Mehmet DİLEK*

Allah'ın kullarına vermiş olduğu duygulardan biri, sevgidir. Allah, kullarından sevgi duygusunu, İlahî emirlere uygun olarak yönlendirmelerini istemektedir. Dua ise kulların Yüce Yaratıcıdan iyi ve hayırlı şeyleri istemeleridir.

“Allah'ın fazlından isteyin, zira Allah istenmesini sever”¹ buyuran Hz. Peygamber, hem duanın âdabını, hem de duada nelerin istenmesi gerektiğini öğretmiştir. Bu anlamda hadislerde rastladığımız bazı dualarda *sevgi insanı* Hz. Muhammed'in, *Allah'ı sevme ve Allah tarafından sevilme*,

Allah'a yaklaştıracak amel sevgisi,

Salih insanların sevgisi

İman sevgisi,

Ölüm sevgisi,

Bazı yerleri ve kişileri sevme ve onların sevilmesini isteme gibi sevgi talepleri vardır.

Bu tebliğde ilgili sevgi taleplerine değinilecektir.

1. ALLAH SEVGİSİ

Hz. Peygamber'in dualarında talep ettiği ilk sevgi, Allah sevgisidir. Çünkü Allah sevgisi bütün sevgilerin başıdır. Hz. Peygamber bir duasında şöyle niyaz eder:

اللَّهُمَّ ارزُقْنِي حُبَّكَ وَحُبَّ مَنْ يَنْفَعُنِي حُبُّهُ عِنْدَكَ اللَّهُمَّ مَا رَزَقْتَنِي مِمَّا أَحَبُّ فَأَجْعَلْهُ قُوَّةً لِي فِيمَا تُحِبُّ
اللَّهُمَّ وَمَا رَزَقْتَنِي عَنِّي مِمَّا أَحَبُّ فَأَجْعَلْهُ لِي فِرَاعًا فِيمَا تُحِبُّ

“Allah'ım, beni Senin sevginle,

Sevgisi Senin katında fayda verecek olanın sevgisiyle rızıklandır.

* Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı, mdilek25@hotmail.com

¹ Tirmizi, Daavat,126

Allah'ım, sevdiğim şeylerden bana verdiğin rızıkta, Senin sevdiğin yolda, benim için kuvvetli kıl.

Allah'ım, sevdiğilerimden benden uzaklaştırdığın şeyi, Senin sevdiğin yöne yönelt."¹

Geçmiş peygamberlerden Hz. Dâvud'a Allah, ilk olarak kendi Yüce Zatı'nın sevilmesi gerektiğini bildirmiştir:

"Ey Dâvud! Beni sev, Beni seveni sev ve Beni kullarıma sevdir! Beni sevsinler."

Davud(as): "Ya Rabbi bunu nasıl yapayım? Dediginde Allahu Teâla, "Nimet ve ihsanlarımı onlara batırlat, onlar Benden ancak iyilik beklesinler"² diye vahy eder. Bu sebeple Hz. Dâvud duasında şu ifadelerle Allah sevgisini talep eder:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ حُبَّكَ وَحُبَّ مَنْ يُحِبُّكَ وَالْعَمَلَ الَّذِي يُبَلِّغُنِي حُبَّكَ اللَّهُمَّ اجْعَلْ حُبَّكَ أَحَبَّ إِلَيَّ مِنْ نَفْسِي وَأَهْلِي وَمِنَ الْمَاءِ الْبَارِدِ

"Allah'ım! Senden sevgini ve seni sevenlerin sevgisini ve senin sevgine beni ulaştıracak ameli talep ediyorum. Allah'ım! Senin sevgini nefsimden, âilemden, malımdan, soğuk sudan daha sevgili kıl."³

Dikkat edildiği üzere Hz. Peygamber'in ve Hz. Davud'un duasında talep edilen ilk sevgi, Allah sevgisidir. Allah'ı ne için sevmemiz gerektiğine de hadislerde; *"Siz'e gıda olarak verdiği nimetlerden dolayı Allah'ı seviniz."*⁴ Denilerek, nimet ve gıda vermenin Allah'ı sevme sebebi olduğu hatırlatılmaktadır.

Öte yandan Hz. Peygamber, Allah'a olan sevgiyi imanın şartlarından kılmıştır. Kendisine *"İman nedir?"* diye sorulduğunda; *"Allah ve Resûlu'nün kişiye her şeyden daha sevimli olmalarıdır"* diye cevap vermiştir.⁵

Sevginin kemâli, kalbin tamamıyla Allah'ı sevmesiyle gerçekleşir. Allah'tan başkasına iltifat ettikçe, kalbin bir köşesi *gayr* ile meşguldür. Bu bakımdan Allah'tan başka şeylerle meşgul olduğu nispette Allah'ın sevgisi kalpten eksilir.⁶ Kalpler ancak Allah'ı sevmekle tatmin olur. İnsan kalbindeki muhabbet sınırsız olduğundan ancak sınırsız olan bir cemâl, kemâl ve ihsanı bulmakla tatmin olur. Bu sınırsız muhabbet, Allah'ı isim ve sıfatlarıyla sevmek için verilmiştir. Ancak bu durum insanın dünyadaki sevgilere yönelmesine engel değildir. Çünkü dünyevi bir sevgilideki muhabbetin sebebi olan cemâl, kemâl ve ihsan gibi unsurların Allah'tan geldiğini bilerek onu sevmek, zaten Allah namına muhabbet etmektir. Bir şeyi Allah namına sevmek aslında Allah'ı sevmektir.

¹ Tirmizi, Daavat, 73; Tirmizi, bu hadisin *Hasen- Garib* hadis olduğunu ifade etmektedir.

² Tirmizi, Daavat, 74.

³ Tirmizî, Da'avât 73, (3490); Ebû'd-Derdâ der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hz. Dâvud'u zikredince, onu "insanların en âbidi (yani çok ve en ihlaslı ibadet yapanı)" olarak anlatırdı."

⁴ Tirmizi, Menâkıb, 31; Tirmizi, bu hadisin hasen garib olduğunu ve ancak bu şekilde bildiğini ifade etmektedir.

⁵ İbn Hanbel, *a.g.e.*, V/ 480

⁶ Gazali, İhya, IV,611

Aslında kişinin Allah’ı sevmesi, kendi faydasıdır. Çünkü Allah’ın sevilmesi, Allah’ın kulu sevmesine vesiledir.¹ Ayet-i kerime’de buna **“Onlar Allah’ı sever, Allah da onları sever”**² buyrulmuş. Allah, ne zaman kulunu severse, onun velisi olur. Düşmanlarına karşı ona yardım eder. Kulun düşmanı ise nefsi ve şehvetleridir. Bu bakımdan Allah, onu düşmanı karşısında mağlub etmez. Hevâ ve şehvetlerinin de esiri haline getirmez.³

Hz. Peygamber, Mekke’den Medine’ye hicret ederken kendisinin Allah tarafından sevilmesini talep etmiştir: *“Hiçbir şey değilken beni yaratan Allah’a hamd olsun. Allah’ım! Dünyanın zorluklarına, zamanın felaketlerine ve gecelerle gündüzlerin musibetlerine karşı bana yardım et. Allah’ım! Bu yolculuğumda benimle beraber ol. Arkada kalan ailemi kolla. Rızıkımı bereketli kıl, beni kendine itaatkar et. İyi ahlak üzerinde beni güçlü kıl. **Beni kendine sevdirdi** (يا رب فحبيبي), beni insanların eline bırakma. Sen, güçsüzlerin Rabbisin. Benim Rabbimsin. Göklerle yeri nurlandırıp, karanlıkları aydınlatan, öncekilerle sonrakilerin, herkesin işini düzene sokan şerefli varlığına sığınıyorum ki öfke ve kızgınlığın üzerime inmesin. Nimetlerinin yok olmasından gazabının ansızın gelmesinden, verdiği afiyetin kaybolmasından sana sığınıyorum. Şikâyetim Sanadır. Yapabileceklerimin en hayırlısı bendedir. Beni kötülüklerden alıkoyacak güç ve iyilikleri yapması sağlayacak kuvvet, ancak sendedir.”*⁴

2. ALLAH’IN SEVDİKLERİNİN SEVGİSİ

Hz. Peygamber’in dualarında talep ettiği sevgilerden biri de Allah’ın sevdiğilerinin sevgisidir.

«أَسْأَلُكَ حُبَّكَ وَحُبَّ مَنْ يُحِبُّكَ وَحُبَّ عَمَلٍ يُقَرِّبُ إِلَى حُبِّكَ»

Bu duada bulunan **وَحُبَّ مَنْ يُحِبُّكَ** ifadesi **“Allah’ım, bana Seni sevenleri sevdirmeni istiyorum.”**⁵ Demektir. Şüphesiz Allah’ın sevdiği insanları sevmek, Allaha yaklaştıracak sevgidir. Yani peygamberleri, râşit halifeleri, diğer sahabe-i kiramı ve onlardan günümüze kadar gelip geçen bütün selef-i salihîni sevmek Allah sevgisini kazanmaya vesiledir.

Ayrıca, seven sevdiğine benzemeye çalışır, ona itaat eder; onun gibi olma gayretine girer. Allah’ın sevdiğilerine benzemek de, O’nun memnun ve hoşnut olacağı sıfatlarla mücehhez olmak demektir. Söz konusu duadaki **“Allah’ım sevdiğilerini bana da sevdirdi”** niyazında bu husus bir işaret vardır. Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili* adlı eserinin mukaddimesinde bu anlamda şu ifadeleri kullanır.

“İnayetine sığındım, kapına geldim.

Hidayetine sığındım, lütfuna geldim

¹ Gazali *ihya*, IV, 640

² Mâide, 54

³ Gazali *ihya*, IV, 640

⁴ Abdurrezzak, *el-Musannaf*, (thk. Abdurrahman el-A’zami), el-Mektebetu’l-İslami, Beyrut 1403, V,156; İbn Kesir, İsmail b. Ömer, *el-Bidaye ve’n-Nihaye*, Mektebetu’l-Mearif, Beyrut tsz. III, 173

⁵ Tirmizi, *Tefsiru’l-Kur’an*, 32

Kulluk edemedim, affına geldim
 Şaşırtma beni, doğruyu söylet
 Neş’eni duyur, hakikatı öğret
 Sen duyurmazsan ben duyamam
 Sen söyletmezsen ben söyleyemem
 Sen sevdirmezsen ben sevemem
 Sevdirdi bize hep sevdiklerini
 Yerdirdi bize hep verdiklerini
 Yar et bize erdirdiklerini”¹

3. ALLAH’A YAKLAŞTIRACAK AMEL SEVGİSİ

Hız. Peygamber sevgi talebinde bulunduğu bir hakikat ise Allaha yaklaştıracak amel sevgisidir. Bu anlamda duasında **“وَحُبِّ عَمَلٍ يُقَرِّبُ إِلَىٰ حُبِّكَ”** “Allah’ım, Senin sevgine yaklaştıracak **amelleri** bana **sevdirdi.**!”² Diye niyaz etmektedir.

Allah’ın sevdiği kullar hem bu dünya hayatında hem de ahiret hayatında insan için birer hayır vesilesi ve şefaatçi oldukları gibi, Allah katında makbul ameller de hem insanın, Allah Teâlâ’ya yaklaşmasına vesile olur, hem burada bazı belalara karşı paratoner vazifesi görür, hem de ahirette bir burak olup Cennete taşıyan bir vasıta haline gelir. Bu ameller, esaslarına ve şartlarına dikkat edilerek ihlaslıca yerine getirilen namaz, oruç, hac, zekat ve kurban gibi ibadetler olabileceği gibi, ihlas, ihsan, haşyet ve rıza gibi kalbî ameller de olabilir. İşte, bu ameller Allaha muhabbet etmeye açılan birer yol ve Allahın razı olmasına götüren birer vesiledir.³

4. İMAN SEVGİSİ

Şüphesiz sevgi, Cenâb-ı Allah’ın insanlara verdiği eşsiz bir duygudur. İman ise, Cenâb-ı Hakk’ın varlığını hissedip tasdik ederek inanmaktır. Allah kullarına imanı sevdirmiş, onlar da iman etmişlerdir. İman etmek için, akıl yoluyla bilmek yeterli değildir, kulun mutlaka gönül yoluyla imanı sevmesi gerekir. Şu halde din, bütünüyle bir sevgi olayıdır.

Uhud gazvesinden sonra müşrikler hezimete uğrayıp gittikleri esnada Hz. Peygamber, ashaba: “Saf olunuz, Rabbim’e duâ ve senâda bulunayım!” demiş, Ashâb-ı kirâm da Allâh Resûlü’nün arkasında saf tutmuşlardı. Hz. Peygamber yaptığı duada şu ifadelerle de yer vermişti: **اللهم حبيب إيماننا وزينه في قلوبنا**

¹ Yazır, *Elmahlı Hamdi, Hak Dini Kur’an Dili*, I, 7

² Tirmizi, *Tefsiru’l-Kur’an*, 32

³ www.herkul.org

“Allâh’ım! **Îmânı** bize **sevdirdi**, gönüllerimizi onunla ziynetlendir! Bizi küfür, azgınlık ve isyandan nefret ettir! Din ve dünya için faydalı olan şeyleri bilenlerden, doğru yola erenlerden eyle! ¹ demiş ve duasında iman sevgisini talep etmiştir.

Kur’an-ı Kerim’de; “**Allah, imanı size sevdirmiş ve onu gönüllerinizde süslemiştir**”² buyurularak iman sevgisine dikkat çekilmiştir. Bu âyet-i kerimede Allah, imanı müminlere sevdirdiğini, İslam dinini, onlara dinlerin en sevgilisi kıldığını ve imanı kalplerinde zinetlediğini, güzelleştirdiğini ve müminlerin kalplerine yaklaştırdığı için onların imanı seçtiklerini belirtmiştir.³ Bunu da fazlından yaptığını ifade etmiştir. Yine Allah, fazlından küfrü, isyanı ve fıskı, çirkin ve sevimsiz yaparak onların bunlardan uzaklaşmalarına yardımcı olmuştur. Çünkü bu üç şey imanın olmasını engelleyen veya imanın kâmil olmasını eksiltten şeylerdir.

Elmalılı Hamdi Yazır, bu ayet-i kerimenin tefsirinde şu yorumu yapar: “Allah size imanı sevdirdi- yani sevgili kıldı, binaenaleyh iman ettiniz, bu gösteriyor ki, iman etmek için yalnız marifet kafi değil, bir irade fiili olabilmek için sevmek lazımdır. Bu haysiyetle dinin başı muhabbetir.”⁴

Fabreddin er-Râzi ise bu ayette “Hakkında şüphe olan şeyler hususunda bekleyin, durun; ne var ki o imanı size deliller ile sevdirdi. Öyleyse onu kabul ve ikrarda duraklamayın, beklemeyin...” demek anlamına geldiğini ifade etmiştir.⁵ Buradan hareketle Hz. Peygamber’in duasındaki **imanı bize sevdirdi** ifadesini; imanımızı delillerle kuvvetlendir, marifetimizi artır, hidayetimizi güçlendir şeklinde anlayabiliriz. *Fabreddin er-Râzi* bu ayete “Allah, imanı size açıkladı ve yakini delillerle onu süsleyip izah etti” anlamını da vermiştir.⁶ Kur’an-ı Kerim’de; “**Mü’minlere gelince, her inen sure onların imanlarını artırmıştır. Ve onlar o sure ile sevinirler.**”⁷ Mealindeki ayet, her inen surenin de mü’minlerin imanını takviye edip güçlendirdiğini ifade etmiştir.

İmanın kuvvetlenmesi ve güzelliğinin artması için meşakatlere katlanılması gerektiği anlamında Hz. Peygamber duasında **imanı sevmeyi** talep etmiştir. Zira kuvvetli bir iman, sevginin artmasına; fazlalaşan muhabbet, imanın kemâle ermesine sebep olur. Bu hususu teyit eden bir hadis-i serifte şöyle buyurulmaktadır: "Nefsim (kudret) elinde bulunan (Allah)'a andolsun ki, biriniz, ben kendisine babasından ve çocuğundan daha sevimli oluncaya kadar (kemâliyle) iman etmiş olamaz."⁸

5. MEDİNE'Yİ SEVMEMEYİ DÂİR

¹ İbni Hanbel, *a.g.e.*, III, 424; Hâkim, *a.g.e.* I, 686-687; III, 26

² Hucûrat, 47/9

³ Emiroğlu, H. Tahsin, *Esbâb-ı Nüzûl*, Konya XI,28

⁴ Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, VI, 4459

⁵ Fahreddin er-Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihu'l-Gayb*, (terc.Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, C.Sadık Doğru), İstanbul 2002, XX, 211

⁶ Fahreddin er-Razi, *a.g.e.*,(terc.) XX, 213

⁷ Tevbe, 124

⁸ Buhari, İman , 7,91

Mekke'den Medine'ye hicret eden muhacirlerden bazıları, Medine'de hava değişikliği nedeniyle hastalanmışlardı. Bu durum memleket hasretini de beraberinde getirmişti. Mekke dağlarında bir gece geçirmek Hz. Bilal'a büyük bir hayal olmuştur. Hasret ateşi sadece Mekke için değil, Mekke'nin civar yöreleri ve oralarda yetişen bitkiler için tutuşmuştur. Bir şiir ile bu hasretini dile getirir:

Şunu bilmek isterim ki;

Mekke vadisinde etrafımı izhir ve celül otları sararak bir gece geceler miyim?

Bir gün gelip de Ukaz'daki Mecenne sularının başına varır mıyım?

Mekke'nin Şâme ve Tufeyl dağları acaba bir kere daha bana görünürleri mi?

Hz. Ebubekir de bu manada hasretini ifade eden bir şiir okur;

Yesrib (Medine) diyarında her kişi ailesi içinde mes'ud sabahlamışken,

Ölümlü insana ayakkabısının bağından daha yakındır.

Sıtma esnasında bu şiirleri inşad eden Hz. Ebubekir ve Hz. Bilal'in durumunu, yani Mekke hasretini Hz. Aişe, Resûlullah'a haber verince Hz. Peygamber şöyle dua etmiştir:

«اللَّهُمَّ حَبِّبْ إِلَيْنَا الْمَدِينَةَ كَحُبِّنَا مَكَّةَ أَوْ أَشَدَّ ، اللَّهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِي صَاعِنَا ، وَفِي مَدْنَانَا ، وَصَدِّحْهَا لَنَا
وَأَنْقُلْ حَمَاهَا إِلَى الْجُحْفَةِ»

"Allah'ım bize **Medine'yi sevdir**. Tıpkı Mekke'yi sevdiğimiz gibi, hatta fazlasıyla! Allahım onun havasını şihatli kıl. Onun müddünü, sa'ını hakkımızda mübarek eyle. Onun hummasını al, Cuhfe'ye koy!"¹

Şüphesiz, insanların kalplerine ve nefislerine malik olan Allah'tır. Dilediği yerleri onlara sevdirir. Dilediği yerlerden de nefret ettirir. Allah, Hz. Peygamber'in duasını kabul buyurmuş ve sahabilere, ömürleri boyunca Medine'yi sevdirmişti.² Hadis yorumcuları, bu duadan sonra Medine'nin havasının da güzelleştiğini ifade etmişlerdir.³

Hz. Peygamber, Medine'ye gelen muhacirlerin orada yerleşmeleri ve havasının kendi mizaçlarına ağır gelmesi sebebiyle sıkıldıklarını anlayınca, Medine nüfusunun azalıp boşalmaması için Allah'a, onlara Mekke'yi sevdirdiği gibi Medine'yi de sevdirmesini, Medine'de azıklarına bereket ihsan etmesini, Medine havasını güzelleştirmesini, hastalıklarını Cuhfe'ye nakletmesini niyaz eylemiştir. Ebû Bekr'in ve Bilâl'in terennüm ettikleri beyitler, onların Medine'den ne derece sıkıldıklarını ve Mekke'yi ne kadar çok özlediklerini gayet açık olarak göstermektedir. Hz.

¹ Buhari, Fezailu'l-Medine 11, Menakıbu'l-Ensâr 46, Merdâ 8, 22, 43; Müslim, Hacc 480, (1376); Muvatta, Câmi' 14, (2, 890, 891).

² Davudoğlu, Ahmed, *Sabibi Müslim Tercümesi*, VII, 169

³ Ez-Zebidi, Zeynu'd-Din Ahmed b. Ahmed b. Abdillatif, *Sabibi Buhari Tecrid-i Sarih Tercümesi*, DİB, VI, 246

Peygamber’in duası ve alınan tedbirler bereketiyle Medine'nin havasının ve suyunun güzelleştiği, sıtma yatağı olmaktan kurtulduğu anlaşılmaktadır.¹

Hiz. Ömer, Resûlullah'ın "Allah'ım! Bizlere **Medine'yi**, Mekke'yi sevdirdiğin gibi **sevdir.**" duasını işitince, kendisinin Medine'yi, Mekke'yi sevdiği gibi sevdiğini izhar etmek için, ölümünün Medine'de olmasını istemiştir ve sonuçta orada vefat etmiştir.²

İbn Ömer'in ifadesine göre yolculuk esnasında rastladığımız yerleşim yerlerine girmek istediğinde Hz. Peygamber'in şu duayı okuduğunu aktarmıştır:

اللهم بارك لنا فيها ، اللهم ارزقنا جناها ، وحببنا إلى أهلها ، وحبب صالح أهلها إلينا

"Allah'ım! Bu beldeyi bizim için mübarek kıl." Bunu üç defa da tekrarlandı. Peşinden de "Allah'ım Oranın yeşillikleri ve meyveleri ile bir rızıklandır. Bizi ora **halkına sevdir.** Oranın **salih kişilerini** de bize **sevdir.**"³

6. BAZI ŞAHISLAR HAKKINDA SEVGİ DUASI

A-Ebu Hüreyre ve Annesi İçin Sevgi Duası

Ebû Hüreyre, Müslüman olduktan sonra, annesinin de Müslüman olmasını çok istiyor, bunun için çok uğraşıyordu. Fakat bir türlü muvaffak olamıyordu. Bunu kendisi şöyle anlatır. "Bir gün Peygamberimizin huzûruna gidip dedim ki: Yâ Resûlallah! Annemi İslâma davet ediyorum, bir türlü kabul etmiyor. Bugün de Müslüman olmasını söyledim. Bana hoş olmayan sözlerle karşılık verdi, kabûl etmedi. Hidâyete kavuşması için duâ buyurunuz. Bunun üzerine Resûlullah efendimiz, "Allah'ım Ebû Hüreyre'nin annesine hidâyet ver!" diye duâ buyurdu. Duâyı alınca sevinerek eve gittim. Eve varınca annem, "Yâ Ebâ Hüreyre, ben Müslüman oldum" dedi ve Kelime-i şehâdeti söyledi. Ben, sevincimden yerimde duramıyordum. Tekrar Resûlullahın huzûruna koştum, sevincimden ağlayarak annemin Müslüman olduğunu müjdeledim. Dedim ki: Yâ Resûlallah! Annemi ve beni mü'minlerin sevmesi için, bizim de müminleri sevmemiz için duâ ediniz. Resûlullah Efendimiz,

اللَّهُمَّ حَبِّبْ عَيْبِكَ هَذَا- يَعْنى أبا هُرَيْرَةَ وَأُمَّهُ إلى عِبَادِكَ الْمُؤْمِنِينَ وَحَبِّبْ إِلَيْهِمُ الْمُؤْمِنِينَ

"Allah'ım, **şu kulunu ve annesini** mü'min kullarına, mü'minleri de onlara **sevdir**" buyurarak duâ etti. Artık beni bilen ve gören her mü'min sevdi."⁴

Bu duanın bereketiyle fakihinden kelamcısına kadar bütün Sünnet ve Cemaat âlimleri O'nu sevmiş hadisleriyle amel etmişlerdir. Öyle ki, fikhi meselelerin önemli bir bölümü O'nun rivayet ettiği hadislerden istinbat edilmiştir.

¹ www.enfal.de/buhari/medineninfazileti.htm - 110k

² Buhari, Fezailu'l-Medine, 88

³ Taberani, el-Mu'cemu'l-Kebir, XI, 294 -----

⁴ Müslim, Fezailu'l-Ashab, 158

B-Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin Hakkında Sevgi Duası

Peygamberimiz (a.s.m.) sevgili torunlarını çok severdi. Onları koklar, öper, omzuna alır taşırdı. Ümmetine de onları sevmeyi tavsiye etmişti. Mesela Hz. Hasan için . « **اللَّهُمَّ إِنِّي أَحِبُّهُ فَأَحِبَّهُ وَأُحِبُّ مَنْ يُحِبُّهُ** » . *Allah'ım ben onu seviyorum, Sen de sev. Onu seveni de sev*¹ diyerek, onu seveni Allah'ın seveceğini bildirmişti.

Şüphesiz Hz. Peygamberin ona olan sevgisi, sadece akrabalık hislerinden kaynaklanmıyordu. Onun sevgisi, Hz. Hasan'la (r.a.) devam edecek mübârek soyundan gelip İslama hizmet edecek nuranî silsile içindi. Yani o Nebevi ilgi ve sevgi, onların nübüvvet vazifesine olacak hizmetleri sebebiyledir, o küçüklere olan sevgide onların neslinden gelecek büyüklere olan takdirlerinin, sevgilerinin tezahürü vardır.²

Tirmizi'de geçen bir rivayette ise aynı anlamdaki bir duayı hem Hasan hem de Hüseyin'e bakarak: **اللَّهُمَّ إِنِّي أُحِبُّهُمَا فَأَحِبَّهُمَا وَأُحِبُّ مَنْ يُحِبُّهُمَا**

“Allah'ım, ben bunları seviyorum, **sen de sev**”³ diye Allah'tan onlar için sevgi talebinde bulunmuştur.

7. ÜMMET-İ MUHAMMED İÇİN ÖLÜM SEVGİSİ TALEBİ

Hz. Peygamberin dualarında Allah'tan sevdirmesini istediklerinden biri de ölümdür. Bütün fanilerin başına gelecek olan ölüm için Hz. Peygamber : **اللَّهُمَّ حَبِّبْ** " **الموت إلى من يعلم أني رسولك اللهم** sevdir"⁴ demiştir.

Bu, ölümün gerçek hakikatını iman edenlere hissettir, ona hazırlanmaları için yol göster ve bu yolda kolaylıklar ver anlamına da gelmektedir. Ölümü seven, onun bir yok oluş değil ebedi bir var oluşun başlangıcı olduğunu anlamasıyla mümkün olduğunu bilir. Zaten iman ehli, gerçek anlamda ölüm olmadığı için ölümden korkmazlar. Ölüm gurbetten asli vatana göçüştür. Mevlana da bu anlayıştan yola çıkarak ölümü bir vuslat olarak görmüş ve ölüm vaktine 'şeb-i arus'(düğün gecesi) demiştir. Kulun Allah'ına ulaştığı sevimli bir an olarak nitelendirmiştir. Onun içindir ki ölümü olgunlukla ve büyük bir ruh genişliği içerisinde karşılamıştır.

Hz. Peygamber bir duasında: “Allah'ım! Kim bana imân edip beni tasdik eder (doğrular) ve getirdiğim (Din) in senin katından (gelme) yegâne hak (din) olduğunu bilirse, sen o kimseye az mal ve az çocuk ver, **sana kavuşmayı ona sevimli kıl (وحبب)** ve ölümünü çabuklaştır (yâni ömrünü uzun tutma). Kim de bana imân etmez, beni tasdik etmez (doğrulamaz) ve benim getirdiğim (Din)in senin katından (gelme) yegâne hak (din) olduğunu bilmezse o kimseye çok mal ve çok çocuk ver ve

¹ Buhari, *Fezâilü'l-Ashab* 22; Müslim, *Fezâilü'l-Ashab* 58,59; Tirmizi, *Menâkıb*, (3784)

² Canan, *a.g.e.*, 16/494

³ Tirmizi, *Menâkıb*, (3784)

⁴ Taberani, *el-Mu'cemu'l-Kebir*, III,478; Alaeddin el-Muttaki, *Kenzü'l-Ummal*, II,204

ömrünü uzat.”¹ Demiş ve ölüm’ün Allah’a kavuşma olduğunu hatırlatmıştır.

Sonuç

İnsanoğluna verilmiş duygulardan biri de sevgi duygusudur. İnsanı insan yapan duygulardan birisi sevme ve muhabbet etme duygusudur.

İbadetin özü ve aynı zamanda kendisi de ibadet olan dua ise insanın kudreti sonsuz yüce yaratıcıdan iyi ve güzel şeyleri talep etmesidir. Her güzellikte bizlere örnek olan Peygamberimiz dua ibadetinde de nasıl hareket etmemiz ve neleri istememiz gerektiğini bildirmiştir. Bu anlamda Hz. Peygamber dualarında Allah’tan bazı sevgi talepleri vardır: Bunlar; *Allahı sevme ve Allah tarafından sevilme talebi yanında, Allah’a yaklaştracak amel sevgisi, salih insanların sevgisi, iman sevgisi, ölüm sevgisi, bazı mekanları ve kişileri sevme ve onların sevilmesini isteme gibi taleplerdir.*

Yüce Allah'a amellerin en sevgilisi, Allah için muhabbet ve Allah için buğzdur. Din de Allah için sevgi ve Allah için buğzdan ibarettir.

¹ İbn Mace, Zühd, 8;Beyhaki, *Şuabu’l-İman*, hadis no: 10445

**DİNÎ-TASAVVUFÎ EDEBİYATIMIZDA
Hz. PEYGAMBER**

GAZZÂLÎ'DE Hz. PEYGAMBER (S.A.V) SEVGİSİ

Yrd.Doç.Dr. Abdulvahap YILDIZ*

Bu bildiride, bir mutasavvıf, fâkih, kelâmcı ve filozof olan “Gazzâlî’de (450/1058-505-1111) Hz.Peygamber (s.a.v.) sevgisi” üzerinde durulacaktır. Gazzâlî’nin kaleme aldığı eserlerin fazla olması sebebiyle, özellikle konumuzla direk bağlantılı olan *Kimyâ-yı sa’âdet*, *İhyâ’u ulûmi’-d-dîn*, *Mükâşefetu’l-kulûb*, *Mışkâtü’l-envâr* gibi tasavvufî eserleri üzerinde yoğunlaştık.

Sevgi: Tasavvuf, sosyoloji, psikoloji gibi bir çok sosyal ilim dalında ele alınmış ve değişik şekillerde tarif edilmiştir. Tasavvufun esas konusunu teşkil eden sevgiyi, mutasavvıflar hub, muhabbet, dostluk ve aşk diye çeşitli kısımlara ayırıp, sevginin en üst derecesini ise aşk olarak belirtmektedirler. Genel anlamda aşkı *hakiki* ve *meccâzî* olmak üzere iki bakış açısıyla incelerler. Hakiki aşk, Allah’ı sevmek Hakk’tan başka her şeyden vazgeçmektir. Hakiki aşka ermek fenafillaha ulaşmaktır. Meccâzî aşk ise geçici varlıklardan birini sevmektir.¹

Meccâzî aşk, İlahî aşka götüren bir köprü olmak şartıyla hoş görülmüştür. Aşk, geçici mahbuplara müteveccih olduğu vakit, ya o aşk kendi sahibini daimi bir azap ve elemde bırakır, veyahut o meccâzî mahbup, o şiddetli muhabbetin fiyatına değmediği için, baki bir mahbubu arattırır; o zaman aşk-ı mecazi, aşk-ı hakikiye inkılap eder. Ehl-i tasavvufun üzerinde durdukları aşk hakiki yani ilâhî aşktır. Yüce Allah bu dereceye

* Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih bölümü öğretim üyesi.

1. Sevgi, muhabbet, dostluk ve aşk, konusunda geniş bilgi için bkz: Kuşeyrî, Ebu’l-Kasım Abdulkerim, *er-Risâletü’l-kuşeyriye*, Daru’l-Hayr Mat., Beyrut, 1413/1993, s., 157; Mekki, Ebu Talib Muhammed, *Kutu’l-kulub*, Daru’s- Sadr mat., Beyrut, 1310, II, 99; Serrâc, Ebû Nasr Abdullah b. Ali et-Tusî, *el-Luma’ fi’-tasavvuf*, nşr: R. N. Nicholson, Matbaa-i beril, Leiden, 1914 s., 57; Kelâbâzî, Ebu Bekr Muhammed, *et-Taaruf li mezhebi ehli’-tasavvuf*, Tahkik Ahmed Şemseddin, Daru’l-kütübü’l-İlmiyye, Beyrut, 1413/1994, s., 128; Herevî, *Menâzilu’s-sairîn*, Kahire, 1908, s., 71; Gazalî, *Mükâşefetu’l-kulûb*, Tahkik, Hişâm Semiru’l-Buharî, Daru’l-İhyai’t-Tirasi’l-Arabî, Beyrut, 1416/1995, s., 38; Gazzâlî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *İhyâ’u ulûmi’-d-dîn*, C., IV, Daru’l-Kalem, Beyrut, tarihsiz, s., 272-334; Geylânî, Abdulkadir, *el-Fethu’r-rabbanî ve’l-feyzu’r-rahmanî* Daru’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut, 1403, s., 23; Sühreverdî, Şihabuddîn Ebu Hafis, *Avârifü’l-maârif*, Daru’n-Nehri’n-Nil y.ş., tarihsiz, (İhya’nın V. cildi ile beraber.), s. 242; İbn Arabî, *el-Fütuhatu’l-mekkiye*, Mısır, 1329, II, 143; Aziz Neseî, Şeyh Aziz b. Muhammed, *Kıtabu’l-insan el-kâmil*, nşr: Marijan Mole, Tahran Enstıtue İran ve Fransa, 1941/1962, s., 112; Yargıcı, Atilla, *Kur’ân’ın Önerdiği İdeal İnsan Modelinin oluşmasında Sevginin Rolü*, (Basılmamış doktora tezi), Yıldız, Abdulvahap, *Meybudî ve keşfu’l-esrâr ve uddetu’l-ebâr adlı tefsirinde tasavvufî kültür*, s., 162-168, (Basılmamış doktora tezi)

varan kulu sever, kul da Allah'ı sever.

Gazzâlî¹, sevgi üzerinde çok durmuş ve sevgiyi gönlün zevk aldığı şeye meyiletmesi olarak tarif etmiştir. Kendisine göre, bu meyil kuvvetli olursa buna aşk denmektedir.² Sevgi makamı, manevî derecelerin en üstünüdür. Gazzâlî, sevginin başlıca sebeplerini beş ana başlık altında zikretmektedir: Birincisi, insanın kendi varlığını, ve onu devam ettiren neslini, mal ve mülkünü sevmesi; ikincisi, kendisine iyilik ve ihsanda bulunanları sevmesi; üçüncüsü, varlıklar arasındaki ilişki ve benzerlik, yani kendisine benzer sıfatlara ve ortak noktalara sahip olanı sevmesi; dördüncüsü, bir şeyin özünde görülen güzellik ve kemâlâtından dolayı o şeyi sevmesi; beşincisi, aralarında gizli münasebet bulunanları sevmesidir.³

Hiç kuşkusuz ehl-i sünnet fikrine mensup alimlerde olduğu gibi, Gazzâlî'de de Hz. Peygamber (s.a.v.) sevgisini, Allah sevgisinde ayırmak mümkün değildir. Zirâ, Hz. Peygamberi sevmek Allah'ı sevmek, Allah'ı sevmek peygamberi sevmek anlamındadır. Allah'ı seven habibullah'ı da sever, Habibullah'ı seven Allah'ı da sever.

¹ Gazzâlî, 450/1058 yılında Horasan bölgesinin Tus (Meşhed) şehrinde doğdu. Tam ismi Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed, Künyesi, Ebu Hâmidir. Hüccetü'l-İslam ve Zeynüddin, Tusî lakaplarla anılır. Meşhur olan nisbeleri ise doğduğu gazâle köyünden dolayı Gazzâlî, veya babasının gazzâl (yün eğricisi) mesleğine nisbetle de Gazâlîdir. İlk öğrenimine Tus'ta başlayan Gazzâlî Sonra Cürçân'a giderek eğitimine orada devam etti. Bir müddet sonra Tus'a döndü. Tus'a dönerken soyguncular tarafından yollu kesilir ve her şeyi ile birlikte ders notları da alınır. Gazzâlî ders notlarının geri verilmesini ister eşkiya başı, bilgileri hafızasına yerleştirmek yerine kağıtlarda kalmasından dolayı kendisi ile alay ederek notlarını geri verir. Bu eleştiriyi Allah'ın bir ikazı sayan Gazzâlî üç sene içinde bu notların tamamını ezberler. Sonra, öğrenimine devam etmek için Nişabur'a gitti. Burada hadis, fıkıh, kelim, tasavvuf, felsefe, mantık, hukuk ve münazara ilimlerini öğrendi. Nişabur'da öğrenimini tamamladıktan sonra, Bağdat'a gidip. Nizamülmülk'ün ilim meclisine katıldı. Bir müddet sonra, (484/1091) Bağdat Nizamiye Medreselerine müderris olarak tayin edildi. Dört yıl burada görev yaptıktan sonra 488/1095 senesinde Bağdatı ayrılarak, Şam'a sonra Kudüs'e gitti Ardından hac farızasını yerine getirmek için Hicaz'a gitti ve ondan sonra memleketine döndü. (499/1106) da tekrar, Nişabur'a dönüp Buradaki Nizamiye medresesinde öğretim görevine devam etti. 503/1109 da bu görevi tekrar bırakıp Tus'a döndü. Burada evinin yakınına fakihler için bir medrese, gönül ehli için bir hangâh yaptı. Böylece ömrünün son zamanlarını ders okutmak ve gönül ehli ile sohbet etmekle geçirdi. Gazzâlî 14 Cemaziyelahir 505/(18 aralık pazartesi 1111) de vafat etti. İslâm düşünürleri arasında en çok eser veren yazarlardan biridir. Bilinen meşhur eserlerinden bazıları: **Tasavvuf ve ahlak:** *İhyâ'u ulûmi'd-dîn, Kimyâ-yı sa'âdet, Bidâyetü'l-bidâye, Mişâñü'l-amel, Nasibatü'l-mülük, Minhâc'l-âbidîn, el-Ma'arifü'l-akiliyye* **Fıkıh:** *el-Menbûl fi'l-usûl, el-Vasît, el-vecîz, el-Fetâvâ, el-Mustafâ, Tezbîbü'l-usûl, el-Ta'lîka fi fur'i'l-mezheb, el-Basît fi'l-furu', Metodoloji – Mantık:* *Mi'yârü'l-ilm, Mihakkü'n-nazar fi ilm'l-mantık, Şifâü'l-ğalîl el-Kastasi'l-mustakim, Lübabü'n-Nazar, ilcâmü'l-avâm, Kavâidü'l-akâid, Felsefe:* *Makâsidü'l-felâsife, Tehâfutü'l-felâsife, el-Madnunü'l-kebîr, er-Risâletü'l-ledunniyye, Mişkâtü'l-envâr, el-Munkiz mine'd-delâl, Kelâm:* *Fedaibu'l- batiniyye, el-ktisâd fi'l-i'tikâd, el-Makâsidü'l-esnâ fi şerhi esmâillahi'l-husnâ, Faysalü'l-tefrika, beyne'lislâm ve ve'z-zendaka, ilcâmü'l-avâm an ilmi'l-kelem, kavâidü'l-akâid, Gazzâlî hayatı ve eserleri için bkz: Gazzâlî, **el-Munkiz mine'd-delâl**, Mısır, 1309 s., 3-3; Gazzâlî, **el-Mustafa min ilm el-usul** C., I, Mısır, 1937, s., 3; Subki, Ebû Nasr Abdulvehhab, **Tabakatu's-şâfiyye**, C., IV, Mısır, 1324, s.,102-123; Çubukçu İbrahim Agâh, **Gazzâlî ve şüphecilik**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996, s., 77-79; Çamdibi, Hasan Mahmud, **Şahsiyet terbiyesi ve Gazzâlî**, Han Neşriyat, İstanbul, 1983; Çağrıncı, Mustafa, **Gazzâlî, Diyanet islâm ansiklopedisi**, C., XIII, İstanbul, 1996, s., 489-505.*

² Gazzâlî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, **İhyâ'u ulûmi'd-dîn**, C., IV, Daru'l-Kalem, Beyrut, tarihsiz, S., 292; Gazzâlî, **Mukâşefetu'l-kulûb**, Dârü'l-ihyâ'i't-terâsi'l-arabî, Beyrut, 1416/1995, s., 40.

³ Gazzâlî, **İhyâ'u ulûmi'd-dîn**, IV, 272-285.

Yukarıda geçen, sevginin sebeplerini oluşturan, bütün güzellikler Allah’tan başka mükemmel olarak kimsede bulunmaz, mükemmel olarak yalnız yüce Allah’ta mevcuttur. İnsanın bedenini var eden, insana ve sevdiklerine ihsanda bulunan, bazı sıfatlarını insana ihsan eden ve hüsn-i bizzat olan¹ Cenâb-ı Hak’tır. Gazzâlî, mutasavvıfların da dediği gibi “Gerçek sevgi Allah sevgisidir” der. Allah’tan başkasını seven ve bu sevgileri de Allah için olmayanların sevgileri cehaletten ve Allah’ı tanımamaktadır. Allah Teâlâ’ya karşı marifet ne derece kuvvetli olursa muhabbet de o derece artar. Bu sebepten meşhur mutasavvıf Hasan-ı Basrî (ö.110/728) “Rabbini bilen O’nu sever” demiştir.² Tasavvuf ehli, “*Ben gizli bir hazineydim. Bilmeyi istedim ve mahlukatı yarattım.*”³ hadisini ve “*Allah onları, onlar da Allah’ı severler.*” (Mâide, 5/54) ayetini delil göstererek, muhabbetin önce Hak’tan zuhur ettiğini ve bütün alemin îcadına sebep olduğunu ifade ederler.⁴

İhyâ’u ulûmi’-d-dîn’de kaydedildiğine göre, Allah’ı kalp ve dil ile anmak, onun yüceliğini tefekkür ederek itaat etmek, zikretmek, Allah’ı sevmeye işaret olduğu gibi ona karşı olan sevgiyi de artırır. Kulun Allah sevgisini kazanacağı yer dünyadır. Kul dünyada iken Allah’ı ne kadar çok severse ahirette de o derece fazla nimetler kendisine ihsan edilir. Ayrıca, Allah’a olan sevginin derecesine göre, ahirette Cenab-ı Hak’ın rüyet-i cemâline mahzar olur. Allah sevgisi ile dolu olan bir kalp, dünyada hiçbir şeyi sevmez.⁵

Gazzâlî, Allah ve Hz. Peygamber sevgisi konusunda ifrat ve tefritten kaçınıp sünnet-i seniyyeye uygun bir yol çizmiştir. *Mişkâtü’l-envâr* adlı eserinde, bazı ehli-tasavvufun ifrat derecesindeki, aşk halinde söylediği,

Ben sevdiğimim, sevdiğim de ben

Biz iki rûhuz, girdiğimiz bir beden

Görüşünü (kendini sevgilisinin aynasında görmeye başlama) Gazzâlî eleştirmekten geri kalmaz.⁶

Hz. Peygamber’de sevgi konusu üzerinde de durmak gerekir. Sevgi Peygamberi (s.a.v.), bütün insanları, çocukları, tabiatı, hayvanları hatta düşmanlarını bile sevdiğini, onlara beddua bile etmediğini biliyoruz. Onun engin sevgisini, sınırsız merhametini gösteren bir kaç olayı aktarmak istiyorum:

Uhud savaşında Hz. Peygamber (s.a.v.), bir hendeğe yuvarlandı ve zırhının sivri uçları yanaklarına battı, dişi kırıldı, ıstırap çekiyordu. Müşrikler “*Mubammed öldü*” diye ilan ettiler. Sahabelerin bir kısmı gidip onu kaldırdılar. O durumda iken bile “*Ya Rabbi,*

¹ Gazzâlî, *İhyâ’u ulûmi’-d-dîn*, IV, 272-285.

² Gazzâlî, *İhyâ’u ulûmi’-d-dîn*, IV, 274.

³ Aclunî, İsmail, *Keşfu’l-hafâ*, Beyrut, 1351, II, 132.

⁴ Yılmaz, H. Kâmil, *Tasavvuf ve tarikatlar*, İstanbul, 1994, s., 218.

⁵ Gazzâlî, *İhyâ’u ulûmi’-d-dîn*, IV, 278-279; Gazzâlî, *Kimyâ-yı saadet*, tercüme Abdullah Aydın – Abdurrahman Aydın, İstanbul, tarihsiz, s., 871; Gazzâlî, *el-Maksdü’l-esnâ fi şerhi esmâillahi’l-husnâ*, Mısır, tarihsiz, s., 87-88.

⁶ Gazzâlî, *Mişkâtü’l-envâr*, Beyrut, 1411/1990, s., 56.

kavmimi affet, zîrâ onlar bilmiyorlar." diye dua ediyordu.¹ Mekke döneminde Hz. Peygamber'in (s.a.v.), müşriklerin her türlü akla hayale gelmedik zülüm, işkence ve kötülüklerine maruz kaldığını siyer kaynakları kaydetmektedir. Taif'te taşlanmış ve kanlar içinde kalmıştır. Bu sırada, bir müşrikten eman diledi. Adam peygamberimizi emaneti altına aldı ve bunu ilan etti. Bunun üzerine hücumlar durdu. O zaman Hz. Cebrail, kendisine "*Şüphesiz ki Allah, kavminin sana söylediklerini işitti. Allah sana şu dağlar meleğini gönderdi, kavmin hakkında ne dülersen onu emredebilirsin.*" dedi. Dağlar meleği, "*Ey Muhammed, Cebrail doğru söyledi, sen ne dülersen dile emrine amadeyim. Eğer bu iki dağın birbirine kavuşurcasına Mekkelilerin üzerine kapanmasını istiyorsan emret kavuşturayım*" dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.), "*Hayır ben böyle bir şey istemiyorum, isterim ki, Allah bu müşriklerin soyundan Allah'a hiçbir şeyi ortak koşturmasızca ibadet edecek bir nesil ortaya çıkarsın*"² dedi. Mekke fethedildiği zaman sevgi peygamberi (s.a.v.), Hz. Hamza'yı, kölesi Vahşi'ye öldürtüp vücudunu 70 parçaya ayıran Ebu Süfyan'ın karısı Hind'i, Vahşi'yi ve İslam'ın azılı düşmanı Ebu Cehil'in, (Hz. Peygambere her türlü eza ve cefa vermekten geri kalmayan, hatta defalarca öldürülmesini planlayan) oğlu İkrime'yi ve Ebu Süfyan'ı affediyor.³ Tarih, böyle sevgi, mûsamaha ve hoşgörülü birini kaydetmemiştir.

Ayrıca Hz. Peygamberin (s.a.v.) bu hoş gürüsü yanında, yaşantısıyla en yüce bir ahlaka sahip olması, insanlığa getirdiği hakikatler ve yüce medeniyet, insana Allah'ı, melekleri, kitapları, peygamberleri, ve peygamberlerin getirdikleri dinleri öğretmesi, Allah'ın kullarını irşât etmesi, insana hayırlı yolu tavsiye etmesi ve şehvet ve yanlış şeylerden uzak kalma yollarını göstermesi,⁴ onun sevgiye ne kadar çok layık olduğunu göstermektedir.⁵

Allah'ı sevmenin yolu da, *âlemlere rahmet olarak gönderdiği* (Enbiya, 170) Hz. Peygamberi'ni (s.a.v.) sevmeye ve ona tabi olmaya bağlıdır. Nitekim Yüce Allah; "*Habibim de ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız, bana ıyınuz ki Allah da siz'i sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah, çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.*" (Tevbe, 24.) buyurmaktadır. Bu Allah sevgisi ile Hz. Peygamber (s.a.v.) sevgisinin ayrılmaz bir bütün olduğunu gösterir. Şair, Ali Ulvi Kurucu: "*Ruhum sana âşık, sana hayrandır efendim, Bir ben değil, âlem sana kurbandır efendim.*"⁶ deyip, Hz. Peygambere ne kadar sevgi duyduğunu ifade etmektedir. Yunus Emre ise, "*levlâ ke levlâ ke le mâ balaktı'l-eflâk*" "*Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım*"⁷ hadis-i kudsîsinden ilham alarak sadece Allah değil bütün varlıkların Hz. Peygamber'e sevgi duyduklarını şu şüirinde şöyle dile getirmektedir:

¹ Gazzâlî, *el-Maksdü'l-esnâ fi şerhi esmâillahi'l-husnâ*, Mısır, tarihsiz, s., 87-88.

² Buharî, *Bedi'ü'l-hak*, 7; Müslim, *Cihad*, 39.

³ Bolay, Süleyman Hayri, *Sevgi Peygamberi Hz. Muhammed(s.a.v.) Kutlu doğum haftası II*, 1-7 Ekim 1990, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları Ankara, 1992, s.,160-162.

⁴ Gazzâlî, *İhyâ'u ulûmi'd-dîn*, IV, 356-357.

⁵ Bayraktar, İbrahim, *Değişik yönleriyle Hz. Peygamber*, Işık Yayınları, İzmir, 1994, s.,137.

⁶ Bayar, Mehmet Emin, *Allah ve yaratıklarını s e v m e k*, Diyanet Dergisi, sayı, 145, s., 6-16.

⁷ Aclûnî, *Keşfu'l-hafa*, 2123

Hak yarattı âlemi aşkına Muhammed'in
Ayla, günü yaratı şevkine Muhammed'in
Yeşerir dağ ve taşlar, yemiş verir ağaçlar
Aşkına Muhammed'in!

Gazzâlî'ye göre, Müslümanlar Allah ve resulünü sevmenin farz olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Hz. peygamberi sevmek, inananlar için gerekli olan ibadetlerdendir. Hz. Peygamberi (s.a.v.) sevmek güzeldir. ²

Hz. Peygambere olan sevginin en önemli sebebi, Allah'ın Hz. Peygamberi sevmesidir. Gazzâlî bazı ayet-i kerime ve hadis-i şeriflere dayanarak Allah sevgisinin imanın esaslarından olduğunu, Allah'ın verdiği nimetlerden dolayı sevilmesi, Hz. Peygamber'in de Allah'ın sevmesi sebebi ile sevilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Zirâ hadis-i şerifte: *Ey insanlar, yüce Allah'ın size ibsanda bulunduğu sayısız nimetlerine karşı onu seviniz ve beni de Allah sevdiği için seviniz.*”³ buyrulmaktadır. Süfyân-i Sevrî, (ö.161/777) Kim Allah'ı sevenleri severse, şüphe yok ki Allah'ı sevmiş olur.⁴

Aynı de (ö.855/1451), Hz. Peygamberi sevme konusunda, Gazzâlî ile aynı düşünceye sahiptir. *Umdetu'l-Karî* adlı eserinde, Allah için sevip, Allah için buğz etmeyi, Hz. Peygamberi, sahâbe ve Ehl-i Beyt'i sevmeyi, imanın bir rüknü olarak nakletmektedir.⁵

Hz. Peygamber'i sevmenin, inananlar için gerekli olan ibadetlerdendir. Ayette şöyle buyrulmaktadır: *“De ki: Eğer babalarımız, oğullarımız, kardeşlerimiz, eşlerimiz, aşiretimiz, kazandığımız mallar, zarar uğramasından korktuğumuz bir ticâret ve beğendiğimiz meskenler size Allah'tan, peygamberinden ve onun yolunda cihattan daha sevgili ise, artık Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyin! Allah fasık topluluğu doğru yola endirmez.”*(Tevbe,24). Hadis-i şerifte ise, *“Sizden biri beni anasından, babasından, evlâdından ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe iman etmiş sayılmaz.”*⁶ buyrulmaktadır. *Keşfu'l-esrâr ve uddetu'l-ibrâr* adlı tefsirin müellifi Reşiduddin Ebu'l-Fazl el-Meybudî, bu hadisin açıklamasında “Kim kendi malını mülkünü, çoluk - çocuğunu, anne - babasını Allah'tan ve Resulünden daha çok severse onun İslamiyet'ten bir hissesi yoktur ve iman hakikatinden da nasibi olmaz.” diyor.⁷

Gazzâlî'de Hz. Peygamber sevgisinin alametleri de şöyle sıralanır:

1-Hz. Peygamber'in sünnet-i seniyesine uymak ve hayata geçirmekle olur. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *Kim benim sünnetimi ihya ederse, beni sevmiş*

¹ Vehbi Vakkasoglu, *Yunus Emre* (İkinci Baskı), İstanbul-1983, s.321.

² Gazzâlî, *İhyâ'u ulûmî'd-dîn*, IV, 272.

³ Tirmizî, *Menâkıb*, 32.

⁴ Gazzâlî, *Mukâşefetu'l-kulûb*, s., 46.

⁵ El-Aynî, *Umdetu'l-karî*, C.I, Beyrut, tarihsiz, s., 144.

⁶ Buharî, *İmân*, 8.

⁷ Meybudî, Ebu'l-Fazl Reşidu'ddîn, *Keşfu'l-esrâr ve uddetu'l-ibrâr*, C., IV, 3.basm, Emir Kebir Matbaası, Tahran, 1361, s., 106.

olur, kim beni severse kıyâmet günü cennette benimle beraberdir.¹ *Kimyâ-yı saadet* te kayd edildiğine göre, Sehl b. Tusterî (ö.283/896), “ Resulullahı sevmenin alameti, sünnetine uymak, sünnete uymanın alameti ise ahireti sevmek, ahireti sevmenin alameti dünyaya buğz etmektir.” der.² Haris el-Muhasibî (243/857)’ye göre de, Allah resulünü sevmek, sünnetine uymak ile olur.³

2-Kur’an-ı Kerim’i sevmek ve onun gösterdiği yoldan gitmektir. Yine Sehl b.Tusterî, “Allah’ı sevmenin işareti, Kur’ân’ı sevmektir. Allah ve Kur’ân’ı sevmenin işareti Peygamberimizi sevmektir.” der.⁴

3- Hz.Peygamber’e salat ve selam getirmek.⁵ Hoş görü Peygamberini seven onu çok anar. Zirâ, bir şeyi seven onu çok zikreder. Kişinin zikri ve fikri sevgisinin işaretidir.⁶ Ayette şöyle buyrulmaktadır: “*Allah ve melekleri, peygambere salât etmekte, ey insanlar siz de O’na salât edin, içtenlikle selâm edin* (Ahzab, 33/56). Anlaşıldığı gibi Yüce Allah, bu âyet-i kerimede bütün müminlere peygambere salât ve selâm etmelerini emretmekte ve ona saygı göstermelerini buyurmaktadır.⁷

4-Allah’ın ve Hz. Peygamber’in dostlarını ve sevdiklerini sevmek, Gazzâliye göre, Hz. Peygamber’i (s.a.v.) seven onun dostlarına da dost olur. Sevilenin sevgilisi de sevilir.⁸ Sevgi fâzlaşınca sevgiliye yakın olan her şey sevilir, sevgilinin elçisini seven aslında sevgiliyi sevmektedir. Kalbinde Allah sevgisi olan insan Allah’ın bütün yaratıklarını sever. Peygamberleri nasıl sevmesin.⁹ *Mukâşefetu’l-kulûb*’ta kaydedildiğine göre, Bişr-i Hâfî (ö.227/841) şöyle anlatır: “Bir gün rüyamda Hz. Peygamber’i gördüm. Bana Ey Bişr, Allah’ın senin derecenin arkadaşlarından niçin üstün kıldığını bilir misin? Hayır, ya Resûlallah dedim.” Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Salihlere hizmet ettiğinden, Müslüman kardeşine öğüt verdiğinden, dostlarımı ve beni sevenleri sevdiğinden ve benim sünnetime uyduğundanır.”¹⁰

5-Hz. Peygamber’in ahlakı ile ahlaklanmaktır. Zirâ Hz. Peygamber, “*Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim*”¹¹ buyurmaktadır.

6- Alimleri sevmektir.¹² çünkü alimler yüce Allah’ın dini olan İslam’ı yaymakta ve bütün Müslümanlara nasihatta bulunarak iyiliği emredip kötülükten sakındırmaktadırlar.¹³

7- Hz.Peygamberi canına, malına ve çoluk çocuğuna ve sevdiklerine tercih

¹ Buharî, *Fezailu’l-ashab*, 47

² Gazzâlî *Kimyâ-yı saadet*, 597.

³ Muhasibi, Ebu Abdullah el-Haris, *Risaletü’l-müsterşidin*, Halep, 1964, s., 94-95.

⁴ Gazzâlî, *Mukâşefetu’l-kulûb*, s., 46.

⁵ Gazzâlî, *Mukâşefetu’l-kulûb*, s.,38-39.

⁶ Bayraktar, İbrahim, *Değişik yönleriyle Hz. peygamber*, s.,138.

⁷ Soysaldı Mehmet, *Hz. Peygamber sevgisinin tezabürleri*, <http://turkish.irip.ir>, s.,5.

⁸ Gazzâlî, *İhyâ’u ulûmi’l-dîn*, IV, 279; *Kimya*, s.,852.

⁹ Gazzâlî, *Kimya-yı saadet* s., 895.

¹⁰ Gazzâlî, *Mukâşefetu’l-kulûb*, s., 45.

¹¹ Tirmizi, *Hüsnü’l-huluk*, 8,

¹² Gazzâlî, *Mukâşefetu’l-kulûb*, s.,38-39

¹³ Soysaldı Mehmet, *Hz. Peygamber sevgisinin tezabürleri*, <http://turkish.irip.ir>, s.,4

etmektir. Gazzâlî, “Sevginin alameti, sevdiğini nefesine tercih etmektir. Kişi eğer gerçekten seviyorsa, seğilisinin rızasını her şeye tercih eder.”¹ der. Hz. Peygamberi gerçekten seven onun rızasını her şeye tercih eder. Hz. Peygamber sevgisinin en güzel şekli Ashâb-ı kiramda görülmektedir. Ashab-ı Kirm, bütün varlıkları ile ona bağlanmış, onu canlarından, mallarından, evlâtlarından daha çok sevmişler ve sünnetini yerine getirmek, emirlerini yapmak ve yasak ettiği şeylerden uzak durmak için çaba sarf etmişlerdir. Bu konuda sadece bazı misaller vermek yerinde olacaktır. Uhud savaşından sonra bazı sahabelerin şehit olduğu haberi Medine’de yayılınca savaş meydanına gidip kocası, oğlu ve kardeşinin şehit olduğunu gören Ensâr’dan Sümeyra adında bir hanım, kendisinin bunca felaket ve dehşeti içinde “ Resulullah nerede, Onun durumu nasıldır?” diye şaşkınlık içinde etraftan soruyordu. Hz. Peygamber’i sağ bulunca, Allah’a şükretmiş yanına giderek “Sen sağ kaldıkça hiçbir musibetin tesiri olmaz” demiştir.²

Abdullah b. Ömer, Hz. Peygamber’e uymak için giyim-kuşamda onu taklit ederek deriden mamul ayakkabı giymiş onu ve elbisesini sarıya boyamıştır. Soranlara Hz. Peygamber’in de böyle giyindiğini, O’na uymak için bu tür renkli elbise tercih ettiğini vurgulamıştır.³

Gazzâlî’nin naklettiğine göre, bir gün Ebu Rezm Ukaylî Hz. Peygamber’e gelip iman konusunu sorar.⁴ Hz. Peygamber (s.a.v.), “İman, Allah ve Resulünün senin için her şeyden daha çok sevimli olmasıdır.” diye cevap verir.

Ashaptan biri Hz. Peygamber’e gelerek, “Kıyamet ne zaman kopacak?” diye sorar. Hz. Peygamber: “Kıyamet yolculuğu için azık olarak ne hazırladın?” Adam: “Fazla namaz kılınmış veya oruç tutmuş değilim, fakat Allah ve Resulünü çok severim” Hz. Peygamber: “Herkes sevdiği ile beraber haşrolunur ve sevdiğine kavuşur.”⁵ der.

Bilin diği gibi, Hz. Ebu Bekir (r.a.) hem malını ve hem de canını Hz. Peygamber yoluna adamıştır. Hz. Peygamber’in bir defasında Mekke’de saldırıya uğradığını duyunca, hemen oraya koşmuş ve kendisini Hz. Peygamber’e siper etmiştir. Bunun üzerine saldırganlar, Hz. Ebu Bekir’e saldırarak onu dövmeğe başlamışlardır. Bilindiği gibi Sevr mağarasında içeride Hz. Peygamber’e zarar verebilecek bir haşaratın olup olmadığını kontrol etmek için kendisi önce mağaraya girerek bütün delikleri elbisesi ile kapatmıştı. Tebük gazâsında, Resûlullah, herkesin yardım yapmasını emir buyurunca, herkes malının bir kısmını getirip verdi. Ebû Bekir de malının tamamını getirip teslim etti.

Peygamber efendimiz sordu:
Ey Ebâ Bekir, kendine ve çocuklarına ne bıraktın? Hz. Ebû Bekir Allah ve Resulunu

¹ Gazzâlî, *İhyâ’u ulûmi’-d-dîn*, IV, 280; Gazzâlî, *Mecmu’u resâilî’-l-İmâm Gazzâlî*, (*Minhâcu’l-arifîn*), Daru’l-Fikr, Beyrut, 1416/1996, s.,213.

² Es-Suheylî, *Ravdetu’l-ünûf*, C., III, Mısır, 1972, s., 173; Algül, Hüseyin, *İslam Tarihi*, C.I, Gonca Yayınları, İstanbul, 1986, s., 385; Bayraktar, İbrahim, *Değişik yönleriyle Hz. Peygamber*, s.,138.

³ El-Kadı İyâz, *eş-Şifâ bi tarifi hukukî’l-mustafa*, Dimeşk, tarihsiz, C., II, s.,62; Bayraktar, İbrahim, *Değişik Yönleriyle Hz. peygamber*, Işık Yayınları, İzmir, 1994, s.,140-141.

⁴ Gazzâlî, *İhyâ’u ulûmi’-d-dîn*, IV, 308.

⁵ Müslim, *Birr*, 50.

bıraktım, diye cevap vermiştir.¹ Hz. Ebu Bekir (r.a.), Hz. Ali (r.a.), Hz. Ömer (r.a.), Hz. Talha (r.a.), Hz. Zübeyir (r.a.) gibi bazı sahabeler, Uhud savaşında bedenlerini Hz. Peygambere siper etmişlerdir.²

Sonuç olarak denilebilir ki: Gazzâlî, Allah ve Hz peygamber sevgisinde ifrat ve tefritten kaçınıp sünnet-i seniyyeye uygun bir yol çizmiştir. Kendisine göre, Hakiki sevgi Allah ve peygamber sevgisidir. Bu iki sevgi ayrılmaz bir bütündür. Allah’ı seven Habibullah’ı da sever, Habibullah’ı seven Allah’ı da sever. İnsan yaratılışı gereği, tanıdıklarına daha fazla ilgi duyar ve sever. Bu sebepten ilk yapılması gereken şey, sevgi, rahmet ve hoşgörü, peygamberinin hayatını konu alan kitapları okuyup, Onu tanımadır. Hz. Peygamberi sevmek, sünnetine tabi olmak, Onu çok anmak, Kur’an’ın yolunda gitmek, sevdiklerini sevmek ve dinine yardım etmekle olur. Âlemlere rahmet olan sevgi Peygamberini sevmek, ona uymak ve onu örnek edinmek bütün müminlerin görevidir.

¹ İbn Hişam, *Siretü’n-nebeviyye*, C.,IV, Mısır, 1355, s., 160; İbn Sa’d, *Tabakatü’l-kübra*, C., II, Beyrut, tarihsiz, s.,277

² Algül, Hüseyin, *İslam tarihi*, .I, 381.

HOCA AHMET YESEVİ'DE PEYGAMBER SEVGİSİ

Dr. M. Askeri KÜÇÜKKAYA*

Giriş

Yeseviyye tarikatının kurucusu olan Hoca Ahmed Yesevi'nin doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Yusuf Hemedânî'nin müridi ve halifesi olması dikkate alınırca H.V. (Miladi XI.) yüzyılın ikinci yarısında dünyaya geldiğini kabul etmek mümkün görünmektedir.¹

Orta Asya'da gönlü İslama yeni ısınan insanlara ışık tutan Hoca Ahmed Yesevi, ozan mutasavvıf bir şahsiyettir.² Hoca Ahmed Yesevi Türkistan'daki birçok tasavvufi şahsiyetin pîridir. Ahmed Yesevi, bir sûfi şair ve tarikat kurucusu olduğu için, Türklerin manevi hayatına asırlarca tesir etmiş, Pîr-i Türkistan lakabıyla tanınmıştır.³

Hoca Ahmed Yesevi'nin yaşadığı dönem ve bu dönem içerisinde geçirdiği fikrî merhaleler incelendiğinde O'nun, etrafına ışık saçan, önder ve rehber olan bir insan olduğunu göstermektedir. Yesevi, konar-göçer ve sosyal yönden geri kalmış kitlelere İslam'ı anlatma, sevdirmeye ve yaşatma tarzını tasavvuf hareketi içerisinde sunmuştur. Muhatabına, anlayabileceği şekilde hitap etme, gönlünü alma ve neticede onu kazanma başarısını göstermiştir.

Kur'an-ı Kerim ve Peygamber'in (Hz.Muhammed'in) hayat tarzına (sünnete) bağlı, gönlünü ilahi aşkla donatmış olan Ahmed Yesevi, çevresindekilere tasavvufi mahiyette dörtlükler tarzında şiirler söylemiştir.⁴

Ahmet Yesevi'nin "Divan-ı Hikmet" adlı eseri incelendiğinde, bütün dörtlüklerin Allah, Peygamber ve İnsan sevgisi üzerine temellendirildiği görülecektir.

* Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Tarihi Anabilim Dalı

¹ Ahmed-i Yesevi "*Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler*". Haz. Kemal Eraslan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. Ank. 1983.s.15.

² Fuat Köprülü, "*Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*", D.İ.B. Yay. Ank. 1987, s. 75.

³ Feridü'd-Din Attar, "*Mantuku't-Tayr*" (*Hikayet der beyân-ı abval-i Pîr-i Türkistan*) İran, 1287.s.158.

⁴ Fuat Köprülü, "*Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*" s.75.

A. PEYGAMBER SEVGİSİ

Hoca Ahmet Yesevi'nin peygamber sevgisi, o kadar ileri bir düzeydedir ki, ne kendisinden önce ne de kendisinden sonra gelen insanların yapmadıkları bir fiille, onu gerçekleştirmeye çalışmıştır. Altmış üç yaşına geldiği zaman, Peygamber Efendimiz'in (s.a.s) yaşadığı ömrünü düşünmüş, sevgisinden bir çilehâne kazdırıp, geri kalan ömrünü burada geçirmiştir.¹ Yaptığı bu işlem, Peygamber Efendimiz'e (s.a.s) gösterilmesi gereken sevginin ne kadar önemli olduğunu anlatması bakımından büyük önem taşır. Ahmed Yesevi'de Peygamber sevgisi sözde değil özde yaşanmıştır.

Yesevi, Peygamber Efendimiz'e (s.a.s) beslediği sevginin eseri olarak tekkesinin bir köşesinde kazdırdığı bu dar hücrede, yıllarca zikir, riyâzet ve ibadetle ömrünü geçirmiştir. Bir rivayete göre yüz yirmi, diğer bir rivayete göre yüz otuz üç,² başka bir rivayette de yüz yirmi beş yaşına kadar bu çile hânede yaşamıştır.³ Kendisi de yüz yirmibeş yaşına kadar çile hânede kaldığını söyler:

*Erenlerin feyz u fütub alalmadım
Yüzyigirmebeşge kirdim bilelmedim
Hak Teala taatların kılalmadım
İştib okup yerge kirdi Kul Hacı Ahmed.*

*Erenlerden feyz ve fetih alamadım
Yüzyirmibeş yaşa girdim bilemedim
Hakk Teala'ya ibadetlerini kalamadım
İştib okuyup yere girdi Kul Hoca Ahmed.⁴*

Ahmed Yesevi, çilehâneye girişinin, Hz.Peygamber'e (s.a.s) duyduğu aşırı sevgisinden kaynaklandığını söyler. Ona göre en büyük müşid Peygamber Efendimiz'dir (s.a.v). Her zaman O'nun vasfını söylemek ve salât selam göndermek gerekir. Kendisi sevgisinden dolayı altmış üç yaşında çilehâneye girdiğini söyler:

*Pîr-i muğan bak Mustafâ bî-şek biling
Kayda barsang vasfin aytıp ta'zim kaling
Durûd aytıp Mustafağa ummat bolung
Ol sebebdan altmış üçde kirdim yerge.*

¹ Hazîni, "Cevahir'ül Ebrar Min Emvâci'l-Bihâr" vr. 45b.

² A.g.e. vr. 46a.

³ F. Köprülü, "Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar" D.İ.B. Yay.Ank.1987.6.bsk.s.37.22.dipnottan.

⁴ Ahmed Yesevi, "Divan-ı Hikmet" Haz. H. Bice.10-3.s.20.

*Pîr-i Muğân'ı, Mubammed'i şeksiz bilin;
Nereye gitseniz vasfederek ululayın;
Selam edip Mubammed'e ümmet olun;
O yüzden altmış üçte girdim yere. ¹*

Peygamber Efendimiz'e (s.a.s) salât ve selâm getirmek konusunda Kuran-ı Kerim de: “ Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber Muhammed'i överler; Ey İnananlar ! Siz de Onu övün, Ona salât ve selâm getirin.”² buyrulmuştur. Salât Allah'tan olursa rahmet ve övgü; meleklerden olursa duâ ve istiğfâr; insanlardan olursa şefaât istemek manalarına gelir.³ Ahmed Yesevi Peygamberimize salât ve selam getirilmesini ister:

*Eyâ dostlar beyân eyley hak resûldin
Ümmet bolsang işitip dürrûd aytung dostlar
Ol rahmeten li'l-'alemin cüz'ü küldin
Ümmet bolsang işitip dürrûd aytung dostlar.
Eyâ dostlar, bildireyim hak Resûl'dan,
Ümmet olsan, işitip selâm verin dostlar.
O “rahmeten li'l-âlemîn” cüz ve kü'l'den;
Ümmet olsan, işitip selâm verin dostlar. ⁴*

Yesevi'nin bu isteği Peygamberimizin şu hadisi şerifine dayanmaktadır. “Bana bir defa salât-û selâmda bulunana Allah (c.c) on defa mağfired eder.”⁵ Bir başka hadis-i şerifte Peygamber Efendimiz (s.a.s) : “Bana bir defa salât edene Allah on salât eder. Bana on salât edene Allah, yüz salât eder. Bana yüz salât edene Allah bin salât eder. Bana bin salât edene ise Allah ateşte yakmaz.”⁶ buyurmuştur. Yine Peygamber Efendimiz (s.a.s): “ Bir kimse bir kitap yazıp, kitabında bana salât etse, ismim o kitapta okunduğu sürece melekler de o kişiye salât eder.” ⁷ Bir başka hadiste de: “ Allah kabrimde bir melek görevlendirip mahlukatın ismini verdi. Melek, kıyamete kadar bana salât edenleri bildirerek; Ya Resullullah ! Bu filan oğlu filanın hediyesidir. Sana salât etti, der” ⁸ buyurmuştur.

Ahmed Yesevi, peygamber sevgisi ile dolu dolu yaşamıştır. Beslediği sevgi ve

¹ Ahmed Yesevi, “*Divan-ı Hikmet*” E.Esin . II,yr.7a- H. Bice. 8-21.s.28.

² Ahzab (33) 56.

³ İbnu Kesir, “*Tefsiru'lKur'ani'l Azim*”.Mısır.trs.C.III.s.506.İ.Hakkı Bursavi, “*Ruhu'lBeyân*”İst.1389. C.VII. s. 219.

⁴ Ahmed Yesevi, “*Divan-ı Hikmetten Seçmeler*” Haz. K. Eraslan. XLI.s.263.

⁵ Ebu's-Suud. “*İrşâdu'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kur'ani'l-Kerîm*”, Beyrut, trs.c.VI.s.800.

⁶ Alâuddin Ali el- Muttaki, “*Kenzü'l- Ummâl fi Süneni Akvali ve'l-Efal*”, Hindistan 1314 h.C.I.s123.

⁷ A.g.e, c.1.s.126.

⁸ Ebu Naim, Ahmed b. Abdullah, “*Hilyetü'l-Evliya ve Tabakatü'l-Asfiya*”, c.VI,s. 33.

muhabbet ile peygamber sevgisini layıkı vechi ile yaşamaya gayret etmiştir. Ahmed Yesevi, İslamiyeti ve Hz. Peygamberi, yeni yeni tanışma durumunda olan konar-göçer insanlara, onların anlayacağı bir dille hikmetler söyleyerek anlatmaya çalışmıştır.¹

Ahmed Yesevi, tarikatının temel ilkeleri içerisinde peygamber sevgisine apayrı bir yer vermiştir. Kendisi son derece peygambere bağlı ve sevgisi ile yoğrulmuşken, dervişlerinin de peygamber sünnetine bağlı kalmaları için gerekli irşad görevini yerine getirmiştir.

Hoca Yesevi, Allah sevgisini her şeyden üstün tutan bir insandır. Peygamber Efendimiz'in (s.a.s) ağzından ifadelendirildiği şekilde, Allah'ı seviyorsanız beni takib ediniz, suretiyle peygamber muhabbetinin temerküz ettiği yüce bir insan olarak karşımıza çıkmaktadır.²

Ahmed Yesevi büyük bir iştihak ve şevkle Peygamber sevgisine ulaşmayı arzular. Divan-ı Hikmetinde dile getirdiği dörtlülüklerle hep bu sevginin arayışı içinde bulunduğunu anlatır. Yesevi, **“Başımda ötüyor Muhammed aşkının feryadı”**³ dizesinde peygamber aşkı ile hemhal olduğunu açık bir şekilde dile getirmiştir. Yesevi, peygamber sevgisi uğruna, insanların karşılaşmaktan korktukları her türlü istenmeyen halleri kabullenmeye razıdır. Bunu **“Ey ulu Tanrı'm sen beni Muhammed için rezil et”**⁴ şeklinde ifade eder.

Ahmed Yesevi, peygamber sevgisi sırrına erebilmeyi nasip etmesi için Allah'a niyazda bulunur. Kalp ve gönlüne peygamber sevgisinin yerleşmesi ve muhabbetinden dolayı kendinden geçme arzusu o kadar şiddetlidir ki, başkasının kendisinden daha fazla peygamber aşkı olmalarına tahammülü yoktur. Allah'tan **“Sen beni Muhammed'in en iyi aşığı et”**⁵ dizesiyle bunu dile getirmiştir.

İslamiyeti tebliğ vazifesiyle gönderilen Peygamber Efendimiz'in (s.a.s) yüceliğini ve değerini bilmeden yaşamının anlamsızlığına dikkat çeken Yesevi, bu anlayıştan mahrum bulunanların Peygamber kadrini bilemeyecekleri gibi, diğer insanlara da sevgiyle yaklaşamayacakları görüşündedir. Yesevi'ye göre peygamberi sevmek, gerçek anlamda peygamberi tanımak ve yaptıklarını yapmakla mümkün olabilir.

Uşbu sırrı bilmegen câhil kişi

Dervişlerini kadrını kaçan bilür

Til uçda ummatmen dip da'vi kulur

¹ Nevzat Aştık, “Yesevi Hikmetlerine Kaynaklık Eden Hadislerin Değerlendirilmesi ve Sünnet Kültürünün Hikmetlere Tesiri” Mehmet Şeker, Necdet Yılmaz. **Ahmed-i Yesevi Hayatı -Eserleri- Fikirleri- Tesirleri**.Seha Nşr.İst.1996.s.376 .

²Hayrani Altıntaş, “Ahmed Yesevi'nin Düşüncelerinde İlahi Aşk” Milletlerarası Ahmed Yesevi Sempozyumu Bildirileri, 26-29 Mayıs. Kayseri 1993.s. 23.

³ Ahmed Yesevi, **“Divan-ı Hikmet”**E.Esin .XX- vr.32b.

⁴ A.g.e. XX-vr.32b.

⁵ Ahmed Yesevi, **“Divan-ı Hikmet”**E. Esin, XX-vr.32b.

Mustafâni kadrını kaçan bilir.

Bu sırrı bilmeyen o cabil kişi;

Dervişlerin kadrini nasıl bilir ?

Yarım ağızla “ümmetim ben” diye söyler;

Mubammed’in kadrini ne zaman bilir ?¹

Ahmed Yesevi, Allah’ın uğrunda güçlüklerle karşılaşmadan, Peygamber sevgisine ulaşmanın mümkün olamayacağını da şöyle belirtir:

Tâ maşakkat tartmağınca vashı kayda

Hızmat kılmay derd u hâlat bolmas peydâ

Cân u dilni tâ kılmasang hakka şeydâ

Mustafağa mâtâm tutup kirdim mına.

Güçlük çekmeyince nerede ona kavuşmak ?

Hizmet etmeden dert ve hal ortaya çıkmaz;

Hakk’a delicesine aşık olmazsan (da ortaya çıkmaz);

Mustafa için yas tutarak girdim işte.²

Yesevi, Hz. Peygamber’in (s.a.s) aşkı uğruna her türlü meşakkate göğüs gerdiğini, çilehânedede yastık ve döşek yerine taşlara uzandığını, bunun kendisine manevi lezzet verdiğini söyler:

Yes astıda hârlük tartım köp maşakkat

Tüşek yastuk taştan kıldım çektim mihnet

Ey yaranlar bu dünyâda yok ferâğât

Mustafağa mâtâm tutup kirdim mına.

Yer altında çektim zorluk ve meşakkat

Yastığı döşegi taştan yaptım, çektim mihnet

Ey dostlarım, bu dünyada yok hiç rahat;

Mustafa için yas tutarak girdim işte.³

¹ Ahmed Yesevi, “*Divan-ı Hikmet*” E.Esin XLII, vr.52a- K.Eraslan.II-21.s.71.

² Ahmed Yesevi, “*Divan-ı Hikmet*” E.Esin. VI- vr.13b.

³ Ahmed Yesevi, “*Divan-ı Hikmet*” E. Esin, VI.vr.13b.

Ahmed Yesevi'nin, Peygamber Efendimiz'e (s.a.s) beslediği sevgi ve arzusundan, dünya ve ahireti hiç üşenmeden verebilecek kadar yüksek bir makamdadır. Onun tek arzusu Peygamberimize layık olabilmektir.

Mânende-i mecnûn keçirüp ikki cahândân

Divâne kılıp kal meni rusvâ-yı Muhammed.

Beni, iki dünyadan el etek çekmiş Mecnun gibi

*Divane hem de rezil et Muhammed için.*¹

Ahmed Yesevi, Peygamber Efendimiz'e (s.a.s) beslediği sevgi temelli ve kalcıdır. O, sözde kuru kuruya laf ile sevgisini belirtmez. Peygamber'e yakışır bir tarzda hayatını düzen içine almanın lüzumuna inanır. Yesevi, peygamber sevgisine mazhar olmanın kolay olmadığını, daha doğrusu herkesin istemekle elde edemeyeceğini söyler. Peygamber sevgisi, istemek ve arzulamaktan öte, ruhî ve kalbî inkişâflara ulaşmak için riyazet ve mücahede yolunu takip etmekten geçer.

Öldürgil u köydürgil u her mihneti salğul

Ger ummatıdursen kanı ğamba-yı Muhammed.

Öldür yak ya da her türlü azap ver

*Eğer ümmetiyisen nerede üzüntün Muhammed için?*² dizesinde bu arzusunu dile getirir.

Kur'an-ı Kerim de: “Ey Muhammed (s.a.v), de ki: Allah'ı seviyorsanız bana uyun. Allah da sizi sevsin ve günahınızı bağışlasın. Allah affeder ve merhamet eder.”³ ayeti ışığında Yesevi'nin değerlendirme yaptığı görülmektedir. Allah'ın rızasının Peygamberin rızasında bulunduğu bilinciyle **“Her şeyden vazgeç ve Muhammed'in rızasını ara.”**⁴ görüşünü beyan etmiştir.

B. PEYGAMBERE BAĞLILIK

I. Peygamberin Sünnetine Uymanın Önemi

Alemlere rahmet olarak gönderilen⁵ Peygamber Efendimiz (s.a.s) için Allah “Ey Muhammed (s.a.v) de ki: Allah'ı seviyorsanız bana uyun. Allah da sizi sevsin ve günahınızı bağışlasın. Allah affeder ve merhamet eder”⁶ buyurulmuştur. Yine, “ Sizin

¹ Ahmed Yesevi, **“Divan-ı Hikmet”**E. Esin, XX-vr. 32b.

² Ahmed Yesevi, **“Divan-ı Hikmet”**E. Esin, XX- vr.32b.

³ Al-i İmrân (3),31.

⁴ Ahmed Yesevi, **“Divan-ı Hikmet”**E.Esin,XX- vr.33a.

⁵ Enbiya (21), 107

⁶ Al-i İmrân (3), 31

için Allah’ın Rasûlünde güzel bir örnek vardır.”¹ şeklinde ilahi emir ve öğütler bulunmaktadır. Ahmed Yesevi, diğer tüm mutasavvıflar gibi, bu ayet-i kerimeler ışığında Peygamber Efendimiz’in (s.a.s) sünnet-i seniyyesine uymayı şiar edinmiştir. Kendisi son derece sünnete bağlı bir kişi olduğu gibi, tarikatına intisab edenlere de bu konuya duyarlı olmaları hatırlatmasında bulunmuştur. Divan-ı Hikmet’in bir çok yerinde sünnete uymanın önemi vurgulanmıştır. ²

Peygamber Efendimiz (s.a.s) “ Size iki şey bırakıyorum. Bunlara sarıldığınız sürece sapıtmayacaksınız: Allah’ın kitabı Kur’an ve O’nun Rasûlünün sözleri, davranışları, takrîr ve tasviplerinden oluşan sünneti.” ³ Ahmed Yesevi, bu iki kaynağı temel esas olarak almış, tasavvufi irşad faaliyetlerini bu iki eksen etrafında yaymaya çalışmıştır. O, her fırsatta Allah’ın emirlerini ihtiva eden Kur’an-ı Kerim’in ayetleri ile Peygamber Efendimiz’in (s.a.s), sünnetine göre davranmanın gerekliliğini dile getirmiştir. Söylemiş olduğu bütün hikmetlerin hadis merkezli olduğunu ifade etmiştir:

Meni hikmetlerim kân-ı hadistir.

Kişi bîy eltme bilgî habisdur.

Benim hikmetlerim kân-ı hadistir.

Kişi nasib almasa, bil ki, habistir. ⁴

Ahmed Yesevi, bir mutasavvıf ve tarikat kurucusu olmaktan ziyade bir din adamıdır. Yesevi, dinin kurallarına ve Hz. Peygamber Efendimiz’in (s.a.s) sünnetine bağlı bir kişidir. Fikirlerini sünnete uygun bir şekilde anlatmaya çalışmıştır.⁵

Peygamber Efendimiz’in (s.a.s) sünnet-i seniyyesine tabi olma büyüklüğünü kavramak için, Peygamber Efendimiz’in (s.a.s) ümmetine gösterdiği düşkünlük ve sevgisini bilmenin gerektiğine inanır. Zira, kişi sevdiği ve metodunu takip ettiği birisini iyi tanımalıdır ki, sevdiği ve benimsediği yolda yürüdüğü zaman, sevdiği kişiye gösterdiği sevgi dolayısıyla layık olabilsin. Yesevi, Peygamber Efendimiz’in (s.a.s) ölüm döşeginde dahi, ümmetine düşkünlüğünü “ **Ümmetîm vay ümmetîm**” dediğini dile getirir:

Mustafâ der bâlet-i nezr erdiler

Ummatım vây ummatım dîp aydılar

Bir gürûbnı asî dîp kayğurdular

¹ Ahzâb (33), 21

² Ahmed Yesevi, “**Divan-ı Hikmet**”E. Esin, I, vr.2b, vr.5b, II, vr.7a, VI, vr.12b, vr.13b; XI, vr.24a; XX, vr.32b, vr.33a, vr.33b; XXI, vr.34a, XXII, vr.35b;XXV, vr.37b; XXVI, vr.38b; XXIX, vr.42a; K. Eraslan, I, 22,23, s. 62; II, 21, s. 71; XXXI, 7, 8,s. 221;XLI, 11,s.267; XLV, 4, 5,6, s. 295; H. Bice, 1, 5,s.5; 10, 13, s. 22; 23, 5,6,7, s. 43;26, 8, s. 45; 37,4,5,6,7, s. 57; 86, 8, s. 113; 141, 2, s, 181.

³ Tirmizi, “**Sünen**”, Menakıb, 31.

⁴ Ahmed Yesevi, “**Divan-ı Hikmet**”E. Esin, I, vr. 61a.

⁵ Ahmed Yesevi, “**Divan-ı Hikmetten Seçmeler**”, Haz. K. Eraslan, s. 29.

Ente kâfî ente âfî yâ ğâfur.

Mustafa ölümcül idi

“Ümmetim,vay ümmetim”dedi O.

Bir asi topluluğu esirgedi O.

Kıfayetli, affedensin ey bağışlayan. ¹

Ümmetine karşı son derece merhametli ve şefkatli olan Peygamber Efendimiz (s.a.s) Kur’an-ı Kerim’in diliyle: “ Ey İnananlar ! Size kendi içinizden öyle bir peygamber geldi ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona pek ağır gelir. O size çok düşkün, mü’minlere çok şefkatli, çok merhametlidir.” ² diye vasıflandırılmıştır. Yesevi, Peygamber Efendimiz’in (s.a.s) bu yönünü hatırlatmış ve mü’minlerin de layık olabileme gereğini yerine getirmelerini istemiştir. Bunun da sünneti seniyyesine bağlı olmakla mümkün olacağı inancındadır.

Ahmed Yesevide sünnete bağlılık Allah’ın rızasına kavuşmaya vesile olduğundan, sünnetin en küçük meselesine dahi ittiba etme esası vardır. Peygamber Efendimiz’e (s.a.s) ümmet olabilmenin en büyük şartı, O’nun sünnetini yerine getirmektir.

Sünnetlerin mukkem tutup ummat boldum

Yer astığa yalnız kirip nûrğa toldum.

Hak-perestler makamğa mahram boldum.

Tığ-ı bätün birle nefsi yançtum mına.”

Sünnetlerini sağlam izleyip ümmet oldum;

Yer altına yalnız girip nurla doldum.

Hakk’a tapanlar makamına mahrem oldum;

Batın kalıcıyla nefsi öldürdüm işte. ³

Ahmed Yesevi’ye göre, sünnet-i seniyyeye ittiba etmek, gerçek anlamda Allah’a inananlar arasına girmeye vesile olduğundan, büyük bir öneme sahiptir. Özellikle, nefis ve şeytanın hücumları zamanında bu gerçeğe riayet etmek ayrı bir önem taşır. Doğrudan doğruya sünnete ittiba etmek, Peygamber Efendimiz’i (s.a.v) hatırlatması açısından, İlahi huzuru bulmaya da sebebiyet verir. Hatta sünnetin en küçük bir meselesi hükmünde olan yemek, içmek ve yatmak adabı, bir nevi ibadet teşkil

¹ Ahmed Yesevi, “*Divan-ı Hikmet*”E. Esin, XXVI, vr.38b.

² Tevbe (9) 128.

³ Ahmed Yesevi, “*Divan-ı Hikmet*”E. Esin, I, vr.5b; Ahmed Yesevi, “*Divan-ı Hikmetten Seçmeler*” Haz. K. Eraslan, I, 23,s. 63.

ettiğinden Peygamber Efendimiz’e (s.a.s) ittiba düşündürdüğünden, İslamiyetin bir edebi olduğunu da hatıra getirir. Bununla hem Peygamber Efendimiz (s.a.s) hem de Allah’ın (c.c) hatıra gelmesine neden olduğundan bir nevi huzur ve ibadet kazandırmasına vesile olur. Kur’an-ı Kerim de “ Ey Muhammed, de ki : “Allah’ı seviyorsanız bana uyun, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah affeder ve merhamet eder.”¹ buyurulmaktadır. Buna göre, sünnete ittiba etmek, Allah’ın rızasını kazanmaya neden olur. Yani, insanın Allah’a muhabbeti varsa Allah’ın Rasulüne ittiba etmesi gerekir. İttiba edilmezse, sünneti yerine getirilmezse, Allah’a muhabbetin olmadığını netice verir. Çünkü muhabbetullah, Peygamber Efendimiz’in (s.a.s) sünnetine kesin bağlılığı gerektirir. Allah’ı sevmek, Onun razı olduğu şeyleri yerine getirmektir. Bu ise, en mükemmel bir şekilde Peygamber Efendimiz’in (s.a.s) şahsında tezahür eder.

Ahmed Yesevi, sünnete bağlılığından dolayı altmış üç yaşından sonra kazdırdığı çilehâneye girmiş, ömrünün geri kalan kısmını burada geçirmişti. Bunu Peygamber Efendimiz’e (s.a.s) bağlılığının bir eseri olarak anlatmaya çalışmıştı. Çilehânedeki olayları anlatırken, Peygamber Efendimiz’in (s.a.s) terbiyesine de maruz kaldığını anlatır.² Ahmed Yesevi, sünnete ittiba etmeyi özellikle Peygamber Efendimiz’in (s.a.s) istediğini söyler. Yesevi, sünnete ittiba edenlere hesap gününde Peygamber Efendimiz’in (s.a.s) şefaateceğini, ellerinden tutup cennete götüreceğini şu şekilde dile getirir.

Mi’rac tüni nûr-ı dîdem ferzend didi

Kolum tutup ummatımsen ummat didi.

Sünnetimni muhkem tutkal dilbend didi.

Mustafağa matam tutup kirdim mına.

Miraç gecesi “gözüm nuru evlat” dedi.

Elimden tuttu “ümmetimsin, ümmet” dedi;

“Sünnetimi sağlam izle evlat” dedi.

Mustafa için yas tutarak girdim işte.

Kıyamatda yol adaşsang yolğa salay

Muhammed dip teşne bolsang kolung alay

Ferzendim dip elging tutup cennet kirey

Mustafağa matam tutup kirdim mına.

¹ Al-i İmran (3) 31.

² Ahmed Yesevi, “*Divan-ı Hikmet*”E. Esin, VI, vr.11b.

*Kıyamette yolunu yitersen yol göstereyim;
 Muhammed diye hasretteysen elini alayım;
 Evladım diyerek elinden tutup cennete gireyim;
 Mustafa için yas tutarak girdim işte. ¹*

Sünnet düşüncesiyle yer altına girip, Peygamber Efendimiz’e (s.a.s) bağlılığını izhar eden Ahmed Yesevi, sünnete bağlılığın önemini vurgulamak için, geçirdiği manevi atmosfer içinde karşılaştığı durumu bütün detaylarıyla anlatmaya çalışmıştır. Peygamber Efendimiz’in (s.a.s) kendisine imam olduğu, bir çok manevi hediye verdiğini söyler. Ayrıca, müslümanların bu konuda duyarlı olabilmeleri için, meleklerin kendisine hizmet ettiğini, böylelikle sünnete uyacakların da aynı muameleye tabi olacaklarını hatırlatır.

*Hak Mustafa rubı kelîp boldı imâm
 Cümle melek yer astuda boldı ğulâm
 Köp yağladım hak Mustafâ berdi in’âm
 Mustafağa mâtam tutup kirdim mına.*

*Hak Mustafa rubu gelîp imam oldu,
 Melekler yer altında hizmetkar oldu.
 Çok ağladım, Hak Mustafa bahşîş verdi.
 Mustafa için yas tutarak girdim işte. ²*

Sünnet-i seniyyenin, iki dünya saadeti ve olgunluğun kaynağı olduğu inancını taşıyan Yesevi, hayatın her anında Peygamber Efendimiz’in (s.a.s) yolundan gitme arzusundadır. Çünkü, bilfiil olmasa da binniyet ve isteyerek sünnet işlemek Hz.Resulullah’ın muhabbetini kazanmaya sebep olduğundan büyük bir kıymeti vardır. Sünnet işlememekte günah yoksa da, büyük bir sevabı kaybetmek vardır. Hele onu değiştirmek ise büyük günah ve hatadır. Hakiki manada sevabı ve sahibini düşünerek yapılan hareket ise, ibadet yerine geçer. Bir insan, sünneti yerine getirmese, herhangi cezai bir müeyyidesi yoktur. Fakat, Peygamber Efendimiz’in (s.a.s) adâb ve manevi terbiyesinden, nurundan istifadeden mahrum kalır. Ahmed Yesevi, Kur’an-ı Kerim’in: “ Ey Muhammed, de ki: “ Allah’ı seviyorsanız bana uyun, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah affeder ve merhamet eder.” ³ emri gereğince, sünnete büyük bir önem vermiştir. Onun, sünnet-i seniyye’ye bu kadar düşkün olması, tarikat

¹ Ahmed Yesevi, “*Divan-ı Hikmet*” E. Esin, VI, vr.12b, vr.13a.

² Ahmed Yesevi, “*Divan-ı Hikmet*” E. Esin, VI, vr.12b.

³ Al-i İmrân (3) 31.

ehline bu konuya kuvvetli bir şekilde eğilmelerini istemesinin temelinde bu ayetin işaret ettiği mana yatmaktadır. Zira, bu ayet; Allah’a imanınız varsa, elbette ki Allah’ı sevmiş olacaksınız. Madem Allah’ı seviyorsunuz, öyle ise, Allah’ın istediği tarzda harekette bulunmalısınız. Bu tarz ve metod ise, Allah’ın sevdiği zâtın yaptığı işlevleri yapıp ona benzemeye çalışmaktır. O zat ise, Allah’ın dinini tüm insanlığa getiren Peygamber Efendimiz’dir. Bir mü’minin, işlediği sünnet-i seniyye ile Peygamber Efendimiz’e (s.a.s) benzemeye çalışması da , ona ittiba ettiğini gösterir. Peygamber Efendimiz’e (s.a.s) ittiba ise, Allah’ın sevgisini ve rızasını kazanmaya vesiledir.

II. Peygamber Ahlakı ile Ahlaklanmanın Önemi

Peygamber Efendimiz (s.a.s) simaca insanların en güzeli, ahlak yönünden de insanların en üstünüydü.¹ “ Sizin en hayırlınız, ahlakı en üstün olanınızdır.”² Yine bir başka hadisi şerifte Peygamber Efendimiz (s.a.s) :“ Ben ancak güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim.”³ buyurmuştur. Cenab-ı Hak Kur’an-ı Kerimde Peygamber Efendimiz’e (s.a.s) hitaben: “ Şüphesiz sen büyük bir ahlaka sahibsindir.”⁴ buyurmuştur.

Hz.Aişe’den O’nun ahlakı sorulduğu zaman “ Siz Kur’an okumuyor musunuz ? O’nun ahlakı, Kur’an’dan ibarettir.”⁵ diye cevap vermişti. Peygamber Efendimiz (s.a.s) “ Beni Rabbim terbiye etti ve terbiyemi güzel yaptı ”⁶ buyurmuştur. Güzel ahlak ve edebin timsâli Peygamber Efendimiz (s.a.s) bir başka hadiste de: “ Ben melik peygamber, ya da kul peygamber olma konusunda muhayyer bırakıldım. Cebrail (a.s) bana tevâzû göstermemi işaret etti. Ben de; Kul peygamber olayım, bir gün doyayım, bir gün aç kalayım, dedim.”⁷ diye haber vermiştir. Peygamber Efendimiz’in (s.a.s) insanlarla ilişkilerinde gösterdiği yumuşaklık ve yaşadığı güzel ahlakla ilgili olarak “ Allah’ın rahmetinden dolayı, ey Muhammed, sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba ve katı kalpli olsaydın, şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi. Onları affet, onlara mağfiret dile, iş hakkında onlara danış, fakat karar verdin mi Allah’a güven, doğrusu Allah güvenenleri sever.”⁸ diye haber verilmiştir.

Peygamber Efendimiz (s.a.s) “Devesine bakar, hayvanına ot verir, evinin temizliğini yapar, ayakkabısını tamir eder, söküğünü diker, koyununu sağlar, hizmetçisiyle birlikte oturup yemeğini yer, el değirmeninde un çekerken yorulan hizmetçisine yardım ederdi. Çarşıdan aldığı şeyleri evine eliyle taşımaktan çekinmezdi. Fakir zengin herkesle el sıkıştırdı. Karşılaştığı kimselere ilk selam veren, O olurdu. Davet edenin çağrısını reddetmezdi. Çağrıldığında ikram edilen şey, değersiz kuru bir

¹ Buhari, Tecrid Terc. 9/ 311 (Hadis no: 1173)

² Buhari, Tecrid Terc. 9/318 (Hadis no: 1456)

³ Malik, el- Muvatta, 2/904.

⁴ Kalem (68) 4.

⁵ Müslim, 1/514 (Hadis no: 746)

⁶ Acluni, “*Keşfu’l-Hafa*”, 1/ 70.

⁷ Heysemi, “*Mecmau’z-Zevaid*”, IX/ 192.

⁸ Al-i İmrân (3) 159.

hurma bile olsa, onu azımsayıp küçümsemezdi. Yumuşak huyluydu. Cömertti. Güler yüzlü ve iyi tabiatlıydı. Kahkahaya varmayan mütebessim bir gülümsemesi, çatık kaşlılığa kaçmayan bir ciddiyet ve hüzün hali vardı. Zillete varmayan bir tevâzû, israfa kaçmayan bir cömertlikti onun hali. Yufka yürekliydi. Düşünceli ve başı önüne eğikti. Bütün müslümanlara karşı merhametliydi. Karnını doyurmaktan dolayı asla geçirdiği görülmemiştir. Tamahkârlıkla elini asla bir şeye uzatmamıştır.”¹

Ahmed Yesevi, Peygamber Efendimiz'in (s.a.s) güzel ahlak ve metodunu benimsemiş, irşâd ve tarikat anlayışını bu mecrada yürütmüştür. Yesevi, özellikle şükür, sabır, ilahi emirleri tutma, riyadan kaçınma, yalandan uzaklaşma, adaleti gerçekleştirme, doğruyu bulma, kibir ve gururdan sakınma, insanlara karşı sevgiyle yaklaşma, başkalarına yardım, iyi niyet ve gönül yapma üzerinde durarak, Peygamber ahlakı gereği yaşamaya özen göstermiştir.²

Bir mutasavvıf ve irşâd adamı olarak, Orta Asya insanının anlayacağı bir tarzda güzel ve ikna edici fikirler söylemesi, çevresine insanların toplanması, O'nun Peygamber ahlakına uygunluk arz eden davranışlarından kaynaklanmıştır. Hem kendisi hem de tarikatna girenler için günlük iş ve eylemlerinde Peygamber ahlakı ile ahlaklanmanın gereğini vurgulamak ve bu konuya duyarlı davranmanın her zaman için gerektiğini söyler:

Pir-i Muğan hak Mustafa bî-şek bilin

Kayda barsang vaşın aytıp ta'zim kalin.

Pir-i Muğan'ı, Muhammed'i şeksiz bilin;

*Nereye gitseniz vasfederek ululayın.*³

Ahmed Yesevi'de Peygambere bağlılık bir özlem ve hasrettir. Peygamber ahlakı ile ahlaklanmak ve gereğini yaşamak ibadet hükmünde değerlendirilmiştir. Büyük bir muhabbetle bağlı olduğu Peygamber Efendimiz'in (s.a.s) beşeri ilişkilerde gösterdiği engin hoşgörü ve sevgiyi nasıl ve nerede kullanılması gerektiği üzerinde durarak, aynı istikamette yürümeyi meslek haline getirmiştir.⁴

Helal lokma taraftarı olan Yesevi, haram ile ceplerini dolduranların cehennem ateşi topladıklarını, aslında hem dünya hem de ahiretlerini berbat ettiklerini söyler. Az da olsa helal malın kazanılmasından yana olan Yesevi, elinin emeği ile tahtadan yonttuğu kaşık ve tabakları satmakla maişetini temin etmiştir. Peygamber Efendimiz (s.a.s): “Ümmetimin fakirleri, zenginlerinden yarım gün önce cennete gireceklerdir ki, o da beş yüz yıldır.”⁵ buyurmuştur. Dünya heveslisi olan insanların, mağrur ve kibirli olma ihtimali üzerinde duran Yesevi, zenginliğe karşı olmamakla beraber, fazla mal

¹ Hilye, C.II, s. 45 .

² İbrahim Ağâh Çubukçu “Ahmed Yesevi ve Düşüncesi” *Erdem*, A.K.M.D. 7/21, s. 828.

³ Ahmed Yesevi, “*Divan-ı Hikmet*” E. Esin, II, vr.7a; K. Eraslan, II, 21, s. 71.

⁴ Ahmed Yesevi, “*Divan-ı Hikmet*” E. Esin, XXIII, vr.35b, vr.36a, vr.36b; XXVI, vr.38a, vr.38b.

⁵ Ahmed b. Hanbel, “*Müsned*”, II, s. 224.

sevgisinin, insanı helâkete götüreceği görüşünü dile getirir:

Dünyâ dârlar mâlm körüp havâ kalur
Men- menlikden ol da'vi-i hudâ kalur
Öler vaktda imândan cudâ kalur
Cân berende hasrat birlen kiter dostlar.

Dünya heveslisi malına bakıp da eğlenir;
Bencilliğinden o Allah'lık iddia eder.
Öleceği zaman imanından ayrı kalır;
Canını teslim ettiğinde hasretle gider dostlar. ¹

Ahmed Yesevi, kul hakkına riayet etmeden mal kazanma isteğini insana tatlı gösteren şeytanın, aslında insanın imansız gitmesine çalıştığının altını çizer. Gönül huzuru ile kazanılan helal kazanç ve dünya hayatına aldanmayanın ahireti elde edebileceğini şöyle ifade eder:

Kamu dünyâ yıkğanlarını vallab kördüm
Öler vaktda kalaysen dîp hâln sordım
Şeytân aydı imânğa çengâl urdum
Dünyâ koyğan ahıratğa yeter dostlar.

Bütün dünya yağanları vallab gördüm;
Öleceği zaman “nasılsın” diye halini sordum;
Şeytan dedi “imanına pençe vurdum”;
Dünyayı bırakan ahirete ulaşır dostlar. ²

Ahmed Yesevi, herkese karşı Peygamber ahlakı gereği, hilm ve yumuşaklıkla yaklaşılmasını ister. Peygamber Efendimiz (s.a.s) hayatı boyunca hiç kimsenin kalbini kırmamıştır. Enes b. Mâlik: “ On yıl süreyle Allah Resûlü (s.a.v) ne hizmet ettim. Beni asla azarlamadı. Yaptığım bir işe, “ Bunu niye yaptın ?”; yapmadığım bir işten dolayı da “Niye yapmadın ?” diye kızmadı.” ³ diye rivayet etmiştir. Ahmed Yesevi de Peygamber Efendimiz'in (s.a.s) bu özelliğini göz önüne alarak, hiç bir kimsenin kalbini kırmamak, gönlünü incitmemek ve yetimlerin gözetilmesinin gerektiğini şöyle belirtir:

¹ Ahmed Yesevi, “*Divan-ı Hikmet*”, E. Esin, XXIX, vr.42a.

² Ahmed Yesevi, “*Divan-ı Hikmet*”, E. Esin, XXIX, vr.42b.

³ Buhari, İstî'zan, 10.

*Kayda körseng köngli sınuk merhem bolğıl,
Andağ mazlúm yolda bolsa hem-dem bolğıl.*

*Nerde görsen gönlü kırık ona ilaç ol;
Öyle mazlúm yolda ise arkadaş ol. ¹*

*Akıl erseng ğarıblarını könglin avla;
Mustafa dek ilni kezip yetim kâvla.*

*Akullıysan ğarıplerin gönlünü avla;
Mustafa gibi yurdu dolaş, yetim ara; ²*

Ahmed Yesevi, kim olursa olsun herkese iyilik yapmanın gerektiğine inanır. Zira bir kalbi kazanmak, Allah’ın rızasını kazanmaya vesile olabilir. Geçici dünya hayatında insanın yapacağı en güzel davranışlardan biride, karşılık beklemeden Allah rızası için iyilik yapmaktır. Yesevi, bu hususu şöyle dile getirir:

*Hemişe yahşılık kalğıl kiter sin uşbu dünyâdan
Kıyâmet âb-ı râyığa kârek hún-ı ciğer kalsang.*

*Daima iyilik kal sen, gidersin sen bu dünyadan;
Kıyametin yüz sıyuna gerek ciğer kamı kalsan. ³*

Ahmed Yesevi, Peygamber Efendimiz’in (s.a.s), fakir, yetim ve kimsesizlere olan cömert yaklaşımı ve misafirperverliğini dikkate alarak, aynı minval üzere davranmıştır.

*Ğarıp fakîr yetimlerini kalğıl şâdmân;
Hulkalar kalıp azîz cânıng kalğıl kurbân;
Tu’ma tapsang cânıng bile kalğıl mibmân.
Hakdan iştip bu sözlerni aydım muna.*

*Ğarıp fakîr yetimleri sevindir sen;
İyi huyla azîz canını et kurban;*

¹ Ahmed Yesevi, “*Divan-ı Hikmet*”, E. Esin, I, vr.2a.

² Ahmed Yesevi, “*Divan-ı Hikmet*” E. Esin, I, vr.2b.

³ Ahmed Yesevi, “*Divan-ı Hikmetten Seçmeler*” Haz. K. Eraslan, LVII, 6, s. 318.

İçtenlikle misafir et yemek bulsan;

*Hak'tan duyup bu sözleri söyledim işte.*¹

Ahmed Yesevi, Peygamber Efendimiz'in (s.a.s) , garip, fakir ve yetimlere karşı merhametli yaklaşımından ders alarak, bunun tüm müslümanlar tarafından uygulanmasından yanadır. Peygamber Efendimiz (s.a.s) yetimlere şefkatli bir baba gibi davranıp “ Mal bırakanın malı, vârislerine; yetim veya kaybolmuş mal bırakanın yetimi ve borcu bana aiddir.”² buyurmuştur. Yesevi, müslümanların Allah'ın kendilerinden razı olacağı küçük de olsa güzel bir davranışı sergilemelerini ister. Bunu şöyle dile getirmeye çalışır:

Garip fakir yetimlerini her kim sorar

Râzı bolur ol sebebden perverdiğâr,

Ey bî-habar sen ber sebep özi asrar,

Hak Mustafâ pendin iştiş aydım mına.

Kim sorarsa garip fakir yetimleri;

Razı olur o sebepten ulu Tanrı.

Ey habersiz, sebep göster, Tanrı korur;

*Muhammed öğütünü duyup söyledim işte.*³

Ahmed Yesevi, peygamber ahlakının bütün vecibelerini yerine getirmeye çalışır. Tasarruf ve kanaat sahibi olmaya özen gösterir. İsrafa kaçmadan harcamada bulunurken, fakirliğinden dolayı da üzüntü duymayan bir kişiliğe sahiptir. Ahlakını örnek aldığı Peygamber Efendimiz'in (s.a.s), bu yönünü “**Çıplaklık ve açlığa kanaatli Muhammed**”⁴ dizesiyle dile getirir.

Yesevi, Peygamber Efendimiz'in (s.a.s) ibadet yönündeki tutumunun da yerine getirilmesinden yanadır. Peygamber Efendimiz (s.a.s) “ Ayakları şişinceye kadar kıyâmı uzatarak gece namazı kılardı.”⁵ Kendisine; “ Allah, senin gelmiş geçmiş bütün günahlarını bağışladığı halde niçin bu kadar kendini yoruyorsun ?” diyenlere: “ Şükredici bir kul olmayayım mı ?”⁶ diye cevap verirdi. Ahmed Yesevi, bu konuyu “ **Gece yatıp uyumaz, tilâvetli Muhammed**”⁷ diye ifade etmiştir. Gece ibadeti ve zikir ile Allah'a yaklaşmayı adet edinen Yesevi, her zaman zikirle meşgul olan birisidir

¹ Ahmed Yesevi, “**Divan-ı Hikmet**”E. Esin, I, vr.4a.

² Ahmed b. Hanbel, “**Müsned**”, II / 356.

³ Ahmed Yesevi, “**Divan-ı Hikmet**”, E. Esin, I, vr.4a.

⁴ Ahmed Yesevi, “**Divan-ı Hikmet**”, E. Esin, XXIII, vr.36a; K. Eraslan, XLIV, 2, s.293.

⁵ İbni Mâce, “**Sünen**”, Beyrut, 1975, C.II. s.200.

⁶ İbni Mâce, “**Sünen**”, C. II. S. 200.

⁷ Ahmed Yesevi, “**Divan-ı Hikmet**”, E. Esin, XXIII, vr.36a.

“*Kulum ben” diyen hiç durmadan zikr eder*”¹ ifadesinde bu açıklıkla anlaşılmaktadır. Ahmed Yesevi, Peygamber Efendimiz’in (s.a.s), irşada muhtaç kişilere istedikleri zaman, nasihat ederek hakikatı bulmalarına yardımcı olduğunu şu dizeleriyle dile getirmiştir:

Yoldın azğan gümrahğa hidayetliğ Muhammed
Mühim tüşse her kimge kifâyetliğ Muhammed.

Yoldan azan şaşkına hidayetli Muhammed
*İhtiyaç olsa kime, kifâyetli Muhammed.*²

Ahmed Yesevi, genel anlamda “Hikmet” olarak söyledikleri dörtlüklerin birçoğunda Peygamber Efendimiz’in (s.a.s) nasihat ve irşad yönüne şamil olarak aynı gayeyi gütmüştür. Söylemiş olduğu bütün hikmetlerin hak ve hakikatı anlatması babından, temel kaynağının Kuran ve hadis-i şerifler olduğunu dile getirir:

Menim hikmetlerim kân-ı hadîsdur
Kişi bîy eltme bilgî habîsdur.

Benim hikmetlerim hadis madenidir;
Koku almayan kişi bil ki kötüdür.

Menim hikmetlerim fermân-ı subhân
Okuy bilseng heme ma’ni-î Kur’an.

Benim hikmetlerim Tanrı buyruğu;
*Okuyup bilsen hepsi Kur’an mânası.*³

Ahmed Yesevi, etrafındakilerle birlikte kendinden sonra gelecek olanlara Allah inancı, Peygamber sevgisi, İslam kardeşliği, dürüstlük, güzel ahlak, ibadet, ölüme hazırlık gibi unsurların ehemmiyetini bildirmeye çalışmıştır. Hak ve hakikatı ifade eden dörtlüklerin nasihata müteveccih olanlar için, zamanla mukayyed olmadıklarını ifade ile, tüm insanlığa yararlı ve faydalı olduğundan kıymetinden hiç bir eksilme olmayacağını dile getirir:

Ğarîp Ahmed sözi hergiz karımas

¹ Ahmed Yesevi, “*Divan-ı Hikmet*”, E. Esin, XXXIII, vr. 46a.

² Ahmed Yesevi, “*Divan-ı Hikmet*” E. Esin, XXIII, vr. 36a.

³ Ahmed Yesevi, “*Divan-ı Hikmet*”, E. Esin, I, vr.61a.

Eğer yer astığa kirse çürimes.

Garip Ahmed sözü asla eskimez;

Yer altına girse bile çürümez.¹

Yesevi, hikmetlerinin hepsinin de nasihat amacını taşıdığını, alim, cahil, yaşlı, genç olsun herkese yönelik olduğunu ifade etmiştir:

Nasihatlar kalur pîr-ü cevânı

Özi fehm itmeyin yahşı yamanı.

Nasihatlar kalar yaşlıya gence;

Anlamadan iyi ve kötü nece.²

Sonuç

Ahmet Yesevi, hayatın maddi ve manevi olarak anlam kazanabilmesini Allahın rızasında ve Peygamberin sevgisinde görmüştür. Peygambere bağlılığı, sünnetine uymayı ve ahlaki ile ahlaklanmayı düstur edinmiştir. Peygamberimiz, 'Beni kendi canınızdan daha çok sevmedikçe, tam olarak iman etmiş olmazsınız' buyurmuştur.

Ahmet Yesevi, peygamber sevgisinde yok olarak, hiç tereddüt etmeden, kendini O'nun için ve O'nun yolunda feda etmesini bilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de Allah sevgisi ile peygamber sevgisi birlikte değerlendirilir: “(Ey Peygamber!) De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız, bana uyunuz ki, Allah da sizi sevsin.” (Âl-i İmrân, 31)

Yeseviye tarikatının kurucusu olan Hoca Ahmet Yesevi, insanları irşad etmede peygamber sevgisini eğitim ve öğretimlerine esas yapmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

Acluni, İsmail b. Muhammed, “*Keşfü'l-Hafa*”, Beyrut 1331.

Ahmed Yesevi, “*Divan-ı Hikmet*” Haz. Hayati Bice, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara. 1993.

Ahmed Yesevi, “*Divan-ı Hikmetten Seçmeler*”, Haz. Kemal Eraslan, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1983.

¹ Ahmed Yesevi, “*Divan-ı Hikmet*”, E. Esin, L, vr.60b.

² Ahmed Yesevi, “*Divan-ı Hikmet*”, E. Esin, L, vr.61b; K. Eraslan, XLII, 29, s. 278.

Ahmed Yesevi, **“Divan-ı Hikmet”** Emel Esin, Tek-Esin, Türk Kültürünü Araştırma ve Geliştirme Vakfı Yay. Haz. Yusuf Azmun. İstanbul, 1994.

Alâuddin Ali el- Muttaki, **“Kenzü’l- Ummâl fi Süneni Akvali ve’l-Efal”**, Hindistan 1314 h.

Attar, Feridu’d-Din, Mantıku’t-Tayr, İran. 1287.

Buhari, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, es-Sahih, İstanbul tarihsiz.

Fuad Köprülü, **“Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar”** D.İ.B. Yay. Ankara 1987.

Ebu’s-Suud. **“İrşâdu’l-Aklî’s-Selim ilâ Mezâya’l-Kur’ani’l-Kerim”**, Beyrut, tarihsiz.

Ebu Naim, Ahmed b. Abdullah, **“Hilyetü’l-Evliya ve Tabakatü’l-Asfiya”**, Mısır, tarihsiz.

Hayrani Altıntaş, **“Ahmed Yesevi’nin Düşüncelerinde İlahi Aşk”** Milletlerarası Ahmed Yesevi Sempozyumu Bildirileri, 26-29 Mayıs. Kayseri 1993.

Hayrani Altıntaş, **“Ahmed Yesevi’nin Düşüncelerinde İlahi Aşk”** Milletlerarası Ahmed Yesevi Sempozyumu Bildirileri, 26-29 Mayıs. Kayseri 1993.

Hazîni, **“Cevahir’ül Ebrar Min Emvâci’l-Bihâr”** İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar No:3893.

Hazîni, **“Cevahir’ül Ebrar Min Emvâci’l-Bihâr”** Yesevi Menakıbnamesi, Tercüme Cihan Okuyucu, Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Araştırma Enstitüsü Yayınları, Kayseri, 1995.

Heysemi, **“Mecmau’z-Zevaid ve Menbe’ul-Fevaid”**, Beyrut, 1967.

İbni Mâce, **“Sünen”**, Beyrut, 1975,

İbn-i Malik, el- Muvatta, Mısır, tarihsiz.

İbnu Kesir, Ebu’l-Fida İsmail **“Tefsiru’lKur’ani’lAzim”** Mısır. Tarihsiz.

İ.Hakkı Bursavi, **“Ruhu’lBeyân”** İst.1389.

İbrahim Ağâh Çubukçu **“Ahmed Yesevi ve Düşüncesi” Erdem**, Atatürk Kültür Merkezi Derneği Yay. Ankara 1995.

Müslim, Ebu’l Hüseyin Müslim b. Haccac el-Kuşeyri, el- Camiu’s-Sahih, Mısır, 1955.

Nevzat Aşık, **“Yesevi Hikmetlerine Kaynaklık Eden Hadislerin Değerlendirilmesi ve Sünnet Kültürünün Hikmetlere Tesiri”** Mehmet Şeker, Necdet Yılmaz. **Ahmed-i Yesevi Hayatı -Eserleri- Fikirleri- Tesirleri.**Seha Nşr.İst.1996.

Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa, **“es-Sünen”**, Mısır, 1937.

MEVLÂNÂ'NIN DÜŞÜNCE DÜNYASINDA Hz. PEYGAMBER SEVGİSİ

Dr. Hasan ALMAZ*

Alemlere rahmet olarak gönderilen ve yaşamını yüce bir ahlak üzere sürdüren Rahmet Peygamberi Hz. Muhammed (s)'in nuruyla aydınlattığı yeryüzü bugün tıpkı o gelmezden önceki zaman misali kan, gözyaşı, zulüm ve insanlık dışı terör gibi olaylarla yüz yüzedir. Yürekler taş kesilmiş, sevgi damlacıkları yerini sevgisizlik ve merhametsizlik seline bırakmıştır. İnsanımız zulmün bataklığında, savaşların cehenneminde kıvranıp duruyor. Kalpler ve ruhlar kaskatı kesilmiş, çaresizlik, açlık, yoksulluk, güçlünün güçsüzü rahatlıkla ezdiği bir dünyada insanlık yeniden Hz. Muhammed (s)'in rahmet dolu mesajına muhtaçtır. Böyle bir ortamda insanlık onun merhametini özledi.

Zaman itibarıyla Hz. Peygamber'i daha çok sevmenin, O'na ve O'nun öğretilerine gönlümüzü daha çok açmanın zorunlu olduğu bir dönemde yaşamaktayız. Günümüzde Peygamber sevgisini yüreklerinin derinliğinde hissedip yaşayacak Müslüman bireylere daha çok ihtiyaç var. "Sen bana nefsimden daha sevgilisin, seni görmeden yapamıyorum" diyen ilk dönemdeki gibi Müslümanlara ihtiyaç var. Hz. Peygamber'i bu derece sevmenin, O'nu yüreklerde yaşatmanın yolu ise bugün için Hz. Peygamber'in adını ve sünnetini yeniden canlandırmak, gündemde tutmaktır.

Alemlere rahmet olarak gönderilen efendimiz peygamberimiz Hz. Muhammed (s), sınıf, ırk, soy, cins, servet ve tüm makam farklarına dayanan öncelik ve üstünlükleri ortadan kaldırdı. Hz. Muhammed (s) ve O'nun getirdiği din, bu yönüyle de her zaman insanların ilgi odağında olmuştur. O'nun sevgi ve rahmet deryası kısa süre içinde bütün Arap yarımadasına yayıldığı gibi, bu ilahi mesajı getirdiği günden bu yana dünyada mesajının girmediği yer, yankılanmadığı alem kalmadı. O'nun bu kutlu mesajını yeryüzünün her tarafına yayan, sevgisini yüreğinde taşıyarak adeta merhamet ve sevgi önderi olarak tanınan şahsiyetler tarih boyunca olagelmıştır. Bu şahsiyetler, varlıklarını bıraktıkları eserleriyle sürdürmüşlerdir. Eserleriyle medeniyetlere beşiklik etmişlerdir.

Yeryüzünde kendinden söz ettiren medeniyetlerin en temel miraslarından biri hiç şüphesiz edebiyat ve buna bağlı olarak şiir sanatıdır. Her kültür ve medeniyetin

* Harran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü.
almaz@harran.edu.tr; hasanalalmaz@hotmail.com

değer yargıları ve kutsalları onun edebiyatında da kendisini göstermiş olup önemli bir yer tutmaktadır. İslam kültür ve medeniyetinde de bu değer yargıları ve kutsallar her edip ve şair tarafından önemsenmiş ve eserlerinin önemli bir bölümünü oluşturmuştur. Allah, Kur’an, peygamber vb. kutsallar bunların başında gelmektedir. Peygambere karşı duyulan sevgi, bu dine mensup olan bütün insanların gönlünde yer ettiği gibi şair ve yazarların da eserlerine ilham kaynağı olmuştur. Anadolu toprakları üzerinde yaşayan, yaşamları süresince yaydıkları ışıkla tüm dünyayı aydınlatan fikir ve düşünce adamlarımızın öğretileri, yüzyıllar boyunca dünya barışının temelini oluşturmuştur.

Bu topraklar üzerinde yaşamış ve hayatının her anı sevgi ve hoşgörü ile dolu olan bu kültürün müstesna şahsiyetlerinden biri de hiç şüphesiz Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’dir.

Mevlânâ, yüreğinin derinliklerinden çıkan feryadını yansıtan eserleriyle gönüllere hitap etmiş, gönülden çıkan bu şiirleri ve hitapları da yüreklerde silinmez bir yer edinmiştir. O, şiirleriyle gönüllerde yer etmiş olmakla birlikte yalnızca bir gönül adamı ve şair değil, aynı zamanda insanoglunun çağlar boyunca üzerinde tartıştığı konulara çözümler sunan bir düşünce adamıdır.

Mevlânâ’nın düşünce dünyası incelendiği zaman odak noktasının insan olduğu görülür. Mevlânâ eserlerinde, insanlığa hep mükemmel insan, güzel ahlak sahibi, dürüst, çalışkan, alçak gönüllü, hoşgörülü, kısaca örnek insan olmanın yollarını anlatır. Mevlânâ, Hz. Muhammed (s)’den aldığı değerler çerçevesinde insanlara sevgi yolunu göstermeye çalışmıştır. Bu anlatımlarında da Hz. Muhammed (s)’den sık sık örnekler verir. Hemen hemen her hikayesinde bir hadise gönderme yapar ve şahit gösterir. Özellikle *Mesnevî* ve *Divan-i Kebir*’inde kendisiyle, yaratıcısıyla ve dış dünyadaki bütün varlıklarla barışık, huzurlu ve mutlu insan olmanın yolunu açıkça gösterir.

Mevlânâ, XIII. yüzyılda tüm insanlığa yaptığı çağrısıyla, üzerinde yaşadığımız topraklarda, günümüze kadar uzanan insan sevgisi ve hoşgörüye dayalı bir yaşam anlayışının yerleştirilmesinde önemli rol oynamıştır. Mevlânâ’nın tüm dünyayı kucaklayan bu insan sevgisi ve hoşgörüsü, onun Allah’a olan sınırsız aşkından ve Hz. Muhammed (s)’e karşı duyduğu derin sevgisinden kaynaklanmaktadır.

Mevlânâ’nın düşünce dünyasını oluşturan temel esaslar arasında Kur’an ve hadise yaptığı vurgulardan Mevlânâ’nın bu iki kaynağa olağanüstü derecede bağlı olduğu görülmektedir. Mevlânâ’nın alemde yer alan tüm varlıkları kapsayan ve herkesi kucaklayan insan sevgisi ve hoşgörüsü, Allah’a ve Hz. Muhammed (s)’e karşı hissettiği derin aşk ve sevginin bir sonucudur.

Mevlânâ eserlerinde Hz. Peygamber’e ve O’nun sünnetine çokça önem vermiştir. Hz. Peygamberin güzel ahlakını kendisine örnek almış, örnek aldığı bu ahlakın neticesinde de tüm dünyada bir sevgi abidesi haline gelmiştir.

Üzerinde yaşadığı topraklardan tüm dünyaya ışık saçan Mevlânâ, yankı bulduğu her yerde, özellikle de batı dünyasında en çok bu özelliği ile ön plana çıkmıştır. Mevlânâ’nın her inançtan insan tarafından sevilmesi, insanların onun eserlerinde kendisiyle ilgili bir şeyler bulması, onun hiçbir inanç ayırımı gözetmeksizin tüm

insanları, hatta tüm varlıkları sevmesinden ileri gelmektedir.

Mevlânâ, *Mesnevî*’sinde sevgi ve sevgi kaynaklı duygularını ifade ederken özellikle sembolik hikayeler kullanmıştır. Bu hikayeleri anlatırken de ayet ve hadislerden bol miktarda örnekler getirmiştir. Örnek alınacak kişi olarak da özellikle Hz. Muhammed’i değişik şekillerde anmıştır. Hz. Peygamberi hem ismiyle hem de sıfatlarıyla zikretmiş, özellikle Ahmed, Muhammed, Mustafa isimlerini çok kullanmıştır.

Şair ve yazarların eserlerinde Hz. Peygambere duyulan aşkı ifade babında genellikle eserlerin girişinde bölümler yer alırken Mevlânâ’da bu tarz bir bölüm yoktur¹. Mevlânâ’nın Hz. Muhammed (s)’e karşı beslediği sevgi eserlerinin belirli bir yerinde değil her tarafına yayılmıştır². Mevlânâ eserlerinde Hz. Muhammed (s)’i insan-i kamil olarak tanımlar ve insan-i kamili tanımladığı yerlerde hep O’nun şahsına gönderme yapar³.

Mevlânâ, eserlerinde Hz. Peygambere dair yaptığı tasvirlerde, alemlere rahmet olan bu yüce zatın sadece olağanüstü üstünlüğünü ve yüceliğini gözler önüne sermekle kalmaz aynı zamanda insanlık tarihinin en şerefli, mürşidi, efendisi olan Hz. Muhammed (s)’e karşı olan aşkını ve sevgisini de çok güzel bir şekilde dile getirir. Mevlânâ’nın Hz. Peygambere karşı beslediği bu sevgi ve aşk eserlerinin her yerinde mevcuttur.

ای یار من ای یار من ای یار بی زنهار من
ای دلبر و دلدار من ای محرم و غمخوار من
ای در زمین ما را قمر ای نیم شب ما را سحر
ای در خطر ما را سپر ای ابر شکر بار من
خوش می روی در جان من خوش می کنی درمان من
ای دین و ای ایمان من ای بحر گوهر دار من
ای شب روان را مشعله ای بی دلان را سلسله
ای قیله هر قافله ای قافله سالار من
هم موسیقی بر طور من عیسی هر رنجور من
هم نور نور نور من هم احمد مختار من

Ey dostum, ey dostum, ey başka sığınmağa gerek duymayan dostum, ey dilberim, ey gönül bağım olan dostum, ey mahrem ve sığınacağım.

Ey yeryüzünde bize ay olan, ey gece yarılarında bize seber olan, ey tehlikede bize siper olan,

¹ Abdhuseyn Zerrinkub, *Bahr der Kuze*, s. 83.

² Şefik Can, Hz. Mevlana’da Peygamber Sevgisi, IX. Mevlana Milli Kongresi, *Tebliğler*, S.Ü. Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yay., Konya 1997, s.51-62.

³ Abdhuseyn Zerrinkub, *Bahr der Kuze*, s. 83.

ey şekerler dolu bulutumuz;

Rubumda çok güzel yol alıp yer edindin sen, derdime çok güzel ilaçsın sen ey din ve imanım, ey cevberler dolu okyanusum.

Ey karanlık gecelerin aydınlık ışığı, ey yolunu şaşırılmışların yol göstericisi, ey her kafilenin kablesi, ey kervanımın klavuzu.

Sen bana Musa'nın Tur'usun, sen bana İsa'nın sıkıntıları giderenisin, hem nurumun nurunun nurusun, hem Ahmed-i Muhtar'ımsın sen¹.

Mesnevî'de yer alan şu beyitler Hz. Muhammed (s) için yazılmış en güzel övgülerden olup hem günümüzde O'na saldıranlar için hem de sevenleri için bir işarettir:

که برون آی از گلیم ای بو الهرب	خواند مزمل نبی را زین سبب
که جهان جسمی است سر گردان تو هوش	سر مکش اندر گلیم و رو میپوش
که تو داری شمع وحی شعشعی	هین مشو پنهان ز ننگ مدعی
شمع اندر شب بود اندر قیام	هین قم اللیل که شمعی ای همام
بی پناهت شیر اسیر ارنب است	بی فروغت روز روشن هم شب است
که تو نوح ثانی ای مصطفی	باش کشتیبان در این بحر صفا
هر رهی را خاصه اندر راه آب	ره شناسی میباید با لباب
هر طرف غولی است کشتیبان شده	خیز بنگر کاروان ره زده
همچو روح الله مکن تنها روی	خضر وقتی غوث هر کشتی توی
انقطاع و خلوت آری را بمان	پیش این جمعی چو شمع آسمان
ای هدی چون کوه قاف و تو همای	وقت خلوت نیست اندر جمع آی
سیر را نگذارد از باتگ سگان	بدر بر صدر فلك شد شب روان
باتگ میدارند سوی صدر تو	طاعنان همچون سگان بر بدر تو
تو ز خشم کر عصای کور را	هین بمگذار ای شفا رنجور را
صد ثواب و اجر یابد از اله	نه تو گفنی قاید اعمی به راه
گشت آمرزیده و یابد رشد	هر که او چل گام کوری را کشد
جوق کوران را قطار اندر قطار	پس بکش تو زین جهان بی قرار
ماتم آخر زمان را شادایی	کار هادی این بود تو هادایی
این خیال اندیشگان را تا یقین	هین روان کن ای امام المتقین
گردنش را من ز نم تو شاد رو	هر که در مکر تو دارد دل گرو

¹ Divan-i Kebir, I/1798, s.630

بر سر کوریش کوریهها نهم
او شکر پندارد و زهرش دهم
عقلها از نور من افروختند
مکرها از مکر من آموختند

Bu nedenle Peygamber'e "Ey korkup örtüye bürünen, örtünün altından çık." diye seslendirildi. Başına örtüyü çekme, yüzünü örtme. Çünkü dünya şaşkın bir cisimdir, sense akılsın. İddiacıdan utanıp gizlenme sakın. Çünkü sen, parlayan vahiy mumunu taşıyorsun. Haydi, geceleyin kalk. Çünkü sen mumsun ey sultan; geceleyin mum ayakta durur. Senin nurun olmadıkça aydınlık gündüzde bile gecedir. Sana sığınmadıkça, aslan tavşana esirdir!

Ey Mustafa! Bu safâ denizinde kaptanlık et! Çünkü sen, ikinci Nuh'sun.

Her yolda, özellikle deniz yolunda, akıl sahibi bir kılavuz gerekli.

Kalk da bak yol yorgunu kervana. Bak her bir yanda kaptan olmuş bir gulyabani.

Zaman'ın Hızır'ı sensin. Her geminin kurtuluşu sendedir. Ruhullah (İsa) gibi yalnız yürüme.

Bu topluluğun önünde gökyüzündeki ıskık gibisin, güneşe benzeyorsun. Halktan kopmayı, köşene çekilmeyi bırak.

Ey peygamber, hidayet, Kaf Dağına benzer, sen ise Ankâsın. İnşîva zamanı değil, gir topluma.

Dolunay, geceleyin yürür göğün zirvesine. Köpeklerin sesinden çekinip bırakmaz yürüyüşünü.

Kınayanlar, senin dolunayına ve zirveye yürüyüşüne, tıpkı köpekler gibi havlayıp dururlar.

Bu köpekler, sağırdır "susun" emrine. Senin dolunayına karşı akılsızca havlayıp dururlar.

Terk etme hastayı, ey şifa. Sağıra kızıp da körü bastonsuz bırakma.

Sen dememiş miydin, köre yolda yardım eden, Allah'tan yüz sevap ve ecir kazanır, diye?

Kim körün kırk adım yürümesine yardım ederse, bağışlanmış ve doğru yola ulaşmış olur, dememiş miydin?

Öyleyse bu fani dünyada, bölük bölük alıp götür körleri.

Yol göstericinin işi budur; sen yol göstericisin. Sen sevinçsin, âhir zaman yasına.

Ey sakıncıların önderi, şu hayale dalanları yola çıkarıp kesin bilgiye ulaştır hadi.

Sana tuzak kurmaya gönlini kaptanın boynunu ben vururum; sen neşeyle yürü.

Körlükler katarım körlüğüne. O şeker sanır, oysa ben ona zehir veririm.

Akıllar, benim ışığımla ışıklanır. Tuzaklar, benim tuzakımdan ders alır¹.

¹ Mesnevi, IV/1453-74

Mesnevi'de bu ifadelere yer veren Mevlânâ *Divan-ı Kebir*'de de benzer ifadeleri şu şekilde dile getirmektedir:

قافله سالار ما فخر جهان مصطفاست	بخت جوان یار ما دادن جان کار ما
ماه چنان بخت یافت او که کمینه گداست	از مه او مه شکافت دیدن او برنتافت
شعشعه این خیال زان رخ چون والضحاست	بوی خوش این نسیم از شکن زلف اوست
کز نظر آن نظر چشم تو آن سو چراست	در دل ما درنگر هر دم شق قمر

Genç talib, bizim yarımız, sevgiliye can vermek de işimiz, gücümüz. Bizim kafilemizin başı, yol göstereni cihan güneşi Mustafa'dır.

O'nun mübarek ay yüzünü görmeye, ay dayanamadı da ikiye bölündü. Ay O'ndan nur dilenen, O'nun niyazkar, adî bir kölesi iken, o talibe kavuştu.

Sabah rüzgarının bu güzel kokusu O'nun mübarek saçlarının bükümünden geliyor. Bu hayalin parıltısı, kuşluk güneşine benzeyen cemalindedir.

Sen bizim gönlümüze bak da, her an ayın ikiye bölünmesini seyret! Gözünü O'nun bakışından ayırır da, ne diye öte yana bakarsın?!

Örnek olarak verilen beyitlerde de görüldüğü gibi Mevlânâ'nın eserlerinde Hz. Peygamber ile ilgili yaptığı tasvirler okuyucunun zihninde asla silinemeyecek bir anlatım içermektedir. O, Hz. Peygamberi anlatırken ve O'nunla ilgili olaylara yer verirken genellikle ayet ve hadislere dayanır, bazen de tarihi olaylara ve rivayetlere dayanarak Allah'ın resulüne duyduğu derin sevgi ve aşkını şiirsel ifadelerini de katarak zengin bir anlatımla değerlendirir. Bunu yaparken, yer yer Hz. Muhammed (s)'in mucizelerine de değinir ve bunları güçlü şiirsel anlatımla süsleyerek anlatır.

Mevlânâ'nın Hz. Peygamberin mucizeleri ile ilgili olarak getirdiği örnekler zaman zaman hadis rivayetleriyle çalışmaktadır. Ancak Mevlânâ bunları kullanmakta bir beis görmemiştir². Aşağıda bu tür mucizelere birkaç örnek beyit verilmiştir:

نالہ میزد همچو ارباب عقول	استن حنانه از هجر رسول
گفت جانم از فراق گشت خون	گفت پیغمبر چه خواهی ای ستون
بر سر منبر تو مسند ساختی	مسندت من بودم از من تاختی
شرقی و غربی ز تو میوه چنند	گفت خواهی که ترا نخلی کنند
تا تر و تازه بمانی تا ابد	یا در آن عالم حقت سروی کند
بشنو ای غافل کم از چوبی مباح	گفت آن خواهم که دایم شد بقاش

Hannâne direği, Peygamberin ayrılığı yüzünden akıl sahipleri gibi ağlayıp inliyordu.

Peygamber, "Ey sütun, ne istersin?" dedi. O da "Canım, ayrılığın kan kesildi.

¹ Divan-i Kebir, I/463. gazel, s.164.

² Zerrinkub, Bahr der Kuze, s. 107.; Ahmet Yıldırım, Uluslar arası Düşünce ve Sanatta Mevlana Sempozyumu Bildirileri, "Mevlana Düşüncesinde Peygamber ve Sünnet Telaküsü ve Yansımaları", s. 200.

Bana dayanıyordun, şimdi beni bıraktın. Minberin üstüne çıktın” dedi.

Bunun üzerine Peygamber ona dedi ki: “Ey iyi ağaç, ey sırrı bahta yoldaş olan!

Ne istersin? Seni yemişlerle dolu bir hurma fidanı yapayım da doğudakiler de, batıdakiler de senin hurmanı yesinler.

Yabut Allah, seni o âlemde bir servi yapısın da ebediyen taptıza kal” dedi. Bunu diler misin?

Sütun “Daim ve baki olanı isterim” dedi. Ey gafıl, dinle de bir ağaçtan aşağı kalma!”

Ebu Cehil’in elindeki çakıl taşlarının Hz. Muhammed (s)’in peygamberliğine nasıl şahitlik ettiğini şu beyitlerle anlatır:

گفت ای احمد بگو این چیست زود	سنگها اندر کف بو جهل بود
چون خبر داری ز راز آسمان	گر رسولی چیست در مشتم نهان
یا بگویند آن که ما حقیق و راست	گفت چون خواهی بگویم کان چه است
گفت آری حق از آن قادرتر است	گفت بو جهل این دوم نادرتر است
در شهادت گفتن آمد بی درنگ	از میان مشتم او هر پاره سنگ
گوهر احمد رسول الله سفت	لا إلهَ کُفْتُ و إلا الله کُفْتُ
زد ز خشم آن سنگها را بر زمین	چون شنید از سنگها بو جهل این

Ebu Cehil’in elinde taş parçaları vardı. Dedi ki: “Ey Ahmed, şu avucumdaki nedir? Çabuk söyle!

Madem ki göklerin sırlarına vâkıfsın, peygambersen avucumda ne saklı?” hadi söyle.

Peygamber “Onlar nedir, ben mi söyleyeyim; yoksa onlar mı doğru ve hak olduğumuzu söylesinler; hangisini istersin? Dedi.

Ebu Cehil “Bu ikincisi daha garip” deyince Peygamber; “Evet, Allah ondan daha ilerisine de kadirdir.” Dedi.

Derhal Ebu Cehil’in avucundaki taşların her biri, şabdet getirmeye başladı.

“İbadete layık hiçbir şey yoktur, ancak tek Allah vardır” dedi ve “Muhammed, Allah’ın elçisidir” incisini deldi.

Ebu Cehil, taşlardan bu sözü işitince öfkeyle taşları yere vurdu².

Mevlânâ’ya göre Hz. Muhammed (s)’in adı kutsal ve mübarektir. Adını alay konusu edip hafife almak bağışlanacak bir şey değildir. O’nu alaya alan kişi çarpılır, perişan ve pişman olur. O hem şekil olarak, hem de yaşantı olarak insanların en güzel olanıdır. O’na benzer ne gelmiştir, ne de gelecektir.

¹ Mesnevi, I/2113-18.

² Mesnevi, I/2154-60.

آن دهان کژ کرد و از تسخر بخواند
باز آمد کای محمد عفو کن
من ترا افسوس می‌کردم ز جهل
چون خدا خواهد که پرده‌ی کس درد
مر محمد را دهانش کژ بماند
ای ترا الطاف و علم من لدن
من بدم افسوس را منسوب و اهل
میلش اندر طعنه‌ی پاکان برد

Birisi ağzını eğerek Ahmed adını alaya aldı, ağzı çarpıldı da öyle kaldı.

Pişman olup “Ey Muhammed, affet! Ey Peygamber, sen, Min lediün ilminden (Allah ile ilgili bilgi ve sırlara ait ilim) lütuflara mazharsın.

Ben bilgisizlikten seninle alay ettim. Alay edilmeye layık ben oldum” dedi.

Allah, bir kimsenin perdesini yırtmak isterse onu, temiz kişileri alaya almaya meylettirir!¹

Mevlânâ, Hz. Muhammed (s)’in daha çocukken bazı olağanüstü özellikler taşıdığını, Kabe’deki büyük putların bile onun risalete hazırlandığını bildiklerini, bundan dolayı Hz. Muhammed (s)’i kabul ve tasdik etmede tereddüt gösterilmemesi gerektiğini, *Mesnevî*’de uzunca anlatır ve bilgiler verir². Hikayeler arasında Hz. Peygamberin tüm yaşamını söz konusu eder.

Mevlânâ, Hz. Peygamber’i Allah tarafından bütün insanlığa peygamber olarak gönderilen son peygamber ve elçi olarak kabul eder ve her şeyi ile O’na bağlı biridir. Bu bağlılığını da şu şekilde ifade eder:

من بنده قرآنم اگر جان دارم
گر نقل کند جز این کس از گفتارم
من خاک ره محمد مختارم
بیزارم از او وز این سخن بیزارم

Ben sağ olduğum müddetçe Kur’ân’ın kölesiyim.

Ben Muhammed Muhtâr’ın yolunun tozuyum.

Benim sözümünden bundan başkasını kim naklederse,

Ben ondan da bîzârım, o sözlerden de bîzârım³.

Mevlânâ, Hz. Muhammed (s)’in bu alemdeki olağanüstü değerini ve yerini her vesileyle dile getirir. O’nun rehberlikteki eşsiz konumunu daima vurgular:

شدست نور محمد هزار شاخ هزار
اگر حجاب برد محمد از یک شاخ
گرفته هر دو جهان از کنار تا به کنار
هزار راهب و قسیس برد ز نار

Muhammed (s)’in nuru, binlerce dala ayrıldı da baştan başa iki dünyayı kapladı.

Şayet Muhammed bir daldan şimşek gibi çakıp örtüyü kaldıracak olursa binlerce rahib ve keşiş zümmarını parçalar⁴.

¹ Mesnevi, I/813-23.

² Mesnevi, IV/915-1040

³ Divan-i Kebir, II/1331. rubai. s.1341

⁴ Divan-i Kebir, I/1137. gazel, s. 401

Yine kendisinin her şeyiyle Hz. Muhammed’in yoluna kurban biri olduğunu değişik yerlerde şu şekilde ifade eder:

Ben öyle birine aşğım ki her şey O’nundur, her şey O’nun mahlukudur.

Benim aklım da, canım da, O’nun habibine kurban olmuştur.

عقل قربان کن به پیش مصطفیٰ حسینی الله گو که اللہام کنی

Aklı Mustafa’nın yoluna kurban et, “Allah’a dayandım” de. Zira Allah her şeye yeter¹.

Mevlânâ, Hz. Peygamberi övmeğe devam ediyor:

آسمان گرد عشق می‌گردد خیز تا ما کنیم نیز دوار

بین که لو لاک ما خلقت چه گفت کان عشق است احمد مختار

Gökyüzü aşkın etrafında döner durur, kalk da biz de dönüp duralım.

Gel gör de “Lev lake ma balaktu eflak” ne dedi, zira o Ahmed-i Muhtar’ın aşkadır².

آن نور مبین که در جبین ما هست وان ض یقین که در دل آگاهست

این جمله‌ی نور بلکه نور همه نور از نور محمد رسول الله است

Alnımızda olan o kutlu nur, gönlümüzde olan o kesin inanç

Tüm bu nur, batta bütün nurların nuru Muhammed Resulullah’ın nurundandır³.

خوش عادت خوش خو که محمد دارد ما را شب تیره بینوا نگذارد

Muhammed’in sahib olduğu güzel buy ve güzel yaşantı, bizı kapkaranlık gecelerde çaresiz bırakmaz⁴.

Mevlânâ’ya göre, Hz. Muhammed Allah tarafından insanlığın kurtuluşu amacıyla gönderilmiş olup söyledikleri tamamen doğru, bu yüzden de söylediklerine candan teslim olmak gerekir. Bu teslimiyeti gösteren can, ebediyen mutlu olur:

آنکه از حق یابد او وحی و خطاب هر چه فرماید، بود عین صواب

آنکه جان بخشد، اگر بکشد رواست نایب است و دست او دست خداست

همچو اسماعیل پیشش سر بنه شاد و خندان پیش تیغش جان بده

تا بماند جانت خندان تا ابد همچو جان پاك احمد با احد

Hak tarafından vahiy ve hitaba nail olan kişi her ne buyurursa o buyruk, doğrunun ta kendisidir.

Canı bağışlayan kişi öldürse de caizdir. Zira o, naibdir, eli de Allah’ın elidir.

¹ Mesnevi 4/ s.702

² Divan-i Kebir, I/1158. gazel, s. 459

³ Divan-i Kebir II/55.Rubai

⁴ Divan-i Kebir II/655. Rubai

Tıpkı İsmail gibi onun önüne baş koy. Kılıcının önünde sevinerek gülerek can ver.

Ki Ahmed'in pak canı, Abad'la nasıl ebediyse senin de canın ebede kadar sevinçli ve gülümser bir halde kalsın¹.

طبل بقا کوقتند ملک مخلد رسید	جامه سیه کرد کفر نور محمد رسید
بار دگر مه شکافت روح مجرد رسید	روی زمین سبز شد جیب درید آسمان
خیز که بار دگر آن قمرین خد رسید	گشت جهان پرشکر بست سعادت کمر
شرح دل احمدی هفت مجلد رسید	دل چو سطرلاب شد آیت هفت آسمان

Küfür, insanlığın yüzünü karartmıştı. Hz. Muhammed'in nuru imdada yetmişti. Ölümsüzlük davulu çalındı, sonsuza kadar yaşayacak olan manevî saltanat geldi.

Yeryüzü manen nurlandı, yeşillere büründü, gökyüzü sevincinden yenini, yakasını yırttı. Yeniden ay ikiye yarıldı, mücerred olan ruh geldi.

Dünya tatlılıkla doldu ve beline mutluluk kemerini bağladı. Kalk, zira o ay yüzlü tekrar geldi!

Gönül yedi göğün işaretini gösteren usturlab gibi oldu, Ahmed'in gönlünün aşkalaması yedi cildi doldurdu².

Yine Mevlânâ'ya göre, Hz. Muhammed (s) insanlar içinde en güzel örnek olduğu için onun yolundan gitmek ve sünnetini yaşamak Müslümanlar için farzdır. Çünkü o, insanları şirkten, putlara tapmaktan, cehaletten, zulümden kurtarıp, bunların yerine tevhid inancını, ilmi, hakkı ve adaleti tesis etmiştir.

تا که یا رب گوی گشتند امتان	چند بت بشکست احمد در جهان
میپرستییدی چو اجدادت صنم	گر نبودى کوشش احمد تو هم
تا بدانى حق او را بر امم	این سرت وارست از سجدهى صنم

Milletler “Ya Rab” deyinceye dek Ahmed, dünyada nice putlar kırdı devirdi.

Ahmed'in çalışması olmasaydı sen de ataların gibi puta tapar olurdun.

Ahmed'in milletler üzerindeki hakkını bilesin, başın puta secde etmekten, bunu bilesin diye kurtuldu³.

Bundan dolayı Mevlânâ, Hz. Muhammed (s)'e tabi olmanın gerekliliğini şu şekilde ifade eder:

O, bu dünyada da şefaatçidir o dünyada da, bu dünyada insanı dine götürür, o dünyada cennetlere.

Bu dünyada “Sen onlara yol göster” der; o dünyada “Sen onlara ay gibi yüzünü göster” der.

¹ Mesnevi I, 225-228

² Divan-i Kebir, I/882. gazel, s. 308.

³ Mesnevi II, 366-368.

Onun gizli, aşıkâr işi, daima “Yarabbi, sen kavmime doğru yolu göster, onlar bilmiyorlar” demektir.

Onun nefesiyle iki kapı da açıktır. Duası, iki âlemde de müstecap olur.

Ona benzer ne gelmiştir, ne de gelecek. Bu yüzden son peygamber olmuştur.

Sanatında son derece ileri gitmiş bir üstadı görünce bu sanat, sende bitmiştir demez misin?

Ey peygamber, mühürleri kaldırmak, kapalı kapıları açmaktasın, Hatem’sin, bu iş, seninle ve sende bitmiştir. Can bağışlayanlar âleminde bir Hatem’sin sen.

Hâsılı mühürleri kaldırma ve kapıları açmada Muhammed’in işaretleri, tamamiyle açıklık içinde açıklıktır, açıklık içinde açıklıktır, açıklık içinde açıklık.

O’nun canına, evlâdının gelişine ve zamanına yüz binlerce aferin !

O’nun devlet ve ikbal sahibi halifesinin oğulları, onun can ve gönül unsurundan doğmuşlardır¹.

Mevlânâ burada da, Hz. Peygamber’in her iki dünyada da bir şefaatçi olduğunu, O’na tabi olmanın insanı kurtuluşa erdireceğini gösterir. O, sadece dille veya şekilde kalarak Hz. Muhammed (s)’i sevmenin kanıtlanamayacağını, bunun yanı sıra, O’nun yolunu takip etmenin önemli olduğunu ısrarla belirtir. Hz. Peygamber’i doğru anlayabilmek için cehaleti, önyargıları, kibri, hırsı ve yanlış muhakemeyi terk etmek gerekir. Hz. Peygamber’i gerçek anlamda anlayana ve O’nun yolunu izleyene yardımlar, bol bağışlar ve ihsanlar vardır. O’nun saçtığı ışık tüm insanlığa talihini açacak bir nitelikte, körleri başıboşluk çölünden düz yola çıkarır ve sonsuza dek hak yolunun göstericisi olur. O’nu düşünmek bile yüreklere esenlik ve mutluluk verir.

Mevlânâ, Peygamberimize duyulan özlem ve hasretini de şöyle dile getirmektedir:

مصطفیٰ در دل ما گر ره و مسند نکند شاید ار ناله کنیم استن حنانه شویم

Mustafa, gönümüzü yol etmez gönümüzde olmaz, gönümüzü dayanmazsa bu ayrılıktan feryat etsek, ağlayıp inlesek, Hannane direğine dönsek de yeridir².

Mevlânâ’nın, Hz. Peygambere karşı duyduğu özlem ve hasret çok büyük olduğu için O’nu her vesileyle anar ve bir an evvel O’na kavuşmak ister. Hz. Muhammed (s)’in söz konusu edildiği yerlerde onun üslubunun, ayrı bir saygı, incelik dolu olduğunu görürüz. O, yaşantısıyla olduğu gibi diliyle de Hz. Peygamber’e daima hürmet ve muhabbet beslemiştir.

نور احمد نهلد گیر و جهودی به جهان سایه دولت او بر همگان تابان باد
گمرهان را ز بیابان همه در راه آرد مصطفیٰ بر ره حق تا به ابد رهبان باد
آن خیال خوش او مشعله دلها باد وان نمکدان خوشش بر زبر این خوان باد

¹ Mesnevi VI/167-175.

² Divan-i Kebir II/1649.

Kıscacası Mevlânâ'ya göre, Hz. Muhammed (s), tüm zamanların eşsiz önderi, tüm gönüllerin serveri, insanları yüce erdemlere çağırın, bütün insanlığa Allah'tan bir rahmet olan, sırların en eşsizlerine mahrem bulunan hidayet ve takva imamı, yüce Allah'ın sırrı, onun tertemiz mazharı; Hakk'ın, şeriatın ve dinin celalidir. Yaratılanlar içinde en üstün olanı Hz. Muhammed (s)'dir. Yerler gökler Hz. Muhammed (s)'e kuldur, ona muhtaçtır. Duası iki alemde de kabul olunandır.

جامه سیه کرد کفر نور محمد رسید	طبل بقا کو قند ملک مخلص رسید
روی زمین سبز شد جیب درید آسمان	بار دگر مه شکافت روح مجرد رسید
گشت جهان پرشکر بست سعادت کمر	خیز که بار دگر آن قمرین خد رسید
دل چو سطرلاب شد آیت هفت آسمان	شرح دل احمدی هفت مجلد رسید

Küfür, insanlığın yüzünü karartmıştı. Hz. Muhammed'in nuru imdada yetişti. Ölümsüzlük davulu çaldı, sonsuzca kadar yaşayacak olan manevî saltanat geldi.

Yeryüzü manen nurlandı, yeşillere büründü, gökyüzü sevincinden yenini, yakasını yırttı. Yeniden ay ikiye yarıldı, mücerred olan ruh geldi.

Dünya tatlılıkla doldu ve beline mutluluk kemerini bağladı. Kalk, zira o ay yüzü tekrar geldi!

Gönül yedi göğün işaretini gösteren usturlab gibi oldu, Ahmed'in gönlünün aşklaşması yedi cildi doldurdu.

Allah alemi ve içindekileri onun hatırı için yaratmış ve alemlere rahmet olarak göndermiştir. Bu yüzden son peygamber olmuştur. Hz. Peygamber, insanlara hakkı, doğruyu, güzeli ve iyiyi gösterme ve bunları onlara yaşatma misyonuyla gelmişti. Kısaca o, insanları cahiliyye ateşinden kurtarmak için görevlendirilmişti. Onun maddi ve manevi olarak insanlara etkisi büyüktür. Kur'an'da da ifade edildiği gibi, Hz. Muhammed (s) ölse de onun tebliğ ettiği din baki kalacaktır. Allah, seçerek belirli bir misyonla gönderdiği sevgili rahmet peygamberini elbette birçok ihsan ve ikrama nail kılarak koruyacak ve onun dinini galip getirecektir.

مصطفی را وعده کرد الطاف حق	گر بمیری تو نمیرد این سبق
من کتاب و معجزات را رافع	بیش و کم کن را ز قرآن مانع
من تو را اندر دو عالم حافظم	طاعنان را از حدیثت رافضم
کس نتاند بیش و کم کردن در او	تو به از من حافظی دیگر مجو
رونقت را روز روز افزون کنم	نام تو بر زر و بر نقره زنم
منبر و محراب سازم بهر تو	در محبت قهر من شد قهر تو
نام تو از ترس پنهان می‌گوند	چون نماز آرند پنهان می‌شوند
از هراس و ترس کفار لعین	دینت پنهان می‌شود زیر زمین

¹ Divan-i Kebir, I/882. gazel, s. 308.

کور گردانم دو چشم عاق را	من مناره پر کنم آفاق را
دین تو گیرد ز ماهی تا به ماه	چاکرانت شهرها گیرند و جاه
تو مترس از نسخ دین ای مصطفای	تا قیامت باقیش داریم ما
صادقی هم خرّقه‌ی موسیستی	ای رسول ما تو جادو نیستی
کفرها را در کشد چون اژدها	هست قرآن مر ترا همچون عصا
چون عصایش دان تو آن چه گفتی	تو اگر در زیر خاکی خفتی
تو بخسب ای شه مبارک خفتی	قاصدان را بر عصایت دست نی
بهر پیکار توزه کرده کمان	تن بخفته نور تو بر آسمان
قوس نورت تیر دوزش می‌کند	فلسفی و آن چه پوزش می‌کند
او بخت و بخت و اقبالش نخت	آن چنان کرد و از آن افزون که گفت

Allah'ın lütufları, Mustafa'ya vaatlerde bulundu da dedi ki: " Sen ölsen bile bu din, bu iman ölmez.

Senin kitabım, mucizeni ben yüceltirim. Kur'an'dan bir şey eksiltmeye, ona bir şey katmaya yeltenen kişiye ben mâni olurum.

Ben seni iki cibanda da korurum. Sözünü kınayanları terk eder, onları hor bakır bir hale korurum.

Hiç kimse Kur'an'ı değiştirmeye kudret bulamaz; ona ne bir şey ilâve edebilirler, ne ondan bir şey eksiltilebilirler. Sen benden daha iyi başka bir koruyucu arama!

Senin parlaklığını gün geçtikçe artırır, adını altınları, gümüşlere bastırırım.

Senin için minberler, mihraplar kurdururum.

Ben, seni öyle seviyorum ki senin kabrın, benim demektir.

Şimdi adını korkudan gizlice söylüyorlar, namaz kalacakları zaman gizleniyorlar.

Melûn kâfirlerin korkusundan dinin mağaralarda gizli kalıyor ya...

Bütün âlemi minarelerle dolduracağım, âsilerin gözlerini kör edeceğim ben.

Kulların şebirler alacak, mevkiler bulacak.

Dinin balıktan aya kadar her tarafı kaplayacak.

Ey Peygamberimiz, sen sıbirbağ değilsin, doğrusun... sen de Musa'nın giydiği elbiseyi giymişsin, sen de onun gibi bir peygambersin.

Kur'an'ın, Musa'nın asâsına benzer küfürleri ejderha gibi sömürüp yutar.

Sen, toprak altında uyursun ama o tertemiz söz asâ gibi her şeye ağâbtır.

Kast edenlerin elleri o asâya ulaşamaz. Uyu ey padişah, uyu... Uyku mübarek olsun!

Bedenin uyur ama nurun göklere açar, düşmanlarını kabretmek için okunu kur, yayını ger.

Felsefeci, aleyhine söylenmeye yeltenir ama nurunun oku ağzını oklar, onu susturur.”

Hakikaten de öyle oldu, hattâ bu vaatten de üstün şeyler vücuda geldi. O uydu, fakat bahtı, ikbali uyumadı!

İnsan ruhu Hz. Peygamberin ismiyle dahi olsun karşılaşınca büyük bir sevince boğulur:

آن روح که بسته بود در نقش صفات	از پرتو مصطفی درآمد بر ذات
واندم که روان گشت ز شادی میگفت	شادی روان مصطفی را صلوات

Sıfatların şekline bağlanmış olan o ruh , Mustafa'nın ıztılsıyla yüce zatın huzuruna çıktı.

Rub, huzura doğru çıkarken sevincinden büyük bir sevinçle “Mustafa'nın rubuna salavat”lar söyledi.

Bu özellik ve güzelliklerden dolayı Hz. Muhammed (s), sevgi ve saygıyı en çok hak eden bir peygamberdir. O, yaptığı mücadele, ortaya koyduğu sağlam ahlaki mirastan dolayı minnet duyulacak bir insandır. Çünkü o, insanları şirkten, putlara tapmaktan, cehaletten, zulümden kurtarıp, bunların yerine tevhid inancını, ilmi, hakkı ve adaleti tesis etmiştir. O, Peygamberler içerisinde ümmetine en düşkün olanıdır. O'nun Allah katında ayrı bir yeri vardır. Kıyamet gününde onun şefaati kapsamına girmek için onu sevmek ve onun tebliğ ettiği İslam dinine bağlı olmak zorunludur.

Zira bu din, en son ve en mükemmel bir dindir. İşte bu ve benzeri nedenlerden dolayı Mevlânâ, Hz. Muhammed (s)'i sevmeyi ve O'nun yolundan gitmeyi gerekli görür. Kendisi de, Hz. Muhammed (s)'e candan bağlı biridir. Bunu düşünce ve yaşayışıyla ortaya koymuştur. Bir başka ifadeyle söyleyecek olursak, Mevlânâ'nın ana dayanağı Kur'an ve Hz. Peygamberin hayatı, ana hedefi ise, bu iki kaynağa uygun bir hayat sürmektir.

Mevlânâ, bu iki kaynaktan aldığı bu öğretiler doğrultusunda insanları sevme konusunda şunu der:

گشاده دست باش، جاري باش، کمک کن مثل رود
 با شفقت و مهربان باش مثل خورشید
 اگر کسی اشتباه کرد آن را ببوشان مثل شب
 وقتی عصبانی شدی خاموش باش مثل مرگ
 متواضع باش و کبر نداشته باش مثل خاک
 بخشش و عفو داشته باش مثل دریا

¹ Mesnevi III/1197-1214.

² Divan-i Kebir, II/134. rubai.

اگر مي خواهي ديگران خوب باشند خودت خوب باش مثل آينه

Cömertlik ve yardım etmede akarsu gibi ol.

Şefkat ve merhamette güneş gibi ol.

Başkalarının kusurunu örtmede gece gibi ol.

Öfke ve asabiyette ölü gibi ol.

Tevazu ve alçak gönüllülükte toprak gibi ol.

Hoşgörülülikte deniz gibi ol.

KAYNAKLAR:

Bahr der Kuze; Nakd ve Tefsir-i Kıssaha ve Temsilat-i Mesnevi, Dr. Abdilhuseyn Zerrinkub, İntişarat-i İlmî, Tahran 1382.

Divan-i Kebir, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Hazırlayan: Abdulkadir Gölpınarlı, 7 cilt, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000 Ankara.

IX. Mevlana Milli Kongresi, Tebliğler, Hz. Mevlana'da Peygamber Sevgisi, Şefik Can, S.Ü. Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yay., Konya 1997.

Külliyat-i Divan-i Şems, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, İntişarat-i Bihzad, Tahran 1379.

Mesnevi, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Hazırlayan: Prof.Dr.Adnan Karaismailoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.

Mesnevi-yi Ma'nevi, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Tashih eden: Reynold Nicholson, İntişarat-i Bihzad, Tahran 1380.

Mevlana'nın Düşünce Dünyasından, Derleyen: Yrd.Doç.Dr. Nuri Şimşekler, T.C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya 2005.

Pille Pille Ta Mülakat-i Huda, Dr. Abdilhuseyn Zerrinkub, İntişarat-i İlmî, Tahran 1385.

Tasavvuf Dergisi, Mevlana Özel Sayısı, Yıl: 6, Sayı: 14, Ocak-Haziran Ankara 2005.

Uluslar arası Düşünce ve Sanatta Mevlana Sempozyumu Bildirileri, T.C. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayını, Çanakkale 2006.

PEYGAMBER VARİSİ MEVLANA: İNSAN SEVGİSİ MERKEZLİ ÇOĞULCU BİR OKUMA DENEMESİ*

Yrd. Doç. Dr. Rifat ATAY**

Habibullah, sahih hadislerinden birinde “Alimler peygamberlerin varisleridirler,”¹ buyurmaktadır. Varis, mirasçısı olduğu şey üzerinde tasarrufta bulunma hakkına sahip kimsedir. Öyleyse, öncelikle alimlerin neyin mirasçısı ya da peygamberlerin mirasının ne olduğunu tespit etmek gerekmektedir. Peygamberler, bize Allah’ın mesajını getiren elçilerdir. Onlar, getirdikleri mesajı sadece iletmekle kalmaz aynı zamanda yaşayarak bizlere onun nasıl uygulanacağını örnekle gösterirler. Bu nedenle, Hz. Aişe’ye Habibullah’ın ahlakı sorulduğunda, O’nun ahlakının Kur’an olduğunu belirtmiştir. Yani O’nun Kur’an’da belirtilen bütün iyi ve güzel şeyleri yaptığını, kötü ve çirkin şeylerden de uzaklaştığını ifade etmiştir. Bu meyanda peygamberlerin, biri ilmi öteki ahlaki iki tür miras bıraktığını ve her alimin de kendi kabiliyeti ölçüsünde bunlara mirasçı olduğunu söylemek mümkündür.

Hz. Mevlana, Habibullah’ın bıraktığı ilmi ve ahlaki mirasla kendi ilişkisini izah sadedinde şöyle demektedir:

“Ben sağ olduğum müddetçe Kur’an’ın kölesi, bendesiyim, / Ben Muhammed Muhtar’ın yolunun tozuyum

Benim sözümden, bundan başkasını bir kimse nakledeyse, / Ben ondan da bizarım, o sözlerden de bizarım.”²

Rubaiden de açıkça anlaşıldığı gibi Mevlana yaşadığı sürece Kur’an’ın kölesi, Habibullah’ın yolunun tozu toprağı olduğunu ifade etmekte ve kendine yapılabilecek bunun dışındaki herhangi bir yakıştırmının da kendisini üzeceğini belirtmektedir. Mevlana’nın İslam’a ve Habibullah’a bağlılığını sergileyen bunun dışında daha nice örnekler olmakla beraber, şimdilik bununla iktifa edilecektir.

Malum olduğu üzere, Hz. Mevlana’nın doğumunun 800. yılı münasebetiyle UNESCO 2007’yi *Mevlana ve Hoşgörü Yılı* ilan etmiştir. UNESCO’nun bu yıl içinde çeşitli etkinlikler tertip ederek Mevlana’nın daha iyi tanıtımını hedefliyor olması, aklı “Niçin Mevlana?” sorusunu getirmektedir. Böyle bir girişimin, Sovyet Bloğu’nun dağılıp

* Tebliği baştan sona dikkatle okuyup katkıda bulunan saygıdeğer meslektaşlarımla, Yrd. Doç. Dr. Salih Aydemir ve Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Şimşek’e şükranlarımı arz ederim.

** Harran Üniversitesi, İlahiyat Fak., rifatay@harran.edu.tr

¹ Ebu Davud, al-Hass ala Talabul Ilm, c. 10, s. 49; Tirmizi, Ma Cae Fi Fadlil-Fıkh, c. 9, s. 296.

² Can, Ş., *Hz. Mevlana’nın Rubaileri*, Ankara, Kültür Bak. Yay., 1991, II, rubai no 1311.

Batı'nın Soğuk Savaş'ın tek galibi ilan edilmesinin akabinde, “Tarihin Sonu” ve “Medeniyetler Çatışması” gibi tezlerle desteklenen Batılı siyasetler arasında gözlerin ve silahların İslam'a ve Müslümanlara çevrildiği bir dönemde başlatılmış olması yukarıdaki sorunun cevabının ehemmiyetini daha da artırmaktadır. Bu tür soruların tek cevabının olamayacağını bilincinde olmakla beraber, akla ilk gelen iyimser cevap Mevlana'daki *insan sevgisi ve hoşgörüne dayalı çoğulcu yönün* öne çıkarılmak istendiğidir.¹

Mevlana gibi büyük düşünürleri kalıplara koymak zor olmakla beraber, biraz dikkatli bir okuyucu Mevlana'da iki yönün olduğunu hemen fark edecektir. Bunlardan birisi onun yukarıdaki dörtlükte verilen İslami yönü ve Muhammedi ahlakın temsilciliği, diğeri UNESCO'nun da öne çıkarmak istediği hümanist/insancıl, çoğulcu ve hoşgörülü yönüdür. Bu iki yönün bir arada bulunmaması ya da birinin diğeri yok etmesi söz konusu olmamasına rağmen, ikinci yöne ağırlık verenler, her ne sebeptense, birinci yönü mümkünse görmemek ya da unutturmak istemektedirler. Mevlana'nın bütün bağlardan azade olduğunu, dinleri bile aşırıp hümanist bir felsefeyi savunduğunu iddia eden bu kimseler, bir anlamda Mevlana'nın ilk adı Muhammed'i silme eğilimindedirler.² Bu görüşü savunanlar arasında uluslararası bir Mevlana uzmanı kabul edilen Abdülbaki Gölpınarlı'nın da bulunması oldukça ilgi çekicidir.³ Doğrusu, her iki anlayışın da, en azından görünürde, Mevlana'da dayanakları vardır.

Öncelikle belirtmek gerekir ki yüzeysel ve sınırlı bir okuma dahi, Mevlana'nın her şeyden önce İslam kültürünün ve toplumunun bir ürünü olduğunu ve hep öyle kalacağını ortaya koyacaktır. Merhum Nurettin Topçu da bu gerçeğe, “Mevlana'nın şahsiyeti hangi cephesiyle alınırsa alınsın, o bir din adamıdır. Dindardır, bir İslam velisidir ve onun şahsiyetinin indifa merkezi ilahi ve İslami aşktan başka bir şey değildir,”⁴ sözleriyle parmak basmaktadır. Vakıa hakikaten Topçu'nun ifade ettiği kadar açık ise, acaba neden Gölpınarlı gibi uzmanlar bile Mevlana'ya dinler üstü hümanist düşünür sıfatını uygun görmekteydiler? Mevlana'da bu okumalara gerekçe gibi gösterilebilecek hem doğrudan hem de dolaylı sayısız malzemenin olduğu kuşkusuzdur. Öyleyse, hoşgörü, insan sevgisi ve hümanizme konu olan bu malzemelere daha yakından bakarak söz konusu anlamlandırmaların ne kadar doğru olduğu incelenmelidir.

Mevlana'da insan sevgisi, hoşgörünün ve çoğulculuğun en yaygın delili olarak şüphesiz ilk akla gelen onun meşhur “*Gel gel, ne olursan yine gel...*” davetidir. Dörtlüğün tamamı şöyledir:

“Yine gel, yine gel (veya geri gel), ne olursan ol yine gel

¹ Böyle bir girişimdeki nihai hedefin İslam'ın doğru anlaşılması mı yoksa Müslümanların pasifleştirilmesi mi olduğu tartışması akademik anlamdaki değerlendirmeleri esas alan bir başka makalenin konusudur. Çünkü akademik değerlendirmeyi popülist ve politik değerlendirmenin dışında tutmak gerektiğine inanmaktayız.

² Mevlana biyografilerinin çoğunun adının *Muhammedsiz* olmasında bir art niyet var mıdır bilemiyoruz ama en meşhurlarından Gölpınarlı'nınkindinde bile vakıa böyledir: Gölpınarlı, A, *Mevlana Celaleddin: Hayatı, Eserleri, Felsefesi*, İstanbul, İnkılap, 1999.

³ Gölpınarlı, *Mevlana*, 198 vd.

⁴ Topçu, N., *İslam ve İnsan – Mevlana ve Tasavvuf*, İstanbul, Dergah Yay., 2001, 118.

*İster kâfir, ister ateşe tapıcı, ister putperest olsan da gel
Bizim bu deryâbımız ümitsizlik deryâbı değildir
Yüz kere tövbeni bozmuş da olsan yine gel.”*

Mevlana'nın adıyla neredeyse özdeşleşen ve hemen herkesin Mevlana denildiğinde aktarabileceği bu rubainin ona aidiyeti de tartışmalıdır. Mevlana rubailerinin Farsça derlemesini yapan Sultan Veled nüshasında rastlanmayan bu rubai, Gölpınarlı'nın bir başka nüshayı esas alarak yaptığı tercümede görülmektedir.¹ Lâfzen Mevlana'ya ait olması tartışılabilir, anlam itibarıyla Mevlana düşüncesini oldukça iyi yansıtan bu rubaiden evrensel hoşgörü ve çoğulcu insan sevgisini anlamak zor değildir. Fakat bu dörtlükten onun dinler üstü hümanist bir düşünür olduğunu çıkarmanın güç olduğu kanaatindeyiz. Zira bu dörtlüğü, İslam'ın genel hükümleri çerçevesinde yorumlayarak *tövbe ve ümit kapısının hep açık olduğu* şeklinde anlamak daha makul görünmektedir.² Gerçek anlamın mümkün olduğu yerlerde mecaza yönelip anlamı daha öteye götürmek ise belagat açısından savunulması hayli müşkül bir durumdur.

Bu tür dörtlükleri genel İslami kurallar çerçevesinde yorumlamak kolay görünse de, Mevlana'nın hem hayatında hem de eserlerinde onu tam bir hümanist gibi gösterecek, farklı yorumlara açık bazı detaylar da vardır.³ Gölpınarlı'nın da üzerinde durduğu bunların bazılarında⁴ Mevlana'nın bir papaza ya da toplumun değer vermediği kimselere değer verme sadedinde secde ettiği rivayet edilmektedir. Müslüman olmayan bir kimseye bu kadar değer vermesinden dolayı da bu olaylar onun hümanizminin açık delilleri gibi görülmektedir. Kısmen parçacı yorumun izlerini taşıyan bu yaklaşımların incelemesine geçmeden önce, Nebevi ahlakın mirasçısı Hz. Mevlana'nın insanlara hürmet konusundaki tutumunu yansıtan Eflaki'nin *Menakıbı*'ndaki iki rivayete değinmek yerinde olacaktır. Rivayetlerin ilki Mevlana'nın bu konudaki genel tavrını ortaya koymaktadır. Eflaki'nin bildirdiğine göre Mevlana, *“Herkes, çocuklara ve dul kadınlara alçak gönüllülük gösterir, kendisini küçültür ve onlara dua ederdi. Kendi önünde secde edenlere kâfir de olsa secde ederdi. Bir gün Taniel adında bir Ermeni kasabı Mevlana'ya rastladı, onun önünde yedi defa baş koydu. Mevlana da kasabın önünde baş koydu.”*⁵

Üzerinde durmak istediğim ikinci rivayet, bize çok garip gibi gelen Mevlana'daki bu tür olayları ve düşünceleri daha doğru anlamamızı sağlayan anahtar niteliğindedir. Mevlana'nın, Anadolu (o zamanki haliyle Rum) halkını değerlendirme ve buraya neden, niçin gönderildiğini izah sadedinde şöyle dediği hikaye edilmektedir:

“Yüce Tanrı'nın Rum halkı hakkında büyük inayeti vardır ve Siddık-ı Ekber'in

¹ Mevlânâ, *Rubailer*, terc. A B Gölpınarlı, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1964.

² Kur'an-ı Kerim, 39/53-54; Demirci, M, “Ne Olursan Gel”, http://www.semazen.net/yazar_yazi.php?id=267.

³ Bkz.: Mevlana, *Mesnevi ve Şerhi*, çev. A. Gölpınarlı, İstanbul, Kültür Bakanlığı, 2000, I, 144 (504 vd.), 523 (3098); III, 158, (1254-59), 168-169 (1260-70), VI, 16 (124), 24 (135-136, 138), (Bundan sonra bu baskıya sadece *Mesnevi* şeklinde atıfta bulunulacak ve gerektiğinde sayfa numarasından sonra parantez içinde beyit numaraları da verilecektir; aksi belirtilmediği sürece bütün çeviriler bu baskıdan alınmıştır).

⁴ Gölpınarlı, *Mevlana*, 192-293.

⁵ Eflaki, A, *Ariflerin Menakıbeleri*, çev. T Yazıcı, İstanbul, M E B, I, 330-331.

duasıyla da bu halk bütün ümmetin en merhamete layık olanıdır. En iyi ülke de Rum ülkesidir. Fakat bu diyarın insanları, Mülk sahibinin (Tanrı'nın) aşk aleminden ve deruni zevkten, çok habersizdirler. Müsebbib'ül-Esbab (Tanrı) hoş bir lütufta bulundu, sebepsizlik âleminde bir sebep yaratarak bizi Horasan ülkesinden Rum vilayetine çekip getirdi; haleflerimize de bu temiz toprakta konacak yer verdi ki, ledünni iksirimizden onların bakır gibi olan vücutlarına saçalım da onlar tamamıyla kimya, irfan âleminin mahremi ve dünya ariflerinin hemdemi olsunlar... Onların hiçbir suretle doğru yola meyletmediklerini ve ilahi sırlardan mahrum kaldıklarını görünce, insanların tabiatına uygun düşen şiir ve sema yolu ile o manaları onlara layık gördük; çünkü Rum halkı, zevk ehli ve şirin sözlüdür. Mesela bir çocuk hasta olur ve tabibin verdiği ilaçtan nefret edip mutlaka şerbet isterse, hazık doktor ilacı bir şerbet testisine koymak suretiyle çocuğa verir. Çocuk onu şerbet zannıyla seve seve içer, dertlerinden kurtulur, sıhhat bulur ve onun bozulmuş olan mizacı düzelir. Şiir:

‘Onulmaz hastalık için koşun buraya! Bizim ilacımız hastaya birebirdir.

Biz Tanrı'nın tabipleri ve talebesiyiz. Kızuldeniz bizi gördü, ikiye ayrıldı. (K., LXIII, 26)

Biz, kimseden ücret istemeyiz. Bizim el ücretimiz Tanrı tarafından fazlasıyla gelir.”¹

Mevlana'nın Muhammedi mirasla ilgisi sadedinde tam da yukarıdaki alıntıyı izah edemişçesine A. Nihat Tarlan'ın yaptığı değerlendirme oldukça dikkat çekicidir:

“Bizim edebiyatımızda ‘gül’ fahri kâinat efendimizi temsil eder. O yaratılış gülistanının en mutena gülüdür. Muhammed gülistanının en cazibeli, en rayihali gülü Mevlana'dır. Mevlana'daki renk, rayiha, incelik ve sonsuz güzellik, Muhammed fidanının içinde idi. Ve bu fidanın gayesi gül vermektir. Aynı fidan üzerinde yapraklar, dikenler de vardı. Lakin bunlar vasıta idiler, gaye güldü. Bir gülü fidansız tasavvur etmek cehil ve gafletin son mertebesidir.”²

Mevlana'nın esas gayesi Muhammed Gülistanı'nda gül yetiştirmek ve devşirmektir. Aynen Habibullah gibi, bu konuda yapamayacağı fedakârlık, katlanamayacağı eziyet yoktur. Nitekim, Nebevi mirası insanlara daha iyi ulaştırmak için onun getirdiği rebap, sema ve musiki gibi yenilikler çağdaşlarının dikkatini ve gazabını çekmekte gecikmemiştir. Onların resmi ve gayri resmi bütün engellemelerine rağmen hedefinden yılmayan Mevlana, Nebevi mirası insanlara ulaştırmaya ve onları Muhammedi dünyaya çekmeye devam etmiştir. Hasımlarının gayretlerinden etkilenen Konya halkına bazen sitem etse de³, bütün olup biteni, Fuzulî'nin, “*Zayi olmaz gül temennasıyla virmek hare sı*”/“Gül elde etmek için dikene su vermek boşa gitmez” mısrasındaki tevekkülüyle karşılaşmıştır.⁴ Bugün, hem UNESCO etkinlikleri hem de

¹ Eflaki, I, 393-395.

² Tarlan, A, *Mevlana*, İstanbul, Hareket Yay., 1974, 27.

³ Eflaki, I, 474-475.

⁴ Mazıoğlu, H, *Fuzulî ve Türkçe Divanı'ndan Seçmeler*, Ankara, Kültür ve Turizm B Y, 1986, 44-45.

dünya genelinde Mevlana’ya olan teveccühü görünce onun “aşk alemi bütün dünyayı kaplayacak, bütün insanlar bizim sözümüzün aşığı olacaklar,”¹ keşfinin gerçekleştiğini fark edebiliyoruz. Aynı bağlamda, Gölpınarlı² ve diğer bazı araştırmacıların dikkat çektiikleri olayların çoğunun ilgililerin Müslüman olmasıyla sonuçlandığını belirtmek durumundayız. Mevlana gibi büyük bir velinin böylesi büyük hürmetini gören gayri Müslim kişi şahadet getirip Müslüman olmuştur. Bu neticeyi, Gölpınarlı’nın yarısını zikrettiği bir örneğin tamamını vererek somutlaştırmak daha doğru olacaktır.

Mevlana’yı ziyaret etmek üzere Konya’ya gelen bir rahip beraberindeki kimselerle onunla çarşıda karşılaşınca hürmeten huzurunda eğilmiştir. Rahibin bu tazimine Mevlana da aynıyla karşılık vermiştir. Rahip başını kaldırdığında Mevlana’nın hala aynı ihtiram üzere olduğunu görünce onun tevazusuna hayran olup Müslüman olmuştur. Vakıyı evde oğlu Sultan Veled’e anlatan Mevlana, “Bir rahip tevazu faziletini elimizden almak istedi. Allah’a şükür bu yolda biz onu mağlup ettik. Çünkü tevazu ve hilim Hz. Muhammed’e mensup olanların şiarıdır,”³ demiştir.⁴

Mevlana, insandan hayvana, bitkiden toprağa, hemen her şeye hürmet ve saygı ile yaklaşmaktadır ama, kendinin de açıkça ifade ettiği gibi, bu çoğulcu hoşgörü felsefesi onun Muhammedi ahlakının bir parçasıdır, yoksa kendisi yeni bir hümanist ahlak icat ederek dinler üstüne çıkmış değildir. Şems-i Tebrizi de Mevlana’da peygamberi mirasın temsiline dikkat çekerek şöyle demektedir:

“El-ulemau veraset’ül-enbiya (Alimler, peygamberlerin varisleridir) hadis-i şerifinin sırrını öğrenmek isteyen Mevlana Celalüddin’i görsün. Zira yeryüzünde olan enbiya ve mürselinin bütün güzel huyları onda toplanmıştır. [O] [b]u zamanda bütün fenlerde [ve] bilgilerde eşsizdir...”⁵

Şems’in bu tespitini doğrulayan canlı örnek, Hz. Mevlana’nın cenaze merasiminde yaşanmıştır. Eflaki’nin *Menakıp*’ında anlatıldığına göre, Mevlana’nın cenaze merasimine diğer din mensuplarının da katılmak istemeleriyle tartışma çıkmıştır. Bazı Müslümanlar “Bu bizim cenazemiz, size ne oluyor ki?” diye onlara karşı çıkınca, onlar da cevaben şöyle demişlerdir:

“Biz, Musa’nın, İsa’nın ve bütün peygamberlerin hakikatini onun açık sözlerinden anladık ve kendi kitaplarımızda okuduğumuz olgun peygamberlerin tabiat ve hareketlerini onda gördük. Siz Müslümanlar, Mevlana’yı nasıl devrinin Muhammed’i olarak tanıyorsanız, biz de onun zamanın Musa’sı ve İsa’sı olarak biliyoruz. Siz nasıl onun muhibbi iseniz, biz de bin şu kadar misli daha çok onun kulu ve müridiyiz. Nitekim kendisi buyurmuştur: ‘*Yetmiş iki millet sırrını bizden dinler. Biz, bir perde ile yüzlerce ses çıkaran bir neyiz.*’”⁶

¹ Eflaki, I, 475.

² Gölpınarlı, *Mevlana*, 192-293.

³ Tarlan, 28.

⁴ Daha fazla örnek için bkz.: Eflaki, I, 315, 316-317, 331.

⁵ Tarlan, 35.

⁶ Eflaki, A, *Ariflerin Menkıbeleri*, çev. T. Yazıcı, İstanbul, M.E.B., II, 163-164; krş: Tarlan, *Mevlana*, 26-27, 35.

Mevlana düşüncesi insan içindir, insanidir, insanı merkeze alır ama Batı hümanist felsefesi gibi insan merkezli ve insan kaynaklı değildir. Bu ilk bakışta kendi içinde çelişkili bir ifade gibi görünebilir ama yakından bakılırsa ne ifa edilmek istendiği rahatlıkla anlaşılacaktır. Mevlana, zamanının Muhammed’i olarak, hem hayatında hem de bütün eserlerinde insanı arıtmaya, arındırmaya, iyileştirmeye, güzelleştirmeye, birleştirmeye çalışmaktadır. Bütün gayreti, insana kendini daha iyi tanıtarak kapasitesini ve hedefini göstermek, akabinde de bu hedefe nasıl varılacağını hem sözlü hem de fiili olarak ortaya koymaktır. Bu meyanda, Mevlana düşüncesi insan etrafında döndüğü ve insan için olduğundan insanidir; din, dil, ırk ve renk ayırt etmeden herkese hitap etmekte, herkesi hedeflemektedir. Fakat hep hatırda tutulması gereken ana düstur, onun düşüncesinin kaynağını insandan almadığı için insan merkezli olmadığıdır; insanı merkeze alır ama insan merkezli değildir. Bir anlamda bu durum, yukarıda bir merkeze asılı aşağıdaki yer çekiminin doğruluğunu gösteren sarkaca benzetmektedir. Sarkaç bir yönü işaret eder ama bunu yapabilmesi için bir yerlere asılı olmalı, bir yerlerden güç, ölçü alıyor olmalıdır; aksi takdirde işlevini yerine getiremeyecektir. Bütün bu nedenlerle, Mevlana’yı hümanist ya da dinler üstü sıfatıyla nitelemek büyük bir yanlış olacaktır. Çünkü, hümanizm, Cemil Meriç’in ifadesiyle, “imanını kaybeden bir çağın dinidir;”¹ “insanlık dinidir;”² “Avrupalı için kaybettiği dinlerin, yıktığı inançların yerini alan bir put”tur ve ilmin tek kılavuz olduğu bir dünyada insani olanın tanımlanmasıdır.³ Aksine Mevlana düşüncesi, ilahi kaynaklıdır, her şey de O’nun rızasını arar, her şeyi O’ndan bilir, her şeyi ve herkesi O’na yöneltmeye çalışır. Mevlana bir vahdet aşığı ve işçisidir; *Mesnevi* de kendi tanımlamasıyla “bir vahdet dükkânıdır, orada Allah’tan gayri ne” bulunursa “puttur.” *Mesnevi* merkezinde yapılan tespit genelleştirilirse, Mevlana düşüncesinin Muhammedi *vahdet sisteminin* bir uydusu olduğu, kendi başına yeni bir hümanist sistem icat etmediği ve bunun dışındaki okumaların büyük oranda yanlış olduğu gerçeklerinin altının çizilmesi gerekmektedir.

Mevlana, bir ayağını tevhit dairesinin içine sabitlemiş diğer ayağı ve kolları ile sonsuzluğa açılıp insani ve insana dair olan her şeyle ilgilenerken ilahi aşk çağrısını herkese ulaştırmaya çalışmıştır. Bu çağrıdan herkes kendi kabiliyeti ve şartları çerçevesinde istifade etmektedir. Müslüman, Hıristiyan, Yahudi; Alman, Fransız, Amerikalı, Yunan, Rus;⁴ dinli, dinsiz, kömürcü, demirci, herkes kendi kadınca Mevlana hazinesinden faydalanmaktadır. Fakat faydalanan kitlenin hacminin yatay ve dikey genişliği Mevlana’yı İslam dairesinin dışına çıkarıp hümanist bir aziz konumuna koymamaktadır ve koymamalıdır. Bu büyüklük olsa olsa Mevlana’nın Muhammedi mirası insanlara ulaştırmadaki başarısının bir göstergesi addedilebilir. Şüphesiz Mevlana’daki engin hoşgörü ve insan sevgisi, “yalnızca ve yalnızca, ana çerçevelerinden çıkarılmış bir kaç beyit veya kıta”⁵ üzerinden yapılan böyle eksik bir

¹ Meriç, C, *Kırk Ambar*, İstanbul, İletişim, 1998, I, 85.

² *Kırk Ambar*, I, 86.

³ *Kırk Ambar*, I, 87.

⁴ A Schimmel, M M Özelsel, C Barks, E de Vitray-Meyerovitch, R Fiş, I M Panayotopoulos akla ilk gelen isimlerdir.

⁵ Ocak, A Y, “Mevlana’yı Nasıl Anlamalı?” *Konya’dan Dünyaya Mevlana ve Mevlevilik*”, ed., N. Şimşekler, Konya, Karatay Belediyesi, 2002, 102.

okumaya bile “eyvallah” diyebilecek kadar geniştir.¹ Ama bu onay bile onu hala ait olduğu kültürün dışına çıkarıp farklı bir konuma yerleştirmemektedir. Zira bu konuda dikkate alınması gereken genel kural Mevlana tarafından çizilmiştir: *O, yaşadığı sürece Kur’an’ın kölesi, Muhammedi yolun tozu, toprağı olan bağı yanık bir aşık, bir Allah dostu olmuştur*, başka bir şey değildir. Gölpınarlı da sonuç itibarıyla onun hayatı boyu şeriat dairesinden ayrılmadığını ifade etse de bir taraftan da Mevlana’nın bütün kayıtlardan azade olduğu vurgusunu yaparak büyük mutasavvıfların bu tür çelişkileri içlerinde barındırabileceklerini belirtmektedir.² Doğrusu, Mevlana’daki görünürde dinler üstülük malzemelerini, onun, Nebevi miras ve Muhammedi ahlakın temsili çerçevesindeki insani hoşgörüsü olarak algılamak daha uygun gibi görünmektedir. Kendisinin ilaç sevmeyen çocuk mecaziyla anlattığı gibi, kayıtlardan azadelik çağrıştıran detaylar, bütün çağların hastalarına İslam şerbet testisi içinde sunulan Muhammedi ilaç karışımlarından başka bir şey değildir. Yoksa birini diğeri dengi hatta ötesi görerek ya da göstererek, evrensellik adına Mevlana’yı, hiç de niyetinde olmadığı halde İslam dairesinin dışına taşımak onu incitecektir. Özellikle Mevlana’nın vasiyetini okuyan bir kimse, onun maksadının gayet açık olduğunu, dolayısıyla bu konuda sözü fazla uzatmaya gerek olmadığını anlamakta gecikmeyecektir. İşte, kendi zamanında ve çağımızda Muhammedi ahlakın en iyi örneği o yüce insanın vasiyeti:

“Size, gizlide ve açıkta Allah’tan korkmayı, az yemeyi, az uyumayı, az konuşmayı, isyan ve günahları terk etmeyi, oruç tutmayı, namaza devam etmeyi, sürekli olarak şehveti terk etmeyi, bütün yaratıklardan gelen cefaya tahammüllü olmayı, aptal ve cahillerle oturmamayı, güzel davranışlı ve olgun kişilerle birlikte bulunmayı vasiyet ediyorum. İnsanları en hayırlısı insanlara yararı olandır. Sözün en hayırlısı, az ve anlaşılır olandır.”³

Ezcümle Mevlana, bütün insanlara insanca muamele etmeyi salık veren gerçek bir mümindir.

¹ Cami, *Nefehat*, 517.

² “Bize göre, bu iki zıt kanaatin hiçbirinde samimiyetsizlik yoktur. Bütün kayıtlardan azade olduğuna inanmakla beraber hükümlere riayeti de aleme rahmet saymadadır. Daha açıkçası, daha doğrusu, onun zıtları telif eden kabiliyeti, bunu da telif etmiştir. Bu bakımdan gerçekten bir batın eri olan Mevlana’yı hiçbir vakit bir Batını sayamayız.” (Gölpınarlı, Mevlana, 204-205).

³ Cami, *Nefehat*, 519.

YUNUS EMRE'DE PEYGAMBER SEVGİSİ

Prof. Dr. Musa K. YILMAZ*

1) Yunus Emre'nin Hayatı

Yunus Emre ve Mevlana gibi büyük zatlar adeta çağımızda yeniden keşfedilmiş gibi, dünya üzerindeki her meslekten insan için adeta birer ilham kaynağı olmuşlardır. 1991 yılı Yunus Emre yılı olarak ilan edilmişti. Bu yıl Yunus Emre, yine dünya çapında etkinliklerle anılacaktır.

Yaygın olan kanaate göre Yunus Emre, 13. yüzyıl sonları ile 14. yüzyıl başlarında yaşamıştır. Doğum-ölüm tarihleri üzerinde fikir yürütmemize yarayan bir kaç veri bulunmakla birlikte, onun hayatı, yaşadığı bölgeler ve nerede vefat ettiği konusunda çok fazla malumata sahip değiliz. Zira bu hususta çelişkili rivayetler bulunmaktadır. Ancak Yunus Divanının bir nüshasını oluşturan ve Beyazıt Devlet kütüphanesinde bulunan bir mecmuada ve Risaletü'n-Nusuhiye'nin sonunda yer alan kayıtlar bize, onun yaşadığı tarih hakkında bilgi vermektedir. Risale'nin sonundaki kayıt "707" hicri tarihidir. Bu tarih Miladî 1307'ye tekabül eder.¹ Divanın sonundaki kayıt ise şöyledir: "*Vefat-ı Yunus Emre, sene 720; müddet-i ömr, 82.*"² Bu kayıtlardan Yunus'un H.638, M. 1240 veya 41 yılında doğduğu ve M. 1320 dolaylarında vefat ettiği anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan, Divan'ında yer alan bazı şiirler, Mevlana'yı gördüğüne ve ondan feyiz aldığına delalet etmektedir.

Mevlana sohbetinde saz ile işret oldi,

Arif manaya daldı, Çün biledir ferişte.

Ferişteyi anmaktan bilesen murad nedür,

Gece gündüz biledir, senin ile her işte.

Birisi sağ omzunda, birisi sol omzunda,

Birisi hayrün yazar, birisi şer cümbişte.

* Harran Ün. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi.

¹ Faruk K. Timurtaş, Yunus Emre Divanı, s. 14, 1001 Temel Eser, İst., 1972.

² Abdülbaki Gölpınarlı, Yunus Emre, XVII (Önsöz), İst., 1965.

Yunus Mevlana'ya karşı son derece saygılı bir üslûp kullanmaktadır. Nitekim bu şiirinde, Yunus'un "*Arif*" diye andığı ve çok değer verdiği *Mevlana*'nın sohbetinde bulunduğunu anlıyoruz. Bir diğer şiiri şöyledir:

*Evlîyaya münkirler, Hak yoluna asidür,
Ol yola asi olan gönüllerin pasidür.
Mevlana Hudavendigar, bize nazâr kılalı,
Onun görklü nazarı gönlimiiz aynasidür.*

Bunlar, Yunus'un Mevlana'ya ne kadar saygılı olduğunu gösteren güçlü ifadelerdir. Yunus evliyaları sayarken *mevlana*'dan özel bir nazar aldığını ve onun rahle-i tedrisinden geçtiğini ima ediyor. Son derece edebî bir üslûpla Mevlana'nın velilik makamını "*görklü nazâr*" diye tavsif etmiştir. Gerçekten de Mevlana'nın tarikatına bir "*muhtesem bakış*" felsefesi, bir "*yeniden ihya*" düşüncesi hâkimdir. Denilebilir ki, Yunus'un bu ifadesinde hiçbir şekilde mübalağa söz konusu değildir. Ama kabul etmeliyiz ki, Yunus'un Mevlana hakkındaki bu yüceltme telakkisi bugünkü Mevlevîliğe sığmaz; bu elbise ona dar gelir. Zira piyasaya sürülmek istenen bugünkü Mevlevîlik, Mevlana'nın bazı yönlerinin abartılması, ama birçok önemli yönünün de ihmal edilmesiyle karşımıza çıkarılmaktadır.

Dünyanın faniliğini dile getiren bir diğer şiirinden, Mevlana'nın kendisinden önce vefat ettiğini anlıyoruz.

*Bir gönül ele getir, feragat ol geç otur,
Konya şehrinde yatur, ol iki sultan kani.
Fakih Ahmed Kutbeddin, Sultan Seyyid Necmüddin,
Mevlana Celaliüddin ol kutb-i cibân kani
Yunus Emrem aç gözün toprak eylegil yüzün,
Sana dahi diyeler, ciğeri biryan kani.*

Mevlana ile ilgili bu beyitler, Yunus'la ilgili yukarıdaki tarihleri doğrulamaktadır. Çünkü Mevlana M. 1273/ 672 tarihinde vefat etmiştir. Bu durumda Yunus bu tarihlerde 33-34 yaşlarındaydı.

Yunus'un o çağlarda yaşamış olduğunu gösteren bir diğer ipucu ise Divanında geçen "*Hoca Ahmed Fakih, Geyikli Baba ve Seyyid Balum*" ile ilgili beyitlerdir. Divanda adı geçen Fakih Ahmed Kutbeddin, "*Çerhname*" adlı eserin sahibi olup M. 1221/ 618'de vefat etmiştir ki, takriben Yunus'un doğumundan 20 yıl öncesine rastlamaktadır.¹ Yunus Emre, asıl adı "Hasan" olan *Geyikli Baba*'dan söz ederken "*Bize nazâr kılalı*" ifadesini kullanır. Buradan onun büyük bir şeyh olduğunu anlamak mümkündür. Nitekim *vahdetü'l-vücut* anlayışını dile getiren beyitlerinde şöyle der:

¹ Faruk K. Timurtaş, a.g.e., s. 15.

*Şer’ ile hakikatın vasfını eydem sana,
Şeriat bir gemidir, hakikat deryasidir
Bundan içeri haber, edeyim işit ey yar,
Hakikatın kaşiri şer’in evliyasidir
Geyikli Baba bize bir kez nazır kılaldan,
Hasıl oldu Yunus’a her neki vayasidir*

Geyikli Baba’nın, Osman Gazi ve Orhan Gazi devirlerinde yaşamış ve oldukça ilgi uyandırmış bir şeyh olduğunu biliyoruz. *Seydi Balum* ise muhtemelen *Geyikli Baba’nın* hem muasır hem de mürididir.¹ Nitekim Yunus Seydi Balum’un memleketinden bir grup dervişin kendisini ziyaret ettiklerini büyük bir coşku içinde anlatırken, Seydi Balum’a göre bir önceliğe sahip olmadığını ifade eder.

*Seydi balum ilinden şeker tamlar dilinden,
Dost bağçesi yolundan eve dervişler geldi
Yunus kulun kідemsiz, kimesi yok yalunuz,
Fidi olsun canumuz eve dervişler geldi*

Görüldüğü gibi, Yunus’un yaşadığı dönemi bilimsel ve kesin delillerle ortaya koymak oldukça zordur. Ancak bu durum, onun Anadolu’da egemen olan İslam kültür ve idealizminin yetiştirdiği büyük bir İslam şairi olduğu gerçeğini değiştirmez. Gerçekten Yunus, nefesi kuvvetli ve coşkulu bir şekilde ruhumuzda coşup söyleyen bir şair, aynı zamanda manevî yönü zamanla maddi ve fani yönüne ağır basan büyük bir veli olarak da karşımıza çıkıyor.

2) Kişiliği ve Meşrebi

Yunus meşrep itibarıyla bir İslâm mutasavvıfı, büyük bir velidir. Gerçi tekkesi, tarikatı, müritleri yoktur, ama o hep Hakk’tan yana olmuş, sevgiyi ve hoşgörüyü terennüm etmiştir. Düşüncesindeki tarafsızlık ve uzlaştırıcılık, evrensel duyguları dile getirmesi ve usta şairliği sebebiyle Türk Edebiyatının bütün tarzlarını etkilemiştir. Zamanla herkes onun şiirlerini söylemiş, onun tarzını taklit etmiştir; çeşitli toplantılarda onun şiirleri, ya da tarzı taklit edilerek yazılmış şiirler bestelenmiş ve ilahi şeklinde okunmuştur. Yunus Emre bugün de romancılarımıza, şairlerimize, tiyatro yazarlarımıza, bestecilerimize büyük bir ilham kaynağıdır.

Yunus, Anadolu insanını ve tüm insanlığı ince bir üslûpla sevgiye ve hoşgörüyü çağırın büyük bir İslam şairidir. O, tasavvuf felsefesinin en üst kademelerine kadar çıkmış; Hallacı Mansur, Beyazıt-ı Bestâmî, Muhyiddin-i Arabî, Mevlâna ve Sadrettin Konevî gibi büyük evliyanın düzeyinde, ince ve yüksek tasavvufi fikirleri en azından

¹ Faruk K. Timurtaş, a.g.e. a.y.

onlar kadar açık ve net bir şekilde ifade etmiş, fakat hiç kimseyi incitmeden bu işi başarıyla yapabilmıştır. Başka bir deyimle, *vahdetü'l-vücut* meşrebini o kadar ince ve nazik bir üslupla anlatmış ki, itirazcı Molla Kasımların ve şeriat kadılarının tenkitlerinden rahatlıkla kurtulabilmıştır. Bakınız şöyle der:

*Evvel kadim önden sona, zevali yok sultan benim
Yedi iklim hükmedip, diri tutan sultan benim.
Dur dedim gökler durdu, yerler de karar kaldı
Bin türlü âdem geldi, getir götüren benim.
Kâbe, put, imam benim, çarh urub dönen benim
Bulut olup havayı aşan, rahmet olup yağın benim.
Yere göğe bünyad uran, kırılmadan kâim duran
Irmaklara göl çağırın, adım Yunus, ummân benim.*

Tasavvufun asıl amacı, insanları, eşyaya ve tabiata Allah'ın gözüyle bakmaya çağırmaktır. Kainata bu gözle baktığımız zaman görüş hatalarımız düzeler; her şeyi dosdoğru görmeye başlarız. Zira insan karmaşıklığı, doğru olmayanı ve kötülüğü kendi üretir. Tasavvuf, bir bakıma güzel görme eğitimidir. Çünkü görülen her şeyde Allah vardır ve bütün kusur ve günah insanın bakışından doğmaktadır. Yunus'un, kainata bir başka açıdan bakışı ifade eden beyitleri çoktur. O, kainata egemen olan Allah'ın varlığını keşfederek, birdenbire adeta zapt edilmez bir güce ulaşır, adeta Allah'la özdeşleşir, onun adına konuşur ve şöyle der:

*Evvel benim, âhır benim, canlara can olan benim
Azıp yolda kalmışlara, Hızır medet olan benim
Bir karara tuttum karar, sırrımı benim kim duyar
Gözümüz beni kanda görür, gönülde gizlenen benim.
Dahi acep aşıklara, ikrar u din, iman oldum
Halkın gönülünde küfr ile, İslâm ile iman benim.
Yunus değil bunu diyen, kendiliğidir söyleyen
Kâfir olur inanmayan, evvel-âhır-heman benim.”*

Yunus'un bu makamlardaki yükselişi artık zamanlar ve mekânlar üstündedir. “Benim canun uyanıktır, dost yüzüne bakan benim” diye başlayan şiirinde, henüz hiçbir şey yaratılmadan önceki zamana gider. Oradan bütün zamanı seyrederek, kendi geliş zamanını dahi görür. Nemrud'un ateşini Hz. İbrahim için nasıl bahçeye çevirdiğini, Hallac'la birlikte “ene'l-Hak” dediğini, Miracın sırrını ilk duyanın kendisi olduğunu ve Arafat'ta kurban olan İsmail'in de kendisi olduğunu farklı bir üslupla dile getirir:

Benim canun uyanıktır, dost yüzüne bakan benim,

*Hem denize karşımağa ırmak olup akan benim.
 Irmak gibi ben çağlarım, geb gülerem geb ağlarım,
 Nefsin cigerin toğraram, kibr-u- kini yıkan benim.
 Şab didarın gördüm ayan, hiç gümansız belli beyan,
 Kafır ola inanmayan, ol didara bakan benim.
 Nemrud odın İbrahim'e, bağ-u- bostan eyledüm,
 Küfr yüzünden toğuban, gine odı yakan benim.
 Ol Hallac-ı Mansur'la, söyledim ene'l-Hakk'ı,
 Benim Gin'an boynuna, dar urganı takan benim.
 Ol Hak habibi Musatafa, Miraca idecek sefer,
 Ol dem canum Hâk eyledüm, ol sırrını duyan benim.
 Şimdi adım Yunus durur, ol demde İsmail'di,
 Ol dost için Arafat'ta, kurban olup çıkan benim.
 Çerb benim hükümdedir, her kanada oturmuşam,
 Mülk benim elimdedir, yakan benim yanan benim.
 Sa'd benim Said benim, Yunus dahi benimledür,
 İlm-i ledüündür üstadım, ol esrarı duyan benim.*

Yunus Emre'nin şiirlerinde tasavvufî aşk, aslî temadır. Yunus, bu soyut kavramı ifade ederken klasikleşmiş olan istiarelerle birlikte oldukça orijinal olan tasvirlerden yararlanmıştı:

*Tağa düşer küil eyler, gönüllere yol eyler
 Sultanları kul eyler, cür'etli nesnedür ışk
 Denizleri kaynadur, mevce gelür oynadur
 Kayaları söyledür, kuvvetli nesnedür ışk*

diyen Yunus, aşkın imkansız olanı adeta mümkün hale getiren güçlü bir nesne olduğunu, iyi tarafının olduğu gibi kötü tarafının da bulunduğunu, dolayısıyla aşkı taşımanın herkesin harcı olamadığını vurgulamak istiyor. Yunus Emre'ye göre aşk dermansız bir derde benzer. Şöyle der:

*Ervelde de var idi, canımda bu aşk odı
 Eşkere itmez idüm, bilirdüm kim dost kodı.
 Dört kitabı okuyan, bulmadı aşka çare,
 Ne beğler ne sultanlar, ne müderris ne kadı.*

*Ezelden benim fikrim, ene'l-Hak benim zikrim
Henüz dahi doğmadan, ol Mansur-i Bağdadi.
Aşk cengine düşenin, melametliktir işi,
Anun için bednamdır, Miskin Yunus'un adı.*

3) Yunus'u Yanlış Okumak

Unutulmamalı ki, tarihte iz bırakmış, çağını ve çağdaşlarını etkilemiş olan büyük insanların ölümlerinden sonra, maksatlı olarak yanlış anlatılmaları, ortaya koymak istedikleri ideallere taban tabana zıt düşüncelerin onlara isnat edilmesi gibi talihsizliklere uğramaları mümkündür. Nitekim Yunus Emre'yi, sadece içi adeta boşaltılmış "**sevgi ve hoşgörü**" kelimelerine mahkûm etmek, ya da onu Kur'an yolunda olmayan dalalet fırkalarına mensup imiş gibi göstermeye çalışmak bu kabilden maksatlı bir yanlış okumadır. Başka bir deyimle, Yunus Emre'yi, adeta dinleri ortadan kaldırmak isteyen, dinin temel prensiplerini göz ardı eden, namaza, oruca, hacca ve diğer ibadetlere önem vermeyen, Kur'an ve Sünnet'ten uzak fakat Batniliğe meyyal, Allah'tan çok insana inanan; yoksulların, ezilmişlerin, çaresizlerin protestocu bir şairi olarak görmek büyük bir cinayettir.

Kim onu nasıl okumak isterse okusun, Yunus, bir İslâm Şairidir. Doğruyu söylemek gerekirse İslâm'a inanmayan, İslâm'ı bilmeyen, Kur'an, Sünnet, günah, sevap, itaat ve isyan kavramlarından habersiz bir şekilde onu okuyanların, Yunus'u gerçekten anlayacağına inanmak güçtür. Ama Müslüman olmayan, hatta ateist olan kişilerin bile onun sevgi pınarında birleşmeleri, şiirlerini okurken rahatlamaları; kısa bir süre için de olsa dünyaya kinsiz, nefretsiz bakmaları, Yunus'u yetiştiren İslam kültürünün gücünü ve büyüklüğünü göstermektedir.

"Elif okuduk ötürü, Pazar eyledik götürü

Yaratılmışı severiz, yaratandan ötürü" diyen Yunus, Allah'ı ve Allah'ın yarattığı her şeyi sever. Yunus "**Vahdetü'l-vücut**" ekolünün etkisinde olduğu için hiçbir varlığı, hiçbir olayı, hiçbir inancı, hiçbir insanı Allah'ın birliği dışında tutmaz. Her şeyin Allah iradesiyle, Allah tarafından yürütüldüğüne, bütün varlıklar ve olaylar sadece birer vesile olduğuna inanır. Ona göre, evrende herhangi bir şeyi sevmemek, Allah'ı sevmemek demektir.

*"Ak sakallı pir boca, hiç bilmez ki hal nice,
Emek vermesin hacca bir gönül yıkar ise
Gönül Çalab'm tahtı, Çalab gönüle bahtı,
İki cihan bedbahtı, kim gönül yıkar ise
Sen sana ne sanarsan, ayrığa da onu san,
Dört kitabın manisi, budur eğer var ise"*

diyen Yunus, bütün zamanlardaki Allah vahyinin esasının sevgi olduğunu vurguluyor.

Ona göre birisine kin tutmak Allah’a kin tutmakla eş anlamlıdır. Birisine kin beslediğimizde, ya da alay edip çekiştirdiğimizde, gerçekte kin beslediğimiz ya da alay edip çekiştirdiğimiz Allah’tır. İşte Yunus Emre’nin sevgisi, hoşgörüsü buradan kaynaklanıyor. Ancak, onun öne çıkardığı sevgi ve hoşgörüyü, asıl manalarından uzaklaştırmak, adeta dışı süslü fakat içi boş hale getirmek, böylece Yunus’u başka kaynaklara, başka akımlara çekmek belki hoşgörüyü karşılanabilir, ama unutmamak gerekir ki, ona yapılacak en büyük kötülük de budur.

4) Yunus’ta Aşk ve Hoşgörü

Yunus şiirlerinde sürekli bir şekilde farklılıkları hoş görmeyi, Allah’ın kullarında Allah’ı görmeyi tavsiye etmiştir. Ancak Yunus Allah ve Resulü’nün izinde olduğu için birleştiriciliği ve uzlaşmayı temsil ederek belirli bir grubun temsilciliğini yapmamıştır. İnsanın misafir olduğu bu geçici dünyada, Allah’ın kullarına hizmet etmenin Allah’a hizmetle eş değerde tutmuştur. Şöyle der:

*Geldi geçti ömrüm benim, şol yel esip geçmiş gibi,
Hele bana söyle geldi, bir göz yumup açmış gibi.
İş bu söze Hak tanıktır, bu can gövdeye konuktur,
Bir gün ola çıka gide, kafesten kuş uçmuş gibi.
Miskin adem oğlanını, benzetmişler ekinciye,
Kimi eker kimi biçer, yire tohum saçmış gibi.
Bu dünyada bir nesneye, yanar gönüm, köynür gözüm,
Yiğüt iken ölenlere, gök ekini biçmiş gibi.
Bir hastaya vardun ise, bir içim su virdin ise,
Yarın anda karşı gele, Hak şarabın içmiş gibi.
Bir miskini gördün ise, bir eskice virdün ise,
Yarın onda sana gele, Hak libasın biçmiş gibi.
Yunus Emre bu dünyada, iki kişi kalur dirler.
Meğer Hızır İlyas ola, ab-ı hayat içmiş gibi.*

Kuşkusuz tasavvufun en önemli özelliği, içinde “*kutsal sevgi*” anlamına gelen ilahi aşkı barındırmasıdır. Ancak aşk hakikî ve mecazî olmak üzere iki kısma ayrılır. Mecazî aşk insanlara duyulan geçici aşktır. Gerçek aşk ise Allah’a duyulan sonsuz aşktır. İnsanoğlu, Allah’ın kendisine bahsettiği Allah’a ait bazı sıfatları taşıdığı için, önce kendisi gibi insanlara duyduğu aşkla işe başlar. Bu, insanı gerçek aşka, aşk-ı

hakikiye götürecek olan ilk adımdır.

İnsanoğlu, ten ve Ruh (can) olmak üzere iki unsurdan meydana gelir. Ten, ölümlü olan dört unsurdan (su, hava, toprak ve ateş) meydana gelen geçici bir varlıktır. Ruh ise, Allah’tan bir nefha olduğu, Allah’ın bazı sıfatlarını taşıdığı için ölümsüzdür. Yunus’a göre Allah’ın bir kısım sıfatlarına sahip olan insanı olgunlaştıran, onun çevresiyle olan ilişkisini geliştiren ve güzelleştiren sevgidir. İşte, Yunus Emre’nin şiirinin özünde bu aşk, yani bu sevgi yatmaktadır. O şiirlerinde *sevgi* yerine daha çok *aşk* sözcüğünü kullanır.

Aşksızlara verme öğüt, öğüdünden alur değil.

Aşksız kişi hayvan olur, hayvan öğüt bilur değil.

Eksik olma ebillerden, kaçta görüm cabillerden,

Tanrı bizar babillerden, babil didar görür değil.

Kara taşta su koyarsan, elli yıl da ısladırsan,

Heman taş yine bayağı, hünerlü taş olur değil.

Ol iki cihan güneşi, zahir dünyasın deşürdi.

Cabil anı öldi sanur, ol bod ölmez, ölür değil.

Yunus olma cabillerden, mak olam ebillerden,

Cabil ne var mümin ise, cabillite kalur değil.

Yunus, “**Sonra bunun ardından kalpleriniz yine katılaştı; taş gibi, hatta taştan bile sert oldu. Çünkü öyle taş vardır ki, içinden ırmaklar fişkirir. Taş vardır ki, yararılır, içinden sular çıkar. Taş da vardır ki, Allah korkusuyla yerinden kopup düşer. Allah yaptıklarınızdan hiçbir zaman habersiz değildir**”¹ ayetinden yola çıkarak aşkın, Allah’ın bir lütfü olarak insana bahşedildiğini, bu özelliğe kâmilan sahip olan insanların durumu ne olursa olsun onları yola getirmenin kolay olduğunu; ama bu özelliği taşımayan katı kalpli insanlara ulaşmanın imkânsız olduğunu dile getirir.

İşidin Ey Yarenler aşk bir güneşe benzer,

Aşkta olmayan gönül, misali taşta benzer.

Taş gönülde ne biter? Dilinde ağı biter.

Nice yumşak söylese sözi savaşa benzer.

Aşk varsa gönül yanar, yumşaktır muma döner,

Taş gönüller kararmış, sarı katı kıza benzer.

Geç Yunus endişeden, gerekse bu bışeden,

¹ Bakara, 2/74.

Ere aşk gerek evvel, ondan demişe benzer.

5) Yunus'ta Peygamber Aşkı

Bütün semavi kitapların ön gördüğü inanç sisteminde özetlenen ana tema şudur: Kainat başı boş değildir. Allah bütün varlığı plânlamış, gerçekleştirmiş ve Kur'an'da “*İmam-i mübin*”¹ şeklinde ifadesini bulan “*levh-i mahfuz*”²una kaydetmiştir. Dolayısıyla Allah bütün zamana ve mekâna hâkimdir; geçmişte ne olduğunu ve gelecekte ne olacağını en iyi şekilde bilendir. İnsanın bütün amelleri kaydedilmektedir. “*O her an yeni bir tasarruftadır*”² ve “*Dilediğini mutlaka yapandır*”³ ayetlerinde ifade edildiği gibi Allah, her an her şeyi bilen ve yapandır. Şu anda, mikrodan makroya kadar her türlü oluş da aslında onun taptaze yaratışıdır. Yaratma sanatı ona mahsustur. Evrende olup bitenler mekânîk tekrarlar değil, her an yenilenip değişen bir yaratılıştır.

a) Tasavvufta Hz. Peygamber'e Bakış

Tasavvufî anlayışta, yaratılmış olan her şeyin insan için yaratıldığı inancı hâkimdir. Ancak insanın yaratılmasına kadar kainatta çeşitli tabii olaylar olmuş, birçok canlı türleri gelmiş geçmiş ve tam insanın yaşayabileceği bir tabiat oluşturulduktan sonra Hz. Âdem yaratılmıştır. Hz. Muhammed'in (s.a.v) gelişi de gene insanların belli bir olgunluk düzeyinden sonradır. Yani insandan önceki varlıkların asıl gayesi, insanın özünü taşıyacak olan bir beden hazırlanması idi. İnsanlığın neticesi ve özü de Hz. Muhammed'dir (s.a.v). *O şrefe-i nev-i insan, ferid-i kevn-u-zaman ve bibakkın Fabr-i kâinattır; O sebeb-i bilkat-i âlemdir.*

b) Yunus'un Peygamber'e Bakış Açısı

Tasavvuf geleneğine bağlı olan Yunus Emre kelimenin tam anlamıyla bir peygamber aşığdır. Yunus'a göre henüz hiçbir insan yok iken, Âdem yaratılmadan yetmiş bin yıl önce Hz. Peygamber'in nuru yaratılmıştır. Diğer peygamberler bu nurdan var edildikleri için Hz. Muhammed “*Peygamberler serveridir*”. Nur-u Muhammedî'nin içinde 124 bin peygamberin nuru vardır. Şöyle der:

Evvel kadimden geldim, yer gök yaratılmadan,

Arş, kürsi, levh-u kalem, hiç dabi anılmadan

Dost ile sobbetteydim, içerü halvetteydim,

Adem niçe nesnedür, hiç dabi anılmadan

¹ “Biz her şeyi apaçık bir kitapta (Levh-i mahfuzda) bir bir kaydetmişizdir” (Yasin, 36/12)

² Rahman, 55/29.

³ Bûruc, 85/16.

*Yüzyirmi dört bin canlar, benim canum içinde,
Gizli Muhammed canı, dahi içerii bizden
Yetmiş bin yıl önceden, Yarattı Muhammed'i,
Hak kendi aşık oldu, bahane bir yıldızdan
Ol yıldız ki, var idi, kandaydı Âdem canı,
Ya bunca peygamberler, anılmadan ağızdan.
Buna akullar ırmaz, âlimler bunu bilmez,
Hidayettir Yunus'a, keşfoldu becemizden*

Elbette Yunus'a göre ki Resul-i Ekrem (s.a.v) ilk insandan son insana kadar gelmiş geçmiş insanların en seçkini, en yücesi ve Fahr-i alem, yani kainatın medar-i iftiharıdır. *Göğsü açılıp genişletilmiş*¹ ve “*âlemlere rahmet olarak*” gönderilmiştir.² O, sadece yeryüzüne değil, *Mir'aç* mucizesiyle, evvelki peygamberler dâhil bütün kâinata peygamber olarak arz edilmiş, Cebrail'in dahi ulaşamayacağı, gittiği takdirde yanıp kül olacağı Allah'a en yakın bir makama çıktığı halde nasıl gittiyse sarsılmadan öyle gelmiştir.

Hz. Muhammed (s.a.v) sürekli yükselmiş ve yükseldikçe eşrf-i mahlûkat olmuş ve kendisini insanlığın hizmetine adanmış, adeta bir eliyle cehennem kapısını kapatarak, insanları seadet-i dareyne kavuşturmak için var gücüyle çalışmıştır. İşte tasavvufun ideal davranışı, Hz. Muhammed'in sünnetidir. Mana âleminde en çok parlayan ve en güzel görünen tarikat, sünnet-i seniyyeye ittıba esas maksat yapan tarikatlardır. Dolayısıyla aşk-ı ilahi ve aşk-ı hakiki Rasulüallah'ın sünnetine uymakla mümkündür. Allah “*De ki; eğer Allah'ı seviyorsanız, o halde bana ittıba ediniz ki, Allah da siz'i sevsin*”³ buyurarak sünnet-i seniyyeye ittıba etmenin, ermişliğin, irfanın ve mahubiyet makamının biricik şartı olduğunu gösteriyor. Ona salavat getirmek, onun ismini anmak müminlerin günahlarını eritir. Peygamber öyle yüce bir şahsiyettir ki, yeryüzündeki bütün çiçeklerdeki güzel kokular onun terinin kokusudur. Şöyle der:

*Ol âlem fabri Muhammed, nebiler serveridir
Vir salavat aşk ile, günahları eritir.
Hak anı övdü yarattı, sevdi “Habibim” dedi,
Yeryüzünde cümle çiçek, Musatafa'nın teridir
Her kim onun sünnetiyle, farzını kaim tutar,
Ne diyem ki, akibet, sori hisaptan beridir.
Suçlu suçsuz günahkar, şefaata ondan umar,*

¹ İnşirah, 94/1-2.

² Enbiya, 21/107.

³ Ali İmran, 3/31.

Cebennemde yananlar, mükirin inkaridür.

a) Alemin Yaratılışı

Yunus’un beyitlerinde birçok peygamberin adı geçer. Ancak Hz. Peygamber’in (s.a.v) yeri başkadır. O peygamberler serveridir ve kâinatın yaratılış sebebi olarak gösterilmektedir. Eğer o olmasaydı hiçbir varlık yaratılmayacaktı. Bu yüzden Yunus Rasulüllah’ı yüceltir:

*Hak yarattı alemi, aşkına Muhammed'in
Ay ü günü yarattı, şevkine Muhammed'in
Oll dedi oldu alem, yazıldı levh ü kalem
Okundu hatm-i kelam, şanına Muhammed'in
Feriştelere geldiler, saf saf olup durdular
Resmi geçit yaptılar, aşkına Muhammed'in
Havada uçan kuşlar, yaşarıp dağ ü taşlar
Yemiş verir ağaçlar, aşkına Muhammed'in
Her erenler geldiler, dergâba yüz sürdüler,
Zikr-u tevhit ettiler, aşkına Muhammed'in.
Veysel-Karan kazandı, abir yine özendi,
Sekiz uçmağ bezendi, aşkına Muhammed'in.
İmansızlar geldiler, ondan iman aldılar,
Beş vakt namaz kıldılar, aşkına Muhammed'in.
Yunus kim ede methi, över Kur'an ayeti,
Ona ver salavatı, aşkına Muhammed'in.*

b) Nurdan Yaratılış

Yunus Rasulüllah için söylediği bir diğer methiyesinde, Muhammed’in ilahi nurdan yaratılmış olduğunu, âleme rahmet olarak gönderildiğini, Hz. Peygamber’in, kainatı ihata eden bir deniz olduğunu ve yetmiş bin peygamberin onun gölünde yer aldığını, dünya malına önem vermediğini, Allah arslanı Ali’nin onun sağında, Hasan ve Hüseyin’in de solunda yer aldığını, Yıldı yüz binlerce Hacı’nın onun nurunu ziyarete gittiğini dile getirir:

*Çalıp nurdan yaratmış, canını Muhammed'in,
Aleme rahmet saçmış, adını Muhammed'in.*

*Dostum dimiş yaratmış, hem onun kaydı imiş,
 Ümmetten yana komuş, yönünü Muhammed'in.
 Muhammed bir denizdir, alemi tutup durur,
 Yetmiş bindür peygamber, gölünde Muhammed'in.
 Dünya malın tutmamış, hiç emanet artmamış,
 Derzi biçip dikmemiş, donuni Muhammed'in.
 Allah arslanı Ali, sağında Muhammed'in,
 Hasan ile Hüseyin, solunda Muhammed'in.
 Yolda yetmiş bin hacı, her biri niyet eder,
 Varup ziyaret ider, Nuruni Muhammed'in.*

c) Mucizeler

Yunus Hz. Peygamber'in mucizelerini anlatırken onu en güzel ifadelerle metheder. Okuyucuyu adeta arşın üstüne çıkarır, sonra tekrar yere indirir, Hz. Peygamber'in heybeti karşısında tutunamayıp yıkılan putların yıkılışlarına bizi şahit tutar, Hz. Peygamber'in neden taş üstüne taş koymayacak kadar dünyaya hiç önem vermediğini güzel bir üslûpla dile getirir:

*Muhammed'in methini, idelüm baş üstüne,
 Zira ki ol Muhammed, yürüdi 'Arş üstüne.
 'Arşına bastı kadem, ol Rasulüllah benem,
 Düşdi ol cümle sanem, ser-nigün ferş üstüne.
 Bir taşa kaldı nazar, mucizatrıyla yarar,
 Çıkıdı ber-tav-u sin, ya dürlü nakş üstüne.
 Taş elinde söyledi, Hak "Resulsün sen" dedi,
 Anun için komadı, bir taşı taş üstüne.
 Muhammed'e kafirler, üç kez ağu virdiler,
 Birni kuzuyla yidi, ikün aşın üstüne.
 Aguyı kıldı şeker, ol Rasulüllah'a meğer,
 Vir salavat zambûr-var, derdile yaş üstüne.
 Yunus Ermem sen gine, Mustafa'ya kıl selam,
 Ol dahi kıla eda, yüz ile baş üstüne.*

f) **Miraç Mucizesi**

Yunus Emre Hz. Peygamber’in İsrâ ve Miraç mucizesine çokça atıfta bulunur. Fakat özellikle Resul-i Ekrem’in miracıyla ilgili olarak söylediği “*Miracıyesî*” bambaşkadır. Miracı bu üslûpta anlatmak ne Süleyman Çelebi’de ne de Peygamber’e na’at yazan başka şairlerde görülür. Kelimenin tam anlamıyla “*nefis*” bir üslûptur.

Beyitlerde yer alan bilgilere göre bir gece Cebrail Burak’la gelmiş ve Rasulüallah’a “*Hocam Cenab-ı Hak sizî miraca davet etti*” diyerek Rasulüallah’ı alıp götürmüştür. Rasulüallah (s.a.v) önce abdest almış, iki rekat namaz kıldıktan sonra yola çıkmıştır. Cebrail’in üzerinde nurdan bir elbise vardır. Nihayet birlikte Mescid-i Aksa’ya geldiler. İsrâ burada sona ermiştir. Burada bulunan bir taşın üstünde yeni bir yolculuk, Miraç başladı. Ahmed (s.a.v) Allah’ın yanına çıkıyor, diye göklerde haber yayılmış, sekiz cennetin kapıları açılmıştır. Şöyle diyor:

*Muhammed’e bir gece, Çalab’tan indi Burak,
Cebrail eydür “Hocam, Miraca çağırdı Hak”
Aç kendine cananun, Behişt-u- didar senin,
Seni okur Sübhanun, ne yatarsun kal yarak (Azık).
Durdi miraç kasdına, yürüdi abdestine,
Secde kaldı dostuna, dimedi yakın irak.
Gitti Cibril Hazreti, getürdi Burak ati,
Nurdan idi, bila’ti, gözî gevber yüzî ak.
Kadem bir taşa bastı ,taş kopti bile vardi,
Kalk ya Mübarek dedi, şöyle kaldı muallak.
Taş eydür gelesini, bir kadem basasini,
Rasul eydür gelirem, buyurur ise ol Hak.
Göklerde haber oldi, yir-gök şadlık doldi,
Eydüler Ahmad geldi, bezendi sekiz uçmek.
Gör Muhammed neyledi, gökleri seyreyledi
Ümmetini topladı, arşa henüz varıacak.
Çün geçti felekleri, ün geldi, kim gel beri,
Kaldurdum perdeleri, heman cernaluma bak.
Didarun sana ‘ryan, gösterem belli beyan,
İn Burak’tan ol yayan, ‘Arşuma bas bir ayak.
Ferişteler geldiler, Burak’tan indirdüler,*

*Nalını döndürdüler, ol dem yürüdi ayak.
 Üveys yerinde durdu, 'Arşta nalin döndürdü,
 Muhammed onu gördü, visale döndü şirak.
 Çün dost dosta kavuşdı, yüzbin kelam danışdı
 Ümmetiçün çalışdı, odur Rasul-i Mutlak.
 Miraç'tan döndü yine, geri geldi evine,
 Geldi gördü henüz kim, döşeceği ısıcak.
 Niçe bin yıllık yola, bir demde vara gele,
 Yunus eydür "Kim ola?", Muhammed'tur o mutlak.
 Ümmete mümmet diyen, ümmet kaydını yiyen,
 Eğer ümmeti isen, De, İslam dinine Hak.*

g) Onun Sünnet'ine Uymak

Yunus'un deyişlerinde Hz. Peygamber (s.a.v) ümmetine iman hıla'tını giydiren, sıdık ve safanın madeni ve her zaman ümmeti için çalışmış olan bir şahsiyet olarak ifade edilir. Onun nuru canlardan içeridedir, her şeyin aslıdır. Onun ölümü gerçek değildir, zahiren dünyasını değiştirmiştir.¹ Yunus, böyle bir yüce kişilikten utanıp onun şeriatine uymak ve ona layık olmak gerektiğini dile getirir:

*Niçün sen nef-i emmarı, bu gafletten uyarmazsın,
 Muhammed şeri' gülünü, yüzüne sen vurmazsın.
 Günabun çoğu şuumundan, imanın gülleri soldu,
 İnayet su ile her dem, niçün ona su vermezsin?
 Yaranlardan utanıp da, günabı gizli işlersin,
 Yaradan balığın hazır, niçün ondan utanmazsın?
 Utanmazsın habibünden, o derdine tabibinden,
 Ne kim dilersen işlersin, meğer Hak'tan utanmazsın.
 İştüün Mustafa'yı kim, bu yeryüzünde kalmadı,
 Şunu şöyle görür iken, ölümün nişe sanmazsın?
 Yunus sözü kime dersin, ya kimin kaygusu yersin,
 Nasihat halka eylersin, ya özün neye tutmazsın?*

¹ Dr. Musatafa Taşçı, ag.e., a.y.

Yunus’un şiirlerinde Hz. Peygamber (s.a.v) “*Mustafa, Muhammed, Ahmed, Muhammed Mustafa, Resul, Resul-i mutlak, dost, Hak habibi, Fabr-i alem, İki ciban güneşi, Nebi, Şefi, Sade-u- safa madeni, İki ciban sultanı, Can, Gül*” gibi isim ve sıfatlar şeklinde geçiyor.¹

Yunus Emre Hz. Peygamber’in yolu olan İslam’ın yolunu anlatırken çalışmadan, emek vermeden hidayetini insana nasip olamayacağını ifade ettikten sonra dünyanın, sebep-i hilkat-i âlem olan Rasulüllah’a da kalmadığını ifade eder:

*Ma’ni eri bu yolda, melül olası değil,
Ma’ni duyan gönüller, her kes ölesi değil.
Ten fanidür can ölmez, gidenler geri gelmez,
Ölür ise ten ölür, canlar ölesi değil.
Cevhersiz gönüllere yüz bin söz eydür isen,
Hak’tan nasip olmazsa, nasip olası değil.
Çesmelerden bardağın, doldurmadan kor isen,
Bin yıl anda durursa, kendi dolası değil.
Şol Hızır ile İlyas, ab-ı hayat içteler,
Bu birkaç yıl içinde, bunlar ölesi değil.
Yarattı Hak alemi, Peygamber dostlaşma,
Dünyaya gelen gider, baki kalası değil.*

h) Su Kasidesi

Divan şairi Fuzuli’nin, Hz. Peygamber’i metheden “*Su Kasidesi*” edebiyatımızda çok meşhurdur. Yunus’un da, bir su misali, yaş ve kuru, maddi ve manevi her varlığın özünde Hz. Peygamber’in nuru bulunduğunu anlattığı bir kasidesi vardır. Bu kasidesinde suya hitap ediyor ve bir yudum suyu bin altından değerli kabul ederek onu Hz. Peygamber’e benzetiyor. Şöyle diyor:

*Ey su kandan gelirsün, vatanın kanda seniün,
Kanda çukur bulursan, yatağın anda seniün.
Sen yüceden çıkarsın, alçak yere akarsın,
Gönlün Hakeka tutarsın, alçak gönlün var seniün.
Bulut seni getirür, aemlere yitirür,
Dürlü çiçek bitirür, boş üstadın var seniün.*

¹ Dr. Mustafa Tatçı, Yunus Emre Divanı (İnceleme), s. 119, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1990.

*Ağaçlara varırsun, köklerinden girersün,
 Altı sıra yürürsün, uzun eli var seniin.
 Kanda ise yaş kuru, hiç seniin olmaz biri,
 Ne ölüsün ne diri, hiç teniin yoktur seniin.
 Kimin denize gider, kimin tüütünü tüter,
 İsmiin dişen ne durur, boş bazarun var seniin.
 Akıp deniz olursun, tağlıp toz olursun,
 Göllerde saz olursun, yapılan evler seniin.
 Dünyada canlı cansuz, olamalyalar sensüz,
 Cana cansın gümansız, hiç menedin yok seniin.
 Şimdi Yunus susadı, diler ki senden içe,
 Bir içim bin kızula, inçe bahan yok seniin.*

i) **Gül Yüzlü Mustafa**

Yunus, Hz. Peygamber’den sık sık “*gül yüzlü Mustafâ*” diye söz eder. Hz. Peygamber’i “gül” diye andığı şiirlerinden birinde şöyle diyor:

*Benem ol aşk babrısı, denizler hayran bana.
 Derya benim katremdir, zerreler umman bana.
 Kafdağı zerre değil, ay u güneş bana kul,
 Hakır aslım şek değil, Mursittir kuran bana.
 Yok iken ol barıgab, var idi ol padişah,
 Ah bu aşk elinden ah, dert oldu derman bana.
 ADEM yaratılmadan, can kalıba girmeden,
 Şeytan lanet olmadan, arş idi seyran bana.
 Yaratıldı MUSTAFA, yüzü gül gönlü safa,
 Ol kaldı bize vefa, ondandır ibsan bana.
 Doğdu ol din metası, ondan oldu kamusu,
 Adem, Halil-u Musa, Hüccet-ü- burhan bana.
 Şeriat ehli irak, iremez bu menzile,
 Ben kuş dilin bilirim, söyler SÜLEYMAN bana.
 Yunus bu halk içinde eksiklidir HAK bilir,*

Divane olup çağrur, dervişlik buhtan bana.

Sonuç

Yunus gerçek bir peygamber aşığıdır. Hz. Peygamber’i bazen “*Levlake sırrına*” mazhar olmuş biri olarak anarken, bazen de “*Sen sultansın ben kulam, sen gülsün ben bülbülem*” diyerek onu gül kendisini bülbül olarak nitelendirir. Bazen de “*Gül Muhammed teridür, bülbül onun yaridür, ol gül ile ezeli, cihana bile geldüm*” diyerek kendisini onunla özdeşleştirir.

Bazen de, “*Niçün sen nefs-i emmari bu gafletten uyarılmazsın, Muhammed şeri’ gülini, yüzüne sen vurmazsın*” beytlerinde olduğu gibi, gülü Hz. Peygamber’in şeraitine benzetmektedir. Burada, gülün ferahlatıcı, hoş, latif ve uyarıcı özellikleri, nefs-i emareyi gafletten uyaran şeriatın emir ve yasaklarına benzetilmiştir.

Yunus bir şiirinde “*On iki bin hadisi cem’ eyledi Mustafa, Onu işittin meğer, şerbile söz satarsın* Halka fetva verirsün, ya sen niçin tutmazsı, İlmün var amelün yok, ha günaha batarsın*” diyerek Hz. Peygamber’in 12 bin hadisi bir araya getirdiğini, ancak Müslümanların bu hadisleri dikkate almaları gerektiğini vurgular. Zira hadislere saygı, temelde Rsaulüllah’a saygıyı ifade etmektedir.

Yunus da zamane Müslümanlarından şikâyetçidir. Helal ve harama dikkat etmeyen, Kur’an’ı okuduğu halde ondan hiçbir şey anlamayanların çoğaldığını; baba ile evlad, hoca ile talebe arasında saygının azaldığını, Peygamber hadislerinin tutulmadığını ve kendilerini peygamber makamında gören zamane hocalarının halkın başına bela olduklarını dile getirerek şöyle der:

Müslümanlar zamane yatlu oldu, Helal yinmez haram kıymetli boldu.

Okunan Kur’an’a kulak tutulmaz, Şeytanlar semirdi, kuvvetli oldu.

Haram ile hamir tuttu cihani, Fesat işler yapan hümmetli oldu.

Kime kim tanrıdan haber verirsün, Kaka başın salar hüccetli oldu.

Şakird üstadına arbede kalar, oğul atasıyla izzetli oldu.

Fakir miskinlikten çekdi elini, gönüller yıkaban beybetli oldu.

Peygamber yerine geçen hocalar, Bu halkın başına zahmetli oldu.

Dutulmaz oldu Peygamber sözü, balayık cümlesi, Hak’tan utlu oldu.

Yunus gel aşık isen tevbe eyle, Nasuha tevbe ucu kutlu oldu.

Yunus Emre, zilletten kurtulmanın tek çaresinin Hz. Muhammed’in dinine sığınmak olduğunu şöyle dile getirir:

İbrahim peygamber Halil, nazır kaldı ona celil,

Kalduk beryelerde zelil, gel varalım Muhammed’e.

*Berye kumlarını çeken, varuben ziyaret eden,
Arafat'a iniüp çıkan gel varalım Muhammed'e
Şam'dan yana bir kapusu, Nurdan yalabur yapusu,
Şefa'at umar be'pisi, gel varalım Muhammed'e.
Mekke'nin ortası kara, hem nazır ittdüm dört yarı,
Aşık oldum peygambere, gel varalım Muhammed'e
Ab-ı Zemzem suyun içen, çok tevbe istiğfar eden,
Ol habibin nurun gören, gel varalım Muhammed'e
Muhammed yatur nur ile, çevresi dolu bur ile,
Varan doyasar nur ile, gel varalım Muhammed'e
Yunus eydür ma'budum, fena dünyadan el yudum,
İki cihanda muradum, gel varalım Muhammed'e*

Yunus'a isnad edilen Fakat üslup, muhteva ve dil bakımından kendisinden sonraki asırlarda yazılan bazı şiirler de vardır. “*Canım kurban olsun senin yoluna Adı güzel kendi güzel Muhammed, Şefa'at eyle kemter kuluna, Adı güzel kendi güzel Muhammed*” methiyesi onlardan biridir.

NÂBÎ'NİN ŞİİRLERİNDE Hz. MUHAMMED SEVGİSİ

Yrd. Doç. Dr. Ekrem BEKTAŞ*

Bu bildiride, klâsik Türk edebiyatının önemli bir temsilcisi olan Urfalı şair Nâbî(ö.1712)'nin öncelikli olarak *Türkçe Divânı* ve diğer eserlerinde, Hz. Muhammed övgüsünde yazdığı manzumeleri üzerinde durulacaktır.

Nâbî, klâsik Türk edebiyatında kendilerine has uslûp geliştirebilmiş zirve şairlerden biridir. İçerisinde düşüncenin ağırlık kazandığı, hikmetli söz söyleme anlayışının hâkim olduğu “hikemî” olarak adlandırılan tarzın Türk edebiyatındaki en büyük temsilcisi Nâbî'dir.¹ Bu bildiride, Nâbî'nin hayatı ve eserleri üzerinde durulmayacak, sadece yeri geldikçe onun bildirimizin konusu ile ilgili olan eserlerine değinilecek ve bu eserlerdeki Hz. Muhammed sevgisini işleyen şiir ya da beyitler verilecektir.²

Hz. Muhammed, yaşadığı asırdan bu güne kadar Müslüman şairler tarafından övülmüş en büyük şahsiyettir. Arap edebiyatında, sahabeden olan Hassan b. Sâbit, “Kaside-i Burde” şairi Kâ'b b. Züheyr, Ka'b b. Melik, Abdullah b. Revâha gibi şairler Hz. Peygamber övgüsünde kaside yazan en önemli şairlerdir.

Tüm Müslüman milletlerin edebiyatlarında olduğu gibi, bizim edebiyatımızda da en çok işlenen konulardan biri hiç şüphesiz Hz. Muhammed'in hayatı ve onun hayatı etrafında şekillenen konulardır. İslâm dininin Peygamberi ve peygamberlik zincirinin son halkası olan Hz. Muhammed'in hayatı, siyer-i Nebî, hilye-i şerîf, mevlid-i şerîf, mi'râciyye, kırk hadis, hicret-nâme, şefaât-nâme, gaza-nâme, esma-i Nebi gibi bağımsız eserlerde ele alındığı gibi, şairlerin divânlarında yer alan kaside, na't konulu gazel, mesnevî, rübâ'î ve kıta gibi nazım şekilleriyle yazılmış manzumelerde de işlenmiştir.³

* Harran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e.mail: ekrembek13@yahoo.com.

¹ Bu konu için bkz: Mine Mengi, *Divan Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*, AKM Yayınları, Ankara, 1991

² Nâbî'nin hayatı ve eserleri için bkz. Abdulkadir Karahan, **Nâbî**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. Ankara, 1987; Ali Fuat Bilkan *Nâbî Divânı 2 C*, MEB Yay., İstanbul, 1997; Mahmut Kaplan, **Hayriye-i Nâbî** (İnceleme Metin), AKM Yay., Ankara, 1995; Meserret Dirioz, *Nâbî Divânı [Eserlerine Göre Nâbî]*, Fey Vakfı Yay., İstanbul, 1994.

³ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. “Mahmut Kaplan, Divân Şiirinde Hazret-i Muhammed”, *Köprü Dergisi*, Bahar/2001, S. 74, s. 106-117.

Divan şairlerinin şiirlerini topladıkları mürettep divânlarda, şiirler belli bir sıraya göre sıralanır. Mürettep divânlar, önce Allâh'ın birliğini, büyüklüğünü ve azametini konu alan tevhid türü şiir ya da şiirlerle başlar. Tevhid konulu şiirlerden sonra Allah'a yalvarma ve yakarmayı içeren münâcât, ondan sonra da na't türü şiirler yer alır. Divânlardaki bu tertip geleneği ve Hz. Muhammed'e karşı duyulan "derin ve samimi sevgi" klâsik şairleri na't yazmaya teşvik etmiş denilebilir.

Na't, edebî terim olarak Hz. Muhammed'i övmek amacıyla yazılan şiirlere verilen genel addır.¹ Bunun yanında dört halife, Mevlânâ ve Abdulkadir-i Geylânî gibi din büyüklerini övmek üzere yazılmış şiirlere de bu ad verilir. Na't-i Resûl, na't-i şerif, medhü'n-Nebî, na'tü'n-Nebî, na't-ı peygamber, na't-i çâr-yâr-i güzîn, na't-ı Hz. Ali diye adlandırılır.²

Siyer veya sire kitapları, Hz. Muhammed'in hayatını konu alan en geniş ve en önemli eserlerdir. Nâbî'nin eserlerinden biri *Zeyl-i Siyer-i Veysi* adını taşır. Adından da anlaşıldığı gibi bu eser, divân nesrinin meşhur isimlerinden Veysi (ö. 1628)'nin Bedir harbine kadar yazdığı ve bitiremediği *Siyer-i Nebî* adlı eserine Nâbî tarafından Veysi'nin ağdalı üslûbuna bağlı kalarak ve Mekke'nin fethine kadar devam ettirdiği zeyldir.

Hz. Muhammed'in hadislerini konu alan ve ayrı bir tür olarak değerlendirilen kırk hadis yazma geleneği de Türk edebiyatında oldukça yaygındır.³ Bu geleneğe şair Nâbî de uyarak, İranlı büyük şair ve mutasavvıf Molla Câmî (ö.1492)'nin Farsça yazdığı *Hadis-i Erba'în* adlı eserini, *Terceme-i Hadîs-i Erba'în* adıyla Türkçe'ye tercüme etmiştir. Eserde önce hadisler Arapça metinleriyle yazılmış; sonra da manzum Farsça ve Türkçe tercüme verilmıştır. Şairleri, Hz. Muhammed'in farklı konularda söylediği hadisleri genellikle manzum ya da mensur olarak yazma veya şerh etmeye sevk eden en önemli sebep, Hz. Peygamberin "*Ümmetim için din emirlerine dair kırk hadîs hüfzedeni Allâhü Te'âlâ, fakihler ve âlimler zümresi arasında ba's eder.*" hadis-i şerifi olmuştur.⁴

Nâbî de her Müslüman gibi Hz. Peygamberin yukarıda anılan hadisine mazhar olmak istemiş olmalı ki Molla Câmî'nin manzum Farsça eserini Türkçe'ye tercüme etmiştir.

Şairin **Divânı**'nda Hz. Muhammed'i övmek üzere yazılmış na't türü şiirlerin sayısı yedidir. Bunlardan ilki **Divân**'daki tevhid konulu kasideden sonra gelen, tamamı 163 beyit olan ve kaside nazım şekliyle yazılmış na't'tir.⁵ Kasidenin başlığı: **Mâlîden-i çeşm-i siyah-sirişk-i kalem be-âstâne-i Na't-ı şerîf-i seyyîd-i 'âlem salla'llâhu 'aleyhi ve sellem.**⁶ (Âlemin efendisi ((*salat ve selam onun üzerine olsun*))nin şerefli na'tinin eşliğine kalemin siyah gözyaşlarını sürmesi) şeklindedir.

¹ Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yay., Ankara, 1997, s. 157.

² Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Emine Yeniterzi, *Divan Şiirinde Na't*, TDV Yay., Ankara, 1993.

³ Bu konuda bkz: Prof.Dr. Abdulkadir Karahan, *İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadis Toplama, Tercüme ve Şerhleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 1991.

⁴ Karahan, age., s. 5.

⁵ Divân'daki manzumeler, Ali Fuat Bilkan, *Nâbî Divânı 2 C*, MEB Yay., İstanbul 1997 adlı eserlerden alınmıştır. Bundan sonra sadece "Divân" olarak verilecektir.

⁶ *Divân*, s. 11-26.

Bu kasidenin ilk beyitlerinde, Allâh’ın birliği ve isimlerinin kainattaki tecellileri anlatılır. Allâh, kendi isimlerinin nakışlarını göstermek için kainatı sanat kalemiyle çizdiği, mevcudatın temel dört unsuru olan su, hava, ateş ve toprağın birbiriyle uyum içinde olduğu, Allâh’ın kudret sıfatının bir tecellisi olarak dokuz feleğin döndüğü gibi tevhide müteallik hususlar üzerinde durulur:

*Nakş göstermek için hâme-i sun’-ı üstâd
Oldı saykal-zede bu nüih varak-ı kevn ü fesâd*

[Allâh’ın yaratma kalemi, sanat eserlerini göstermek için bu dokuz felek sahifesi cilalandı.]

*Bestedir birbirine çenber-i dülâb-ı vücûd
Mürtebit birbirine âb ile bâk âteş ü bâd*

[Kainatın dört unsuru olan âteş, rüzgâr, su ve toprak birbiriyle irtibatlı olduğu gibi, varlık dolabının çenberi (dokuz gezegen) de birbirine bağlıdır.]

Şair, kainatta meydana gelen değişimleri ve görünüşte birbirine zıt görünen olayları anlatırken edebiyatta sözü güçlü kılmak için kullanılan tezat sanatından çokça yararlanır.

*Lutf ile kahrı birbirinin âyînesidir
Âlemün nazm-ı kıyâmına sebebdür ezdâd*

[Lutfu ile kahrı birbirine âyinedir. Zıtlıklar, âlemin ayakta kalmasına (varlığının devam etmesine) sebeptir.]

*Sâni’-i dâd u sited çâr-sûy-ı imkânda
Eylemiş hikmet ile vaz’-ı terâzû-yı tezâd*

[Her şeyi alıp satan yaratıcı, imkân çarşısında (bu dünyada), bir hikmete binaen zıtlıklar terazini ortaya koymuş.]

Zahiren görünen bu zıtlıklar için Nâbî şu güzel örneği verir:

*Hoş nigâh it bu hazângâh-ı bahâr-âlûda
Kimi bülbül gibi mahzûn kimisi gül gibi şâd*

[Bu baharla karışık hüznün mevsimine (sonbahar) iyice bak. Kimisi bülbül gibi hüznü, kimisi gül gibi mutludur.]

Nâbî, kasidenin ilk 24 beytine kadar tevhid konusunu anlatır. 25. beyitten itibaren Hz. Muhammed’i övmeye başlar. Bu beyitlerde peygamber için kullanılan sıfatlar şunlardır:

*Fâtih-i dahme-i der-beste-i gayb-i mutlak
Hâtim-i şâh-ı risâlet şeh-i iklim-i reşâd*

[Mutlak gayb âleminin kapısı kapalı mezarının fethedici, risâlet şahının sonuncusu, manevi iklimin padişahı]

Merdüm-i dâde-i cân ma'nî-i sırr-ı Kur'ân

Maksad-ı kevn ü mekân bâ'is-i nakş-ı icâd

[Cân gözünün gözbebeği, Kur'ân sırlarının manası (keşfedici), kainatın varlık sebebi.]

Hazret-i şâh-ı rîsûl hâdî-i esrâr-ı sübül

Şârik-ı çerb-i büdâ hâzin-i genc-i is'âd

[Peygamberlerin şahı, doğru yolu gösteren, hidayet yolunun dönen yıldızı, yükselme hazinesinin mahzunu.]

Nûr-ı pîşânî-i Âdem güher-i kân-ı kerem

Asl-i ihsân-ı ni'am 'ârife bahş-ı emcâd

[Hz. Âdem'in alınıdaki nûr, kerem hazinesinin incisi, bahşedilen nimetlerin aslı, arif için şeref payı.]

Dâver-i taht-ı risâlet şeh-i iklim-i kemâl

Gevher-i bahr-ı hîred pâdişâh-ı mülk-i sedâd

[Risâlet tahtının adaletli hükümdarı, kemal ülkesinin padişahı, akıl denizinin incisi, doğruluk mülkünün padişahı.]

Hazret-i Ahmed ü Mahmûd u Muhammed Hâmid

Mazhar-ı nûr-ı cemâl âyine-i hubb ü vidâd

[Medhedilmiş, hamd olunmuş, tekrar tekrar övülmüş, hamd eden, Allâh'ın cemâl nurunun mazharı, sevgi ve aşk âyinesi.]

Bundan sonraki beyitlerde şair, bütün yaratılmışların güzelliklerini kendi zatında toplayan Hz. Muhammed'in kainat yaratılmadan evvel onun var olan nurundan, isminin Allâh'ın ismiyle beraber yazıldığından, kısacası Hz. Peygamberin hem ilk (mebde) hem de son (meâd) olduğundan söz eder:

Nûr-ı ârâyiş-i kandil-i serâ-perde-i Hak

Pertevi nâ'ire-i hubba medâr-ı ikâd

[Onun nuru, Allâh'ın kainatı baştanbaşa aydınlatan kandilinin süsü; ışığı, aşk ateşine yakma, yakılma sebebi.]

Nâmi ârâyiş-i pîşânî-i 'arş olmuş idi

İtmedin kâtib-i hikmet dahı terkib-i midâd

[Hikmet kâtibi (Allah), mürekkebi terkip etmeden (kün emri yazılmadan) önce, Hz. Muhammed'in adı arşın alınıdaki süs olmuştu.]

Şair, Hz. Muhammed'in ümmî oluşunu güzel bir hüsn-i ta'lil ile şöyle dile getirir:

*İlm-i resmîye tenezzül mi ider tahsîle
Kısbe mevkuûf degüldür şeref-i mâder-şâd*

[Hz. Muhammed, resmî ilimleri tahsil etmeye tenezzül mü eder. Doğuştan gelen şeref, çalışmaya bağlı değildir.]

Hz. Peygamberin ahlâkını bir çeşmeye benzeten Nâbî, bu çeşmeden su içen madenlerin bile ipeğe yumuşaklık dersi verdiğini zarif bir ifadeyle şöyle nazmeder:

*Ma'den âb içse eger çeşme-i ahlâkından
İder ibrîşime ta'lîm-i nu'ûmet fûlâd*

[Madenler onun ahlâk çeşmesinden su içse, çelik, ipeğe yumuşaklık dersi verir.]

Nâbî, kasidenin her beytinde Hz. Muhammed'in birçok sıfatını veya mucizesini anlatır. Diğer bir ifade ile her bir beyit, onun ciltlerle ifade edilebilecek bir yönünü telmih etmektedir. Şair, peygamberin doğduğu yer olan Mekke'den sonra mezarının bulunduğu Medine'den ve kutsal mekânlardan söz ederek şairâne bir üslûpla şöyle der:

*Ey sabâ sahn-ı haremgâh-i risâletdir bu
Hâtır-i nâzûk-i bâkin gözet âzürde me-bâd*

[Ey saba ruzgârı! Burası Hz. peygamberin haremgâhıdır. Toprağın nazik gönlünü gözetererek es, onu incitme.]

Hz. Muhammed uzun uzun methedildikten sonra, şair onu hakkıyla anlamanın mümkün olmadığını şöyle ifade eder:

*Sana ikrâr iledür sıbbat-i imân-ı enâm
Rütbeni anlamaga kimsede yok isti'dâd*

[Halkın imanının sağlamlığı, senin peygamberliğini tasdik iledir. Senin bulunduğun makamı anlamak için hiç kimsede o kabiliyet yok.]

Kıyamet günümde ümmetine şefaathçi olacak tek peygamber Hz. Muhammed'dir. Hatta diğer peygamberler dahi ondan şefaath dileyceklerdir.

*Enbiyâ cümlesi pervâne-i envârundur
Sensin ey nûr-ı nazargâh-ı Hudâ şem'-i murâd*

[Bütün peygamberler, senin nurunun pervanesidir. Ey Allâh'ın nazarının nûru! Murat mumu sensin.]

Nâbî, bir beytinde Hz. Muhammed'e âşık olanları da şöyle vasfeder:

*Matbah-ı kadrine reb-bürde olan uşşâkum
Gözlerinden dökülür hûn-ı kebâb-ı ekbâd*

[Senin yüceliğinin matbahına yol bulan âşıkların gözlerinden, karaciger kebabının kanı dökülür.]

Kasidenin sonlarına doğru şair, kendi kusurlarını sayarak çok günahkâr olduğunu fakat dinen caiz olmayan ümitsizlik içinde olmadığını söyler:

*Ye's-i küfr olmasa ol denli günebkârüm kim
Kendü âmirzişümü eyler idüm istib'ad*

[O kadar günahkârım ki küfür ümitsizliği olmazsa kendi bağışlamamı çok uzak görürdüm.]

Nâbî, kendisi gibi bir şair olan ve şiirlerinde Hz. Peygamberi övdüğü için onun şefaatine nail olan Ka'b b. Züheyr'i örnek göstererek kendisine de şfaat edilmesi için yalvarır:

*Çünkü Ka'b bin Züheyr'ün günebin afv itdün
Müjde-i 'afv ile eyle bu günehkârı da şâd*

[Ka'b bin Züheyr'ün günahını afv ettiğin için bu günahkâr kulunu da afv müjdesi ile mutlu kıl.]

Na't konulu kaside, salat ve selamın getirildiği şu beyitle son bulur:

*Bende Nâbî'den ola elf salât elf selâm
Rûhuna âlüne ashabına tâ rûz-ı mecâd*

[Kul, köle olan Nâbî'den, Hz. Muhammed'in ruhuna, ailesine ve ashabına binlerce salat ve selam olsun.]

Divân'daki bu uzun manzumeden sonra gelen şiir yine 34 beyitlik bir na't olup kaside nazım şekliyle yazılmıştır. "**Feryâd-ı andelib-i hâme-i rengîn-nagam der-gülşenistân-ı senâ-yı Habîb-i Ekrem salla'llâhu 'aleyhi ve sellem**"dir.¹ [*Allâh'ın en sevgili ve cömert kulu (salat ve selam onun üzerine olsun) Hz. Peygamberi övme gül bahçesinde çeşit çeşit nağmeler çıkaran kalem bülbülünün feryadı*] başlığını taşıyan manzumenin matla beyti şöyledir:

*Ey Habîb-i Hudâ yâ Muhammed-i 'Arabî
Şefî-i rûz-ı cezâ yâ Muhammed-i 'Arabî*

[Ey Allâh'ın habibi! Yâ Muhammed-i Arabî; Ey cezâ gününün şefaatchisi! Yâ Muhammed-i Arabî!]

Bu kasidede Hz. Muhammed şu sıfatlarla anılmıştır:

Sürâdikât-ı semâ (semanın büyük perdeleri), *şeh-süvâr-ı hüner*, *fezâ-yı nûr u ziyâ*, *tabîb-i şifâ-bahş*, *marîz-i cürme devâ*, *kemâl-i hüsn-i edâ*, *emîn-i vahy-i Hudâ*, *kilid-i kuşl-güşây-ı hazâ'in-i rahmet* (rahmet hazinelerinin kilidini açan anahtar), *kalem-rev-i dü serâ*, *medâr-ı*

¹ *Divân*, s. 27-30.

neşv ü nemâ, bizâ'a-i ulemâ (âlimlerin sermayesi), *şefâ'at-i şüfe'â* (şefaath edenlerin şefatçisi), *rakam-peşîr-i rızâ*, *terâzî-i hüsemâ* (düşmanları barıştıran), *sîpâh-ı hanfe recâ*, *devâ't-i ukalâ* (akıllıları teşvik eden haller), *temessük-i ümenâ*, *matma'-i gıfela* (gafillerin göz diktiği şeyler), *emâni-i üdebâ* (ediplerin maksadı) *şerâyi'-i kudemâ* (eskilerin ahkamları), *merakî-i hükemâ* (bilginlerin basamakları), *medâric-i füsebâ*, *merâtib-i bülegâ*, *Azîz-i Mısr-ı behâ*, *müşâhid-i urefâ*, *sıfat-ı fakra gınâ*, *ümmîd-i atâ* ve *temevvüc-i yem-i lutf-ı güneş-şây* (günahları yıkayan lutuf denizinin dalgaları) vs.

Divân'daki üçüncü na't de yedi beyitlik bir kasidedir. **Kasîde-beççe ender-na't-i seyîd-i kâ'inât 'aleyhi efdalu's-salavât** [Kainatın efendisi (salat ve selamların en güzeli onun üzerine olsun) övgüsünde küçük kaside]

Şair bu manzumede de Hz. Muhammed'in kainatın yaratılmasına sebep olduğu, bu yüzden Allah tarafından kendisine yüksek bir makam verildiği, onun adını ananlara cennette hisse verileceği gibi hususlar üzerinde durur. Matla beytini vermekle yetinelim:

İtmese lem'a-i rûhun dem-i kudret tahrîk
Mündefî olmaz idi çeşm-i a'mâdan târîk

[Senin yanağının parıltısı kudret zamanında tahrîk etmeseydi, görmeyen gözden karanlık savuşmazdı.]

Nâbî Divân'nda konumuzla ilgili bir diğer manzume de mesnevî nazım şekliyle yazılmış na't-i şeriftir. **Mesnevî der-Na't-i şerîf-i mefhar-ı mevcûdât 'aleyhi efdali's-salâvât**.² [Mevcudatın övünç kaynağı Hz. Muhammed'in övgüsünde mesnevî] başlığını taşıyan ve tamamı 98 beyit olan mesnevî, mevlid kandili vesilesiyle yazılmıştır.³ Manzumede, Hz. Muhammed'in dünyaya teşrif ettiği gece ile Müslümanlarca kutsal sayılan berât, kadîr ve mirâç gibi gecelerin fazileti tafsilatlı bir şekilde anlatılır. Manzumenin ilk beyti şöyledir:

Oldı hem-kadr-i leyle-i isrâ
Leyle-i mevlid-i habîb-i Hudâ

[Allâh'ın habibinin doğduğu gece (mevlid kandili), Hz. Muhammed'in miraca çıktığı isra gecesi kadar mübarektir.]

Nâbî aşağıdaki beyitlerde de bu kutsal geceleri ihya edenler hakkında şunları söyler:

Kim ki makbûl-i Hazret-i Hak olur
O şebün kadrine muvaffak olur

¹ *Divân*, s. 164.

² *Divân*, s. 364-373.

³ Hz. Muhammed'in doğumunu anlatan Mevlid türü eserlerin sayısı edebiyatımızda hayli fazladır. Bu konu için bkz. Hasibe Mazıoğlu, “Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şairler” *Türköloji Dergisi*, VI. Cilt, AÜ DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Enstitüsü, Ankara, 1974, s. 31-62.

[Hz. Allâh’ın rızasını kazananlar (sevgili kulları) ancak o gecenin kıymetini anlayabilirler.]

*Kim ki eyler o leyleye ider ikrâm
İder ahkâm-ı izzetin ihkâm*

[Bu geceye, yani Hz. Muhammed’in doğduğu geceye hürmet edene Allâh da izzetinin hükümlerini o şahısta sağlamlaştırır.]

Mesnevî, mevlid kandilinin güzelce ihya edilmesi için gerekli tüm ihtiyaçları tedarik eden Damad Ali Paşa’ya ve padişaha yapılan dua ile son bulur.

*Bi-bak-ı şâm-ı mevlid-i Nebevî
Kul mebânî-i devletini kavî*

[Hz. Muhammed’in dünyaya geldiği gecenin hakkı için, devletinin temellerini sağlamlaştırır.]

*Eyle yâ Rab muradın âmâde
Kalb-i pâkin kederden âzâde*

[Yâ Rabbi! Temiz kalbini üzüntüden uzaklaştır ve isteklerini de kabul eyle.]

Nâbî Divânı’nın gazeller bölümünde de na’t konulu üç gazel vardır. Tamamı 9 beyit ve *Divân*’ın da ilk gazeli olan bu na’t, “enbiyâ” rediflidir.¹ Rediften de anlaşıldığı üzere bu gazelde, peygamber ismi zikredilmeden nebilerin insanlık tarihi açısından yükledikleri fonksiyonlar anlatılmıştır denilebilir. Hz. Muhammed’in “sultan-ı enbiyâ” olduğu ifade edilen makta beytini veriyoruz:

*Nâbî egerçi her biri bir nûr-ı mahzûdur
Ammâ ki pîşvâları sultân-ı enbiyâ*

[Ey Nâbî! Her ne kadar Peygamberlerin her birisi birer halis nurdur, ancak onların önderleri, enbiyanın sultanı olan Hz. Muhammed’dir.]

Şairin na’t konulu ikinci gazeli de Türk edebiyatında Hz. Muhammed hakkında yazılmış en güzel na’tlardan biri olan ve Nâbî denince çoğu kimsenin ondan bir ya da birkaç beyit ezbere okuduğu meşhur şiiirdir. Gazelin hangi tarihte yazıldığını tarihlendirmek mümkün değildir. Ancak bilindiği gibi Nâbî, Musahip Mustafa Paşa (ö. 1687) ve dönemin padişahı olan IV. Mehmed (1648-87)’in yardımı ile ve masrafları da karşılanmak üzere 1678 yılında hac farızasını yerine getirmek için bir kafilâ ile beraber Hicaz’a gider.² Nâbî, muhtemelen bu gazeli, Hz. Peygamberin kabrini ziyaret etmeden önce kaleme almıştır. Hatta bu gazelin yazılışı ile ilgili değişik rivayetler de anlatılır.

¹ *Divân*, 453-54.

² Nâbî’nin bu seyahatini konu alan eseri için bkz. Menderes Çoşkun (Doç Dr.), *Manzum ve Mensur Osmanlı Hac Seyahatnameleri ve Nâbî’nin Tuhtü’l-Harameyn’i*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 2002. Nâbî’nin bu eseri, hac seyahatnamesi olduğundan Hz. Muhammed’in yaşadığı kutsal mekanlar etrafıca anlatılmıştır. Bildirimizin sınırlarını aşacağından şairin bu eserde verdiği bilgilere değinilmedi.

Anlatılan rivayetlerden birisi şöyledir: “Nâbi, Medine-i münevvere’ye yakın bir yerde, hac kafilesi konaklama esnasında iken, ayaklarını gelişiğüzle uşatıp uyuyan bir zati, bu şekilde uzanmak Hz. Peygambere saygısızlık olur düşüncesiyle o şahsı uyandırmak için bu na’ti irticalen söyler. Bu na’t-i şerif öyle bir aşk ile söylenmiştir ki aynı gece o beldede bulunan camilerden birinin müezzini rüyada, sabah ezanından sonra bu na’tın sala olarak okunması emredilir. Müezzini rüyada kendisine okunması söylenen na’tı, ezandan sonra okur. Bunu duyan Nâbi, gidip müezzini bulup bu şiirin kendisine ait olduğunu ve bu şiiri nereden öğrendiğini sorar. Müezzini de rüyada gördüklerini anlatır ve Nâbi’ye hürmet eder.”¹

Anılan gazelin tamamı aşağıdadır:²

Sakın terk-i edebden kâhy-ı mabbûb-ı Hudâ’dur bu

Naşargâb-ı İlahîdür makâm-ı Mustafâ’dur bu

[Sakın, nezaket ve saygıyı elden bırakma, burası Allah’ın sevgilisinin (Hz. Muhammed’in) mahallesidir. Bu mahall Allâh’ın nazar buyurduğu yerdir. Hz. Mustafa’nın makamıdır (Medine-i Münevvere’dir.)]

Felek mâb-ı nev bâbü’s-selâmun cihvegâhdur

Bunun kandîlîdür bîr matla-i nûr-ı ziyâdur bu

[Gökteki yeni ay, Onun Babü’s-selâm diye adlandırılan kapısının yüreği yanık âşığıdır. Bunun kandili hurîler bile, ışığının nurunu ondan alırlar.]

Habîb-i kibriyânun bâbgâhdur fazîletde

Tefevuk-kerde-i ‘arş-ı cenâb-ı kibriyâdur bu

[Burası, Allâh’ın sevgilisinin uyuduğu, dinlendiği yerdir. Fazilet bakımından en yüksek yer olan (arş-ı a’lâ) dan dahi üstündür.]

Bu bâkîün pertevinden oldu deycûr-ı ‘adem zâ’il

‘Amâdan açdı mevcûdât çeşmi tütîyâdur bu

[Bu toprağın kutsal parlaklığından, yokluk karanlığı kayboldu. Yarattılmış olan her şey, iki gözünü amadan açtı, çünkü bu toprak, kör gözlere dahi tutiyadır (şifa veren sürmedir.)]

Mürâ’at-i edeb şartıyla gir Nâbi bu dergâha

Metâf-ı kudsîyândur bûsegâb-ı enbiyâdur bu

[Ey Nâbi! Bu dergaha, edebe uymak şartıyla gir. Burası kutsal varlıkların (büyük meleklerin) tavaf ve peygamberlerin de öptükleri yerdir.]

Şairin *Divân*’da yer alan konumuzla ilgili diğer bir şiiri de “*yâ Resûla’llâb*” redifli

¹ Sefer Akgül, *Nâbi’de İnanç Esasları*, HRÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Şanlıurfa, 1996, s. 151.

² *Divân*, s. 952.

gazeldir.¹ Gazelin matla beytinden de anlaşıldığı üzere şair, bu şiirini hac farizasından sonra kaleme almıştır. Gazelde, genel olarak hac farizasını yerine getirmiş olmanın mutluluğu anlatılmış ve Hz. Muhammed'in kıyamet gününde kendisine şefaatçi olması için dua edilmiştir. Gazelin tamamı aşağıdadır:

*Bi-hamdüllâh nasîb oldı sa'âdet yâ Resûla'llâh
Ki itdüm bâke-ı dergâhun ziyâret yâ Resûla'llâh*

[Ey Allâh'ın Resûlü! Allâh'a hamdolsun ki senin mezarının bulunduğu toprakları ziyaret ettiğim için bu büyük saadet bana nasip oldu.]

*Zihî hüsrân güber-pâş olmadan bu bâke itseydüm
Gözüm gencîne-i bâb-ı ferâgat yâ Resûla'llâh*

[Ey Allâh'ın Resûlü! Bu mübarek topraklara cevher saçmadan (ağlamadan) gözümü feragat uykusunun hazinesi itseydim ne büyük bir hüsrân olurdu.]

*Günebkârum sefêbkârum siyehkârum tebehkârum
Beni redd itme ferdâ-yı kızıâmet yâ Resûla'llâh*

[Ey Allâh'ın Resûlü! Günahkârım, akılsızım, kötü işler yapanım, mahvedenim. Yarın kıyamet gününde beni boş çevirme.]

*Halâsa dest-bürd-i kâr-fermâyân-ı düşâbdan
Nigâb-ı kemterün eyler keşfâyet yâ Resûla'llâh*

[Ey Allâh'ın Resûlü! Senin azıcık bir bakışın, cehennem iş buyurucularının üstünlüğünden (elinden) kurtulmağa yeterlidir.]

*Firîb-i sâki-i peymâne-gerdân-ı dalâletden
Dem-i âbirde îmânum emîn it yâ Resûla'llâh*

[Ey Allâh'ın Resûlü! Dalalet veren sakinin içkisinin aldatmasından, son nefesimde imanımı güvende tut.]

*Kemînen Yûsuf-ı Nâbî'yi abbâb u ekârible
Şefâ'at yâ Habibu'llâh şefâ'at yâ Resûla'llâh*

[Ey Allâh'ın Resûlü! Kulun kölen Yusuf Nâbî'ye sevdiklerine ve yakınlarına şefaat eyle ey Allâh'ın sevgilisi]

Şairin bu konu ile ilgili diğer bir şiiri de rübâ'î nazım şekliyle yazılmış aşağıdaki na'ttir. Ahreb kalıbıyla yazılmış bu rubâ'î'de "Habibim sen olmasaydın, felekleri

¹ Divân, s. 955-956.

*yaratmazdım*¹ hadis-i kudsîde ifadesini bulan Hz. Muhammed’in “ma-hasal-i vücûd” olduğu dile getirilmiştir.

Na’t-ı Şerif-i Hazret-i Seyyid-i Kâ’inât² [Kainatın efendisi Hz. Peygamberin Na’t-ı şerifi]

Olmazdı tubâk-ı çerb-i mînâ gerdân
İtmezdi bisât-ı bâk medd-i dâmân
Ey mâ-hasal-i vücûd sensin maksûd
Bu devlete nâ’ül olmadın kevn ü mekân

Nâbî’nin, *Divân* dışındaki diğer eserlerinde de Hz. Muhammed’i öven manzumeleri vardır. Şairin, 1675 tarihinde IV. Mehmed’in şehzadeleri için Edirne’de yapılan ve on beş gün devam eden sünnet düğününü konu alan *Sur-nâme* adlı eserinde de bir na’t-i şerif yer almaktadır.³ Münacâttan sonra gelen ve “**Na’t-i şerif-i Hazret-i server-i kâinât Muhamedü’l-Mustafâ aleyhi efdalü’s-salevat** [Kainatın efendisi Hz. Muhammed Mustafa’nın (salat ve selam onun üzerine olsun) na’t-i şerifi.] ” başlığını taşıyan manzumenin tamamı 21 beyittir. Bu manzumede de Hz. Muhammed şu sıfatlarla tavsif ediliyor:

Ekmeli’l-halk İmâmü’l-Haremeyn / Eşrefü’n-nâs Rasûlü’s-sakaleyn
İllet-i hilâk-ı bâk ü eflâk / Mibr-i gül-çihre sipibr-i levlâk
Seyyidü’l-halk u şefî’ül-arasât / Merhem-i sîne-i mecrûb-ı usât
Gül-i sad-bülbül-i gülzâr-ı Hüddâ / Matlab-ı âlem ü mabbûb-ı Hüddâ
Enbiyâ fırkasının sultanı / Evliyâ zümresinin cânâm
Mahrem-i sırr-ı nihân-hâne-i nûr / Âleme vâsıtatü’l-ıkd-ı umûr
Sürme-i dâde-i uşşâk-ı İlâh / Çeşme-i tullâb-ı Hak’a nûr-ı nigâh
Mahrem-i bârgeb-i Sübhânî / Maksad-ı kârgah-ı Yezdânî
Gülşen-i mekrümete bâd-ı nesîm / Kulzüm-i merhamete dürr-i yetîm
Gül-i sır-âb-ı çemenzâr-ı vücûd / Şem’-i mi’râc Muhamed Mahmud

Bundan sonraki beyitlerde ise Hz. Âdem, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. Süleyman ve Hz. İsa’nın gösterdikleri mucizelerin hüsn-i ta’lil sanatıyla adeta Hz. Muhammed’in sebep olduğu ifade edilir:

Olmağın zâtına cedd-i a’zam
İftibâr itmede rûb-ı Âdem

¹ Aclûnî, İsmâil b. Muhamed el-Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, (Tahkik eden: Ahmed el-Kalâşî), Beyrut: 4. Baskı. C. 2, s.164.

² *Divân*, 1216.

³ Levend, Agâh Sırrı, *Nâbî’nin Surnâmesi*, İnkılâp Kitavevi, İst., 1944, s. 31-32.

*Áleme itdiđi dem kasd-ı fütûb
Oldı zeyrak-keş ana Hazret-i Nûh*

*Şemme-i hulka ile İbrahim
Eyledi âteşi gülcâr-ı na'im*

*Mibri olmakla dilinde peydâ
Gösterirdi yed-i beyzâ Mûsâ*

*Olmağın râh-ı senâsında devân
Áleme oldu Süleymân sultân*

*Bezmine da'vet eder diyü Hudâ
Bekledi gökte memerrin İsâ*

*Komadı ğayret-i hübb-ı Vehbâb
Ki ola sâyesin âğuşa tîrâb*

Aşağıdaki iki beyitte de Hz. Peygamberin parmağıyla ayı ikiye bölmesi ve güneşten rahatsız olmasın diye bulut tarafından korunması mucizelerine telmihte bulunulmuştur:

*Parmağın göstericek ol meh-i Hak
Mâb-ı çerb ütdi giribânını çâk*

[Allâh'ın o parlak ayı (Hz. Muhammed), parmağını gösterince, feleğin ayı yakasını parçaladı.]

*İrmeye tâ ki güneşten ana tâb
Sâye-bân idi seri üzre sebâb*

[Güneş vurmasın diye bulut, Hz. Muhammed'in başı üzerinde gölge yapardı.]

Na't şu salat ve selam beytiyle bitiyor:

*Ola tâ kîm iriše rûz-ı kıyâm
Rûb-ı pâkine salât ile selâm*

Nâbî'nin eserlerinde, Hz. Muhammed'i öven şiirleri, yukarıda değindiğimiz na't-i şeriflerden ibaret değildir. Şiirlerinde öğreticiliği esas alan Nâbî gibi bir şairin hemen hemen her eserinde bu konu ilgili beyitler bulmak mümkündür. Örneğin, şairin oğlu Ebu'l-Hayr Mehmet'e nasihat etmek üzere yazdığı *Hayri-nâme* adlı eserin giriş bölümündeki tevhidden sonra Hz. Muhammed'in övgüsüne yer verilmiştir.¹

Nâbî'nin Türkçe *Divânı*nda tespit ettiğimiz, Hz. Muhammed övgüsünde yazılmış na't-i şerif sayısı yedidir. Bunlardan üçü kaside, birisi mevnevî, ikisi gazel ve biri de rubaî nazım şekliyle yazılmıştır. Bu manzumelerin toplam beyit sayısı ise 324'tür. Bu manzumelerde de görüldüğü gibi Nâbî'nin Hz. Peygamber hakkındaki görüşleri, ehl-i sünnet âlimlerinin görüşlerinden farklı değildir. Nâbî güçlü bir şair olduğu gibi, iyi bir mümin olduğunu da gerek tevhid konulu şiirlerinde gerek na'tlarında gerekse diğer manzumelerinde açıkça gösterir.

Sözlerimi Nâbî'nin, Molla Câmi'ye ait olduğu söylenen

*Yâ Resûlu'llâh çe bâşed çün seg-i ashâb-ı Kehf
Dâhil-i cennet şevem der-zümre-i ashâb-ı tû*

*U reved der-cennet men der-cehennem key revâst
O seg-i ashâb-ı Kehf men seg-i ashâb-ı tû*

[Ey Allâh'ın Resûlü! Ashab-ı Kehf'in köpeği gibi ben de senin ashabının arasında cennete girsem ne olur. O köpek cennete girsün, bense cehenneme, bu revâ mıdır? O ashab-ı Kehf'in köpeğiye ben de senin ashabının köpeğiyim.]

meşhur Farsça beyitlerden ilham alarak kaleme aldığı şu beytiyle bitirmek istiyorum:

*Seg-i kem-kadr-i deriinden dahı kem-kadrterem
Üstühân-pâre-i ihsânun ile it beni yâd*

[Ben, senin eşliğinde duran kıymetsiz köpekten daha değersizim. O köpeklere ihsan edip kemik attığın gibi ben kulunu da hatırla.]

¹ Kaplan, s. 62.

TÜRK ŞİİRİNDE PEYGAMBER SEVGİSİNİN YANSIMALARI

Yrd. Doç. Dr. Ömer SAVRAN*

Arş. Gör. Halef NAS**

Giriş

Hz. Peygamberin dünyayı teşrihi insanlık tarihi için başlıbaşına bir dönüm noktasıdır. O, doğmadan önce geleceği haber verilen, müjdelenen ve medhedilen son peygamberdir. O'ndan önce gelen peygamberler O'nun bi'setini müjdelemişler bu noktada **Allah**'ın onlardan söz alması Kur'an'da geçer.¹ Diğer taraftan **Tevrat** ve **İncil**'de Hz. Peygamberden bahsedildiği kitap ve sünnetle sabittir.² Mevlâna da O'nun özelliklerinin İncil'de bulunduğuna işaret eder. O'nu müjdeleyen sadece peygamberler olmamış, Cahiliye Dönemi öncesinde O'nun geleceğine dair işaretlerden hareketle O'nu bekleyen O'na dair hasret ve vuslat arzularını terennüm eden O'nu medheden şahıslar da olmuştur. Hz. Peygamberden yedi yüzyıl önce yaşamış olan **Es'ad Ebû Kerib El Himyerî**'nin Peygamberimize yetiştiği takdirde O'nun yardımcısı olacağını, düşmanlarına karşı onunla savaşacağını, O'nun Allah tarafından gönderilen bir elçi olduğunu anlattığı bir şiiri vardır.³

Edebiyatta Hz. Peygamber sevgisi başlangıçta Arap edebiyatında kendini hissettirirken sonraki yüzyıllarda Arap coğrafyası dışındaki milletlerin İslam'a dehaleti ile renklilik arz etmeye başlamıştır.

“Türk Şiirinde Peygamber Sevgisinin Yansımaları” adlı bu çalışmamızda Peygamber sevgisinin Arap ve Fars edebiyatında ele alınışından kısaca bahsederek, Hz. Peygamber sevgisinin dile getirildiği edebi türlerden ve Türk edebiyatının çeşitli dönemleri içinde Hz. Peygamber sevgisini ele alan şairlerimizin şiirlerinden örnekler sunmaya çalışacağız.

* Harran Ün. Fen-Edebiyat Fak. Öğrt. Üyesi.

** Harran Ün. Fen-Edebiyat Fak.

¹ Al-i İmran, 81

² “Onlar ki yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı buldukları O Elçi'ye, O ümmi peygambere uyarlar...” (A'raf Suresi, 7/157, Fetih48/29, Saff 61/6, Buhârî Büyü, 50, Müsned 2/174.) Suyûtî bu açıklamanın tafsilatını El-Hasâisü'l-Kübrâ'da anlatır. El-Hasâisü'l-Kübrâ, 1/18-31.

³ İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Ömer, Es-Siretü'n-Nebeviyye, Beyrut, 1394., C.III., s.18.

1. Arap ve Fars Edebiyatlarında Hz. Peygamber

a.) Arap Edebiyatında Hz. Peygamber Sevgisi

İbn Hişam, ışığa hamile kapkaranlık bir dünyada onun zuhuruna yakın bir dönemde müjde ve muştı dolu akislerin ufku kapladığı anı büyük bir coşkununla anlatır.¹ O'nun gelişi kâinatı ışıkla doldurmuş, artık zamanın dudaklarında tatlı bir tebessüm olmuştur. Bu sefer yüzyıllar sonra gelen dev şair **Ahmed Şevkî** hidayetini doğuşunu anlatır.

Vülide'l hüda fe'l-kâinatü zıyâ'

Ve fâmmü'z-zamâni tebessümü'n ve senâ'

“Hidayet doğdu, kâinat lebaleb nurla doldu. Artık zamanın dudaklarında tatlı bir tebessüm ve sena vardır.” Hz. Peygamber her zaman Müslümanların sevgilisi olmuştur. O'nu en çok sevenlerden biri olan annesi **Âmine**'nin son nefesini verirken O'nun kulağına şöyle fısıldadığı rivayet edilir.

“...Her yaşayan ölür,

Her yeni eskir,

Her yaşlı geçer,

Ben de öleceğim.

Fakat senin gibi temiz

Bir vekil bırakacağım için

Adım asla ölmeyecek²

Güzelliğine en yakın şahitlerden biri olan **Hız Aişe** güzellik denince akla gelen ilk kişi olan Hz. Yusuf'la O'nun güzelliğini hatırlatır.

“Eğer Mısırdakiler peygamber efendimizin yanaklarının güzelliğini iştmiş olsalardı

Güzelliği dillere destan olan Yusuf Aleyhisselâm'ın pazarlığında hiç para vermezlerdi. ‘Bütün mallarını Efendimizi görebilmek için saklardı.’

Zelîhâ'yı, Yusuf Aleyhisselâm'a âşık oldu diyerek ayıplayan kadınlar, Allah Rasûlü'nün parlak alnını görselerdi,

Ellerinin yerine kalblerini keserlerdi de acısını duymazlardı.”³

¹ İbn Hişam, Es-Sîretü'n-Nebeviyye, 1/204.

² **Suyûtî**, Hasâisü'l-Kübrâ, c.1., s.196-197, **Kastalânî**, Mevâhib, c.1., s. 42-43., **M. Asım Köksal**, İslâm Tarihi, c.2., s.52-53., Şamil Yayınevi, İstanbul, 1987.

³ **Ebû Tâhir es-Selefi**, Mu'cemü's-Sefer, s.398., Bârûdî, el-Mektebü't-Ticâriyye, Mekke-i Mükerrreme, tsz., **Ali Budak & Ali Belbağlı**, Kainatın Efendisine Na't Antolojisi, Zaman Kitap Yay., İstanbul, 2004., s. 32.

Sahabeden **Câbir İbn Semûre**, mescidde oturduğu bir günde ayın tam ondördü, ıslıl ıslıl olduğu bir anda mescide Allah Rasulü'nün girdiğini, bir aya bir de Allah Rasulü'ne baktığında Allah Rasulü'nün yüzünün aydan daha parlak olduğunu söyler.¹

*“Sen beni affetmezsen ne suda tad bulurum,
Ne göğün mavisinde, ne yerin yağışında*

*İşte uzatıyorum sağ elimi, izin ver
Değsin adalet nurunla ellerin en temizinde.”²*

diyerek Hz. Peygamber'den bağışlanmasını dileyen peygamber şairi **Ka'b b. Züheyr**'in “*Kaside-i Bürde*”si oldukça meşhurdur. Yine bir peygamber şairi olan **Hassân b. Sâbit**'in divanında O'nun her türlü ayıptan arınmış olduğunu, sanki kendisi nasıl istiyorsa öyle yaratıldığını anlattığı mısraları vardır.³ **Abdullah b. Revâhâ** da Efendimize şürlere yazan bir peygamber şairidir.⁴ Hz. Peygamber'in yolculuk ve gazalarında şürlere okuyan **Ka'b b. Mâlik**, **Âmir Bin Sinâni'l-Ekvâ** ve **Ensece** diğer peygamber şairleridir.⁵ Sahabelerden sonra tabiin döneminde de efendimize medhiyeler yazılmıştır. **Kümmeyt b. Zeyde'l-Esedî**'nin “*Hâşimiyât*”ı, **Dağbel**'in “*Tâyye*” ve **Ferzadâk**'in “*Mîmiyye*” kasideleri bunlar arasındadır.⁶ *Kaside-i Bürde*'den başka **Muhammed b. Saîd el-Busîrî**'nin “*Kaside-i Bürde*” ve “*Kaside-i Bür'e*” olarak bilinen medhiyesi çok meşhurdur. **İbn Hâceti'l-Hamevî** ve **İbn Nebâte el-Mısrîye** ait medhiyeler de meşhurdur.

b.) Fars Edebiyatında Hz. Peygamber Sevgisi

İran'ın ilk büyük mutasavvıflarından biri olan **Hakîm Senâyî**'nin divanında iki na't yer almaktadır. Bunlardan ilki Duhâ Suresi'nin tefsiri ve peygambere medih beyanındadır.⁷ **Genceli Nizâmî**'nin “*Hüsrev ü Şîrin*” mesnevisindeki na't kısmında, Hz. Peygamberin mucizeleri, şefaati, miracı ve gazalarının anlatıldığı mısralar vardır.⁸ Diğer bir İran şairi **Ömer Hayyam**'ın rübâilerinde de efendimize yazılmış manzum ve mensur ifadeler bulunmaktadır.⁹ *Mantıku't-Tayr* ve *Esrârname* adlı mesnevîlerin sahibi **Ferîdüddîn-i Attâr**'ın *Pendnâme*'sinde efendimize medih bölümü vardır.¹⁰ Bunun yanında Hz. Peygambere dair medihleri olan **Şeyh Sa'dî-i Şîrâzî** ve **Molla Cami** de

¹ **Suyûtî**, *Hasâisü'l-Kübrâ*, c.1., s.123, **el-Hindî**, *Kenzü'l-Ummâl*, c.7., s. 168.

² Gökhan Evliyaoglu, *Türk Edebiyatı Dergisi*, Şubat 1983., S.112., s. 20-23,

³ *Divân-ı Hassân b. Sâbit*, c.1., s. 441., thk.: Velid Arafat, Dâru Sadır, Beyrut, 1974.

⁴ *Sahih-i Buhârî*, c.IV.,s.127.

⁵ H. İbrahim Şener, “Türk Divan Edebiyatında Na't ve Bazı Na't Mecmuaları”s. 154.

⁶ Zeki Mübârek, *el-Medâihü'n-Nebeviyye fi'l-Edebi'l-'Arabî*, Mısır, 1354., s.41-43.

⁷ Senâyî, *Divân-ı Senâyî-i Gaznevî*, Haz.:Müderres Razvî, Tahran, 1354. s.34-39., s.43-48.

⁸ Genceli Nizâmî, *Hüsrev ü Şîrin*, Ter.: Sabri Sevsevil, İstanbul, 1955., s. 11-13.

⁹ Hayyâm, *Rübâiler*, Çev.: Abdülbâki Gölpınarlı, İstanbul, 1953.,

¹⁰ Ferîdüddîn-i Attâr, *Pend-Nâme*, Çev.: M. Nurui Gençosman, İstanbul, 1985.

İran edebiyatının bu sahadaki diğer önemli simalarıdır.

2.) Türk Edebiyatında Hz. Peygamber Sevgisi

2.1. Edebî Türler

Kur'an'da "Habibullah" olarak tavsif edilen Hz. Peygamber yaşadığı asırda da sonraki asırlarda da Müslümanların sevgilisi olmuş, tarih boyunca O'na dair sevgi, medih, istişfa, istimdat, sîret-sûret... gibi konular etrafında bir edebiyat anlayışı şekillenmiştir. Bu edebiyat anlayışının tezahürü olarak Türk edebiyatında peygamberler, Hz. Peygamber ve dört halifenin övgüsünün, sevgisinin anlatıldığı edebî türler oluşmuştur.

a. Na't:

Peygamber sevgisinin ve övgüsünün dile getirildiği edebî türlerden birisi "na't" tir. Kelime anlamı medh ü senâ ile ta'rif ve tavsif,¹ bir şeyi medhederek anlatmak, vasıflandırmaktır.² Na'tlar "Hz. Muhammed'i övmek için yazılan şiirler"dir.³ Na't sadece Hz. Peygamber'in mehdî beyanında söylenmez, Peygamberler, aşere-i mübeşşere, dört halife, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin, dört büyük mezhep imamı, İmam Buhârî ve Müslim için yazılan şiirler de vardır.⁴ Sezai Karakoç,

"Na't peygamberin şiirle yapılmak istenen portresidir. Her şair, durduğu yerden ve görme kabiliyeti ölçüsünde O'na bakar; O büyük mükemmelliğin karşısındaki duygularını zaptetmeye çalışır. Bütün na'tlar adeta, tarih boyunca yapılan tek bir portrenin farklı cephelerden birer örneği gibidir ve tek bir portre içindir. Bir portre ki tarih ve insan devam ettikçe bitmeyecektir. Bütün na'tlar, bir meşale ormanı gibi parıltı, insanlığın üstünde ve insanlık, Peygamber'e doğru bu ışıkların altında sevinçle, aşkla, güvenle yürür.

Na't, en ileri ve en mükemmel bir sevgi abidesidir."⁵der.

Hz. peygamber'in medhini konu edinen şâirler, na'tlarında başlıktan itibaren O'nun övgüsüne yer vermeyi âdet edinmişlerdir. Bu yüzden sanatkârâne ve övgüyle dolu başlıklar tercih edilmiş, bilhassa Hz. Peygamber'e edebî ve dînî kültürümüzde atfedilen isim ve sıfatlar dile getirilmiştir. Bazen Na'tların başlangıcında "Der-Na'ti Seyyidi'l- Mürselin ve Hâtemi'n- Nebiyyîn Muhammed Mustafâ" (Nef'i Divanı), "Ol fasîhü'l-makâl ve melîhü'l-cemâl ve kerîmü'l-hisâl ve adîmü'l-misâl şâh- risâlet-penâh olan Habîbullâh'ın na't-ı Münîr ve midhat-i bî-nazîrleridir." gibi başlıklarda

¹ Şemsettin Sami, Kâmus-ı Türkî, Alfa Kitabevi, İstanbul, 1998., s. 1464.

² Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Yay. Haz. Aydın Sami Güneçal, Aydın Kitabevi Yay., Ankara, s. 809.

³ Tahirü'l-Mevlevî, Edebiyat Lûgatı, İstanbul, 1973., s.113.

⁴ Emine Yeniterzi, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 1993., s.1-2.

⁵ Sezai Karakoç, Edebiyat Yazıları I, Diriliş Yay., İstanbul, 1992, s.93.

peygamberimize dair ifadeler yer alır.¹

b. Hilye

Hilye “süs, ziynet” anlamına gelir. Fahr-ı kainat efendimizin mübarek vasıflarını anlatan ve bundan bahseden kitap,² zinet, cevher, güzel sıfatlar, güzel yüz, Hz. Muhammed’in mübarek vasıflarını ve güzelliklerini anlatan manzum veya mensur eserdir.³ Hilyelerde, Peygamber efendimizin iç ve dış güzelliklerinin yanında sair peygamberlerin ve dört halifenin iç ve dış güzellikleri de anlatılabilir.⁴ Türk Edebiyatında Hakânî Bey’in hilyesi en meşhur hilyedir. Türk ve Arap edebiyatlarında konusu peygamber efendimiz olan dini ve didaktik şemâilden doğan Hilye ıstılah anlamı olarak Hz. Peygamber’in övgüsü ve özelliklerini anlatan şiiirdir.

c. Kısas-ı Enbiyâ

Kıssa fıkra, hikâye, rivayet, vak’a, macera gibi anlamlara gelir.⁵ Kısas-ı enbiyâ’da Hz. Peygamber gönderilen son peygamber olmasına rağmen anlatılan ilk peygamberdir.

d. Mevlid

Doğum, doğum yeri, doğum zamanı demektir. Edebî bir terim olarak başta Peygamber efendimizin doğumu olmak üzere, hayatı kişiliği, güzel ahlakı, hicreti, savaşları, mu’cizeleri... gibi hayatının farklı safhalarını anlattığı için Mevlidler Şemâil, Siyer, Magazi gibi kaynaklardan beslenir. Mevlidler genellikle manzum ve mesnevi nazım şekliyle yazılır. Sade bir üsluba sahiptir. Efendimizin doğum günü münasebetiyle yazılır ve geleneğe uygun bir şekilde münacâta başlatılıp duayla sona erdirilir.⁶ Genel görüş olarak Türk Edebiyatında ilk mevlit metni Süleyman Çelebi’nin “*Vesîltü’n-Necât*”ıdır. Süleyman Çelebi haricinde mevlit yazanlar da olmuştur; fakat hiçbirisi *Vesîltü’n-Necât* kadar şöhret bulamamıştır. Mevlid yazanlar arasında Germiyanlı Ahmedî, Sinanoğlu, Ebu’l-Hayr, Halil, Hamdi, Ahmed gibi isimler vardır. Mevlid türünün son önemli eseri, Alvar İmamı olarak bilinen Muhammed Lutfî’ye aittir.⁷

e. Mi’râciye

¹ Emine Yeniterzi, s.88.

² Şemsettin Samî, Kâmus-ı Türkî, Alfa Kitabevi, İstanbul, 1998., s. 558.

³ Ferit Devellioğlu, s. 371.

⁴ İskender Pala, Divan Şiiri Sözlüğü, Akçağ Yay., Ankara, 1989, s. 230.

⁵ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Yay. Haz. Aydın Sami Güneşal, Aydın Kitabevi Yay., Ankara, s. 517.

⁶ Hasan Ali Kasır, Peygamber Şiirleri, Denge Yay., İstanbul, 1997, s.24.

⁷ Mustafa Özçelik, Edebiyatımızda Hz. Peygamber, Kültür, İstanbul, 2006, Nisan, Sayı,3., s. 12.

Mi'râciye genellikle mesnevi veya kaside nazım şekilleriyle yazılmış ve Hz. Peygamber'in mi'rac hadisesini konu edinen şiiirdir. Manzum ve mensur şekilleri mevcuttur. XVI. yy'de Lamî Çelebi, XVII. yy'de Neşâtî, Nâil-i Kadîm, XVIII. yy'de Seyyid Vehbî, XIX. yy'de İzzet Molla, Âdile Sultan divanlarında mi'râciye bulunmaktadır. Bunun yanında müstakil olarak miraciye yazarlar da olmuştur. Abdülvasî Çelebi, Şeyh İsmail Hakkı Bursevi, Süleyman Nahifî bu isimlerin önde gelenlerindendir.

2.2. Türk Edebiyatının Evrelerinde Peygamber Sevgisinin Şiire Yansımaları

Türk edebiyatında bilinen ilk na'at şiiiri örneği Yusuf Has Hacip'e aittir. Hacip, bu şiiirinde Peygamberimizin fedakârlığına, ümmetine olan sevgi ve şefkatine, şefaatine, güzel ahlakına, insanlık için bir rehber oluşuna değinir ve şiiirini bir dua üslubuyla bitirir.

*Anasın, atasın, geride tuttu,
Ümmetim diyerek, bu yola çıktı.*

*Gündüz yemedi gör, gece yatmadı,
Ümmetim dedi tek, seni kolladı.*

*Gece gündüz ister, seni şevk ile
O'nu öv sen şimdi, şefa'at dile.*

*Asil, hoş ahlaklı, alçak gönüllü
Şefkatli, edepli ve açık elli.*

*Rehberler önünde, başa geçendi.
Bütün rehberlere, o yol gösterdi.*

*Ben gönül bağladım O'nun yoluna,
Severek katıldım, söz ve savına.*

İlahi sen gözet, gönlümü benim,

Sevgili Peygamber, olsun rehberim.

*Göster kıyamette, O'nun yüzünü,
İlahi O tutsun, benim elimi.¹*

2.2.1. Klâsik Türk Şiiri

Divan şiirinde yazılan na'lerde genel olarak Hz. Peygamber sevgisi şüre hâkimdir. Bununla birlikte dört halifeye yazılan na'ler de vardır. Şair yazacağı na'tin kime ait olduğunu kendi ifadesiyle dile getirir. Şiir “Na't” başlığını taşıyorsa içerik genellikle Hz. Peygamber'e dairdir. Na't dışındaki şiirlerde de Hz. Peygamber sevgisinin konu edildiğini görüyoruz.

Süleyman Çelebi (1351-1422) “*Vesiletü'n-Necat*”ında Hz. Peygamberin aleme gelmesiyle alemin safa bulduğunu anlatır ve O'nun varlığının alemin varlık sebebi olduğunu söyler.

*Geldi suret âlemine Mustafâ
Tâ ki âlem bulsun onunla safâ*

*Bunca varlığa sebep hem O imiş
Âlem O olduğun için olmuş²*

Şeyhî (1370-1428), *Na'î*inde risaletin O'nunla sona erdiğini anlatır. O, verâ'da en şerefli zattır. Bunun gibi fazilet ve yücelikte de tektir. O, cihan sadefinde bir cevher gibidir ve eşi bulunmaz bir incidir. İşte bunun için O'na yetim denir. Burada “yetim” kelimesinin ikinci anlamı olan “tek, seçkin, eşsiz, nadir” anlamıyla anlam genişletilir.

*Yâ bâteme'r-risâle yâ eşrefe'l-verâ
Entellezî tefferrede bi'l-fazî ve'l-ulâ*

*Yek-dânesin cibân sadefinde güber gibi
Ey bi-bedel yetim anun için denir sana³*

Nesimî, *Na'î*inde Hz. Peygamber, âlemin övdüğü, övündüğü resuldür. O zatın, sıfatın efendisi, zat denizinin incisidir. Günahkârlara şefaahat sahibi olduğu için, Nesimî, O'ndan şefaahat umar.

¹ Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2000., s. 15.

² Vesiletü'n-Necat, Süleyman Çelebi, Haz.: Neclâ Pekolcay, TDV. Yayınları, Ankara, 1997, s.55.

³ Şeyhî Divanı, Haz.: Mustafa İsen-Cemal Kurnaz, Akçağ Yay., Ankara, 1990, s.38-39.

*Yâ resûl-i fabr-ı âlem seyyid-i zât- u sfât
Babr-ı zâtın gevbersin hem sfâtın ayn-ı zât*

*Yâ şefî'a'l-müznibîn rahm et Nesîmîye bugün
Hâsılum iki cibânda sensin ey Pâkîze zât¹*

Ahmet Paşa (?- 1497), “*Der-medb-i Seyyide'l-Mürselîn Muhammed Rasûlullâbi Sallallâhu Te'âlâ 'Aleyhi ve Sellem*” başlıklı şiiriyle O'nun hidayet kaynağı ve şefaath sahibi oluşuna bir noktadan sonra da O'nu vafedecek bir fikri olmadığına değinir; böylece O vera sahibinden dilini çözmeyi ister. Çünkü şiir O'nu vafetmekten acizdir ve insanda belâğat o sahada zayıftır. Buna rağmen Ahmet Paşa burada sözü belâğ söyler. Ahmet Paşa bütün na'lerde yaygın olan şefaath dileme bahsine gelir ve Hz. Âdem'in zellesine bile O'nun yüzünün suyu hürmetine şefaath edileceğini söyler. Nasıl şefaath edilmesin ki bütün asfiya bile ondan şefaath umar.

*Yâ matla'u'l-hidâyeti yâ ğâyetu'l-münâ
Yâ sâhibe's-şefâ'ati ve'l-havzu ve'l-livâ*

*Mîn kibriyâi vafîke hârat karîhati
İftab lisâni 'abdike yâ seyyidü'l-verâ*

*Şi'rîin ne haddi var ki ire vaf-ı zâtına
K'ol vahy-i âsumân ola bu sibr-i müfterâ*

*İnsânda dest-ü pâ-y-i belâğat kasîrdür
Olmaz bibâr-ı vaf-ı celâlünde âşinâ*

*Âdem cerîmesine yüzün suyudur şefî'
Senden umar şefâ'ati mecmu'-ı asfiyâ²*

“*Der-Na't-ı Seyyidü'l-Mürselîn Muhammedü'l-Mustafâ Salla'llâhu 'Aleyhi ve Sellem*” başlıklı kasidesinde Hz. Muhammed kainatın efendisi olan tertemiz, şeriathın nurlu ayı, nübüvvet mülkünün emiri, Allah'ın yarattığı her şeyin efendisi, Allah'la çok özel bir anı olan Peygamberdir.

¹ Nesîmî Divânı, Haz.: Hüseyin Ayan, Akçağ Yay., Ankara, 1990, s. 82-83.

² Ahmet Paşa Divanı, Haz.: Ali Nihat Tarlan, MEB. Yay., İstanbul, 2005., s. 13-14.

Muhammed kîm mutabbar cism ü cândur

Nebîyy-i kâyinât u ins ü cândur

Şerî'at çarhınun mâb-ı münîri

Nübüvvet kişverinün hem emîri

Emîr ü pâdişâh-ı mâ-siva'llâb

Habîr-i bezmgâb-ı lâ-ma'allâb¹

Gurbetin acısını iyi bilen **Cem Sultan** "Mi'râc-Nâme"sinde Hz. Peygamber'in mi'racını anlatır. Cebrail, Allah'ın emriyle efendimize gelir ve selam verip Hakk'ın emrini bildirir. Bu emir şürde efendimiz için bir müjde olarak geçer. Bundan sonra mi'rac hadisesinin safhaları anlatılır.²

Hudâ emriyle nâ-geb irdi Cibrîl

Selâm idüp didi iy Mustafâ bil

Bu demde tapuna olsun beşâret

Ki şöyle oldu sübbândan işâret

Ki biniben Burâk-ı bâd-pâyâ

Bu dem Mi'râc için aşm it semâyâ

Cem Sultan *Der-Taleb-i Şefâ'at* diyerek başladığı şürinde Hz. Peygamber'in bütün mücrimler için bir şefaata dileyici oluşuna, yücelenleri yücelten, yaratılanlar içinde rahmetin şahı olan peygamber oluşuna değinir ve kendi günahlarını itiraf edip O'ndan şefaata talebinde bulunur.

Kamû mücrim olanların şefî'i

Kamu erfa' olanların refî'i

Çü sensin 'âlem içre şâh-ı rahmet

Günebkâram be-gayet bana rahm it

Fuzulî, *Kaside Der Na't-i Hazret-i Fabr-i Mevcûdât* başlıklı şürinde Resulullâhı nübüvvet semasının ayı, ebediyet gecesinin kandili, diriliş sabahının güneşi olarak över.

¹ Cem Sultan, Cemşîd ü Hurşîd, Haz.: Adnan İnce, TDK. Yay., Ankara, 2000., s.38

² A.g.e., s. 47.

O şahların şahı, mana âleminin Süleyman'ı olduğu için insanlar, cinler, hayvanlar ve bütün varlıklar O'na itaat eder.¹

*Meb-i şipibr-i nübüvvet Muhammed-i Kureşî
Çerâğ-ı şâm-i ebed âf-tâb-i subh-i nüşûr*

*Şeb-en-şebî ki Süleymân-i mülk-i ma'ni olup
Muti' oldu ana ins ü cinn ü vahş ü tuyûr*

Fuzulî'nin O'ndan talepleri vardır.

*Bırak hicâb nikâbın güzel cemâlinden
Ki tâ göre seni ortada görmeyen nice kûr*

*Bu mesned içre nice mest-i hâb-i nâz olasın
Erişti subh gel aç imdi nerkeis-i mehmûr*

*Ümîd var ki tutdukça mülk râb-i nizâm
Ümîd var ki taptıkça abd-i ömr müür*

*Mürûr-i ömr-i senâ-yi Resûl ile geçirem
Ölende edem anı armağan-i ehl-i kubur²*

Fuzulî'nin Hz. Peygambere yazdığı "sabâ" redifli "Der Medb-i Hazret-i Fabr-ı Kâinât" başlıklı şiiri hüsn-i talil sanatı ile doludur.³

*Ayağın toprağın yerden alır ta'zîm ile
Galiba düzmek diler başına bir efser sabâ*

*İşüptir galibâ kaddinle şem'in babsini
Her kaçan gördüyse eyler şem'e kasd-i ser sabâ*

Oddan âfet görmez ü sudan zarar gûyâ kular

¹ Fuzulî Divânı, Haz.: Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgan Cumbur, Akçağ Yay., Ankara, 2000., s.29.

² a.g.e., s., s.30-31.

³ a.g.e., s. 35-36.

Kande olsa iktida-yi şer'-i Peygam-ber sabâ

*Ey gül-i bağ-ı rüsül bir tâze gül-şendir kapın
Kim dem-i Cibrîl'e ol gül-şende ta'n eyler sabâ*

*Açmış ümmîd-i reh-i vaslın dil-i pür-bânınu
Öyle kim fasl-ı bahâr açar gül-i ahmer sabâ*

*Ola na'tinde Fuzûlî'nin kelâmı dil-peşîr
Öyle kim gülden bulur enfâs-i can-perver sabâ*

Fuzulî'nin “su” redifli “Su Kasidesi” de Türk edebiyatının en meşhur na't örneklerindedir.¹ Bilindiği gibi edebiyatta gül Hz. Muhammedin sembolü olarak kullanılır ve gülün onun terinden doğduğu rivayet edilir.²

Fuzulî su kasidesi övgüsünde bu bağlamdaki düşüncesini

*“Suya vîrsün bağbân gülzârı zahmet çekemesün
Bir gül açılmaz yüzün tek vîrse min gülzâre su”*

şeklinde ifade eder. Şaire göre bahçıvan, “Bin gül bahçesine su verse de onun yüzü gibi bir gül yetiştiremez.”

Fuzulî O'nu “Seyyid-i nev'-i beşer, deryâ-yı dürr-i ıstıfâ”³; “Yâ habîballah, yâ hayre'l-beşer”⁴ gibi sıfatlarla över. Şair, na'tini şu dua ile bitirir:

*“Umduğum oldur ki mabrûm olmayam dîdârdan
Çeşme-i vaslun vîre men teşne-i dîdâra sâ”⁵*

Hz. Peygamberin gül sembolü ile anlatılmasının en güzel örneklerinden birini de şürlerinde Bahtî mahlasını kullanan Sultan I. Ahmed'in aşağıdaki dördlüğü dile getirir.⁶

*Nola tâcım gibi başımda götürsem dâim
Kadem-i pâkini ol Hazret-i Şâb-ı Rüsülün
Gül-i gülzâr-ı nübüvvet o kadem sâhibidir*

¹ Fuzulî Divânı, haz.: Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgan Cumbur, Akçağ Yay., Ankara, 2000., s. 31.

² Beşir Ayvazoğlu, Güller Kitabı, Ötüken, İstanbul, 1997, s. 92.

³ “İnsanların önderi, seçme inci denizi”

⁴ “Ey Allah'ın sevgilisi, ey insanların en hayırlısı”

⁵ “Senin yüzünü görmeye susamış Fuzulî'yi vuslat çeşmenden mahrum etmeyeceğini ummaktayım.”

⁶ Beşir Ayvazoğlu, a.g.e., s. 93.

Bahriyâ durma yüzün sür kademine o gülün

Selîmî mahlaslı Büyük Osmanlı hükümdarı **Yavuz Sultan Selim Elmeded** şiirinde gerçek büyük karşısında kendi küçüklüğünü büyüklüğüne yaraşır bir şekilde sergiler.

Ey Keremkân-ı Resûl-i Kibriyâ

Kemterindir bu Selîm-i pür-hatâ

Dergebinden ilticâ eyler atâ

Elmeded ey ma'den-i nûr-ı Hudâ

Necâtî (?- 1509) *Kaside-i Na't-ı Resûl'*de ağaçlar O'na tabi olmak, saygılarını arz etmek üzere ayakta dururlar. Dağlar da rûkû'a gider. Elif, dal ve mim harfleri ile kıyam, rûkû ve sücud anlatılır ve bununla Hz. Âdem'in ismi etrafında bir hayal gelişir.

Sana mütaba'at için kıyama durdu şecer

Rûkû'a vardı sipir ü sücûda indi cibâl

Elif kıyâm ü rûkû' oldu dâl ü sece mîm

Namağ kıl ki namağ oldu ayn-ı âdeme dâl

Nefî (1572-1635) *Der-Na't-ı Seyyid-i Kainat 'Aleyhi Efdalü's-Salavât'*ta O'nun ruhuna yüzbin selam gönderir.

Nef'îyim endîşe-i na't ile oldum kâm-yâb

Nâ-murâdân-ı cibâna müjdegânîdir sözüm

Her dem endîşemden olsun rûbuna yüz bin selâm

Arşa dek îsâle peyk-i râygânîdir sözüm²

Nefî'nin *Na't'*ında O'nun merhameti Nefî'nin isyanının merhemidir. Zira o resullerin en merhametlisidir.

Derd-i isyânıma dermân ol eyler zîrâ

Nazar-ı merhameti ehl-i dilin merhemidir

Rahm eder hâline mecrûbların elhâsul

Ol tabîb-i dîl-i 'âlem rûsülüin ebramıdır.³

¹ Necatî Beg Dîvânı, Haz.: Ali Nihat Tarlan, Akçağ Yay., Ankara, 1992, s. 45.

² Nefî Dîvânı, Haz.: Metin Akkuş, Akçağ Yay., Ankara, 1993, s. 47.

³ A.g.e., s.50.

Türk edebiyatında Sebki Hindî şiirinin büyüklerinden olan **Nâî'îlî** (1611-1666) peygamber övgüsüne yer verdikten sonra şefaata talebinde bulunur.

*Eyâ şefî'-i günehb pîşgân-ı rûz-ı cezâ
Ki cürm merhametinle zelîl ü hâr olur*

*Şefâ'atinle olanlar amel-tirâz-ı kabûl
Bu kâr-hâne-i fitratda sâz kâr kalır¹*

Türk musıkisinde peygamber sevgisinin güzel örnekleri mevcuttur. **İtrî** (1640-1717)'nin *Teşvîbî*'i buna güzel bir örnektir.

Tevşîh²

*Sensin ol şeb kim Süleymânlar kapında mûrdur
On sekiz bin âleme hükmetmeğe me'mûrsun*

*El benim dâmen senin ey “Rahmeten li'-âlemîn”
Şöbretim isyân benim sen afı ile meşbûrsun*

*Yâ Resûlullâh umarım diyessin Rûz-ı cezâ
Gerçi cürmün çokdur ammâ İtriyâ mağfûrsun*

Nâbî (1642-1712)'nin hacda söylediği şiiri Türk edebiyatının en samimi na't örneklerindedir.

*Sakın terk-i edebden kâfî-ı mabûb-ı Hudâdır bu
Nazâr-gâh-ı ilâhîdir makâm-ı Mustafâdır bî³*

Sünbülzâde Vehbî (1718-1808)'nin *Na't-ı Şerif*'inde Resûlullâh'ın saçı Ve'l-Leyl, yüzü Ve'd-Duhâ'dır. Resulullâhın hidayet nurudur. Bunları dile getiren Sünbülzâde Vehbî, hidayet nuruna salat getirir.

¹ Nâîlî Dîvânı, Haz.: Haluk İpekten, Akçağ Yay., Ankara, 1990, s. 26.

² “**Tevşîh**, sözlük anlamı ile süsleme, süslenme demektir. Edebiyatta; çifte kafiyeye veya belirli, birbirine bağlı kafiyelerle yazılan şiir demektir. İslâmî terminolojide Tevşîh: a) Kur'an-ı Kerimî usûl, âdâb ve erkânına göre okumak, b) Mevlid'in bölümleri arasında, din-tasavvuf içerikli kasideler, besteler okumak anlamında kullanılır. Mûsikîde ise Tevşîh, bir form'dur. Konusu Peygamberimizdir. Onun için yazılmış, O'nu övmekle onurlanmış bir şiirdir, yani na'ttir. Ki mevlid ile mi'râciyye arasında belli bir ezgiyle okunur. Buna, ezgiyle okunan bestelenmiş na't da diyebiliriz.” (bkz. **Hasan Ali Kasır, Peygamber Şiirleri, Denge Yay., İstanbul, 1997, s. 111.**)

³ Nâbî Dîvânı, Haz.: Ali Fuad Bilkan, MEB. Yay., İstanbul, 1992, c. II., s. 952.

Saçın Ve'l-Leyl rüyün Ve'd-Dubâdır yâ Resûlallâh

Cemâlin mibr-i burc-ı istifâdır yâ Resûlallâh

Zemîne düşme cây-ı aceb mi sâye-i kaddin

Vücûdun pertev-i nûr-ı Hüddâdır yâ Resûlallâh

Salât ile selâmm ravza-i cennet misâlinde

Veżân olmakda hem-râh-ı sabâdır yâ Resûlallâh

Sadece erkekler efendimize şiir yazmamış, kadın şairler de Hz. Peygamber’e şiir yazmıştır. Bunlardan **Fıtnat Hanım**’(?-1780)ın *Rûbâyyât*’ında Hz Peygamber, nebilerin övücü, mirac sahibi, gariplerin dergâhına iltica ettiği peygamberdir. Dünyaya O’nun gölgesi düşme garip midir? Arş o gölgeyi başına tac ettiği için izzet kazanmıştır.

Ey mefbâr-ı enbiyâ vü sâbib-i mi’râc

Sultân ü gedâ dergbine hep muhtâc

Düşmezse n’ola rüy-i zemîne gölgen

Arş etti onu izzet ile başına tac¹

Şeyh Gâlib (1757-1799) *Müseddes-i Na’t-ı Şerîf-i Nebvî*’de “efendim” redifiyle efendimize dair samimi hislerini dile getirir.

Sultân-ı rüsûl şâh-ı mümeccedsin efendim

Bî-çârelere devlet-i sermedsin efendim

Dîvân-ı ilâhîde ser-âmedsin efendim

Menşûr-ı le’amrûikle müeyyedsin efendim

Sen Ahmed ü Mahmûd u Mubammedsin efendim

Hakdan bize sultân-ı müeyyedsin efendim²

Hz. Peygamber’e şiir yazan diğer bir kadın şair de **Leylâ Hamm** (?-1847)’dir.

Devâdır bâk-i kâyyun hastegâna yâ Resûlallâh

Şifâ bahş etti nutkun cism ü câna yâ Resûlallâh

Kevâkib saymadan isyânının ta’dâdı müşkildir

Eğer afv etmesen sğmaz cibâna yâ Resûlallâh¹

¹ Başlangıçtan Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri, Ötüken Yay., İstanbul, 2004., c. 7., s. 11.

² Şeyh Galib Divânı, Haz.: Muhsin Kalkışım, Akçağ Yay., Ankara, 1994, s. 187.

Şeref Hanım (1809-1861) *Na'î*inde efendimize dair samimiyetini dile getirir.

Enbiyâ müştâk-ı vech-i tâbdârındır senin

Evlîyâ uşşâk-ı bî-sabr u karârındır senin

Menlevî gibi semâda pertev-i şevkin ile

Mibr ü meh ser-geşte-i leyl ü nebârındır senin

El-meded hîn-i şefâat kul Şeref zârı da yâd

Mücrimîne merhamet etmek şîârındır senin²

2.2.2. Halk Edebiyatı

Canını O'nun yoluna kurban edecek derecede seven **Âşık Yunus**'un dilinde adı güzel kendi güzel olan Hz. Peygamberdir.

Canum kurban olsun seniün yoluna

Adı güzel kendü güzel Muhammed

Gel şefâat eyle kemter kuluna

Adı güzel kendü güzel Muhammed³

Erzurumlu Darir saadeti Hz. Peygamberin ayağındaki tozu gözüne çekmekle tarif eder. Ve O'ndan ümidi şudur ki bu ümidi boşa çıkmasın.

Saadet ol kişinün kim Resulün

Gözüne çeke ayağı tozunu

Ümîzi ol durur bu gözüsüzün kim

Ümîzsüz komaya ol gözüsüzünü

Rebi'ü'l-evvel ayı kutlu olsun

Hemîşe dil ü dîn kuvvetlü olsun⁴

Dede Ömer Rûşenî (1417-1486) *Der-Medh-i Nebî* diyerek başladığı na'tinde

¹ Hasan Ali Kasır, s.154.

² Hasan Ali Kasır, s.170.

³ Yunus Emre Divanı, Haz.: Faruk K. Timurtaş, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1989, s.238.

⁴ Erzurumlu Darir, Leyla Karahan, Haz.: Leyla Karahan, MEB. Yay., İstanbul, 1995., s. 52.

rüzgara, amber kokusunu yayıp, uzak yolları dürerek kısa bir sürede kat etmesini, böylece resulün türbesine varıp O'nun ayağına yüzünü sürmesini ve bunu yaparken de edebini takınması ve makam ve mekanın haline uygun bir edep takınmasını söyler.

Yine ey bâd-ı nesîmî amber-âsâ hûb es

Reb-neverd ol bunca günlük yolları bir demde kes

Var resûlün türbesine ayağına sür yüzün

Bî-edeb deprenme âbeste kâmilde etme ses¹

Osmanlı hükümdarlarından III. Murad Han devrinde (1574-1595) ününü duyurmaya başlayan **Seyyid Nizamoğlu** (?-1602) *Na'î*nde Hz. Peygambere duyduğu samimâne aşkını dile getirir.

Bağrımdaki biten başlar

Muhammedin aşkındandır

Bu gözümde akan yaşlar

Muhammedin aşkındandır

Görün Seyfullah'un kasdın

Sever ol Allah dostın

Sorarlarsa niçin mestsin

Muhammedin aşkındandır²

Tasavvufi halk şürinin güzel örneklerini şiirlerinde yansıtan **Niyâzî-i Mısırî** (1618-1694) peygamber övgüsünden sonra şefaata talebinde bulunur.

Sen ol sultân-ı kevneynsin ki mablûk

Senin methinde âcizler Muhammed

Ne noksan ire câbına kalırsun

Niyâzî'ye şefâatler Muhammed³

Erzurumlu Zihnî (1730-1795) Resûlallâh'ın mi'racla ulaştığı makamın büyüklüğünü dile getirirken, bu büyüklükle kazandığı kurbetin O'na yakıştığını söyler. Ve kendi acizliğini itirafla mahşer günü sıkıntısından uzaklığı yine O'ndan talep eder.

¹ Başlangıçtan Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri, Ötüken Yay., c. 3., s. 48.

² Başlangıçtan Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri, Ötüken Yay., c. 3., s. 334.

³ Niyâzî-i Mısırî, Niyâzî-i Mısırî Divânı, Sağlam Kitapevi, İstanbul, 1976., s. 43-44.

*Makâmındır senin mi'râc-ı 'izzet yâ Resûlallâh
Sana şâyestedir ol kurb-ı hazret yâ Resûlallâh*

*Kulundur kemterindir bende-i nâçizdir Zihnî
Dem-i mahşer ana gösterme yâ Resûlallâh¹*

Âşık Şenlik (1853-1912) “Bu” şiirinde Hz. Peygamber’e olan aşkı samimane dile getirir.

*Âşkım pîrler pîrine
Cemâli beyhûş nûruna
Dü-cihânın serverine
Kul Şenlik’in na'tıdır bî²*

Türk edebiyatında bilinen son mevlidi yazan **Alvarlı Muhammed Lutfi** (1868-1956) O’nun alem için bir nur bir rahmet, nebilerin imamı, herkesin O’na ittiba ettiğine değinir ve salat ve selam getirir.

*Muhammed ‘âleme nûr-ı mübîndir
Muhammed rahmeten-li'l-‘âlemîndir*

*İmâm-ı enbiyâdır muktedâdır
Kamu âlemlere nûr-ı Hûdâdır*

*Salâtu’llâh selâmu’llâh dem-â-dem
Ola rûb-i pâkine nûr-ı dâdem³*

2.2.1. Yeni Türk Edebiyatı

Ziyâ Paşa (1829-1880) *Na't-ı Şerîf*inde masivaya mübtela olan nefsinin zebunluğuna, O’nun âlemlere rahmet oluşuna, kendisinin O’nun kapısında geda oluşuna değinir ve Â-i abâ sevgisini dile getirir.

*Belâ-yı mâsivâyâ mübtelâyım yâ Resûlallâh
Zebûn-ı pençe-i nefis ü hevâyım yâ Resûlallâh*

¹ Hasan Ali Kasır, s.137.

² Hasan Ali Kasır, s.184.

³ Hasan Ali Kasır, s. 193.

*Sen evreng-i şefâ'at şâhısın sultân-ı rahmetsin
Kapında ben de bir kemter gedâyım yâ Resûlallâh*

*Beni reddetme evlâdın başıyün bâb-ı lütfundan
Ziyâ'yım bende-i Âl-i abâyım yâ Resûlallâh*¹

Recâizâde Mahmut Ekrem (1847-1914) *Na'î*'inde O'nun Kur'ân'la tekrim edilmesine, alemlere rahmet oluşuna, edepte üstün oluşuna O'nun rütbesine birinin ulaşmasının imkansızlığına değinir.

*Zübde-i irfânsın ey Peygamber-i Ümmî lakab
Neyyir-i îmânsın ey Peygamber-i kudsî neseb
Mükrim-i Kur'ânsın ey Peygamber-i mu'ciz edeb
Rahmet-i Rahmânsın ey Peygamber-i siddîk-leb
Müstehil efdâline tayîn-i ensâf u rüteb
Yâ Resûlallâh yoktur gâye-i ulviyetin²*

Muallim Nâci (1850-1893) *Na't-ı Şerif*'inde Kur'ân'ın güzelliğini bilmekle O'nun güzelliğine hayran olunacağına dilin O'na esir olmasıyla esirlikten kurtulacağını söyler.

*Hüsn-i Kur'ân görür insân olur bayrân sana
Dest-i kudretle yazılmış bilyledir Kur'ân sana*

*Dil esîrin olduğu gündün beri âzâdedir
Mâsivâyâ bağlanır mı bağlanan vicdân sana³*

İsmail Safa (1867-1901) *Yâ Muhammed* şiirinde efendimizin nevimizden fakat bir peygamber oluşuna değinir ve şefaata talebinde bulunur.

*Hem-nev'imizsin ammâ sen bir Nebî biz ümmet
Sen âsumân demeksin biz hâk yâ Muhammed*

Sensin fakat şefî'im rûz-ı cezâda mâdem

¹ Hasan Ali Kasır, s. 176.

² Hasan Ali Kasır, s. 179.

³ Başlangıçtan Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri, Ötüken Yay., İstanbul, 2004., c. 8., s. 404.

Çıkmağ myym buşûra bî-bâke yâ Muhammed¹

Ali Ekrem Bolayır (1867-1937) *Yâ Muhammed* şiirinde bir çocuğun samimane peygamber sevgisi sezilir.

*Yâ Muhammed, büyük peygamberimiz
Biz seni tâ cân evinden severiz!
Her çocuğun küçük kalbi senindir,
Mâsum olan Resûlullâhı bilir
Biz mâsumuz, kalbimizle anlarız,
Senin dünya cennetinde biz varız²*

Bir peygamber âşığı olan **Mehmet Akif Ersoy (1873-1936)** “Bir Gece” şiirinde O’nun masumiyet sıfatına, insanlığı kurtarışına adlinin Şehbal açılışına değinir ve bir duayla bitirir.

*Bir nefhada insanlığı kurtardı o Mâsum,
Bir hamlede kayserleri, kâsrâları serdi!
Aczinki ezilmekti bütün hakeki, dirildi;
Zulmün ki, zeval aklına gelmezdi, geberdi!
Âlemlere rahmetti, evet, ser’-i mübîni
Şehbâlini adl isteyenin yurduna gerdi.
Dünyâ neye sâhipse O’nun vergisidir hep;
Medyûn O’na cemiyeti, medyûn O’na ferdi.
Medyûndur O Mâsuma bütün bir beşeriyet..
Yâ Rab, bizî mahşerde bu ikrâr ile haşret...³*

Faruk Nafiz Çamlıbel (1898-1973) *Sînâ’ya İnen Nûr* şiirinde O’ndan ayrılanın aslında hayatın bütün güzelliklerinden uzaklaştığını söyler.

*Ferman sürer seninle bu âlemde hüsn ü cân,
Sensiz kalan gönül, kalan ömrünce yas taşır;
Destan değil, hikâye değil, senden ayrılan,
Ömrün bütün bedâalarından uzaklaşır.⁴*

Türk edebiyatının en güzel na’t örneklerinden biri de **Arif Nihat Asya¹** (1904-

¹ Hasan Ali Kasır, s. 189.

² Adem Özbay, Sevgililer Sevgilisine Gül Kokulu Şiirler, Semerkand Yay., İstanbul, 2005, s. 22.

³ Mehmet Akif Ersoy, Safahat, Haz.: Ertuğrul Düzdağ, Çağrı Yay., İstanbul, 1999., s. 519.

⁴ Faruk nafiz Çamlıbel, Han Duvarları, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1986, s. 38.

1975)'ya aittir.

*Gel ey Muhammed bahardır
Dudaklar ardında saklı
Aminlerimiz vardır!..
Hacdān döner gibi gel;
Mi'racdan iner gibi gel
Bekliyoruz yıllardır.*

*Çöl gecelerinden, yanık
Türküler yapan kızlar
Sancağımı saçlarıyla dokusun
Bilâl-i Habeshî sustuysa
Ezanları Dâvûd okusun!*

Hz. Peygamber'e uymayan ölçü hayat bile olsa tepeceğini söyleyen **Necip Fazıl Kısakürek** (1905-1983) *Peygamber* şiirinde O'nu varlığın özü olarak görür ve şefkatinin bizi çepeçevre sarması temennisinde bulunur.

*Sen, fikir kadar güzel;
Ve tek, birden daha tek!
İtrini süzmüş ezel;
Bal sensin, varlık petek*

*Sensin ölüme hisar;
Bâkisi hep inkisar
Sar bizî, çepeçevre sar,
Rahmet rüzgarı etek!...²*

Sezai Karakoç (1933-....) un şiirinde aşkın katmanları bir aradadır.

*Ülkedeki kuşlardan ne haber vardır
Mezarlardan bile yükselen bir bahar vardır
Aşk cellâdından ne çıkar mademki yar vardır*

¹ Arif Nihat Asya, *Dualar ve Aminler*, Yağmur Yay., İstanbul, 1967.

² Necip Fazıl Kısakürek, *Çile*, Büyük Doğu Yay., İstanbul, 2002., s.64.

*Yoktan da varlan da ötede bir Var vardır
Hep suç bende değil beni yakıp yıkan bir nazır vardır
O şarkıya özenip söylenecek mısralar vardır
Sakın kader deme kaderin üstünde bir kader vardır
Ne yaparsalar boş göklerden gelen bir karar vardır
Gün batsa ne olur geceyi onaran bir mimar vardır
Yanmışsam külümünden yapılan bir hisar vardır
Yenilgi yenilgi büyüyen bir zafer vardır
Sırların sırrına ermek için sende anahtar vardır
Göğsünde sürgününü geri çağıran bir damar vardır
Senden ümit kesmem kalbinde merhamet adlı bir çınar vardır
Sevgili
En sevgili
Ey sevgili*

Gül Muştusu’ndan XIV

*Yetiş ayağının tozu olduğumuz peygamber
Yetiş her zaman diri olan varlığınla
Yetiş yak lambamızı
Yetiş aydınlat karanlığımızı
Yetiş yeşillendir çöllerimizi
Yetiş dirilt insanımızı
Seni sevenin ismiyle yetiş bize
Yetiştir bize
Günahlarımızı kül edecek ateş harmanını
Verim yağmuru insan ülkesimize¹*

Mehmet Atilla Maraş (1949) Övgü şiirinde O’na selam gönderir, adını duyunca korkuları dağılır ve içini garip bir hüznün kaplar.

Bir milyar her gün hep bir ağızdan

¹ Sezai Karakoç, Gün Doğmadan, Diriliş Yay., İstanbul, 2005

*selâmlarız seni, selâmlar sana
 ey benim cânım efendim, gönüller efendisi
 ey evvel zaman, ahir zaman sevgilisi
 adını duyunca dağlar korkularım
 açılır ferahlar yüreğim
 sonra bir hüzne bürünür
 ağlar yüreğim¹*

Hasan Ali Kasır (1953-2000) *Deniz, Özlem ve Şafak*'ta O'na dayanılmaz bir özlemin dalgalarıyla sürüklenir ve hicret öncesi zamana gider. Orada gördüğü altın bir ışıktır.

*Dayanılmaz bir özlemin dalgaları
 Alır beni yedeğinde sürükler
 Götürür hicret öncesi zamanlara
 Merhaba sana kutlu güzellik
 Sabillerimde eğlenen altın ışık
 Hoş geldin yüreğimdeki ufuklara²*

Türkiye Diyanet Vakfı na't şiir ödüllü *Yağmur* şiiriyle **Nurullâh Genç** (1960-....) olsaydım temennisiyle samimane hislenişini dile getirir.

*Senin için görülen bir düş de ben olsaydım
 Yeryüzünde seni bir görmüş de ben olsaydım
 Senin visâlinle bir gülmüş de ben olsaydım
 Sana hicret eden bir Kureys de ben olsaydım
 Damar damar seninle, hep seninle dolsaydım
 Bâtılı yıkmak için kuşandığın kılıcın
 Kabzasında bir dirhem görmüş de ben olsaydım³*

Sonuç

Denilebilir ki Hz. Peygamber, sözün kelim seviyesinde kendisine dair en çok şiir yazılan insandır. Yaptığımız çalışmada İslamiyet'in kabulünden günümüze kadar Türk şiirinin bütün devrelerinde hiç duraklamadan her asırda Hz. Peygamberin etrafında hâlelenen şiirlerin olduğunu çok net bir şekilde gördük. Bu eserler bir

¹ Adem Özbay, Sevgililer Sevgilisine Gül Kokulu Şiirler, Semerkand Yay., İstanbul, 2005, s. 51.

² Hasan Ali Kasır, Peygamber Şiirleri, Denge Yay., İstanbul, 1997, 294.

³ Nurullah Genç, Yağmur, Timaş Yay., İstanbul, 2005.

geleneğin ifadesi olarak her asırda tazeliğini koruyarak günümüze kadar aktarılmış, batılılaşma döneminin en yoğun yaşandığı dönemlerde bile tazeliğini korumuştur.

Şiirlerin büyük bir kısmında O’nun rahmetinin ve güzel ahlakının nazara verildiği ve bu vesileyle O’ndan şefaah talep edildiği görülür.

Kur’ân’da Allah’ın emirleri ve yüceliği her zaman lemean eder. Bu yücelik karşısında Hz. Peygamber’in tevazuu ve kerim ahlakı hadislerde ve sünnette kendini belli eder. İncelediğimiz şairlerin şiirlerinde de şair her zaman Resul-i Ekrem’in büyüklüğü karşısında tevazuu temsil makamındadır. Bu durumda herhangi bir şair ile bir şair hükümdar arasında fark yoktur.

Hz. Peygamber’e dair yazılan şiirler günümüzde de devam ettirilmektedir. Bu durum “kültürde devamlılık” ve “kültürde süreklilik”in bir ifadesi olarak değerlendirilmek mümkündür.

HİLYELERE GÖRE Hz. PEYGAMBER'İN İNSANLARA DAVRANIŞI

Dr. Hikmet ATİK*

Giriş

Hilye kelime olarak “süs, zinet, cevher, yüz güzelliği ve güzel olan sıfatlar” gibi manalara gelmektedir. *Kamus-ı Türkî*'de bu manalar verildikten sonra “Fahri kainat Efendimizin evsaf-ı mübarkesi ve bundan bahseden kitap: Hilye-i Hakân”¹ diye ıstılâhî manası verilmiştir. Türk Lügatı'nda ise, zinet, süs ve bezek gibi kelime manalarını verdikten sonra “hilye-i şerife –tavsifi- cenâb-ı Nebiy-yi muhteremin evsaf ü secâyâ-yı âliyesini havî kitap ve levha”² şeklinde ıstılâhî anlamı da verilmiştir.

Hilye kelimesi Kur'an'da da dört ayrı yerde kelime manasıyla geçmektedir.³ Hilye birçok hadiste kelime manasında kullanılırken şu hadiste bir edebî türe de kaynaklık etmiş olan ıstılâhî anlamıyla zikredilmiştir. “Hz. Hasan (r.a.) naklediyor: Peygamber Efendimizin Hilyesini çok iyi bilen dayım Hind b. Ebî Hâle'ye Hz. Peygamber'in üstün vasıflarını sordum ve olduğu gibi belleyip hafızama naksetmek için bana O'ndan bahsetmesini rica ettim.⁴ Hâkânî'nin *Hilye*'sinde de hadis kaynaklarında geçmeyen bir rivayette kelime ıstılâhi manasında kullanılmaktadır. “Ali b. Ebî Tâlib (r.a.)'den Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: Benden sonra hilyemi gören beni görmüş gibidir. Kim bana şevkle bakarsa, Allah ona cehennemi haram kılar, kabir azabından emin kılar ve haşr ve karar gününde o çıplak olarak haşrolmaz.”⁵

Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere; hilye kelimesi, sözlük anlamının yanısıra ıstılâhi bir mana kazanarak Hz. Peygamber'in bedenî özelliklerini anlatan manzum ya da mensur eserler ile bu konuda hadis kaynaklarında zikredilen rivayetlerin yazılmasıyla meydana getirilen birer hüsn-i hat şaheseri olan levhalara denir.⁶

* Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk-İslam Edebiyatı Anabilim Dalı.

¹ Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, Çağrı Yay., İstanbul 1987,558.

² Hüseyin Kâzım Kadri, *Türk Lügatı*, İstanbul 1928, II/502.

³ Ra'd 13/17, Nahl 16/14, Fâtır 35/12, Zuhruf 43/18.

⁴ Ali Yardım, *Peygamberimizin Şemâilî*, İstanbul 1997, 65-66.

⁵ Hâkânî Mehmed Efendi, *Hilye-i Hâkânî*, Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet 1301, 11.

⁶ Bkz. Zülfikar Güngör, *Türk Edebiyatı'nda Türkçe Manzum Hilye-i Nebvîler ve Nesîmî Mehmed'in Gülistan-ı Şemâilî*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi Sos. Bil. Ens., Ankara 2000, 1-5.

Manzum bir hilyede geçen şu beyit kelimenin ıstılahi manasına vurgu yapmaktadır.

"Hilye'nin manası ey hüsn-i melek

*Vücûd-ı Nebî'nin tarîfi demek"*¹

Edebiyatımızda Hz. Peygamber dışında, diğer peygamberler, dört halife, aşere-i mübeşşere, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ve tasavvuf büyükleri için de yazılmış hilyeler mevcuttur.

Edebiyatımızda ve kültürümüzde kelimenin kullanımından ıstılahi mana kastedilince; Hilye-i Şerif, Hilye-i Saâdet, Hilye-i Nebî ya da Hilye-i Nebevî şeklinde tamlamalar yapılmaktadır.

Hilye edebî bir tür olarak ortaya çıkması ve şairlerin bu tarz eserler ortaya koymasının bir çok nedeni olmakla beraber bunların bazılarını şöyle özetleyebiliriz;

- 1-Hz. Peygamber'e duyulan sevgi,
- 2- Hz. Peygamber'in şefeatine ulaşma arzusu,
- 3- Hilye ile ilgili hadislerin müjdeleri,
- 4- İyi bir eser bırakarak daha sonra hayırla anılmak arzusu,
- 5- İslam'da insan resminin yapılmasının yasaklanmasına dair bazı haberler. ²

Şairler kaleme aldıkları eserlerle ilgili rivayetlerden hareketle adeta Hz. Peygamber'in fizikî ve ruhî bir portresini çizmişlerdir. Bu eserler şekil yönünden başlıca dört şekilde oluşturulmuştur.

- 1- Manzum Hilyeler
- 2- Mensur Hilyeler
- 3- Levha Şeklinde Hilyeler
- 4- Gül Şeklinde Hilyeler

Edebiyatımızda bu şekilde kaleme alınan hilyelerin bir çok örneği mevcuttur. Hilyelerde Hz. Peygamber'in fizikî ve ruhî yapısı değişik tamalama ve tasvirlerle edebî bir şekilde anlatılmıştır. O'nun boyu, göz rengi, dişleri, yüzü, saçları, sakalı ve daha bir çok uzvu hilyelerde yazıyla resmedilmiştir. Yine ayrıca O'nun konuşması, sözleri ve insanlara davranışının anlatımı da eserlerde yerini almıştır.³ Biz de bu çalışmamızda manzum hilyeler arasında öne çıkmış olan Hakânî'nin *Hilye-i Saâdeti* ve Nesîmî Mehmed'in *Gülistan-ı Şemâil*'inden hareketle O'nun insanlara nasıl davrandığını ortaya koymaya çalışacağız.

¹ Âşık Kadri, *Hilye-i Şerif*, Zülfikar Güngör Özel Kitaplığı, vr. 3b.

² Geniş bilgi için bkz., Zülfikar Güngör, age, s. 14-20.

³ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz., Ali Yardım, *Peygamberimizin Şemâil'i*, Damla Yay., İstanbul 1997.

HAKÂNÎ, *HİLYE-İ SAÂDET*

Hakânî Mehmet Bey tarafından kaleme alınan bir hilyedir. Hakânî'nin asıl ününü duyurduğu eseridir. Müellifin hayatı hakkında kaynaklarda yeterli bilgi yoktur. Ancak, eserlerinden ve yapmış olduğu görevlerden anlaşıldığı kadarıyla onun iyi bir eğitim almış olduğu söylenebilir. Kaleme aldığı hilyesinde Hz. Peygamber için kullandığı ifadeler, tamlama ve teşbihler ondaki peygamber sevgisini çok iyi anlatır.¹

1077/1589'da tamamlanan ve Türk edebiyatının şaheserleri arasında önemli bir yere sahip olduğu tartışmasız olan eser dönemin devlet adamlarından Çağalzâde Sinan Paşa'ya sunulmuştur. 712 beyitten oluşan hilye aruzun **Feilatün Feilatün Feilün** kalıbıyla yazılmıştır. Hilye-i Saâdet için muallim Nâci “Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'i gibi âmmenin kabul ve takdirine mazhar olmuş âsâr-ı mübârekedendir.”² demektedir.

NESİMÎ MEHMED, *GÜLİSTÂN-I ŞEMÂİL*

Aruzun **Mefâilün Mefâilün Fâülün** vezniyle yazılan eser mesnevî tarzındadır. Adı Gülistân-ı Şemâil olan hilyenin ana bölümü yaklaşık 1137 beyitten müteşekkildir. Nesîmî Mehmet Efendi de eserinde Hz. Peygamberle ilgili çoşkulu, samimi ve duygulu ifadelerle teşbih ve tamlamalar yapmıştır.³ Eserde, şairlerimizce şiirlerde Hz. Peygamber'i sembolize eden gül motifi önemli bir yer tutar.

Şimdi bu iki hilyedeki beyitlerden hareketle Hz. Peygamber'in insanlara karşı davranışını ele alalım.

Hilyelerde şairlerin Hz. Peygamber'in davranışlarını hadislerden hareketle nazım diliyle resmetmektedirler. Bu resimlerin ana unsuru hadislerin ifadeleri ve tasvirleridir. Hz. Peygamber'in -Hilyelerden anladığımız şekliyle- insanlara davranışını şöyle maddelendirebiliriz.

1- O birisiyle konuşmak istese ona dönerek konuşur hatta bütün vücuduyla yönelirdi.⁴ Çünkü insanlarla iletişim kurmak ve ona verilen değeri anlatmak onu dinlemek ve onunla konuşmak için ona doğru tüm vücuduyla dönmek çok önemli bir davranıştır. Bunun aksi bir davranış iletişim yolunu kapatacağı gibi ona küstürebilir de.

Hz. Peygamber nereye dönse bütün vücuduyla döner, yani vücudunu başına tabi eder öyle dönerdi. Hakânî bunu “cismi pâkiyle dönerlerdi, serine tâbi ederdi cesedi” şeklinde anlatır.

Mütevccih olup a'zâsı ile

¹ Hakânî'nin hayatı eserleri ve hilyesi hakkında daha geniş bilgi için bkz., İskender Pala, *Hilye-i Saâdet*, TDV Yay., Ankara 1991.

² Muallim Nâci, *Osmanlı Şâirleri*, İstanbul 1307h, s. 53.

³ *Gülistân-ı Şemâil* hakkında daha geniş bilgi için bkz., Zülfişkar Güngör, age., s. 50-56; 153-338.

⁴ Tirmizî, *Şemâil*, Beyrut 1998, s.21. (Bu çalışmamda geçen hadislerin kaynakları konusunda bana yardımcı olan meslaktaşım Dr. Kadir Paksoy'a teşekkür ederim).

Cism-i pâkiyle dönerlerdi bile

(Bir yöne döneceği zaman bütün uzuvlarıyla ve temiz bedeniyle o tarafa yönelirdi).

Serine tâbi ederdi cesedi

Bunu terk etmemiş idi ebedâ

(Vücûdunu başının hareket yönüne tabi ederek o tarafa dönerdi. Ve bu davranışını ebediyyen terk etmemişti).

Gülistân-ı Şemâil'de,

Kaçan kim iltifat idüüp o server

Döniüp bir cânibi itseydi manzar

Çevirmezdi ser'-i izzet medâr'ın

Düşürmezdi nazardan i'tibârın

(O efendi(miz) ne zaman yönelip bir tarafa baksaydı, sadece başını çevirmez ve bakışları önemsiz olmazdı).

Döniüp ol cânibe cümle bedenle

Tevaccüb idüüp ol pâkiçe tenle²

(O yöne doğru bütün bedeni ile ve tertemiz vücûduyla dönerdi).

Hz. Peygamber'in yeryüzünde en çok sevilen insan olmasının temel nedenlerinden biri de bu sünneti olsa gerekdir. Zaten yukarıdaki beyitleri yazan şaire de bunu yaptırın O'na verilen değer ve duyulan sevgi değil midir.

2- Gülümsediği zaman dişlerinin görüntüsü, yıldırım parlaması veya dolu taneleri gibi olurdu.³ Hadislerde hiçbir zaman kahkaha atarak gülmediği belirtilen Efendimiz etrafında bulunan insanlara bir vesileyle tebessüm ettiği zaman ağzından bir nur, bir parıltı yayılır gibi olur ve dişleri bembeyaz ortaya çıkardı. Yani O'nu çok seven sahabeler öyle hissederlerdi. Bu da etrafındaki insanlara bir huzur ve güven vereceğinden O'na olan sevgileri artardı. Bu durumun hilyelerde şöyle işlendiğini görüyoruz.

Gülse ol iki cibanın güneşi

Ya'ni ol encüm-i evc-i Kureşî

Handeden devlet ile olsa rıyân

¹ İskender Pala, age., 48-49.

² Zülfikar Güngör, age., s. 271.

³ Gazâlî, İhyâu Ulûm'd-Dîn (Çev. Sıtkı Güllü), Huzur Yay., İstanbul 1990, II, s. 820.

Deheninden ol mübârek dendân

(O iki cihan güneşi ve Kureyş göğünün yıldızı ne zaman gülse, çenesinden ol mübarek dişleri gülmekten (karşısındaki kişiye) bir şans gibi ortaya çıkardı).

Yıldırım gibi dırabş eylerdi

Şu’le-i şa’sâa-babş eylerdi

(O gülüşten dolayı yıldırım gibi etrafa bir ışık yayılırdı).

Görünürdü hem o dendân-ı şerîf

Tolular taneleri gibi latîf¹

(Güldüğü esnada mübarek dişleri dolu taneleri gibi görünürdü).

Peygamber Efendimizin bu özelliklerini *Gülistân-ı Şemâil* şöyle ifade eder:

Olup tâbende ta’z ü pâk u dendân

İderdi reşk ana lü’lü-yi ummân

(O’nun dişleri taze ve tertemiz parlardı ve onu okyanusların kıymetli incileri kıskanırdı).

Olup dendânı sâf u pâk u berrâk

Ziyâ alurdi andan şems-i âfâk²

(O dişler o derece parlaktılar ki adeta güneş ışığını onlardan alıyor gibiydi).

3- Konuştuğu zaman dişlerinin arasından bir nur fişkırıyormuş gibi olurdu. Kendisine meleklerin secde ettiği o Nebî, konuştuğu zaman feyz-i hikmetle konuşur ve dişlerinin arasından etrafı aydınlatan bir nûr saçılırdı.³ Yine bu tasvir ve ifadeler de hilyelerde şöyle belirtilmektedir.

Hakâni’de;

Tekellüm eyledikde ol yüzü hûr

Sanurlardı arasından çıkar nûr

(O yüzü huriler kadar güzel olan sevgili konuştuğu zaman etraftakiler dişlerinin arasından bir nur çıkıyor sanırlardı).

İki ön dişi oldukda hüveydâ

Olurdi arasından şu’le paydâ⁴

(İki ön dişi ortaya çıktığı zaman, arasından ışık ortaya çıkardı).

¹ İskender Pala, age, s. 60-61.

² Zülfikar Güngör, age, s. 239.

³ Ahmed Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ*, İstanbul 1331, IV/364-365.

⁴ Zülfikar Güngör, age, s. 238.

Şîr-i Hak dîdi "O mescûd-i meleke

Feyz-i hikmetle tekellüm edicek

(Allah'ın Aslanı dedi ki: Kendisine meleklerin secde ettiği hikmet bereketiyle konuşunca;)

Anın ön dişleri ettikçe zühûr

Zâbir olurdu hemân şu'le-i nûr

(Ön dişleri göründükçe ortaya hemen bir nur çıkardı).

Şöyle ifrât ile berke eyler idi

Meclis-i matla'-ı şark eyler idi'¹

(O kadar abartılı bir ışık ortaya çıkardı ki, ortam güneşin doğuşu anı gibi olurdu).

4- O güldüğü zaman yanakları inci saçardı. Pegamber Efendimiz güldüğü zamanda mübârek yanaklarından sanki inciler saçılıyormuş gibi olurdu.² Hakânî bunu Hilyesinde şöyle ifade eder.

Fahr-i âlem gülücek dişlerinin

Dür-i mekşûfu olucak gevherinin

(Fahr-i âlem güldüğü zamansanki bir mücevher kutusu açılmış gibi olurdu).

Nûr-ı dirahşâm çü mibr ü meh-i nev

Kevne salardı ser-â-pâ pertev

(Onun parlayan nuru güneş ve yeni ay (hilal) gibi olurdu ve alema baştan aşağı ışık saçardı).

Şöyle şeffâf idi ol cevher-i sâf

İncilâsıyla dolardı etrâf³

(O saf cevher okadar şeffaf idi ki onun parlamasıyla etraf dolardı).

5- Yürürken hafif bir şekilde öne eğik olarak ve yokuş iniyormuş gibi yürür.⁴ Bu davranış da Efendimizin ne kadar mütevâzi olduğunu anlatır. O bu yürüyüş tarzıyla gurur ve kibirden uzak, görünüşte etrafındaki insanlardan farksız bir şekilde davranırdı. O'nun bu davranışı etrafındaki insanlara verdiği değeri ve onların sevgisini kazanmış olmasının ifadesidir. Hâkânî bunu şöyle ifade eder;

Dediler vasf-i şerifinde yine

¹ İskender Pala, age, s. 59.

² Ahmed Cevdet Paşa, age., IV/364-365.

³ İskender Pala, age, s. 62.

⁴ Tirmizî, Şemâil, s. 21.

Yürüse mâil olurdu önüne

(Onun vasf-ı şerifi için; ‘o yürürken önüne doğru eğilerek yürürdü’ dediler).

Ya’ni yüksekeden eder gibi nüzûl

Yürüse dâim eğilirdi Rasûl

(O Rasûl, yürürken daima yüksek bir yerden iniyormuş gibi eğilerek yürürdü).

Hazret-i Hak’dan edip istihyâ

Meb-i nev gibi olurlardı dü-tâ

(O Hazret-i Allah’tan utandığı için hilal gibi daima iki başını eğerek yürürdü).

Nesîmi Mehmed’in *Gülistân-ı Şemâil*’inde ise bu durum şu beyitlerle ele alınır;

Gören refîârını ol serv-nâzın

O nabl-i dül-rubâ-yı ser-fîrazın

(O nazlı bir servi ağacı gibi yürüyen sevgilinin yürüyüşünü gören,)

Kyâs idüp o pâkêze revîşden

İner sanurdu lütf ile inişden²

(Onun o tertemiz yürüyüşünü görenler onun iniş aşağı iniyormuş gibi yürüdüğünü sanırlar).

6- O’na uzaktan veya yakından bakan biri O’nun şahsında en güzel insanın vasıflarını görürdü.³ Efendimiz her zaman görünüşüyle halk içinde dikkat çekerti. O “Aks-i âyine-i zât idi” yani Allâh’ın zâtının bir yansıması idi. O son peygamber, en mükemmel insan ve Allâh’ın habibi olduğundan bütün mükemmel insan özelliklerini şahsında toplamıştı. Bu Hâkânî’de şöyle belirtilir;

Gâyet a’lâsı idi nâsın ol şâh

Nazar olsa irakdan ber gâh

(O Şah, insanların en a’lâsı idi. Ne zaman uzaktan bakılsa).

Hem yakınından o mümtâz-ı cihân

Aks-i âyine-i zât idi hemân

(Hem yakından (bakılsa) O cihanın en seçkini Allah’ın zatının bir aksisi gibiydi).

Olcake mihr-i cemâli tâli’

Kurb u bu’d olmaç idi biç mâni⁴

¹ İskender Pala, age, s. 92.

² Zülfikar Güngör, age, s. 270.

³ İbn Sa’d, Tabakât, Beyrut (tarihsiz), I/230-231; Hâkim, Müstedrek, Haydarâbat 1342, III/9.

⁴ İskender Pala, age, s. 93-94.

(Cemalinin güneşi doğmasına, yani onun güzelliğinin ortaya çıkmasına uzaklık ve yakınlık manî olamazdı).

7- O'nu ansızın gören biri O'ndan korkar ama O'nunla yakın olup biraz tanıyanlar da O'nu severdi.¹

Bir güzergâhda âdem gâbî

Ansızın görse Rasûlullâh'ı

(Rasûlullâh'ı yolda bir insan aniden görse).

Heybet alırdı güzârından anın

Kesret-i hilm ü vakarından anın

(O'nun yürüyüşünden, vakarı ve tavrından çekinirdi⁹).

Dahi bir kimse Rasûl ile müdâm

Eylese hıta idüp ba'zı kelâm

(Eğer O'nun sohbetine devam edip birazcık tanısa ve sohbet etse).

Kelimâtındaki lezzet ile ol

Kulu olurdu kabûl itse Rasûl

(O'nun kelimerinin lezzeti ile eğer Hz. Peygamber kabul etse kulu kölesi olacak kadar O'nu sever.

Gören ansuz ol mabbûbul-kulûbı

Temâşâ eyleyen ol ol vech-i hâbı

(O kalblerin sevgilisini aniden görüp sevimli yüzünü gören).

Alup heybet o Şâhun heybetinden

Vakârından şaşardı dehşetinden

(O Şah'ın heybetinden korkar ve vakarından şaşıp ürperirdi).

İdenler âşinâyâne sülûkê

Severlerdi o Sultân-ı mülûkê

(O'nunla biraz aşına olup tanıyanlar, O sultanlar Sultani'nı severlerdi).

Gören bir meclisinde alşırdı

Devâm-ı vuslatına çalışırdı³

(O'nu meclisinde bir defa görenler, O'nunla sürekli beraber olmaya gayret

¹ Tirmizî, Şemâil, s. 18.

² İskender Pala, age, s. 94-95.

³ Zülfikar Güngör, age, s. 287-288.

ederdi).

Sonuç

Hız. Peygamber’in bir nevi sözle, manzumelerle çizilen fizikî ve manevî portresi demek olan hilyelerden, Hilye-i Saâdet ve Gülistân-ı Şemâil’den hareketle Peygamberimizin insanlara davranışını anlatmaya çalıştık. Aslında hilyelerin her beyti bizim konumuzla alakalı olarak değerlendirilebilir. Ancak biz bu tebliğimizde doğrudan efendimizin insanlara olan sevgisini ifade eden davranış ve ifadelerini ele alan beyitleri seçmeyi uygun gördük. Bu ifadelerden hareketle, O’nun insanlara davranışını ele alan beyitler daha geniş bir çalışmaya kaynaklık edecek kadardır demek mümkündür.

Tebliğimizde, Efendimizin rivayetlerde geçen özelliklerinin manzum olarak ifade edilişi demek olan hilyelerden hareketle O’nun insanlara nasıl davrandığını ortaya koymaya çalıştık.

OSMANLI PADİŞAHLARINDA PEYGAMBER SEVGİSİ

Doç. Dr. Murat AKGÜNDÜZ*

Kuruluş devirlerinden devletin sonuna kadar Osmanlı padişahlarının genelde dindar bir karaktere sahip oldukları görülmektedir. Son Osmanlı padişahı Sultan Vahidüddin (1918-1922), hanedanlarında dinsiz bir ferdin çıkmadığını söylemiştir.¹ Bu dindar karakterlerinin gereği olarak Osmanlı padişahları, Peygamberimize karşı olan sevgilerini çeşitli şekillerde ifade etmişlerdir. Çoğunlukla yazdıkları şiirlerde bu sevgilerini dile getiren padişahlar, yine peygamber sevgisinin gereği olarak onun yaşadığı Mekke ve Medine'ye "surre" denilen paraları göndermişlerdir. Karşılık beklenmeden yapılan bu yardımda, peygamber sevgisinin büyük etkisi olmuştur. Burada tarihi bir sıra takip edilerek Osmanlı padişahlarının peygamber sevgilerini nasıl gösterdikleri anlatılacaktır.

Osmanlı beyliğini geniş sınırları olan bir devlete dönüştüren Sultan I. Murad (1362-1389), 20 Haziran 1389'da Kosova Savaşı'ndan önce yaptığı meşhur duasında, peygamber sevgisini ve onun yüzü suyu hürmetine ordusunun muzaffer olmasını aşağıdaki şekilde dilemiştir²:

"Âb-rûy-ı Habîb-i Ekrem için

Kerbela'da revan olan dem için

Ehl-i İslâma ol muîn-ü zahîr

Dest-i a'dâyı bizden eyle kasîr"

Sultan I. Murad'ın oğlu Yıldırım Bayezid (1389-1402), kendi döneminde dervişleriyle beraber Bursa'ya gelen ve seyyid olduğu bilinen Emir Sultan (ö. 1429)'a büyük bir hürmet göstermiş ve kızı Hundi Hatun ile evlenmesine izin vermiştir. Yine bu dönemde, Peygamberimizin soyundan gelen seyyid ve şeriflerle ilgilenmek üzere "nakîbü'l-eşrâflık" makamı kurulmuş ve bu göreve ilk olarak Seyyid Ali Nattâ' tayin

* Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹ Bk. Ali Fuad Türkgeldi, *Görüp İştiklerim*, Ankara 1988, s. 273.

² Solak-zâde Mehmed Hemdemî, *Tarih*, haz. Vahid Çabuk, Ankara 1989, I, 63.

edilmişti.¹ Daha sonra Osmanlı padişahları, nakîbü'l-eşrâfîlik makamına büyük bir önem vermişler ve peygamber sevgilerini onun torunlarıyla ilgilenmek suretiyle göstermişlerdir. Yıldırım Bayezid döneminden başlayıp devletin son günlerine kadar her sene Mekke ve Medine'nin ihtiyaçları için surreler gönderilmesi de yine Peygamberin yaşadığı yerlere karşı olan muhabbet ve hürmetten kaynaklanmıştır.

Fâtih Sultan Mehmed (1451-1481)'in İstanbul'un fethi için gösterdiği gayretlerde, bu konuda rivayet edilen bir hadisteki müjdeye nail olmak ve Peygamberimizin övdüğü kumandan sıfatını kazanmak önemli bir rol oynamıştır.

Fâtih Sultan Mehmed'in oğlu Sultan II. Bayezid (1481-1512), Türkçe dîvânındaki bir na'tta peygamber sevgisini şöyle dile getirmiştir²:

"Muhammed-i Arabî kim resûl-i ekmeldür

Tekarrubıyla kamu enbiyâdan efdaldür

Kalan resûllerin kavmine idi daveti çün

Nübüvveti ile bu ins-ü câna mürseldür

Kim ânı medb ide çün medbidür ânın levlâk

Defâtir-i dü-cibân midhatinde mücmeldür"

Hilâfet makamının Osmanlı padişahlarına geçmesini sağlayan Yavuz Sultan Selim (1512-1520), Peygamberimizin hatıraları olan mukaddes emanetleri İstanbul'a getirerek Topkapı Sarayı'ndaki özel bir bölümde muhafaza edilmesini sağlamıştı. Hırka-i Saâdet Dâiresi denilen bu bölümde, kırkıncısı bizzat Yavuz Sultan Selim olmak üzere 24 saat kırk hâfızın Kur'ân-ı Kerim okuması emredilmişti.³ Bundan sonra her sene genellikle Ramazan ayının on beşinde padişah, sadrazam ve şeyhülislâm başta olmak üzere ileri gelen devlet ricâli Hırka-i Saâdet'i ziyaret ederlerdi.⁴ Ayrıca her sene Mevlid Kandilinde önceleri Ayasofya Câmii'nde ve daha sonra Sultan Ahmed Câmii'nde yine bütün önemli devlet ricâlinin katıldığı Mevlid-i Şerîf merasimi yapılırdı.⁵ Devlet teşrifâtında önemli bir yeri bulunan bu merasimlerde, peygamber sevgisi en coşkulu bir şekilde ifade edilirdi.

Türkçe ve Farsça dîvânları bulunan Yavuz Sultan Selim, peygamber sevgisini şu sözlerle dile getirmiştir⁶:

¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara 1988, s. 164.

² Coşkun Ak, *Şair Padişahlar*, Ankara 2001, s. 137.

³ Yahya Kemal, *Azîz İstanbul*, İstanbul 1989, s. 121.

⁴ Ali Seydi Bey, *Teşrifât ve Teşkilatımız*, haz. Niyazi Ahmet Banoğlu, İstanbul ts., s. 162.

⁵ Ali Seydi Bey, *a.g.e.*, s. 151.

⁶ Bk. *Tarih İçinde Hicret ve Na'tlar Antolojisi*, İstanbul 1982, s. 23-24.

“Ey cemâl-i nûr-i çeşm-i evliyâ
Elmeded vey ma‘den-i nûr-i Hüdüâ
Hâk-i pâ-y-i tâtîyâ-yı asfîyâ
Elmeded ey ma‘den-i nûr-i Hüdüâ

Kimse sensiz bulamaz Hakka vusûl
Feyz-i lütfunla olur merd-i kabul
Rahmeten lil âlemînsin ya Resûl
Elmeded ey ma‘den-i nûr-i Hüdüâ

Eyledin bâhad cürüm ile cerîm
Oldun eşhâs-ı hevâ ile nedîm
Eyle isyânım şefâat ya Kerîm
Elmeded vay ma‘den-i nûr-i Hüdüâ

Ey kerem kâim Resûl-i Kibriyâ
Kemterindür bu Selîm-i pür hatâ
Dergebinden ilticâ eyler atâ
Elmeded vey ma‘den-i nûr-i Hüdüâ”

Osmanlı padişahları içinde en uzun saltanat süren Kânûnî Sultan Süleyman (1520-1566), “Muhibbî” mahlasıyla yazdığı dîvânındaki bir na‘tta şöyle demektedir¹:

“Hak Teâlânun resûli hem şefâat kânidur
Halk-ı âlem rûz-ı mahşerde kamu muhtac ana

Ey Muhibbî Hak Teâlâ Mu‘cizîn izhâr ide
Cümleten ola mutî‘ râm ola ebl-i bâc ana”

Başka bir şiirinde de Kânûnî peygamber sevgisini şöyle belirtir²:

“Hamdülillah Muhammed ümmetiyiz
Can ile Mustafa’yı kim sevmez”

¹ Ak, a.g.e., s. 191.

² Amil Çelebioğlu, *Kânûnî Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı*, İstanbul 1994, s. 37.

Kânûnî'nin oğlu Sultan II. Selim (1566-1574), Peygamberimize karşı duyduğu muhabbeti ve şefaathetini şu sözlerle ifade etmiştir¹:

*"Ya resûl-i müctebâ eyle şefâatle rebâ
Abd-i âciz bir günebkâram gönülde yok sivâ*

*Eylemiş Allah bu tabî nasîb ümmetine
Ben günebkâra degül lâyük bu ihsân-u 'atâ*

*Âcizem pür-âsem ü zenb ü pür-me'âsîdür kulun
Merhamet kalmaşsan ey şâh-ı rusûl hâlim fena*

*Lutf u ihsanından ümmîd kesmezem kim şefkatün
Bu Selîmi elbet eyler mevsûl-i râh-ı Hüdâ"*

Kânûnî'den sonra en çok şiir yazan Osmanlı padişahı olan Sultan III. Murad (1574-1595), divânında Peygamberimizi şu sözlerle tavsîf etmektedir²:

*"Ehaddan oldu zâbir çünki Ahmed
Çü geldi âleme dendi Muhammed*

*Vücudu mürtefi olmuş ulâda
Anun çün ism-i resmîdür müebbed*

*Mıyân-i mâ-i ve't-tîn iken Âdem
Resûl ide özi dini müeyyed*

*Delîl-i enbiyâ vü evliyâdur
Musaffâdur küdürret andan eb'âd*

*Gele çün kim zühûra yevm-i mahşer
Murâda pes ricâsı oldu mesned"*

¹ Ak, a.g.e., s. 56.

² H. Ahmet Kırkkılıç, *Sultan III. Murad*, Ankara 1988, s. 74.

Peygamber sevgisini en çok hisseden padişahlardan biri olan Sultan I. Ahmed (1603-1617), Peygamberimizin ayak izi şeklinde bir sorguç yaptırarak sarığına takmış ve ortasına şu sözlerini yazdırmıştır¹:

*‘Nola tâcum gibi başımda götürsem dâim
Kadem-i resmini ol şâb-ı rusûlün
Gül-i gülzâr-ı nübüvvet o kadem sâbibidiür
Ahmedâ durma yüzün süer kademine ol gülün’*

Sultan I. Ahmed’in oğlu Sultan II. Osman (1618-1622), Peygamberimizin kadem-i şerîfini resmederek yanına bir tuğra çekmiş ve hazırladığı bu levhayı Eyüp Sultan Türbesi’ne hediye etmiştir.²

“İkbâlî” ve “Meftûnî” mahlaslarıyla şiir yazan Sultan II. Mustafa (1695-1703), yazdığı na‘tın son iki dördlüğünde peygamber aşkını şu samîmî sözlerde dile getirmektedir³:

*‘Ey Rahîm-i lâyezâl itme hesâbı bendene
Cân-ü dilden özlerem ol cism-i pâki görmege
Yâ Habîb-i Kibriyâ cem‘ it livâ-yı hamdüne
Es-salâtü ve’s-selâm yâ Sâdıka’l-va’di’l-emîn*

*Ümmetinden en bakîr-ü bîkesem ya Resûl
Hazretine itdügüm vird ü salâtı it kabul
Âciz-ü Meftûnîyi cennât-ı ‘adne it kabûl
Es-salâtü ve’s-selâm yâ Sâdıka’l-va’di’l-emîn’*

Lale Devri padişahı olarak bilinen Sultan III. Ahmed (1703-1730), divânındaki bir na‘tında şu sözlerle Peygamberimize seslenir⁴:

*‘Ey Nebîler Serveri mabbûb u ins ü hâs ü ‘âm
Kul şefâat bendene cürm ile olmayam müdâm*

*Ey kamu âsilerin derdine merhem eyleyen
Ben onılmaz derde düşdüm hâlüme eyle kerem*

¹ Ak, a.g.e., s. 263.

² Ak, a.g.e., s. 285.

³ Ak, a.g.e., s. 81.

⁴ Ak, a.g.e., s. 310.

*Sen şefâat kâınısın ey menba-ı ilm ü Hüddâ
Gel bana eyle terebbum ola noksanum tamam*

*Rahmetenlül’âlemınsin ey yüzi bedr-i müinür
Ben zaıfe merhamet kul pür-kusûrun ey Hümmâm*

*Ahmedâ gel olmak istersen eger gamdan halâs
Ol Resûlün sünnetinde daima sahib-i makam”*

Başka bir na‘tında peygamber sevgisinin bir ifadesi olan mevlid okunması hakkında Sultan III. Ahmed şöyle der¹:

*“Ey derûm âteş-i aşk-ı Resûl ile yanan
İstimâ‘-ı mevlid-i pâk-i Resûla hâzır ol
Kalbi dâim ser-te-ser aşk-ı Resûl ile dolan
İstimâ‘-ı mevlid-i pâk-i Resûla hâzır ol”*

Sultan III. Ahmed, peygamber sevgisini aşağıdaki dörtlüklerde daha açık bir şekilde anlatmıştır²:

*“Zât-ı pâk-i Mustafa’ya âşıkım
Cân ile Fabrî’l-verâye âşıkım
Müksim-i feyz-i nevâdır ol şerîf
Menba‘-ı cûd ü ‘atâye âşıkım*

*Enbiyânın umdesi ser defteri
Asfîyânın kudvesi hem rehberi
Kâinatın zübdesi vü mefbari
Aşk ile Bedrî’l-düccâye âşıkım*

*Eşğinde abd-i memlûk ol hüddâm
Andan özge yoktur a‘lâ-yi merâm*

¹ Ak, a.g.e., s. 311.

² Tarih İçinde Hicret ve Na‘tlar Antolojisi, s. 43.

Saltanat budur Necbâ bil tamâm

Şimdi Zât-ı Müctebâ'ye âşıkım”

Osmanlı padişahları arasında bestekârlığı ve şairliğiyle öne çıkan Sultan III. Selim (1789-1807), peygamber sevgisini ve onu görebilme arzusunu şu sözlerle ifade eder¹:

“Vaktini idrâk ideydüm

Pâyına yüzler süreydüm

Vech-i pâkini göreydüm

Ol Muhammed Mustafa

Lutfîle ibsan ideydi

Afırına şâyân ideydi

Derdüme derman ideydi

Ol Muhammed Mustafa

Ah zamanunda olaydım

Gazveye bile gideydüm

Ben de çok rif'at bulaydım

Ol Muhammed Mustafa”

Genelde yaptığı islahat hareketleriyle tanınan Sultan II. Mahmud (1808-1839) da yazdığı bir na‘tın son iki beytinde şöyle der²:

“Âcizem ey pâdişâh-ı mürselîn-ü enbiyâ

Merhamet kıl ‘Adlîyi bu vechile kıl pür-sürûr

Ey Habîb-i Kibriyâ ey pâdişâh-ı pür-vefa

Düşmeni makbûr kıl bedbâh-ı dîni eyle kâr”

XIX. asrın sonlarında halife unvanını en faal bir şekilde kullanan Sultan II. Abdülhamid (1876-1909), 1888’de Fransız yazar Henri de Bornier’in yazdığı Peygamberimizi küçük düşüren piyesi Fransa’yı uyararak yasaklatmıştı.³ Sultan II. Abdülhamid’in bu davranışında peygamber sevgisinin önemli bir rol oynadığı açıktır.

¹ Ak, *a.g.e.*, s. 328.

² Ak, *a.g.e.*, s. 94.

³ Mustafa Alkan, *Osmanlılarda Hilâfât*, İzmir 1997, s. 237.

Sonuç

Görüldüğü üzere çoğu şair olan Osmanlı padişahları, Peygamberimize sevgilerini daha çok yazdıkları na‘tlarda belirtmişlerdir. Bu na‘tlarda, samimi bir peygamber sevgisi ve ondan umulan şefaathalebi dile getirilmiştir. Ayrıca Topkapı Sarayı’ndaki mukaddes emanetlere karşı gösterilen saygıda ve burada yapılan merasimlerde peygamber sevgisinin etkili olduğu görülmektedir. Peygamberimizin yaşadığı şehirlere gösterilen hürmet ve muhabbet sebebiyle surre-i hümayûn geleneği yaşatılmıştır. Böylelikle Osmanlı padişahları, halife sıfatının gereğini ellerinden geldiği kadar yerine getirmişlerdir.

